

ქართლის
ცხოვრება

თბილისი
1942

ანასეული
ქართლის ცხოვრება

ОРИГИНАЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ

А. И с т о р и к и

КАРТЛИС Ц Х О В Р Е Б А

(ИСТОРИЯ ГРУЗИИ)

СПИСОК ЦАРИЦЫ АННЫ

Подготовил к печати Отдел Филологии

под редакцией
С. Г. КАУХЧИШВИЛИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

საქართველოს ისტორიის ორიგინალური წყაროები

A. ისტორიკოსები

ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ა

ანა დედოფლისეული ნუსხა

დასაბეჭდად მოამზადა ფილოლოგიის განყოფილებამ

სიმონ ყაუხჩიშვილის
რედაქციით

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
პრეზიდიუმის განკარგულებით

რედაქტორი სიმ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი

ხელმოწ. დასაბეჭდედ უკ. ფ. 28.XI.1942
ბეჭდურ ფორმათა რაოდენობა 25
ანაწყოების ზ. 6 X 10; ქაღ. ზომა 62 X 94 სმ.
შეკვეთის № 906; ტირაჟი 2000.
უე 13749.

საქართ. სსრ მეცნიერ. აკადემიის გამომ-
ცემლობის სტამბა; ა. წერეთლის ქ. № 7.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	VII
---------------------	-----

შესავალი

ანა-დედიფლისეული ქართლის ცხოვრება (ი ვ . ჯ ა - ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს ა)	XI-XVI
ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი (ს . ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს ა)	XVII – LXXXIII
შემოკლებათა სია	LXXXIV

ანასეული ქართლის ცხოვრება (ტექსტი)

ლეონტი მროველი - ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირ- ველთაგანთა მამათა და ნათესავთა.	1 – 88
თავი პირველი	1
თავი მეორე: ამბავი ქართლისა	4
თავი მესამე: შემოსულა ალექსანდრესი	11
თავი მეოთხე: შემოსულა სპარსთა ქართლს. მეფობა მირიან- სი ქასრეს ძისა	37
თავი მეხუთე: ცხოვრება მირიანისა	40
მოქცევა მირიან მეფისა და ყოვლისა ქართლისა.	45
თქმული აბიათარ მღდელისა	58
თქმული მისივე აბიათარ მღდელისა კუართისათუის უფლისა. თქმული სიდონია დედაკაცისა (... მოქცევა სასეაულითა მირი - ან მეფისა).	59
თქმული მისივე ალშენებისათუის ეკლესიისა	66
ამაღლებისათუის პატიოსნისა ჯუარისა	69
წიგნი, რომელი მიუწერა პატრიაქმან რომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს და მეფესა მირიანს და ყოველსა ერსა ქართ- ლისა	75
79	
ჯუანშერი - ცხოვრება და მოქალაქეობა ვახტანგ გორგას - ლისა	89 – 156
წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა აჩილისი	157-159

მატიანე ქართლისად	160-199
ცხოვრება მეფეთ - მეფესა დავითისი.....	200-235
[გადამწერის ანდერძი].....	236
ლაშა გიორგის- დროინდელი მემატიაზე.....	237-245
ცხოვრება დემეტრე მეფისა	237
ცხოვრება გიორგი მეფისა	239
ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი	240
ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა.....	243
საკუთარ სახელთა სამიეზელი	249-313

წინასიტყვაობა

1913 წელს ივ. ჯავახიშვილმა აღმოაჩინა „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ხელნაწერი, ანა დედოფლის დავალებით გადაწერილი. მანვე უძღვნა ამ ხელნაწერს გამოკვლევა¹, რომელშიაც აღნიშნა, რომ ანა დედოფლისეული ხელნაწერი შეიცავს: 1) „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ხელნაწერებშიაც შეტანილი პირველი ხუთი საისტორიო ძეგლის² უძველეს, XV საუკუნის ბოლო წლებში (1479-1496 წლებში) გადაწერილ ნუსხას და 2) აქამდე უცნობ „ლაშა გიორგის დროინდელ მატიანეს“³. ივ. ჯავახიშვილმა იმთავითვე მართებულად შეაფასა ანა დედოფლისეული ნუსხა და მას იგი ხშირად მიმართავდა თავის სხვადასხვა გამოკვლევაში როგორც „ქართლის ცხოვრების კრებულის შედგენის საკითხის რკვევის, ისე საქართველოს ისტორიის ცალკეული ფაქტების დადგენის დროს- ანა დედოფლისეული ნუსხის უკვე ნაწილობრივმა გამოყენებამ ათქმევინა მას: „მკითხველი ადვილად მიხვდება რა განძიც უნდა იყოს მეცნიერებისათვის ახლად აღმოჩენილი ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“-ო⁴.

ანა დედოფლისეული ხელნაწერის მხოლოდ უკანასკნელი ნაწილი გამოაქვეყნა ივ. ჯავახიშვილმა 1927 წელს, სახელდობრ, ხელნაწერის 412-425 გვერდებზე მოთავსებული „ლაშა გიორგის დროინდელი მატიანე“⁵, რომელიც ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხაში არ მოიპოვება, ხოლო ხელნაწერის

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა. წიგნი I: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (თბილისი 1916), გვ. 256-261. გადმობეჭდილია წინამდებარე გამოცემაში, გვ. XI - XVI.

² ეს ხუთი ძეგლია ა) ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა...“, ბ) ჯუანშერის „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“, გ) „წამება არჩილისი“, დ) მათნი ქართლისა და ე) ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“.

³ ეს მატიანე მოგვითხრობს დემეტრე I, დავით III, გიორგი III, თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის მეფობათა მოკლე ისტორიას.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 261; იხ. ქვემოთ გვ. XVI.

⁵ ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემატიანე. გამოსცა ივანე ჯავახიშვილი. თბილისი 1927 გვ. 22.

ძირითადი ნაწილი (1-412 გვ.) დღემდე არ ყოფილა არც გამოქვეყნებული ცალკე პუბლიკაციის სახით და არც გამოყენებული „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანილ ისტორიკოსთა თხზულებების ტექსტუალური შედგენილობის გამოსაკვლევად.

ვინაიდან ანა დედოფლისეულ ხელნაწერს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მეცნიერებისათვის, ამიტომ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა ცალკე გამოცემის სახით გამოექვეყნებინა „ქართლის ცხოვრების.“ ეს ასალი, აქამდე უცნობი, ნუსხა, რათა იგი მეორე ძველ, უკვე გამოქვეყნებულ¹, ნუსხასთან ერთად საფუძვლად დასდებოდა მომავალში როგორც „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შესწავლას, ისე ამ კრებულში შეტანილ ცალკე საისტორიო ძეგლთა ტექსტის დადგენას, და ამ გამოცემის დამზადება დაავალა ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილებას.

წინამდებარე გამოცემაც ამ დავალების შესრულების შედეგია.

ჩვენი ძირითადი ამოცანა იყო წარმოგვედგინა „ქართლის ცხოვრების“ ანასეული ნუსხა ყველა მისი, როგორც ტექსტუალური ისე ენობრივი, თავისებურებით² და ჩვენ არ შევდგომივართ ტექსტის შესწორებასა და აღდგენასა მაგრამ ვინაიდან ანასეულ ხელნაწერში გვხვდება გადამწერის უნებლიე შეცდომები (გრაფიკული შეცდომები, კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომები და სხვ.)³ და ზოგან ხელნაწერის დაზიანების გამო ტექსტიც ნაკლულევანია, ამიტომ ჩვენს გამოცემაში შევასწორეთ ის, რაც გადამწერის შეცდომად მიგვაჩნდა, ხოლო ნაკლულევანი ადგილები შევავსეთ მარიამისეული ნუსხის (ზოგჯერ ბ რ ო ს ე ს გამოცემის) მიხედვით⁴ (სქოლიოში სი-

¹ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. თბილისი 1906 წ.

² ასე, მაგალითად, ჩვენ დავტოვეთ უცვლელად ანასეული ნუსხის წანაკითხები: ჯონზერ, არბაკ, იელუსალემი, სურტანი და სხვ.

³ ამათ შესახებ იხ. ქვემოთ ჩვენს შესავალ ნარკვევში.

⁴ ნაკლულევანი ადგილების შევსება მარიამისეული ნუსხის მიხედვით პირობით ა. ქვემოთ მოთავსებულ ჩვენს შესავალ წერილში გამორკვეულია, რომ მარიამისეული ნუსხა (M) ყოველთვის არ იძლევა პირველ-დედნის სწორ ვარიანტს და ხშირად ბ რ ო ს ე ს გამოცემაშია (B-ში) ის ვარიანტი. რომელიც უფრო ძველი და ნამდვილი ნუსხებიდან მომდინარეობს, მაგრამ რადგან ჯერჯერობით არ არის შესწავლილი ბ რ ო ს ე ს მიერ გამოყენებულ (XVIII საუკუნის) ნუსხებში მოცემული ცალკეული ვარიანტების ღირებულება, ამიტომ ჩვენი გამოცემის ტექსტი პირობით და შევავსეთ იმ ნუსხის (M) მიხედვით, რომელიც ქრონოლოგიურად ბროსეს მიერ გამოყენებულ ნუსხაზე უძველესია. შევსება კი საჭიროდ

სრულით გვაქვს აღნიშნული ჩვენი ხელნაწერის ყოველგვარი კითხვა-სხვაობა, რომელიც კი ტექსტში არაა შეტანილი).

ჩვენი ამოცანის ფარგლებს სცილდებოდა ანასეული ნუსხის შედარება „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებთან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის მდგომარეობის დღევანდელ ეტაპზე ეს არც შესაძლებელი იყო და არც საჭირო. როგორც ჩვენს შესავალ ნარკვევში აღნიშნული გვაქვს. ბ რ ო ს ე ს გამოცემა არცერთ ნუსხას არ ემყარება (ის ემყარება, საერთოდ, XVIII საუკუნის ნუსხებს) და ამდენად ის თვითონაც უნდა განხილულ იქნას, როგორც ერთ-ერთი ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“. ამიტომ მასთან შედარება ანასეული ნუსხისა, „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი ტექსტის დადგენის მიზნით, უშედეგო იქნებოდა: საჭიროა შედარება არა ბროსეს გამოცემასთან, არამედ XVIII საუკუნის ცალკეულ (რუმინანცევის, თეიმურაზის, მაჩაბლის, ჯანაშვილის, ბარათაშვილის და სხვა) ნუსხებთან, ისევე როგორც მარიამისეულ და ჭალაშვილისეულ ხელნაწერებთან: ასეთი სამუშაო კი არ შეიძლებოდა შესულიყო „ანასეული ქართლის ცხოვრების“ გამომცემლის ამოცანაში; ის სრულიად ახალი თემაა. და ჩვენი საისტორიო-საფილოლოგიო მეცნიერების მორიგ გეგმაში უნდა იქნას შეტანილი „ქართლის ცხოვრების; ძირითადი ტექსტის დადგენა ყველა არსებული ნუსხის მიხედვით და მისი გამოცემ. წინამდებარე გამოცემაში კი ჩვენ შევადარეთ ანასეული ნუსხა MB-ს იმდენად, რამდენადაც ანასეული ხელნაწერის დასახასიათებლად და მის ზოგიერთ კითხვა-სხვაობათა დირებულების გამოსარკვევად შეიძლება წინასწარ დასჭირდეს მკვლევარს: ასეთი ნაწილობრივი შედარების შედეგი მოცემულია, ერთი მხრით, ტექსტის გამოცემის სქოლიოებში და, მეორე მხრით, ჩვენს შესავალ ნარკვევში.

„ანასეული ქართლის ცხოვრება“ დამზადდა გამოსაცემად ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილების თანამშრომელთა ერთობლივი მონაწილეობით. პირველი ძირითადი სამუშაო შეასრულა განყოფილების თანამშრომელმა ნათელა ივანეს ასულმა ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა, რომელმაც გადმოსწერა A ხელნაწერის ტექსტი; მანვე შეადარა თავიდან ბოლომდე ე. თაყაიშვილის მიერ გამოცემული „მარიამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“ ხელნაწერს (საქ.

მივიჩნიეთ, რათა მკითხველს ხელთ ჰქონოდა გაბმული ტექსტი და არა ნაწყვეტები.

მუზ. ხელნ S – № 30); გარდა ამისა ნ. ჯავახიშვილმა განყოფილების თანამშრომელ ნ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ თ ა ნ ერთად A ხელნაწერთან შემოწმების საფუძველზე ჩაატარა ანაწყოების პირველი ორი კორექტურა და ამოსწერა საკუთარი სახელები საძიებლისათვის. თანამშრომელმა მ. კ ა ხ ა ძ ე მ იკისრა ანაწყოების უკანასკნელი კორექტურა (ხელნაწერთან შეწამებით), ისევე როგორც შესავალ ნარკვევსა და საძიებელში მოყვანილი ციტაციის შეჯერება. დანარჩენი სამუშაო (გადმოწერილი ტექსტის შედარება ხელნაწერთან, გამოსაცემი ტექსტის დადგენა და სქოლიოების შედგენა MB-სთან შედარების საფუძველზე საძიებლის შედგენა¹ და შესავალი ნარკვევი) გვეკუთვნის ჩვენ.

გამოცემას წარვუმძღვარეთ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს ნარკვევი „ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“, რომელიც წარმოადგენს „ქართლის ცხოვრების“ ახლად აღმოჩენილი ნუსხის პირველსა და საფუძვლიან შეფასებას და რომელიც ამოვიღეთ მისი ცნობილი ნაშრომიდან „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“ (თბ. 1916)- ჩვენს გამოცემაში გავიმეორეთ აგრეთვე – რათა „ანასეული ქართლის ცხოვრება“ წარმოდგენილი ყოფილიყო სრულად – ივ. ჯ ა ვ ი ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ უკვე გამოცემული „ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემატიანე“, რომელიც გადმოვბეჭდეთ იმავე სახით, როგორც ის ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა გამოსცა (შევასწორეთ მხოლოდ ზოგიერთი კორექტურული შეცდომა). დასასრულ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი თავებად დავყავით იმ დებულებათა მიხედვით, რომლებიც მიღებული აქვს ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ს თავის „ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში“; ეს თავებია: 1. ლეონტი მროველი (გვ. 1-88), 2. ჯუანშერი (გვ. 89-156), 3. წამება... არჩილისი (გვ. 157- 159), 4. მატიანე ქართლისა (გვ. 160-199), 5. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი (გვ. 200-235) და 6. ლაშა-შიორგის-დროინდელი მემატიანე (გვ. 237-245).

სიმ. ყაუხჩიშვილი

თბილისი

1942 წლის 19 ნოემბერი

¹ საძიებლის შედგენის დროს გამოვიყენეთ პ. ი ნ ბ ო რ ო ყ ვ ა ს მიერ დამზადებული „ძველ-ქართულ საისტორიო თხზულებათა ინდექსი“, რომელსაც ბეჭდავს საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის გამომცემლობა.

ანა - დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება¹

აქამდის ჩვენ ქ ცის მხოლოდ ერთადერთი ხელთნაწერი გვქონდა, რომელიც ვახტანგზე უწინარეს იყო დაწერილი, და ამის გამო ცხადი იყო, რომ მას ვახტანგ VI გავლენა ვერ დაეტყობოდა და შედარებით ძველი სახე უნდა ჰქონოდა. ეს ის შესანიშნავი ხელთნაწერია, რომელშიაც განთქმული „მ მ დ ფლსი ქ ცა“ არის შენახული, 1638–1646 წლებში გადაწერილი. პირველად ეს ხელთნაწერი განსვენებულმა დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე მ აღწერა და დააფასა (იხ. Статьи по истории и древностям Грузии. Приложение к V тому Зап. Акад. Наук. გვ. 11–12. ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ისტორია გამოც. დ. ბაქრაძის მიერ, 1885 წ., გვ. XXI და დ. ბ ა ქ რ ა ძ ი ს, საქართველოს ისტორია, 1889 წელს, გვ. 43, 54-55). ეს ხელთნაწერი ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ს ა ც აქვს ვრცლად აღწერილი თავის შრომაში „описание рукоп. Общ. Распр. Грам. (Т. II, вып. 1, 1906 წ., გვ. 27-38).

მარტო მ მ დ ფ ლ ს ი ქ ც ა სრულებით საკმაო ცნობებს გვაძლევდა, რომ ქ ცის შედგენისა და თანდათან ზრდისა და ისტორიის უმთავრესი საკითხები გამოგვერკვია, მაგრამ წინანდელ მკვლევართ ამ ძვირფას მასალებით ჯეროვანად არ უსარგებლიათ.

როდესაც ქ ცის შედგენისა და შევსების საკითხი მ შ დ ფ ლ ქ ც ს და მიხედვით გამორკვეული მქონდა და „ქართველ ერის ისტორიის“ I წიგნის გადაკეთებულს და შევსებულს ნაწილს ვწერდი, 1913 წ. ს. ლამისყანაში ა. ი. ჯამბაკურ-ორბელიანის სახლში, ძველ საგვარეულო წიგნსაცავის გადასინჯვის დროს, სრულებით მოულოდნელად ქ ცის მეორე და ამასთანავე უძველესი შესანიშნავი ხელთნაწერი აღმოვაჩინე.

ეს ხელთნაწერი ყდიანია, დაზიანებული ტყავის ყდა აქვს. რაკი ყდა თავის ზომით ხელთნაწერის თავდაპირველ ზომაზე გაცილებით ნაკლებია და მხოლოდ ხელთნაწერის მერმინდელ დაზიანებულს ზომას უდგება, ამასთანავე ზევითი ყდა ქვეითაზე მომცრო და მრუ-

¹ ამოღებულია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს წიგნიდან: ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა. წიგნი I: ძველი ქართლი საისტორიო მწერლობა, თბ. 1916, გვ. 256-261.

დეა, ამიტომ ცხადია, რომ ყდა მერე უნდა იყოს გაკეთებული იმ დროს, როდესაც თვით ხელთნაწერი უკვე თვალსაჩინოდ დაზიანებული ყოფილა. ხელთნაწერი მოყვითანო ან იქნებ დროთა განმავლობაში გაყვითლებულ ქაღალდზეა ნაწერი. თვით ქაღალდი ოდნავ წვრილ ზოლებიანია და ზევითგან ქვემოთკენ ჩამოვლებული (5-6) გამსჭვირვალე ხაზები აქვს, ხოლო შუაგულში შემდეგი გამსჭვირვალევი ნიშანი ზის:

ხელთნაწერს თავში და ბოლოში ფურცლები აკლია, მაგრამ ქცა ხელთნაწერის ბოლო ნაწილზე უწინარეს თავდება და ამიტომ ქცის დასასრული არ დაზიანებულა. მთელს ხელთნაწერს ქვეითი (იშვიათად ზევითიც) და მარჯვენა გვერდის არშიები შემოჭრილი აქვს, ალბათ ბარათებისათვის იქნება შეკვეცილი. ეს ვგონებ უკვე იმ დროს უნდა მომხდარიყო, როდესაც ხელთნაწერს ეხლანდელი ყდა ჯერ არა ჰქონდა, იმიტომ რომ ეხლანდელი ყდა თავის ზომით უკვე არშიებ-შეკვეცილ ხელთნაწერის ზომას უდრის, ამას გარდა თავში ფურცლები თავგებისაგანაც შექმულია.

ხელთნაწერი რვეულებად არის აკინძული. თითო რვეულში 8 ფურცელია, ანუ 16 გვერდია. გვერდების სათვალავი აღნიშნული არ არის და მხოლოდ თვითოეულს (ზოგს აკლია) რვეულს პირველს გვერდზე რვეულის სათვალავი უზის, რვეულების სათვალავებისდა მიხედვით ხელთნაწერში სულ ცოტა 33 რვაფურცლიანი რვეული უნდა ყოფილიყო, ეხლა მე-33(ლგ)-ე რვეულს მერვე ფურცელი აკლია.

ხოლო რაკი ამ ადგილას იოანე ზედაზნელის საყურადღებო ცა-ა, რომელიც უკვე მე-31-ე რვეულის მეორე გვერდითგანვე იწყება, და იქ, სადაც ეხლა ხელთნაწერი სწყდება არამც თუ „ც ა“ დამთავრებული არ არის, არამედ ბლომად აკლია, ამიტომ ცხადია, რომ თავდაპირველად ამ ხელთნაწერში 33 რვეულზე გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო. როგორც აღნიშნული იყო, თავში ხელთნაწერს ბევრი აკლია. ეხლა იწყება მეხუთე (ე) რვეულით, რომელსაც წინ უძღვის ვგონებ მე-4-ე რვეულის ძალზე დაზიანებული მხოლოდ ორი ფურცელი, მაშასადამე 60 გვერდი სრულეებით აკლია და 4 გვერდიც ნახევარზე დაზიანებულია. დანარჩენ რვეულებშიც მე-5-ეს და მე-6-ის ოთხს პირველს ფურცელს ქვეითი მარჯვენა კუთხეები ეგონებ თავებისაგან მოჭმული აქვს.

თვითოეულს გვერდზე 17 სტრიქონია დატეული. წიგნი საკმაოდ მსხვილ მხედრულ ხელით არის ნაწერი. ასოები გადაბმულია, მაგრამ მკაფიოდ არის გამოყვანილი. მწერალი დიდი ხელოვანი არ ყოფილა, და არც ხელი ჰქონია ლამაზი. ზოგიერთს ასოს ძველი მოხაზულობის კვალი ამჩნევია. პალეოგრაფიულად საყურადღებოა ასოები ც, ჩ, ყ, პ, ჰ, ჯ, და სხვა. მთელ ხელთნაწერში თვითოეული სიტყვის შემდგომ სამ-სამი წერტილი ზის, ხოლო „განკვეთილობის“ (სასვენ) ნიშნად მძიმეა (,) ნახმარი, რომელიც სამ წერტილს შემდგომ ზის ხოლმე. სათაურები და საყურადღებო ადგილები სინგურით არის ნაწერი, დანარჩენი კი მთლად შავი მელნით.

ეხლა თავი-და-თავი იმის გამორკვევაა, თუ როდის არის ანა დ ფლსი ქ ცა გადაწერილი. რაკი ამას თავი და ბოლო აკლია, ამიტომ იქ ამის შესახებ პირდაპირი ცნობები შენახული არ არის, მაგრამ დიდად დაახლოვებით თარიღის გამორკვევა მაინც ადვილია. მე-30-ე („ლ“) რვეულის მე-3-ე გვერდზე ქ ცის დასასრულის შემდგომ (ქ ცა მემეე რვეულის მე-2-ე გვერდზე თავდება) ხელთნაწერის გადამწერი სხვათა შორის ამბობს: «ღმერთო და ყოველნო წმიდანო მისნო და წმიდაო გიორგი ალავერდისაო, მთავარ-მოწამეო, მცველ და მფარველ, მჯარსა-მდგომელ და განმმარჯუებელ ექმნენით ორთა ცხორებათა შინა პატრონთა დ ე დ ო ფ ა ლ თ ა დ ე დ ო ფ ა ლ ს ა ნ ე ს ტ ა ნ - დ ა რ ე ჯ ა ნ ს და მ ე ს ა მ ა თ ს ა ღ თ ი ვ - გ უ ი რ გ უ ი - ნ ო ს ა ნ ს ა მ ე ფ ე ს ა ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე ს და დ ე დ ო ფ ა ლ ა ნ ა ს. რ ო მ ლ ი ს ა მ ი ე რ გ უ ე ბ რ ძ ა ნ ა პ ა ტ ი ო ს ა ნ თ ა ა მ ა თ წ ი გ ნ - თ ა ა ლ წ ე რ ა. დაღაცათუ ჩუენ შეუძლებელ ვიყვენით, არამედ ბრძანებათა მისთა ვერღარა ურჩ ვექმნენით, ხოლო ჩუენ ძალისა-ებრ ვითარცა ძალ-გუედვა ვილუაწეთ, დაღაცათუ ნალუაწი ესე უნ-

დო და უშუერ არს, არამედ შენდობა იყავნ ყოველთაგან»¹ (ანა დფ ლსი ქ ცა მე-30-ე რვეულის 3-4 გვერდი).

მაშასადამე ეს ხელთნაწერი ანა დედოფლის ბრძანებით ყოფილა გადაწერილი, რომელიც ალექსანდრე მეფის თანამეცხედრე ყოფილა. ამ მეფე-დედოფლის შესახებ ხელთნაწერის დამწერს კიდევ შემდეგი შინაარსიანი ცნობა მოეპოვება: «ადიდენ ღმერთმან და დაამყარენ ორთავე ცხორებათა შინა პატრონი დედოფალთა დედოფალი ნესტან-დარეჯან და ძემათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა; ესენი იყუნეს უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი მაშენებელნი ეკლესიათანი, რამეთუ ალავერდი წარტყუენულ იყო წარმართთაგან რომელ სხუათა მეფეთა ვერ ჯელ ეყო განწმედად და აღშენებად, ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარძლისა, აღაშენნეს, ცა² და გუმბათი და სამკრონი რაბამ რამე აღმატებულად და შემსგავსებულად ვითარცა ჯერ იყო წინანდელთა ქმნულთა ნივთთა სიკეთითა და მოქმნულეებისა შეუსწორებელობისა (sic) და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა წმიდათა ხატთა და სიწმიდისა სამსახურებელთა ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა სიკეთითა შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა გიორგისა და მოწესეთა მისთათუის შემდგომად ამათ თანა რაოდენნიმე ეკლესიანი აღაშენნეს და რაოდენნიმე წარმართთაგან შეგინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს სახლად ღთისა და წარსამართებულად მეფობისა თუისისა» (იქვე, მე-30-ე რვეულის გვ. 2-3).

ამ დედოფალთ-დედოფალის ნესტან-დარეჯანის, მისი ძის მეფის ალექსანდრეს და დედოფლის ანნას შესახებ ცნობები მოიპოვება: რამდენიმე გუჯარიც კია შენახული, რომელიც ამ ალექსანდრე მეფის მიერ არის ნაბოძები. ერთს მათგანში, რომელიც ეტრატზეა ნაწერი და დავით-გარესჯის მონასტერს ეკუთვნის, სწერია: «ჩუენ... ლიხთა იმერისა და ლიხთა ამერისა ორისავე ტახტის მტკიცედ მპყრობელისა მეფეთ-მეფისა სულ-კურთხეულისა გიორგის ძემან, მეფემან ალექსანდრე, ბატონმა (sic) დეულთა დედულმან დედა მან ჩუენ მან ნესტან-დარეჯან და თანამეცხედრემან

¹სამ-სამი წერტილი ყოველ სიტყვის შემდგომ გამოვტოვეთ და მხოლოდ მძიმეა დაცული ისევე, როგორც თვით დედანშია.

² დედანში სწერია „ცა“, მაგრამ უეჭველია აქ მეორე ა=დ და ასეც კითხულობდენ, მხოლოდ რაკი მაშინ მხედრულად ამ ასოსთვის ჯერ მოხაზულობა არ არსებობდა, ამიტომ წერის დროს ხუცურს ასოს ხმა რობდნენ რომელიც მხედრულს „ა-ნს“ ძალიან წააგავს.

ჩუენმან ანა რაოდენნი ქება-მადლობა შევსწიროთ თქუენდა (მეტეხთა და ხახულის ღვთის-მშობელის) მიმართ... აგარის ნათესავნი და მტერნი წინააღმდეგომნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნ-ქცეულ არიან დღეინდელად დღედმდე»-ო (ქკ ბი II, 300). საბედნი-ეროდ ეს საბუთი თარიღიანია: «დაიწერა გუჯარი ესე ჩუენი ქკ სა: რნიზ: (167) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: გ: (3) თუესა იენ-ვარსა (sic): კვ:» (23) ანუ 1479 წელს (იქვე). რაკი 1479-ში ალექ-სანდრეს მეფობის უკვე მესამე წელიწადი ყოფილა, ამიტომ ცხადია, რომ იგი 1476-1477 წ. უნდა გამეფებულიყო. ალექსანდრე გიორგი მეფეთ-მეფისა და დედოფალთ-დედოფლის ნესტან-დარეჯანის შვი-ლი ყოფილა და მოხსენებულია მამის უკვე 1460 წლის სიგელში (ქ ბი II, 277).

ამ ალექსანდრე მეფის მეორე საბუთიც არსებობს, სახელდობრ 1503 წელს¹ დაწერილი, რომელშიც ნათქვამია: «ჩუენ პატრონმა მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და ძეთა ჩუენთა გიორგი და დიმიტრი და პატრონმან დედამან ჩუენმან დედოფალთა-დედოფალმან ნესტან-დარეჯან და თანამეცხედრემან ჩუენმან დედო-ფალმან ანა ესე გასათავებელი წიგნი მოგაკსენეთ.. მცხეთის საყდარსა»-ო (ქ კბი II, 319). ამავე მეფის 1505 წ. ნაბომები სიგელიც არსებობს და იქაც დედოფალი ანა და პირმშო ძე გიორგი და დიმიტრი არიან მოხსენებულნი (ისტ. საბუთები, გამოც. ს. კაკაბაძის მიერ, III, გვ. 42).

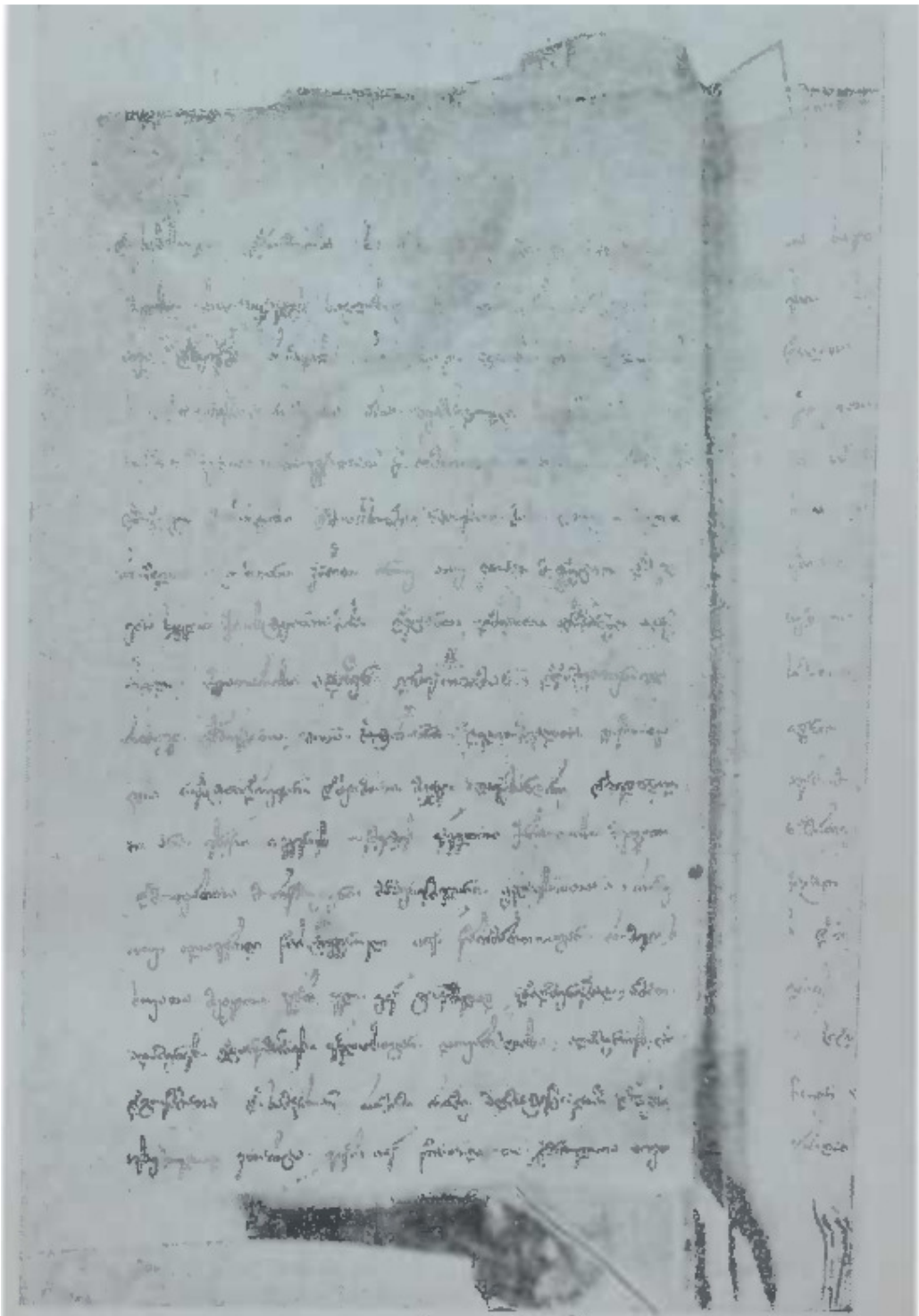
ამგვარად ირკვევა, რომ 1503 წელს ალექსანდრე მეფეს და მის თანამეცხედრეს უკვე ორი ძე ჰყოლიათ, გიორგი და დიმიტრი. ხო-ლო თუ გავიხსენებთ, რომ ანა დღე ჯერ კიდევ გადამწერის ზემომოყვა-ნილს ანდერძში არც ერთი მათგანი მოხსენებული არ არის, მა-შინ ჩვენთვის ცხადი იქნება, რომ ის ხელთნაწერი იმ დროს უნდა იყოს გადაწერილი, როდესაც ალექსანდრე მეფეს ჯერ ან შვილები არა ჰყავდა, ან ჯერ იმდენად პატარები იყვნენ, რომ მათ საბუთებ-ში არ იხსენიებდნენ. ხოლო რაკი 1479 წლის სიგელის ცნობები აგარის ნათესავთა და მტერთა სამარადისოდ უკუქცევის შესახებ ანა დღე ქკის გადამწერის სიტყვებს მშვენივრად უდგება, ამიტომ საფიქრებელია, რომ ანა დღე ჯერ კიდევ უნდა 1479 წ. ახ-ლო ხანებში, დაახლოვებით 1479-1495 წ. იყოს გადა-

¹ თვით სიგელს 190 ქრონიკონი (რჟ) უზის თ. ჟორდანიას გამოცემაში (ქ კბი II, 319), მაგრამ თავში 1503 წ. აქვს აღნიშნული. რაკი ზემოთაც 1503 წ. (ქ კს რჟა) ამბავია აღნიშნული, ალბათ ამ სიგელ-საც ქ კნი: რჟა: ექმნებოდა და ბეჭდვის დროს „ა“ გამოვარდებოდა.

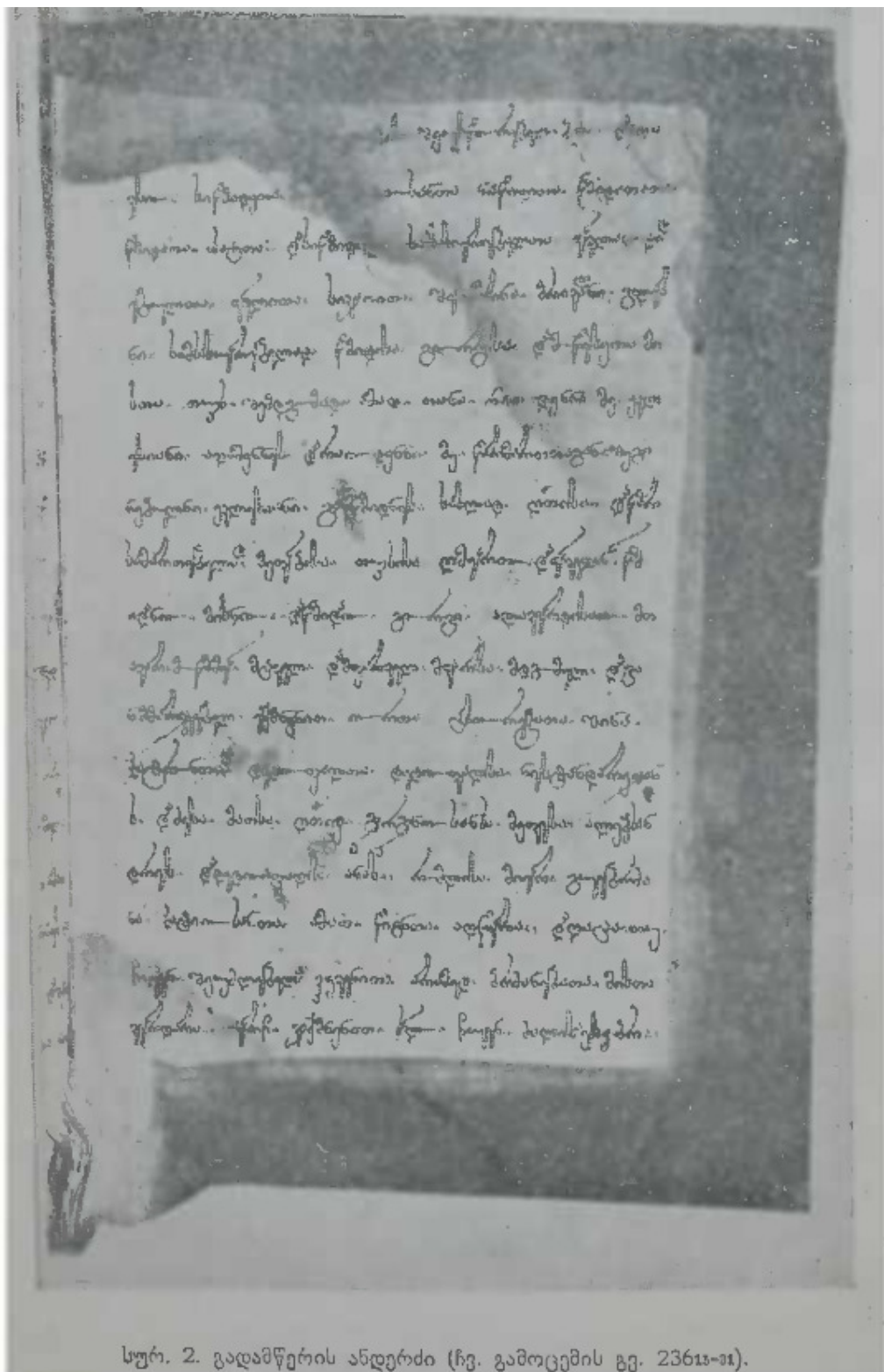
წერილი. მაინც-და-მაინც შეუძლებელია იგი 1500 წ. გვიან იყოს, დაწერილი იმიტომ, რომ მაშინ ალექსანდრე მეფის შვილები გადამწერს მოხსენებული ეყოლებოდა. მაშასადამე, ეხლა ჩვენ ქცის მე-XV-ე საუკუნის ხელთნაწერი გვაქვს ხელთა.

მაგრამ ამაზე მეტის გამორკვევაც შეიძლება. ანა დფ სლი ქცა რასაკვირველია გადაწერილია და სწორედ იმ დედნის თარიღის განსაზღვრაც შეიძლება, რომლითგანაც ანა დფ ლ ქცის ხელთნაწერი უცნობს პირს გადმოუწერია. როგორც უკვე აღნიშნული იყო (იხ. ძვი ქართ. საისტ. მწერლობა, წიგნი I, გვ. 191-193, ლაშა-გიორგის - დროინდელი უცნობი ქართველი მემატიანე), დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებას ერთი მატიანე მისდევს, რომელიც დემეტრე I, დავით III, გიორგი III, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგის მეფობათა მოკლე აღწერილობას შეიცავს. ანა დედოფლისეულ ქცასა და ამ მატიანეს შუა მხოლოდ იმ გადამწერის „ანდერძი“ სწერი. რომელმაც ეს ხელთნაწერი მე-XV-ე საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში ანა დედოფლის ბრძანებისაებრ გადასწერა. ქცის იმ ხელთნაწერში, რომელიც ამ მე-XV-ე საუკ. გადამწერს დედნად უნდა ჰქონოდა, უეჭველია ზემოაღნიშნული ლაშა-გიორგის-დროინდელი მატიანე პირდაპირ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ნაწარმოებს მისდევდა, ან შესაძლებელია ჯერ ამ მემატიანეს . „ანდერძი“ ყოფილიყო, რომელიც იქნებ მე-XV-ე საუკ. გადმოწერმა გამოსტოვა, ხოლო შემდეგ თვით მატიანე ეწერა. ამ ლაშა-გიორგის-დროინდელ მატიანეს დამწერი ალბათ თვით იმ ქცის დამწერიც იქნებოდა, რომელიც ანა დფ ლ ქცის დედანი იყო. ხოლო ზემოთ უკვე გამორკვეული გვექონდა, რომ ეს მატიანე ლაშა-გიორგის გარდაცვალებისა და რუსუდანის გამეფების პირველს წელიწადს, ანუ 1222-1223 წ. არის დაწერილი (იხ. იქვე, 192). მაშასადამე, ცხადია, რომ ქცის ის ხელთნაწერი, რომელიც ანა დფ ლ ქცის მე-XV-ე საუკ. გადამწერს დედნად ჰქონია, 1222-1223 წ. ყოფილა დამთავრებული. ამგვარად გამოირკვა, რომ ანა დფ ლ ქცა-ში ჩვენ 1222-1223 წელს დაწერილი ქცის პირი გვაქვს შენახული თუ აქამდის ჩვენ 1638-1646 წ. გადაწერილი მ მ დული ქცა მრავალ შეცდომებით სავსე სამართლიანად მაინც დიდ ავლადიდებად მიგვაჩნდა, მკითხველი ადვილად მიხვდება რა განძიც უნდა იყოს მეცნიერებისათვის ახლად აღმოჩენილი ანა დფ ლი ქცა.

ივ. ჯავახიშვილი

სურ. 1. გაღამწერის ანდერძი (ჩვ. გამოცემის გვ. 235ა—236ა).

სურ. 2. გადამწერის ანდერძი (ჩვ. გამოცემის გვ. 23613-21).

ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი

I

კრებული „ქართლის ცხოვრება“¹

§ 1. „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. „ქართლის ცხოვრება“ ეწოდება კრებულს, სადაც შეტანილია ქართველ ისტორიკოსთა ის თხზულებები, რომლებიც თანამიმდევრობით გადმოგვცემენ ქართველი ერის ისტორიას უძველესი დროიდან XVIII საუკუნემდე. ამ კრებულის შედგენილობა ყოველთვის ერთი და იგივე არ იყო; პირველად ამ კრებულში შეტანილ იქმნა ის თხზულებები, რომლებიც მოგვითხრობდნენ ქართველი ერის თავგადასავალს უძველესი დროიდან VIII საუკუნემდე, მერე დაუმატეს VIII-XII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი თხზულებები, და შემდეგ შეავსეს XII - XIV საუკუნეთა ისტორიით. ამით დამთავრდა „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ საისტორიო თხზულებათა პირველი ციკლი, რომელიც ცნობილი და გავრცელებული ყოფილა ჩვენში ვახტანგ VI-ის დრომდე.

¹ წინამდებარე მიმოხილვაში გათვალისწინებულია „ქართლის ცხოვრების“ შესახებ არსებული შემდეგი გამოკვლევები:

დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე , ისტორია საქართველოსი. თბილისი 1889, გვ. 38 შმდდ. კარი მესამე და კარი მეოთხე.

დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე (Д. Бакрадзе), Статьи по истории и древностям Грузии, СПб, 1887.

მ. ბ რ ო ს ე (M. Brosset), Histoire de la Géorgie, Introduction. 1858.

ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი (E. Такаишвили), Описание рукописей библиотеки Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Том II, 27-114 (მარიამ დედოფლისეული ხელნაწერი); Том I, 202-270 (ბარათაშვილისეული ხელნაწერი) 419-517 (დადიანისეული ხელნაწერი).

პ. ი ნ ბ ო რ ო ყ ვ ა, ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა. თავი მეექვსე და თავი მეშვიდე: „მნათობი“ 1939 წ. № 10 - 11, გვ. 197- 272.

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა: ლეონტი მრომელო ენიმკი-ს მოამბე, ტ. X.

თ. ყ ო რ დ ა ნ ი ა ქ რ ო ნ ი კ ე ბ ი I, წინასიტყვაობა.

ი ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდებით წიგნი I). თბილისი 1916. განსაკუთრებით გვ. 251-283 (ქართლის ცხოვრება).

02. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

“ქართლის ცხოვრების“ ამ პირველ ნაწილს XVIII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსები უწოდებდნენ „ძველ ქართლის ცხოვრებას“ გასარჩევად „ახალი ქართლის ცხოვრებისაგან“, რომელიც აგრეთვე სხვადასხვა ისტორიკოსების თხზულებათაგან შედგებოდა და XIV-XVIII სს. ისტორიას გადმოგვცემდა.

§ 2. „ძველი ქართლის ცხოვრება“. ამრიგად, „ძველი ქართლის ცხოვრება“ შეიცავდა იმ ქართულ საისტორიო თხზულებებს, რომლებიც ეხებოდა საქართველოს ამბებს უძველესი დროიდან XIV საუკუნემდე. ეს თხზულებები თავის დროზე არსებობდა როგორც ცალკე მონოგრაფიები ქართველთა ცხოვრების ამა თუ იმ პერიოდის შესახებ, მაგრამ, მის შემდეგ რაც ისინი შევიდნენ „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენელ ნაწილებად, მოხდა ზოგიერთი ცვლილება ამ თხზულებათა ტექსტში: როდესაც „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორები აერთიანებდნენ ამ თხზულებებს ერთ კრებულს, მათ შენიშნეს, რომ ზოგჯერ ერთი თხზულების ბოლოში აღწერილი იყო ის ამბები, რომლებითაც იწყებოდა მომდევნო თხზულება; ამიტომ „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებმა კრებულისათვის ერთიანი სახის მისაცემად ზოგიერთ თხზულებას ბოლო მოჰკვეცეს, ზოგიერთს თავი მოაცილეს. ამ გარემოებით აიხსნება ის, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ თხზულებათა სათაურები ზოგჯერ არც კი ვიცით, არ ვიცით ზოგჯერ აგრეთვე ზოგიერთი ამ თხზულების ავტორის ვინაობაც (ავტორის ვინაობა ან თავში იქნებოდა მოხსენებული, ან თხზულების ბოლოში). თანამედროვე საისტორიო მეცნიერებას უხდება კვლევა-ძიების წარმოება იმის გამოსარკვევად, თუ ვინ იყვნენ ამ თხზულებათა ავტორები, ან რა ეწოდებოდა ამა თუ იმ, „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ. საისტორიო ძეგლს.

„ძველს ქართლის ცხოვრებაში“ შესულია შემდეგი თხზულებები:

1) „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“. ძველი მოგვითხრობს ქართველთა თავგადასავალს უძველესი დროიდან V საუკუნემდე, მირდატ IV-ის მეფობამდე¹. ავტორი - **ლ ე ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი**.

2) „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“. ძველი შეიცავს საქართველოს ისტორიას V საუკუნიდან (არჩილ I-ის მეფო-

¹ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 1- 88.

² ეს ძეგლი, პ. ინგოროყვას აზრით, ძირითადად ეკუთვნის ლეონტი მროველს, ხოლო ერთი ნაწილი ძეგლისა, რომელიც ეხება ქრისტიანობის გავრცელებას საქართველოში, შემდეგ არის ინტერპოლირებული სხვა ავტორის (იონე დეკანოზის) მიერ.

ბიდან) VIII საუკუნემდე (არჩილ II-ის მეფობამდე)¹ ავტორი -
ჯ უ ა ნ შ ე რ ი².

3) „წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი,
რომელი იყო მეფე ქართლისა“ ავტორი – ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი³

4) მათიანჭე ქართლისა“ ეს თხზულება შეიცავს საქართვე-
ლოს ისტორიას VIII საუკუნიდან XI საუკუნემდე (გიორგი II-ის
მეფობამდე)⁴ ავტორი ამ თხზულებისა ცნობილი არაა⁵.

5) „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ (უ ც ნ ო ბ ი ა ვ ტ ო -
რ ი ს ა); შეიცავს დავით აღმაშენებლის ეპოქის ისტორიას⁶.

6) „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“ (ავტორი – ს უ მ -
ბ ა ტ დ ა ვ ი თ ი ს ძ ე); შეიცავს ბაგრატონიანთა გვარის ქართვე-
ლი მეფეების თავგადასავლის აღწერილობას VI საუკუნის ბოლო-
დან XI საუკუნემდე, გუარამ კურაპალატიდან ბაგრატ I-ის მეფობა-
მდე.

¹ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 89-156.

² ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით (I. c. 127-134) ეს თხზულება მთლიანად ჯ უ ა ნ შ ე რ ს ეკუთვნის. სხვა მკვლევართა აზრით (თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა I. c. გვ. XXXIV-XXXVIII, პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ო პ. c.212), ეს ძეგლი ორი თხზულებისაგან შედგება ამათგან ჯ უ ა ნ შ ე რ ს ეკუთვნის მხოლოდ მეორე ნაწილი ძეგლისა („წიგნი ქართველთა ცხოვრებისა ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე არჩილ მეფისადმდე“). რაც შეეხება პირველ ნაწილს («ჰამბავი ვახტანგ გორგასალისა»), იგი, პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით (ოპ. c. 207), იმ უცნობი ავტორისაა. რომელიც წარმოშობით უ ჯ ა რ მ ე ლ ი უნდა იყოს. ხოლო კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს აზრით (ქართული ლიტერატურის ისტორია I², გვ. 214) პირველი ნაწილი „ვახტანგ გორგასალის ცხოვრება“. ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი ს "მეფეთა ცხოვრების გაგრძელებას წარმოადგენს.

³ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 157-159.

⁴ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 160-199

⁵ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ფიქრობს, რომ „მატიანჭე ქართლისა“ თავდაპირველად ალბათ, ბაგრატ IV-ის სიკვდილით თავდებოდა და გიორგი II-ის ისტორია იქ არ შედიოდა. მისივე აზრით გიორგი II-ის მეფობა შეიძლება მომდევნო თხზულებაში, დავით აღმაშენებლის ისტორიაში, იყო აღწერილი: დავითის ისტორიკოსს შესავალის სახით აღუწერია დავითის მამის (გიორგის II-ის) მეფობა (I. c.143).

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით ეს ძეგლი სამ თხზულებას შეიცავს 1) მათიანჭე ქართლისა (არჩილ მეფიდან ბაგრატ III-მდე); 2) გიორგი I-ისა და ბაგრატ IV-ის ისტორია; 3) გიორგი II-ის ისტორია.

თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა ს აზრით (I. c. XXXVIII- XLIII) ამ ძეგლში ოთხი თუ არა სამი თხზულება მაინც უნდა იყოს: 1) არჩილის მეფობიდან გიორგი აღწეულამდე თვენი გამოცემის გვ. გვ. 160-178); 2) გიორგის მეფობიდან ბაგრატ III-მდე (ჩვენი გამოცემის გვ. გვ.168-178) გიორგი I-ისა და ბაგრატ IV-ის ისტორია (ჩვენი გამოცემის გვ. გვ.178 - 197) რომელშიაც შეიძლება შედიოდეს გიორგი II-ის ისტორიის პირველი ნაწილიც (ჩვ. გამ. გვ. გვ. 197 – 199).

⁶ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 200-235.

7) თამარ მეფის ისტორია (უცნობი ავტორებისა)¹.

8) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდრის თხზულება (ავტორი უცნობია); შეიცავს XII-XIII საუკუნეების მოკლე ისტორიას, დემეტრე I-ის გამეფებიდან ლაშა-გიორგის გარდაცვალებამდე (1125-1222 წწ.)².

9) ჟამთააღმწერლის თხზულება (ავტორი უცნობია): შეიცავს საქართველოს ისტორიას ლაშა-გიორგის გამეფებიდან, გიორგი ბრწყინვალემდე.

ასეთია „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. მაგრამ „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში როდი მოიპოვება ყველა ეს თხზულება: „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შედგენილობას ერთგვარობა მტკიცედ დაცული ჰქონია მხოლოდ პირველი ხუთი თხზულების ფარგლებში (ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართ. მეფეთა და...“ ჯუანშერის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“, არჩილის წამება, მათიანე ქართლისა, დავით აღმაშენებლის ისტორია); დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ კი „ქართლის ცხოვრების“ შეესება სხვადასხვა გზით წასულა³. ასე, მაგალითად:

1) XV საუკუნის ანა დედოფლისეულ ხელნაწერში დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს მოკლე ისტორია დემეტრე I-ისა, გიორგი III-ისა, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგისა:

2) XVII საუკუნის მარიამ დედოფლისეულ ხელნაწერში დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ მოთავსებულია სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“, თამარ მეფის ისტორიკოსის თხზულება („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“) და ჟამთააღმწერლის თხზულება;

3) „ქართლის ცხოვრების“ XVI-XVII საუკუნის ვარიანტში,

¹ თამარ მეფის ისტორიისათვის ცნობილია ორი ძველი: ერთია „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ხოლო მეორე – „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“. მეორე ძველის ავტორად ივ. ჯავახიშვილი თვლის ბასილი ეზოს-მოდვარს, ხოლო პირველი ძველის ავტორებად მკვლევარნი ასახელებენ ანტონ ჭყონდიდელს (თ. ჟორდანია, ქრონიკები I, გვ. I.), სარგის პირველ თმოგველს (პინგოროყვა. ჩახრუხაისძე: „კავკასიონი“ 1924 წ. № 1-2, გვ. 227). მანდატურთუხუცეს ჭიაბერს (ს. კაკაბაძე, საისტორიო მოამბე 1924 წ. I, გვ. 287), და ვინმე არსენ იშხნელს (კ. კეკელიძე, ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, თბ. 1941, გვ. 20-21). გარდა ამისა: მკვლევართა უმრავლესობა ამ ძველში განასხვავებს ორს, სხვადასხვა დროს (და, პინგოროყვას აზრით, სხვადასხვა პირის მიერ) დაწერილ თხზულებას.

² ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 237-245.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება... თბ. უნივ. მოამბე, III (1923), გვ. 200.

რომელიც შემონახულია ე. წ. ჭალაშვილისეულ ხელნაწერში, დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს თამარ მეფის ისტორია, ხოლო არა „ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, რომელიც მარიამ დედოფლისეულ ხელნაწერშია, არამედ სხვა, ბასილი ეზოს-მოდღვრის- ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“.

§ 3. „ახალი ქართლის ცხოვრება“. ზემოთ მოყვანილი სია გვიჩვენებს, რომ „ქართლის ცხოვრება“ გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დასაწყისით (XIV საუკუნის დასაწყისით) თავდებოდა და ამის შემდგომი ამბები იქ აღწერილი არ ყოფილა. ამ სახით იყო ცნობილი „ქართლის ცხოვრების“ კრებული XVII საუკუნის ბოლოს და XVIII საუკუნის დასაწყისში, როდესაც საქართველოს განათლებულმა წრეებმა ყურადღება მიაქციეს იმ სავალალო მდგომარეობას, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ XIV საუკუნის შემდგომი ისტორია არ მოიპოვებოდა. ამ ნაკლის შევსება უკისრია ვახტანგ VI-ს, რომელსაც შეუკრებია სწავლული კაცები და მათთვის დაუვალებია „ქართლის ცხოვრებაში“ აუწერელი ამბები „შეეთხზათ“¹

„ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელ ხელნაწერებში მოიპოვება ვახტანგ მეფის სახელით გადმოცემული შემდეგი წინასიტყვა:

რ უ მ ი ა ნ ც ე ვ ი ს მ უ ზ ე უ მ ი ს
ხ ე ლ ნ ა წ ე რ შ ი

პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლსა შინა ქართლის ცხოვრება შემცირებულ იყო. სოლო მე მეფემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან მეფის გიორგისამან, შევჰკრიბენ სწავლულნი კაცი, და სხუათა წერილთა და გუჯართაგან და რომელნიმე სხუათა ენათაგანცა გამოვიღევით და ესრეთ შევთხზენით და აღვსწერეთ (Op. II, 10).

ს ხ ვ ა ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ე ბ შ ი

პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟაჰთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განრყვნილ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან სახელოვნის გიორგისამან, შევრიბნა მეცნიერნი კაცი და მოიხვნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები² პოვნა, და კულად გუჯარნი მცხეთისანი. გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელი განრყვნილ იყო, განმართეს, და სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხვნეს და ესრეთ აღაწერინეს³ (Op. II, 38).

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული საისტორიო მწერლობა (თბ.1916), გვ. 273, და მისივე რედაქციით გამოცემული „ახალი ქართლის ცხოვრება“ (თბ. 1940), გვ. V-VI.

² ვარიანტი: ქართლის ცხოვრება. –² ვარიანტი: აღწერნეს (თ ე ი მ.), აღწერეს.

ამ განცხადებიდან ჩანს, რომ ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეუგროვებიათ „ქართლის ცხოვრების“ სხვადასხვა ნუსხა, გამოუყენებიათ სხვადასხვა გუჯრები და თხზულებები, როგორც ქართული ისე უცხოური, და ისე „შეუთხზავთ და აღუწერიათ“. თუ რა აღუწერიათ შათ, ამის პასუხს იძლევიან „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები.

„ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში (სხვადასხვა ხელნაწერში სხვადასხვა შედგენილობით) XIV-XVII საუკუნეთა ისტორიისათვის შეტანილია შემდეგი ძეგლები:

- 1) ისტორია 1393 წლიდან 1696 წლამდე;
- 2) უსათაურო ისტორია, 1453 წლამდე მიტანილთ
- 3) „ცხოვრება ბაგრატიონთა მეფობისა“ (შეიცავს 1452-1605 წლების ისტორიას);
- 4) „ცხოვრებად საქართველოდსა“ (შეიცავს 1373 - 1403 წლების ისტორიას);

როგორც გამოარკვია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა, ამ ოთხი ძეგლიდან ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშავარია მხოლოდ პირველი ძეგლი, რომელიც წარმოადგენს კოლექტიურ ნაშრომს, შედგენილს ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი ს ხელმძღვანელობით¹. რაც შეეხება დანარჩენ სამს, ისინი სხვა, ინდივიდუალურ ავტორთა თხზულებებს წარმოადგენენ და დაწერილი არიან ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი ს ხელმძღვანელობით შედგენილი „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შესწორებისა და გადაკეთების მიზნით. მასასადამე, ქართლის ცხოვრების“ შევსებასა და გაგრძელებაზე (ე. ი. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე), უმუშავიათ სხვადასხვა მოღვაწეებს, როგორც კოლექტიურად ისე ინდივიდუალურად

§ 4. „ქართლის ცხოვრების“ რედაქციები. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში მოთავსებული, ვახტანგ მეფის სახელით გადმოცემული, წინასიტყვიდან თავის დროზე (ამ ერთი საუკუნის წინათ) მეცნიერებმა (თეიმურაზ ბატონიშვილმა, მ. ბროსემ და სხვებმა) ის დასკვნა გამოიტანეს, თითქოს „ქართლის ცხოვრება“ მთლიანად ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეედგინოთ,

¹ იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 279 ; მ ი ს ი ვ ე, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეორე, აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება: თბ. უნივ. მოამბე, III(1923), გვ. 110; მ ი ს ი ვ ე, ეგნატაშვილი ბერი, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1940, გვ. XII.

თითქოს, მამასადამე, ვახტანგ VI-მდე „ქართლის ცხოვრება“ არ არსებულებოდა¹.

ამ მცდარი აზრის გამოთქმა, თითქოს „ქართლის ცხოვრება“ მთლიანად ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეედგინოთ, შესაძლებელი იყო ორი მიზეზის გამო.

1. ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის ორი ვარიანტი, რომლებიც ზემოთ მოვიყვანეთ (იხ, ზემოთ გვ. XXI), სხვადასხვანაირად გადმოგვცემს საქმის ვითარებას: პირველი მათგანით (რუმინანცევის ხელნაწერში რომ არის) ვახტანგის სწავლულ კაცებს, მართლაც, „ქართლის ცხოვრების“ შეთხზვა და აღწერა მიეკუთვნება, მაგრამ მკვლევარებმა ყალბად გაიგეს ეს ადგილი და იგულისხმეს, რომ სწავლულმა კაცებმა მთელი „ქართლის ცხოვრება“ შეადგინეს, იმ დროს როდესაც ამ წინასიტყვის მიხედვით მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლებოდა, რომ სწავლულმა კაცებმა მხოლოდ XIV საუკუნის შემდეგდროინდელი ისტორია აღწერეს. მეორე ვარიანტი კი, სხვა ხელნაწერებში შემონახული, ვახტანგის სწავლულ კაცებს მიაწერს ორგვარი მუშაობის შესრულებას: ერთი მხრით შემოწმებასა და შესწორებას, ხოლო მეორე მხრით აღწერას.

როგორც ქვემოთ იქნება ნაჩვენები, ვახტანგის სწავლულ კაცთა ამოცანა შემდეგი იყო: რადგან მათ განკარგულებაში არსებულ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში საქართველოს ისტორია ბოლომდე კი აღარ ყოფილა აღწერილი, არამედ მხოლოდ XIV საუკუნემდე (გიორგი ბრწყინვალის მეფობამდე), ამიტომ მათ შეუგროვებიათ სხვადასხვა თხზულებები და გუჯრები, როგორც ქართული ისე უცხოური, და ამათი საშუალებით „შეუთხზავთ“ და „აღწერიან“ XIV-XVII საუკუნების ისტორია (ე. ი. შეუდგენიათ „ახალი ქართლის ცხოვრება“). ამ მუშაობის შესახებ მოგვითხრობს ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის პირველი (რუმინანცევისეული) ვარიანტი.

¹ შემდეგში ეს აზრი თვით მ. ბროსემ უარყო: მის შემდეგ რაც მან დეტალურად შეისწავლა „ქართლის ცხოვრება“ და, განსაკუთრებით მის შემდეგ, რაც მან აღმოაჩინა XII საუკუნეში ქართულიდან სომხურად გადათარგმნილი „ქართლის ცხოვრება“, ის იმ დასკვნას დაადგა, რომ „ქართლის ცხოვრება“ ვახტანგის სწავლულ კაცებს კი არ შეუდგენიათ, არამედ ის დიდი ხნის წინათ არსებობდა: ხოლო ვახტანგის სწავლულ კაცებს ის შემოწმებიათ და შეუვსიათ, ამის შესახებ იხ. თ. ჟორდანიას, ქრონიკები I, გვ. III; ე. თაყაიშვილი, Описание II, 39 შმდე.; ივ. ჯავახიშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. VI-VII.

მაგრამ XVIII ს. სწავლულ კაცებს სხვაგვარი მუშაობაც შეუ-სრულეობიათ. მათ ხელთ არსებულ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწე-რებში არა თუ აღარ მოიპოვებოდა XIV საუკუნის შემდეგდროინ-დელი ისტორია, რომელიც დროთა ვითარებაში აღარ უწერიათ («ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო»), არამედ ძვე-ლი ისტორიაც (XIV საუკუნემდე, «განწყვნილად», ყოფილა გად-მოცემული, «მწერალთა (ე. ი. გადამწერთა) მიერ» ყოფილა დამა-ხინჯებული. ამიტომ სწავლულ კაცებს შეუგროვებიათ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები, რაც კი არსებობდა, მეორე მხრით – გუჯრები და სომეხთა და სპარსთა ისტორიული წიგნები, და რაც „ქართლის ცხოვრებაში“ დამახინჯებული ყოფილა, ის შეუსწორე-ბიათ („გაუმართავთ“), ხოლო ის, რაც XIV საუკუნის შემდეგ აკლდა, აღუწერიათ (ე. ი. დაუწერიათ). სწავლულ კაცთა ამ ორგვარი მუშაო-ბის შესახებ გადმოგვცემს ვახტანგის წინასიტყვის მეორე ვარიანტი.

2. მეორე მიზეზი იმისა, რომ XIX საუკუნის მეცნიერებმა ვახტანგის სწავლულ კაცებს მიაწერეს მთლიანად „ქართლის ცხოვ-რების“ შედგენა, იყო ის გარემოება, რომ 1885 წლამდე ცნობილი იყო „ქართლის ცხოვრების“ მხოლოდ ვახტანგის შემდეგდროინდე-ლი, XVIII საუკუნის, ხელნაწერები; არც ერთი ხელნაწერი, ვახ-ტანგის წინადროინდელი, ცნობილი არ იყო.

ამჟამად ჩვენს განკარგულებაში არსებული ხელნაწერებით წარ-მოდგენილია „ქართლის ცხოვრების“ ორი ძირითადი რედაქცია.

პ ი რ ვ ე ლ ი რ ე დ ა ქ ც ი ა „ქართლის ცხოვრებისა“ წარმოდგე-ნილია იმ ხელნაწერებით, რომლებშიაც შემონახულია ვახტანგის სწავ-ლულ კაცთა მიერ ხელუხლებელი ტექსტი ძმელი „ქართლის ცხოვრებისა“; ეს არის ვახტანგის წინადროინდელი რედაქცია „ქა-რთლის ცხოვრებისა“.

მ ე ო რ ე რ ე დ ა ქ ც ი ა „ქართლის ცხოვრებისა“ წარმოდგენი-ლია იმ ხელნაწერებით, რომლებშიაც მოიპოვება ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შესწორებული და შევსებული ტექსტი „ქართლის ცხო-ვრებისა“. ეს არის ვახტანგისეული რედაქცია „ქართლის ცხოვ-რებისა“. ამ რედაქციაში შედის როგორც „ძველი ქართლის ცხოვ-რება“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრება“.

§ 5. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის წინადროინდელი რე-დაქცია. დღეს ჩვენს განკარგულებაშია ვახტანგის წინადროინდე-ლი რედაქციის „ქართლის ცხოვრების“ ს ა მ ი ნ უ ს ხ ა: 1) ანასეუ-ლი, 2) ჭალაშვილისეული და 3) მარიამისეული.

1. ანასეული ნუსხა „ძველი ქართლის ცხოვრებისა“ (ანუ „ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“) ეწოდება იმ ნუსხას, რომელიც აღმოჩენილ იქმნა ივ. ჯავახიშვილის მიერ 1913 წელს და რომელიც წინამდებარე გამოცემის საგანს შეადგენს.

ანასეული „ქართლის ცხოვრება“ გადაწერილია კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლის, ანა დედოფლის, ბრძანებით 1479-1495 წლებში. ანასეული ნუსხა შეიცავს ზემოთ § 2-ში დასახელებულ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათაგან:

ა) პირველ ხუთ ძეგლს (საქართველოს ისტორიას უძველესი დროიდან დავით აღმაშენებლის გარდაცვალებამდე) და

ბ) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატეიანის თხზულებას (დემეტრე I-ის, დავით III-ის გიორგი III-ის, თამარ მეფისა და ლაშაგიორგის მოკლე ისტორიას).

2. ჭალაშვილისეული ნუსხა „ძველი ქართლის ცხოვრებისა“ აღმოჩენილ იქმნა აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილის მიერ 1923 წელს. ეს ნუსხა შემონახულია იმ ხელნაწერში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერი № Q-207), რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება: ერთია ძველი ნაწილი, რომელიც XVI-XVII საუკუნეშია გადაწერილი; მეორე ნაწილი (ისევე როგორც პირველი ნაწილის დანაკლისი 5 რვეული) გადაწერილია 1731 წელს ერაჯ ჭალაშვილის მიერ¹.

ხელნაწერის პირველი ნაწილი შეიცავს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემდეგს, ზემოთ § 2-ში დასახელებულ თხზულებებს:

ა) პირველ ხუთ ძეგლს,

ბ) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ისეთსავე ტექსტს, როგორც ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატეიანის თხზულებაშია, და

გ) თამარ-მეფის ისტორიას (ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულებას „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“, ხოლო არა მთლიანად, არამედ პირველ ნაწილს, რადგან ხელნაწერის ეს ძველი ნაწილი დეფექტურია და თამარის ისტორიკოსის თხზულების თითქმის შუაზე წყდება).

რადგან ხელნაწერის ძველი ნაწილი თამარის ისტორიკოსის თხზულებაზე წყდება, ძნელია იმის თქმა, თუ ზემოდასახელებული თხზულებების გარდა კიდევ რა ძეგლებს შეიცავდა „ქართლის ცხოვრების“ ეს ნუსხა: ხელნაწერის მეორე, 1731 წელს გადაწე-

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეორე აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება: თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე III (1923), გვ. 186-216; მისივე ახალი ქართლის ცხოვრება, თბილისი 1940, წინასიტყვაობა.

რილ, ნაწილში „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი გაგრძელებულია ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შევსებული რედაქციით.

3. მარიამისეული ნუსხა ეწოდება „ქართლის ცხოვრების“ იმ ხელნაწერს, რომელიც აღმოჩენილ იქმნა 1885 წელს დ. ბაქრაძის მიერ. იგი მოიპოვება 1638-1646 წლებში მარიამ დედოფლის ბრძანებით გადაწერილ ხელნაწერში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერი № S -133) ¹. მარიამისეული ნუსხა შეიცავს ზემოთ § 2-ში დასახელებულ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემდეგ თხზულებებს:

- ა) პირველ ხუთ ძეგლს,
- ბ) სუმბატ დავითის ძის თხზულებას „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“,
- გ) თხზულებას „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (გიორგი III-ისა და თამარის ისტორიას) და
- დ) ჟამთააღმწერლის თხზულებას ².

§ 6. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგისეული რედაქცია.

ვრცელი და საფუძვლიანი მიმოხილვა „ქართლის ცხოვრების“ იმ ნუსხებისა, რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩატარებული რედაქციული მუშაობის შედეგად არის მიღებული, მოცემული აქვს ე. თაყაიშვილს (Описание II, 34 – 114). ამ ნუსხებში მოიპოვება როგორც „ძველი ქართლის ცხოვრების“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შემცველი თხზულებები.

ე. თაყაიშვილის გამოკვლევით ყველა ამ ნუსხას ახასიათებს:

- 1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით.
- 2) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შევსება,
- 3) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ჩართვა,
- 4) ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვა,
- 5) „ქართლის ცხოვრების“ შევსება XIV-XVII საუკუნეთა ისტორიით (ამა თუ იმ სახით).

ე. თაყაიშვილის გამოკვლევა 1906 წელსაა დაწერილი; მაშინ ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის მხოლოდ ერთი ვარიანტი (მარიამ დედოფლისეული „ქართლის ცხოვრება“) იყო ცნო-

¹ ხლნაწერის აღწერა იხ: Е. Така и ш в и л и, Описание II, 27 -114. მარიამისეული ნუსხა გამოცემულია ე. თაყაიშვილის მიერ (ქართლის ცხოვრება. მარიამ დედოფლის ვარიანტი, თბილისი 1906. გვ.993).

² „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი წარმოდგენილია აგრეთვე „ქართლის ცხოვრების“ ვერსიაში, რომელიც თარგმნილია ქართულიდან სომხურად XII საუკუნეში (შეიცავს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემოკლებულ ტექსტს“ მოყვანილია დავით აღმაშენებლის მეფობამდე). იხ. Brosset, Additions 1-61; ილ. აბულამძე: „სომხეთის «მატენადარანის» მასალათა კრებული“, გვ. 31 -40, ერევანი 1942.

ბილი, და, ამრიგად, ე. წ. ვახტანგისეული კომისიის ნამუშევრის შეფასება მხოლოდ ამ ვარიანტთან შედარებით შეიძლებოდა: რაც „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში მოიპოვებოდა და მარიამისეულში არ იყო, ის მიჩნეული იყო ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შემოტანილ დამატებად და შესწორებად. 1906 წლის შემდეგ:

1) აღმოჩენილ იქმნა (1913 წელს) XV საუკუნეში გადაწერილი „ანასეული ქართლის ცხოვრება“, რომლის ზოგადი დახასიათება (და ნაწილობრივ შედარება ვახტანგისეული რედაქციის ვარიანტებთან) მოგვცა ი ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა თავის „ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში“¹;

2) აღმოჩენილ იქმნა (1923 წელს) ჭალაშვილისეული „ქართლის ცხოვრება“, რომლის ერთი ნაწილი აგრეთვე ვახტანგის წინადროინდელი „ქართლის ცხოვრების“ ვარიანტს შეიცავს. გარდა ამისა

3) საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ჩვენ შეგვხვდა „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ნუსხა (N H-2135), რომელიც დღემდე არავის გამოუყენებია „ქართლის ცხოვრების“ ვარიანტთა მიმოხილვაში და რომელიც ზოგიერთი საკითხისათვის ახალ მასალას იძლევა („ქართლის ცხოვრების“. ამ ნუსხას ჩვენ ვუწოდებთ „მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ე უ ლ ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ა ს“).

§ 7 მაჩაბლისეული „ქართლის ცხოვრება“. 1942 წლის ზაფხულის თვეებში საქართველოს მუზეუმში „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებზე მუშაობის დროს, როდესაც ჩვენ ვეძებდით ვახტანგისეული რედაქციის ვარიანტთა შემცველ უძველეს ხელნაწერებს, ე. წ. თეიმურაზისეულსა და რუმინანცევისეულს, რომლებიც 1923 წლამდე ლენინგრადისა და მოსკოვის სიძველეთსაცავებში იყო, ხოლო ჩვენ საქართველოში დაბრუნებულებად გვეგულებოდა 1923 წელს ჩამოტანილ ნივთებთან ერთად, მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდებში ვნახეთ რუმინანცევისეული ხელნაწერი (N^o H-2080), და, რადგან თეიმურაზისეული ქართლის ცხოვრება“ ვერ ვიპოვეთ (იგი, როგორც ჩანს, ლენინგრადში იქმნა დატოვებული და მეცნიერებათა აკადემიის სააზიო მუზეუმში ინახება დღესაც), ჩვენ თავიდან ბოლომდე გადავსინჯეთ სია რუსეთიდან 1923 წელს ჩამოტანილი ხელნაწერებისა: სიაში 2135 ნომრის ქვეშ აღნიშნული იყო „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერი ამ ხელნაწერის გადასინჯვამ დაგვარწმუნა,

¹ იბეჭდება წინამდებარე გამოცემაში იხ. ზემოთ გვ. IX-XIV.

² იგი 1923 წლამდე ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკაში ყოფილა დაცული.

რომ იგი შეიცავდა ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ აქამდე უცნობ ვარიანტს და, რადგან მისი აღწერა ვერსად ვიპოვეთ და სპეციალურ ლიტერატურაში მისი გამოყენება არსად ჩანს, ამიტომ აქვე ვიძლევიტ მის შესახებ ცნობებს, რომლებიც ჩვენ ხელნაწერის გადასინჯვის პირველ დღესვე ჩავინიშნეთ.

1. ხელნაწერი გადაწერილია 1736 წელს გიორგი მაჩაბლის მიერ. ამას ადასტურებენ გადაწერის ანდერძი და ტექსტში ჩართული შენიშვნები:

ა) ხელნაწერის 665 გვერდზე, ჟამთააღმწერლის თხზულების უკანასკნელი სიტყვების შემდეგ («ხოლო მე ენა ვერ მიძრავს საკუირველისა და საშინელისა თქმად» იხ. მარიამ. ქ. ცხ. გვ. 932), იქვე სტრიქონში სწერია:

მე ფრიად ცოდვილი გიორგი მაჩაბელმან დავწერე წმიდა ესე ქართლის ცხოვრებაი დიად ძველი იყო, მეფის არჩილის ნაქონი. ამის მეტი არ ეწერა. მოსკოვის ქალაქს დაიწერა ქრისტეს აქეთათ[ა]ს შვიდას ოცდა თექვსმეტს 1736, დასაბამითგან შვიდი ათას ორას ორმოცდა ოთხს 7244 ¹.

ბ) ხელნაწერის 95 გვერდზე: «ღმერთო მშვიდობაში მოაჯმარე გიორგის ამილდანზარის შვილს მაჩაბელს».

გ) ხელნაწერის 100 გვერდზე: «გიორგი მაჩაბელს ღმერთო მიეც შეწეუნა შენი წერისათვის თუისისა».

2. ხელნაწერი შეიცავს „ძველსა“ და „ახალს“ ქართლის ცხოვრებას. ამ ხელნაწერში შეტანილია:

ა) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებები, რომლებსაც უჭირავთ ხელნაწერის 36-665 გვერდები;

ბ) „ახალი ქართლის ცხოვრება“, რომლის ტექსტი უშუალოდ მოსდევს გადაწერის ანდერძს, 665 გვერდზე რომ არის ჩართული (იხ. ზემოთ მოყვანილი ანდერძი გიორგი მაჩაბლისა).

3. ხელნაწერი ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების უძველესი ვარიანტის შემცველია. რომ მაჩაბლისეული ხელნაწერი სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად მიღებულ „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ ვარიანტს წარმოადგენს, ამას ადასტურებს ის, რომ მასში მოიპოვება ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასი-

¹ შემდეგ ეს ხელნაწერი წილკნელი მიტროპოლიტის ქრისტეფორეს ხელში ყოფილა. პირველი დაუწერელი ფურცლის (ფორზაცია) უკანა გვერდზე მინაწერია: «წელას ჩღდა (1761) სეკდენზრის კდ მოველ საქართველოდამ სამეფოს ქალაქს მოსკოვს ჩვენ წილკნელი მიტროპოლიტი ქრისტეფორე, ძე მუხრანის ბატონის ლეონის. მაშინ ვიყავ წლისა მზ».

ტყეა (მისი მეორე, ვრცელი სახით; იხ. ზემოთ გვ. XXI) გარდა ამისა 109 გვერდზე არის ჩანაწერი: «რ ღ მ ე რ თ ო ა კ უ რ თ ხ ე მ ე ფ ე ვ ა ხ ტ ა ნ გ დ ლ ე გ რ ძ ე ლ ო ბ ი თ ა».

ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ ეს ვარიანტი საგრძნობლად განსხვავდება იმავე რედაქციის სხვა ვარიანტებისაგან, სახელდობრ:

ა) „ძველი ქართლის ცხოვრების თხზულებათა ტექსტი წარმოდგენილია იმ სახით, როგორც ის ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის ვარიანტებშია, ე. ი. ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შეტანილი დამატებები, ჩანართები და შესწორებები მაჩაბლისეულ ხელნაწერში არ მოიპოვება¹.

ბ) სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება“ შეტანილია აქ თავიდან ბოლომდე, დაწყებული სათაურით და გათავებული სიტყვებით «წესისაებრ სახელისა» (იხ. მარიამ. ქ. ცხ. ე. თაყაიშვილის გამოც. გვ. 336-361)².

გ) თამარ მეფის ისტორია მოცემულია შერეული სახით: გადამწერს დაუწყია თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის თხზულებით («ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი») განუგრძვია მეორე ისტორიკოსის, ბასილი ეზოს-მომღვრის თხზულებით («ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი»), მაგრამ რამდენიმე ფურცლის შემდეგ კვლავ პირველი ისტორიკოსის თხზულებას დაბრუნებია³.

¹ შედარება თავიდან ბოლომდე არ ჩაგვიტარებია, რადგან ეს ხელნაწერი ჩვენ ხელთ იყო მხოლოდ ერთი დღის განმავლობაში, მაგრამ რამდენიმე ათეული ადგილი, ჩვენ მიერ შედარებული, ამ დებულებას ადასტურებს.

² როგორც ცნობილია, ვახტანგისეული რედაქციის „ქართლის ცხოვრების“ არც ერთ ნუსხაში სუმბატის თხზულების ტექსტი მთლიანად არ მოიპოვება.

³ მაჩაბლისეულ „ქართლის ცხოვრებაზე“ უმუშავია დოც. ილია აბულაძეს, რომელსაც ამ ხელნაწერში მოთავსებული „თამარის ისტორიის“ შესახებ უფრო დაწერილებითი ცნობები აღმოაჩნდა. ილ. აბულაძემ წერილობით მოგვაწოდა შემდეგი თავისი შენიშვნები:

„გიორგი მაჩაბლის ხელნაწერში თამარის ისტორიის მომთხრობ თავს მიუძღვის წინ შესავალი რომელიც აღებულია «ისტორიათა და აზმათაგან» იმავე სათაურით, როგორც მარიამ-დედოფლისეულ „ქართლის ცხოვრებასაც“ აქვს (ე. თაყაიშვილის გამოც. გვ. 362) ეს შესავალი მოყვანილია სიტყვებამდის: «აღჭურნა მკლავნიცა მუსრვად მოწყუედად წინა აღმდგომთა ქრისტეს სჯულისათა: აგარიანთა, ისმაიტელთა და მომადიანთა» (ე. თაყაიშვილის გამოც. გვ. 366,9). ამის შემდეგ ცალკე თავი იწყება (თამარის ამბების მომთხრობი). რომლის სათაური იგივეა რაც თამარის მეორე ისტორიკოსის თხზულებისა: «დაჯდა ნებითა ღთისათა თამარ მეფედ...» (საქ. მუზ. ხელნაწერი Q-207, გვ. 255r.), სათაურთან ერთად.

4. მაჩაბლისეული ნუსხა ახლოსა დგას მარიამისეულ ნუსხასთან. ეს ხელნაწერი „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათა ფარგლებში ახლო ნათესაობას იჩენს მარიამისეულ ხელნაწერთან.

ა. მაჩაბლისეულ ხელნაწერში მეორდება მარიამისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოცემული კითხვა-სხვაობანი; მეორდება იგივე შეცდომები, რომლებიც მარიამისეულ ხელნაწერშია. ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება რამდენიმე მაგალითის მოყვანა.

1) მაჩაბ. გვ. 178; M 294

ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა მეფისა, მშ იხელთა და შემდგომად თვით მის დიდისა და ღმრთის მსახურისა მეფისა, რომელი უმეტეს სხვათა განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართლისათა.

2) მაჩაბ. გვ. 271

არჩილის წამება და მეფეთ ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დედას ასეთნი ეწერა¹.

3) მაჩაბ. გვ. 276

წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი რომელი ჟამთა შლილობით ჯერისაებრ ვერავის აღწერა, ხოლო წიგნი ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამითი ჟამად. ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე აღიწერა ჯუნბერ ჯუნბერიანმან, მმისწულის ქმარმან წმიდისა

B

ამბავი ვახტანგ გურგასლის შობელთა, და შემდგომად თვით მისი, დიდისა მის და ღვთის-მსახურისა მეფისა, რომელი უმეტესად კაცთაგან განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართველთასა.

M 432

არჩილის წამება და მეფეთა ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დედას ასეთნი ეწერა.

M 437-438

წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელი ჟამთა შლილობით ჯერისაებრ ვერავის აღწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამითი ჟამად. ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე აღიწერა ჯუნბერ ჯუნბერიანმან, მმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისმან, ნათესავმან,

მისი მომდევნო თხრობაც აღებულია თამარის მეორე ისტორიიდან. იგი წყდება სიტყვებზე: «ხოლო იგინი წინააღუდგებოდეს, უშვილოებასა მოაქსუნებდეს (Q-207, გვ. 258 r). ამის შემდეგ კვლავ პირველი ისტორიიდან, ე. ი. «ისტორიათა და აზმათაგან», ზემოთ გაწყვეტილი ტექსტი მიდის ბოლომდის და აღარსად ადგილი არ უჩანს მეორე ისტორიის გაგრძელებას. ამ ადგილს სწორედ ხელნაწერში, აშიაზე, მოიპოვება საგულისხმო მინაწერი: «ორი ქართლის ცხოვრება მქონდა, ამერთში თამარ მეფის ანბავი სხვა რიგად ეწერა, ამ მეორის სხმა რიგად ორივე დავწერე. ამ რვეულმა იმიტომ გამოიცვალა სიტყვა, ორ [...]». გამოცვლილია მეორე ისტორიკოსის სიტყვა, რადგან სწორედ ახალი რვეულით პირველი ისტორიკოსის ერთგან გაწყვეტილი ტექსტი გრძელდება უწყვეტლად და სიტყვა-უცვლელად ბოლომდის».

¹ A: «...ლეონტი მრუველმან აღწერა»; თ ე ი მ უ რ. ვარ .» «... ლეონტი მროველმან აღწერა, და ახლა იოანე დეკანოზმან აღწერა». სხვა ვარიანტებში ეს შენიშვნა არ მოიპოვება.

არჩილისამან, ნათესავმან რევისამან, მირიანის ძმისა მან. ამიერითგან შემდგომთა ნათესავისათა აღიარონ ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღთივ განზრძნობილსა ¹.

4) მაჩაბ. 284; M 448

და მოიღეს ოლან კურდანი.

5) მაჩაბ. 285; M 450

იყო მუნ შიგან ჭაბუკი ერთი ხალით გობრონ. ებრძოდა შიგნით გამომართ ყოველთა დღეთა მოყუასთა თვისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ცხე, შეიბყრეს წმინდა გობრონ და აწამეს. რომლისა წამება ვრცელად აღიწერა წადამან მამამა ჩუენმან სტეფანე, ტბევარმან ებისკოპოსმან. აღიყარა მუნით და წარვიდა დუინად ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოლიტი სასა. მსწრაფლ აღიყარა და მიუძმნო ლაშქარსა თუისსა, რათა ყოველი კაცი, რომელი პოონ ცოცხალი, გამოიყუანონ მის წინაშე. მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოტი სასა.

6) მაჩაბ. გვ. 280; M 455

მოერთო ზურტა, ძმა კეისარ ქათალიკოზისა, გიორგი მეფესა.

7) მაჩაბ. გვ. 292 M 459

მაშინ მოუგზავნა მოციქული [დემეტრე M] მეფემან თეოდოსის და კაქეთალიკოზი.

მან, ნათესავმან რევისმან მირიანის ძმისა მან. ამიერითგან შემდგომთა ნათესავისათა აღიარონ ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღთივ განზრძნობილსა.

B

და მოიღეს პალან-კურტანი.

B

ხოლო იყო მუნ-შიგა ჭაბუკი ერთი სახელით გობრონ. ებრძოდა შიგნით გამომართ დღეთა ყოველთა მოყუასთა მისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიპყრეს წმიდად გობრონ და აწამეს. რომლისა წამება მისი აღწერა ვრცელად წმიდამან მამამან ჩურნმან სტეფანე, მტბევარმან ეპისკოპოსმან. აღიყარა მუნით და წარვიდა დვინად ქალაქად. ხოლო მუნ მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოტი სასა და მსწრაფლ აღიყარა და მიმართა ციხესა მას, რომელსა შინა იყო სუმბატ, მეფე სომეხთა. და ამცნო ლაშქარსა თვისსა, რათა ყოველი კაცი რომელი პოვონ ცოცხალი, მოიყვანონ წინაშე მისსა. და მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოტი სასა.

B

მოერთო შურტა, ძმა კვირიკე ქორეპისკოპოსისა, გიორგი მეფესა

B

მაშინ მოუგზავნა მოციქული დემეტრე მეფემან კვირიკე ქორეპისკოპოსსა.

ბ. ამ ორ ნუსხას შორის ნათესაობა იმ მხრივაც არსებობს რომ მაჩაბლისეული ნუსხაც, მსგავსად მარიამისეულისა, პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით კი ორ იწყება, არამედ ქართველ ისტორიკოსთა თხზულებებს წინ უძღვის აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ ². ეს თქმულებები იწყება ხელნაწერის პირველი გვე-

¹ სხვა ნუსხები ასწორებენ ამ მცდარ წამაკითხვებს: რომელ, აღწერა, ძისამან, ნათესავთა აღწერონ.

² შეად. ე. თაყაიშვილი, Описание II, 62-63; ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 120.

რდიდანვე, ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის შემდეგ და უჭირავს 36 გვერდი ხელნაწერისა¹.

გ. მაჩაბლისეულ ხელნაწერში გადამწერის შენიშვნები ვახტანგ მეფის შესახებ და თვით გადამწერის, გიორგი მაჩაბლის, შესახებ ჩართულია იმ ადგილებში, სადაც მარიამისეულ ხელნაწერში მოიპოვება შენიშვნები მარიამ დედოფლის შესახებ:

1) მაჩაბ. გვ. 95

თავი მეოთხე, ქართლისა შესვლა სპარსთა და მეფობა მირიანისი. ღმერთო მშვიდობაში მოაჯმარე გიორგის ამილღანბარის შვილს მაჩაბელს. ხოლო ვითარ იოტეს სომეხთა და ქართველთაო... (შეად. ჩვენი გამოცემის გვ. 37⁸⁻¹⁰)

2) მაჩაბ. გვ. 100

ხოლო აწ ვახსენოთ ცხოვრება მირიანის ძისა ქასრე არდაბირისაი. გიორგი მაჩაბელს ღმერთო მიეცე შეწეუნა შენი წერისათვის თუ ის ის. - და ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა .. (შეად. ჩვ. გამოცემის გვ. 40¹⁶⁻¹⁹).

ვ) მაჩაბ. გვ. 109

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანაყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა ნინო მოციქულისა. ღმერთო აკურთხე მეფე ვახტანგ დღეგრძელობითა პირველად უკუვე ვახსენოთ ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა .. (შეად. ჩვ. გამოცემის გვ. 45⁶⁻¹⁰).

M 171

თავი მეოთხე ქართლისა შესულა სპარსთა და მეფობა მირიანისი. ღმერთო აკურთხე დედოფალი მარიამ დღეთა შინა სიგრძისა მისისათა ამინ. - ხოლო ვითარ იოტეს სომეხთა და ქართველთა...

M 179

ხოლო აწ ვახსენოთ ცხოვრება მირიანის ძისა ქასრე არდაბირისი. დედოფალს მარიამს შეუნდოს ღმერთმან დღეგრძელობითა ამინ. - და ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა...

M 191

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანაყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა. დედისა ჩვენისა ნინო მოციქულისა - ღმერთო აკურთხე დედოფალი მარიამ დღეგრძელო [ი]თა. - პირველად უკუვე ვახსენოთ ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა...

ზემრხსენებულის მიხედვით ადამიანს შეიძლებოდა ეფიქრა –ხომ არ არის მაჩაბლისეული ნუსხა მარიამისეული ნუსხიდან გადმოწერილიო. მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთი დასკვნის გამოტანა ჯერჯერობით ნაადრევია; ამისათვის საჭიროა ეს ნუსხები თავიდან ბოლომდე იქნეს შედარებული. ხოლო ის, რაც ჩვენ დღესვე ვისით ამ ორი ნუსხის ცალკეული ადგილების შედარებიდან, ასეთ დასკვნას ეწინააღმდეგე-

¹ ამ აპოკრიფების ტექსტი მაჩაბლისეულ ხელნაწერში იწყება სიტყვებით: «სათნო უჩნდა სიბრძნით შემოქმედსა ძას ღთისა და უფლისა ჩვენისა რათა შექმნას სოფელი ეს მრავლისა სიბრძნისა...» და განსხვავდება მარიამისეულის ტექსტისაგან (იხ. მარიამ დედოფლისეული ქ. ცხ. გამოცემა გვ. 786 შმდდ).

ბა. სახელდობრ, არ შეიძლება მხედველობაში არ მივიღოთ ორი გარემოება:

ა) ორივე ნუსხა, მართალია, ისტორიკოსთა თხზულებების წინ შეიცავს აპოკრიფულ თქმულებებს ქვეყნის გაჩენის შესახებ, მაგრამ ამ თქმულებათა ტექსტი სხვადასხვანაირია:

მაჩაბლისეული	მარიამისეული
სათნო უჩნდა სიბრძნით შემოქმედსა მას ღთისა და უფლისა ჩვენისა რათა შექმნას სოფელი ეს მრავლისა სიბრ- ძნისა....	იყო დღესა პირველსა რომელ არს თავი ყოველთა დღეთა კვრიაკე რაჟამს დაბადა ღ თნ ცა და ქუეყანა და ყოველი რა არს მას შინა...¹

ბ) მაჩაბლისეული ნუსხის გადამწერის ანდერძიდან ჩანს, რომ მას დედნად ჰქონია „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნუსხა არ ჩ ი ლ მ ე ფ ი ს ნაქონი (იხ. ზემოთ გვ. XXVIII). საფიქრებელია, რომ ამ დედნის მინაწერებში სადმე მოხსენებული იქნებოდა „არჩილი“ (ალბათ, ამ უკანასკნელის ხელრთვა იქნებოდა, როგორც ეს, ჩვე-ლებრივ, მოიპოვება არჩილის ნაქონ ხელნაწერებში), მარიამისეულ ხელნაწერში კი ბევრგან მოიპოვება იმის კვალი, რომ ის ვ ა ხ ტ ა ნ გ ს ჰქონია სელში (იხ. Описание II, 34-38): რომ ის არჩილის ნაქონიც ყოფი-ლიყო, ამის კვალიც იქნებოდა; მეორე მხრით, რომ მაჩაბელს (1736 წელს) მარიამისეული ნუსხა ჰქონოდა დედნად, შეუძლებელია მას ანდერძში არ მოეხსენებია, რომ ეს დედანი ხელთ ჰქონდა ვახტანგს ჯერ კიდევ მისი ბატონიშვილობის დროს (ე. ი. 1709 წლამდე).

ზემოთქმულის მიხედვით ჯერჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება რომ ორივე ნუსხა, მაჩაბლისეული და მარიამისეული, ერთისა და იმავე დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს.

§ 8. „ქართლისა ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები. ამრიგად, დღეს ჩვენ გაცილებით მეტი მასალა გვაქვს იმისას თვის, რომ ვიმსჯელოთ ე. წ. ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშავერი. შესახებ და შევავსოთ და შევასწოროთ ზოგი რამ ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი - ლ ი ს ა და სხვათა მიერ წამოყენებულ დებულებებში „ქართლის ცხოვრების“ შესახებ.

¹ მარიამისეულ ნუსხაში აპოკრიფებს წინ უძღვის სათაური «თქმუ-ლი წმიდისა მამისა ჩუენისა ევრემისი თარგმანი დაბადებისათვის ცისა და ქუეყანისა და ადამისთუის, ვითარ მისცულეს გუამი მისი და დამარხეს გოლგო-თას, და ცულება ნათესავთა, ვითარ ვპოვეთ ნათესაობა ქრისტესი ჯორცითა, ვითარცა წერილ არს სახარებასა ლუკას თავსა...» (ე. თ ა ყ ა ი შ ე ი ლ ი ს გამოცემა, გვ. 786).

„ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები წარმოდგენილია შემდეგი, ამჟამად ცნობილი, მთავარი ხელნაწერებით:

ხელნაწერი	გადაწერის თარიღი	ფინდი და №	სად მოიპოვება მისი აღწერა
თეიმურაზისეული რუმინანცევისეული ¹	1700 -1705 1709 წლამდე	აკად. (ლენ.) H - № 2080	Описание II, 47 II შმდდ. Хаханов, Опис. груз. р. Румянц. музея
ჭილაშვილისეული	1731 ²	Q - № 207	ჯავახიშვილი, ახ. ქ. ცხ. გვ. XVII შმდდ.
მაჩაბლისეული საეკლესიო მუზეუმისა	1736 1748	H - № 2135 A - № 131	იხ. ზემოთ გვ. XXIX შმდდ. ქორდანია, ქრ. I, გვ. VI
ჯანაშვილისეული	XVIII ს. შუა წლები	S - № 4730	Описание II, 21 შმდდ. ჯანაშვილი, ნაშრომი I. Описание II, 114 შმდდ. ჯავახიშვილი, ახ. ქ. ცხ. გვ. XIX შმდდ.
ბარათაშვილისეული დადიანისეული ³	1761 XVIII ს. უკანასკნელი მეოთხედი	S - № 25 S - № 354	Описание I, 202 შმდდ. Описание I, 4 9 შმდდ.

ეს ნუსხები ერთმანეთ შორის იმით **გ ა ნ ს ხ ვ ა ვ დ ე ბ ი ა ნ**, რომ ზოგ მათგანში წარმოდგენილია მხოლოდ „ძველი ქართლის ცხოვრება“ (დასაბამიდან XIV საუკუნემდე, გიორგი ბრწყინვალემდე), ზოგი კიდევ შეიცავს „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებებსაც, XIV - XVII საუკუნეთა ისტორიასაც (ამა თუ იმ შედგენილობით):

I. მ ხ ო ლ ო დ „ ძ ვ ე ლ ი ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ი ს “ ტ ე ქ ს - ტ ი თ ა რ ი ა ნ წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ი ლ ი: თეიმურაზისეული, რუმინანცევისეული და საეკლესიო მუზეუმის ნუსხები; სხვადასხვა ნუსხაში სხვადასხვა ადგილას წყდება თხრობა:

ა) თ ე ი მ უ რ ა ზ ი ს ე უ ლ ი ნუსხა თავდება სიტყვებით: «ხოლო მე ენა ვერ მიძრავს საკურველისა და საშინელისა თქმად.-არსებითად და დაუსაბამოსა ღმრთისათა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა. **ჟ** ე. ი. წყდება ს წ ო რ ე დ იქ, სადაც წყდება მარიამისეული ხელნაწერი.

¹ აქედან არის გადაწერილი ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი ს ე უ ლ ი ნუსხა (S - № 3666). იხ. Описание II, 8 შმდდ.

² ამ წელს არის გადაწერილი ხელნაწერის მეორე ნაწილი. პირველი ნაწილი XVI - XVII საუკუნისაა.

³ ეგრეთ წოდებული рукопись Мингрельской библиотеки.

(უდრის მარიამისეულს 932 გვ. [გამოცემის გვ. 785]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 655).

ბ) რ უ მ ი ა ნ ც ე ვ ი ს ე უ ლ ი ნუსხის უკანასკნელი სიტყვებია: «ისმინა ბექამან და აღილო განძი ურიცხვი, სპერით და გაბრუნდა და ბაბერდით და ძლევა შემოსილი მობრუნდა. და მოეგებნეს კარნუქალაქს მთავარნი და მოართვეს მათცა ძღვენი, ალაფი, და არცარა მათ ავნო, და ესრეთ ბრწყინვალე ძლევა მიანიჭა ღმერთმან ბექასა. და მოვიდეს შინა საქონლითა ულეველითა» (უდრის მარიამისეულს 927 გვ. [გამოცემის გვ. 773]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 643,10).

გ) ს ა ე კ ლ ე ს ი ო მ უ ზ ე უ მ ი ს ხელნაწერი, რომელშიაც ბოლოში „ერთი ფურცელი ამოხეული იყო, და ორი ფურცელი წაშლილი იყო“, წყდება სიტყვებზე: «იხილეს რა სიმცრო ლაშქრისა, რ იყუნეს მესხნი ხუთასი, ხოლო თურქნი ოცდაათი ათასნი განიხარეს და ჰგონეს ყოველთა მოწყვედა მაშინ მკედარნი სარგისისნი ზედა მიეტევნეს უშიშად თვთ სარგის» (უდრის მარიამისეულს 925 [გამოცემის გვ. 771]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 641,23).

2. „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებებსაც შეიცავენ: ჭალაშვილისეული, მაჩაბლისეული, ჯანაშვილისეული ბარათაშვილისეული და დადიანისეული ნუსხები ¹.

მეორე მხრით, ყველა ამ ნუსხას საერთო მხოლოდ ის აქვს, რომ:

1) ისინი გადაწერილი არიან ან ვახტანგის დროს, ან მის შემდეგ და

2) ისინი იწყებიან ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვიით («პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო»)²

გარდა ამისა, ამ ნუსხების საერთო თვისებებად მიჩნეული იყო მკვლევართა მიერ: 1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით, 2) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შეცვება და ვ) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ჩართვა (იხ. ზემოთ § 6). მაგრამ ნუსხების შესწავლამ ჩვენ დაგვარწმუნა იმაში, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების ეს თვისებები ნაწილობრივ უკვე ვახტანგის წინაპროინდელ ნუსხებს ჰქონდათ.

¹ ამავე ტიპისა არიან ფალავანდიშვილისეული და ბროსესეული ნუსხებიც, ხოლო ამათ შესახებ ჩვენ ამჟამად ხელთ არა გვაქვს საჭირო ცნობები.

² ეს წინასიტყვა აკლია ორ ნუსხას (საეკლესიო მუზეუმისას და ჯანაშვილისეულს), ვინაიდან ნუსხების დასაწყისი რვეულები დაკარგულია.

§ 9. ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით. ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში ისტორიკოსთა თხზულებების ტექსტი დაყოფილია თავებად: ამ დაყოფას საფუძვლად უდევს ახალი მეფის მართველობის დაწყება. მაგალითად:

ი. მეათე მეფე, ადერკი, ძე ბარტომისი, არშაკუნიანი.

ია. მეათერთმეტე მეფენი, მეორე ბარიატ და ქართამ...

იბ. მეათორმეტე მეფენი, ფარსმან და ქაოს...

ლწ. მეოცდაათურამეტე მეფე, ბაკურ, ძე ფარსმან მეფისა, ხოსროიანი, და სხვ.

ანასეული ხელნაწერი გვიჩვენებს, რომ თავებად დაყოფა და მეფეთა სათვალავით დასათაურება უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში დაწყებულია, ასე, ანასეულ ნუსხაში უკვე მოიპოვება იმავე ადგილებში, სადაც ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებშია, წითლად დაწერილი შემდეგი სათვალავი:

27¹ თერთმეტი

27¹⁰ ცამეტი

33³⁴ თექუსმეტი

34⁵ ჩუიდმეტი

36⁸ თურამეტი

36⁸ ცხრამეტსა

36¹⁹ ოცსა

36²⁰ ოცდაერთსა

36²³ ოცდაორსა

36²⁵ ოცდასამსა

საფიქრებელია, რომ პირველიდან ათამდეც იქნებოდა სათვალავი, მაგრამ პირველი ათი მეფის ისტორიის შემცველი ტექსტი ანასეულ ხელნაწერს აკლია.

ოცდამესამე მეფეზე სათვალავი წყდება.

ტექსტის დაყოფას თავებად და დასათაურებას, როგორც ჩანს, რამდენიმე საფეხური გამოუვლია. ანასეულ ნუსხაში მხოლოდ მეფეთა სათვალავია მოცემული სიტყვებით: თერთმეტი, ცამეტი და სხვ.; ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში კი ჯერ ასოებითაა აღნიშნული სათვალავი და აქვე რიგობითი რიცხვიაა (ი. მეათე მეფე ია. მეათერთმეტე მეფე და სხვ.), შემდეგ კი მეფის სახელი და სხვა. მაგრამ არის ისეთი ნუსხაც, რომელშიაც საშუალო ტიპის დასათაურებაა მოცემულ. მაგალითად, „ქართლის ცხოვრების“ ერთ ხელნაწურში, რომელიც ქუთაისის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმშია დაცული, სათვალავი ხშირად მხოლოდ ასოებითაა აღნიშნული, რიგითი რიცხვითი სახელი კი არ მოიპოვება.

K 179 მე მთავარი ქართლისა იოანე...¹

K 182 მე კურატპალატი ქართლისა აშოტ...²

K 185 მზ კურატპალატი ბაგრატო...³

ამრიგად, საფიქრებელია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველს რედაქტორებსვე დაბადებით აზრი ტექსტი დაეყოს თავებად: ერთ-ერთ რედაქტორს მოუწერია მხოლოდ სათვალავი, უბრალო რიცხვით გამოხატული (ერთი, ორი...); შემდეგს რედაქტორებს კი მიუმატებიათ რიგითი რიცხვი, მეფის სახელი და ა. შ.

¹ B: მე. მე. ო. რ. მ. ო. ც. და. ა. მე. ხ. უ. თ. ე. მთავარი ქართლისა იოანეს..

² B: მე. ო. რ. მ. ე. ო. ც. და. ა. მ. ე. ე. ქ. უ. ს. ე. კურატპალატი ქართლისა აშოტ...

³ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი (K) № 441, ზომით 20¹/₂ I7 სმ, მხედრული XIX საუკ. ხელით გადაწერილი, თავსა და ბოლოში ნაკლულევანია. ახალი პაგინაციით ის შეიცავს 346 ფურცელს; ძველი პაგინაციის ნაშთი ახლაც არის დარჩენილი და ახალ პირველ გვერდზე ზის „26“; მამასადამე. თავში 25 ფურცელი ჰკლებია. ტექსტი იწყება ბარტომის მეფობით. სახელდობრ, სიტყვებით: «წინაშე ბარტომ მეფისა, ხოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი...» (ჩვენი გამოცემის გვ. 23 ო); ხოლო წყდება თამარის ისტორიკოსის სიტყვებზე: «ამა სიხარულსა შინა და შვებასა ეკაზმოდეს და ემზადებოდეს დამსკვნელნი შველისანი, და მოვიდეს და აცნობეს ათაბაგსა ნახბ ევნილა-ლმან (B: ნახჭევნიდალმან) შეყრა და არანს მოსვლა, რამეთუ ყოვლით კერძო შეიწრდეს სპარსნი, და უღონობამან» (უდრის ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 441⁹⁻¹²).

ქუთაი-ის ნუსხის ტექსტი მისდევს B-ს აღვნიშნავთ ზოგიერთ კითხვასხვაობას

B	K
(მითითება ჭიჭინაძის გამოცემით)	(მითითება ქუთ. ნუსხის ფურცლებით)
ჭ 46 ²¹ ორთაგანვე (ბროსე შენიშნავს რომ ხელნაწერებშია «ორგნითვე»)	K I ორგნითვე
ჭ 49 ⁶ მსწრაფლ, მივიდა	K 3 მივიდა მსწრაფლ
ჭ 227 ⁶ იუსტინიანოს მეფე ბერძენთა	K 146 იუსტინიანოს კეისარი
ჭ 227 ⁸ ხასკუნთასა	K 146 ხასკუნთასა
ჭ 227 ¹⁰ ძალითა თვისითა	K 146 ძალითა მისითა
ჭ 277 ^{11,14} ხასკუნთასა	K 146 ხასკუნთა
ჭ 227 ¹² ვედრება ბერძენთა მეფისა	K 146 ვედრება კეისრისა
ჭ 349 ²⁷ მართლად ვალს	K 240 მართლიად ვალს
ჭ 363 ¹⁵ ფირესტე	K 262 ფარუსტე
ჭ 363 ¹⁷ ვესპასიანე ტიტოას-მიერნი (ბროსე შენიშნავს: ყველა ხელნაწერი იძლევა «ნეტიტოას - მიერნი»)	K 262 ვესპასიანე ტოტოას მიერნი
ჭ 402 ¹⁸ ექვსი ათას ექვსას ოთხმოცდა ექვსსა, ქრისტეს აქათ ათას ას ოთხმოც და ათექვსმეტსან	K ექვსი ათას ექვსას ვორმოც და ექვსსა, ქრისტეს აქეთ ათას კორშიც და ექვსსა
ჭ 423 ³ მეორე ქმრის ამბავი	K 328 მეორე ქმარი თამარისი და ამბავი მისი
ჭ 426 ¹¹ შემდგომად ამისსა მოისმა ვითარმედ	K 331 შ'დ ამისა მოისმა ხმა ვ'დ.

§ 10. „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება - შევსება, ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების რედაქტორებსვე მიაწერენ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შერყვნილი ადგილების შესწორებისა და ცალკეული ახალი ეპიზოდების შეტანის, ინიციატივას. მართლაც, საკმარისია ადამიანმა შეადაროს ვახტანგის, წინადროინდელი მარიამისეული ნუსხა ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს, რომ შეამჩნიოს დიდი ტექსტუალური განსხვავება, როგორც ცალკე სიტყვების შესწორების ისე მთელი ახალი ნაკვეთების დამატების მხრით. ტექსტის შესწორების ნიმუშად საკმარისი იქნება მოვიყვანოთ შემდეგი მაგალითი:

M 289

B (ჭიჭ. გამ. 140 -0145)

მოკუდა მირდატ მეფე. და დაჯდა ძე მისი ვარაზ ბაქარ. და შეირთნა ორნი ცოლნი: ერთი ასული თარდატისი რევის ძმისა მირიანის ძმის წულისა, და ერთი რევისი წული ფეროზისი მირიანისვე ასულის წული სა... (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 85²⁷⁻⁸⁰).

მოკუდა მირდატ მეფე. და დაჯდა ძე მისი ვარაზ-ბაქარ და შეირთო ცოლი, ასული თარდატისი, რევის ძისა, მირიანის ძის წული სა, მორწმუნე და კეთილ-მოქმედი...¹ ვინათგან ესე ვარაზ-ბაქარ დაშთა უძეოდ, შეიყუარა სოფელი ესე, და მიდრკა კეთილისაგან და შეირთო სხუაცა ცოლი, მისწული ფეროზისი, მირიანის ასული სა.

ასეთი შესწორებებით სავსეა „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხები.

გარდა ასეთი შესწორებული ადგილებისა, „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში მოიპოვება მრავალი ვრცელი ჩანართი².

იმ ტექსტუალურ განსხვავებას, რომელიც არსებობს მარიამისეულსა და ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს შორის მკვლევარნი ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად თვლიდნენ; დღეს კი ირკვევა, რომ ზოგიერთი კითხვა-სხვაობა, რომლებიც ახასიათებს ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს და რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შემოტანილ შესწორებებად იყო მიჩნეული, ახასიათებდა ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებსაც. ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება რამდენიმე მაგალითის მოყვანა.

I) „მატიანე ქართლისა“-ში ბაგრატ IV-ისა და ელენეს ქორწინების შესახებ სწერია:

¹ აქ ჩართულია მოთხრობა ვარაზ-ბაქარის ძის, მურვანოზის (ანუ პეტრე მაიუმელის) შესახებ.

² ყველა ეს ჩანართი ჩამოთვლილი აქვს ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ს (Описание II, 72 შმდდ).

M 482

(ბერძენთა მეფემ) მოსცა პატივი კურატპალატობისა და მოსცა ცოლად ბაგრატისთუი[ს] ელენე დედოფალი. მორაიწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა თვისსა, ქუეყანასა ტაოსა. მორათუა პატივი, აღუსრულა ქორწილი: უკურთხეს გვირგვინი ბ ა ნ ა ს.

B

მოსცა პატივი კურატპალატობისა, და მოსცა ცოლად ბაგრატისათვის ელენე დედოფალი; ხოლო მო-რა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა თვისსა, ქუეყანასა ტაოსა, მორათუა პატივი, აღუსრულა ქორწილი, უკურთხეს გვირგვინი ბ ა გ რ ა ტ ს (ჭიჭინაძის გამოც. 321).

იმ დროს როდესაც მარიამისეული ნუსხა იძლევა ცნობას, რომ „გვირგვინის კურთხევა“ მოხდა ბ ა ნ ა ს, B-ში ეს ცნობა არ არის: «ბანას» ნაცვლად სწერია «ბაგრატს». ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით (Описание II, 108), „ვახტანგის კომისიამ შესცვალა სიტყვა «ბანას» სიტყვით «ბაგრატს» და ამით მოგვისპო ცნობა იმის შესახებ, თუ სად მოხდა ბაგრატ VI-ისა და ელენე დედოფლის ქორწინება“.

რომ „ვახტანგის კომისია“ აქ არაფერ შუაშია, ამას ამტკიცებს ანასეული ნუსხა, სადაც აგრეთვე სწერია «ბაგრატსა»:

183²³⁻²⁷: მოსცა პატივი კულაპარატობისა: მოსცა ბაგრატისთვის ცოლად ელენე დედოფალი. მო-რა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა თვისსა, ქუეყანასა ტაოს, მორათუა პატივი, აღასრულა ქორწილი უკურთხნეს გვირგვინნი ბ ა გ რ ა ტ ს.

2) ჯუანშერის თხზულების ბოლოში გამოთქმა «და მოუბოძა წუქეთი ციხით და კარითურთ», რომელიც M-ში არაა, ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებულად ითვლებოდა (იხ. თ. ჟორდანიას, ქრონიკები I, გვ. XIV), მაგრამ ეს, M-ში გამოტოვებული, ადგილი ანასეულ ნუსხაში მოიპოვება (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 155, 31).

3) დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი წერს: «და ესრეთ ძლევა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა მეფე. და მცირედთა დღეთა განისუენა ამთენს» (ჩვ. გამოც. გვ. 219, 29). «ამთენს» საეჭვო კითხვად იყო მიჩნეული. თუ რომელი ხელნაწერი იძლევა ამ კითხვას, არა ჩანს არც გამოცემებში და არც ხელნაწერთა აღწერილობებში: იგი მოიპოვება მხოლოდ ბროსეს გამოცემაში (მარიამისეულ ნუსხაში « ა მ ა თ ე ნ ა ს ა », ბარათაშვილისეულში « ა მ თ ვ ე ს », დადიანისეულში გამოტოვებულია). რომ ეს სიტყვა, რომელიც გეოგრაფიული სახელის აღმნიშვნელად ჩანს, ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების შენამენი არაა, ამას ადასტურებს ანასეული ნუსხა, სადაც სწერია « ამთენს»¹.

¹ შესაძლებელია იგივე გეოგრაფიული სახელი იგულისხმებოდეს შ ა ვ ე თ ე ლ თ ა ნ (23,1): «აფთონს ჰბრძავს ა[მ]თენს» (შდ. H. M a/p p, TP IV, 101).

4) თუ რამდენად მცდარია ის აზრი, თითქოს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის დამახინჯებული ადგილები პირველად ვახტანგის სწავლულმა კაცებმა შეასწორეს, ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება, დასასრულ, შემდეგი ნაწყვეტის მოყვანა:

M 522-523
და ესრე დასრულდა სახლი განმამწარებთა, რამეთუ სულა უკანასკნელი რისხვისა სასმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა... და დასუეს კახთა მეფედ ძმისწული კაესი აღსართან, და არათა მქონებელი ნიშთა მეფობისათა, არამედ ცუნდრუკი რამე.

B (ჭიჭ. 350)
და ესრეთ დასრულდა სახლი ბადვივათა, სახლი განმამწარებელთა, რამეთუ სვა უკანასკნელი თხლე რისხვი. სასუმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა... და დასვეს კახთა მეფედ ძმისწული კურიკესი აღსართან, და რომელსა არარა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა, არამედ იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულო, უმეცრად უსამართლო.

A (გამ. გვ. 206-207)
ესრეთ დასრულდა სახლი ბადვივათა, სახლი განმამწარებელთა: რამეთუ სვა უკანასკნელი თხლე რისხვისა, სასუმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა... და დასუეს კახთამეფედ ძმისწული კურიკესი აღსართან: რომელსა არა რა ქონდეს ნიშანი მეფობისანი; რამეთუ იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულო და ყოვლად უმეცრად უსამართლო.

ხაზგასმული ადგილები გვიჩვენებს, რომ B-ს ის სიტყვები, რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებულად შეიძლებოდა მიგვეჩნია, უკვე A-ში ყოფილა¹.

ამრიგად ირკვევა, რომ ის „შესწორებები“, რომლებიც ემჩნევა ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს, შედარებით მარიამისეულ ნუსხასთან, უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებს ახასიათებდა.

იგივე უნდა ითქვას ვრცელი ჩანართების შესახებაც.

ვრცელ ჩანართთაგან XVII საუკუნის ნუსხებში (შედარებით მარიამისეულ ნუსხასთან) მკვლევართა ყურადღებას იპყრობდა: 1) ქრონოლოგიური ცნობების დამატება (განსაკუთრებით დავით აღმაშენებლის ისტორიაში), 2) პეტრე მაიუმელის ცხოვრება ლეონტი მროველის ტექსტში, 3) ათსამეტ ასურელ მამათა ცხოვრებები ჯუანშერის თხზულებაში 4) სუმბატის „ქრონიკის“ დაშლა და მისი ნაწილების გაბნევა VI – XI საუკუნეთა ისტორიაში თავ-თავის ადგილას, 5) სკლიაროსთან თორნიკე ერისთავის ბრძოლის შესახებ ცნობები „მატიანე ქართლისა“-ში: 6) გიორგი III-ისა და თამარის ისტორიაში („ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტში) ვრცელი დამატებები და ცვლილებები, და სხვა. ყველა ეს ჩანართი ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნახელარად იყო მიჩნეული. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს

¹ ამასვე ადასტურებს ქვემოთ § 23-ში მოყვანილი შეთარებითი ტაბულა, საიდანაც ჩანს, რომ B-ს მრავალი წვრილი ვარიანტი, M-ისაგან განსხვავებული, უკვე A-ში მოიპოვებოდა (იხ. ქვემოთ გვ. LXXIII შმდდ.).

სინამდვილეს არ შეეფერება.

I. თამარ მეფის ისტორიის შევსების საკითხი.
ჯერ კიდევ 1916 წელს ივ. ჯავახიშვილი წერდა თავის „ძველ-ქართულ საისტორიო მწერლობაში“ (გვ. 165 და 171-172), რომ თამარის ისტორიკოსის თხზულებაში („ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტში) შეტანილი ჩანართები და ცვლილებები ჩვენთვის უცნობ ძველ წყაროს უნდა ეკუთვნოდეს, და როგორც ჩანს, თამარ მეფეს რამდენიმე ისტორიკოსი ჰყავდაო. ამაზე უფრო ადრეც, 1914 წელს დაბეჭდილ „ქართველი ერის ისტორიის“ მეორე წიგნში (გვ. 632) ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „მე დარწმუნებული ვარ, რომ თამარ მეფის ისტორიის ბოლოც შევსებულს „ქართლის ცხოვრებაში“ რომელიმე ძველი ქართველი მემკვიდრის თხზულებითგან უნდა იყოს ამოღებული“ მართლაც, 1923 წელს ნაპოვნ „ქართლის ცხოვრების“ ჭალაშვილისეულს ნუსხაში აღმოჩნდა თამარის მეორე ისტორიკოსის (ბასილი ეზოსმოდვრის) ის თხზულება, რომლითაც XVIII საუკუნის ნუსხებში შევსებულია „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტი. მამასადამე, ამით უკვე დამტკიცდა, რომ მცდარი იყო წინანდელ მკვლევართა აზრი იმის შესახებ, რომ „ვახტანგის კომისიამ დიდი ცვლილებები შეიტანა გიორგი III-ისა და თამარ მეფის ისტორიის ტექსტში“ (Описание II, 85) XVIII საუკუნის ცნობილ ნუსხებში (თეიმურაზისეულში, რუმიანცევისეულში, ბარათაშვილისეულსა და სხვებში) შეტანილი თამარ მეფის ისტორია წარმოადგენს თამარის ეპოქის შესახებ არსებული ორი თხზულების („ისტორიათა და აზმათა“ და ბასილი ეზოს-მოდვრის თხზულების) შერწყმას.

დღეს, როდესაც ჩვენ შევისწავლეთ დამატებითი მასალები „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების გარშემო, თამარ მეფის ისტორიის, „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში შესული, ტექსტის შესახებ მეტის თქმა შეგვიძლია. თამარის ეპოქაზე არსებული საისტორიო თხზულებების შერწყმის ის სახე, რომელიც მოცემულია „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ცნობილ ნუსხებში, არ არის ერთადერთი და საბოლოო. თამარის ისტორიის შეტანას „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში გამოუვლია რამდენიმე საფეხური:

ა) „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (გაერთიანებული ჟამთააღმწერლის თხზულებასთან ერთად); ასეთი სახით შეუტანიათ თამარის ისტორია მარიამისეულს ნუსხაში;

ბ) ბასილი ეზოს-მოდღვის „ცხორება მეფეთ-მეფისა თამარისი“; მხოლოდ ასეთი ისტორია თამარის ეპოქისა შეუტანიათ ჭალაშვილისეულს ნუსხაში;

გ) „ისტორიათა და აზმათა“ შესავალი, ბასილი ეზოს-მოდღვის თხზულების სამი დასაწყისი ფურცელი და „ისტორიანი და აზმანი“ სრულად; ასეთი სახით შეურწყამს თამარის ორი ისტორია მაჩაბლისეულ ნუსხას (ამაზე იხ. ზემოთ გვ. XXIX-XXX);

დ) ძირითადად „ისტორიანი და აზმანი“, ხოლო შიგა და შიგ ბასილი ეზოს-მოდღვის თხზულების შერწყმა თამარის მეფობის შუა წლებამდე; მეორე ნახევარში კი „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტის უცვლელად შეტანა; ამ სახით არის წარმოდგენილი თამარის ისტორია თეიმურაზისეულ ნუსხაში; დასასრულ,

ე) ძირითადად „ისტორიანი და აზმანი“, ხოლო შიგა და შიგ ბასილი ეზოს-მოდღვის თხზულების შერწყმა თამარის მთელი ისტორიის ფარგლებში; ასეთი სახე აქვს თამარის ისტორიას რუმინანცვისეულში, ბარათიშვილისეულსა და სხვა ნუსხებში.

ამრიგად, იმ საკითხზე, თუ რა სახით შეეტანათ თამარის ისტორია „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში, ქართველ მეცნიერთ უფიქრიათ ჯერ კიდევ -XVIII საუკუნემდე, და თვით XVIII საუკუნეშიაც სხვადასხვა აზრი არსებულა ამის შესახებ ა) XVIII საუკუნემდე თამარის ეპოქის აღწერის ორი სახეა მოცემული (მარიამისეულსა და ჭალაშვილისეულში); ბ) ხოლო XVIII საუკუნეში – სამი სახე (მაჩაბლისეულში, თეიმურაზისეულსა და დანარჩენებში),

2. ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქ რ ო ნ ი კ ი ს“ და შ ლ ა და შ ე რ წ ყ მ ა ს ხ ვ ა თ ხ ზ უ ლ ე ბ ე ბ თ ა ნ. სუმბატ დავითის ძის ნაშრომი „ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა“ მარიამისეულს ნუსხაში შეტანილია ცალკე შემადგენელ ნაწილად და მოთავსებულია დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ, ხოლო ე.წ. ვახტანგისეულ ნუსხებში დაშლილია და შერეულია VI – XI საუკუნეთა ისტორიის შემცველ თხზულებებში (ჯუანშერის შრომაში და „მატიანე ქართლისა“-ში). მაგრამ, რადგან სუმბატის ცნობები ყოველთვის არ ეხებოდა „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილ ამბებს, ამიტომ მისი ნაშრომის ერთი ნაწილი შეურეველი დარჩა.

ამჟამად ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მასალების მიხედვით სუმბატის „ქრონიკის“ შეტანა XVIII საუკუნის ნუსხებში წარმოდგენილია სამი სახით:

ა) მაჩაბლისეულ ნუსხაში სუმბატის „ქრონიკა“ შეტანილია „ქართლის ცხოვრები“ ცალკე შემადგენელ ნაწილად იმგვარადვე, როგორც ეს მარიამისეულ ნუსხაშია;

ბ) თეიმურაზისეულ ნუსხაში ის შერეულია „ქართლის ცხოვრების“ სხვა თხზულებებთან, ხოლო მასალის განაწილებას ერთგვარი რყევა და არევა ეტყობა; გარდა ამისა, „ქრონიკის“ ერთი ნაწილი, რომლის შერევა „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებში ვერ მოხერხდა, ცალკეა გამოტანილი;

გ) რუმინანცვეისეულსა და სხვა ნუსხებში ისევეა შერეული „ქრონიკის“ ტექსტი სხვა თხზულებებში, როგორც თეიმურაზისეულში, ხოლო მასალის განაწილებას მეტი წესრიგი ემჩნევა. „ქრონიკის“ შეურეველი, გადარჩენილი, ნაწილი ცალკე არ არის გამოტანილი.

როგორც ვხედავთ, სუმბატის „ქრონიკის“ შეტანას „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში ერთიანი გეგმა არ ეტყობა: ნუსხის რედაქტორები სხვადასხვანაირად მისდგომიან საკითხს და სხვადასხვანაირად გადაუჭრიათ იგი.

ვ. ქრონოლოგიური ცნობების შეტანა. დავით აღმაშენებლის ისტორიაში ჩართული ქრონოლოგიური ცნობები ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შეტანილად ითვლებოდა (თ. ქორდანიანი, ქრონიკები I, გვ. XIII; ე. თაყაიშვილი, Описание II, 88). ანასეული ნუსხა კი გვიჩვენებს, რომ ეს ქრონოლოგიური ცნობები უკვე ვახტანგის წინაპრებიდან ნუსხებში იყო. სახელდობრ, ანასეულ ნუსხაში მოიპოვება ის თარიღები, რომლებიც M-ში არ არის, ხოლო B-ში სწავლულ კაცთა მიერ დამატებულად იყო მიჩნეული ¹:

- 206²³ ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი (B: ტკა)
- 211⁸ ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი
- 211²⁴ იყო ქრონიკონი სამას ოცდათხუთმეტი
- 212⁵ რამეთუ ქრონიკონი იყო სამას ოცდათექ[უსმეტი] (ბ არ ა თ.: ტლე)
- 212³³ ქრონიკონი იყო სამას ოცდათვრამეტი
- 215²⁸ ქრონი[კონი] იყო სამას ორმოცი
- 216²³ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი
- 217¹⁰ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი
- 2180³¹ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაორი

4. ასურელ მამათა ცხოვრებების ჩართვა. „ვასტანგამდე «ქართლის ცხოვრებაში» ასურელ მამათა ცხოვრებები არ მოი-

¹ ეს გარემოება აღნიშნულია უკვე ივ. ჯავახიშვილის მიერ (იხ. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 272 - 273).

მოიპოვებოდა – წერს ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი (Описание II, 73), – იყო მხოლოდ მოხსენიებული იოანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების მოსვლა შუამდინარიდან ქართლში ფარსმანის მეფობის დროს და მათი მოღვაწეობა. იოანეს მოწაფეთა სახელები არ იყო მოყვანილი. თეიმურაზის ნუსხაში ვახტანგის კომისიამ ჯერ დაურთო მხოლოდ სია იოანე ზედაზნელის მოწაფეებისა მაგრამ რუმინანცევისეულსა და ყველა დანარჩენ ნუსხაშიაც უკვე ჩნდებიან მათი მოკლე ცხოვრებანი. შემდეგ, უფრო გვიან, იგივე ცხოვრებები, სხვა ხელით დააწერილი, შეუტანიათ თეიმურაზის ნუსხაშიც¹. ამგვარად, ასურელ მამათა ცხოვრებების შეტანა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში XVIII საუკუნის სწავლულ კაცთა ინიციატივას მიეწერება.

მართლაც, ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში (ანასეულსა და მარიამისეულში) ასურელ მამათა შესახებ მხოლოდ შემდეგი სწერია: იმისვე ფარსმანის-ზე მოვიდა იოვანე შუამდინარით, რომელსა ეწოდა ზედაზადნელი, განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა, რომელმან ქმნა ნიშები და სასწაულები მრავალი, მან და მოწაფეთა მისთა, რომელმან განაკუირვნის ყოველნი ქართველნი; დაიწერა ცხორება და სასწაულები მათნი, დაისხნეს ეკლესიათა შინა ქართლისათა» (ჩვენი გამოც. 141,15-20). ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში კი ამ სიტყვებს მოსდევს: «რომელთა სახელები ესე არს: იოანე ზედაზადნელი, დავით გარესჯელი» და სხვ., ჯერ ასურელ მამათა სახელები, შემდეგ კი ყველა მამის მოკლე ცხოვრება. მაგრამ ჩვენ ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: ანასეულ ხელნაწერში „ქართლის ცხოვრების“ უკანასკნელ თხზულებას, ლაშა-გიორგის დროინდელ მატთანეს, უშუალოდ მოსდევს ჯერ სია ასურელ მამათა¹, ხოლო შემდეგ იოანე ზედაზნელის ცხოვრება². ჩვენ ვფიქრობთ, რომ შემთხვევითი არ არის ეს მოვლენა; ეს მოწმობს იმას, რომ

¹ შესადარებლად მოგვყავს აქვე

A

სახელები წმიდათა მოწაფეთა: იოვანე ზედაძნელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ქისიქელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონე მარტომყოფელი, ისე წილკნელს თთა სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი, შიო მღუიმელი, ისიდორე სამთავნელი, მიქელ ულუმბელი, პიროს ბართელი.

B

რომელთა სახელები ესე არს: იოანე ზედაზადნელი, დავით გარესჯელი, სტეფანე ხირსელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონი მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თათე სტეფანწმიდელი, შიო მღვიმელი, ისიდორე სამთავნელი, აბიზოსნეკრესელი, მიქელ ულუმბელი, პიროს ბრეთელი და ელია დიაკონი (ჭიჭ. გვ. 216).

² ტექსტი უფრო ვრცლად იხ. ქვემოთ გვ. I. შმდ.

ანასეული ნუსხის რედაქტორს დაჰბადებია ის აზრი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანილი ყოფილიყო ასურელ მამათა ცხოვრებები, და მას კიდევაც დაურთავს ასეთები, ხოლო არა შემოკლებით, როგორც XVIII საუკუნის ნუსხებშია, არამედ ვრცლად.

ცხადია, ასურელ მამათა ცხოვრებათა შეტანას „ქართლის ცხოვრებაში“ გამოუვლია შემდეგი საფეხურები:

ა) ისინი დაურთავთ „ქართლის ცხოვრების“ ბოლოში (ანასეული ნუსხა);

ბ) შიგ ტექსტში, ჯუანშერის თხზულებაში, იოანე ზედაზნელის მოხსენიების შემდეგ ჩაურთავთ იოანეს მოწაფეთა სია (თეიმურაზისეული ნუსხა);

გ) სიის შემდეგ მოკლე ცხოვრებანიც დაუმატებიათ (რუმინანცევისეული და სხვა ნუსხები).

ამრიგად) „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში არსებული შესწორებული და შევსებული ადგილები, რომლებიც ვახტანგის წინადროინდელ მარიამისეულ ნუსხაში არ მოიპოვება, მხოლოდ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად კი არ არის მიღებული, არამედ „ქართლის ცხოვრების“ ძირეული ტექსტის შესწორება-შევსება უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ხანებში წარმოებდა; მას აწარმოებდნენ „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორები როგორც XVII საუკუნემდე, ისე XVII საუკუნის შემდეგაც.

§ 11 დემეტრე პირველისა და დავით მესამის ისტორიის ჩართვა. ანასეული ხელნაწერის აღმოჩენამდე არსებობდა აზრი, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ არ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავით III-ის მეფობათა ისტორია და რომ ვახტანგის კომისიამ «составила краткие тексты из общих фраз и кратких упоминаний об них в конце царствования Давида Возобновителя и в начале царствования Георгия III» (Е.Т а к а и ш в и л и, Описание II, 67; აგრეთვე გვ. 87 და 113). ახლა კი ცხადია, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია და ის ეკუთვნოდა ლაშა-გიორგის დროინდელ მემატანეს. ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია ამგვარადვეა აღწერილი, როგორც ანასეულ ნუსხაში (შეად. ჩვენი გამოცემის გვ. 237,2 – 238,22 და ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 332-383) ე. ი. ლაშა-გიორგის დროინდელი მატანიდან ამოღებულია პირველი, დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის შემცველი,

ნაწილი, ხოლო მომდევნო ხანის (გიორგი III-ის, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგის) ისტორიისათვის გამოყენებულია თამარ მეფის ისტორიკოსთა თხზულებები და ჟამთააღმწერლის ნაწარმოები.

როგორც ჭალაშვილისეული ნუსხის აღმოჩენამ ცხადყო ლაშა-გიორგის დროინდელი მატიანიდან დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ამოღება და „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანა XVIII საუკუნის სწავლულ კაცთა ღვაწლს კი არ მიეწერება, არამედ ვახტანგის წინადროინდელი რომელიღაც რედაქტორისას: დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ის ტექსტი, რომელიც ანასეულ ხელნაწერშია (ე. ი. ლაშა-გიორგის დროინდელ მატიანეშია), მოიპოვება უკვე ჭალაშვილისეული ნუსხის ძველს, XVI-XVII საუკუნის, ნაწილში. ჭალაშვილისეული ნუსხის რედაქტორსაც ლაშა-გიორგის დროინდელი მატიანიდან დაუტოვებია მხოლოდ დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია (მაგრამ ცოტა მეტი მოცულობით, ჩვენი გამოცემის 239,2 გვერდამდე), ხოლო გიორგი III-ისა და თამარის ხანისათვის გამოუყენებია ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულება.

მაშასადამე, ცხადია, რომ დემეტრე I-ისა და დავით III-ის მეფობათა ისტორია ვახტანგის კომისიას კი არ შეუდგენია, არამედ ის უკვე არსებულია XV საუკუნის ნუსხაში.

§12. დასკვნა. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის წინადროინდელი და ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების შესწავლას მივყავართ იმ მთავარ დასკვნამდე, რომ ვახტანგის სწავლულ კაცებს უნდა მიეწეროს მხოლოდ ძველი ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების, ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენა¹.

რაც შეეხება „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შეკლება, მას ჩვენ ვერ მივაწერთ ვახტანგის სწავლულ კაცებს. გამოირკვა, რომ უკვე XV-XVII საუკუნეთა ნუსხებში მოიპოვება ზოგიერთი ის შესწორება და შეკლება, რომელიც XVIII საუკუნის ნუსხებს ახასიათებს (იხ. ზემოთ §§ 9-11).

„ძველი ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შეკლება წარმოებდა, ყოველ შემთხვევაში, XV საუკუნიდან და გრძელდებოდა თვით

¹ იხ. ძ. ჯანაშვილი, ნაშრომი I, თბ. 1907, გვ. 6; ივ. ჯავახიშვილი: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 272, 274.

XIX საუკუნემდე, თეიმურაზ ბატონიშვილამდე. საუკუნეთა მანძილზე „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებს შეჰქონდათ ესა თუ ის ტექსტუალური შესწორება, ან ჩაურთავდნენ ხოლმე ამა თუ იმ ახალ ტექსტს; ყოველ რედაქტორს ხელთ ჰქონდა თავის წინამორბედთა ნუსხები, რომელთა ტექსტებს ის, თავისი შეხედულებისდა მიხედვით, შერწყამდა ხოლმე; სშირად მას ჰქონდა წინანდელ რედაქტორთა მიერ დართული კომენტარებიც, ზოგჯერ საკუთარ კომენტარებსაც დაურთავდა,

ასეთი რედაქტორის ხელი მოჩანს როგორც ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში (ანასეულში, მარიამისეულსა და ჭალაშვილისეულში), ისე ვახტანგის შემდეგდროინდელშიაც, და ვინაიდან ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში წარმოდგენილი შესწორებაშევესებანი სხვადასხვაგვარია სხვადასხვა ნუსხაში, ამიტომ ჩვენ არავითარი საბუთი არა გვაქვს ვივარაუდოთ რაღაც კომისიის არსებობა, რომელიც „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შევესებას აწარმოებდა. XVIII საუკუნისათვის ჩვენ უნდა ვივარაუდოთ ისეთივე ცალკეული რედაქტორების არსებობა, როგორიც იყვნენ V+XVII საუკუნეთა რედაქტორები: ასე, მაგალითად, უთუოდ ცალკე რედაქტორები უჩანს მაჩაბლისეულ, თეიმურაზისეულსა და რუმინანცევისეულ ნუსხებს, რომელთაგან პირველში I) სუმბატის „ქრონიკა“ მთლიანი სახით მოიპოვება, მეორეში ნაწილობრივ დაშლილია და შერეული დანარჩენ თხზულებებში, ხოლო მესამეში მთლად დაშლილი და შერეულია; 2) მეორესა და მესამეში თამარის ისტორია წარმოდგენილია „ისტორიათა და აზმათა და ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულების კონტამინაციის სახით, ხოლო პირველში მხოლოდ „ისტორიათა და აზმათა“ სახით (და ბასილის თხზულების რამდენიმე დასაწყისი ფურცლით). ასევე ცალკე რედაქტორი უნდა ჰყოლოდა დადიანისეულ ნუსხას (ან მის დედანს), რომელსაც არ მოეპოვება სხვა ნუსხებში მოთხრობილი ეპიზოდი იუსტინიანეს ბრძოლისა ხასკუნთა (ტასკუნთა) ტომთან და არც მომდევნო ცნობები იუსტინიანეს შესახებ.

ამიტომ სრულიად მართებულია ის დასკვნა, რომელსაც დაადგინენ ისტორიკოსები დ. ბ ა ქ რ ა მ ე და ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი¹, რომ ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში არსებული წინასიტყვა

¹ დ. ბ ა ქ რ ა მ ე, ისტორია საქართველოსი, თბ. 1889, გვ. 40; ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული სისტორიო მწერლობა, თბ. 1916 გვ. 271; მ ი ს ი ვ ე, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1910, გვ. VI – IX.

ჰგულისხმობს მხოლოდ „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე მუშაობას და არა „ძველი ქართლის ცხოვრების შესწორება-შეკვებას“¹.

II

ანასეული ქართლის ცხოვრება და მისი კითხვა-სხვაობანი

§ 13. **ხელნაწერის აღწერილობა.** ხელნაწერი გადაწერილია სქელ მოყვითალო ქაღალდზე მ ხ ე დ რ უ ლ ი ხელით და, დღევანდელი სახით, შეიცავს სულ 470 გვერდს; ყდა აქვს რბილი (ცალპირ ქაღალდზე გადაკრულია ტყავი). ზომა ხელნაწერისა უნდა ყოფილოყო 34 სმ X 23 სმ; ფურცლების ქვედა და მარჯვენა არშიები შემდეგ ხანებში წაუჭრიათ 4 სანტიმეტრით ისე, რომ ქვედა არშიის კუთხეში ყუისკენ დაუტოვებიათ 3-4 სანტიმეტრის სიბრტყის ქაღალდი (იხ. სურათი № 3) ამრიგად, დღეს ხელნაწერის ზომაა 30 სმ X 19 სმ, ნაწერის ზომაა 22,5 სმ X 16 სმ; თითოეულ გვერდში მოთავსებულია 18 (ზოგან 17) სტრიქონი. ყოველი სიტყვის შემდეგ სამ-სამი წერტილი ზის; სასვენ ნიშნად გამოყენებულია მძიმე (,) სათაურები სინგურით არის ნაწერი. სინგურითაა აგრეთვე დაწერილი, დღევანდელი გაგებით, სააზნაურო ნაკვეთების დასაწყისი სიტყვები (რომლებიც ჩვენს გამოცემაში დ ა მ ა რ ც ვ ლ ი თ არის დაბეჭდილი)².

არშიების წაჭრის გამო ზოგიერთი სტრიქონი ან ცალკეული სიტყვა დაზიანებულია. ზედა არშიები წაჭრილი არაა; იქ მოიპოვება რამდენიმე მინაწერი, უმნიშვნელო შინაარსისა, ხელნაწერის შემდეგ გვერდებზე: 73, 80, 81, 92, 134, 146, 157, 160, 204, 245, 258 და 307. ამათგან:

გვ. 81: ანა ხანუმ შვენარიო [.....] მურასა[ო]
პირი გიგავს მარგალიტსა, ყელი ოქრო [.....]

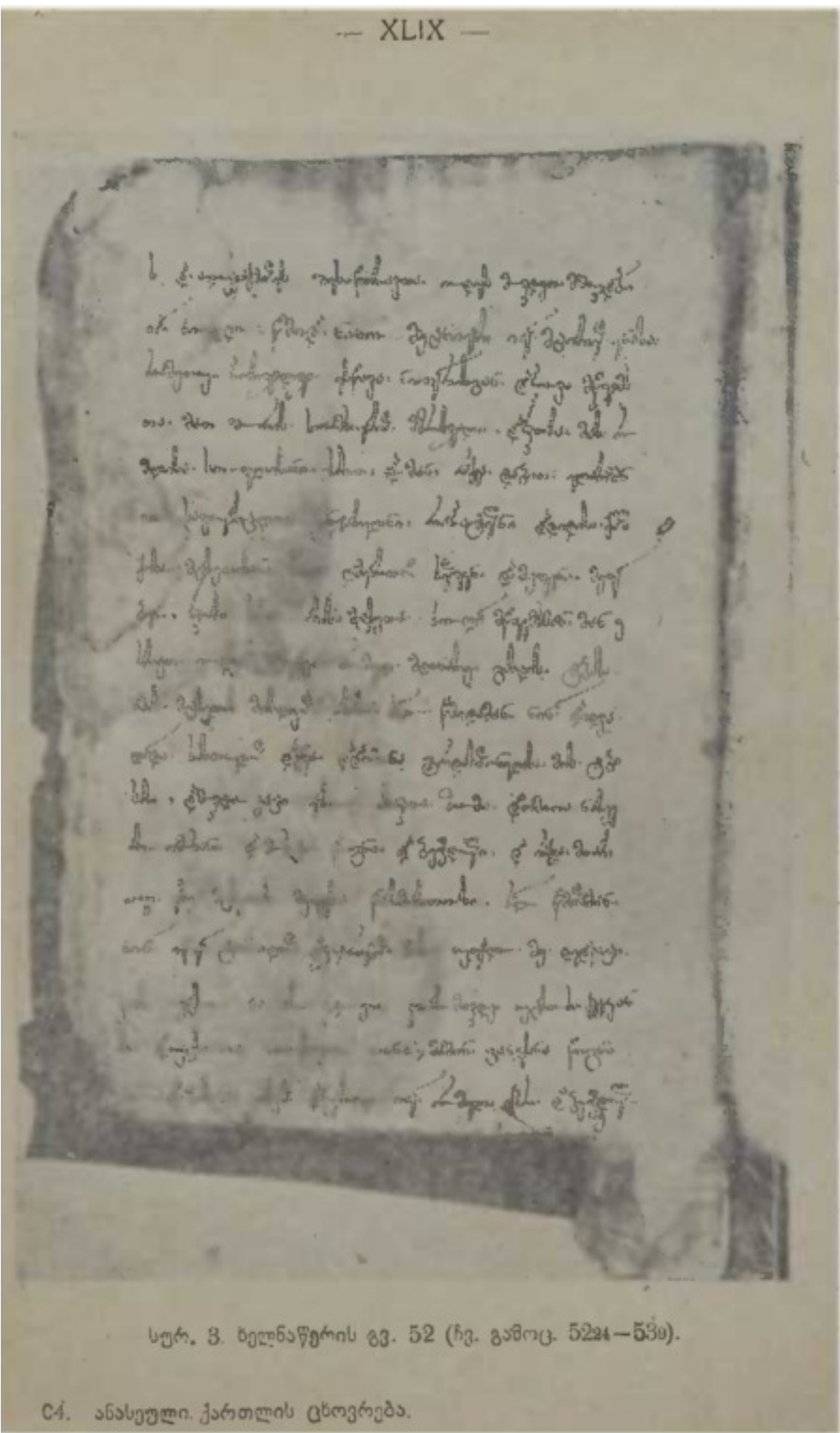
გვ. 134: ბატონი როსტომნ

გვ. 245: თორნიკე

ხელნაწერი დაზიანებულია თავსა და ბოლოში. რიგორც რვეულების სათვალავიდან ჩანს, თავში მას 60 გვერდი აკლია. გარდა ამისა პირველ ორ ფურცელს მარჯვენა ნახევარი სრულიად მოჭმუ-

¹ ჩვენ აღარ ვეხებით იმ საკითხს თუ რა ღვაწლი მიუძღვის ვახტანგსა და მის სწავლულ კაცებს „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენის საქმეში. ამის შესახებ იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს წინასიტყვაობა მის გამოცემაში „ახალი ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1940.

² უფრო დაწვრილებით ხელნაწერი აღწერილია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ (იხ. ზემოთ გვ. XI შემდ.).

სურ. 3. ხელნაწერის გვ. 52 (ჩვ. გამოც. 5224—530).

წ4. ანასეული. ქართლის ცხოვრება.

ლი აქვს იხ. სურ, 4) რამდენსამე მომდევნო ფურცელსაც კიდეები დაზიანებული აქვს¹.

§ 14. ხელნაწერის ტექსტის შედგენილობა. ჩვენს ხელნაწერში მოთავსებულია შემდეგი ტექსტები:

- 1) 1 – 425 გვერდებზე „ქართლის ცხოვრ. ვების“ თხზულებები:
 - ა) ლეონტი მროველის თხზულება „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“ (გვ. გვ. 1--125; ჩვენი გამოცემის 1- 8 გვ.);
 - ბ) ჯუანშერის თხზულება „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა (გვ. გვ. 125-263; ჩვენი გამოცემის 157-159 გვ.);
 - გ) წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი, რომელი იყო მეფე ქართლისა (გვ. გვ. 263-268; ჩვენი გამოცემის 157-159 გვ.);
 - დ) „მატიანე ქართლისაჲ“ (გვ. გვ. 268 – 336; ჩვენი გამოცემის 160-199 გვ.);
 - ე) „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ (გვ. გვ. 338-410; ჩვენი გამოცემის 200 – 235 გვ.);
 - ვ) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიანის თხზულება (გვ. გვ. 412- 425; ჩვენი გამოცემის 237-245 გვ.).
- 2) 425-426 გვ. მოცემულია ათსამეტ ასურელ მამათა სია:

«სახელები წმიდათა მოწაფეთა : იოვანე ზედაძნელი, დავითგარეჯელი, სტეფანე ქისიკელი, ი[ო]სებ ალავერდელი, [ზ]ენონ იყალთ[ო]ელი, ანტონე მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თ თა სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი, შიო მღუიმელი, ისიდორე სამთავნელი, მიქაელ ულუმბელი, პიროს ბართელი. მრავალნი სხვანიც დაემოწაფნეს წმიდასა მას მამასა, კაცნი წმიდანი და სულიერნი მამანი დაჰყუნეთ ჟამისათა. და შემდგომად ოთხას ოცისა წლისა გამოიკითხა და გამოიძია წმიდამან მამამან ჩუენმან არსენი ქართლისა კათალიკოზმან: რომელიმე წიგნთაგან აღმოვიკითხეთ და რომელიმე მათგან სმენილ იყო საქმეთაგან მათთა. და აღვწერეთ ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მათა, საცნობელად ჩუენ მორწმუნეთა და სადიდებლად სამებისა წმიდისა აწ და მარადის, და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ».
- 3) 426 გვერდის ბოლოდან იწყება ცხოვრება წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ზედაძნელისა, რომელი ბრძანებითა ღ' თისათა და წინამძღურობითა სულისა წმიდისათა მოივლინა ქუეყანით შუამდინარით ქუეყანად ქართლისად, ათორმეტთა მოწაფეთა მისთა წმიდათა თანა, განაახლა (ხელნაწერში: «განახლდა») და განავრცო წმიდამან ჩუენმან. ქრისტეს მიერ არსენი კათალიკოზმან.

¹ ჩვენს გამოცემაში ის დაზიანებული ადგილები აღდგენილია მარიამისეული ხელნაწერის მიხედვით და ჩასმულია [კუთხოვან ფრჩხილებში].

Handwritten text in Georgian script, appearing to be a list or account. The text is written in a cursive style and is somewhat faded and obscured by a dark, irregular stain or shadow in the center of the page. The text is arranged in approximately 15 lines, though some are partially illegible due to the staining. The visible words and characters include:

სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...
სა...

სურ. 4. ხე უნაწერის პირველი გვერდი (ხე. გამოც. გვ. 2514 შმდღ.)

ხელნაწერი წყდება სიტყვებით «შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა მართუეს მათდა ღრეკილი შეკრული ვითარცა რკინითა და ძნიად განრღუეული, რამეთუ წყლულ იყუნეს ყოველნი კორცნი მისნით რამეთუ გუემულ იყო იგი ჟამთა მრავალთა ფიცხელ». მაშასადამე, იოანე ზედაზნელის „ცხოვრება“ დამთავრებული არაა. თუ რით თავ-დებოდა ხელნაწერი, ამის თქმა ძნელია, მაგრამ რამდენადაც იოანე ზედაზნელის ცხოვრებას წინ უძღვის განცხადება «აღწერეთ ცხო-რება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მამათა»-ო, ამდენად საფიქრე-ბელია, რომ იოანე ზედაზნელის ცხოვრებას დანარჩენ ასურელ მამათა „ცხოვრებანიც“ მისდევდნენ.

ხელნაწერს თავში 60 გვერდი აკლია. ანასეული ხელნაწერის 60 გვერდი უდრის მარიამისეული ხელნაწერის დაახლოებით 60 65 გვერდს. ლეონტი მროველის თხზულების იმ დასაწყის ნაწილს, რომელიც ანასეულ ხელნაწერს აკლია, მარიამისეულ ნუსხაში 50 გვერდი უჭირავს. მაშასადამე, ანასეულს ნუსხაში ლეონტი მროველის თხზულებას წინ უძღოდა რაღაც ტექსტი, 10-15 გვერდის შემცველი. შესაძლებელია ანასეულს ნუსხაშიაც, მსგავსად მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხებისა, „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებს წინ უძღოდა აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ.

§ 15. ნაკლულევანი ადგილები. გარდა კიდევების დაზიანების გამო გაფუჭებული ადგილებისა, ჩვენს ხელნაწერს აკლია:

1) მთელი დასაწყისი ნაწილი **ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი ს** თხზუ-ლებისა: გვ. 1-25,14 (თვენი ხელნაწერი იწყება სიტყვებით: «გა-მოსჩნდი უმჯობესი ყოველთა...»).

2) გვ. 28,16-30,15 (აკლია ხელნაწერის ორი ფურცელი) სიტყვები-დან «სუმბატ ბივრიტიანმან განვლო მტკვარი» და გათავებული სიტყვებით «იყუნეს ბრძოლად სპარსთა».

3) გვ. 83,13-84,13 სიტყვებიდან «და უთხრა» და გათავებული სიტყვით «კერძო».

4) გვ. 164,7-165,9 «კულ[ად მოვიდა...მათ თანა სა]რკინოზნი».

5) გვ. 198,6-199,17 სიტყვებიდან «ხოლო გიორგი» ბოლომდე.

§ 16. ანასეული ქართლის ცხოვრების კითხვა-სხვაობანი.

ჩვენი ხელნაწერის კითხვა-სხვაობანი ზოგჯერ გადამწერის (თუ წი-ნანდელ გადამწერთა) მცდარი წაკითხვით ან გრაფიკული შეცდო-მებით გამოწვეულ შერყვნილ ტექსტს წარმოგვიდგენს, ზოგჯერ კი ისინი იძლევიან სწორს, პირველ-დედნიდან მომდინარე ვარიანტებს.

§ 17. გადამწერის გრაფიკული შეცდომები. ხელნაწერში მთელი რიგი შეცდომებია, რომლებიც აიხსნება გადამწერის უყურადღებობით. ასეთ შეცდომებს ეკუთვნის, მაგ., ა) სიტყვების ან ასოების განმეორება, ბ) ასოების გამოტოვება, გ) ერთი ასოს მაგიერ მეორის დაწერა. რომ ეს შეცდომები ჩვენი ხელნაწერის გადამწერისაა და არა მისი დედნისა, ცხადია იქიდან, რომ ისინი უმეტესწილ გვხვდებიან სტრიქონიდან სტრიქონში ან გვერდიდან გვერდში გადატანის დროს, ან სინგურით ნაწერ ადგილებში (ჩვეულებრივ, სინგურით დასაწერი ტექსტისათვის გადამწერი თავისუფალ ადგილს სტოვებდა და, როდესაც შავი მელნით წერას მოათავებდა, ერთბაშად ჩასწერდა ხოლმე სასინგურო ადგილებს ზოგჯერ აღმოჩნდებოდა, რომ სინგურით ჩასაწერი ტექსტისათვის საკმარისი ადგილი არ დაუტოვებია და გადამწერს უხდებოდა ტექსტის გაგრძელება არშიაზე¹, ან სიჩქარეში უნებლიეთ შეცდომით და ბოლოკვაცილად სწერდა სიტყვებს). ზოგჯერ ჩვენს გადამწერს „ანმეტობაც“ ახასიათებს. არის რამდენიმე ისეთი შეცდომა, რომელიც გადამწერის მიერ ქარაგმის უყურადღებოდ გახსნის ნიადაგზეა წარმოშობილი.

გადამწერის ყველა ეს ლაფსუსი ჩვენს გამოცემაში თავ-თავის ალაგას არის სქოლიოებში აღნიშნული, ხოლო აქვე ვათავსებთ მათ სრულ სიას.

27 ¹² კეთილი კე (კეთილი)	37 ²¹ განძლიერებლ (განძლიერებულ)
27 ³⁴ ნაჭყევანამდე (ნახჭყევანამდე)	(გადატანილია)
30 ²¹ რომე (რომელ) (წაჭრილია)	38 ⁶ ხედვითა (ხედვიდა)
31 ¹² ამზავ (ამზასავ)	38 ²⁴ ნთესავი (ნათესავი)
31 ³³ სპარსეთი (სპასპეტი) (სინგურით)	38 ³⁰ ესუ (ესუა)
32 ¹⁵ აღისახნეს (აღიზახნეს)	38 ³⁴ ჩუნთა (ჩუნთა)
32 ²⁰ გართველნი (ქართველნი)	39 ¹⁷ ნებროთანთა (ნებროთიანთა)
33 ²⁷ (და ხშირად) მიდრატ (მირდატ)	39 ³⁴ ვედრედრება (ვედრება)
33 ³² ირიცხუინი (ურიცხუ(ნ)ი)	40 ¹⁰ ნშობი (ნაშობი)
33 ³⁴ თქუსმეტი (თექუსმეტი)	40 ²⁸ ქართველად (ქართველთად)
34 ²⁴ ამსა ამზასვ (ამზასავ)	40 ²⁹ ჰქარეთს (ჰერეთს)
35 ⁰ აღმოიჯდა (აღმოიჯადა)	40 ³² დაეზავ (დაეზავა)
35 ²⁰ ორძვისა (ომრძვისა)	40 ³² ქართვეთა (ქართველთა)
36 ¹⁸ სმენი (სმენილ)	43 ⁰⁻¹⁰ მას ჟამსა იყო იგი სპათა თანა
36 ²¹ ოცდაერსა (ოცდაერთსა) (სინგურით)	ბერძენთასა და იგი გამოარჩიეს
36 ²⁹ ესე ასფაგურ იყო (აფსაგურ)	ყოველთა სპათა თ ა ნ ა ბერძენ-
36 ²⁰ უნკანასკნელ (უკანასკნელ)	თ ა ს ა (...ყოველთა სპათა- ბერ-
37 ² ამან ამან (ამან)	ძენთა)

¹ ქვედა და მარჯვენა არშიები, სადაც სხვადასხვა მინაწერი ყოფილა, შემდეგ ხანებში წაუჭრიათ.

- 43¹³ ურიერთსა (ურთიერთსა)
43²⁰ არდავამდინ (ზარდავამდინ)
43²³ ცხექალაქნი (ციხე-ქალაქნი)
43²⁴ განჯლიერდის (განძლიერდის)
43³⁰ ძმისძული (ძმისწული) (სინგურით)
45³ ქრისტესი სჯულისა (ქრისტეს სჯუ-
ლისა)
45²⁵ საბილონ (ხაბილონ)
45²⁶ წინაშეაღდგომჲ წინააღდგომჲ)
45²⁶ ურიცხუნი (ურიცხუი)
46⁸ ღმერთმან (ღმერთმან)
46²² მიიეახლნეს (მიეახლნეს)
47¹ პირველ ჳსენებული იგი დევტალა-
რი ი გ ი
47⁴ ებაზი (ემბაზი)
48⁶ უკუდვი (უკუდავი) (წაჭრილია და
გადატანილია)
48⁸ წარმართა (წარმართთა)
48¹⁴ ქუეყანი (ქუეყანით) (სინგურით)
51²⁵ სოფლსა (სოფელსა)
51²⁹ სისარულითა (სიხარულითა)
52⁹ წმიდა (წმიდამან) (სიგური)
52²¹ ჩული (სული)
54¹² ერთ (ერთა)
54¹² მოგებასა (მოგუებასა)
54¹² იგლვდა (იგლოვდა)
54²¹ ერ (ერმან) (წაჭრილია)
54²⁴ არს (არა არს)
55¹⁰ ნეცთომათა (შეცთომათა)
(სინგურით)
55¹⁷ მამან (მამამან)
55²¹ თქუ (თქუა)(სინგურით)
57⁵ დედაკაცა ¹ (დედაკაცი)
57⁶ თუნიერიერ (თუნიერ)
57⁸ უცხოებასა (უცხოებისა)
58¹⁴ და დაღიღეს (და აღიღეს)
58³⁴ დამიწერია (დამიწერა)
59³ ჳელმწიფესა (ჳელმწიფებასა)
61¹¹ მახლარობელად (მახლობელად)
62²¹ დაემტკიცებდა (დაამტკიცებდა)
63⁹ კლიკსა (კილიკსა)
63²⁰ რომლისა(რომისა)
63²⁴ წამალთასა (ბწამლთასა)
63³⁵ თავსა, თ ა ვ ს ა
64⁹ ვითარი (ვითარ) (ი-მერეა მიწერილი)
64¹⁵ ძეუელთა (ძუელთა)
65³ ნათესავით (ნათესავით) (გადატა-
ნილია)
65⁹ უუნისამდე (უკუნისამდე) (გადატალია)
65¹² იტგნებავს³ (გნებავს)
65²¹ ქართველ (მართველთა) (სინგურითა
და დაჭრილი)
65³³ უწყებულ (უწყებულ)
66¹² გამოჩინნეს (გამოაჩინნეს) (სინგუ-
რთაა დი გადატანილი)
67¹⁶ დათხელდა (დაბნელდა)(გადატანილია)
67³² გამობრწყინთა (გამობრწყინდა)
68¹³ მიეგებოეს (მიეგებოდეს)(გადატანილია)
68¹⁶ დღე (და)
69⁹ ყუავლთა (ყუავილთა)
69²² ძრვა (ვერ ძრვა)
70⁷ ეგლოვენ (იგლომენ)
70²⁵ ყვის (ყივის)
70³³ ძლიერად (ძლიერი. რად)
72⁷ ცხორებისათუის ყოვლისა სოფლი-
სათუის (...სოფლისა)
73⁵ ერთ (ერთი)
73²⁴ მისმნა (მისმან)
73²⁸ ღმრთის მოყუარესა ღმრთის-მო-
ყურისა)
73³³ მიწივნეს (მიიწივნეს) ღიწა/ერთთ)
74³ მდელნი (მდელნი)
74¹³ მანგლის (მანკლისს)
74³⁰ მკიცედ (მტკიცედ) (სინგური)
74³³ ეკლესი (ეკლესია)
75¹¹ სულით წმიდი (...წმიდით)
75²² ქუეყანად (ქუეყანა)
75³¹ ფურცლიანობოსა (ფურცლიანო-
ბასა)
75³³ სულ ამაო (სულ-ამო)
76¹ ვითარცა ხილვით ვ ი თ ა რ ც ა
(ვითარცა ხილვით ვიცით)

¹ ხომ არ არის ეს ისევე დაკავშირებული მდედრობით სქესთან, როგორც

76 ¹¹ ერმან ერმან (ერმან)	თუის)
76 ²⁸ ყოო (ყო)	91 ¹² თუის (თუისი)
77 ¹⁰ იპყრეს სა ხელითა (იპყრეს ჰე- ლითა)	91 ¹⁵ დასახდეს (დასხდეს)
77 ²⁰ სიმრავლე (სიმრავლე) (გადატანილია)	91 ¹⁵ სადგუხტ (სადგუხტ)
77 ²³ წმიდისა (წმიდასა)	91 ¹⁶ სადგუხტ (სადგუხტ)
77 ²³ სუეტისა (სუეტსა) (გადატანილია)	91 ³¹ დასუა (დაწუა)
77 ²⁵ მიუთრობელთა (მიუთხრობელთა)	91 ⁸² რიელი (რომელი) (სინგურით)
78 ⁴ მის (მისსა)	92 ¹¹ სრსულად (სპარსულად)
79 ¹² მრავალნი (რომელნი - რ'ლნი - მრ'ლნი)	95 ¹⁹ საყდრთა (საყდართა)
79 ¹² მიიიან (მიილიან)	95 ²⁶ ესე ვითარცა (ესევითართა)
79 ³⁵ ამისთუის ამისთუის (ამისთუის)	95 ²⁹ წავლითა (სწავლითა)
79 ³⁶ ეწყუნეს (ეუწყუნეს)	96 ²¹ სპასპეტე (სპასპეტი) (სინგურით)
80 ²³ სხუანიცი (სხუანიცა)	97 ²⁶ ერთგულობა (ერთგულობასა) (სინ- გურით)
81 ¹⁹ იწყო (იწყო) (სინგურით)	99 ² დარიალსა (დარიალანსა)
81 ²⁵ საწერელი (საწერელნი) (გადატანილია)	99 ³² ვახტან (ვახტანგ) (სინგურით)
81 ⁸¹ წმიდასა (წმიდისა)	100 ²⁷ ცხენისაგან (ცხენისაგან)
82 ⁵ რვას (რვასს)	101 ² დაედგნეს (დაედგნეს)
82 ¹⁹ მირიანისი რომელსა მი რ ი ა- ნ ი ს ი რ ო მ ე ლ ს ა (სინგურითაა და გადატანილია)	101 ²¹ წარწყმედების (წარწყმედების)
83 ⁷ მრვალითა (მრავლითა)	101 ²⁴ მკლეელმან (მკლეელმან)
84 ²⁷ ჯავხეთს (ჯავახეთს)	102 ¹² ქუეითთ (ქუეითთ)
84 ⁸¹ მეზობისა (მეფობისა)	103 ¹⁴ ექუსა (ექუსსა)
84 ⁸² მეზობა (მეფობა)	104 ²⁵ სპათა (სპითა)
85 ¹⁰ ეშურეთისა (ერუშეთისა)	105 ⁷ მირია (მირიან) (სინგურითაა და წაჭრილი)
85 ¹³ რამეთი (რამეთუ)	105 ¹⁰ მეფისათგან (მეფისითგან)
86 ⁴ ყოვლითავე იქცეოდ (ყოვლითავე იქცეოდა)	105 ¹³ შმშლელნი (შემშლელნი) (გადატანილია და წაჭრილი)
86 ²⁸ თუხარასი (თუხარისი)	105 ¹⁶ კსენებულისა ფიაროზ (კსენებულსა ფიაროზს)
87 ¹⁵ მმაათა (მმათა) (გადატანილია)	106 ²³ პატიახთა (პატიანხთა)
87 ²³ მრდატ (მირდატ) (სინგურით)	107 ⁶ და გონებად (გაგონებად)
89 ⁶ ვითარ (ვითარ) (სინგურით)	107 ²¹ მგით (მაგით) (გადატანილია)
89 ²⁵ მიგება (მიეგება) (გადატანილია და წაჭრილი)	107 ²⁶ მუშაკსა (მუშკსა)
90 ² სპალთათა (სპათათა)	109 ¹² შემძლებელ შემძლებელ (შემძლე- ბელ)(სინგურით))
90 ¹² ესუ (ესუა)	109 ¹⁵ რლუნითგან (რლუნითგან)
90 ¹⁵ შმმართებელი (შემმართებელი) (გადატანილია)	110 ³ ამიერთგან (ამიერთგან)
90 ²⁷ სადგუხტ (სადგუხტ)	110 ⁴ მიგაგოს (მიგაგოს)
91 ¹² მშუიდობასათუის (მშუიდობისა-	110 ³² ეცუი (ვეცუი)
	110 ³¹ ითხოვე ი თ ხ ო ვ ე (სინგურითაა და გადატანილი)
	111 ² მოგცეს (მოგეცეს)
	111 ¹¹ ცეცისა (ზეცისა)
	111 ¹⁶ ზეწრითა (ზეწრითა) (გადატანილია)

- 112₁ აღუთქუა (აღუთქუ)
112₁₃ აშენგან (შენგან)
113₂₈ კეისრისასა (კეისრისა) (სინგურით)
114₄ ლხინსა (ლხინსა)
114₆ დაგეს (დადგეს) (გადატანილია)
114₁₀ კისრისა (კეისრისა)
114₁₉ ვახტანს (ვახტანგს) (გადატანილია)
114₃₂ თუხარისი (თუხარისი)
116₃ სომხეთი (სომხითი)
116₂₁ ბაძავთ (ბრძავთ)
117₈ მოიყვანნეს (მოიყვანნე)
117₁₀ არა (არიან)
171₁₆ შშინ (მაშინ)
119₈ მწუხარება (მწუხარე)
119₈ ტყუე (ტყუე)
119₂₀ უკუე თკუ
119₂₆ თუხარასად (თუხარისად)
120₁₀ ბალენდუტ (ბალენდუხტ)
121₉ თუ მოიღლებოდა (მ"იცალებდა)
121₁₉ არა (რა)
121₂₀ არა (რა)
121₃₀ მრიდეთ (მირიდეთ)
122₄ მომღმართ (მოღმართ)
122₁₇ და ყოველნი და ყოველნი
123₁ მოეახლა (მოიახლა)
123₁ გორგოსალმან (გორგასალმან)
123₂ გორგოსალმან (გორგასალმან)
123₁₂ ორგასალსა (გორგასალსა) (წაჭრილია)
123₂₂ უვნებელი (უნეგელი)
123₂₃ არა (არს)
124₁₈ საზურითა (სანღურითა)
124₂₉ რამეთუ რამეთუ
124₃₅ აბაშთა და დაელამთა (აბაშთა და ელამთა)
125₂₆ პატრიახშისა (პატიახშისა)
125₃₃ და ნერსარან (განმეორებით)
126₈ ორძვისა (ოძრვისა)
126₂₉ ლეონისად (ლეონისდა)
127₂₈ სიფირონო (საფირონი)
127₈₂ მტყუენავნ (მტყუენავნი)
128₄ სინდეთს (სინდეთს)
128₅ თუითო (თუით)
128₂₂ დამალულთა მათ მვედართა მათ
128₂₄ შემოექცა (შემოიქცა)
128₂₀ შეელტოდეს (შეივლტოდეს)
129₁₈ იწყო (ვიწყო)
129₂₁ მროწყულთა (მფრინველთა)
129₂₇ არა მოკუდა (მოკუდა)
129₃₀ ყვუავნი (ყვიან)
129₃₃ იუვ (ჰყავ)
130₄ წამდღუარ (წინამდღუარ) (სინგურით)
130₁₅ უგუნური (უგუნურო)
130₃₃ იესოს (იესო)
130₃₄ ყოველივე ყოველივე
131₂ მოტყუენვდ (მოტყუენვად)
131₁₃ წყობა (წყალობა)
131₁₇ ჭემმარიტისა (ჭემმარიტსა)
131₈₅ უწყი (განმეორება)
132₂₄ მიმისი (მისი) (გადატანილია)
133₂₃ არა არ (არა)
133₃₂ ვითარმე (ვითარმედ)
134₄ სშევედ (შევედ)
134₂₅ კრებული (კბილი)
135₃₂ რომელელ (რომელ)
136₂₃ მომოხუცებულთა (მოხუცებულთა) (გადატანილია)
136₃₄ ჩუენდ (ჩუენდა)
138₃ ვევეჭუ (ვეჭუ)
138₆ ყოველნი (ყოველნი)
138₁₀ პატოსანი (პატიახშნი)
138₁₀ ვახტანგისსა, სადა (ვახტანგისსა, და)
139₂ დაიყოცა (დაიჯოცა)
139₂₆ ორძვისასა (ოძრვისასა)
139₃₃ მორმუნე (მორწმუნე) (გადატანილია)
140₇ ორძვეს (ოძრვე)
140₉ შენებად შენებად (სანგურით)
140₂₀ მირდატ (მირდატს)
140₂₁ ქუენა (ქუეყანა)
141₅ მფე (მეფე) (გადატანილია)
141₂₃ ვახტანგისთგან (ვახტანგისითგან)
141₃₀ უმიზდ (ურმიზდ) (გადატანილია)
142₁₄ სრულო (ხოლო)
142₂₅ მოაკუდა (მოკუდა)
143₅ სარსეთს (სპარსეთს) (გადატანილია)
143₂₆ იყო (ყო)
144₄ სპარსთგან (სპარსთაგან)
144₄ კულაპრტმან (კულაპარატმან)

- 144⁷ ურმის (ურმიზდ)
144¹³ იუვრვა (იურვა) (სინგურით)
144¹⁵ ბერძენნი (ბერძენთანი)
144²⁵ აქამომდა (აქამომდე)
146² გამოვიდის გ ა მ ო ვ ი დ ი ს (გადა-
ტანილია)
146¹⁹ პირვალად (პირველად)
146³⁰ ქარდთლინარსე (ადარნასე)
147¹ შევიდა შე ვ ი დ
147⁸ ადარნასა (ადარნასე) (სინგური)
147¹³ დაადგა (დადგა)
147²⁴ ბირველ- (პირველ-)
147²⁶ ეკრესელ (ნეკრესელ)
147³² იამანიათე (იამანეთი)
148¹ წინააღმდეგომ (წინააღმდეგომ) (გა-
ტანილია)
148⁹ სამხრითა (სამხრეთი)
148¹¹ სიტყუათა (სიტყუითა)
148¹⁶ განსაზვრებული (განსაზღვრე-
ბული)
148¹⁷ ომოცდაათი (ორმოცდაათი) გა-
დატანილია)
148²³ სპართასა (სპარსთასა)
149² მჰირ (მიჰრ)
149⁸ სახელი ქგორისა (სახელი გო-
რისა)
149²⁰ მურნვან (მურვან)
149³⁰ კლისოსისა (კლისორა) (სინგურით)
150⁸ მირიან (მირიანს)
151¹⁷ ვითარსა (ვითარცა)
151³² ერთსა ე რ თ ს ა
153³¹ ადენესეს (ადარნესეს)
154¹⁸ მდინარედმდ (მდინარედმდე)
155¹⁸ იძულეზი (იძულეზით)
155¹⁸ მოწალნა (მონათლნა)
156¹ მიიღებდეს როლებდეს)
157¹ არწილისი (არჩილისი)
157¹³ სჯლისა (სჯულისა)
158⁵ მისგაგან (მისგან) (გადატანილია)
158⁷ სიკუიდილითა (სიკუიდილითა)
158⁹ ამისსა (ასიმისა)(სინგურით)
158¹⁸ გარდაბანელმან მ ა
158¹⁸ აუწყა (უწყა)
158¹⁹ უშუენებდა (უჩუენებდა)
158³⁰ მან (მამამან)
159¹³ მირვანისსა (მირკანისსა)
159³² ძმისაგან (ძისამან)
160¹⁶ შუშენ (შუშან)
161² დიდთა (დიდითა)
161⁴ შემირებად (შემცირებად)
161⁸ ქრთლისასა (ქართლისასა)
161³³ ნაგალისა (ნიგალისა)
163⁵ გაჩინებითგან (გამოჩინებითგან)
163³ სახლისა მისისა (სახლი სამასი)
165²³ ფადილა (ფადლა)
165²⁴ განლერდა (განძლიერდა)
165²⁵ ქორებ სად (ქორებისკოპოზად)
166⁵ სუბატ (სუმბატ) (გადატანილია)
166⁸ აბუსჯის (აბუსაჯის) (სინგურით)
166³¹ დივნად (დვინად)
167¹⁸ წარვიდ (წარვიდა)
167²³ მოილო (მიილო)
168⁵ დართეს (და ერეთს)
168²⁸ ტივნი ტ ი ვ ნ ი
170⁸ შედგომად (შემდგომად)
170¹⁴ მოვდეს (მოვიდეს)
171²¹ მოსჭრიდა (მოსჭირდა)
172²⁸ ესე ეს ე
173³ შემოგრიბნა (შემოკრიბნა)
173³¹ ყო (იყო)
174³² შეკრბა (შეკრიბა) (სინგურით)
175¹⁰ გარდათრილთა (გარდათხრილთა)
175¹¹ მეოდი (მეოტი)
176³⁵ ყველთა (ყოველთა) (გადატანილია)
177³ ქრისტიანეთესა (ქრისტიანეთასა)
177⁶⁰ ძელევა-შემოსილმან (ძლევა-შემო-
სილმან)
177⁸ აუდგნა (დაუდგნა)
177²⁰ ეკლესი (ეკლესია)
178¹⁴ რათგან (რომელთაგან)
178²⁵ ბდას (ბედიას)
179⁴ მოვლნეს (მოკლნეს) (სინგური)
179⁶ რომი (ომი)
179¹² ეზომი (ეზომ)
179²² პატარანი (არტანი)
180¹⁴ მადლი (მანდილი)
181⁵ და მორთო კატაპანსა და მოართო
წიგნი (და მოართო კატაპანსა წი-
გნი)
181²⁴ გ ა უ წ ყ რ ა.... გაუწყოს

- 181³¹ ორმოცდახუთუ (ორმოცდახუთი)
(სინგურით)
- 182⁷ ეგლოვდეს (იგლოვდეს)
- 182¹⁵ ებისკოსი (ებისკოპოსი)
- 182²² რაჟამს იხილა რ ა ჟ ა მ ს ი ხ ი ლ ა
- 182²⁴ მერთო (მიერთო)
- 183¹ კლარ (კლარჯი)
- 183³ ეზარ (ეზრა)
- 183⁹ პატივსა (პატივ სცა)
- 183²¹ ფიცარნი (ფიცნი)
- 183³³ აამეფეს (გაამეფეს)
- 184⁷ ფლადონ (ფადლონ)
- 184¹⁰ აზას ძე (აზაზას ძე)
- 184¹⁵ მაშინ (შინა) (სინგურით)
- 184²⁴ ისინი (ისნით)
- 184³⁰ ზოლოკერტელისე (ზოლოკერტე-
ლისა)
- 185³ შიმშილითა (შიმშილთა)
- 185⁷ ლაშქარიას (ლაშქარსა)
- 185⁷ თანა... თ ა ნ ა
- 185¹¹ დამკუიდრეს (დაამკუიდრეს)
- 185¹⁸ სტენოზ (სტეფანოზ)
- 185²² ერისთავი (ერისთავნი)
- 186²² დადუმებულო (და დუმბულთა)
იხ. 196¹⁹
- 186²⁵ სამიროსა (საამიროსა)
- 187¹² ღრტილას (ღრტილას)
- 187¹³ გამოიქცა (გამოეცა)
- 188¹ ამისი (ამისა)
- 188⁵ და რიანიცა (და რ ა ცნა)
- 188¹⁸ მიაართუნა (მიიერთნა) (გადატა-
ნილია)
- 188²² ქუეყანისა (ქუეყანასა)
- 188³⁰ ლიპარიტსნი (ლიპარიტიცნი)
- 189¹ ბაგრატ (ბაგრატს)
- 189³ დაარჩინეს(დაირჩინეს)
- 189⁷ ლიპარით (ლიპარიტი)
- 189⁸ ბაგრაატ (ბაგრატ) (გადატანილია)
- 189¹² დაუდგნა (დაუდგა)
- 189¹² სუმოდლე (სუმოდა)
- 189¹⁸ ვერდა (ვიდრედა)
- 190² საულ (სულა)
- 190⁴ გარდაეხუწა (გზრდაეხუწა)
- 190⁵ ცხენობნთა (ციხოვანთა)
- 190⁹ შპყრობა (შეპყრობა) (გადატანილია)
- 190¹¹ უბრძანა (უბოძა)
- 190¹⁶ ყოველი (ყველი)
- 190¹⁹ ამოთა (ამოთა)
- 191¹ ხლო (ხოლო) (გადატანილია)
- 191¹² თროს (თორს) (სინგურით)
- 191²⁸ ასინად (ანისად)
- 191²⁹ ურიცუნი (ურიცხუნი)
- 192¹⁷ რანისა (რანი)
- 192²⁶ მიაართო (მიერთო)
- 192³⁰ კურიისა (კურიისა)
- 193⁶ მოძღურისათა (მძორისათა)
- 193¹⁸ ბაგრატისა (ბაგრატსა)
- 193¹⁹ მოდიოდიან (მოილოდინა)
- 193²² ერისთავი (რუსთავი)
- 193³³ ამპარტავანებისა (ამპარტავანებასა)
- 193³⁴ ტლისისასა (ტფილისისასა) (გადა-
ტანილია)
- 195¹ იქმ (ვიქმ) (სინგურით)
- 195² ქუეყანასა (ქუეყანისა)
- 195⁴ უზნდა (უნდა)
- 195⁸ იკსენა (იკსნა)
- 196¹⁸ თვთ მიუპყრეს მ ი უ პ
- 196¹⁹ დადუმებულო (და დუმბულთა)
იხ. 186²²
- 196²⁵ ამოთა (ამოთა)
- 197⁸ ეგრეთლა (ეგრეთლა)
- 197¹² თავი (თავის)
- 197²¹ ჭყონდის (ჭყონდიდს)
- 197²⁴ ნოველიმოსისა (ნოველიმოსი)
- 197²⁸ იმისთა (მისთა)
- 197³¹ პურ (პურად)
- 198¹ ქუბულის (ქუაბულის)
- 201⁷ ქორსა (ოქროსა)
- 201¹⁰ ვითარითა (ესევითარითა)
- 201¹⁵ სამოქალაქა (სამოქალაქო)
- 201²² სამთრისა (ზამთრისა)
- 202¹ რომელნი (რომელნიმე)
- 202⁷ შენებული (შენებულნი)
- 202¹⁵ მოუჭდა (მოოჭრდა)
- 203²⁸ მიაქციეს (მიიქცეს) (გადატანილია)
- 204²³ სცვლის (სწავლის) (გადატანილია)
- 205¹² იყო ქართლი (< A) (სინგურით)
- 205¹⁵ ლიპარიტის (ლიპარიტს)
- 206¹² იყო (ყო)
- 206²¹ ვნებითა (ვნებათა)

206 ³²	ნიშანი (ნიშანნი)	223 ⁵	კლიტვან იკითხავნ
207 ⁶	უაღრესთა (უღირსთა)	223 ⁹	განხილვასა (ბარნა ხილვასა); შდ. 21331
207 ⁹	რომელმან (რომელნი)	223 ¹⁴	ნუ (ანუ)
207 ¹⁴	და ვითარ რამეთუ (და რამეთუ) (სინგურით)	224 ¹⁹	დავიწყდა (დაავიწყდა)
207 ¹⁸	ვითართა (ესევითართა)	224 ²⁶	იყუნეს (ეყუნეს)
207 ²⁵	და რამეთუ (დადათუ)	224 ⁸¹	თუის (თუისი)
207 ⁸⁰	ნიჭთა (ნიჭითა)	225 ²	მეცნიერებამან (მეცნიერებანი)
208 ⁹	რომელი (რომელ)	225 ⁵	ვითარცა (ვითარმედ)
208 ³²	უდებად (უდებებდა)	225 ¹²	მართებნი (მართებანი)
209 ³	აღშება (აღშენება)	225 ²¹	რაოდენი (რაოდენნი)
209 ²⁶	გურიგუინი (გურიგუინნი)	226 ²⁷	თუის (თუისი)
210 ⁴	პიპარიტეთი (ლიპარიტეთი)	227 ²⁹	თუისითა (თუისთა)
210 ²⁵	შეკრბიან (შეკრბინა)	227 ³¹	შავშისა მთისა (შავის მთისა); შდ. 240 ¹⁸
211 ²⁵	მიქამომდე (მოაქამომდე)	227 ⁷	აღირაცხოს (აღრაცხოს)
211 ⁵	რომელსა თუმცა (რომელ სთქუა- მცა)	227 ¹⁵	საჭსურჭლით (საჭურჭლით) (გადა- ტანილია)
211 ¹¹	ტამძეულითა (ტამრეულითა)	227 ¹⁹	მოსაკგრვეთა (მოსაკარგვეთა)
211 ¹³	ესეოდნნი (ესეოდენნი)	227 ²⁰	სამეოსა (სამეფოსა)
211 ¹⁹	შინაშე (წინაშე)	228 ⁹	წრემლითა (ცრემლითა)
211 ²⁹	სარგებითა (ხარგებითა)	228 ²⁸	უწოდნის (უწყოდნის)
211 ³¹	რამეთა (რამეთუ)	228 ³³	საქმეთა და (საქმეთად)
212 ¹⁰	ამირასა (ამისსა)	229 ³	უმაღლესა (უმაღლესსა)
213 ²⁹	აგარნი (აბარანი)	229 ⁷	აღმოსლვასა ვიდრე (აღმოსლვასავე)
213 ⁸	ზაფხუ (ზაფხულ)	230 ⁹	მახლობელ (მხილებულ)
213 ¹⁹	სვრცითა (სივრცითა)	230 ²⁴	ამისითა (ამისთა)
213 ³¹	განითხოვეს (გარნა ითხოვეს); შდ. 2239	230 ²⁵	ამათა (ამათ)
214 ⁹	კაცთა (კართა)	231 ¹⁹	შედგომილთლა (შედგომილთა)
215 ¹³	არამმედ (არამედ)	231 ²²	ევტროპი (ევროპი)
216 ¹³	წუართნი (წუართნა)	231 ²²	აკრიფეთი (აფრიკეთი)
216 ¹⁵	მტკუირისათა (მტკურისათა)	231 ²⁸	დავითს (დავითს)
217 ⁸	მწედრობდა (მწედრობად)	231 ³⁹	სპათა (საარსთა)
218 ³	საადიმოთათა (სანადიმოთათა)	232 ²²	პირველითგანი (პირველითგან)
218 ¹⁰	ე ლ ი ს ი პ ო ს ი ოსიპოს	232 ¹³	განდიდნის (განადიდნის)
218 ¹¹	ტრაოდელთა (თროადელთა)	232 ¹³	მოიძიანის (მოიძულნის)
218 ²⁸	აიილო (აილო)	231 ³³	ხილისაებრ (ხილვისაებრ)
219 ¹³	ზღუდისა (ზღუდიითა)	232 ³³	ნაბუდონოსორისა (ნაბუქოდონო- სორისა)
219 ¹⁸	ვედრებითა (ვედრებათა)	233 ⁷	ესრა (ესერა)
219 ²⁴	მრავლითა (მრავლითა) (გადა- ტანილია)	233 ²²	შეკდემებულთა (შეკდემებულთა)
220 ¹⁴	მოიჯსენეს (მოაჯსენეს)	233 ²⁴	დაკუირვებულ (დაკუირვება)
220 ¹⁵	მდგომასა (მდგომსა)	235 ¹⁶	ლმობიერთა (ლომებრთა)
222 ¹³	მტკუირისაგან (მტკურისაგან)	235 ²⁰	განიცვალი (განიცვალა)
223 ¹	ძალისა (ძილისა)	237 ⁶	სუფევისა (სუფევასა)

237 ¹⁷	აშენა (აღაშენა)	241 ⁶	დივინი (დვინი)
237 ²⁰	ქუნარტანი	241 ²²	ხახილი(ხახული)
238 ²	სუქმეთნი	241 ²⁶	ძურციდა(ძურციუიდა)
238 ¹³	დასუა	242 ²²	აგართა (აგარათა)
240 ¹⁸	შავშეთისა (შავისა მთისა) შდ. 226 ³¹	243 ¹⁰	მოსწრაფებისა (მოსწრაფემან)
241 ¹	გაქცივეს (გააქცივენეს)	243 ¹³	მანკო (უმანკო)
		243 ³²	მოწუ (მოწუა).

ზოგი სიტყვა ჩვენი გადამწერის განკარგულებაში არსებულ ხელნაწერშიო ყოფილა შერყვნილი; ეს იქიდან ჩანს, რომ თვით გადამწერს საეჭვოდ მიაჩნია ესა თუ ის წაკითხვა და სამწერტილებს სხამს ასეთ სიტყვებზე (ქვემოთ ჩამოთვლილ სიტყვებიდან ზოგიერთი სწორ წაკითხვას იძლევა, მაგრამ გადამწერს ვერ გაუგია მათი მნიშვნელობა და საეჭვოდ მიუჩნევია):

35 ¹⁷	ოვსეთს	136 ¹⁸	ხუასრო
38 ⁸²	მაეჟან მიუძღუნა	148 ¹⁶	რნისტორმან
41 ³³	გააგდიან (აზიარნეს)	154 ³²	ადარნესე
46 ¹	ალიზარდნეს (აზიარნეს)	155 ¹⁸	მონალსა (მონათლნა)
57 ⁸	უცხოებასა (უცხოებისა)	159 ¹⁷	იქმენ
70 ¹⁶	ზრინვა	159 ⁸²	მმისამან (მისამან)
77 ¹⁰	სახელითა (ველითა)	160 ⁷	მას ((მას))
81 ³¹	მისი წმიდასა (მის წმიდისა)	160 ¹⁶	შუშენ (შუშან)
106 ¹⁷	ივბიმინოსსა	165 ²³	ქორებისად (ქორებისკოპოზად)
113 ²⁶	კეისარი	166 ²⁶	ყველს
114 ¹⁸	დრომონა	171 ²⁰	ძამისასა
118 ¹⁷	საბრითა	175 ¹⁰	გარდათრილდად (გარდათხრილთა)
119 ⁸	მწუხარება (მწუხარე)	178 ²⁵	ბდას (ბედიას)
128 ⁵	თუითო (თუით)	179 ³	სოფელს
129 ³³	იუვ (ჰგავ)	189 ¹⁷	სტირითა
133 ¹⁰	მოოვლებულად (მოუოვრებულად)	189 ¹²	სუმოდ (სუმოდა)

133 ³²	ვითარმე (ვითარმედ)	189 ¹⁹	მხედ
134 ²⁵	დააფასანდა	192 ¹⁶	მეფესა
LXI			
192 ¹⁶	სურტანი	209 ³¹	ილიმად (იელუსალიმად)
192 ²⁵	მიუძღუნა	210 ²	ქსენონი
192 ³⁰	კუირისა (კუირისა)	211 ³¹	რამეთა (რამეთუ)
193 ³⁴	დაურჯვებასა	214 ⁹	მათისანი (მთისანი)
197 ³	შორანი (შორენა)	228 ³³	საგონებელთა საქმეთა და (საგონებელთა საქმეთად)
200 ²²	ყველს	232 ¹⁴	დამცუინისო
204 ⁹	თქუენ თქუან)	234 ⁸	მივსცეთ
206 ²⁴	გამარჯუებლობითა (გამარჯუებლობითა)		

§ 18. ქარაგმების უმართებულო გახსნა გადამწერის მიერ. ჩვენი ხელნაწერის უმართებულო ვარიანტები ზოგჯერ წარმოშობილია ქარაგმის უყურადღებოდ გახსნის ნიადაგზე.

- 33²² ერმან (ერისთავმან → ე ვმან → ე მან)
14²¹ ვითარმედ (ვითარ → ვ რ)
144⁵ წყოზა (წყალოზა → წყ ლოზა → წყ ბა)
154²⁶ ეგრისსავე (ეგრისსა ვიდრე → ეგრისსა ვ ე)
166^{9,15} იგი (გიორგი → გ ი); აგრეთვე 178³²; 180³²; 197³⁰
172⁸ ვითარ (ვერ: გადამწერმა იგულისხმა „ვ რ“)
202⁸ ცოცხალი (ცეცხლი → ც ცხლი,
202¹⁷ მათსა ყოველსა რომელთათვის (მათ საყუარელთათვის → მათ საყ რლ-თათ ს → მათსა ყ თათ ს)
202³¹ სახარებითა (სახიერებითა → სახ რებითა)
201¹⁹ მკუდართა (მკუიდრთა → მკდ რთა)
214⁹ მათისანი (მთისანი: გადამწერმა იგულისხმა „მ თისანი“)
218¹⁶ ზანი (ზედანი → ზ ანი)
233¹⁰ სახარების (სასიერებისა → სახ რებისა)
242⁹ ჩუენდა (ჩნდა: გადამწერმა იგულისხმა „ჩ ნდა“).

§ 19. ანმეტობის შემთხვევები. მართალია, იშვიათა, მაგრამ მაინც გვხვდება ხელნაწერში ანმეტობა:

31 ³²	საპარსეთად (სპარსეთად)	196 ³¹	მარაბდათა (მარაბდათა)
35 ¹⁰	სახუანი (სხუანი)	212 ¹³	საფეროსა (სფეროსა)
146 ³	სტეფანაოზ (სტეფანოზ)	239 ¹⁶	საპარსეთისა (სპარსეთისა).

LXII

§ 20. შეცდომები ნუსხა-ხუცური დამწერლობის ნიადაგზე. ჩვენს ნუსხაში არის რამდენიმე შემთხვევა სიტყვათა ისეთი შერყვნისა, რომელიც ნუსხა-ხუცური ასოების აღრევით შეიძლება მხოლოდ აიხსნას:

ყ — ყ, თ — თ, თ — თ, ბ — ბ, ბ — ბ, დ — დ, დ — დ, დ — დ

(ეს უნდა აიხსნას იმით, რომ ჩვენი ხელნაწერის დედნის ერთ-ერთი წინამორბედი ნუსხა ნუსხა ხუცური დამწერლობით ყოფილა შესრულებული). ასე მაგალითად, სახელები „არზაკ“ და „ჯუანშერ“ ჩვენს ხელნაწერში ყველგან სწერია „არზაკ“ და „ჯონშერ“. გარდა ამისა:

27⁵ რომელთავე (ძუელთავე → ძლთამე → რლთავე)

30³¹ მთეულეთითა (მთეულელთა)

36³¹ არადაბირობით (არდაშირობით)

41⁶ დასცნა (დასხნა)

42³⁰ კავატია (MB: კაცვია)

51²⁷ შობა (MB: ბრძანება → ბა → შა)

52²⁹ ელარშნით (M: ელარბინით)

84²⁵ აშოტისა (აშოცისა)

90³³ იხილოს (MB: ოცალოს)

93²⁵ შინქარან (B: ბინქარან)

104¹⁴ შალენდუხტ (B: ბალენდუხტ)

105²⁴ და სციერი (M: და სტერი B: დასტერი)

155¹¹ მიეშორა (მიეშობა)

162⁹ იალი (იაჰი)

162⁹ ბოაბის ძე (შუაბის ძე)

162²³ ტანტუასა (ხანხუასა)

172^{13,19} მარუხის (მარუშის); აგრეთვე 173²⁶

182³⁰ შინაელი (ბანელი)

182³⁰ ტარტულარი (ხარტულარი)

183²⁸ შორანა (ბორენა); აგრეთვე 197³

185¹² კაცნი (კახნი)

189²⁶ მონამოტი (მონომახი)

209¹⁴ პიპარიტეთი → პიპარიტეთი (ლიპარიტეთი)

211¹¹ ტამძეული თა (ტამრეულითა)

211²⁶ მოიმსახურნა (B: მოიმსტვარნის)

215²⁵ მსახურნი (B: მსტვარნი)

223⁵ კლიტვან (← კჰიხვან ← ჰკითხვან)

232¹³ ვინ ძეო (ვინძეო)

241⁸ ბარგუბატი (ბარგუშატი)

243¹¹ ლაზა (ლაშა)

244⁹ ბანქორი (შანქორი)

244^{30,33} შაგავანს (ბაგავანს)

ზოგჯერ ერთმანეთშია აღრეული შეცდომა ნუსხა-ხუცური დამწერლობის ნიადაგზე და შეცდომა მხედრული დამწერლობის ნიადაგზე. მაგ., 209,26 «პიპარიტეთი» მიღებულია შემდეგი გზით: ლი-

პარიტეთი→ჰიპარიტეთი (არეულია **ⴌ** და **ⴍ**)→ ჰიპარიტეთი (არეულია **ⴎ** და **ⴏ**). ასევე მხედრული დამწერლობის ნიადაგზეა აღრეული 159,13 მირვანისსა (მირკანისსა), 179,4 მოვლნეს (მოკლნეს).

§ 21. კიდურმსგავსებით (ex homoioteleuto) გამოწვეული შეცდომები.

როგორც ცნობილია, გადამწერთ გამოეპარებათ ხოლმე მთელი გამოთქმები, ხშირად მთელი სტრიქონებიც, იმის გამო, რომ უკანასკნელი სიტყვები ორი გამოთქმისა, ან სტრიქონის, ერთნაირია. ჩვენი გადამწერის ასეთ შეცდომებად მიგვაჩნია:

31^{18-19...} ქ უ ვ ე ლ ს ა [არმაზელსა, და განიზრახეს მუხთლად სიკუდილი ფარსმან ქველისა, და მოხადა მირდატ ფარსმან ქ უ ე ლ ს ა]

32²⁷: ბრძოლასა შინა ფარსმან მოკლა თავის-თავითა მუმბარეზი თორმეტი, [ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ ათექუს მეტი]:

42¹⁻²: ლაშქრობა მისი იყვის და რ უ ბ ა ნ დ ს, [რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მიადგონ და რ უ ბ ა ნ დ ს];

92¹⁰⁻¹¹ კულად ევედრებოდეს ღმერთსა მეფემირდატ და დედოფალი საგდუხტ Irათა მისცეს მე: და შემდგომად ოთხისა წლისა ს ა გ დ უ ხ ტ] მიუდგა და შვა მე;

94⁶⁻⁷: და დაადგინა იგი ე ბ ი ს კ ო პ ო ზ ა დ [ზემოსა ეკლესიასა რამეთუ შობიდან ე ბ ი ს კ ო პ ო ს ი] გარდაცვალებულ იყო.

103¹⁷: უკუმოიჴსნა ტყუე ქართლისა, რიცხუით სამას ო რ მ ო ც და ა თ ი ა თ ა ს ი, [და რომელ დარჩა ტყუე ოვისი ამათ განტეობილთაგან კიდე თვალვით ექუხას ო რ მ ო ც და ა თ ი ა თ ა ს ი];

106¹⁶⁻¹⁷: და მას ზედა დაარქუეს გ უ ი რ გ უ ი ნ ი. [ხოლო ანგელოზმან უფლისამან აღიღო გ უ ი რ გ უ ი ნ ი] და დაადგა...

108³³ უბრძანა შემოსად ყოველთა ტყუეთა და მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უ ძ ლ უ რ თ ა, [რამეთუ ყოველნი უძლურნი ქალაქით გამოსრულ იყუნეს; უ ძ ლ უ რ თ ა] მისცა საჯედრები და ჭაბუკთა სამ-სამი დრაჴკანი;

112¹⁹: და მან რომელი მ ო მ ც ა [გურიგუინისა მისგან, მ ო მ ც ა] მე ების-კოპოსობა;

113¹⁵⁻¹⁶: მოისწრაფის ბრძოლად ჩ უ ე ნ და [და ვხედავთ რეცა სპარსთა მეფე მოვალს ძალად ჩ უ ე ნ და];

120¹⁻²: აღაშენა... სამნი ეკლესიანი ბაზამერისა. და შინდობნისა და ა ღ ი -ზ ი ს ა, [და განაახლა ციხე ა ღ ი ზ ი ს ა];

123¹⁴⁻¹⁵: იგი მბრძავს ჩუენ ჯაზირსა და შ ა მ ს ა, [და მოოჯრებულსა არიან ქალაქნი; ხოლო შამი] სამეუფო ჩუენი არს;

132¹⁴⁻¹⁵: და ორთავე აქუნდა ო რ ო ლ ე ბ ი. [Iმაშინ იწყეს რბევად მრგულივ ნავარდსა] და ღონესა ეძიებდეს ორნივე, რათამცა შეჴყუეს წვერსა ო რ ო ლ ი ს ა ს ა].

139²: და მივიდა მუნ ხ უ ა ს რ ო. [შეიბნეს ხ უ ა ს რ ო] და კეისარი.

153²⁻³: მამათა ჩ უ ე ნ თ ა თ ა ნ ა, [არამედ წარმეც და დაფვალ საფლავსა მამათავე ჩ უ ე ნ თ ა თ ა ნ ა].

153⁴⁻⁵: არა ძივის მე წული შვილი მ კ უ ი დ რ ა დ, [არამედ მისხენ შვიდნი ქალნი. აწ შენ ხარ მ კ უ ი დ რ ი სახლისაგან] მეფობისა ჩუენისა.

153¹³⁻¹⁵: და [მ ი ს ც ი ა ნ ასულნი თუისნი მათ, და ქუეყანანიცა ქართლისა მისციან მათ და შენცა] მ ი ს ც ე ნ მათ ასულნი ჩემნი.

155⁵⁻⁶: მოვიდა არჩილ კახეთად, [და ყოველთა ტაძრეულთა მისთა მიუ-
ბოძა კახეთი და] აზნაურ ყუნა იგინი.

160⁸⁻⁵: დაშთეს შვილნი მისნი იოვანე და ჯონბერ. [წარვიდა იოვანე
ეგრისად, და წარიტანა თანა დედა და ორნი დანი თუისნი; ხოლო ჯონბერ]
და ორნი დანი...

166²⁷⁻²⁹: ჭაბუკი ერთი, სახელით გუბრონ. [ებრძოდა შიგნით გამოლ-
მართ, ყოველთა დღეთა, მოყუასთა თუისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი,
შეიპყრეს წმიდა გობრონ].

169³²: გამოს რულ იყო [წყლით და შეს რულ იყო] ნაპრალსა
კლდისასა.

169¹⁰⁻¹³ ჩავიდა კახეთად. [და მოსწვა და ასწყუიდა. და წარვიდა თუი-
სადმე ქუეყანად... და აწვია ყოველი ლაშქარი კუალად შთასლვად კახეთად

179¹: მოვიდა [კოლასა და გამოუდგა] კუალსა.

179²⁹⁻³⁰ მოკლა წარვიზი ქსიფე [და გადგეს რომელნი მირთულ იყუნეს.
ხოლო ქსიფეს] მიუგო ცრუობა წარვიზისა.

180²⁵⁻²⁰: ციხენი რომელ პირველ [გაეცნეს აზნაურთა დაულოცნა, სხუა-
ნიცა ციხენი პირველ] მიცემულნი.

183¹²⁻¹³: მიიგვალა კოსტანტიმეფე, [და რაჟამს მიიგვლებოდა, დასუა სხუა
მეფე], რომანოზ.

184¹⁹⁻²⁰: გაუტევა ტფილისს [ზედა ამირად, და მიერიტან დარჩა მტე-
რობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა... აზრახა ლიპარიტ წადება ტფილისისსა].

184²⁶⁻²⁸: მეფე ურდურე მოეკლა კურიკე მეფესა, [ამისთვის მოიკ-
ლა კურიკე მეფე] ნადირობასა შინა.

187²⁵⁻²⁶: მოვიდეს ვარგნი სამი ათასი კაცი [და დააყენა შუას გარე
და მოიტანა თანა შვიდასი კაცი].

195⁹⁻¹⁰: იასენა ისაკ მკუიდრობა აფხაზთა იმეფისა, რომელმცა აფ-
ხაზთა) მეფისაგან გაქცეული ფადლონი შეიპყრა.

195¹¹⁻¹²: არამედ [მსწრაფლ წარიყვანა და მიგუარა ახსართანს თელავს.
ხოლო ახსართან] მსწრაფლ წარიყვანა ხუარნაბუჩს.

195²⁶: და [მოუგზავნა სულტანმან სარანგი ალხაზი, და] მისითა შუამდგო-
მელობითა და სიტყუითა სურტანისათა გაუშუა.

196³²⁻¹⁶⁷: და თანა იყო გიორგი კულაპარატი და ყოველნი დიდე-
ბულნი მისნი, [ხოლო გიორგი კულაპარატი გაგებულ იყო წინა, და მოიყუა-
ნეს ქართლს მეფე, და ყოველნი დიდებულნი მისნი].

203⁸⁻⁹: წარმოაყოლნა სპანი დიდნი, რათა [წარვლონ გზა მშუიდობისა
და რათა) აართონ კახეთი.

217²⁸⁻³⁰: და [ვითარითა ღონითა.... და] ანუ მეოტთა ვითარ...

219⁸⁻⁹: და წარემართა [სულტანსა ზედა და ყივჩაყნი ოდენ აღთუა-
ლულ იყუნეს მაშინ. და იყო შემზმელი ორმოცდაათი ათასი. ეუწყა რა] სულ-
ტანსა ზედა - ამისულა, ძალი და სიმრავლე სპათა მისთა, და განკრთა.

228³⁰⁻³¹: ნუ ამას იძიებ მკითხველო, თუ [ვითარ იქმნებოდა ესე, არამედ
ამას სცნობდა, თუ] რა სარგებელი პოვის ამით.

231¹⁵⁻¹⁶: სპათა შორის მისთა ყოვლად არა იპოვებოდა ჯაბანად ზრახული,
რათამცა [იქმნეს ესეოდენნი ძლევენი, ანუ რათამცა] ექმნეს და აღეხუნეს
ესეოდენნი სამეფონი.

§ 22. ანასეული ქართლის ცხოვრების ახალი ადგილები.

ჩვენს ხელნაწერში მოიპოვება რამდენიმე ახალი ადგილი, რომელთა კვალი არა ჩანს არც მარიამისეულსა და არც ე. წ. ვახტანგისეულ ნუსხებში.

51,7: «რამეთუ იგინი ჯუარცმულსა ვისმე მომკუდარსა მსახურებენ და ძელსა თაყუანის-სცემენ, და ძუალეზსა კაცთასა პატივ-სცემენ».

57,1-2: «ოდეს იქმნა ესე, ჟამი იყო მეექუსე და დღე მეექუსე და თუისა მის, ოდეს იგი ევმანოელ თაგორს ხატი უჩუენა¹ (MB: რომელსა შინა ფერი იცუალა ქრისტემან წინაშე) თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა»

57,11: შემდგომად ამისსა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მიმართა სამოთხესა მას მეფისასა²

52,4: «იხილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი ჩამომავალი, ოლარითა ნათლისათა...

«სტეფანე» არაა მოხსენებული არც ერთ სხვა ვარიანტში. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ის წარმომდგარია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტის ნიადაგზე. იმ დროს როდესაც ანასეული ვარიანტი კვალდა-კვალ მისდევს „ქართ.-ს მოქც.“, MB-ში სულ სხვა ტექსტია წარმოდგენილი

ანასეული

და ოდეს იგი აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, იხილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი ჩამომავალი, ოლარითა ნათლისათა, და ჳელთა აქუნდა სასაკუმეველე, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სურნელებისა, რომელი ცათა დაფარვიდა, და მის თანა სიმრავლე ჰაერთა ზეცისათა.

მოქცევაჲ ქართლისაჲ (შატბ.)

და ოდეს იგი აღმოჳვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ, ვიხილე !სვიით სამოსლის მსგავსად ჩამომავალი დკნი, ოლარითა ნათლისათა. და ჳელთა მისთა აქუნდა სასაკუმეველჳ, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სულნელებისა, რომელი ცათა დაჳფარვიდა, და მის თანა სიმრავლჳ ერთა ცისათაჲ (Описание II, 747).

MB: და ესრეთ დამალულ რად იქმნა წმიდა ნინო, იხილა მუნით-გამო სახითა მთავარ დიაკუნისათა შთამომავალი ზეთით, ნათლისა ოლარითა მოსილი, და მჰყრობელი სასაკუმეველისა ველთა მისთა რომლისა კუამლისა სახე სულნელება დაჳფარვიდა ცათა. და კუალად იყო მის თანა სიმრავლე ერთა ზეცისათა.

¹ ანალოგიურად არის გამოთქმული ნინოს ცხოვრებაში: «დღჳ იყო მეექუსჳ თთჳსაჲ მის, ოდეს იგი ევმანუველ თაგორს მამისა ხატი აჩუენა თავთა მათ ცხოველთა და თავთა მათ მიცვალეზულთა» (E. Така и швили, Описание II, 756), ნინოს ცხოვრების ზოგიერთ ვარიანტში წაროდგენილია MB-ს ტექსტი (ე. თაყაიშვილი, ახ. ვარ. 26 შენშ. 7).

² „ქართლის მოქცევაშიც“ ვკითხულობთ „მესამესა დღესა ჩამოვიდ ქალაქად მცხეთად და მივიმართჳ სამოთხესა მას მეფისასა» (Описание II, 756).

05. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

ანასეულისა და „ქართლის მოქცევის“ ტექსტების ნათესაობა აშკარაა; ცხადია აგრეთვე, რომ სიტყვები «სტ ე ფ ა ნ ე ს» და «ს ა- მ ო ს ლ ი ს» ერთიმეორის ადგილას არიან.

72,13: (სვეტის ფენებისაგან სწეულნი განიკურნებოდნენ) «და თუითოსახენი სწეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა ს ა ბ უ რ ვ ე ლ ი ძელისა გარემო სუეტსა მას, და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს ერნი ს ა რ თ უ ლ ს ა და განიკურნებოდეს».

«სართულსა» აკლია MB-ს. ანასეულ ტექსტში «სართულსა» სწერია ნაცვლად სიტყვისა «ს ა ბ უ რ ვ ე ლ ს ა» ასევეა წინოს ცსოვრებაში: ამ ადგილას შატბერდის ხელნაწერი კითხულობს «სართულსა», ხოლო ჭელიშის ვარიანტი «საბურველსა» (Описание II, 782):

შ ა ტ ბ ე რ დ ი ს ვ ა რ .

და თითო-სახენი სხეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შექმნა ს ა გ უ რ ე ე ლ ი ძელისა გარემოს სუეტსა მას და დაფარა ხედვისაგან. და ეგრეთ შეეხებოდეს ერნი ს ა რ თ უ ლ ს ა მ ა ს და განიკურნებოდეს.

ჭ ე ლ ი შ ი ს ვ ა რ .

რამეთუ თუითო სახენი სწეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა ს ა ბ ო რ ვ ლ ი ძელისა გარემოს სუეტსა მას და დაფარა ხედვისაგან. და ეგრეთ სახედ შეეხებოდეს ერნი ს ა ბ ო რ ვ ლ ს ა მ ა ს და განიკურნებოდეს.

74,11-13: «და წარმოვიდა ეპისკოპოსი (იოვანე) და მის თანა მოციქული. და ვითარ მოიწივნეს ადგილსა, რომელსა რქუიან ერუშეთი, დაუტევნა ხურონი საქმედ ეკლესიისა დი დაუტევა განძი იგი და სამსჭუალნი უფლისანი და წ ა რ ვ ი დ ა . და დაუტევენა წ უ ნ დ ა ს ხ უ რ ო ნ ი ი გ ი და განძი და, რ ა ჟ ა მ ს ე წ ყ ო ო დ ე ნ ე კ ლ ე ს ი ა ს ა , წარმოვიდა. და მოვიდა მანგლისს, და იწყო ეკლესიასა შენება»

ხაზგასმული სიტყვები აკლია MB-ს, ცხადია, კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომის გამო (წ ა რ ვ ი დ ა ... წარმოვიდა). თუ ეს გამოტოვებული სიტყვები არ იქნება მხედველობაში მიღებული, მაშინ გამოდის, რომ იოანე ეპისკოპოზი და ქართლის წარჩინებული მოციქული ერუშეთიდან პირდაპირ მანგლისში მოსულან იმ დროს, როდესაც ანასეული ვარიანტი მიგვითითებს იმაზე, რომ მათ გზად წუნდაში გამოუვლიათ და იქ ხუროები დაუტოვებიათ, ანასეული ქართლის ცხოვრების ეს სრულიად სწორი დამატება გვიხსნის ჩვენ იმას, თუ ქვევით (85,11) რატომ არის ნათქვამი, რომ მირდატმა «მატა შემკობა და შენება ერუშეთისა და წუნდისა ეკლესიათა»:

წუნდის ეკლესიას საფუძველი ჩაეყარა უკვე ზემოთქმულის (74,11-13) მიხედვით, ხოლო მირდატმა «მატა შემკობა და შენებ».

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ის ნაწილი, სადაც ერუშეთ-წუნდამანგლისში ეკლესიათა აშენების შესახებ იყო მოთხრობილი, შატბერდის ხელნაწერს აკლია, ერთი ფურცლის დაკარგვის გამო, ხოლო ჭელიშის ვარიანტში, მსგავსად „ქართლის ცხოვრების“ MB ვარიანტებისა, წუნდის ეკლესიის შენებაზე არაფერია ნათქვამი: «წარმოვიდეს ერო შეთს და დადვეს სამირკლი ეკლესისა, და დაეტევს ფერ ჳთა ფიცარნი მაცხ ორისნი ო ისა ჩნისა ი ჳ ქსნი. და წარმოვიდეს მანგლისს» (Описание II, 714).

80,15: «მივიდეს და დადვეს წობენს. და მოუწოდეს მთეულთა პირუტყუთ სახეთა მათ კაცთა, ჭართლელთა, ფხოველთა, წი აღლაკასანელთა და გუდამაყრელთა, და უქადაგეს მათ სჯული, ქრისტიანეთა ჭემმარიტი».

«წილ-ლაკასანელთა» აკლია MB-ს. ანასეულ ნუსხაში იგი მომდინარეობს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტიდან: იქ ჩვენ ვკითხულობთ «მოუწოდეს მთეულთა, ჭართლელთა და ფხოველთა და წილკასანელთა (Описание II, 716). ჭელიშის ვარიანტი „ქართლის მოქცევისა“ იმასაც გვიხსნის, თუ «წილკანელთა»-გან როგორ წარმომდგარა «წილ-ლაკასანელთა»; სახელდობრ, ჭელიშის ვარიანტში სწერია: «წალკასწელთ», რომელშიაც ერთ-ერთ მერმინდელ გადამწერს უგულისხმია ქარაგმები (წალკასწელთა) და წაუკითხავს «წი[ი]ა[ლ] ლაკასანელთა».

რომ ანასეული ნუსხის ის ადგილები. რომლებიც ქართლის მოქცევას ეხება, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ და ნინოს ცხოვრების ტექსტთან არის დაკავშირებული, ეს ჩანს რამდენიმე სხვა კითხვა-სხვაობიდანაც. მაგალითად:

52,31: «დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი, სადა ღმერთნი ხედვენი და მეფენი მეფობენ» (B: «ღმერთნი ღმერთობენ», M-ს ეს ადგილი აკლია). ნინოს ცხოვრებაშიც ვკითხულობთ: (ღმერთნი ჳხედვენი და მეფენი ნეფობენ)(ე. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 16: „მოქცევაჲ ბქართლისაჲს“ შატბერდის ხელნაწერი ამ ადგილას ნაკლულევანია| ხოლო ჭელიშის ვარიანტში იკითხება «ღმერთნი ღმერთობენ» Описание II, 748).

55,31: «რათა ჩრდილო ბღუარსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან მხოლოსა ღმერთსა თაყუანის-გცეს...» (MB: «ყოველმან ერმან») „ნინოს ცხოვრების“ ტექსტშიც მოცემულია «ყოველმან ერმან»: Описание II, 754).

ეს ჩვენი დაკვირვება სრულიადაც არ მოასწავებს იმას, რომ ანასეულის ტექსტი ნინოს ცხოვრების ტექსტთან დგას ახლოს, ხოლო MB-ს ტექსტი დაშორებულია. ჩვენ გვაქვს პირუკუ შემთხვევაში: MB-ს ტექსტი იძლევა ნინოს ცხოვრების ვარიანტებს, ხოლო ანასეული ტექსტში სხვა ვარიანტია. მაგალითად:

47,18-19: «თ რ ო მ ე ლ ს ა ე გ უ ლ ე ბ ი ს ზ რ დ ა ყ ო ვ ე ლ თ ა ო ბ ო ლ - თ ა» (MB და ნინოს ცხ.: «რ ა მ ე თ უ ი გ ი ა რ ს მ ა მ ა ყ ო ვ ე ლ თ» (Описание II, 740).

55,20: «კაცთა ღმრთისა მ ჳ დ ო მ თ ა»; (MB: თკაცთა ღ'თის მ ბ რ ძ ო ლ თ ა და მ ა დ ო მ ე ლ თ ა»; ნინოს ცხ.: შატბ. ტექსტში «კაცნი ღ'თის მ'დომნი მბრძოლნი და წინააღმდეგომნი8, ხოლო ჭე-ლიშის ვარიანტში «კაცნი ღ'ის მჳდომნი»: Описание II, 753).

55,26: «სულთა ამათ უ რ ჩ თ ა» (MB «უჩინოთა» ნინოს ცხ. «უჩინოთა»: Описание II, 754).

57,1-2: «ოდეს იგი ევმანოელ თაბორს ხატი უჩუნა» (MB: «რომელსა შინა ფერი იცულა ქრისტემან წინაშე». ასევე ნინოს ცხოვრების ზოგიერთ ვარიანტში; იხ. ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 26, შენ.¹; შდ. ზემოთ შენ.¹).

ამრიგად, ანასეული ქართლის ცხოვრების ახალი ადგილები ლეონტი მროველის თხზულების ფარგლებში აიხსნება იმით, რომ ანასეული „ქართლის ცხოვრების“ პირველ-დედნის რედაქტორს ხელთ ჰქონია „მოქცევა ქართლისაჲ“ (ნინოს ცხოვრების ჩათვლით) სხვა ვარიანტი, ხოლო მარიამისეული „ქართლოს ცხოვრებისა“ და დანარჩენ ნუსხათა რედაქტორებს-სხვა.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან ორისათვის არ მოიპოვება ანალოგიური ადგილი „მოქცევა ქართლისაჲში“ (51,8 და 74,11-13). ამათგან მეორე მაგალითი (74,11-13 წუნდის ეკლესიის შენება) მხოლოდ ჭელიშის ვარიანტშია მოცემული, შატბერდის კრებულს ამ ადგილას აკლია ერთი ფურცელი; და, რამდენადაც ზემოთ გვქონდა შემთხვევა დავრწმუნებულიყავით, რომ ზოგჯერ შატბერდის ტექსტი A-ს უჭერს მხარს, ხოლო ჭელიშის ვარიანტი MB-ს, ამდენად შესაძლებელია შატბერდის კრებულის დაკარგულ ფურცელში იყო მოთხრობილი წუნდის ეკლესიის შენებაზე.

§ 23. ანასეული ქართლის ცხოვრების მართებული ვარიანტები. ჩვენს ხელნაწერს შემოუნახავს მრავალი ისეთი ვარიანტი, რომლებიც, „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ხელნაწერების წანაკითხებთან შედარებით, უფრო სწორი უნდა იყოს, ასეთი ვარიანტებია, მაგ:

1) 108, 12-13: «და თქუენ, ყოველთა ქართველთა, იხილენით სასწაულნი, რომელ ქმნა ნინო» (და თქუენ ყოველმან ქართლმან იხილენით M, და თქვენ ქართველმან არა ვიხილენითა B).

2) 201, 27-28: «და არა იყო მათ ჟამთა შინა თესვა და მკა მოჭრდა ქუეყანადა ტყედ (MB: ტყუედ) გარდაიქცა, და ნაცულად კაცთა მწეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკუიდრნეს მას შინა».

3) 208, 17-18: (მეფე) ...«თუით გოლიათებრ მიმართებდა და მკლავითა ძლიერთა და ამკობდა (MB: და ჯმოზდა) ახოვანთა, რვიდა და დასცემდა წინადამთხუელთა ყოველთა».

4) ლეონტი მროველის თხზულებაში მოთხრობილია წმინდა ნინოს მოგზაურობის შესახებ კაპადუკიიდან ქართლისაკენ. გზაზე ნინო გაჩერდა ჯავახეთში, ფარავნის ტბასთან. აქ ის შეხვდა მწყემსებს, რომელთაგანაც ისწავლა მან გზა მცხეთისაკენ. ეს ეპიზოდი გადმოცემულია „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში შემდეგნაირად:

M

რამეთუ მწყემსნიცა იყუნეს ადგილსა მას და ჯმილვიდეს რა საჯუმილავსა ღამისასა სამწყსოსა ზედა მათსა, ხადოდეს იგინი შემწედ და მფარველად მათდა ღმერთთა მათთა: არმაზს და ზადენს: და აღუთქმიდეს მათ შესაწირავს: „ოდეს მოვიდეთ წინაშე თქუენსა მშვიდობითო“ და ამას იტყოდეს იგინი ენითა სომხურითა. რომელი ესე ესწავლა მცირედ რამე ნინოსცა პირველვე ნიაფოროსა მისგან და ჰკითხა ერთსა მწყემსთა მათგანსა და ჰქუა ენითა სომხურითა, ვითარმედ „რომლისა სოფლისანი ხართ“ ხოლო მან მიუგო და ეპქუა, ვითარმედ „ვართ ჩუენ დაბით ლარზინით და საფურცლით დჷ ქინძარელნი, რაბატელნი დჷ დიდისა ქალაქისა სომხითისანი...“ (გვ. 211-212)

B

რამეთუ მწყემსნიცა იყუნეს ადგილსა მასვე და ხმილვიდეს რა სახმილავსა ღამისასა სამწყსოსა ზედა მათსა, ხადოდენ იგინი შემწედ და მფარველად მათ და ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს მათ შესაწირავთა „ოდეს მოვიდეთ წინაშე თქუენსა მშვიდობითო“. და ამას იტყოდეს იგინი ენითა სომხურითა, რომელ-ესე ესწავლა მცირედ რამე ნინოსცა პირველვე ნიაფორისაგან, და ჰპოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი, და ჰკითხა მას და ჰრქუა ენითა სომხურითა, ვითარმედ „რომლისა სოფლისანი ხართ“, ხოლო მან მიუგო და ჰრქუა ვითარმედ „ვართ ჩუენ დაბით ელარზინით და საფურცლით, და ქინძარელნი რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი...“ (გვ. 96, ჭიჭინაძის გამ.).

A

და მწყემსნი იყუნეს მასვე ადგილსა და ჯუმილვიდეს ჯუმილავსა ღამისასა სამწყსოთა მათთა ზედა, და ხადოდეს ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს შესაწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშვიდობითო“, ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენასა¹ [სომხუ]რსა. რამეთუ პირველვე ესწავა ნიაფორისგან,

¹ სიტყვები «ხოლო.. ენასა» სინგურით არის ჩაწერილი. გადამწერს აღარ ჰყოფნია ადგილი სიტყვისათვის «სომხურსა» და იგი არშიაზე მიუწერია: შემდეგში არშია წაუჭრიათ და დარჩენილია მხოლოდ «...რსა».

და პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მას „რომლისა სოფლისანი ხართ“. და მან ჰრქუა: „დაბით ელარშნით, საფურცლით: ქინჯარელნი რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი...» (ჩვ. გამოც. გვ. 52²²⁻³⁰; იხ. ზემოთ სურ. 3).

ანასეული ვარიანტი ამ ეპიზოდისა იმით განსხვავდება დანარჩენი ორისაგან, რომ, იმ დროს როდესაც MB აღნიშნავენ, – მწყემსები სომხურად ლოცულობდნენო, A ამას არ ამბობს. საკმარისია ჩავუკვირდეთ ამ ეპიზოდის შინაარსს, რომ მივხვდეთ, რომ MB - ს «ამას იტყოდეს იგინი ენითა სომხურითა» სრულიად ზედმეტია. მართლაც: ნინოს შეხვედებიან ფარავნის ტბასთან მცხეთის მიდამობიდან ჩამოსული მწყემსები (საფურცლელნი, ქინძარელნი, რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი ისინი ხმა-მაღლა ლოცულობდნენ; ნინოს ცოტაოდენი სომხური სცოდნია: გამოუძებნია მწყემსთა შორის ერთი, სომხურად მოლაპარაკე («ჰპოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი» B, პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი: A) და ჰკითხა– სადაურები ხართო; რომ გაიგო – მცხეთელები ყოფილან – სთხოვა ესწავლებინათ მცხეთის გზა. ცხადია, მწყემსებს რომ სომხურად ელოცათ, რაღა საჭირო იყო მწყემსებს შორის ძებნა სომხურის მცოდნისა (ეს უგრძობია M-ის გადამწერს, თუ წყაროს, და ეს წინადადება – «ჰპოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი» – გამოუტოვებია). ჩანს, მწყემსები ქართულად ლოცულობდნენ ნინოს ქართული არ ესმოდა იცოდა კი ცოტა სომხური; ამიტომ მან მწყემსებს შორის გამოიკითხა – ვინ ხართ სომხურად მოლაპარაკეო («სომხურად მზრახველი»), და, ასეთი რომ იპოვა, მის საშუალებით გაიგო ყველაფერი.

ანასეულ ქართლის ცხოვრებაში მოცემულ ვარიანტს მხარს უჭერს 1923 წელს ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ აღმოჩენილი ჭალაშვილისეული ვარიანტიც:

«და მწყემსნი იყვნეს მუნვე, კუმილვიდეს საკუმილავსა ღამისასა სამწყსოსა მათსა ზედა. და ხადოდეს ღმერთთა მათთა არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს შესაწირავთა „ოდეს მოვიდეთ მშუიდობით“ და მცირედ მეცნიერ იყო სომხურსა ენასა, რამეთუ პირველ ესწავლა ნიაფორისგან, და პოა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მათ: „რომლისა სოფლისანი ხართ“. და მან ჰრქუა: „დაბით ერუშნით და საფურცლით და ქინჯარელნი, რაბატელნი დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი“ (საქ. მუზეუმის ხელნაწერი № Q/207, ფ. 58a-b)

5) დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის აზრით დავითის ღვაწლი, მისი აღმაშენებლობითი სახელმწიფოებრივი მუშაობა იმდენად დიდი იყო, რომ იგი ღირსი იყო უფრო სახელოვანი აღმწერი ჰყოლოდა. სახელოვან მომთხრობელებს-ჰომიროსს, ა რ ი ს ტ ო ტ ე ლ ე ს და იოსიპოს ფლავიოსს-დავითის «საქმენი» უნდა ჰქონო-

დათ თხრობის საგნად, რომ ღირსნი გამხდარიყვნენ «ჯეროვნად ქებასა»: მათ კი საქებად ჰქონდათ საგმირო საქმეები აქაველებისა (ჰომიროსი), ალექსანდრე მაკედონელისა (არისტოტელე) და ტიტუს ფლავიუსისა (იოსიპოს ფლავიოსი), რომელთა ღვაწლი შედარებით დავითის ღვაწლთან მცირე იყო, და ამიტომაც იყო, რომ ზემოდასახელებულ მწერლებს თავისი გმირების ღვაწლის გასაზვიადებლად დასჭირდათ რიტორული ხელოვნების მოშველიება.

«ვაებისა ღირსად შეჰრაცხენ-ამბობს ისტორიკოსი-დიდნი იგი და სახელოვანნი მეტყუელნი, – ვიტყვ უკუე უმბროსსა და არისტოტელისა ელილნთა, ხოლო იოსიპოს ებრაელთა. რომელთაგანმან ერთმან ტროდელთა და აქაველთანი (M: აქალველთანი) შეამკუნა თხრობანი..., და მეორემან ალექსანდრესნი წარმოთქუნა მცნე-კაცებანი და ძლევანი, ხოლო მესამემან ტიტოს მიერნი მეტომეთა თვსთა ზედანი ჰირნი მისცნა აღწერასა» (M 540-54I).

ისტორიკოსის სიტყვებით გამოდის, რომ ალექსანდრე მაკედონელის «მცნე-კაცებანი და ძლევანი» აღუწერია არისტოტელეს. ასე იკითხებოდა ეს ადგილი როგორც მარიამისეულ ნუსხაში, ისე „ქართლის ცხოვრების“ ყველა დანარჩენ ცნობილ ხელნაწერში. მაგრამ ისტორიოგრაფიაში ცნობილი არაა, რომ არისტოტელეს დაეწეროს ალექსანდრე მაკედონელის ისტორია.

ანასეული ხელნაწერი ამ შეცდომას ასწორებს, როდესაც ნაცვლად სიტყვისა «არისტოტელისა» იძლევა ვარიანტს «არისტოვლის», ე. ი. არისტოვულეს (იხ. სურ. 5) მართლაც ცნობილია ისტორიკოსი არისტოვულე (Ἀριστοβούλος), რომელსაც მონაწილეობა მიუღია ალექსანდრეს ლაშქრობაში და 285 წლის (ძვ. წ.) შემდეგ ხანებში აღუწერია ეს ლაშქრობა.

ამრიგად, ანასეული „ქართლის ცხოვრების“ კითხვა-სხვაობანი ბევრგან იძლევიან სწორ ტექსტს და პირველ-დედნიდან უნდა მომდინარეობდნენ. ზემოთ მოყვანილ ზოგიერთ მაგალითში შესაძლებელი გახდა იმის დადასტურება, რომ ანასეული ხელნაწერის წანაკითხები, „ქართლის ცხოვრების“ დანარჩენ ნუსხათა წანაკითხებისაგან განსხვავებული, შემთხვევითი ხასიათისა კი არ არის, არამედ ძველსა და მართებულ ტრადიციას ემყარებიან.

ანასეული ხელნაწერის ეს ღირებულება მუდამ თვალწინ უნდა გვექონდეს, როდესაც ვაფასებთ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებს: XVIII საუკუნის ნუსხებში ხშირია ისეთი ვარიანტები, რომლებიც მარიამისეულს ნუსხაში არ მოიპოვება, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმასა რომ ეს ვარიანტები XVIII საუკ. რედაქტორთა ნახელარია: ისინი მოიპოვება უკვე ანასეულ ნუსხაში. ამას ცხადყოფს ქვემოთ მოყვანილი შედარებითი ტაბულა.

A	M	B	
25 ¹⁴ უმჯობესი ყოველთა ნათესავთა	უმჯობესი ყოველთა შორის ნათესავთა	უმჯობესი ყოველთაგან ნათესავთა	
25 ¹⁵ და ვმადლობთ [სუესა ჩუნსა]შენ ხარ მეფე ჩუენი	შენ ხარ მეფე ჩუენი, და ვმადლობთ სუესა ჩუნსა	როგორც M	MB
25 ²² ყოველი ქუეყანა ქარ- თლი და ეგრისი	ყოველი ქართლი და ეგ- რისი	ყოველი ქუეყანა ქართ - ლისა და ეგრისი	AB
25 ²⁵ დაჯდა მცხეთას და მეფობდა კეთილად	დაჯდა მცხეთას მეფედ კე- თილად	როგორც A	AB
25 ²⁷ და მოვიდეს მოგუნი	როგორც A	მოვიდეს მისსა მოგუნი	AM
25 ²⁸ იელუსაღემს	იელუსაღემად	იულუსაღიმს	AB
25 ⁸² სპარსნი აოა წარტ- ყუენვად მოვიდეს იელუსაღიმს	სპარსნი იგი არა ტყუენვად მოვიდეს	როგორც A	AB
25 ³² აქუნდა	ჰქონდა	აქუნდათ	AB
25 ³⁸ განიხარეს	და განიხარეს	განიხარეს	AB
25 ⁸⁴ ვითარ	ვითარ	ვითარცა	AM
26 ¹ მოვიდა მოც...იელუ- საღემით	მოვიდეს მოციქულნი ური- ათა იელუსაღემს	მოვიდა მოციქული ანნა მღუდლისა ჰურიათა იე- ლუსაღემით	AB
26 ¹ ურიათა მცხეთელთა თანა	ურიათა თანა მცხეთელთა	ჰურიათა თანა მცხე- თელთა	MB
26 ² ვითარმედ რომლისა- თუის იგი	ვითარმედ იგი რომელისა- თუის	როგორც A	AB
26 ³ არს იგი და იტყუის	არს და იტყუის იგი	როგორც A	AB
26 ⁴ abs.	abs.	+ და სხუასა რასმე ახალსა სჯულსა გჳქა- დაგებს	AM
26 ⁴ წარგვივლენიეს ჩუენ მოცმული ყოველ თა თანა ურიათა	წარგვივლენია ჩუენ ყოველ- თა ურიათა	წარმოგველენია მოცი- ქულნი ყოველთა თა- ნა ჰურიათა	AB
26 ⁶ abs.	abc.	+ მოვედით უკუე ყო- ველნივე მოსეს სჯუ- ლისა თანამდებნი (რუმთანცვეისეულში არა)	
26 ⁶ თქუენგანცა წარმო- ვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი	თქუენისა სჯულისა მეცნი- ერნი წარმოვიდეს.	თქუენგანნიცა წარმო- ვიდეს მეცნიერნი სჯულისანი	AB
26 ⁷ abs.	abs.	+ რათა სჯული მამა- თა ჩვენთა შეუცვა- ლებელ ვყოთ და და- ვამტკიცოთ, და მცნე- ბად მოსესი აღმასრუ- ლოთ, რათა ახლითა მით სჯულითა, რო-	

A	M	B	
		მელ რასმე გვქადა- გებს, არა შეაცთუნ- ნეს უმარტივესნი ვინ- მე სჯულისა ჩუწნი- სანი, ხოლო სიკუდი- ლითაცა მისითა შუ- რი ვიძიოთ (რუმინცე- ვისეულსა და დადიანი- სეულში არაა)	
267-10 მანდით ელიოზ როგორც A მცხეთელი... ქართ- ლისასა		(ვრცელი მოთხრობა ქრისტეს კვართის მოტანის შესახებ; და- დიანისეულში არაა)	AM
2611 სიმაგრეთა	ციხე-ქალაქია	სიმაგრეთა	AB
2613 მეფობასა	მეფობასა .მინა	მეფობასა შინა	MB
2613 წმიდათა მოციქულ- იშხანნი	მოციქულთაგანი	როგორც A	AB
2611-17 ანდრია და სიმონ კანანელი.... კლარ- ჯეთისასა	როგორც A	(ვრცელი მოთხრობა ანდრია მოციქულის ქადაგების შესახებ; თეიმურაზისეულში მხო- ლოდ პირველი სამი სტქი- ქონია [... ქართლისა - სა]; რუმინცევისეულში ისევეა, როგორც AM-ში	AM
2617 ხოლო ვითარცა	ხოლო ესე ვითარცა	ხოლო ვითარცა	AB
2618 მეგრთაგან	მეგრელთაგან	ქართველთა და მეგ- რელთაგან	AM
2620 ხატნი და ჯუარნი	ჯუარნი და ხატნი	ხატნი და ჯუარნი	AB
2620 შერისხდა მეფე ადერ- კი ერისთავსა კლარ- ჯეთისასა	შერისხნა მეფე ყვათა კლარ- ჯეთისათა	შერისხნა ადერკი ერის- თავსა კლარჯეთისასა	AB
2621 abs.	abs.	(მოთხრობა ანდრია მო- ციქულის ქადაგების შესახებ)	AM
2624 არღარა დაჯდომილ იყო	არა ჯდომილ იყო	არღა დაჯდომილ იყო	AB
2625 [... ად]გილთა	ადგილ ადგილ	ადგილთა და ადგილთა	AB
2625 ერისთავნი	ევანი	ერისთავნი სპარსეთს	AM
2627 აჟღ[ალან ბრძენი]	წინა ბერძენი	აჟღალან ბრძენი	AB
2628 მორჩილ აჟღალ[ა- ნისა]	მორჩილ აქიან სპარსთა მეფისა	მორჩილ აჟღალანისი	AB
2628 [ადერკის] მეფობად- მდე	ადრეკისამდე	ადერკისა მეფობამდე ქართლს	AB
2628 ქართველთა	ქართველთაგანი	ქართველთა	AB

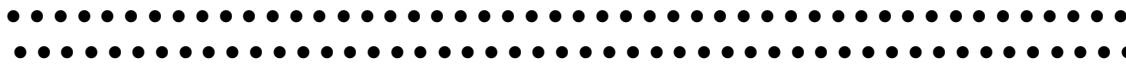
A	M	B	
2629 [მრავა]ლნი	მრავალ	მრავალნი	AB
2629 ხოლო ამას	და ამას	ხოლო ამას	AB
2630 ორნი ძენი	ორ ძე	ორნი ძენი	AB
2631 ერეთითგან	ჰურიდგან	ჰერეთითგან	AB
2632 მტკურისა	მტკურისა	ქართლისა	AM
2633 მტკუარსა ს[ამხრეთ ქართლ]ი ყოველი	მტკუარსა სამხრით ქართ- ლი ხუნანიდგან	როგორც M	MB
2635 [ძეს] თუისსა	ძესა თუისსა	ძესა თესსა უმრწემესსა თეიმურაზისეულს და რუმინცევისეულიში «ძესა თესსა»)	AM
2635-272 და მოკუდა ადერკი, თერთმეტი, და მეფ[ობდეს]	და მოკუდა რა ადერ, მე- ფობდა	და მოკუდა ადერკი, და მეათერთმეტე მეფენი, ქართამ, ძენი ადერკი სომეხთა მეფის ძისა- ნი, არშაკუნიანნი. და მეფობდნეს	AB
273 მათსა	ხოლო ამათსა	ხოლო ამათსა	
273 მეფობასა	მაფობასა ზე	მეფობასა	MB
273 სპასიანოს	სპასიანოს	უესპასიანონოს	AB
274 მუნ	მუნით	მუნით	AM
275 ძუელთავე ურიათა	ძუელადვე მოსრულთა ურიათა	როგორც A	MB
276 და ერთნეს	რომელთა თანა ერთნეს	როგორც A	MB
276 რომელი	რომელი	რომელი	
277 იესოს წილ	იესოს წილ	იესო ქრიატეს წილ	MB
277 და მოკუდეს	ხოლო მო-რა კუდეს	და მოკუდეს	MB
277 ბარტამ და ქართამ	ადერკის ძენი ბარტამ და ქართამ	ადერკის ძენი ბარტომ და ქართამ	AM AB
278 მეფე იქნეს	მეფე იქმნა	მეფე იქმნეს	MB
279 შიდა ქალაქსა	შინა ქალაქსა	შიდა ქალაქსა	
279 ადერკეთგან	ხოლო ადრეკისიდგან	ხოლო ადერკისითგან	AB
279 ეს მეფენი [იყუნეს	ესენი მეფობდეს	ესე მეფენი იყუნეს	AB
2710 მეფისასა	მეფეთასა	მეფისასა	MB
2711 მტერთა ზედა	მტერთა მათთა ზედა	მტერთა მათთა ზედა	AB
2714-13 და დასხნა	დასხნა	და დასხნა	AB
2716 უწოდ[და...]სა სახელად	უწოდა სახელად	უწოდა წუნდასა სახე- ლად	AB MB
2716 რომელი ითარგმანე- ბის	რომელი ესე ითარგმანე- ბის	რომელი ითარგმნების	AB AB
2717 იძებნეს	ძებნნეს	იძებნეს	
2717 საზღვარი	საზღვარნი	საზღვარი	AB
2719 ცამეტი	Abs.	იგ. მეცამეტე მეფენი, აზორც და არმაზელ,	AB AB AB

A	M	B	
27 ₂₁ შიგა ქართლსა	შიგა ქალაქსა	მენი ფარსმანისა და კაოსისა არშაკუნიაწნი შიდა - ქალაქსა (v. I. ში - და - ქართლს)	
27 ₂₁ [ესე იყუნ]ეს კაცნი	იყუნეს კაცნი ესე	ესე იყუნეს კაცნი	AB
27 ₂₂ შემამართებელნი	შემმლეგელი	შემმართებელნი	AB
27 ₂₃ მაშინ	და მას ჟამსა	მაშინ	AB
27 ₂₃ იარავანდ	არვან და	იარვანდ	AB
27 ₂₃ მეფე სომეხთა	სომეხთა იგი მეფე	მეფე სომეხთა	AB
27 ₂₄ [იარ]ავანდისი	არვანდისავე	იარვანდისი	AB
27 ₂₄ არტაშან	არტაბტ	არტაშან	AB
27 ₂₅ არზოლ და არმაზაელ	აზოკ და მაზვარ	აზორკ და არმაზელ	
27 ₂₆ ოვსთა მეფენი	ოვსნი მეფენი	ოვსთა მეფენი	AB
27 ₂₆ ორნი გო[ლიათნი]	ორნი	ორნი გოლიათნი	AB
27 ₂₈ პაჭანაკნი	პაჭანიგნი	პაჭანიკნი	
27 ₂₈ გარდამოვიდა	გარდამოვიდეს	გარდამოვიდა	AB
27 ₂₉ [გარდ]ამოიტანა	გარდამოიტანა	გარდამოიტანმა	AB
27 ₃₀ შეკრიბნეს	შემოიკრიბეს	შემოიკრიბნეს	
27 ₃₀ შეკრბა	და შეკრბა	და შეკრბა	MB
27 ₃₁ [სპანი შეკრბებოდ]ეს	შეკრბებოდეს სპანი	შეკრბებოდეს სპანი	MB
27 ₃₃ ბირაეთი	შირეთი	შირაკუანი	
27 ₃₄ და ბასიანამდე	ბასიანამდე	და ბასიანამდე	AB
27 ₃₄ შ[ეიქცეს]	და შეიქცეს	და შეიქცეს	MB
28 ₁ ყოვლითავე ხუასტა- გითა	ყოვლითა ხოსტაკითა	ყოვლითავე ხუასტა- გითა	
28 ₄ მსწრაფლ სომეხნი	სომეხნი მსწრაფლ	მსწრაფლ სომეხნი	AB
28 ₅ ყოველნი ჩრდილონი	ჩრდილოვანი ყოველნი	ყოველნი ჩრდილონი	AB
28 ₅ გაუყრელ	გაყრილ	განსრულ	
28 ₆ დაებანაკა	და დაებანაკა	და დაებანაკა	MB
28 ₆ განუყოფდეს	განუყოფდეს	განიყოფდეს	AM
28 ₉ ვეცხლი	და ვეცხლი	ვეცხლი	AB
28 ₁₀ უძებნელ არს	უძებნელი იყოს	უძიებელ იყოს	
28 ₁₁ არამედ	გარნა	არამედ	AB
28 ₁₂ წარვედით	წარვედით მშუიდობით	წარვედით მშუიდობით	MB
28 ₁₂ პასუხი მიუგეს	პასუხი უგეს	პასუხ-უგეს	MB
28 ₁₃ abs.	ვითარმედ	abs.	AB
28 ₁₄ ჩუენდა	ჩემდა	ჩუენდა	AB
28 ₁₄ თუარა	და თუარა	თუ-არა	AB
28 ₁₅ მოვიდეთ შენდა	მოვედით ჩუენ	მოვიდეთ შენდა	AB
30 ₁₀ ¹ ვნება სომეხთა	ვნება სომხითისა	ბრძოლა და ვნება სო- მეხთა	
30 ₁₆ არტაშან	არტაბ	არტაშან	AB
30 ₁₇ ძესა მისსა	ძესა თუისსა	ძესა თჯსსა	MB

28₁₈₋₃₀ გვერდების შმცველი თექსტი A-ს აკლია.

A	M	B	
30 ¹⁸ ქართველთა ზედა	ქართველთა ზედა და ოვსთა	ქართველთა ზედა	AB
30 ¹⁹ ეწყვნეს	ეწყვნეს	და ეწყვნეს	AM
30 ²⁰ სძლეს ზარენს, და აო- ტეს ზარენ, და მოს- რეს სპა მისი ყო- ველი	დასძლივეს ქართველთა და ოვსთა, დაუტევეს ზა- რენ, ძე სომეხთა მეფისა, და მოსრეს სპა მისი ყო- ველი	სძლეს როგორც A	AB AB
30 ²¹ საზღუარამდე	საზღუარათამდე	საზღურადმდე	AB
30 ²¹ ქურყანასა პარხრისასა რომელ არს ტაო	abs.	Abs.	MB
30 ²² მიეწივნეს ზარენს,ძესა მეფისასა, შეიპყრეს ტბისა მის პირ- სა, რომელსა რქუი- ან ცელი	და შეიპყრეს ზარენ, ძე მე- ფისა, ტბის პირსა, რო- მელსა ცელი სახელ ედე- ბის	როგორც A	AB
30 ²⁴ მის [...]	ზარენისი	მისი	AB
30 ²⁴ სისხლისათუის	სისხლთათუის	სისხლისა წილ	
30 ²⁶ დარალანისასა	დარიალასსა	დარიალანისასა	
30 ²⁷ რამეთუ	ხოლო	რამეთუ	AB
30 ³⁰ სომხითისათა	სომხითიანიათა	სომხითისათა	AB
30 ³⁰ მეფეთ[ა ქართლისა]თა	ქართლის მეფეთა	მეფეთა ქართლისათა	AB
30 ³² მოვიდეს	ხოლო მოვიდეს	მოვიდეს	AB
30 ³³ აღდგეს მათ შორის მოციქულნი	აღადგინეს მათ შორის მო- ციქული	აღსდგეს მათ შორის მოციქულნი	AB
30 ³³ და დააზავნეს	და იზავნეს	და დაიზავნეს	
30 ³⁴ შეპყრობით	შეპყრობილი	შეპყრობილი	MB
30 ³⁴ და აღუთქუეს	უთქუეს	და აღუთქუეს	AB
30 ³⁴ ესრეთ	ესრეთ ვითარმედ	ესრეთ	AB
30 ³⁵ ვინ	ვინმე	ვინმე	MB
30 ³⁵ მტერი	მტერი თქუენ ზედა	მტერი	AB
30 ³⁵ ორნივე	იგი ორნივე	ორნივე	AB
31 ¹ თავითა ჩუენითა სპითა ჩუენითა	და თავითა და სპითაჩუენითა	თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა	AB
31 ¹ თანადაგიდგეთ გიშველოთა	და თანამდგომ შემწე გექმნეთ	თანა დაგიდგეთ და გიშველოთ	AB
31 ² და თუ ვისმ[ე] მიღმა ბრძოდეთ	და უკეთუ კუალად მიღმართ ვისმე ჰბრძოდეთ	და თუ ვისმე მიღმართ ჰბრძოდეთ	AB
31 ³ და ესეცა უქმნეს ქა- ლაქსა ჩუენსა, დრა- მა არტაშ[ან] მეფი- სა] ხატითა დავს- ცეთო	და ვქმნეთ ქალაქსა ამას ჩუენსა ქართუელთასა სდა ძმა არტაბან მეფისა ხატითა	და ესეცა აღუთქუეს ქართუელთა, ვითარმედ“ქალაქსა ჩუენსა დრამა არტაშან მეფისა ხატისა დავსცე- თო“	AB
31 ⁴ ხოლო ამისტუის	და ამისტუისცა	ხოლო ამიათვს	AB
31 ⁶ დამოთ[ისა]	დემოთისა	დემოთისა	MB

A	M	B	
317 სამნივე	და სამნივე	სამნივე	AB
318 არზოკ და არმაზაელი	აზუკ და ამაზერ	აზორკ და არმაზაელ	AB
3110 ქართლისანი	ქართუელისანი	ქართლისანი	AB
3112 შინა-ქართლს	შინა ქართლსა	შიდა-ქართლს (v. I. შიდა-ქალაქსა)	AM
3114 ორნი	ოროლნი	ორ-ორნი	MB
3115 ერთგან მოყუარენი ვისმე და ერთგან მტერნი ვისმე	ერთგან და მტერობასა ვისამე ზედა	ერთგან მოყუარენი ვისნიმე და ერთგან მტერნი ვისნიმე	AB
3117 სპარსთათა	სპარსთა თანა	სპარსთათა	AB
3117 ექმნეს	იქმნა	ექმნეს	AB
3118 განიზრახეს	განიზრახა	განიზრახეს	AB
3119 სახლსა	სახლსა შინა	სახლსა	AB
3120 უთხრა ვინმე ფარს- მანს, და არა მივიდა.	რომელი ესე აუწყა ვინ- მე ფარსმანს და განაკ- რძალა, ხოლო იგი არ- ღარა მივიდა	რომელი ესე უთხრა ვინმე ფარსმან და განაკრძალა, და არა მივიდა	

14125 დაჯდა მეფედ	და დაჯდა მეფედ	და დაჯდა მეფედ	MB
14125 ესე იყო	ესე იყო	ესე ბაკურ იყო	AM
14126 განმრავლნა	განმრავლნა	განამრავლნა	AM
14127 მისსა	მისსა	თვსსა	AM
14127 უსჯულოებისაკან	ურწმუნოებისაგან	უსჯულოებისაგან	AB
14128 ელათი	ელათი	ევლავიოზ	AM
14128 მან	მანვე	მანვე	AB
14129 კათალიკოზი მაკარი	კათალიკოზი მაკარი	კათალიკოზად მეშვდე კათალიკოზი მაკარი	AM
14129 ამას ჯჷამსა	ამასვე ჟამსა	ამისვე ჟამსა	MB
14180 გული მთავართა	შვილი მთავართა	შვილი მთავართა	MB
14181 ასული მთავართა	მთავართა შვილი	მთავართა შვილი	MB
14182 შვილი ვარდანისი	ასული ვარდანისი	ასული ვარდანისი	MB
14192 ამას ვასქენს	ამას ვასქენს	ამას ვასქენს	
14134 დაუტევა	დაუტევა	და დაუტევა	AM
1422 მისისაგანთ	მისისაგან	მისისაგან	MB
1422 სჯულისა	სჯული ქრისტესი	სჯულისა ქრისტესისა	MB
1423 ცოლებად	იგი ცოლად	იგი ცოლად	MB
1423 დავიწყა	და დავიწყა	და დავიწყა	MB
1423 ყოვლითა	და ყოვლითა	და ყოვლითა	MB
1424 შეუდგა	შეუდგა იგი	შეუდგა იგი	MB
1424 და ადასრულებდა	ადასრულებად	ადასრულებად	MB
1425 პირველად	პირველ	პირველ	MB
1426 და შემდგომად	შემდგომად	შემდგომად	MB
1427 სატანჯველთა შინა დიდთა	სატანჯველსა დიდსა	სატანჯველსა დიდსა	MB

	A	M	B	
142 ₇	რომელ	რომლის	რომელ	AB
142 ₇	ვერ	არა	ვერ	AB
142 ₉	ერისთავმან რანისა- მან	ერიათავმან	ერისთავმან რანისამან	AB
142 ₁₀	მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა	მოუწოდა	მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა	AB
142 ₁₁	ვასქენს ზედა	ვაქსენ ზედა პარვით	ვასქენს ზედა პარვით	MB
142 ₁₁	ხოლო	რამეთუ	ხოლო რამეთუ (თეიმ,ბარათ)	AB
142 ₁₂	მიერთვის მტკუარსა მდინარე ანაკერ- ტისა	შეერთვის მდინარე ანაკერ- ტისა მტკუარსა	შეერთვის მდინარე ანაკერტისა მტკუარსა	MB
142 ₁₃	დაჭრეს წურილად და ასონი მისნი მიჰკიდნეს ხეთა	და დაჭრეს წურილად ასო- ნი მისნი და მოჰკიდეს ხესა	და დაჭრეს წვრილად ასონი მისნი და მო- კიდეს ხესა	MB
142 ₁₃	ცორტავს	ტორტვას	ცორტავს ცორხავს(დადიან)	AB
142 ₁₈	შევრისხნე	შევრისხდეთ	შევრისხეთ	MB
142 ₁₉	ბერძენთა იგინი	იგინი ბერძენთა	იგინი ბერძენთა	MB
142 ₁₉	და შენდობა	შენდობა	შენდობად	MB
142 ₂₀	ბაკურისი	ბაკურისსა	ბაკურისა	MB
142 ₂₁	ამართლა	და ამართლა	და ამართლა	MB
142 ₂₁	სიკუდილისა მისსა	საკუდილსა მისსა	სიკუდილისა მისისა- თვს	AM
142 ₂₂	წარგზავნა	წარგზავნა	წარმოგზავნა	AM
142 ₂₃	დარელ	დარელ	დარიელ	AM
142 ₂₄	ქართველთა ზედა	ქართველთა	ქართველთა	MB
142 ₂₆	დასაუ სუიმონ კათა- ლიკოზად	დასაუ სვიმონ ქათალიკო- ზად	დასვა მერვე კათალი- კოზი სვიმონ კათალი- ზად	AM
142 ₂₆	ბაკურ	ბაკურ	მეფე ბაკურ	AM
142 ₂₇	და ვერ იპყრობდეს	რომელნი ვერა იპყრობდეს	რომელნი ვერა იპყრო- ბდეს	MB
142 ₂₈	მისცა ძესა თუისსა რანი და მოვაკანი რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი მოვიდა და დაჯდა ბარდავს	მისცა ძესა თუისსა რანი და მოვაკანი ბარდავს	როგორც A	AB
124 ₃₀	უწყო ზრახვად	უწოდა ზრანვად	უწყო ზრახვად	AB
142 ₃₀	ქართველთა ერი- თავთა	ერისთავთა ქართლისათა	ერისთავთა ქართლი- სათა	MB
142 ₃₁	დაუწერა საერის- თოთა მამული ლიქნითა	დაუწერა ერისთავთა მა- მულეზი შვილითი შვი- ლამდე და ესრეთ წარი- ბირნა ლიქნითა	დაუწერა სურისთაოთა მათთა მამულეზი შვილითი-შვილად (შვილამდე: დადიანი-	MB

A	M	B	
142 ³¹ გააგდეს ერისთავთა და თუის-თუისად ხარკსა მისცემდეს	განდგეს ერისთავნი თუის-თუისად, ხარკსა მისცემდეს	ლი) და ესრეთ წარიბირნა ლიქნითა როგორც M	MB
142 ³³ მთიულეთს	მთიულეთს	მთიულეთს	MB
142 ³⁴ abs.	რომელნი მთავრდებოდეს კლარჯეთს და ჯავახეთს, იგინი	როგორც M	MB
143 ¹ ასფურანგი	ასფურანგი	ასფურანგი	
143 ⁴ რამეთუ შემოვიდა	შემოვიდა	შემოვიდა	MB
143 ⁵ და ეწყუნეს	ეწტუნეს	ეწყუნეს	MB
143 ⁶ და შვიდეს	იოტნეს, შვიდეს	იოტნეს, შვიდეს	MB
143 ⁶ იწყეს	და იწყეს	და იწყეს	MB
143 ⁷ დაუტევა რანი, ქართლი და წარვიდა	დაუტევა რანი და ქართლი და წარვიდა	დაუტევა ქართლი და რანი, წარვიდა	AM
143 ⁸ შეითქუნეს	მაშინ შეითქუნეს	მაშინ შეთქუნეს	MB
143 ¹⁰ წარგზავნეს	და წარგზავნეს	და წარგზავნეს	MB
143 ¹¹ რათა იყუნეს ერისთავად თუის-თუისად საერისთაოსა	რათა იყუნენ ერისთავნი იგი თვს-თვსსა საერისთავოსა	რათა იყუნეს ერისთავნი იგი თვს-თვსსა საერისთავოსა	MB
143 ¹⁴ და მოსცა ძმისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენთა მეფისა ასული	და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენისა ცოლისა	როგორც M	MB
143 ¹⁶ კლარჯეთს და ჯავახეთს abs.	კლარჯეთს abs.	კლარჯეთს და ჯავახეთს	AB
		ლთ. ოცდამეათცხრამეტ მეფე(და დასაწყისი სუმბატის ქრონიკისა)	AM
143 ¹⁷ ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კულაპარატობა	ამას გუარამს მისცა კეისარმან კურაპალატობა	რამეთუ მავნე კეისარმან მოსცა პატივად კურაპალატობა	AM
143 ¹⁷ მოსცა	მისცა	მოსცა	AB
143 ¹⁷ წარმოგზავნა	წარგზავნა	წარმოგზავნა	AB
143 ¹⁸ მცხეთას	მცხეთას	მცხეთად	AM
143 ¹⁹ მოკუდა კათალიკოზი სუიმონ და დაჯდა სამოელ	abs.	ხოლო ამის გუარამისზე მოკუდა კათალიკოზი სუმონ და დასჯდა კათალიკოზად სამოელ.	AB

ამ შედარებითი ტაბულიდან ჩანს, რომ ბ რ ო ს ე ს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრება“ (B) ზოგან უფრო A-ს მისდევს, ზოგან – M-ს. ეს აიხსნება იმით, რომ ბ რ ო ს ე ს თავის გამოცემა რომელიმე ერთ ნუსხაზე კი არ დაუფუძნებია არამედ მან XVIII საუკუნის სხვადასხვა ნუსხა გამოიყენა. ხოლო ეს ნუსხები, როგორც ეს ნუსხათა ანდერძებშია აღნიშნული, ხშირად რამდენიმე დედნიდან მომდინარეობს. რომ ამ დედნებს შორის იყო მ ა რ ი ა მ ი ს ე უ ლ ი ნუსხა, ეს იქიდან ჩანს, რომ ის ხელთ ჰქონია ვახტანგს: რომლის შენიშვნებით აჭრელებულია მარიამისეული ხელნაწერის არშები (იხ. Описание II, 34-38). მარიამისეული ნუსხის მსგავსი ხელნაწერი ხელთ ჰქონია მ ა ჩ ა ზ ლ ი ს ე უ ლ ი ნუსხის გადამწერსაც (იხ. ზემოთ გვ. XXXIII).

უშუალოდ იმისი კვალი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის რედაქტორებს ხელთ ჰქონოდათ ანასეული ნუსხა, არა ჩანს¹, მაგრამ მასთან ძალიან ახლოს დგას ჭალაშვილისეულზე ნუსხა, რომელიც 1731 წელს გადაწერილს ხელნაწერშია შემონახული.

§ 24 ანასეული „ქართლის ცხოვრება“ (A) და ერაჯ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი (C). ერაჯ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი ანასეული ნუსხის მრავალ კითხვა-სხვაობას მხარს უჭერს. ის გარემოება, რომ რამდენიმე სპეციფიკური კითხვა-სხვაობა ანასეული ნუსხისა მხოლოდ ჭალაშვილისეულ ხელნაწერში ჰპოულობს დადასტურებას, ხოლო „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებში არავითარი კვალი არა ჩანს იმისა, რომ ეს კითხვა-სხვაობები გადამწერის უნებლიე შეცდომებით აიხსნებოდეს, გვაფიქრებინებს, რომ A-სა და C-ს შორის უფრო ახლო ნათესაობაა, ვიდრე A-სა და M-ს შორის.

ამ სპეციფიკურ კითხვა-სხვაობათა დასახასიათებლად შეგვეძლო ამჟამად მოგვეყვანა შემდეგი ადგილები.

1) ს ა მ შ უ ი ლ დ ი თ:

A	C
მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაგურ მეფისა ს ა მ შ უ ი ლ [.....] ² იგი სპარს-	მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაგურ მეფისა ს ა მ შ უ ი ლ დ ი თ, რომელსა ერ-

¹ შესაძლებელია ს ა ბ ა ს ჰქონდა ხელთ ანასეული (ან მასი ჯგუფის) ნუსხა სიტყვა «ფანდკის», განმარტებაში მას მოჰყავს ციტატა „ქართლის ცხოვრებიდან“ სწორედ იმ ვარიანტით, როგორც მოცემულია A-ში (ჩვ. გამოცემის 134¹¹⁻¹³).

² აქ A-ს აკლია იმის გამო, რომ სინგურით ჩასაწერ ადგილასა და გვერდის ბოლოში.

თა მეფემან ძესა თუისსა (ჩვენი გამოცემა 40ა).

ქუა აბეზუორა და შეჰრთო იგი სპარსთა მეფემან ძესა თუისსა (C 45a).

MB: მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაგურ მეფისა სახელით აბეზორა (B: აბეშურა) და შერთო იგი ძესა თუისსა სპარსთა მეფემან.

2) უჭიკთა სახელმწიფო

AC

M

არამედ ჟამსა ამას უჭიკთა (ოჭიკითა C) საჯელმწიფოდ შექმნილ არს (ჩვ. გამ. 49a: C 54b).

არს იგი ჟამსა ამას საჯელმწიფო ბერძენთა და უჭიკთა (M 201).

3) ბაბამერისა:

A

C

ხოლო არტვაზ აღაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერნი სამნი ეკლესიანი ბაბამერისა და შინდობნისა და ალიზისა (ჩვ. გამ. 120i).

ხოლო არტვაზ აღაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერი, რომელ არს ოპიზისა და სამნი ეკლესიანი სგამოწერისა მინდობისა და ახიზისა (C 130)

M: ხოლო არტვაზ აღაშენა არტანუჯისა მონასტერი და სამნი მონასტერი შაბასა მერისა ბიდონიასა და ახიზისა¹.

4) ჭალაშვილისეული ხელნაწერი მხარს უჭერს ანასეულს ფარავნის ტბასთან მომხდარი ეპიზოდის აღწერაშიც (ნინოს შეხვედრა მწყემსებთან). იხ. ზემოთ გვ. LXX.

მაგრამ A-სა და C-ს შორის არის ისეთი განსხვავებაც, რომელიც გვაფიქრებინებს, რომ A და C უშუალოდ ერთი დედნიდან არ მომდინარეობენ:

1) სასისხლე

AMB

C

განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკლამსა (ჩვ. გამ. 46ა).

განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკლავსა სასისხლესა (C 51b).

2) უალერესეს - უალრეს

AMB

C

მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელსა რქუიან ახალქალაქი უალრეს შენებულსა, რომელ არს თინი (ჩვ. გამ. 50²⁷).

მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელსა რქუიან ახალქალაქი უალერესეს შენებულსა, რომი არს დვინი² (C 55)

¹ B: დაბად მერისა, შენდობისა და ახიზისაჲ.

² როგორც გარკვევა დოც. ილია აბულაძემ ერთ-ერთ თავის მოხსენებაში „რიფსიმიათა მარტვილობის წიგნის წესახებ“, C-ს წაკითხვა «უალერესეს შენებულსა» სწორია და ნიშნავს „უალერისის ნაგებს“ („ქართლის ცხოვრების“ XII საუკუნის სომხურ თარგმანში სწერია **უალერისის ნაგებს** „ვალარშის ნაგებს“). შემდეგდროინდელ გადაწერეთ გაუგებარი «უალერესეს» (→ უალერეს) შეუცვლიათ სიტყვით «უალრეს».

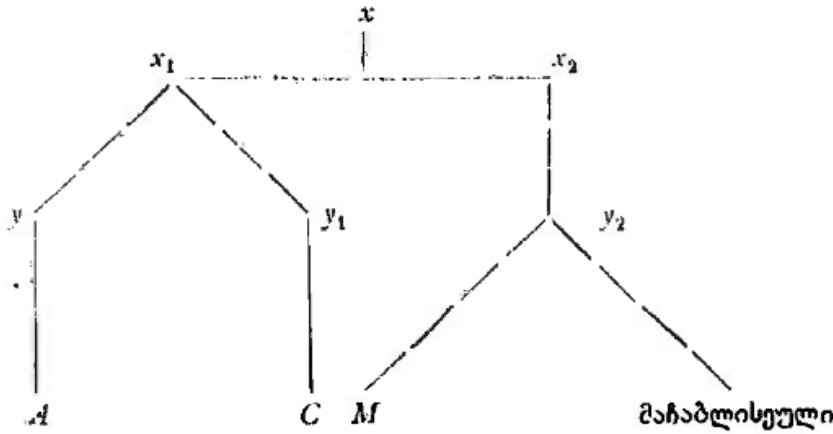
ვ) ოპიზა

A

ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერნი. სამნი ეკლესიანი: ბაბამერისა და შინდობისან და "4"იისიანი: ალიზისა (ჩვ. გამ. 119³⁵)

ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერი, რომელ არს ოპიზისა, და სამნი ეკლესიანი: ბაბამერისა, შინდობისა და ახიზისა¹ (C 131)

§ 25. ზემოთქმულის მიხედვით შეგვეძლო დღეს-დღეობით ცნობილი და გამოკვლეული უძველესი ნუსხების საფუძველზე, წარმოგვედგინა შემდეგი სქემა „ქართლის ცხოვრების“ უძველეს ნუსხათა ნათესაობისა²:

¹ კონტექსტიდან ცხადია რომ «რომელ არს ოპიზისა» სწორი ვარიანტი უნდა იყოს. „ქართლის ცხოვრების“ ყველ ნუსხაში მოხსენებულია. რომ არტვაზმა ააშენა: 1. ციხე, 2. მონასტერი და 3. სამნი ეკლესიანი. ციხისა და სამი ეკლესიის სახელწოდებები მოყვანილია, ხოლო თუ რომელი მონასტერი ააშენა-ეს გამოტოვებულია. ცხადია, მონასტრის სახელწოდებაც უნდა ყოფილიყო მოყვანილი და ის შემოუნახავს C ხელნაწერს.

² სქემაში მოყვანილი ასოები აღნიშნავენ: A - ანახეულს, C - ჭალაშვილისეულს, M - მარიამისეულ ნუსხას; y2 შესაძლებელია იყოს ის «არჩილის ნაქონი» ხელნაწერი, რომელსაც იხსენიებს გიორგი მაჩაბელი (იხ. ზემოთ გვ. XXVIII).

შემოკლებათა სია

- A—ანა დედოფლისეული ხელნაწერი, XV საუკ. (საქართ სახ. მუზეუმის ხელნ. Q—N 795).
- M—მარიამ დედოფლისეული ხელნაწერი, XVII საუკ. (საქართ. სახ. მუზეუმის ხელნ. S— 30).
- M—ქართლის ცხოვრება, გამოცემული მ. ბ რ ო ს ე ს მიერ XVIII საუკუნის ხელნაწერთა მიხედვით. ს.-პეტერბურგი 1849 წ.
ჩვენი გამოცემის 237-239 გვერდებზე B-თი აღნიშნულია არა მ. ბ რ ო ს ე ს გამოცემა, არამედ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი (საქ. სახ. მუზ. ხელნ. Q— N 207).
- ჭ—ქართლის ცხოვრება, მ. ბ რ ო ს ე ს გამოცემიდან გადმობეჭდილი ზ. ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ი ს მიერ (თბილისი 1897 წ.)
- ბ ა რ ა თ.— ბარათაშვილისეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.
- თ ე ი მ.— თეამურაზისეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.
- ჯ ა ვ.— ივ. ჯავახიშვილის მიერ მოცემული კონიექტურა (ამოღებულია მის სხვადასხვა გამოცემებში მოყვანილი ციტატებიდან).
- + უმატებს.
- < აკლია.
- Abc.—აკლია!
- [] აღდგენილი ტექსტი მარიამისეული ნუსხის მიხედვით.
- () ხედმეტად მიგვაჩნია.
- V. I.— varia lectio, ვარიანტი.
- VV. II. — Variae lectiones, ვარიანტები.
- ex homoioteleuto — კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომის გამო.
-

[ლეონტი მროველი]

M 95 სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა ვიწყო მითხრობად
ცხორებასა ქართულთა მეფეთასა
და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა.

[თავი პირველი]

5

- ჭ 15 პირველად ვახსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართულთა,
რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა — ამათ
თუისთა¹ ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს². ესე თარგამოს² იყო
ძე თარზისი³, ძის წული იაფეთისი, ნოეს ძისა. და იყო ესე თარგამოს⁴
კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა, ოდეს აღაშენეს
ჭ 16 ბაბილონს გოდოლი და განეყუნეს მუნ I ენანი და განიშენნეს⁵ მუნ
ყოველსა ქუეყანასა, წ ა რ მ ო ვ ი დ ა ესე თარგამოს⁶ ნათესავითურთ
მისით, დაემკუიდრა ორთა მათ მათა შუა კაც-შეუვალთა არა-
რატსა და მასისსა⁷. და იყო ნათესავი მისი დიდი და ურიცხვი,
რამეთუ ესხნეს ცოლ მრავალ, ძენი და ასულნი, და შვილნი, და
M 96 შ | ვილის-შვილნი ძეთა და ასულთა მისთანი. რამეთუ ცხოვნდა იგი
ექუსას წელ და ვერღარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისა.
ხოლო ქუეყანა იგი წილით ხდომოდა – ესე არს საზღუარი ქუეყანისა
მისისა: აღმოსავლით ზღუა გურგენისი. დასავლით ზღუა პონტოსა,
და სამხრით ზღუა თერისა⁸. და ჩრდილოთ მთა კავკასია. ხო-
ლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს კაცნი რვანი, გმირნი ძლი-
ერნი და სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა
ერქუა ჰაოს⁹, მეორესა ქართლოს, მესამესა ბარდოს, მეოთხესა
მოვაკან, მეხუთესა ლეკ, მეექუსესა ჰეროს, მეშვიდესა კავკას, მერ-
ვესა ეგროს. ესე რვანი იყუნეს გმირნი ხ ო ლ ო ჰაოს უმეტეს გმი-
რი იყო ყოველთასა, რამეთუ ეგვეითარი არაოდეს ყოფილ იყო,
არც წყლის-რღუნას წინათ და არცა შემდგომად, ტანითა და
არითა და სიმჯნითა. ხოლო ვერღარა იტევდა ქუეყანა არარატისა
და მასისა. განუყო¹⁰ ნათესავი თუისი თარგამოს რვათა ამათ გმირ-

10

15

20

25

¹ თუისთა M, ყოველთა B. ² თარგამოს M. ³ თარზისა B. ⁴ თარგამოს M.
⁵ განიბნის B. ⁶ თარგამოს M. ⁷ მასისას M. ⁸ მთა ორეთის B. ⁹ ჰმოს M. ¹⁰ განყო M.

- თა: ნახევარი ნათესავისა მისისა და ნახევარი და უმჯობესი ქუეყა-
M 97 ნისა მისისა¹ ჰავოსსა; ხოლო შვიდთა ა | მათ მისცა ხუედრი მათი²
არძანგებისაებრ მათისა, წარმოიყვანნა შვიდნი იგი ჩრდილოთ
ქ 17 კერძო და განუყუნა ქუეყანანი ღირსებისაებრ მათისა. 5
- მ ი ს ც ა ქართლოსს და უჩინა საზღუარი აღმოსავლით ჰერეთი³
და მდინარე ბერდუჯისი, დასავლით ზღუა პონტოსა, სამხრისა მთა
რომელი მიჰყუების ბერდუჯის⁵ მდინარის თავსა, და მთა რომელი
მიჰყუების დასავლით კერძო⁶, რომლისა წყალი გარდმოდის ჩრდი-
ლოთ კერძო და მიერთუის მტკუარსა, რომელ მიჰყუების მთა შო-
რის კლარჯეთს და ტაოსა ვიდრე ზღუამდის, და ჩრდილოთ სა - 10
ზღუარი ღადო, მთა მცირე, რომელი გამოვლის ჰმტოდ კავკასიის-
გან და მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა ღადოსა, რომელსა ჰქუიან
ლიხთ და ამათ საზღუართა საშუალ მისცა ყოველი ქართლოსს.
ბარდოს მისცა მტკუარს სამხრით ბერდუჯის მდინართგან მიდრე
ზღუადმდე, სადა შეკრბებიან [მტკუარი]⁷ — და არახსი. ამან ბარ - 15
დაოს აღაშენა ქალაქი ბარდავი და დაეშენა მუნ. ხოლო მოვაკანს⁸
მისცა მტკუარსა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავიდგან ვიდრე
M 98 ზღუადმდე. და ამან აღაშენა ქალაქი მოეკნე | თი და დაემკუიდრა
მუნ. ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა
ალაზნისა თავიდგან ვიდრე ტყეტ-ბამდენ რომელსა აწ ჰქუიან გოლ- 20
გოლა⁹, და ამან ჰეროსს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა
შორის ორთავე ალაზნათსა და უწოდა სახელი თუისი ჰერეთი,
და მის გამო ჰქუიან ჰერეთისა ჰერეთი, და აწ მას ადგილსა ჰქუიან
ქ 18 ხორანთა. | ხოლო ეგრისსა მისცა ქუეყანა ზღვის ყურისა და უჩინა
საზღუარი აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქუიან ლიხი, 25
დასავლით ზღუა, მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წასწუდების¹⁰
წუერი კავკასიისა. ხოლო ამან ეგროსს აღაშენა ქალაქი და უწოდა
სახელი თვისი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქუიან ბედიას¹¹ ხოლო
კავკასიათა ჩრდილოთ არა იყო ხუედრი თარგამოსისა¹², არამედ
იყო არა კაცი კავკასიასა ჩრდილოთ და უმკუიდრო იყო ქუეყანა
იგი კავკასიიდგან მდინარედმდე დიდად, რომელი შესდის ზღუა[სა]
დარუბანდისასა ამისთუის გამოიყუანნა მრავალთა გმირთაგან ორნი
გმირნი ლეკ კავკასი¹³. და მისცა ლეკანს ზღუათაგან დარუბანდი-
M 99 სათა ვიდრე მდინარედმდე ლომეკისა¹⁴, [ჩრდილოთ ვიდრე მდინა-

¹ მითხოსა M. ² მათ M. ³ ჰაერთა M. ⁴ შერდაოჯისი M. ⁵ შერდაოჯის M.
⁶ კერძი M. ⁷ მტკუარი < M. ⁸ მოვანს M. ⁹ გოლოთა M, გულგულა B. ¹⁰ წასწუ-
ლების M. ¹¹ მედიას M. ¹² თარგამოსისა M. ¹³ ლეკკაა ავკასი M. ¹⁴ ლომეკს M,

	რედმდე დიდად ხაზარეთისათა; და მისცა კავკასის მდინარეთაგან ლომეკის ¹ ვიდრე დასასრულადმდე კავკასისა დასავლით, ხოლო ჰაოს დაამკუიდრა საყოფელთა თარგამოსისათა ² , და იპყრა ქუეყანა ჩრდილოთ, ვითა დამიწერია, მუნითგან ვიდრე ზღუა ორეთისი, აღმოსავლით ვიდრე ზღუადმდე გურგენისა, დასავალი ზღუამდინ პონტოსა. და ამათ შვიდთავე გმირთა ზედა იყო განმგებელ და უფალ ჰაოს, და ესე ყოველნი იყუნეს მორჩილ ჰაოსსა და ამათ ყოველთა იყო ერთი ენა ³ სომხური. და ესე რვანივე ერთობით მონებდეს	5
ქ 19	ნებროთს გმირსა, რომელი იყო მეფე ყოვლისა ქუეყანისა. შემდგომად ამისა მცირედ წელიწადთა მოუწოდა ჰაოს შვიდთა მათ გმირთა, შემოკრიბნა და ჰქუა მათ: „მოგუცა ღმერთმან მაღალმან ძალი და სიმრავლე ნათესავისა ჩუენისა, აწ შეწევნით ღმრთისა დამბადებელისათა ვიყუნეთ არავისა და არავის ვმსახუროთ თუინიერ ღმრთისა დამბადებელისათა“. ეწიენ ⁴ დიდნი იგი გმირნი და დაუმტკიცეს განზრახვა იგი და გან[უ]დგეს ნებროთს და არღარა მისცეს	10
M 100	ხარკი. და ეზრახნეს სხუათა ვი ეთმე ნათესავთა, დაუორგულდეს სხუანიცა ნათესავნი.	15
	მაშინ განუწყრა ნებროთ და შემოკრიბნა გმირნი მისნი და ყოველნი, რომელნი ერჩდეს სპანი მისნი, და მომართა თარგამოსანთა. ხოლო ჰაოს ⁵ მოუწოდა შვიდთავე გმირთა და ყოველსა ნათესავსა თარგამოსსა, და შეეწივნეს სხუანიცა ვინმე ნათესავნი დასავლეთისანი. შეკრიბნა ჰაოს ესე ყოველნი და დადგა ⁶ ძირსა მისსა ⁷ . ხოლო ვითარ მოადგა ნებროთ ქუყანასა ადარბადგისასა და დადგა მუნ, წ ა რ ა ვ ლ ი ნ ნ ა გმირნი სამეოცნი და მათ თანა სპანი ძლიერნი წყოზად თარგამოსანთა- ხოლო ვითარცა მოიწივნეს სპანი იგი ნებროთისნი, მაშინ მიეგებნეს შვიდნი იგი გმირნი ძმანი ჰაოსისანი სპითა ძლიერითა. ხოლო ჰაოს სპითა უძლიერესითა დაუდგა უკანით ზურგით. იქმნა მათ შორის ბრძოლა სასტიკი, რომელი ემსგავსა სასტიკებასა ჰაერისასა, რამეთუ მტუერი ფერჯისა მათისა - ვითარცა ღრუბელი სქელი, ელვა აზჯრისა მათისა - ვითარცა ელვა ცისა, ჳმა პირისა მათისა — ვითარცა ჳმა ქუხილისა, სიმრავლე	20
	ერისა, ტყორცა ქუისა მათისა — ვითარცა სეტყ უა ჳშირი და დათხევა სისხლისა მათისა— ვითარცა სეტყუა. გ ა ნ ძ ლ ი ე რ და ბრძოლა მათ შორის და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუი. ხოლო ჰაოს უდგა ზურგად გმირთა მისთა, რომელ ⁸ სცემდა ნუგეშინის ცემად ჳმითა	25
M 101		30
		35

¹ ჰომეკის M. ² თარგამოსისათა M. ³ ენა M. ⁴ ეწამნეს B. ⁵ პაროს M. ⁶ დაგა M. ⁷ მასისისასა B. ⁸ ძალ.

საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო მეხის ტეხისა, მაშინ სძლეს თარ-გამოსანთა და მოსრნეს სამეოცნი იგი გმირნი ნებროთისნი და სპანი მათნი. ხოლო შვიდნი ესე გმირნი თარგამოსანნი: ქართლოს, ზარდოს, მოვაკან, ჰეროს, ლეკან, კავკასან, ეგროსი—ესენი დარჩეს ცოცხლებით თუნიერ წყ[ლ]ულებასა, და ძლევა-შემოსილნი მადლო-ბდეს ღმერთსა. ხოლო, ვითარცა ესმა ნებროთს, განწყრა და წარ-მოემართა მით¹ კერძო ძალითა მისითა ყოვლითა. ხოლო ჰაოს არა ჰყუეს სპანი ნებროთისნი სპათა ოდენნი, გამაგრდა იგი ღარღათ შინა მასისისთა, მიუდგა ქუეშე² კერძო ნებროთ, და იყო იგი ჭურ-ვილი რკინითა და რვალითა ტერფთაგან ვიდრე თხემამდე. და აღჭდა გორასა ერთსა ზრახვად ჰაოსსა დამორჩილებასავე მისსა. რათა სთნდეს მიქცევა მისი. ხოლო ჰაოს³ ჭქუა გმირთა: „განში მაგრეთ ზურ | გით კერძო და მივეახლო ნებროთს და წავიდე და მივიდე პირისპირ მახლობელად ნებროთისა“. და სტყორცა ისარი და ჰკრა მკერდსა ნებროთისსა ფიცარსა ზედა რვალისასა, და გა-ნავლო ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ და იოტა ბანაკი მისი, და განთავისუფლდეს ნათესავი თარგ[ა]მოსისი. და მან ჰაოს ჰყო თავი თუისი მეფედ ძმათა თუისთა-ზე და სხუათაცა ნათესავთა-ზე მახ-ლობელთა საზღუართა მისთასა, ხოლო შვიდნივე ძმანი წარვიდეს თუისსა-თუისად ქუეყანად და იყუნეს მოსარჩლე ჰაოსისა. აქამო მდის დავსწერეთ ამბავი ესე რვათავე ძმათა.

[თავი მეორე]

ხოლო აქადგან ვიწყით და წარმოვთქუათ ამბავი ქართლისა და ნათესავისა მათისა ვიდრე დღეთა ჩუენთამდე და ვითარ იგი განუ-ყო⁴ ქუეყანა თარგამოს⁵ ნათესავისა მის რვათავე შვილთა მისთა.

და მ ი ს ც ა ქართლოს ქუეყანა, რომელი ზემო აღვსწერეთ. და ესე ქართლოს მოვიდა პირველად ადგილსა მას, სადა შეერთუის არაგვი მტკუარსა, და განვიდა მთასა მასზე, რომელსა ეწოდების არმაზი, და პირველ | ად შექმნა მუნ ზედა სიმაგრე, და იშენა მუნ ზედა სახლი.] ვიდრე აღმართებადმდე მუნ ზედა კერპი⁶(იყო) არმა-ზისი, ერქუა მთასა მას ქართლ; და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა, შემ-

¹ მათ B. ² ქუეშო M. ³ ჰაოს M. ⁴ განაუყო M. ⁵ თარგამოს M. ⁶ ჩვენის აზრით უნდა ყოფილიყო „კერპი იგი.“

დგომად მისსავე ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქუიან სამშვილდე. და კუალად აღაშენა მტუერის ციხე. რომელსა აწ ჰქუიან ხუნანი. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა ნათესავი მისი.

	ხ ო ლ ო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები [ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორე]სა გარდაბოს ¹ მესამესა კახოს, მეოთხესა კესოს მეხუთესა გაჩიოს. ესე ხუთნივე იყუნეს გმირნი, არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ. მოკუდა ქართლოს და დაფლეს იგი თავსა ზედა ქართლისასა, რომელსა ეწოდების არმაზი. და შემდგომად ცოლმან მისმან აღაშენა დედაციხე, და მანვე აღაშენა ზოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი. და განყუნა ცოლმან მისმან ქართლოსმან ხუთნივე იგი გმირნი, შვილნი მისნი: გარდაბოსს მისცა ხუნანი ² , და უჩინა საზღუარი აღმოსავლით მდინარე ბერდუჯისი, დავლით ქალქი გაჩიანი, და	5
M 104 ჟ 22	სამხრით მთა პირველ-ხსენებული, და ჩრდილოთ მტკუარი: ხოლო გაჩიოსს მისცა ორბის ციხე და სკორეთის მდინარითგან ვიდრე თავადმდე აზოცისა; და ამან გაჩიოს აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, რომელსა მამინ ერქუა სანადირო ქალაქი; ხოლო კახოსს მისცა ზოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი, მისცა ეგრითგან ³ ვიდრე თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკუარსა შუა: ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთისა მთას შორის არაგვიდგან ვიდრე ტყე-ტბადმდე, რომელი არს საზღუარი ჰერეთისა; და მან კახოს(ი) აღაშენა ჩელეთი; კახოსს შეეწია შენებასა მისსა, რამეთუ დედაციხე კახოს ხუედრი იყო, და მისცა კახოს შეწევნისათუის და შესწია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა; ხ ო ლ ო მცხეთოს, რომელი უგმირე იყო მმათა, ესე დარჩა საყოფელთა მამისა მათისათა ქართლოსისათა, რომელსა აწ ჰქუიან არმაზი; და მანვე აღაშენა ქალაქი შესაკრებელსა შორის	10
	მტკურისა და არაგუისათა, და უწოდა სა ხელი თუისი მცხეთა, და დაიპყრა ქუეყანა ტფილისითგან და არაგვითგან დასავლით ვიდრე ზღუამდე სპერისა. და ესე იყო განმგე და უფალ მათ ოთხთავე მმათა ზედა, ესე ოთხნივე იყუნეს მორჩილ მისა. ესე ათ ⁴ განყოფილნი ⁵ ქართლოს მეთანი და რომელნი განყუნა დედამან მათმან შემდგომად სიკუდილისა ქართლოსსა. მრავალთა წელთა და მრავალთა ჟამთა ცხოვნდა ძე ქართლოსისი და განმრავლდა ნათესავი მისი.	15
M 103		20
		25
		30
		35

¹ სახელები საგარდაბოს M. ² ხუნნი M. ³ არაგვითგან B. ⁴ არიან B. ⁵ განყოფანი B.

- ქ 23 | ხოლო შვილთა შორის [მ] ცხეთოსისათა გამოჩნდეს სამნი გმირ-
ნი სახელოვანნი რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა უფლოს,
და შემდგომსა ოძროხოს, და მესამესა ჯავახოს. განუყო მათ ქუე-
ყანა და ნათესავი მათი ყოველი. ოძრჯოს მისცა ტასის-კარითგან¹
ვიდრე ზღუამდე სპერის, ქუეყანა კლდოვანი. ამან ოზრ 'ჯოს აღაშე-
ნა ორნი ციხენი-ქალაქნი: ოძრჯე და თუხარისი. ჯავახოს მისცა
ფანვარიდგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა. ამან ჯოვახეს აღაშენა
ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მამინ
M 105 ერქუა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქუიან ჰუ | რი. ხოლო უფლოს და-
რჩა საყოფელთა მამისა მათისა მცხეთოსსა, მცხეთას, და ეპყრა ქუე-
ყანა არაგვითგან და ტფილისითგან² ვიდრე ტასისკარამდე და
ფანვარადმდე; და ამან აღაშენა უფლის-ციხე კასპი, არაგვითგან³
და არმაზისგან ვიდრე ტასის-კართამდე; უწოდა ამას ქუეყანასა
ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა ქართლი. ხოლო ვიდრე
სიკუდილამდე მცხეთეოსისა ესე ყოველნი ნათესავნი თარგამოსისნი⁴
იყუნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერთისასა, და შიში აქუნდა ნე-
ბროთიანთა, და ჰგონებდეს იგინი ნებროთიანთაგან ძებნასა სის-
ხლისა ნებროთისსა, და იხარებდეს იგინი მაგრებ[ა]სა ციხე-ქალაქ
თასა შიშისათუის ნებროთიანთა.
- ხ ო ლ ო, ვითარცა მოკუდა მცხეთეოს ძე ქართლოსი, შთავარ-
და შური შორის შვილთა ქართლოსთა; იწყეს ბრძოლად და ჯდომად
ურთიერთარს, რამეთუ უფლოთ⁵, ძესა მცხეთეოსსა, არა ერჩდეს, არცა
ქ 24 ხადოდეს | უფლად, რომელი დატევებულ იყო საყდართა ქართლო-
სისთა. მამისა მისისაგან მიცემულ იყო უფლება ქართლოსიანთა.
- M 107 იწყეს ბრძოლად და ჯდომად ურთიერთას, და განაგრძელეს | მათ
შორის ბრძოლა, რომელ ჟამსამე აღდგიან ამათგანნი ორნი ნათესავ-
ნი ერთსა ზედა და სხუანი შეეწეოდინ რომელნიმე მას: და რო-
მელნიმე კუალად სხუანი აღდგეს ერთმანერთსა ზედა, და სხუანი შე-
ეწეოდინ, რომელსამე ჟამსა იქმნის მშვიდობა მათ შორის და შე-
იშალნიან⁶ და ებრძოდინ.
- და გ ა გ რ ძ ე ლ და მათ შორის ესევითარი საქმე, და არავინ იყო
მათ შორის უწარჩინებულეს⁷ და უსახელოვანეს, და ადგილთა თავადი
იჩინიან⁸ - ხოლო, ვინაცა იყუის მცხეთასა. რეცა თავადი იგი იყუის
სხუათა ზედა, და არცა [სახელ ედებოდა მეფედ, არცა ერისთავად,
არამედ მამასახლისი ეწოდებოდა, და]⁹ იგი იყუის მაზავებელი და
ბრჭე სხუათა ქართლოსანთა, რამეთუ ქალაქი მცხეთა გადიდებულ

¹ ტასის კარითგა M. ² ტფილისითგან M. ³ აგვითგან M. ⁴ თარგამო-
ოსისნი M. ⁵ უფროს M. ⁶ შეეიშალნიან M. ⁷ უწარჩინებლეს M.
⁸ იჩინიან M. ⁹ სახელედებოდა — და < M. აღვადგინეთ B-დან.

იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდეს დედა-ქალაქად და მას ჟამსა დაივიწყეს ღმერთი დამზადებელი მათი, და იქმნეს მსახურ მზისა და მთოვარისა და ვარსკულავთა ხუთთა, და მტკიცე და უფროსი მათი საფიცარი იყო [საფლავი] ქართლოსისი.

- ქ 25
 |
მას ჟამსა შინა განძლიერდეს ხაზარნი და უწყეს ბრძოლად ნათესავთა ლეკისათა და კავკასიოსთა⁴ და ესე თარგამოსიანთა¹ ყოველნი მას ჟამსა იყუნეს სიყუარულსა ერთმ | ანერთისასა მშვიდობით; ხოლო შვილთა ზედა კავკასისათა [იყო] დურძუკ², მე ტირეთისი ეზრასმეს ესე ექუსთავე ნათესავთა თარგამოსანთა და ითხოვეს შუელა ხაზართა³ ზედა; ხოლო შეკრბეს ყოველნი ნათესავნი თარგამოსანი და გარდავლუ⁴ მთა კავკას[ი]ა და მოტყუენნეს ყოველნი საზღუარნი ხაზარეთისანი, და აღეშენნეს ქალაქნი პირსა ხაზარეთისასა, და წარმოვიდეს.
5

- M 108
 ქ 25
 ამისსა შემდგომად ხაზართა იჩინეს მეფე და დაემორჩილნეს ყოველნი ხაზარნი მეფესა მას ჩინებულსა მათსა. და წარმოიძღუანეს და გამოვლეს ზღუის-კარი, რომელსა აწ ჰქუიან დარუბანდი, ვერ წინა აღუდგეს თარგამოსანი, რამეთუ იყო სიმრავლე ურიცხუი ხაზართა⁵; წარტყუენნეს ქუეყანანი თარგამოსანთა, და შემუსრეს ყოველნი ქალაქნი არარატისა და მასისანი და ჩრდილოსანი, და დაურჩეს ციხე-ქალაქნი: თუხარისისი, სამშვილდე და მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნანი⁶, შიდა [ქართლი] და ეგრისი⁷. და ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი. რომელ არს ზღვის-კარი დარუბანდი და არაგუის-კარი, რომელ | არს დარიალა⁸. და განამრავლეს ხაზართა გამოსულა და ტყუენვა მათი, და | ვერღარა წინააღუდგეს. მიერთგან იქმნეს³ ესე ყოველნი თარგამოსანი მოხარკე ხაზართა. ხოლო (ხაზართა) ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო მე მისი სახელით უობოს, მესა მისსა მისცა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკისა¹⁰ მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა.
10

- M 109
 ქ 26
 და და ე შე ნ ა უომბს; და მათნი ნათესავნი არიან ოვსნი, და იგი არს ოვსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასისა ხოლო დურძოკ, რომელი¹¹ უწარჩინებლეს იყო შვილთა შორის კავკასისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა¹² და უწოდა სახელი თუისი ურბუკეთი, მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა. ხოლო მასვე გზობას
15

- M 109
 ქ 26
 ხაზართა გამოსულა და ტყუენვა მათი, და | ვერღარა წინააღუდგეს. მიერთგან იქმნეს³ ესე ყოველნი თარგამოსანი მოხარკე ხაზართა. ხოლო (ხაზართა) ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო მე მისი სახელით უობოს, მესა მისსა მისცა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკისა¹⁰ მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა.
20

- M 109
 ქ 26
 ხაზართა გამოსულა და ტყუენვა მათი, და | ვერღარა წინააღუდგეს. მიერთგან იქმნეს³ ესე ყოველნი თარგამოსანი მოხარკე ხაზართა. ხოლო (ხაზართა) ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო მე მისი სახელით უობოს, მესა მისსა მისცა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკისა¹⁰ მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა.
25

- M 109
 ქ 26
 ხაზართა გამოსულა და ტყუენვა მათი, და | ვერღარა წინააღუდგეს. მიერთგან იქმნეს³ ესე ყოველნი თარგამოსანი მოხარკე ხაზართა. ხოლო (ხაზართა) ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო მე მისი სახელით უობოს, მესა მისსა მისცა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკისა¹⁰ მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა.
30

- M 109
 ქ 26
 ხაზართა გამოსულა და ტყუენვა მათი, და | ვერღარა წინააღუდგეს. მიერთგან იქმნეს³ ესე ყოველნი თარგამოსანი მოხარკე ხაზართა. ხოლო (ხაზართა) ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო მე მისი სახელით უობოს, მესა მისსა მისცა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკისა¹⁰ მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა.
35

¹ თარგამოსიასთა M. ² და ურძუკ M. ³ ხაზართა M. ⁴ გარდა ავლეს M. ⁵ ხაზარეთ M. ⁶ ხუნნი M. ⁷ შიდა და ეგრისი M. ⁸ დარიალა M. ⁹ იქმნას M. ¹⁰ ლომეკისა M. ¹¹ რომელნი M. ¹² მათისასა M.

- M 110 მისცა მამის ძმის წულსა მისსა¹ ხაზართა მეფემან ნაწილი ლეკანი-
სა² აღმოსავლით ზღუითგან დარუბანდისით მდინარემდე ლომეკისა³,
მისცა ტყუე რანისა და⁴ მოვაკნისა, და დაეშენა იგი მუნ რომელ
ნაწილი იყო | ლეკანისი, 5
- ხოლო ხოზონიხ, რომელ უწარჩინებლეს იყო ნათესავთა შო-
რის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა⁵, აღა-
შენა ქალაქი და უწოდა სახელი თუისი ხოზანახეთი. და გარდაცდეს
მას | შინა ჟამი მრავალი, და ესე ყოველნი ნათესავნი იყუნეს მოხარკე
ხაზართა. მიერთგან განძლიერდეს სპარსნი, მზისა აღმოსავლითგან,
ნათესავნი ნებროთისნი, და გამოუჩნდა ნათესავთა შორის ნებრო-
თისთა⁶ კაცი ერთი გმირი, რომლისა სახელი არფიმო⁷. 10
- რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბავრასფი⁸ გუელთა უფალი
და დააბა⁹ მთასა [მას] ზედა, რომელ არს კაით(ა)-შეუვალი.
ეს ევითარი წერილ არს ცხორებასა სპარსთასა. აფრიდონ
ეუფლა ყოველსა ქუეყანასა სპარსთასა, რომელთამე ქუეყანათა 15
შეგზავნა¹⁰ ერისთავნი. კელადნი მისნი, და რომელიმე ქუეყანა მო-
ხარკე ეყო: ამან წარმოუგზავნა ერისთავი მისი სპითა¹¹ დიდითა,
რომელსა სახელი ერქუა არდამ, შვილი ნებროთისი ნათესავთა, მო-
ვიდა ქართლად და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართ-
ლისანი, და მოსრნა¹² ყოველი რაოდენი ხაზარი პოვა ქართლსა 20
შინა.
- M 111 ა მ ა ნ აღაშენა ქალ | აქი ზღვის კარს და უწოდა სახელი დარუ-
ბანდი, რომელი ითარგმანების «დაკშა კარი». და მანვე მოზღლუდა
მცხეთა ქალაქი ქუიტკირითა. და აქამდის არა იყო ქართლსა ში-
ნა საქმე ქუიტკირისა; ამის გამო დაისწავლეს ქუიტკირი, ამანვე 25
ადარ მოჰკიდა კირი ზღუდე ციხესა არ(და)მაზისსა, და აქათ მტკურამ-
დის, და წარმოზღლუდა. ცხური არმაზისი ვიდრე მტკურამდე; და
ერისთავობდა აგადონ მრავალთა წელთა. სოლო ოდეს განუყო აფ-
რიდონ ყოველი ქუეყანა სამთა მეთა მისთა, მაშინ რომელს ძეს¹³ მისცა
სახლად¹⁴ სპარსეთი, მასვე(დ) ხუდა წილად ქართლი, რომელსა სახელი 30
ერქუა იარედ. ხოლო შემდგომად ადარიმა ერისთუისა გარდიცვალნეს
ქ 28 და ე რ ი ს თ ა ვ ნ ი. მიერთგან¹⁵. უცალო იქმნეს ძენი აფრიდონისნი¹⁶,
რამეთუ იწყეს ბრძოლად ურთიერთაოს¹⁷, და მოკლეს ორთა ძმათა

¹ მამამის ძმის წულისა მისისა M. ² ლეეკნისა M. ³ ლუმეკის M. ⁴ რა M.
⁵ მათისასა M. ⁶ მებროთისთა M. ⁷ აშიაზე სწერია: „არფიმოს ჩაუგდია ქართლში
ქვიტკირის შენაობა, ნებროთის ნათესავს“ ⁸ შევრასფ M. ⁹ დააბა]დიდება M.
¹⁰ შეგზავნა M. ¹¹ სულითა M. ¹² მორა რომელ სძლეს M. ¹⁴ სახელად M.
¹⁵ მიერთგან M. ¹⁶ არიდონისნი ¹⁷ ურთიერთთა არს M.

- M 122 იარედ, ძმა მათი. მაშინ პოვის ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა... ბ[ე]რ-
ძენთასა¹. ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ
მკუიდრთა მას ადგილისათა [ე]ზრახნეს ოვსთა, გარდამოიყუანეს
ოვსნი და პოვეს ერისთავი სპარსთა ველსა გარე, და კნისობდა² და
- M 123 მ | ოკლეს იგი. და რომელ პოვეს სპარსი, ყოველი მოსწყუიდეს ოვსთა 5
და ქართუელთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი, ხოლო რანი
ერთი³ დარჩა სპარსთას და შემდგომათ ამისსა მრავალთა წელიწადთა
- ჭ 29 და კუა | ლად განძლიერდეს სპარსნი, და განდიდნა მეფობასა სპარს-
თა რომელსა ერქუა კეკაპოს: იყო მგრძნებელი ნათესავი ხო(ლო)-
ზანიხიზ[ი]სი, და მან გრძნებითა თუისითა აბრმო ქელკაპოს მეფე 10
და სპა მისი, და ვერ შევიდა ლეკეთს, უკმოიქცა, და მაშინდა გა-
ნუნათლდა თუალები. ამან კუალად მოხარკე ყუნა ქართუელნი და
წარვიდა,
- კ უ ა ლ ა დ ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მოვიდა ამბავი,
ვითარმედ მოსე განვლო ზღუა ისრაელთა, და იზრდებიან იგინი⁴ 15
უდაბნოსა მანანათა. განკუირდეს ყოველნი და მათ ყოველთა წარ-
მართოა აქეს ღმერთი ისრაელთა.
- და შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო
იქმნეს კე[ქა]პოს, მეფე სპარსთა, რამეთუ იყო ბრძოლა თურქუთა,
პოვეს ჟამი მარჯუე სომეხთა და ქართუელთა და განუდგეს სპარს- 20
თა, და განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი მათნი, და შეერთნეს
ყოველნი ნათესავნი თარბამოსანნი. შემდგომად ამისსა რაო-
დენტ | ამე წელიწადთა გამოგზავნა ქესაპოს, სპარსთა მეფემან,
- M 124 ძე მისი, რომელსა ერქუა ფარაბოროტ⁶ სპათა დიდთა⁷, სო- 25
მეხთა და ქართუელთა და ყოველთა თარბამოსანთა ზედა. ხოლო
შეკრბეს ყოველნი თარგამოსანნი, მიეგებნეს და დაეწყუნეს ადარ-
გადგას⁸. სძლეს და იოტეს ფარბოროტ⁹ და მოსრნეს სპა¹⁰ მისი. შემ-
დგომად ამისსა მცირედთა წელთა კუალად მოგზავნა ამანვე ქეკაპოს
დისწული მისი, ძე ბიობ¹¹ ბედნიერისა, რომელი მოიკლა თურქეთს,
ვითარცა წერილ არს წიგნთა სპარსთა ცხორებისასა. წარმოემართა 30
ესე ძე ბიობისი¹², სახელით ქეიხოსრო; ეერ წინააღუდგეს მას სო-

¹ ამის შემდეგ ხელნაწერში შეცდომით მოყვანილია ტექსტი ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის ისტორიისა (« ამან ალექსანდრე დაიპყრნა ყოველნი კიდენი... » იხ. ქვემოთ გვ. 11, 28). ამ გამოცემაში ჩვენ ეს ტექსტი გადავიტანეთ თავის ადგილას, თანახმად ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს გამოცემისა (იხ. მისი შენიშვნა „მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრება“, გვ. 10, შენ. 6) ² კნისობად B. ³ ერთი M, ჰერეთი B. იგი M. ⁴ ძე მისი < M. ⁵ ფარშოროტ B. ⁶ სპათა დიდთა B. ⁷ არდაბა-დაგანს ფარშოროტ B. ⁸ სპაა M. ⁹ შიომ B. ¹⁰ შიომის B.

მეხნი [და] ქართუელნი, რამეთუ დიდი იყო ძალი მისი, მოვლო ყოველი სომხითი და ქართლი, მოტყუენვა ყოველივე, იავარ ყუნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი, და დაუტევენა ერისთავნი, და აღაშენნა ადარბაგანს¹ სახლი სალოცველი სჯულისა მათისა, და წარვიდა.

ქ 30 | და შე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო იქმნა ქეიხოსრო მეფე და იწყო ბრძოლად თურქთა, ეძიებდა სი-სხლსა მამისა მათისასა. და პოეს ჟამი სომეხთა და ქართუელთა, განუდგეს სპარსთა და მოსრნეს ერის | თავნი² სპარსთანი და განთავისუფლდეს მასვე ჟამსა მოვიდეს თურქნი, ოტებულნი მისვე ქაიხოსროსაგან. გამოვლეს ზღუა გურგენისი, აღმოჰყვეს³ მტკუარსა და მოვიდეს მცხეთას, სახლი ოცდა რვა; და ეზრახნეს მამასახლისსა მცხეთისასა, აღუთქუეს შეწევა სპარსთა ზედა. ხოლო მამასახლისმან მცხეთელმან აუწყა ყოველთა ქართუელთა, ინებეს დამეგობრობა⁴ მათ თურქთა, რამეთუ აქუნდა შიში სპარსთა, და შემწეობისათუის დაემეგობრნეს თურქნი იგი გამოსხმულნი[ი] და განიყუანეს ყოველთა ქალაქთა შიგან.

ხოლო უმრავლესნი მათგანნი მოვიდეს და პოვეს ადგილი ერთი, მცხეთას დასავლით კერძო, კლდეთა შორის მოკუეთილი, ღრმა. და მოითხოვეს ადგილი ერთი იგი მცხეთელთა მამასახლისითგან. მისცა და აღაშენა⁵, იგი, მოზღლდეს მტკიცედ; და ეწოდა მას ადგილსა სარკინე. და იყუნეს ესე თურქუნი და ქართუელნი ნების მყოფელ ერთმანერთის, მოილოდინეს მოსლვასა სპარსთას[ა], ამაგრებდეს ციხეთა და ქალაქთა, მას ჟამსა შინა სადაცა ვინ მოვიდის ძვითრის-მოქმედთაგან საბერძნეთით, გინა ასურით I ოტებული გინა ხაზარეთით, ყოველივე მეგობარ არიან⁷ ქართუელთა შემწეობისათუის სპარსთა ზედა.

M 126 და გამ ო ჯ დ ე ს ამას შინა ჟამნი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდო- [ნო]სორ მეფემან წარმოსტყუენა იელუსალემი, და მუნით ოტებულნი ურიანი მოვიდეს ქართლს, და მოითხოვეს მცხეთელთა მამასახლისისაგან ქუეყანა ხარკით. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა წყაროსა, რომელსა ჰქუიან ზანავი; და რომელი ქუეყანა აქუნდა მათ ხარკითა. აწ ჰქუიან ხერკ, ხარკისა მისთუის.

აქამ ო მ დ ი ს ქართლოსიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა ზრახვიდეს. ხოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხუნი ნათესაენი

¹ ადრბადაგანს B. ² ერისთავნი სთავნი M. ³ აღმოჰყავს M. აღმოჰყვეს B. ⁴ და მეგობრობა M, დამეგობრება B. ⁵ აღშენეს B. ⁶ მოსავალსა M. ⁷ დაიმეგობრიან B.

ჭ51	ქართლ სა შინა, მაშინ ქართუელთაც დაუტევეს ენა სომხური, და ამათ ყოველთა ნათესავთაგანი შეიქმნა ენა ქართული. იპყრეს სჯული უბორო(ე)ტესი ყოველთა ნათესავთა, რამეთუ ცოლ-ქრმოზისათუის არა უნდა ნათესავობა და ყოველსა ნათესავსა სულიერსა ჭამდეს საფ-ლავე არა იყო, მკუდარსა შესჭამდეს. შემდგომად ამისა რაოდენ-	5
M127	თავე წელიწადთა აღმოვიდა ძე სპარსთა მეფისა ¹ ვაშთა შიშისი ² , სახელით სპანდატა რვალი ³ , გოლიათი იგი და სახელოვანი ხოლო ვერ წინააღუდგეს სომეხნი და ქართველნი, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი და მოელოდეს მოსულასა მისსა. ხოლო მოვი-და იგი არდარაბადგანს ⁴ , ეწია ამბავი სპარსთა, რამეთუ მოკლეს მამის მამა მისი თურქუთა, შემოვიდეს თურქუნი სპარსს[ე]თად. მა-შინ დაუტევა სპანდატ ბრძოლა სომეხთა და ქართუელთა, შეიქცა თურქთა ზედა მეზნად სისხლსა მამისა მათისასა, და განთავისუფლ-დეს სომეხნი და ქართველნი. შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელიწადთა მეფე იქმნა სპარსეთს ძე სპანდიტისი, რომელი არს სახელით ბარამ ⁵ , რომელი იცნობების არდაშიოშობით ⁶ ესე გან-დიდნა უფროს ყოველთა მეფეთა სპარსთასა, ამან დაიპყრა ბაბი-ლოვანი და ასურეთი, მოხარკე ყუნა ბერძენნი და ჰრომნი. და მა-შინ ქართუელნი მოხარკე იყუნეს მისდავე. და იყუნეს ქართლსა ესრეთ აღრეულ ესე ყოველნი ნათესავნი, და იზრახებოდა ქართლსა შინა ექუს ენა: სომხური, ქართული, ხ აზარული, ასურული, ებრა-ული და ბერძული. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლი-სათა, მამათა და დედათა.	10 15 20
MI28		

თავი [მესამე]

შემოსულა ალექსანდრესი.

ჭ 32	ესე ალექსანდრე გამოჩნდა ქუეყანასა საბერძნეთისასა, ქუეყა-ნასა, რომელსა ჰქუიან მაკედონი, ძე ნიკტანებისი ⁷ მეგვიბტელისა, ვი-თარცა წერილარს ამბავი მისი წიგნსა ⁸ . ამან ალექსანდრე და იპყრნა ყოველნი კიდენი ქუეყნისანი. ესე გამოვიდა დასავლით, და შევიდა სამ-ხრეთ, შემოვიდა ჩრდილოთ, გარდავლნა კავკასნი და მოვიდა ქართლად.	30
M 111	და პოვნა ყოველნი ქართველნი უბოროტეს ყოველთა ნათესავთა სჯუ-ლითა. რამეთუ ცოლ-ქრმოზისა და სიძვისა თუისობა უჩნდა, ყოველსა	
M 112		

¹ მეფისა < M. ² ვაშტაშბისა B.3 სპან და ტარვალი M. ⁴ ადარაბა-დანს B. ⁵ ბაამან B. ⁶ არდაშიოშობით B. ⁷ ძენი კაცნობისი M, ძე ნიკტანე-ბისი კ. დ ო ნ დ უ ა (ИАН 1930, 202). ⁸ წიგნსა ბერძენთასა B.

სულიერსა ჭამდეს მკუდარსა შესჭამდეს. დაუკუირდა ესე ალექსან-
დრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იქმოდეს მას. და პოვნა
ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, ხერთუისი მტკური-
სა, ოძრვე, მოკიდებული კლდესა დადოსსა, თუხარისი¹ მდინარესა
ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ჭოროხი, ორზნისი², კასპი და
უფლის-ციხე ქალაქი დიდი მცხეთა და უზანნი მისნი: სარკინე და
ციხე დიდი ზავნი³, უზანი ჰურიათა, და რუსთავი, და დედა-ციხე⁴
სამშვილდე, და მტურის ციხე, რომელ არს ხუნანი, დაკახეთისა ქა-
ლაქნი⁵ ამათ ყოველთა ციხე-ქალაქთა შინა პოვნა კაცნი სასტი-
კად მზრძოლნი, და განუყო ლაშქარი მისი და ყოველთა ამა ცი-
ხე-ქალაქთა გარე მოადგინნა, და თუით დგაა მცხეთას, და დაუდგინა
ლაშქარი იმიერ⁶ ზემოთ და ქუემოთ, და თუით დადგა ქსანს⁷ ზე-
და ადგილსა. რომელსა ჰქუიან ნასტარ იგი⁸.

5

10

ჟ 33 მ ტ უ ე რ ი ს ციხეს და | თუხრისასა არა | ჰზრძოდა, რამეთუ ვერ
M 113 შეუძლებდა დაპყრობად. ხოლო სხუანი ესე ციხენი და ქალაქნი და-
იპყრნა ექუს თუე. ხოლო სარკინელთა ბუნთურქთაგანთა აგინეს მე-
ფესა⁹, განუწყრა ალექსანდრე და არღარა ინება¹⁰ ზავი¹¹, ვედრება
მათი, და ჰქუა მათ: „ვინადგან მაგინეთ მე, ესე არს ნაწილი თქუე-
ნი, რათა დაგვოცნე ყოველნი“. და მოიცვა ქალაქი სარკინე და
ვერა-სადეთ განეპარა ერთიცა კაცი. ხოლო სარკინელთა შესჭირდა,
რამეთუ ჰზრძოდა ათერთმეტ თუე: იწყეს ფარულად კლდესა კაფა,
და განკურიტეს¹² კლდე იგი, რომელი ლბილ იყო და ადვილად
საჭურეტელი. და განკრბეს ჯურელსა მას სარკინელნი ღამე და შე-
ივლტოდეს კავკასად, და დაუტევეს ცალიერად ქალაქი.

15

20

და ი პ ყ რ ა ალექსანდრე, მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავნი
აღრეულნი ქართლს მყოფნი, და უცხონი იგი ნათესავნი მოსრნა,
და დატყუენვა, და დედანი და ყრმანი უცებნი, ათხუთმეტისა¹³
წლისა უმცროსნი, და დაუტევნა ნათესავნი ქართლოსანნი. და და-
უტევა მათ ზედა პატრიაქად¹⁴ სახელით აზონ, მე იარდოსისი, ნა-
თესავი მისი¹⁵, ქუეყნით ჰრომი, რომელსა ჰქუიან ფრო | ტათოს. ესე
ფროტათოსელნი იყუნეს კაცნი ძლიერნი და ეკირთებოდეს ქუეყანა-
სა ჰრომისასა, და მოიყუანნა ქართლად, მისცნა აზნოს¹⁶ პატრიარქ-

25

30

¹ თუხარის M. ² ორზნის M. ურზნის B. ზანავი B. ციხეს M.
კახეთი საქალაქენ M. ⁶ იმიერ და ამიერ B. ⁷ ქსანს M. ⁸ ნასტაკისი B.
⁹ შუა ნათქურთაგან მეფესა M. ¹⁰ ინება < M. ¹¹ ზაავი M. ¹³ განჯუ-
რიდეს M. ¹³ ათხუთმეტისა M. ¹⁴ პატრიკად B. ¹⁵ მისი მისი.
¹⁶ აზნოს M.

სა¹, და დაუტევა აზონ² ქართლის³ ერისთავად⁴, მის თანა სპანი იგი მპყრობელად ქართლისა.

უ ბ რ ძ ა ნ ა ალექსანდრე აზონს, რათა პატივ-სცემდენ მზესა და მთოვარესა და ვა რსკულავთა ხუთთა, და მსახურებდენ ღმერთსა უხილავსა, დამზადებელსა ყოვლისასა. რამეთუ მას ჟამსა არა იყო წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა ჭეშმარიტისა, რომელმანცა(ა) ამხილა, არამედ თუით მოიგონა სჯული ესე ალექსანდრე, მეფობასა შინა მისისასა, ყოველსა ქუეყანასა სჯული ესე დაუდვა; და წარვიდა ალექსანდრე. 5

ხ ო ლ ო ამან აზოვამან მოარღვივნა ზღუდენი ქალაქსა მცხეთასა საფუძუელითურთ და დაუტევნა ოთხნი იგი ციხენი, რომელნი მოსდგმიდეს პირსა ქართლისასა: თავადი ციხე, რომელ არს არმაზი, და ერთი ციხე დასასრულსა არმაზისასა (ციხე), და ერთი თავსა ზე- და | მცხეთისასა; მეოთხე ციხე დასავლით მცხეთა მტკუარსა ზედა; და ქ 34 ესენი მომტკიცნა და განავსნა იგინი ლაშქრითა, და ყოველთა M 115 ქართლის ქალაქთა (და) მიმოარღუნა⁵ ზღუდენინ და დაიპყრნა ყოველნი ზღუდენი ქართლისანი ჰერეთითგან⁶ და ბერდუჯითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა. და დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრისიკა და მოხარკ[ე]ყუნა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი. და ვითარცა წარვიდა ალექსანდრე ეგვიპტელ და ვითარ აღაშენა ქალაქი ალექსანდრია⁷და ალექსანდრე 20 თორმეტ წლამდის მოვლო ყოველი ქუეყანა, თორმეტსა წელსა შინა დაეპყრნეს ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი, და მეთოთხმეტესა წელსა შინა ალექსანდრიასა შინა მოკუდა. და ვითარ მოკუდებოდა იგი, სიცოცხლესავე⁸ შინა მისსა განუტევნა ყოველნი მთავარნი რომელნი დამონებულ იყუნეს მისდა, თუისად ქუეყნად. და მოიყუანნა ოთხნი ტომნი მისნი და⁹ ანტიოქოზ[ს] ასუროსტანი და სომხითი და კერძო აღმოსავლეთისა უჩინა მას, და მან აღაშენა სახელითა მისითა ანტიოქია¹⁰. 25

ხ ო ლ ო რომს მისცა თრინიკოსი და უჩინა კერძო დასავლისა და მან აღაშენა ქალაქი ჰრომი. და ბიზინტიოს მისცა საბერძნეთი და ქართლი და უჩინა კერძო ჩრდილოსა ქართლისასა, რათა მსახურებდეს იგი ბი | ზანტიას; და მან აღაშენა¹¹ ქალაქი ბიზანტია, M 116 30

¹ პატრიკა B. ² აზონ M. ³ ქართლოს. ⁴ ერისთავად] ვითარმედ M. (შეცდომა წარმოსდგა, ალბათ, დედნის ქარაგმის უმართებულო გახსნისაგან: ე' დ ან ევ' დ გაგებულ იქმნა როგორც ვ' დ.) ⁵ მო' რღუნა M. ⁶ ჰაერითითგან M. ⁷ ალექსანდრე ⁸ სიცოცხლისავე M. ⁹ ტომნი მისნი, რომელნი იყუნეს სახელით ანტიოქოზ: რომოს, ბიზინტოს და პლატონ, და მისცა ¹⁰ ანტიოქი M. ¹¹ აღაშენეს

- რომელსა აწ ჰქუიან კოსტანტინეპოლე. ხოლო პლატონ დაუტევა
ქ 35 ალექსანდრიას. და ვითარცა სჯული¹ ალექსანდრესი მოცემული,
იწყო კერპთმსახურებად და შექმნა ორნი კერპნი ვერცხლისანი
განწმედად². და მონებდა³ იგი ბიზინტიოსსა, მეფესა ბერძენთასა.
იყო კაცი ძნელი და მესისხლე. და ესე დააწესა და ამცნო 5
სპათა მისთა: „ყოველმან ქართველმან ერმან, რომელმან პოვოს სა-
ჭურველი, მოჰკალით იგი“. და ჰყოფდეს ესრეთ რომნი ქართული
თა ზედა: ვინცავინ გამოჩნდის ქართულთაგანი ქმნა-კეთილი და
ასაკი, მოკლიან, და იყო ჭირი დიდი ნათესავსა ზედა ქართულთა-
სა. და ესე აზონ მათ ჰრომთა ზედა იყო მოსისხლე, და მოსრნეს 10
მათგანნი მრავალნი.
მასა ჟამსა შინა იყო ჭაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რო-
მელსა ერქუა სახელი ფანავარაზ; ესე ფარნავაზ იყო მამულად ქართლე-
ლი, ნათესავი უფლოს⁴. მცხეთესი ძისა, და დედულად; სპარსი ასპა-
ნელი. და იყო იგი დისწული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექ- 15
სანდრესსა მცხეთელ მამასახლისი ყოფილ იყო. ესე სამამრ⁵ და ძმა
M 117 მისი, მამა ფარნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრისაგან; ხოლო
დედასა ფარნაოზისსა წარეყუნა ფარნაოზ სამისა წლისა ყრმა და
შელტოლვილ იყო კავკასია,) და მუნ აღზრდილ იყო. და მოსრულ
იყო მცხეთას მამულსა თუისსა. და ესე ფარნავაზ იყო კაცი გონი- 20
ერი, მჭედარი შემმართველი და მონადირე ჰელოვანი და იმაღვი-
და იგი სიკეთესა თუისსა აზონის შიშისაგან. სოლო მონადირებით
იქმნა მეცნიერ აზონისსა, და შეიყუარა იგი აზონმან მონადირობი-
სათუის. ევედრებოდა ფარნავაზ[ს] დედა მისი: „შვილო ჩემო, ეკრმა-
ლე აზონს და ნურას იჩინებ თავისა შენისა სიკეთესა. ნუ უკუე⁶ - 25
მოგკლან შენ“. და იყო შიში და ზრწოლა მას ზედა. და ვითარ
განმრავლდა შიში აზონისი მათ ზედა, ჰქუა ფარნავაზ[ს]: „შვილო
ჩემო, დაუტევე საყოფელი მამათა შენთა, და წარ[მ]იყვანე მამულსა
ქ 36 ჩემსა ასპანს ძმათა თანა, და გაწერე შენ ცოცხალი | ჰელისაგან აზო- 30
ნისა“.
- და დამტკიცეს განზრახვა ესე, წასულა ასპანისა; ჭირი
უჩნდა ფარნავაზს დატევება საყოფელსა მამათა მისთასა, არამედ ში-
M 118 შისაგან დედისა⁷ წარსლვა. | მაშინ იხილა ფარნავაზ სიზმარი, რეცა
იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა და ეგულეობდა განსულა, და ვერ გან-

¹ამან აზონ დაუტევა სჯული B. ²განწმედად M, გაცი და გაიმ ³მო-
ნებად M. ⁴უფოს M. ⁵სარამ M. ⁶უკე M. ⁷დიდისა M, დედისა B.

და განსულა, და ვერ განვიდა. [მაშინ შემოვიდა] სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერტყა წელთა მისთა გაზიდინი¹ და გამოიყუნა სარკუმელსა მას. ვითარ განვიდა ველად, იხილა მზე ქუე- მდაბ- ლად², მიყო კელი მისი, და მრჰკოცა ცუარი პირსა მისსა, და იცხო პირსა მისსა.

5

გ ა ნ ი ღ ვ ი ძ ა ფარნავაზ და განუკუირდა სიზმარი იგი: „ესე არს მე წარვალ ასპანს და მუნ კეთილსა მივეცემი“. ხოლო მას დღესა შინა განვიდა და ნადირობდა მარტო და დევნა უყო ირემ- თა ველსა დიღომისასა; და ივლტოდეს ირემნი ღრღალთაჲ შინა ტფილისისათა; მისდევდა ფარნავაზ, ჰსტყორცა ისარი, ჰკრა ირემ- სა და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მოვიდა ფარნავაზ ირემსა ზედა, და დღე იგი მწუხრი, გარდაჰკდა, და დაჯდა ირემსა მის თანა, რათამცა დაყო მუნ ღამე, და დილეულმცა⁴ წარ- ვიდა. ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო. რომლისა კარი ამქმ- ნილ იყო ქუითა ძუელად, შეჰქონდა⁵ დარღუევა შენებუ | ლსა⁶ მას; მუნ დაასხა წუიმა მძაფრი. ნოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლოგი და გამოარღუია კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა⁷ წუიმისა მისგან. და შევიდა ქუაბსა მას და იხილა მუნ შინა განძი მიუწდომელი, ოქრო და ვეცხლი მიუწდომელი. მაშინ ფარნაოზ განჰკუირდა და აღივსნეს სიხარულითა, და მოეგონა სიზმარი და დაჰკრძალა კარი ქუაბისა ეგრეთვე; მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხ- რა დედასა თუისსა და ორთა დათა⁸ მისთა. მასვე ღამესა წარ- მოვიდეს სამნივე იგი საცედრებითა და იწყეს გამოკრებად განძისა მის და დაფლეს სიმარჯვესა თუისსა. ვითარ განთენდებოდის, კუა- ლად ეგრეთვე ამოჰქონან კარი ქუაბისა მის, და ესრეთ გამოკრი- ბეს იგი ხუთ ღამე, და დაიგულეს სიმარჯვესა მათსა მრავალგან.

10

15

25

ქ 37

| მ ა შ ი ნ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თუისი ქუჯის თანა და ქუა „მე ვარ ნათესავი უფლოსი, მცხეთოსი[ს] მისა, დისწული სა- მარა მამასახლისისა, და არს ჩემთანა ხოსტაკი დიდძალი; აწ ინე- ბო, რათა მოვიდე შენ თანა და ვიყუნეთ ჩუენ ძმა, და ვიკმაროთ ჩუენ ხოსტაკი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერ აზომენ ერის- თავსა⁹, და | სუემან ჩუენმან გუცეს ძლევა და კეთილი“. მაშინ გა- ნეხარა ქუჯის სიხარულითა დიდითა, ჰქუა: „აღდექ და მოვედ ჩუენ თანა, და ნუ შურობ ხუასტაკსა შენსა, და ხოსტაკითა შენითა განგიძ-

30

¹ განიზიდნა B ² ქუ 'ე მდაბლად M ³ ღრიდალთა B. აღირღალთა ჯ ა ვ. ⁴ დილეულმცა M. ⁵ შექმნოდა B. ⁶ შინებულს M. ⁷ დამაშურალი M, დაიმშ- რალა B. ⁸ დაათა M. ⁹ ევასა M.

სპანი შენნი, ვიდრე გამოვჩნდეთ მტერად აზონისა მაშ[ი]ნ განახა-
რონ ყოველთა ქართუელთა აწყუედილთა მისგან და მიწყუდეულ-
თა, და ვაგონე, რომელ რომთა მათგანნიცა გამოგუირთენ, რა-
მეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან“. მა-
შინ ფარნავაზ წარვიდა სიხარულითა და რომელი შესაძლებელ იყო
წარიტანა თანა და დედაცა¹ და დანი² მისნი მის თანა. და
მივიდა ქუჯის თანა და ჰქუა მას: „ქუჯი! შენ ხარ შვილი თავთა
მათთა ქართლისათა და შენ გამართებს უფლება ჩემი. აწ ნუ შურობ
ხოსტაკსა შენსა, რათა განვამრავლენ სპანი შენნი. და უკუეთუ მო-
გუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩვენი და მე ვარ მონა შენი. მა-
შინ შეიერთნეს, ეზრახეს ოსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს,
რამეთუ არა სთნდა მიცემა³, აზონისა, და გამოჰყუეს ოსნი და ლეკნი,
და განიმრავლნეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და
M 121 მომართეს ა|ზნის, ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თუისთა და
შემოკრიბნა. 5
15
მა შ ი ნ ათასი შეუდარი ჰრომთა⁴ მათგანი, რომელთა ბოროტი
წაჰვიდებოდა აზონისგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარ-
ნავაზისა. მაშინ ყოველნი ქართუელნი განუდგეს აზონს, სპანი რო-
მელ დარჩეს ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ბოროტის-
მოქმედი იყო. წარვიდა აზონ და მოვიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა
ქ 38 იგი სიმაგრეთა შინა I კლარჯეთისათა. ხოლო მოვიდა ფარნავაზ
მცხეთას და დაიპყრნა ოთხნი ციხენ[ი] მცხეთისანი, და მასვე წელი-
წადსა შინა დაიპყრა ყოველი ქართლი თუინიერ კლარჯეთისა. ამან
ფარნავაზ წარავლინნა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ახურა-
სტანისა, და წარცა ძლუენი დიდძალი, და აღუთქუა მას მსახურება,
და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა⁵ ზედა, ხოლო ანტიოქოს
შეიწყნაროს ძლუენი მისი, და უწოდა შვილად თუისად, და წარ-
მოსცა გვირგვინი, და უბრძანა ერთა სომხითისათა, რათა შეეწევო-
დიან ფარნავოზს. ხოლო წელსა მეორესა აზონამ მოირთნა სპანი
M 122 საბერძნეთით, გან |ძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს განემ-
რავლნეს⁶ ქართუელნი მკედარნი; მოუწოდა მათ და უკმო ქუჯის
და ოვსთა, და შეკრბეს ესე ყოველნი და მოერთნეს ერისთავნი
ანტიოქოზის[ნი] სომხითით. და ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ
და მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისასა, რომელსა⁷ ერქუა მაშინ

¹ დაედაცა M. ² დაანი M. ³ ხ ა რ კ ი ს ა მიცემა B. ⁴ ქრმით M. ⁵ ბრძენთა M. ⁶ ხოლო ფარნავაზს განემრავლნეს B. ⁷ რომელთ M, რომელსა B.

ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური და ეწყუნეს¹ მუნ და იქმნა ბრძოლა დიდძალი, და მოსწყდეს ორთავეგანნი ურიცხუნი. ხოლო იძლივნეს ბერძენნი ფარნავაზისგან; ივლტოდა ბანაკი მათი, და მოჰკლეს აზონა, და ურიცხუნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და წარვიდა ფარნავაზ და მოტყუენა საზღუარი საბერძნეთისა, ანძანძორა. და ეკლევით შემოიქცა, მოვიდა კლარჯეთს, და იპყრა კლარჯეთი და წარმოვიდა მცხეთად სიხარულითა დიდითა. ხოლო სიმდიდრესა ზედა მისსა დაერთო ხუ[ა]სტაკი აზონისცა, და

M I28 იქმნა სიმდიდრე გარდარეული. [არა ინებეს განდგომა ბერძენთა² მაშინ ფარნავაზ მისცა დაა³ მისი ოსთა მეფესა ცოლად, და ერთი დაა³ მისი [მისცა ქუჯის ცოლად]⁴ მიეცა [ქუჯის] ქუეყანა ეგრისი[ს] წყალსა და რიონს შუა, ზღვიდგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამტკიცა ერისთავად მუნ, და მან ქუჯი აღაშენა ციხე-გოჯი მაშინ ფარნავაზ უშიშ იქმნა ყოველთა მტერთა მისთაგან, და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს

ქ 39 ზედათ. და განამრავლნა-ყოველნი მკედარნი ჭართლრსანნი, განაწე-

M I29 სნა ერისთავნი რვანი და სპასპეტი. ერითი გაგზავნა მარგეს ერისთავად, და მისცა მცირით მთითგან⁵ რომელ არს ლიხი. ვიდრე ზღუამდე რიონს ზემოთ. და ამანვე ფარნავაზ აღაშენა ორნი ციხენი, შორაპანი და დიშნა. და გაგზავნა ერთი კახეთისა ერისთავად, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთო ერთი გაგზავნა ხუნანისა ერისთავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის რომელ არს გარდაბანი⁶. ერთი გაგზავნა სამშვილდეს ერისთავად, და მისცა სკორეთისა⁷ მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი⁸. ერთი გაგზავნა წუნდას ერისთავად, და მისცა ფანვარითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა-არტან[ი]⁹. ერთი გაგზავნა ოძრჯის ერისთავად, და მისცა ტასისკარიდგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავიდგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა. ერთი გაგზავნა კლარჯეთს, მისცა არსიანთაგან ზღუამდე, და მერვე ქუჯოს ერისთავები და ეგრისი¹⁰. ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგვიდგან ვიდრე

¹ უწყუნეს M. ² უკანასკნელი წინადადების მაგიერ B-ში სწერია: „ხოლო ეგრისის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა“. ³ დაა M. ⁴ დავუმატეთ B-დან ⁵ მათგან M, მთითგან B. ⁶ ხარზნი M, გარდაბანი B. ⁷ სკურეთისა B. ⁸ ხაშირი და გოცი M. ⁹ ჯავახეთი, კოლა და არტანი B. ¹⁰ ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა B.

2. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

M 130 ტასისკარამდე¹ და ფანვირადმდე, რომელ არს შიგა ქართლი. და ესე სპასპეტი იყო შემდგომ ადვე² წინაშე მეფისა, მთავრობით განაგებდის ერისთავთა ზედა. ხოლო ამათ ერისთავთა ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინნა სპასალარნი და ათასისთავნი, და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეუფო და საერისთო. ესრეთ განაწესა ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეუფოსა სპარსთასა. ვერღარა იბიეს შური ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იყუნეს ბერძენნი ბრძოლისაგან³ ჰრომთასა. ამან ფარნავაზ მოზღუდა ქალაქი მცხეთა მტკიცედ და ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი, მოოჭრებულნი ალექსანდრესგან, ამან აღაშენა. და მანვე შექმნა კერპი დიდი სახელსა⁴ ზედა თუისსა. ესე არს არმაზი. და ჟ 40 ფარნავაზ სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერიდგან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთუის, და ქმნა სატფურება დიდი კერპისა მისთუის აღმართებულისა. 5 10 15

ო ც და შვიდისა წლისა მეფე იქმნა, სამეოცდახუთ წელ მეფობდა ნეზიერ, და მსახურებდა იგი ანტიოქოს, მეფესა ასურასტანისასა. და ყოველნი დღენი მისნი, რაჲ⁵ დაჯდა, მშვიდობით აღაშენა და განავსო ქართლი. ხოლო თუენი გაზაფხულის და სთულისა არისანი⁶ დაყუნეს მცხეთას, სამეუფოსა ქალაქსა, და თუენი ზამთრისანი დაყუნეს გაჩიანთა, ხოლო თუენი ზაფხულისნი წუნდას. და ჟამითი-ჟამად მივიდის ეგრის[ს] და კლარჯეთს, და მოიკითხნეს მეგრელებნი და კლარჯნი. და განაბის ყოველი საქმე დაშლილი. ხოლო იგი რომნი ათასნი მკედარნი, რომელნი აზონისგან მოერთნეს ფარნავაზს. რომელი ზემოთ ვახსენეთ, იგინი განყუნა გემთა და ქუეყანათა შინა. იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას აზონისსა მკნედ იყუნეს, და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი. და რადგან⁷ წარვიდა ალექსანდრე, არღარა ჭამდეს კაცსა, თუინიერ რომელ შესწირონ კერპსა მსხუერპლად. იყო განსუენება და სიხარული ყოველსა ქართლსა ზედა მეფობისათუის ფარნავაზისსა, და იტყოდეს ამას ყოველნი: „ვჰმადლობთ სუესა⁸ ჩუენსა, რამეთუ მოგუცა ჩვენ მეფე ნათესავთაგან მამათა ჩუენთასა, და აღგვიცა ხარკი და⁹ ჭირი უცხოთა ნათესავთაგან. და ესე ყოველი აღასრულა ფარნავაზ სიბრძნითა, და სიქადულითა, და სიმკნითა, და სიმ-

¹ თასის კარამდე M. ² ყოვლადვე B. ³ უფლისაგან B. ⁴ სახლსა M, სახელსა B. ⁵ რაა M. ⁶ არსნი M, არისანი B. ⁷ არადგან M. ⁸ სპასა M. ⁹ და < M.

- M132 დიდრითა“. ესუა ძე და უწოდა საურმაგ. და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსის(ს)ა ნათესავთაგანი. ამან განა | ვრცო ენა ქართლისა, და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თუნიერ ქართულისა¹. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული. და მოკუდა ფარნავაზ და დაფლეს წინაშე არმაზისა ქართული. და მოკუდა ფარნავაზ და დაფლეს წინაშე არმაზისა კერპისა. 5
- ქ 41 და ამის წილ მეფე იქმნა ძე მისი საურმაგ² მას ჟამსა შინა ზრახვა ყუეს ერისთავთა ქართლისათა და თქუეს: „არა კეთილ | არს ჩუენდა, რათამცა ვმსახურებდეთ ნათესავსა ჩუენსა, არამედ ვიყოთ ერთად და მოვკლათ ჩუენ საურმაგ³ და ვიყუნეთ ჩუენ თავისუფალ, ვითარცა ვიყუნით პირვე, და მივსცემდეთ ხარკსა ვინცავინ გამოჩნდეს მძლე. რამეთუ ესრეთ ყოფითა უფრო განვისუენებთ“. განამტკიცეს განზრახვა და მოკულა საურმაგისი⁴ ხოლო იგრძნა საურმაგ, და წარვიდა ფარულად, და ივლტოდა. წარიტანა თანა დედა მისი, მივიდა ურბუკეთს⁵ დედის ძმათა მისთა თანა. მაშინ რომთა იგი აზნაურნი წარვიდეს და მივიდეს ურბუკეთსვე და ჰქუეს საურმაგს: „დიდი კეთილი დგას მამისა შენისა; ამისთვის ვართ ჩუენ ერთგულებას შენსა“. 10
- მაშინ საურმაგ ეზრახა ოვსთა მეფესა, მამისა დისწულსა მისსა, და შეეწია. ხოლო იგი სიხარულით წარვიდა შუელად მისსა. 15
- M 133 და საურმაგ⁷ შეიკრიბა ურბუკეთიცა, და წარმოემართა ქართულთა ზე | და, და ვერვინ წინა აღუდგა მას: და და იპყრა ქართლი, და მოსრნა განდგომილნი მისნი, და რომელთამე შეუნდო, ხოლო დაამდაბლნა ქართლოსანნი, და წარჩინებულ ყუნა აზნაურნი. ხოლო განმრავლებულ ყუნა ურბუკნი, ნათესავნი კავკასისნი, ხოლო ტყუენვასა მას ხაზართასა ყოველნივე მშვიდობით დარჩომილ იყუნეს სიმაგრისაგან ქუეყანისა, და ვერღარა იტევდა ურბუკეთი. 20
- მაშინ ამან საურმაგ წარმოიყუნა იგინი ყოველთა კავკასიის ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე⁸ მათგანნი წარჩინებულ ყუნა, და სხუანი მიითვალესი დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი. და ესენი დაიპყრნა მისანდობლად თუისად დიდებულნი¹⁰. და დაჯდა საურმაგ მცხეთას მეფედ; და დაუმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისა და მცხეთისათა; და მან შექმნა ორნი კერპნი, აინინა და დანაი¹¹, და ამართნა გზასა ზედა მცხეთისასა. და მსა- 25 30

¹ ქართლისა M, ქართულისა B. ² სარმაგ M. ³ სურმაგ M. ⁴ საურმაგისი M, საურმაგისი B. ⁵ ურბუკეთას M, ქუჭყანასა დურბუკეთასა B. ⁶ ხარმაგს M. საურმაგს B. ⁷ საურაგ M, საურმაგ B. ⁸ რომელნი M. ⁹ მიითვალეს M, დასხნა მითიულეთს B. ¹⁰ დედულნი B. ¹¹ დანანა B.

- ხურებდა იგი მეფესა ასურასტანისასა, და მოიყუნა ცოლი სპარსი, ასული ბარდავლისი ერისთავისა; და ესხნეს მის თანა ორნი ასულნი და არა ესუა ძე. მაშინ მოიყუნა სპარსეთით შვილი ნებრო-
ქ 42 თისა, ნათესავითგან ცოლისა მისისა, დედის დისწული, და დაიჭირა
M 134 იგი შვილი ლად, რომელსა ერქუა სახელი მირვანი. და მისცა ასული 5
მისი ცოლად, ქალაში გაჩიანი და საერისთაო¹ სამშვილდისა.
და ერთი ასული მისცა ძესა ქოჯისა, მამისა დისწულსა მის-
სა². მეფობდა საურმაგ ბედნიერად მრავალთა წელთა; და მოკუდა
საურმაგ, და მეფე იქმნა მის წილ შვილი მისი მირვან.
ესე იყო მირვან ტანითა სრული, შუენიერი, ძლიერი და ქვე- 10
ლი. ამისსა მეფობასა დურძუკუთა³ დაივიწყეს სიყუარული⁴ ფარნა-
ვაზისი და საურმაგისი, და გარდამოვიდეს ურძუკეთს მყოფნი, და გაა-
ერთნეს თანა ჭართათუის⁵ მსხდომნი კავკასანნი, მოტყუენნეს კა-
ხეთი და ბაზალეთი.
მაშინ მირიან მეფემან მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართ- 15
ლისა, და შემოკრიბნა ყოველნი სპანი მწედარი და ქუეითი⁶, და
ყოველნი კავკასიანნი იყუნეს სარწმუნოდ მორჩილებასა მირიანის-
სა, რომელნი გარდამოვლინებულ იყუნეს საურმაგ მეფისა თუინიერ
ჭართალთასა⁷ შემოკრიბნა ესე ყოველნი, წარემართა დურძუკეთს⁸.
შეკრბეს ურძუკნი, დაუდგეს სიმაგრეთა ზედა გარდასლვათა გზასა 20
მას. მაშინ მირიან გარდაცა ცხენისაგან, მივიდა ქვეითთა თანა
M 135 თუისთა, და წარუძღა წინა ქუეითთა. ზურგიით შემოადგინნა მწე-
დარნი და მოვიდა კართა მათ შინა, ვითარცა ჯიქუი სიფიცხლითა,
ვითარცა ვეფხი სიმწნითა, ვითარცა ლომი ზახილითა. იქმნა მათ
შორის ბრძოლა ძლიერი, ხოლო მირიანს ვერ ჰკუეთდა მახვილი 25
დურძუკთა⁹ ვითარცა კლდესა სპასა¹⁰ და დადგა¹¹ უძრავად, ვი-
თარცა კოშკი მტკიცედ; და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა, და
მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუ. ხოლო იძლიენეს დურძუკნი¹² და ივლ-
ტოდეს. მიუდგეს უკანა ქართველნი, მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და
შევიდა¹³ მირიან დურძუკეთს, და მოაოჭრა დურძუკეთი და ქართ- 30
ქ 43 ლი¹⁴. და შეაბნა კარნი ქუეითკირითა, სახელად დარუბალ. და¹⁵ და-
ჯდა მირიან მცხეთას, ნებიერად, უშიშად. იყო კაცი მიმნიჭებელი

¹ საერისთ'ო M, საერისთვო B. ² მამისა დის წულისა მისისა M. ³ და ურძუკუთა M, დურძუკთა B. ⁴ და დაიწყეს სიყუარულითა M, დაივიწყეს სიყუარულით B. ⁵ ჭართალეთსა B. ⁶ ყოველი მწედარი და სპანი და ქუეითი M. ⁷ ჭურჭელთასა M, მართალთასა B. ⁸ და ურძუკეთს M. დურძუკეთს B. ⁹ და ურძუკ-
თა M, დურძუკთა B. ¹⁰ სიპსა B. ¹¹ დადგა M. ¹² დრკუნი M. დურძუკნი B. ¹³ შევიდეს M. ¹⁴ ჭართალი B. ¹⁵ დარუბანდს ჯ ა ვ.

კეთილისა უხუად. შეიყუარეს იგი ყოველთა მკვიდრთა ქართლისას-
თა, და ჰმსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანელთასა.

- ა მ ი ს - ზ ე მიიცუალა ანტიოქის მეფობა ბაბილონს. და მას
ჟამსა შინა მეფე იქმნა სომხითს რომელსა ერქუა არბაკ¹. ეზრახა
მირიან არბაკს². და მოკუდა მირიან და მეფე იქმნა მის წილ ძე
მისი ფარნაჯომ. ამან ემეტა ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება. და
M 136 ამან აღაშენა ციხე ზადენი, და შექმნა კერპი, სახელით ზადენ, და
ამართა ზადენს. და იწყო შენებად კახეთს ქალაქსა ნელქარისსა,
რომელ არს ნეკრესი. ამისა შემდგომად შეიყუარა სჯული სპარსთა
ცეცხლის-მსახურება; მოიყუანეს სპარსეთით ცეცხლის-მსახურნი და
მოგუნი, და დასხნა იგინი ადგილსა მას, რომელსა აწ ჰქუიან მო-
გუთა. ამისთუის მოიძულვეს იგი მკვიდრთა ქართლისათა, რამეთუ
დიდი სასოება აქუნდა კერპთა მიმართ. მაშინ შეითქუნეს ერისთავნი
ქართლისანი უმრავლესნი, და წარავლინეს მოციქული წინაშე სო-
მეხთა მეფისა, და ჰყუეს: „მეფე ჩუენი გარდავდა სჯულსა მამათა
ჩუენთასა: არღარა მსახურებდეს ღმერთთა მპყრობელთა ქართლი-
სათა, და შემოიღეს სჯული დედული: აწ არღარა ღირს არს იგი
მეფედ ჩუენდა; მ ო გ უ ე ც ძე შენი არბაკ³, რომელსა უზის ცოლად
ნათესავი ფარნავაზიანთა მეფეთა ჩუენთა; გუაშუელე ძალი შენი, ვა-
ვოტოთ ფარ[ნ]აჯომ, შემომღებლი⁴ ახლისა სჯულისა, და იყოს მე-
ფედ ჩუენდა ძე შენი არბაკ და დედოფლად ჩუენდა ცოლი მისი,
შვილი მეფეთა ჩუენთა“.
- მა შ ი ნ სთნდა სომეხთა მეფესა განზრახვა ესე, გაგზავნა მო-
ციქული მათი კ[ა]სუხითა კეთილითა და რქუა | მათ: „უკეთუ ჰქემ-
M 137 მარიტად უბიწოთა გულითა გნებავს მეფობად თქუენდა ძე ჩემი
ქ 44 მეფედ თქუენდა, ყოველთა მომეცით⁵ მე მძევალი⁶, და მიგცე⁷. და
ყოვლითავე ნიჭითა აღგავსნე“. მაშინ ერისთავთა ქართლისათა უმ-
რავლესთა⁸, მისცეს მძევლები, განაცხადეს განდგომა ფარნაჯომისი.
მაშინ სომეხთა მეფე ყოვლითა ძალითა მისითა წარმოემართა ქარ-
თლსა; ხოლო ფარნაჯომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა, და მოიყუა-
ნნა სპარსნი ძლიერნი, და რომელნიმე დარჩომოდეს შემოკრიბნა
ქართულენიცა. ხოლო ერისთავნი ქართლისნი მიეგებნეს სომეხთა
მეფესა ტაშირს, და მუნ შეკრგა სიმრავლე სომეხთა და ქართულთა.

¹ არშაკ B. ² არშაკს B. ³ არშაკ B. ⁴ შემამღებელი M. ⁵ მოცემით M,
მიმეცით B. ⁶ მრავალი მძევალი B. ⁷ მიგცე M, მოგცე ძე ჩემი მეფედ თქუენ-
და B. ⁸ უმრავლებია M.

- ხოლო ფარნაჯომ მიეგება მუნ,კე ტაშირს. იქმნა მათ შორის ბრძო-
ლა ძლიერი; მოსწყდა ორთაგანვე ურიცხვ, რამეთუ იძლია ფარნაჯომ
სომეხთა და ქართულთაგან, და მოიკლა ფარნაჯო[მ], და მოსრეს სპად¹
მისი. ხოლო ძე ფარნაჯომისი მირიან² ერთისა წლისა წარიყუნა
ყრმა მამამძუძემან მისმან, და ივლტოდა სპარსეთს. ხოლო სომეხთა
მეფემან მოსცა ძე მისი არგბაკ³. დაიპყრა ყოველი ქართლი და მე- 5
- M 138 ფობდა იგი ნებიერად. და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართ-
ლისათა და უმეტეს მომტკიცნა ზღუდენი ზავახეთს⁴, ქალაქსა
წუნდას.
- ქ 45 მოკუდა არბაკ⁵, და მეფე იქმნა არტაგ. |და ორ წელ ოდენ 10
მეფობდა, და მეორესა წელსა მეფობისა მისისასა მოვიდეს ერის-
თავნი სპარსთანი სპითა დიდითა ძიებად სისხლისა ფარნაჯომისა და
სპათა მათ სპარსთასა, რომელნი აწყუდილ იყუნეს ფარნაჯომის
თანა. ვერ წინააღუდგა მათ არტაგ, მეფე⁵ ქართველთა, რამეთუ
დიდ-ძალი იყო სპარსთა არამედ განამაგრნა ციხენი და ქალაქნი. 15
და მოვლეს სპარსთა ყოველი ქართლი, და მოვლეს ველნი, არამედ
ციხე-ქალაქნი ვერა-რომელი წარიღეს, და წარვიდეს. მოკუდა არ-
ტაგ, და დაჯდა მის წილ ძე მისი ბარტონ. ამან უმეტა ზღუდეთა
მცხეთისათა და ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა. და აღზარდეს
სპარსთა ძე ფარნაჯომისი მირიან, რომელი სიკუდილსა ფარნა- 20
ჯომისსა წარეყუნა მამამძუძესა მისსა, რომელი ვახსენეთ პირველ.
ესე მირიან იყო კაცი ქუელი, მკნე მკედარი; და მრავალგზის გამო-
იცადა იგი [ბრძოლასა]⁶ თურქეთა და არაბთასა.
- ამან შეკრიბნა სპანი ძლიერნი სპარსეთს, წარემართა ქართლს.
მიუგზავნა მოციქული ერისთავთა ქართლისათა, და ჭქუა მათ: 25
- M 139 „მოიხსენა⁷ სიყუარული (მამის) მამისა I მირიანისი და კეთილი მისი
თქუენდა მომართ. დაღაცათუ მამამან ჩემმან შემოილო სჯული⁸
თქუენ შორის და მისგანცა გაქუნდა კეთილი, სამართლად და მოი-
კლა მამა ჩემი, რამეთუ ვერ კეთილად იპყრა სჯული მამათა თქუენ-
თა. აწ ნუ არს საურავი და შიში გულსა თქუენსა სიკუდილისათუის 30
მამისა ჩემისა, რამეთუ სჯულისა დატევებისათუის მოჰკულენ მამანი
შვილთა და ძმანი ძმათა. და არა იძებნების სისხლი სჯულის და-
ტევებისათუის მწიკულთა⁹. მე ვარ შვილი მამათა¹⁰ თქუენთა ფარ-
ნავაზიანთა. დაღაცა | თუ აღზრდილ ვარ სპარსთა თანა, არამედ ვარ
- ქ 46

¹ სპთ M ² ყრიან M. ³ არშაკ B. ⁴ ჯავახეთს B. არცა: გაამეფეს M, არტაგ
მეფე B. ⁶ ბრძოლასა < M, ⁷ მოიხსენეთ B. ⁸ სჯული უცხო B. ⁹ მოკლულთა B.
¹⁰ მეფეთა B.

მე სჯულსა ზედა მამათა თქუნთასა, და ვესავ მე ღმერთთა¹ მპყრობელთა ქართლისათა და სასოებათა მათთა წარმართებულ ვარ ძიებად მამულისა თქუნისა, და აწ ითუალეთ ჩემგან დიდება და კეთილი“.

ხოლო ერისთავთა ქართლისათა არა შეიწყნარეს ბრძანება მირიანისი, არამედ ყოველნი მივიდეს წინაშე ბარტომ მეფისა. ხოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი არა წარჩინებულნი წარმოვიდეს და მიერთნეს მირიანს. ხოლო მეფემან ბარტომ შემოიკრიბნა ყოველნი მყოფნი² ქართველნი, და მოირთო ძალი სომხითით დისა მოეგება იგი ხუნანს. და იპყრა იგი ზურგად ქართლი¹¹ ხუნანი. და მივიდა მირიან და დადგა მდინარესა ბერდუჯისასა. იწყეს ბრძოლად და გამოჩნდეს ორთავე შორის მუნ ბუმბერეზნი; იყუნეს ყოველთა დღეთა ბუმბერეზთა ბრძოლასა თუესა ერთსა: ოდესმე მათ სძლიან¹¹. ხოლო ამას თუესა შინა ერთსა ამან მირიან თავით მოკლა ცამეტი ბუმბერეზი ქართულთა და სომეხთაგანი, და არავინ გამოჩნდა ქართულთაგანი და სომეხთაგანი მძლე მირიანისი; და ვერცაღად თუით ბარტომ მეფე ებრძოდა მას, რამეთუ არა იყო ბარტომის თანა გოლიათობა⁵. მაშინ ბარტომ მეფემან განიყუანნა სპანი მისნი და მიმართა ყოვლითა სპითა, და ქმნა ბრძოლა ძლიერ; მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვი, და იძლივნეს სომეხნი და ქართველნი და მოკლეს ბარტომ, მეფე ქართველთა. ხოლო ამას ბარტომს არა ესვა მე, არამედ ასული ერთი. და სიცოცხლესავე მისსა მოეყვანა ეგრისით ძისწული ქუჯისი, სა | ხელით ქართამ, რომელსა შესდგმიდა ფარნავაზი-ანობა ფარნავაზისი და⁶ ქუჯის ცოლისაგან და დედისა მის | ისა საურმაგისაგან, ასულისაგან ქუჯის ცოლისა. და ასული მისი ცოლად ბარტომ მეფისა და აელო შვილად. და ესე ქართველთა სათნოებისათუის ექმნა ბარტამს, რამეთუ ქართველთა დიდი სათნოობა აქუნდა ფარნავაზიანთა მიმართ⁷. და არა ნებვიდა სხვისა ნათესავისა მეფობა, რომელსამცა არა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა. ესე, ქართულთა მძედ შვლეებელი⁸ ბარტომ მეფისა, მასვე წყობასა მოიკლა ბარტომის თანა⁹, ხოლო ცოლი მისი, ასული ბარტემისი, უძლები დარჩა. ივლტოდა და წარვიდა სომხითს, და მუნ შუა ყრმა და უწოდა სახელად ადრეკი, და იზრდებოდა მუნ. ხოლო ვითარ მოკ-

¹ ათთა M, ღმერთთა B. ² მყოფნი მყოფნი M, სპანი B. ³ ქალაქი B. ⁴ +და ოდესმე ამათ სძლიან B. ⁵ გოლიათობა M. ⁶ ფარნავაზის დის B. ⁷ მართ M. ⁸ ესე ქართამ, მე შვილობილი B. ⁹ ბარტომისთა M.

ლა მირიანმან ბარტამი, და შემოვიდა ქართლად, და რომელნიმე დაშთომილ იყუნეს ერისთავნი ქართლისანი ციხეთა და სიმაგრეთა შინა, მისცა მათ ფიცი და აღთქმა და მოიყუანნა ყოველნი.

- და მ ძ ლ ა ვ რ ე ბ ი თ ა გამოიყუანა ცოლი ბარტამისი სამშვილ-
 დითა¹ და შეირთო ცოლად, რომელი შვილი იყო არბაკუნიან- 5
 M142 თავე, ჯდა მცხეთას, და ნებიერად მეფობდა მცირედ³ ჟამ, და
 ჭ 48 მოკუდა, და დაჯდა მის წილ ძე მისი იარბაკ⁴, დედით არბაკუნიანი⁵
 და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი. ამან განაშორა⁶ ნენქარ
 ქალაქი კახეთისა, რომელ არს ნეკრისი და მატა სიმაგრესა უფ-
 ლისციხისასა. და იყო ესე ძლიერი ძალითა, დიდი და გოლიათი. 10
 ხოლო ესე ადერკი⁷, ძე ქართამისი, ასულის წული ბარტამ მეფისა,
 ვაჟსენე ზემოთ⁸, აღიზარდა⁹ სომხითს. და იყო კაცი ასაკით შუენი-
 ერი, ტანით დიდი და გოლიათი, მრავალგზის გამოცდილ იყო ბრძო-
 ლასა სომეხთა და ასურთსა, და მას მოეკლა მრავალი ბუმბერეზი
 და სახელოვან ქმნილ იყო იგი. 15
- ა მ ა ნ მოითხოვნა სპანი სომეხთა მეფისაგან. და მოსცნა მას
 და წარემართა არბაკს¹⁰, ქართველთა მეფესა ზედა, დედის ძმასა
 მისსა, ხოლო არბაკ¹¹ შემოკრიბნა ყოველნი ერისთავნი ქართლისა-
 ნი და რანითცა მოირთო ძალი სპათა და მიეგება წინა. და შეკრბეს
 ორნივე სპანი თრიალეთს დაიბანაკეს მახლობელად ერთმანერთისა. 20
- M 143 ითხოვა ბრძოლა არბაკ¹² აქდორკისა. ხოლო აძორძი სიხარულითა
 აღიჭურა საჭურველითა შუენიერითა და აღჯდა¹³ ტაიქსა და ჭქუა
 სპათა მისთა: „განმმადგრეთ ზურგით კერძო ჩემი, და ნუ შესძრწუნ-
 დებით“.
- განვიდა ე გ რ ე თ ვ ე არბაკ¹² შეიჭურა და განვიდა განწყობ(ი)ლთა 25
 შორის. აღიზასნეს ორთავე ჳმითა სასტიკითა და მიეტევნეს ურთი-
 ერთას, და იწყეს ორთავე გურემა ორორი, და ვერა ჳკუეთეს საჭურ
 ველსა ერთმანერთისასა; ბრძოლისა სიგრძესა შინა განუტყდა ორო-
 რები, და აღმოიღეს ჩუგლუგები, და იწყეს ბრძოლად ჩუგლუგებითა.
 ოდეს უხეთქნიან ჩუგლუგები იგი საჭურველსა ზედა მათსა, ჳგუანდის 30
 ჳმა იგი ჳმასა მას უროს მჭედლისასა. რომელი ეცემის გურდემლსა,
 ჭ 49 და ჳმა ზახილისა მათისა მსგავსი იყო ქუხილისა, |მაშინ ეერ სძლეს
 ურთიერთას, დაშურეს და უკუდგეს იმიერ და ამიერ. შეღამდა დღე

¹ სიმშვიდითა M, სამშვლდით B. ² არბაკუნიანვაე M, არშაკუნიანთა B.
³ მცირედა M. ⁴ არშაკ B. ⁵ არბაკუნიანი M, არშაკუნიანი B. ⁶ განაშორა B.
⁷ ხუსადერკი M, ხოლო ესე ადერკი B. ⁸ ზომოთ M. ⁹ აღზარდა M. ¹⁰
 არშაკს B. ¹¹ არშაკ B. ¹² არშაკ B. ¹³ და დაღჯდა M.

- იგი, განისუენეს ორთავე, და დილას კუალად გამოვიდეს, და აღი-
- M 144 ლეს მშვილდები, და იწყეს რბევად და სრვად¹ ერთმანერთისა.
 ჰკრა ადრეკი ისარი მკერდსა არბაკისსა², და ვერღარა უფარა სი-
 მაგრემან საკურველისამან, და განვარდა ზურგით და ჩამოვარდა
 არბაკ³ ცხენისაგან. შემოიქცა ადრეკი მსწრაფლ, და მოვიდა სპათა
 თანა სომხითისათა, და ჰქუა მათ: „გაფუცებ ღმერთთა თქუენთა, ნუ
 განამარტებთ მახვილთა თქუენთა ქართველთა ზედათ მამულნი
 [არიან]⁴ ჩემო და აწ მე ვარ მეფე მათი ძალითა და შეწევნითა
 თქუენითა". ისმინეს სომეხთა ვედრება მათი, დაადგრეს ადგილსა
 ზედა. მივიდა მახლობელად ადრეკ ქართველთა სპათასა და ჯმა უყო
 ჯმითა მალლითა: „მე ვარ შველი მეფეთა თქუენთა და სუესა ჩემსა
 მოუცემია მეფობად ჩემდა. აწ მიიღეთ ჩემგან კეთილი და სიხარუ-
 ლი; აჰა ესერა აღარა მიუშნე სპანი სომეხნი თქუენ ზედა“.
- A 1 მ ა შ ი ნ ჰქუეს ქართუელ[თ]ა: „შენ | გამისჩნდი უმჯობესი ყოველთა
 ნათესავთა [ფარნავაზიანთა]. რადგან მოკულდა მეფე ჩუენი, და ვმად-
 ლობთ [სუესა ჩუენსა], შენ ხარ მეფე ჩუენი, რამეთუ მოგუეცი [ს ა-
 ჰ 145 ზღურად მე]ფისა ჩუენისა შვილივე მეფეთა ჩუენთა, გოლ[ი ა თ ი და ა
 სახელოვანი. და] გარდაჯდეს ყოველნი ქართველნი დაცუიეეს
 [პირსა ზედა თუი]სსა და თაყუანის სცეს ადერკის. და მშუიდობ[ით
 შვერბეს ერ]თად სომეხნი და ქართველნი, სპარსნი რ[ანისნი, და
 მოიღ]ეს ქართველთა გუირგუინი⁵ არბაკისი⁶, და დაადგეს ადერკი[ს
 და წარიყუან]ეს. და ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყა[ნა ქართ-
 ლი და ეგ]რისი. და მოსცა სომეხთა [მეფემან ასული თუისი ცო-
 ჰ 50 ლ]ად. და დაჯ[და მცხეთას და მეფობდა]კეთილად. ოცდა ათის წე-
 ლი[სა იქმნა მეფე და ორმოცდა ჩუი[დმეტ წელ მეფობდა. ხოლო]
 პირველსა წელსა მეფობისა მის[ისასა იშვა უფალი ჩუენი] იესო
 ქრისტე ბეთლემს ურია[სტანისასა. და მოვიდეს მო]გუნი ძღუნისა
 შეწირვად, და [მათ მოგუთა შესლვასა იელუსალე]მს მოვიდა ამბავი
 მცხეთას, ვი[თარმედ იელუსალემი] წარმოტყუენესო. [და ურიანი
 A 2 რომელნი მცხეთას იყუნეს, იქმნა მათ შორ]ის გლოვა და ტირილი.
 და შემდგომად მეორისა [წლისა⁷ სხუა] მოვიდა ამბავი, ვითარმედ
 სპარსნი არა წარტყ[უენვად მოვიდეს]ს იელუსალიმს, არამედ აქუნდა
 M 146 ძღუ[ენი ყრმი]სა ვისმე შობილ[ისათუის. განიხარეს ურიათა მცხე-
 თელთა. [და შემდგომად ამისსა], ვითარ გარდაჯდეს წელნი ოცდა

¹ სისრად B. ² არშაკისასა B. ³ არშაკ B. ⁴ არიან < M, მამულნია B.
⁵ გუირგუინი < A. ⁶ არშაკისი B. ⁷ მეორეს წელსა M.

ათნი, მოვიდა¹ მოც[იქული ურიათა] იელუსალემით ურიათა მცხეთელთა თანა, [ვითარმედ რომლისა]თუის იგი მოვიდეს მოგუნნი და შეწირეს ძღუენი, აღზრდილ ა¹რს იგი და იტყუის თავსა თუისსა ბედ ღმრთ[ისა]. აწ წარგვივლენიეს ჩუენ მოციქული ყოველთა თანა უ[რიათა, რათა მოვიდენ მეცნი]ერნი სჯულისანი. განვიკითხოთ და გავ[ზრქოთ მის ზედა და აწ თქუე]ნგანცა წარმოვიდენ მეცნიერნი ს[ჯულისანი და წარვიდეს მანდ]ით ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კანა[ნელი² და მუნ დახუდეს ჯუარ]ცმასა უფლისასა და მათ მოიღეს.... [ელიოზ მცხეთელ]მან, ვითარცა წერილ არს ესე მო]ქცევასა შინა ქართლისასა. და მან მეფემანვე] 5

ქ 53 ა დ ე რ კ ი უ მ ა ტ ა ს ი მ ა გ რ ე თ ა ქ ა რ თ ლ ი ს ა თ ა...[და უმეტეს მო]ამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი, წყლისა იმიერ და 10

A 3 ამიერი და მისვე] ადერკის მეფობასა მოვიდეს] ათორმეტთა წმიდათა

M 147 მონიქულთაგანნი ანდრია და [სიმონ კანანელ]ი აფხაზეთს და ეგ- 10

რის[ს].და მუნ აღესრულა წმიდა სიმონ ქალაქ[სა ნი]კფისისასა³. სა-
ზღვარსა ბერძენთასა. ხოლო ანდრია მ[ოაქცია მეგრელ]ნი და წარ-
ვიდა გზასა კლარჯეთისასა, ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა] ადერკის
წევრთაგან სჯულისა დატეობა, განუწყრა და წარავლინნა) ერის-
თავნი მისნი, იძულებით კუალად მიაქცი[ვნა მეგრელნი; და და]მალ-
ნეს ხატნი და ჯუარნზ და შერისხდა მეფე ადერ[კი ერისთავსა] 20

კლარჯეთისასა⁴, რომელ მშვიდობით განუტევა [ანდრია მოციქული.
და ამისვე] ადერკისა მეფობასა გამოჩნდა კუალად მეფობა სპარ-
[სეთისა. რამეთუ]უ, რათგან შესრულ იყო ალექ]სანდრე და განირყუნა
სპარსეთი], აქა ჟამადმდე არღარა დაჯდომილ იყო [მეფე სპარსეთს,

ქ61 რამეთუ [ადგ]ილთა იყუნეს ერისთავნი. 25

მ ა შ ი [ნ შეკრბეს ერისთავნი] სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ
აჟღ[ალან ბრძენი. მაშინ სომე]ხნი და ქართველნი იყუნეს მორჩილ
აჟღალ[ანისი...ადერკის] მეფობადმდე ერთი დაჯდის ქართველთა მე-
ფედ, [რაზომცა მრავა]ლნი იყუნიან შვილნი მეფეთანი. ხოლო ამას

M148 [ადერკის ეხსნ]ეს ორნი ბენი, [რომელთა განუყო ქალაქი მცხეთა] 30

[და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი; ერეთითგან [ვიდრ]ე
თავადმდე მტკურისა და ეგრისა, ესე მისცა ბარტამს [ძესა თუისსა].
ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა ს[ამხრით ქართლ]ი ყოვე-
ლი, ვიდრე თავადმდე მტკურისა და კლარჯეთი, მ[ისცა ქართამს
ძეს]ა თუისსა, და მოკუდა ადერკი.

¹ მოვიდეს მოციქულნი M. ² კარსნელი M. ³ ნაკოფისსა M, ნიკოფისსასა B.
⁴ ერის თავთა კლარჯეთისათა M.

თ ერთმეტი.

და მეფ [ოზ და შემდგომად მისსა შვილნი] მისნი. მათსა მეფობასა სპასიანოს [რომთა კაისარმან] წარმოტყუენა იელუსალიმი, და მუნ ოტებულნი ურ[იანი მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს ძუელთავე¹ ურიათა თანა, და ერ[თნეს შვილნი ბარაბასნი], რომელნი. ჯვარცმასა უფლისასა განუ[ტევეს ურია-
ქ 62 თა უფლისა ჩუ1ენისა იესოს Iწილ. და მოკუდეს ბარტამ [უვა ქართამ.

5

შემდგომად მათსა მიეფე იქმნეს შვილნი: [არ-
მაზ ს² ფარსმან და ში] და ქალაქსა კაოს. ადერკითგან ესე მეფენი
M 149 [იყუნეს მორჩილებასა ში]ნა სომეხთა მეფისასა, უმეტეს არმაზელნი 10
[მეფენი შეეწოდიან სო]მეხთა ყოველთა მტერთა ზედა. მაშინ მეფე [იქმნა სომხითს დიდ]ი იგი მეფე იარავანდ, და დაივიწყა მუნ კე-
თილი³ [ქართველთა, ე]მძლავრა ფარსმან არმაზულსა, და მოულო
საზღვა[რსა ქართლისასა ქალაქი წუნდა და არტანი მტკუჲრამდენ], და
A 5 დაასხნა წუნდ[ას შინა კაცნი მკეცნი, ნათესავნი დევთანი, და 15
უწო[და...] სასახელად საჯატუნი⁴ რომელი ითარგმნების დ[ევთა
სახლად]. და ვერ იძებნეს მეფეთა ქართლისათა საზღვარი, [და მოკუ
დეს მწუხ]არებასა შინა დიდსა ფარსმან და კაოს⁵.

ცამეტი.

და დასხდეს შემდგომად მათსა შვილნი მათნი არ-
მიზს აზორკ, და შიდა ქართ[ლსა არმაზელ⁶. იყუწ]ეს კაცნი მკეცნი და
შემამართებელნი. შეითქუნეს ესენი და განიძრ]ახეს ძიება საზღვარ-
თა ქართლისათა. მაშინ [მოკლა სამბატ ბა]ვრიტიანმან იარაევანდ, მეფე
სომეხთა და [დასუა მეფედ ძმა იარ]ავანდისი⁷ არტამან. მაშინ ამათ
მეფე[თა ქართლისათა, ა]რზოლ და არმაზულ, მოუწოდეს ოვსთა [და
ქ 63 ლეკთა, და გარდამოიყუან[ნე] ოვსთა მეფენი, ძმანი ორნი გო[ლიათნი⁸
ბაზუკი] და აზაზოკ, სპითა ოვსეთისათა, და ამათ [გარდამოა-
M 150 ტანეს თა]ნა პაჭან]აკნი და ჯიქნი. და გარდამოვიდა მეფე ლე[კთა
და გარდ]ამოიტანნა დურძუკნი და დიდონი. და ამათ მ[ეფეთა
ქართლისათა] შეკრიბნეს სპანი თუისნი. შეკრბა ესე ყოვე[ლი სი-
მრავლე ურ]იცხუ. და სიმარჯუით [ფარ]ულად შეკრბეს. ეიდ[რე
სპანი შეკრბებოდ]ეს სომეხთანი, [და შევიდეს ესენი სომხითს და
A 6 უგრძნებლად წარმოსტყუენე] [ბირაეთი და ვანანდი ბაგრევანამდე
და ბასიანამდე. შე[იქცეს და ჩატ]ყუენეს დაშტი, ვიდრე ნახჭევანამ-

20

25

30

¹ რომელთამე A, ძუელადვე მოსრულთა MB. ² არმაზის M. ³ კეთილი კე A.
⁴ ქაჯატონი M. ქაჯატონი B. ⁵ კასპო M. ⁶ არმაზელ < M, შევსებულია B-დან
⁷ არვანდისავე M. ⁸ გოლიათნი < ⁹ შირეთი M, შირეკუანი B.

დე¹ და აღიღეს ტყუეს[.... ური]ცხუი, და აღიღსნეს ყოვლითავე სუას
ტაგითა, და [გამოვლეს გზა ფი]სოსისა².

- მაშინ სუმბატ ბივრიტიან მან [მოუწოდა სპათა
ს]ომხითისათა, და შეკრბეს მსწრაფლ სომეხნი [და დევნა უყუეს.
ხოლო] ესე ყოველნი ჩრდილონი გაუყრელ³ იყ[უნეს4...] და მის - 5
რულ იყუნეს კამბეჩოანსა, დაებანაკა იო[ისა ზედა, და განუყოფ]დეს
ტყუესა და ნატყუენავსა. მაშინ სუმბატ წარავლინა მოციქ]ული და
რქუა; „რომელი აღგიღია ნატყუენა[ვი სომხითით, პირ[უტყუი, ოქრო,
ვეცხლი და ნაქსოვი, ყოველი მ[იმინიპებია თქუენდა]. და რომელი
დათხეულ არს სისხლი სომეხთა [თქუენ მიერ, იგიცა] უმებნელ არს 10
M 151 თქუენ ზედა; არამედ რომელი [აწე გყავს კაცი ტყუ]ედ, განუტ]ევით
და წარვედით განმდიდრებულ[ნი“. ხოლო მათ პასუხი] მიუგეს:
..არა სხუად შემოვედით სომხითს, [არამედ ძიებად შე]ნდა, და ვერა
გპოეთ შენ. და აწ მოვედ ჩუენ[და და მიიღე ნაწი]ლი შენი, თუარა
მოვიდეთ შენდა, სადაცა [იყო და ვერ] განერე [კელისაგან ჩუენის] 15
ცოცხალი“. მაშინ * [სუმბატ ბივრიტიანმან განვლო მტკუარ;
ჟ 64 და ბაზოკ ოვსთა მეფემან სთხოვა მუქარა., მიუგზავნა მოციქული და
სთხოვა თავისთავ ბრძოლა.
- ხოლო სუმბატ აღიჭურა და აღჯდა ვარზანტსა⁶ მისსა და გან-
ვიდა განწყობილთა შორის, და მუნით გამოჯდა ბაზუკ; და აღიზახ- 20
ნეს ორთავე და მიეტევნეს. დასცნა სუმბატ ჰოროლნი სარტყელსა
ზედა და განავლო ზურგით წყრთა ერთი, აღილო ცხენისაგან და
დასცა ქუეყანასა ზედა. მაშინ მიეტევა ანბაზუკ შველადმ ძმასა
თუისსა, და მოსწუადნა სუმბატ ჰ[ო]როლნი იგი, მიეგება და ეგრეთ-
ვე მას სცნა და განავლო და დასცნა ქუეყანასა ზედა და თქუა: 25
უსომეხთა დედათა და მამათა ყრმათა ჩვილთათუი, რომელნი
M 152 თქუენ მოსრენით”⁹ მაშინ სპათა მ[ათ ყოველთა ოვსთა, ლეკთა და
ქართველთა და ყოველთა მათ ჩრდილოთა ერთპირად აღიზახნეს და
თქუეს: „ვინათგან მოკლნეს ძმანი ისი ორნი თავნი გოლიათობისანი
ყოვლისნი, სიკუდილი ჩუენი არად შერაცხილ არს“. და განბოროტ- 30
ნეს და შეკრბეს ყოველნი სპასალარობასა¹⁰ ო ქუეშე არძუკ და ამა-
ზერისსა, ქართველთა მეფეთასა, და ყოველნი მიეტევნეს სუმბატს
და სპათა სომხითისათა. მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდძალი მათ შო-

¹ ნაჭევანამდე A, < M. ² ფარისოსისა B. ³ გახრილ M, განსრულ B. ⁴ შე-
ვაკვით B-დან. ⁵ ჰვსთა M. ოვსთა B. ⁶ ვარსამეტსა B. ⁷ ჰროლი M, ოროლნი B.
⁸ შვილად M. შველად B ⁹ მოსენით M. აღსწვდენით B. ¹⁰ სპასილარობასა M.

* აქ ხელნაწერს აკლია ორი ფურცელი

- რის, და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა სამ ქ[ა]მითგან ვიდრე მე-
ცხრედ ჟამადმდე. და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუი და აღკდა
მტუერი, და დღე ბნელ იქმნა. ვითარცა ღამე; და აღრეულ იქმნეს
ერთგან და ვერღარა იცნობდეს ერთმანერთსა მტურისა მისგანი მა-
შინ იძლია ბანაკი სომეხთაგან. მეოტ იქნეს და დაფარნეს¹ ყოველ-
ნივე. მიუდგა სუმბატ, მრავალთაგან მრავალთა მოწყლული, და
სდევნა ღამემდის და მოსრნა ყოველნი ოვსნი და ლეკნი. რომელ-
თაგან მცირედნი დაურჩეს. ხოლო ქართუელნი უფრო დარჩეს სო-
M 153 მეხთა² გზათა მეც | ნიერეგისაგან. შემოიხუეცნეს (რამერთუ) ორნივე
მეფენი ქართლისანი მცხეთას მოწყლულნი. 5 10
- მაშინ სუმბატ გამარჯვებული შემოვიდა ქართლად და მოაოჭრა
ქართლი, რომელი (არღარა) პოვა ციხეთა და ქალაქთა გარეგნით.
არამედ ციხე-ქალაქთა არა ებრძოდა: რომელ³ არა მზად იყო მსწრაფლ
გამოსულისა | გან. აღაშენა ციხე ქუეყანასა ოძეჯევისასა. რომელს[ა]
ეწოდებოდა სამცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქუიან დომთა⁴, მოკიდებუ-
ლად მთასა ღადოსსა. და დაუტევნა მას შინა ლაშქარნი შემწედ წუნ-
დათ და მაბრძოლად ოძრჯეველთა და წარვიდა. 15
- მ ე ფ ე ნ ი ესე ქართლისანი, არზუკ და ამზაერ, სიფიცხლითა
გულისა მათისათა არა შეუშინდეს. არამედ განამაგრნეს ციხენი და
ქალაქნი მათნი, განიწირნეს ყოველნი ველნი ქართლოსნი. და არა
დასცხრეს კრებულისაგან სომეხთა ზედა. და იწყეს ოვსთა ძებნა
სისხლისა მათისა სომეხთა ზედა, გარდამოვიდოდეს ქართლად, და-
ემეგობრნეს ქართუელთა, და მარადის ჰკრთებდა. 20
- M 154 და იყო ოძრჯევს ქალაქსა შინა ერისთავი⁶ მეფისა ამზაჰერ | ი-
სი, აზნაურთაგანი. და იგი დადგრომილ იყო სარწმუნოებით ერთ-
გულეზასა ზედა ამზაერისსა. და მას შეეწევოდეს მეგრელნი. ხოლო
წუნდელნი და [და]მოთელნი⁷ შეეწეოდეს ერთმანერთსა, და დაუცხრო-
მელად იბრძოდეს. და უფროსი ბრძოლა მათი იყუის მდინარესა ზე-
და; რომელსა ჰქუიან ნოსტე. 25
- და იყო კლარჯეთს ერისთავი არძუკ მეფისათ აზნაურთავეგა-
ნი; და იგი ავნებდის აზნაურთა სომხითისათა ქუეყანასა პარხლის-
სა⁸, რომელ არს ტაო⁹ და ვერავინ შეუვიდა მავნე კლარჯეთს,
რამეთუ შეუვალი და მაგარი იყო ტყუითა და კლდითა, და მკუიდრ-
ნი კლარჯეთისანი იყუნეს მკუირცხნი, მკნენიცა. 30
- ხოლო თუით მეფენი ქართლისანი მცხეთით გაღმართ ევენე-
ბიხდიან სომხითს, გზასა აზოცისსა, და მარადის ესრეთ ჰკრთებო- 35

¹ დაიფანტნეს B. ² სამეოტოთა B. ³ რამეთუ B. ⁴ დემოთი B. ⁵ კირთები-
საგან B. ევა M. ⁷ დემოთელნი B. ⁸ პარხისასა B. პარტლისსა M. ⁹ ტაო M.

- დეს¹ ქართულნი და ოვსნი. მაშინ წამოემართა ძალითა მისითა ყოვლითა² არტაბან, მეფე სომეხთა, და სპასპეტი სუმბატ ბავრიტიანი. ხოლო ქართველთა განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი, და
- M 155 მოვიდეს სომეხნი და დადგეს მცხეთას და ჰბრძოდეს ხუთ თუ | ე; და დღეთა ყოველთა იყუის ბრძოლა ბუმბუზთა. მაშინ შესჭირდა ქართულთა და ოვსთა, და ითხოვეს მშვიდობა და აღუთქუეს მორჩილება და არღარა ძიება სისხლისა და ზღუარისა. მაშინ ისმინა სომეხთა
- ქ 66 მეფემან ვედრება მათი: ქმნეს ფიცი და აღთ | ქმა, და დაიმონნა ივინი ქართველნი და ოვსნი სომეხთა მეფემან და წარვიდა,
- ხოლო გარდაჯდეს ამას შინა წელნი რაოდენნიმე, და აღმენდა ქართლი მოოჭრებული სომეხთაგან მაშინ უცალო იქმნეს სომეხნი, და იწყეს ბრძოლა სპარსთა და ბერძენთა, და პოვეს მას შინა ჟამი მარჯუე ქართულთა და ოვსთა, იწყეს კირთებად სომეხთა, რამეთუ სპანი სომეხთანი ყოველნი და ორნი ძენი მეფისანი
- A 7 სუმბატ იყუნეს ბრძოლად სპარსთა,] [და ვითარცა განამრავლეს ქართველთა და ოვსთა ვნება სომეხთა, მაშინ არტაშან მეფემან შეკრიბნა სპანი, რომელნი შინა დარჩომოდეს, და მისცნა ძესა მისსა
- M 156 ზარენს³, და წარმოგზავნა ქართველთა ზედა. | ხოლო შეკრბეს ქართ. ველნი და ოვსნი და მიეგებნეს ქუეყანასა ჯავახეთისასა, ეწყვნეს და სძლეს ზარენს. და აოტეს ზარენ, და მოსრეს სპა მისი ყოველი, და სდევენ[ნ]ეს საზღურამდე სომხითისა, ქუეყანასა პარხრისასა, რომელ[ა] არს ტა⁴. მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა, და შ[ე]იპყრ[ეს] ტბისა მის პირსა, რომელსა რქუიან ცელი. და [უკმოიყუა]ნეს⁵. ხოლო ოვსთა ნებევდა მოკლვა მის [ზარენის] სისხლისათვის მეფეთა მათთასა; არამედ [ქართველთა დაიცივეს ცოცხლებით ძიებისათვის საზღვართა [მათთასა, და დასუე]ს პყრობილად ციხესა დარიალანისასა. ვერ [ძებნეს სომე]ხთა, რამეთუ უცალო იყუნეს სპარსთაგან.
- მაშინ წელსა] მესამესა მოვიდა სუმბათ ბეგრიტი ა[ნ]ი და ძენი მეფისნი: არტავაზ და ტიგრან ყოვლითა სპითა სომხითისათა. მაშინ მეფეთ[ა ქართლისა]თა უბრძანეს ქვეყა[ნათა მათთა შელტ]ოლა ციხე[თა,ქალაქთა]. და მთეულეთთან გაამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი. მოვიდეს სომეხნი და დადგეს თრიალ | ეთს, აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და დააზავნეს⁷. მისცეს ქართველთა ძე მეფისა შეპყრობით და აღუთქუეს შეწევნა ესრეთ: „უკეთუ ვინ აღდგეს მტერი და მოღმართ [გ]ებრძოდეს⁸, ზუნ ორნივე

¹ ჰკირთებოდეს B. ² ყოველთა M, ყოვლითა B. ³ ზარენას M, ზარენს A, ზარენს B. ⁴ ქუეყანასა პარხრისასა, რომელ არს ტაო < MB ⁵ [უკმოიყ]უნეს A. ⁶ მთიულელთა B, მთიულეთა M. ⁷ და დაიზავნეს B, და ისმნეს M. ⁸ გბრძოდეს B, ებრძოდეს M.

- მეფენი თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა თანადაგიდგეთ და გი-
 შუელოთა; და თუ ვისმ[ე] მიღმა ბრძოლდეთ, ათას-ათასითა მკედრითა
 ჭ 67 ჭურვი |ლითა [შეგე]წეოდეთ“. და ესეცა უქმნეს ქალაქსა ჩუენსა,
 დრამა არტაშ[ან მეფისა] ხატითა დავსცეთო, ხოლო ამისთვის სო-
 მებთა [უკმოსცეს სა]ზღვარი ქართლისა, ქალაქი წუნდა და ციხე 5
 დამოთ[ისა¹, ჯავახეთი] და არტანი. და მიერთგან იქმნეს მოყუარე
 [სომეხნი და ქართ]ველნი და ოვსნი, სამნივე ერთად ბრძოდეს
 [მტერთა. და] აღესრულნეს არზოკ და არმაზაელი, ნუ[გეშინის ცე-
 მუ]ლნი დიდად, რამეთუ სიმკნითა მათითა [უკუმოიხუნეს] საზღვარ-
 ნი ქართლისანი. 10
- M I 58 და შემდგომად მათ[სა მეფ[ოზდეს] შვილნი მათ-
 თნი: არმაზს-ამზაპ² და შინა-ქართლს-დეროკ. [და შემდ]გომად მათ[სა
 A 9 მეფ[ოზდეს შვილნი] მათნი; არმაზს--ფარ[სმან ქუმელი და შიდა-
 ქართლს-მირდაატ. აქამომდე ესე მეფენი ყოველნი ორნი³ იყუნეს
 მოყურობასა ზედა: ერთგან. მოყუარენი ვისმე და ერთგან მტერნი 15
 ვისმე. მაშინ ამან მირდაატ ქართველმან მოიყვანა ცოლი სპარსი,
 ჭ 68 ნათესავი მეფე |თა, და წუევითა სპარსთათა მტერ ექმნეს ფარსმან
 ქუველსა [არმაზელსა, და განიზრახეს მუხთლად სიკუდილი ფარსმან
 ქველისა, და მოხადა მირდაატ ფარსმან ქუელსა]⁴ სახლსა თუისსა,
 რეცა მიჯლიშად და განცხრომად; უთხრა ვინმე ფარსმანს, და 20
 არა მივიდა. მიერთგან იქმნეს მტ[ერ]ს; მირდაატს
 შეეწეოდეს სპარსნი, ხოლო ფარსმან[ს] - სომეხნი.
 ესე მირდაატ იყო კაცი ურვილი და მოსისხლე, ხოლო ფარსმან
 ქველი-კაცი კეთილი და უხუად მომნიჭებელი და [შ]ემნდობელი,
 ასაკითა შუენიერი, ტანითა დიდი და ძლ[იერ]ი, მკნე მკედარი, 25
 M 159 შემმართველი ბრძოლასა, უშიში ვითარცა უჯორცო, და I ყოეელ-
 თა უმჯობესი, ყოველთა მეფეთა ქართ[ლ]ისათა, რომელნი გარდა-
 ცვალებულ იყუნეს უწინარეს მ[ის]სა. ე]სე უყუარდა მირდაატის
 კერძთაცა ქართველთა, [სძულდა მ]ირდაატ მესისხლეობისა და მე-
 დგრობისა მ[ის]ისათუის, და გამოერთ]ვნეს უმრავლესნი მირდატი- 30
 A 10 საცა [კერძნი... ფარსმან] | ქველი აოტა, და წარვიდა მირდაატ
 სპარსეთად⁵.
 იყო სპასპეტ⁶ ფარსმან ქუელი სა, ეგრეთვე
 ქუელი და გოლიათი, სახელით ფარნაზ, ძუძუსმტე ფარს-
 მანისი, ერთგული, სარწმუნო და მისანდომელი. იგი დაადგინა ქართლსა⁷, 35

¹ დემოთისა MB. ² ამზასპ B. ამზას M. ³ ორ-ორნი B. ოროლნი M. ⁴ არმა-
 ზელსა-ქემლსა] გამოტოვებულია A -ში კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდო-
 მის გამო; შევავსეთ B-დან ⁵ სპარსეთად A. ⁶ სპასპეტი MB, სპარსეთი A. ⁷ შიგა
 ქართლსა M. შიდა ქალაქსა B.

ადგილსა მირდატისსა. ყოვლადვე იყვის ფარნავაზ სპასპეტი ქა-
 ლაქსა შინა. სოლო მეფე ფარსმან იარებოდის და განაგებდის სა-
 მეფოსა მისსა. მაშინ მირდატ გამოიყვანნა სპარსნი, სპანი ძლიერნი,
 და მომართა ფარს[მა]ნს. ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა სპანი ქართ-
 ლისანი და მოირთო ძალი სომხითით, და მიეგება იწროთა რკი-
 5
 M I60 ნის -ვევისათა. იწყეს ბრძოლად მუმბარეზთა დღეთა მრავალთა; | და
 რომელი გამოჩნდ[ის მ]უმბარეზი სპარსთა შორის, რომელსა ვერ
 ებრძოდიან [მ]უმბარეზნი ქართლისანი, მას ზედა განვიდის თუით
 10
 69 მეფე ფარსმან [ა]ნუ სპასპეტი | მისი ფარნავაზ აჯობიან და სძლიან.
 და მას ბ[რძოლ]ასა შინა მოკლა ფარსმან მეფემან ჩუ ი დ მ ე ტ ი
 მ უ მ ბ ა რ ე ზ ი ს პ ა რ ს ი]. ხოლო სპასპეტმან მისმან
 [მოკლა ოცდა სამი]. მაშინ იყო სპარსთა შორის კაცი [ერთი გოლიათი],
 A 11 სახელი ჯონზერ, რომელი ლომსა | კელითა შეიპყრობდა. ამან სთხო-
 ვა ბრძოლა თავი-სთავ მეფესა ფარსმანს. ხოლო ფარსმან ქუველი
 სიხარულითა აღიძრა და განვიდა. აღიზახნეს¹ ორთავე წმითა სას-
 15
 ტიკითა, მიეტევნეს ერთმანერთსა და იწყეს ჳრმლითა ბრძოლა, ჳმა²
 ბრძოლისა მათისა ემსგავსა ჳმასა³ ქუხილისასა. აჯობა ფარსმან, ჩა-
 მოაგდო და მოაქცია სპისა მისისა კერძო, ჳმა ყო წმითა მაღლითა:
 „აჳა ლომნო ბრძუინვალენო, ცხოვარნი დასეტყუილნი“. მაშინ მიე-
 20
 ტევნეს სომეხნი და ქართველნი⁴. სპარსთა ზედა, აოტნეს და მოს-
 წყუიდნეს და ტყუე ყენეს ურიცხუნი, და წარვიდა მირდატ მეფე
 სპარსეთადვე. და წელსა მეორესა კულად მოვიდა მირდატ სპითა
 უძლიერესითა. ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა ქართველნი მჳედარნი
 და⁵ ქუეითნი, და[დ]გა მცხეთა-ქალაქსა შინა, რამეთუ არა ჳყვეს
 25
 სპანი მირდატისა სპათა ოდენნი, მოვიდა მირდატ და დადგა ჳა-
 ჳუს. და ეგრეთ დღეთა ყოველთა იბრძოდა. და მას ბრძოლასა ში-
 ნა ფარსმან მოკლა თავის-თავითა მუმბარეზი თ ო რ მ ე ტ ი⁶.

მა შ ი ნ ფ ა რ ს მ ა ნ [მეფემა] სიფიცხითა გულისათა არღარა
 განასხ[ნა სიმრავლე სპათა], არამედ განვიდა ჟამსა განთიადისას[ა
 A 12 სპითა თუისითა, დაესხა, და მო] | სცა სუემან მისმან ძლევა, აოტა
 30
 ბანაკი მათი და მოსწყუიდნა ურიცხუნი. და წარვიდა მირდატ მე-
 ოტი სპარსეთადვე. ამიერიტგან განითქუა სახელი ფარსმან ქველისა
 და სპასპეტისა მისისა ფარნავაზისი. წინამძღუარ ექმნა იგი სპათა
 M 162 სომხითისა⁷ და იწყ | ო ბრძოლად სპარსთა და შესლვად სპარ-

¹ აღისასნეს A, აღიზახნეს MB. ² ჳმა A., ჟამი M, ჳაჳმი B. ³ ჳმასა A., ჟამ-
 სა M, ჳაჳმსა B. ⁴ გართველნი A. ⁵ და < A. ⁶ კიდურმსგავსების შეცდომის
 გამო გადამწერის გამორჩენია: „ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ ათექუსმეტი“. (M).
⁷ ქართლისა და სომხითისათა MB.

- სეთს. და ვერა ოდეს წინააღმდეგს სპარსნი. მაშინ სპარსთა გე-
ჭ 70 ბა-ყვეს მარჯუე. და მოიყვანეს მზუარეული ერთი, და ალუთქუეს მას
კეთილი დიდი და რქუეს: „წარვედ და შეეწყნარე ფარსმანს ქუველ-
სა და წარიტანე თანა წამალი საკლავი, და ჩაურთე საჭმელსა მის-
სა და შეაჭამე“. წარმოვიდა მზუარეული იგი და ყო ეგრეთ, ვი- 5
თარცა უთხრეს სპარსთა. და მოკლა ფარსმან მეფე. მაშინ იქმნა
გლოვა, ტირილი და ტყეზა ყოველთა ქართველთა ზედა, წარჩინე-
ბულთაგან ვიდრე გლახაკთამდე. იტყებდეს თავთა მა[თთ]ა, და ყო-
ველთა ქალაქთა, უბანთა და დაბათა დასხდიან მგოს[ანნი გლოვი]-
სანი, და შეკრებიან ყოველნი და ავსენებდიან სიმცნესა და [სიქუე- 10
ლესა და სიშუენიერესა და სახიერებასა ფარსმან ყველისასა, და
A13 ი ტ[ყო დ ე ს ე ს რ ე თ] ¹ „ვაძ² ჩ უ ე ნ და, მ ო გ] უ ი ძ უ ლ] ნ აპ | ჩუენ
სუემან ბოროტმან, და მეფე ჩუენი, რომლისა მიერ ვსნილ ვიყვენით
M 163 მონებისაგან მ | ტერთასა, მოიკლა კაცთა გრძნეულთაგან, და აწ მი-
ვეცენით ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა “. 15
- მა შინ გა მო ვ ი დ ე ს ს პ ა რ ს ნ ი, და გა მო ი ტ ა ნ ე ს
თ ა ნ ა მი რ და ტ, და ი პ ყ რ ე ს ქ ა რ თ ლ ი, და მისცეს მირდატს
ნაწილი მისი, ხოლო ნაწილი ფარსმანისი თუით დაიპირეს, და დაუტე-
ვეს ერისთავი არმაზს, ხოლო [ფ]არნავაზ სპასპეტმან წარიყვანა ცოლი
და ძე ფარსმან ძუელისა, ივლტოდა და მივიდა სომხითს, რამეთუ სო- 20
მეხთა მეფისა ასული ცოლი იყო ფარსმანისი; და დაიპყრა ქართლი
მირდატ და ერისთავმან⁴ სპარსთამან. ხოლო მეგრნი დადგეს ერთ-
გულობასა ფარსმანის ძისასა.
- მას ჟამსა [მო]ყუარედ იყუნეს სომეხნი და ბერძენნი. მაშინ
სომეხთა მეფემა[ნ] მოირთო ძალი ბერძენთაგან და წარმოემართა 25
ბრძოლად სპარსთა და ქართველთა. ეშუელნეს მეგრნი და შეკრ-
ბა სიმრავლე ურიცხუი მაშინ მირდატ და ერისთავმან სპარსთამან
[მოირთეს] ძალი სპარსეთით. ხოლო სომეხნი [და ბერძენნი და მეგ-
M 164 რელნი შთავიდეს ში]გა-[ქართლს, და მუნ მიეგებნეს სპარს[ნი და
A 14 ქართუელნი მდინარე] | სა ზედა, რომელსა რქუიან ლიახუი, და მუნ
იქმნა ბრძოლა მათ შორის ადგილსა, რომელსა რქუიან რეკად⁶
მოსწყდა ორთაგანვე ურიცხუი⁷, იძლინეს სპარსნი და ქართველნი.
და მოკლეს მირდატ და ერისთავი სპარსთა, და მოსრნეს სპანი მათ-
ჭ 71 ნი. | თ[ექუსმეტი].

¹ ესრედ M. ვაა M. ² მოგიძივნა M, მოგუძინა B. ⁴ ერმან A. ერისთავმან
BM. ⁵ მიდრატ A. ⁶ რუკაა A. რევი M, რეხი ბ. ⁷ ორიცხუინი A. . რიცხვი M.

დასუეს მეფედ მე ფარსმან ქველისა, რომელსა
ერქუა ადამი, და სამ წელ ოდენ მეფობდა. მოკუდა და დარჩა მე
მისი წელიწდისა ერთისა ყრმა; და ვიდრე აღიზარდებოდა ყრმა იგი,
მეფობდა დედა ადამისი, რომელსა სახელი ერქუა ლადან¹.

ჩ უ ი დ მ ე ტ ი.

და ვითარ აღიზარდა მის წული ფარსმანქველისა, სახელით
ფარსმანვე, [მეფე იქმნა].

თ უ რ ა მ ე ტ ი.

- და შემდგომად მისსა მეფობდა მე მისი ამზასპ. იყო
კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი, მსგავსებით ფარსმან ქველისა; 10
- M 165 ამისსა მეფობასა გამოვიდეს ოვსნი, სპანი დიდნი, გზასა დვალე-
თისას. ვერ იგრძნა ამზასპ ეიდრე გამოსლვადმდე მათისა. მოვი | დეს
ოვსნი და დადგეს ლიახუსა [ზედა რვა დღ] განსუენებად. არა სა-
და განვიდა მარბიელი, რამეთუ ქალაქსა მცხეთისასა] შემუსრვად
გამოსრულ იყუნეს. მაშინ ამ[აზასპ მოუწოდა ყოველთა] ერისთავთა 15
- A 15 ქართლისათა. მოვიდეს | ერისთავნი: აღმოსავლეთისა ერისთავი, კა-
ხეთისა ერისთავი, ხუნანისა ერისთავი, სამშუილდისა ერისთავი. და
შემოკრბეს მკედარნი სპარსეთისანი, და ეიდრე მოვიდოდეს ერის-
თავნი, მოვიდეს ოვსნი ჩრდილოთ კართა ქალაქისათა, რომელ არს
მუხრანი, მაშინ ამზასპ მეფემან განავსნა ციხენი და კარნი მცხეთი- 20
- ჭ 72 სანი ლაშქრითა, და იყო სიმრავლე ქუეითთა | მცხეთელთა, რომელნი
კართა და ზღუდეთა სცვიდეს⁹ მათგან კიდე გარე მეომრად გამა-
ვალი ლაშქარი ქუეითი იყო ოცდა ათი ათასი ყოვლადვე, მაშინ
რომელ ჰყვა მკედარი ათი ათასი. განვიდა (ამსა) ამზასპ და განა-
წესნა ქუეითნი არაგუსა იმიერ და ამიერ სიმაგრეთა შინა კართა; 25
- M 166 ხოლო მკედრითა ლაშქრითა განვიდა ამზასპ ადგილსა, რომელსა
რქუიან საფუ | რცლე. იპყრა ზურგად ქალაქი და ქუეითნი იგი, რომელ
დაეყენნეს კართა შინაი იწყეს ბრძოლად მუმბარეზთა. განვიდა ამ-
ზასპ მშუილდითა, იწყო სროლად გულითა ფიცხლითა და მ კ ლ ა ვ ი -
თ ა ძ ლ ი ე რ ი თ [ა; ე ზ ო მ] შორს ისროდა, რომელ დამართებით[ა 30
- მდგომთა ოვსთაგან არა] | "შეეტყობოდა² და არცა ინახებოდა სიშორითა,
ანუ აქუს მშუილდი და მუნ ჰკრის ისარი, რომელსა ვერ დაუდგნის
სიმაგრემან საჭურველისამან. და მას [დ]ღესა შინა ამზასპ მოკლა მუმ-
ბარეზი თხუთმეტი რჩეული და ცხენი მრავალი. და სხუათაცა მუმ-
ბარეზთა ამზასპისათა მოკლნეს მუმბარეზნი ოვსთანი; და დადვა დი- 35
- დი ვნება ოვსთა ზედა. მას დღესა შინა მოეიდა ამზასპ ქალაქად

¹ ლადანა M, დადანა B. ² შემცველწბოდა B, შეიტყუებოდა M.

- მკედრიტა სპიტა, ხოლო ქუეითნი იგი დადგეს მუნვე ადგილსა ზე-
და კართა შინაა. მას ღამესა მოემატნეს მკედარნი, რომელნი ვერ
მოეტანნეს თანა ერისთავთა მათ სისწრაფითა.
- და ვითარ განთენდა, კუალად განვიდა მუნვე ამზასპ და
M I67 ად | ი ხ უ ნ ა ო რ ო ლ ნ ი. და გამოვიდა ოვსთაგან კაცი ერთი, რო- 5
მელსა ერქუა სახელი ხანხუა¹; იგი გამორჩეული იყო სპათა შორის
ოვსთასა². აღიზახნეს ორთავე და მიეტევენეს ურთიერთსა, და პირ-
ველსა მისულასა ჰკრა ოროლნი ამზასპ, და გან[ავლო ზუ]რგით, და
მოკლა იგი. და აღმოიჭადა³ ჳრმალი, და მიეტევა [სხუათაცა ზუმ-
A 17 ბერეზთა] ჳრმლითა, და მოკლნა ორნი სხუანი⁴ | შემოვიდა ქალა- 10
ქად მკედრებითურთ, ხოლო ქუეითნი განვიდეს მუნვე კართა ზედა.
და მას ღამესა კუალად მოემატნეს მკედარნი, და განიზრახეს დასხმა
ჰ 73 ოვსთა. განვიდა და დაესხა, გან | თენების ჟამსა, მკედრიტა და ქუეი-
თითა და ყოვლითა ძალითა, და აოტა ბანაკი მათი, და მოკლა
მეფე ოვსთა, და მოსრა ყოველი სიმრავლე მათი. წელსა მეორესა 15
მოირთო ძალი სომხითით და შეკრიბნა სპანი მისნი ყოველნი და
განვიდა ოვსეთს, ვერვინ წინა აღუდგა და მოტყუენა ოვსეთი. და
მოვიდა შინა განმარჯუებული.
- შემდგომად ამისსა შეექნა სილაღე და იწყო
M 168 მე ს ი ს ხ ლ ე ო ბ ა დ. და მოს | წყუიდანა მრავალნი წარჩინებულნი 20
ამისთუის მოიძულა იგი ერმან ქართლისამან, და მტერ იქმნა⁵ იგი
სომეხთა, და შეიყუარნა სპარსნი. მაშინ განდგეს ერისთავნი დასავლე-
თისანი ხუთნი: ორნი ერისთავნი ეგრისისანი. ერთი ოძრჯისა⁶, ერთი
კლარეთისა, ერთი წონდისა. ეზრახნეს ესე სომეხთა მეფესა და ითხო-
ვეს სომეხთა მეფისა მე მისი მეფედ) რამეთუ დისწული იყო ამზას- 25
პისი. მაშინ სომეხთა მეფე, ძალითა მისითა, წარმოემართ[ა ქართ-
ლად] და მოირთო ძალი საბერძნეთით. და ეზრახნეს [ოვსთაცა.
- A 18 ხოლო ო] | ცსნი სიხარულითა წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო
მათი ამზასპ. და გამოვლეს გზა თაკუერისა და მოვიდეს ერის-
თავთა თანა ეგრისათა. მაშინ ამზასპ მოუწოდა სპარსთა, და მო- 30
ვიდეს სპანი⁷ ძლიერნი და შემოკრიბნა ქართველნიცა. რომელნი
დარჩომოდეს. მაშინ ოვსთა და მეგრთა გარდამოვლეს მთა მცირე,
და შეკრბეს იგინი ერთად და ერისთავნი ქართლისანი გან-
დგომილნი.
- და ესე ყოველნი მივიდეს წინაშე სომეხთა მე- 35

¹ ხუანხუა MB. ² ამის შემდეგ A-ში სწერია (სხვა ხელით) და წაშლილი:
«მე მისი ყადანდი» ³ აღმოვიდა A. ⁴ სახუანი A. ⁵ ექმნა MB. ⁶ ორჯისა A.
⁷ სპარსნი MB.

- M 169 ფისა. ხოლო წარმოემართა ამზასკ, და მიეგება | გუთის-
 ჯევსა და არავინ იპოვა ეგეოდენტა მათ სპათა შინა ბერძენთა, სო-
 მეხთა, ოვსთა, მეგრთა და ქართველთა, მარტოდ მბრძოლი ამზას-
 პისი, არამედ ეწყუნეს ურთიერთას სპანი, და იქმნა ბრძოლა მათ
 შორის. იძლია ამზასკ, და იძლია სპა მისი, და დაიპყრეს ქართლი. 5
 ცხრამეტსა.
 დაუტევა სომეხთა მეფემან ძემისი ქართლისა მე-
 ჭ 74 ფედ, რომელსა სახელი ერქუა რევ, დისწული ამზასპისი. I ამან მოი-
 ყვანა ცოლი ბერძენთა¹ ასული ლოდოთეთისა, სახელით სეფელია.
 და მან მოიტა[ნა თანა] კერპი, სახელით აფროდისტოს², და აღმარ- 10
 თა თავსა მცხეთისასა. ესე რევ მეფე] დაღაცათუ იყო წარმართი,
 ჭ 19 არამედ იყო | მოწყალე და შემწე ყოველთა ჭარეულთა; რამეთუ
 სმენილ³ იყო მცირედ რამე სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრის-
 ტესი, და აქუნდა რამე სიყუარული ქრისტესია ამან მეფობასა შინა 15
 მისსა აკრიბა⁴ ქართლს შინა კლვა ყრმათა, რომელსა შესწირველი-
 M 170 ან კერპთა მსხუერპლა | დ. ვიდრე იყო იგი მეფედ, არღარავინ კლეი
 და ყრმათა კერპთათუის, არამედ ცხოვარსა და ზროხასა. ამისთუისცა
 ეწოდა რევ მართალი. იყო და მოკუდა.
 ოცსა.
 და შემდგომად ამისსა მეფობდა ძემისი ვაჩე. 20
 ოცდაერთსა⁵
 და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა ძე ვაჩესი ბაკურ.
 ოცდაორსა.
 და შემდგომად ბაკურისსა მეფობდა ძე ბაკურისი მირდატ⁶.
 ჭ 75 | ოცდასამსა. 25
 და შემდგომად მირდატისა⁷ მეფობდა ძემისი ასფაგურ. და
 ამან აღაშენა ციხექალაქი უჯარმა. ალექსანდრეს მეფობითგან ესე
 ყოველნი მეფენი მეფობდეს და იყვნეს კერპთმსახურნი; და ესე ას-
 ფაგურ⁸ იყო (აფსაგურ) უკანასკნელ⁹ მეფე ფარნავაზიანთა ნათესა-
 ვისა. ამის-ზე მეფე იქმნა სპარსეთს ქასრე ანუშარვან¹⁰ სასანიანი, 30
 რომელმან მოსრნა მეფენი აჟდალან[იანნი, რომე]ლი იცნობების არ-
 ჭ 20 დაბირობით¹¹, ვითარცა წერილ არს | ცხოვრებასა სპარსთასა. მაშინ
 სომხითს მეფე იქმნა, რომელსა სახელი ერქუა კოსარო¹². ამან კოსარო

¹ საბერძნეთით MB. ² აფროდიდოს M, აფროდიტის (აფროდიტა) B. ³ ესმე-
 ნი A. ⁴ აკრიბა A., არღარავის უტევა MB. ⁵ ოცდაერსა A. ⁶ მიდრატ A. ⁷ მი-
 დრატისა A. ⁸ აფსაგურ. ⁹ უკანასკნელ A. ¹⁰ ანუ შირვან ანუ: შარვან AM.
¹¹ არდაბირობით B, არა დათრობით A, ' არდაბირობით M. ¹² კოსაროს B.
 კასრი M.

M171 სომეხთა მეფემან, უწყო ბრძოლად ქასრე მეფესა სპარსთასა და შეეწეოდა მას ასფაგურ, მეფე ქართველთა. ამან¹ ასფაგურ განა-
 ხუნის კარნი კავკასიანთანი და გამოიყენან | ის ოვსნი, ლევნი და ხა-
 ზარნი, და მივიდის კოსარო მეფისა თანა ბრძოლად სპარსთა. და პირ-
 ველსა შესულასა სპარსეთად ეწყო მეფესა სპარსთათა. და აოტეს
 ამათ. მიერთგან ვერაოდეს წინააღუდგა. და განამრავლეს შესულა
 სპარსეთად წარტყუნვად. 5

თავი მეოთხე

შემოსულა სპარსთა ქართლს. მეფობა მირიანისი ქასრეს ძისა.

ვითარ იოტეს სომეხთა, ქართველთა და ჩრდილოსა ნათესავ-
 თა მეფე სპარსთა, და განამრავლეს შესულა სპარსეთს და ოჯრება
 376 სპარ | სეთისა, და ვერდარა ოდეს წინააღუდგა მეფე სპარსთა, მა-
 შინ მეფემან სპარსთამან, სავსემან მწუ[ხარები]თა, მოუწოდა მთა-
 M I 72 ვართა სო | ფლისათა და ერისთავთა, [და ყო განზრახვა] და ეძიებ-
 A 21 და ღონესა ბოროტსა მოწევნულსა, | და აღუთქუმიდა ნიჭსა დიდსა
 და პატივსა, რომელ უძლოს ღონე შურის-გებისა ხოლო კრებულ-
 სა მას შორის იყო წარჩინებული ერთი მთავარი, სახელით ანაკ
 ნათესავისაგან კოსორისა², სომეხთა მეფისა. აღდგა იგი, წარმოდგა
 და თქუა: „ოტებულ არს სპა ჩუენი კოსორ სომეხთა მეფისაგან,
 აწყუედილ არიან მჯედარნი ჩუენნი, და დასდებია შიში და ძრწო-
 ლა³ მათი სპარსთა ზედა, და განძლიერებულ⁴ არიან იგინი, და ვერ
 ძალ გუიც წინააღდგომად მათდა. აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, რა-
 თა მშუიღობითა და ვედრებითა⁵ და ხარკისა მიცემითა დავამშუიღოთ
 კოსორ⁶ მეფეს“. ესე რომელ თქუა ანაკ⁷, არა გულითა თქუა, არამედ სი-
 მრავლესა მას უფარვიდა გულისა მისისა განზრახვასა. მიეახლა მეფე-
 სა და თქუა: „ა რ ა ე ს ე უ წ ყ ო დ ე , რ ა მ ე თ უ ე ს ე ა რ ს გან-
 ზრახვა ჩემი, რომელ ვთქუ, ვითარმედ ღირს მყავ მარტოდ ზრახვად
 შენ წინაშე, და ვაფუწყო მეფობასა შენსა გულის ზრახვა ჩემი
 M 173 მაშინ წარჩინებულთა მათ იზრახეს [თუის]-თ | უისად წინაშე მეფისა
 22 და წარვიდეს. მაშინ [მოუწოდა ფარულად]⁸ | მეფემან ანაკს და
 რქუა ანაკ: „მეფე, ცხოვნდი უკუნისამდე, მე გიძიო ღონე შურის-
 გებისა კოსორს ზედა, წარვიდე დედა-წულით ჩემითურთ, და მო-
 მენდობის იგი ნათესაობისათუის, და სუემან შენმან მოავლინოს
 კეთილად, და მოვკლა მეფე იგი და დავდვა თავი ჩემი შენთუის“.

¹ ამან ამან A. ² კასრო M, კოსაროს B. ³ ზრწოლა M. ⁴ განძლიერებლ A.
⁵ ვედრებისა A. ⁶ კასრო M, კოსარო B. ⁷ ანმა M, ანაკ AB. ⁸ ასეა M-ში, A-ში
 დარჩენილი ნაშთების მიხედვით უნდა ყოფილიყო „ფარულად მოუწოდა“.

სთნდა განზრახვა ესე მეფესა, და მოკლეთა დღეთა წარმოვიდა ანაკ და ძმა მისი დედა-წულითა მათითა რეცა განდგომად სპარსთა მეფისაგან; და მოვიდა საზღვართა სომხითისათა¹, ქალაქსა, რომელსა რქუიან ხილახილა², საზამთროთა ადგილთა სომეხთა მეფეთასა. იხი-
 ჭ 77 ლა რა მეფემან კოსორო³. დიდითა პატივითა შეიწყნარა, | რამეთუ 5
 ყოვლითა სიმარჯუითა მისლვასა მისსა სარწმუნოდ აჩუენებდა, და ხედ-
 ვიდა⁴ მეფე, რამეთუ ყოველთა სახლეულთა მისთა მი-
 M 174 ემართა. მაშინ მეფემან მისცა პატივი, მეორე დიდი⁵ მისსა საყდა |რთა
 აღიყვანა სიხარულით და განსუენებით. დაყუნ[ეს რა დღ]ენი ზამთრი-
 სანი, და მოიწივნეს დღენი ზაფხულისანი, [და განდიდნეს მდი]წარენი, 10
 A 23 წარმოვიდა მეფე და მოვიდა არატსან⁶ |ქალაქსა, და განზრახვად იყო
 იყო კოსორო⁷ მეფე კუალად შესლვად სპარსეთს. მაშინ დღესა ერთ-
 სა განვიდა მეფე ნადირობად, და გაჰყვეს თანა ანაკ და ძმა მი-
 სი, და იპყრნეს მახუილნი ლესულნი ფარულად საწუიმარსა შინა⁸ და
 პოვეს დრო⁹ და მოკლეს მეფე და ივლტოდეს. ხოლო დევნა უყვეს 15
 მთავართა სომხითისათა, მიუსწრეს ვიეთმე კიდსა, და რომელთამე
 მოუსწრეს ფონსა და იწყუდინეს იწროსა შინა; და ვერვინ წაუვიდა
 და მოკლნეს იგინიცა.
 და მოსრნეს ყოველნი ნათესავნი მისნი, თუინი
 ერ დაშთეს ორნი შვილნი მათნი. აღიხუნეს მამამძუძეთა 20
 მათთა: ერთი შეივლტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა, მეორე
 საზღვართა სპარსეთისათა. ვითარცა ესმა სპარსთა მეფესა ქასრეს სა-
 M 175 სა[ნ]იანსა, და წარმოემართა ყოვ |ითა ძალითა მისითა: მოვიდა პირვე-
 ლად სომხითს, დაიპყრა სომხითი, მოსრა და ტყუე ყო ყოველი ნათესავი
 სომეხთა მეფისა. ხოლო ერთი მე კოსორო¹¹ მეფისა, მცირე ყრმა, შეივლ- 25
 ტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა და [მუნ] იზარდებოდა, რომელ-
 სა ერქუა თრდატ. მაში[ნ ვითარცა დაი]პყრა სპარსეთი სომეხთ[ა მე-
 A 24 ფემან, წარვიდა ასფაგორ ქა]რთველთა მეფე ოესეთს, რათამცა მოი-
 მატნა სპანი ოვსეთით და ბაამაგრნა ციხე-ქალაქნი რაჟამს შევიდა ოვ-
 სეთად, ეწია სიკუდილი და მოკუდა მუნ. ამას ასფაგურს არა ესუა¹² 30
 მე. არამედ ასული ერთი. მაშინ შეკრბეს ყოველნი ერისთავნი ქართ-
 ჭ 78 ლისანი მცხეთას ქალაქსა სპასპე |ტისა თანა, რომელსა ერქუა მაეჟან.
 ზრახვა ყვეს ერთბამად სავსეთა მწუხარებითა და თქუეს: უარა ვავუფ-
 ლოთ ბულთა ჩუენთა¹³ მწუხარება, რათა არა მიგუელოს გონიე-

¹ სომეხთასათა A. ² ხალხაითა M, ხილადა B. ³ კასორო M, კოსაროს B. ⁴ ხედ-
 ვითა A. ⁵ მეორე დიდი A, მეორედად B, მეორედ M. ⁶ არარატსა MB. ⁷ კასროს M.
 კოსარო B. ⁸ საწუიმარსა ქუეშე სტეოდეს (სტეოდესა B.) MB. ⁹ დრო A, დარი B,
 ჟამი M. ¹⁰ ნთესავი A. ¹¹ კასრო M, კოსაროს B. ¹² ესუ A. ¹³ ჩუნთა A. ¹⁴ მიგუილოს A.

- M I76 რობა, გარნა ვიძიოთ ღონე ჭირთა და განსაცდელთა ჩუენ!თათუის.
 მაშინ თქუა მ ა ე ჟ ა ნ ს პ ა ს კ ე ტ მ ა ნ: „უკეთუმცა იყო
 ძალი ესეოდენი, ჩუენცა სპარსთა მესამედი¹ შევესწორებოდით, და-
 ვმცავსხენით² თავნი ჩუენნი სიკუდილად და წინააღუდეგით მათ. და
 თუმცა იყო მკუიდრი მეფისა ჩუენისა, ანუ ნათესავი მეფეთა ჩუენ- 5
 თა, რომელ ღირს იყო მეფობასა, დავდეგითცა ციხე-ქალაქთა შინა,
 დავსხენითცა³ თავნი[ი] სიკუდილად, ვჭამეთმცა ჯორცი კაცისა,
 ვითარცა პირველად [მამათა ჩუენთა. ა]რამედ მოწევნადსა⁴ ესრეთ
 მოუვლენია: მო[იკლა სპარსთაგან დიდი იგი მეფე] სომხითისა, წა-
 A 25 ლებულ I არს სომხითი, რომელსა ევიდა სამეუფო ჩუენი, და აღუღია 10
 პირი მისი სპარსთა მეფეთა შთანთქმად ყოვლისა ქუეყანისა. არა-
 ვინ არს წინააღმდეგომი მისი, და დარჩომილ ვართ ჩუენ ობლად,
 ვითარცა ცხოვარნი უმწყემსონი. აწ ესე არს განზრახვა ჩე-
 M 177 მი რათა მ[ო ვ]ა გ[ოთ] წინა | მეფეთა სპარსთასა მორჩილება და 15
 ვითხოვოთ მისგან წყალობა და მე მისი მეფედ ჩუენდა, და ვევედრ-
 ნეთ, რათა შერთოს მესა მისსა ცოლად ასული მეფისა ჩუენისა
 ასფაგურისი; ვაუწყოთ ქალისა მის ნათესაობა ნებროთიანთა⁵ და
 დიდებულთა არშაკონიანთა, და ვითხოვოთ მისგან დამჭირვა სჯულ-
 სა⁶ ზედა მამათა ჩუენთასა, და ვითხოვოთ ჩუენ თანა არა აღ-
 რევა სპარსთა და წარჩინებულად პყრობა ჩუენი ნუ უკუე შეიწყნა- 20
 როს ვედრება ჩუენი და ყოს ესე ყოველი ჩუენ ზედო და უკეთუ
 სჯულსა მამათა ჩუენთასა მიგულიებდეს, და ჩუენ ზედა სპარსთა
 ჭ 79 წარჩინებულ ჰყოფდეს, და ნათესავსა მეფეთა ჩუენთასა მოსწყუედ-
 დეს, მაშინ [სი]კუდილი უმჯობეს არს თავთა ჩუენთა[თუის]... მონა-
 A 26 ხვასა ესევითარისასა⁸. დავსხნ[ეთ თავნი ჩუენნი ცი] | ხეთა. და ქა- 25
 ლაქთა შინა და მოვსწყუედეთა, ყოველნი". მაშინ ეწამნეს ყოველნი ერის-
 თავნი ზრახვასა მაეჟანისსა და წარგზავნეს მოციქული წინაშე
 M178 სპარსთა მეფისა. და მოავსენეს | ესე ყოველი, რომელ განეზრახა.
 ხოლო გამოიკითხა სპარსთა მეფემან პირველად
 ქალაქისა მცხეთისა, და უთხრეს სივრცე და სიმაგრე⁹ მისი, 30
 და მახლობელობა ხაზართა და ოვსთა. და კუალად გამოიკითხა
 გუარი ასფაგურისა ასულისა, და უთხრეს ნათესაობა ნებრო-
 თიანთა და არშაკონიანთა. ფარნავაზიანთა. კეთილად სთნდა სპარს-
 თა მეფესა, და შეიწყნარა ვედრება¹⁰ ქართველთა, რამეთუ თუითცა

¹ მესაედთა MB. ² დამცავისხენით M, დამცავსხენით A. დამცავსცენით B. ³ დამცავისხენით M, დამცავსცენით B. ⁴ ჟამთა მოწევნადსა B, ჟამთა მოწევნისა M. ⁵ ნებროთიანთა A. ⁶ სჯულისა A. ⁷ უკეთუ < ⁸ ვიდრე მონახუა ესევითარისად B, ვიდრე მოწევნა ამისი ჩუენ ზედა M. ⁹ სიმაგრე A. სიგრძე MB. ¹⁰ ვედრედრება A.

უკეთესად გამოარჩია და მას ჟამსა¹ დასმა ძისა მისისა მეფედ. რა-
 მეთუ ყოველთა ქალაქთა სპარსეთის², ქართლისა და რანისა, მის
 კერძოთა, ყოვლისა უფროსად და უმაგრესად გამოარჩია მახლობე-
 ლად ჩრდილოთა მტერთა, რათა ბრძოდეს მათ მუნით, და იპყრობდეს
 ყოველთა კავკასიანთა. აღასრულა ყოველი სათხოველი ქართ[ველ]თა,
 და მისცა ყოველსა ზედა ფიცი და აღთქმა, და მოვიდა მ[ცხეთას, და
 M 179 მიეგე]ბა მაეჟან სპასპეტი დ | ა ყოველნი ერისთავნი [ქართლისანი.
 მაშინ მოიყუანეს ა]სული ასფაგურ მეფისა ს ა მ შ უ ი ლ³. და
 A 27 შ ე რ თ ო] იგი სპარსთა მეფემან ძესა თუისსა, რომელ ჰყვა მუნით
 შუიდისა წლისა, ნაშობი⁴ მკვევალისა, რომელსა ერქუა სპარსულად
 მირან და ქართულად მირიან. ესე მირიან იგი არსა რომელმან
 ჟამსა სიბერისა მისისასა იცნა ღმერთი დამბადებელი და შეიწყნა-
 რა სახარება მოციქულთა წმიდისა ნინოს მიერ, იქმნა აღმსარებელ
 წმიდისა სამებისა და თაყუანისმცემელ ჯუარისა პატიოსნისა.

[თავი მეხუთე] 15

ჰ 80 აწ ვაკსენოთ ცხორება მირიანის ძისა ქასრე არდაშირისა
 სასანნიანისა

ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა, და
 შეჰპრთო ძესა მისსა მირიანს ასული ქართველთა მეფისა: და მისცა
 და დასუა მეფედ მცხეთას, და მისცა ქართლი, სომხითი, რანი.
 მოვკანი და ერეთი⁵ და იყო მირიან წლისა შუიდისა, და თანა
 M 180 ჰყვა მეფესა დედა მირიანისი, და არა დაუტევა იგი მი | რიანს თა-
 ნა, რამეთუ უყუარდა დედა მირიანისი, ვითარცა თავი თუისი, არა-
 მედ დაუტევა მამამძუძედ და განმგებელად წარჩინებული ერთი,
 რომელსა ერქუა მარვანოზ⁶, და დაუტევა ორმოცი ათასი მკვედა-
 რი სპარსი [რჩ]ეული, და არა დასხნა ქართლისა საზღვარ[სა
 A 28 სპარსნი იგი], | ფიცისა მისთუის, რომელ ფიცებულ იყო ქართველ-
 თად⁷, არამედ დასხნა ჰერეთს⁸ და მოვკანს და სომხითს. და უბრ-
 ძანა მირვანოზს, რათა სპარსთა მათგანი რჩეული შუიდი ათასი
 მკვედარი ქალაქსა შინა იპყრას მცველად ძისა მისისა. და ესრეთ
 დაეზავა⁹ ქართველთა¹⁰, და კარნი და ციხენი [და] ქალაქნი ყოველნი
 იპყრნეს ლაშქრითა სპარსითა. ხოლო სხუა სიმრავლე სპარსთა არა

¹ და მას ჟამსა A, მცხეთას MB. ² სომხითისა B, სომხითისათა M. ³ სამშუ-
 ილ..... A, ⁴ სახელით აბებორა M, რომელსა ერქუა B. აბებურა B. ⁵ ნშობი A. ⁶
 ერეთი A, რეთი M, ჰერეთი B. ⁷ მირვანოს B, მირავანოზ M. ⁸ ქართველად A.
 ქართუელთა M. ⁹ ჰქარეთს A. ¹⁰ დაეზავ A. ¹⁰ ქართვეთა A.

იყო ქუეყანასა შინა თანაადრეულად. „და იყოს შვილი ჩემი
ორსავე სჯულსა ზედა: მამათასა და ცეცხლის-მსა.
ხურებასა, და თქუნთა კერპთასა“, რამეთუ პირველ ამაზედა
მოეცა ფიცი.

- და წარვიდა მეფე და ყოველნი წარიხუნა ჴევნი კავკასიანთანი, 5
და დასხნა¹ ყოველგან მთავარნი, და უბრძანა მათ ყოველთა რათა
M 181 იყუნენ მორჩილ ძისა მისისა მირიანისსა. და უბრძანა მამამძუძესა
მისსა მირვანოზს, რათა ბრძოლიან ხაზართა, და წარვიდა მეფე.
ჟ 81 ხოლო ამან მირვანოზ მატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და
უმეტეს ყოველთასა მოამტკიცნა ზღუდენი ნ[ეკ]რეს ქალაქსა. აღი- 10
ზარდა მირვან მსახურებასა შინა შუიდთა მათ კერპთასა და ცე-
ცხლისასა. და შეიყუარნა ქართველნი და დაივიწყ[ა ენა სპარსულ],
A 29 და ისწავა ენა ქართული. და მატა შემკობა კერპთა და ბომონთა
კეთილად იპყრნა ქურუმნი კერპთანი, და ყოველთა მეფეთა ქართ- 15
ლისათა უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა კერპთასა, და შეამკო
საფლავი ფარნავაზისი. ესე ყოველი ქართველთა სათნოებისათუის
ქმნაი კეთილად იპყრნა ქართველნი ნიჭითა და ყოვლითა დიდე-
ბითა. და შეიყუარეს იგი ყოველთა ქართველთა უმეტეს ყოველთა
მეფეთასა. და მეფობდა მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომ- 20
ხითს, რანს. ერეთს, მოვკანს და ეგრს
M182 და ვითარ იქმნა მირვან თხუთმეტისა წლისა, მოუკუდა ცო-
ლი, ასული ქართველთა მეფისა, და ამას ზედა ამოსწყდა მეფობა
და დედოფლობა ქართლსა შინა ფარნავაზიანთა მეფეთა. შეწუბდეს
ყოველნი ქართველნი სიკუდილსა ზედა დედოფლისა მათისასა, არა- 25
მედ დაადგრეს ერთობასა² ზედა მირიანისსა, არცა ძალ ედვა,
არცა ვინ იყო ფარნავაზიანთა ნათესავი, რომელ ღირს იყო მეფედ,
და მეფობდაცა³ მეფობა მირიანისი.
- ხოლო ამან მირიან მეფემან მატა კეთილსა 30
ქართველთასა, და მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, პონტოთ, ასუ-
ლი ოლილოტოსისი⁴, სახელით ნანა. და იწყო ბრძოლად [ხაზართა,
A 30 და მარადი] ს ბრძოლის; ოდესმე გაადგიან მირიანს ლევნი, და მათ
გამოიყვანონ ხაზარნი; მიეგებოს ერეთი ანუ მოვკან და მუნ ეწევის
ოდესმე გაადგიან მირიანს, გამოიყვანონ დურწუკთა და დიდოთა,
M 183 და მაშინ ეწევის, ვერაოდეს სძლეს ხაზართა, ყოვლად მირიან
ჟ 82 სძლის; და ესრეთ მრავალგზის გარდაიწადა წყობა ხაზართა. | და 35

¹ დასცინა A, M. ² ერთობასა A, ერთგულებასა B, ერდგულებასა M.
³ მეფობდაცა A, შეიტკბეს ამის მიზეზისათვის B, შეიკრიბა სამის მიზეზისათვის M. ⁴ ოლილოტოსისი AM, ულიოტორისი B.

უფროსი ლაშქრობა მისი იყვის დარუბანდს, რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მოადგიან დარუბანდს¹, რათამცა წარიღეს და მუნ განაღდეს კარი ფართო, და მუნით იწყეს გასულად სპარსთა ზედა. ხოლო ოდეს მოვიდიან ხაზარნი დარუბანდს, წარვიდის მირიან შუელად დარუბანდისა: და ოდესმე უომრად მირიდიან ხაზართა, და ოდესმე ბრძოლითა აოტნის.

5

ხოლო ვითარ იქმნა მირიან ორმოცისა წლისა, მოკვდა მამა მისი, სპარსთა მეფე, და დაჯდა მეფედ მმა მირიანისი უმრწამესი², რომელსა ერქუა ბარტამ. ვითარცა ესმა მირიანს, მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, შეკრიბნა და წარემართა ბ[აღდადს], რათამცა დაჯდა საყდართა მამისა. ხოლო მამამ[ნცა მისმან შეიკ]რიბნა სპანი ურიცხუნი და მოეგება ბ[რძოლად. და შეკრბეს გემსა ზედა ნისბანისსა³. და ვითარცა იხილეს მოხუცებულთა და მარზაპანთა სპარსეთისათა, ვითარმედ მახუილი დაეცემის ურთიერთსა, აღდგეს მათ შორის მოციქულად და ბჭედ, დასჯერდეს ორნივე მეფენი ბჭობასა მათსა, დასხდეს ბჭედ მირიან სარჩლა: „მე პირმშო მვილი ვარ მამისა ჩემისა, და საუფლისწულოდ ებოდნეს უცხონი ქუეყანანი მკლავითა წახმულნი, და მუნ ყოველნი დღენი ჩუენნი⁴ დამიყოფიან ბრძოლასა შინა ხაზართასა, და მრავალგზის სისხლითა ჩემითა დამიცავს სპარსეთი ხაზართაგან. ამისთუის ჩემი არს საყდარი მამისა ჩემისა” ხოლო ბარტამ იტყოდა ამას: „თუცა პირმშო არს, ნაშობი არს მჯელისა და ნაშობსა მჯეკლისასა ყყოფის სუედ, რომელ მას მიხდომიან სამეფონი; მე ნაშობი ვარ ინდოთა მეფისა ასულისა, სპარსთა მეფისა⁵, და მოგსმენია⁶ ანდერძი მამისა ჩემისა, და მოგინახავს, რამეთუ ჳელითა მისითა დამადგა გუირგუინი თავსა“ ხოლო გაბჭეს და მისცეს მ[ეფობა სპარსთა ბარტამს, ხოლო მირიანს გულის სადებელად [მისც]ყეს ბარტამისგან ჯაზირეთი და შამის ნახევარი და ადარბადაგანი. ესე ქართლსა, სომ[ხითსა, რანსა, ერეთსა და მოვკანსა ზედა მოურთეს. და წარმოვიდა მირიან. ვიდრელა იყო მუნ, გარდამოვლეს ოვსთა ფეროშ და კავატია⁷ და განრყუნეს ქართლი. მირიან გარესგარ გარდავიდა ოვსეთით, და მოტყუნა ოვსეთი, და მოუწია ხაზართა, გარდამოვლო გზა დვალეთისა და მოვიდა შინა. და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელთა ჩუეულე-

10

15

20

25

30

A 31
M I 84

M 185
A 32
ჟ 83

¹ რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მოადგიან დარუბანდს MB (A-ს გადამწერს გამოუტოვებია კიდურმსგავსების შეცდომით). ² უმრწამესი AM, უმრწემესი B. ³ ნასიბისასა MB. ⁴ ჩემნი MB. ⁵ მეფისა A, დედოფლისა MB. ⁶ მოგისმენია MB. ⁷ კავცია MB.

- ბისაებრ მოვიდეს ხაზარნი ბრძოლად დარუბანდისა. ხოლო მირიან წარვიდა შუელად დარუბანდისა, და ვიდრე იგი სრულ იყო წყობად ხაზართა, მაშინ მეფე გუთთა სპითა სპარსეთისათა ურიცხუთა შევიდა საბერძნეთად. ხოლო მეფე ბერძენთა შეკრბა სპითა მისითა და წინააღუდგა. მაშინ მეფემან გუთთამან სთხოვა ბრძოლა თავის-თავ კეისარსა. ხოლო კეისარსა ვერ ძალ ედვა ბრძოლა მისი. და იყო ძე კოსორო¹ სომე | ხთა მეფისა, სახელით თრდატ, რომელი ვაჰსენეთ, აღზრდილ იყო საბერძნეთს და იყო იგი გოლიათი. მას ჟამსა იყო [იგი] სპათა თანა ბერძენთასა და იგი გამოარჩიეს ყო | ველთა სპათა (თანა) ბერძენთა(სა), და შემოსეს იგი სამოსლითა და² საჭურველითა კეისრისათა, და კეისრისა სახითა გაგზავნეს ბრძოლად გუთთა მეფისაა გამოვიდა მუნით ბუთთა მეფე. და მიეტეენეს ურთიერთსა³ ბრძოლად. სძლო თრდატ და ველად შეიპყრა, და აოტეს ბანაკი გუთთა ხოლო კეისარმან მისცნა სპანი და გამოგზავნა სომხითს მამულსა თუისსა. შემოვიდეს და გამოასხნეს ერისთავნი მირიანისნი.
- მაშინ მირიან შემოიქცა წყობისაგან ხაზართა, და მოიყვანა თუისი მისი სპარსეთით ნათესავი I მეფეთა, სახელით ფეროზ; და მან მოიტანა სპა დიდი. ამას ფეროზს მისცა ქუეყანა ხუანანითგან ბარდავამდინ⁴ ორივე კერძი მტკ | ურისა, სხუაცა ძალი მისცა სპარსეთით, და უწყო ბრძოლა თრდატს. ოდეს მორთის ძალი თრდატ საბერძნეთით და მომართის მირიანს, ვერ ძალ ედვის მირიანს წინააღდგომად და გაამაგრნის ციხე-ქალაქნი⁵; და მოვლის თრდატ ქუეყანა მისი, და ოდეს განძლიერდის⁶ მირიანსპარსეთით, ვერ წინააღუდგის თრდატ, და მოვლის სომხით[ი. და] ესრეთ დაუცხრომელად იყვის შფოთი მათ შორის, და არ[ავინ
- A 34 |იპოვა მარტოდ მბრძოლი თრდატისა და სახელოვან იქმნის იგი ყოველსა ქუეყანასა, და სძლო ყოველადვე მბრძოლთა მისთა, ვითარცა წერილ არს სომხითისა შინა⁷.
- შემდგომად ამისსა მეფე იქმნა ძმისწული⁸ მირიანისი, ძე ბარტამისი⁹ მოუვლინა მირიანს მოციქული და რქუა: „რათა შევკრბეთ, გარდავლოთ სომხითი და შევიდეთ საბერძნეთად“. მაშინ გამოვიდა სპარსთა მეფე, და მიეგება მირიან, და შეკრბა ურიცხუი, ვითარცა თომანი ველთანი და ფურცელნი ხეთანი

1 კასრო M, კოსაროს B. ² და < A. ³ ერიერთსა A. ⁴ არდავამდინ A. ⁵ ცხე ქალაქნი A. ⁶ განჯლიერდის A. ⁷ სომხითისა შინა A, ცხოვრებასა შინა სომხითისასა M, ცხოვრებასა სომეხთასა B. ⁸ ძმისძული A. ⁹ მესამე ძმა მირიანისი და ბარდაშისი M.

სიმრავლითა. და გარდავლეს სომხითი, და ვერ წინააღუდგა თრდატ, არამედ გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი წარტყუენეს სომხითი და შევიდეს საბერძნეთად, და ვერ წინააღუდგა მათ ბერძენთ მეფე კოსტანტინე, და შთავარდა მწუხარებასა შინა. და იწყეს მოტყუენვად საბერძნეთისა.

5

მაშინ არწმუნეს კაცთა ღმრთის-მსახურთა მეფესა კოსტანტინეს და თქუეს, ვითარმედ: „ვიხილეთ საკუირველება ქრისტესი და ძლევა მტერთა მისთაგან, ვითარ ყოველნი მოსავენი ქრისტესნი წარძღუანებითა ჯუარისათა სძლევენ მტერთა მათთა“. კოსტანტინე მეფემან ირწ[მუნა] მათი, ვითარცა წერილ

10

A 35 არს ესე მოქცევასა¹ ბერძენთასა | განცხადებულად ნათელ ილო კოსტანტინე და წარმოიძღუნა სახე ჯუარისა, ეწყო სპათა მათ ური-

ჭ 85 ცხუთა სპითა | მცირითა, და ძალითა | ქრისტესითა აოტა ბანაკი მათი, M 189 და მოსრა სიმრავლე მათი ივლტოდეს ორნივე მეფენი მცირედითა მკედრითა, და მოუდგა უკანა კოსტანტინე და შევიდა საზღვართა მათთა, სპარსთა მეფე შევიდა მეოტი სპარსეთად. ხოლო მირიან დადგა ქართლად და გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი. უღონო იქმნა მირი-

15

ან და შეეშინა ოტებასა სრულიად ქართლი, რამეთუ აწყუედილ იყუნეს წყობასა მას შინა ყოველნი წარჩინებულნი მათნი, სპარსნი და ქართველნი. წარგზავნა მოციქული წინაშე კოსტანტინესა მეფესა, ითხოვა მისგან მშუილობა, და აღუთქუა მას მსახურება და მოწყმედა² სპარსთა. სთნდა კოსტანტინეს, რამეთუ შიში აქუნდა კუალად სპარსთა მეფისაგან, და შემწეობისათუ ის ეზრახა მირიანს. აღილო შვილი მირიანისი მზევლად, რომელსა ერქუა ბაქარ, და დაამოყურნა თრდატ და მირიან, და ამ-

20

ზახნა³. და მისცა თრდატ⁴ ასული მისი, რომელსა ერქუა სელომე⁵, მესა მირიანისსა ცოლად, რომელ | სა ერქუა რევ. უჩინა საზღ[უარი]

25

M 190 | ესრეთ: რომელთა ქუეყანათა მდინარენი დიან სამხრით და მიერთვიან რახსსა, ესე ქუეყანანი თრდატის კერძოდ დაყარნა; ხოლო, A 36 რომელთა ქუეყანათა მდინარენი დიან ჩრდილოთ და მიერთვიან მტკუარსა, მირიანის კერძად დაყარნა. ესრეთ გაუგო კოსტანტინე მეფემან, შუამდგომელ ექმნა და წარვიდა. მეფობდა მირიან ქართლს, რანს, ერეთს და მოკვანს, და აქუნდა ეგრისიკა ვიდრე ეგრის წყლამდე, და მისცა მესა მისსა რევს საუფლისწულოდ კახეთი და კუხეთი, და დასუა იგი უჯარმას; და ცხონდებოდეს იგინი უჯარმას. ხოლო სიძესა მირიანისსა ფეროზს აქუნდა ქუეყანა, რომელი

30

35

¹ მოქცევასა A. ცხოვრებასა M, ცხოვრებასა B. ² მოსწყდა A, მოწმულად B, განდგომა (სპარსთაგან) M. ³ და ამზახა M, ამზახლნა B. ⁴ თედრატ A. ⁵ სალომე MB

- ზემო ვაცსენეთ მიცემული მირიანისგან, და იყო მუნ ერისთავად. მას-
 ჟამსა მოსულ იყო წმიდა და ნეტარი დედა ჩუენი და ემბაზი ნინო
 M 191 მცხეთას შინა, და დაეყო სამი წელი, და განეცხადა ქება¹ | ქრის-
 ტეს(ი) სჯულისა, და იქმოდა კურნებათა თუინიერ წამლისა; ქმა-
 მალლად იწყო ქებად² სჯულსა ჭემმარიტსა ქრისტეს ღმრთისასა. 5
- ‡ 86 | მოქცევა მირიან მეფისა და ყოვლისა ქართლისა³
 წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულ[ისა]
 მიერ.
- A 37 პირველად ვაცსენოთ ცხორება და ნეტარება | წმიდისა დედისა
 ჩუენისა და ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელისა ნინო მოციქუ-
 ლისა, რომელი თუით მანვე ნეტარმან მოგუითხრა ჟამსა აღსარებისა
 მისისასა, რომელი აღწერა მორწმუნემან დედოფალმან სალომე
 უჯარმელმან, ძის ცოლმან მირიან მეფისამან ასულმან თრდატისმან.
 მათ ჟამთა, ოდეს წმიდა იგი კაბადუკელი იწამა ქრისტესთუის,
 იყო კაბადუკიათ ქალაქით კაცი ვინმე, მთავართა შესაბამი მონა ღმრთი-
 სა, სახელით ზაბილონ. წარვიდა რომელ წინაშე მეფისა მსახურებად 15
 M 192 | და ნიჭის მოღებად. მათვე ჟამთა კაცი ვინმე იყო კოლასტასა⁴ შინა.
 და ესხნეს მას ორ შვილ ძე და ასულ: სახელი ძისა მისისა იობანელ⁵,
 ხოლო ასულსა სოსანან⁶. აღესრულნეს მეუღლენი იგი, დარჩეს და-
 მმანი ობლად. აღდგეს და წარვიდეს ქალაქად წმიდად იერუსალიმად 20
 და მიევედრნეს. ე ს ე მ მ ა ი ო ბ ა ნ ე ლ ი მ ი ე მ თ ხ უ ი ა დ ე ვ ტ ა ლ [ა რ] -
 ო ბ ა ს ა ⁷, ხოლო სოსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარა ბეთლემელსა.
 ხოლო ესე ჭაბუკი კაბადუკელი ზაბილონ მიიწია წინაშე
 ‡ 87 მეფისა; და აღდგომილ იყუნეს | მას ჟამსა ბრანჯნი ბრძოლად რომ-
 A 38 თა, ველსა ზედა პატალანისასა. მის[ცა] | უფალმან ძალი ზაბილონ⁸ 25
 ჭაბუკსა და ქმნა წინა(შე)აღდგომა მტერთა ურიცხუ(ნი), და აოტნა
 ბრანჯნი, და შეიპყრა მეფე ბრანჯითა და მისნი მთავარნი მრავალ-
 M 193 ნი და | მოიყვანა წინაშე მეფისა მეფე ბრანჯთა და ყოველნი იგი
 მთავარნი; ხოლო მეფემან განაწესა სიკუდილი მათი. მაშინ იწყეს
 ტირილად ბრანჯთა და ევედრებოდეს ზაბილონს: „მოგუეც პირვე-
 ლად სჯული შენი და შეგუიყვანენ ტამარსა შენსა, და მაშინ იყავნ
 სიკუდილი ჩუენის რამეთუ შენვე გიპყრიედ და შენვე ყავ ჩუენ ზე-
 და, და უბრალო იქმენ⁹ სიკუდილისა ჩუენისაგან, ახოვანო“. ხოლო
 ზაბილონს ვითარცა ესმა, მსწრაფლ აუწყა მეფესა და პატრიაქსა
 სიტყუა მათი. და მისცეს ნათელი კელთა შინა ზაბილონისსა და 35

¹ ქადაგება MB. ² ქადაგებად MB. ³⁺ და A ⁴ კოლასტარს M, კოლასტარს B. ⁵ იობე ნელი M, იობენალი B. ⁶ სოსან M, სოსანა B. ⁷ დევლტრობასა M, დევტალარობასა B. ⁸ საბილონ A. ⁹ იქმნა A, იქმენ MB.

შეიყვანეს ტამარსა შინა ღმრთისასა და აზიარნეს¹ წმიდათა საიდუმლოთა ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა, და უჩუენეს დიდებანი იგი მოციქულთანი.

და დიღეულად რე აღდგეს ბრანჯნი იგი და შეიმოსეს სამოსელი სამკუდრო, განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკლავსა, ილოცვიდეს და მადლობდეს ღმერთსა [ნ]ათლის-ღებისათუის,] და იტყოდეს: „ჩუენ სიკუდილსა შინა უკ | უდავ ვართ, რამეთუ ღირს გუყუნა ღ(ე)მერთმან ესევეთარსა დიდებასა, მოღებად საგზალსა მას დაულევნელსა, ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა, მისა ღმრთისა უკუდავისა, რომელი უმაღლეს არს ყოველთა მაღალთა² და უქუესკნელეს³ ყოველთა უფსკრულთა, რომელ იგი არს კურთხეულ უკუნისამდე. ხოლო ვაი ნაშობთა⁴ ჩუენთა, ნაყოფთა⁵ სიმწარისათა და მკუიდრთა ბნელისათა“. და კმობდეთ: „მოვედინ მეჭრმე⁶ და აღიხუენ თავნი ჩუენნი ჩუენგან“.

ამას რა ხედვიდა ზაბილონ, აღიძრა გონებითა ტირილად, რამეთუ ვითარცა ცხოვართ⁷ თავნი მათნი კლვად წარიპყრნეს და ვითარცა კრავთა შვილთა მათთა სწყალობდეს. გამოითხოვნა მეფისაგან და შეკაზმულნი | განუტევნა იგინი. ხოლო იგინი ევედრებოდეს ზაბილონს, რათა წარყვეს ქვეყანასა მათსა და მისცეს სჯული ქრისტესი, ნათლის-ღება წყლითა ყოველს[ა] ერსა მათსა⁸ ხოლო (იგი) მან ისმინა ვედრება მათი, და მოითხოვა ხუცესი პატრიაქისაგან, და ბრძანება მოიღო მეფისაგან; და წარვიდეს. და ვითარ მიეახლნეს⁹ ერთისა დღისა სავალსა, მივიდა წინა | ამბავი, ვითარმედ მეფე ცოცხალი არის, მოვალსა, და ყოველნი მთავარნი მის თანა. შეიძრნეს ათნი საერისთაონი: ხოზამა, ხოზა, გაახილაჯა, ტენებაგა, სინგარაგი, ზიჯა, ზაგა, ზადა, ზარმა, თმონიდი და¹⁰ სამეფო. მიეგებოდეს ესე ყოველნი მდინარესა ზედა დიდსა და ღრმსა.

და დააყენნა მეფე მან იმიერ და ამიერ, და აკურთხა წყალი იგი, და შთაჴდა ყოველი იგი ერი, და გამოვიდეს აღმოსავალსა ერთსა, და დასდებდა ჴელსა ყოველსა მას ერსა. იყო მუნ ათ დღე, და აზიარნა საიდუმლოსა ქრისტესსა, დაუტ | ევნა მღდელნი და განუწესა წესი ყოველი. ამისა შემდგომად მისცა შშუიდობა ყოველთა და წარვიდა ნიჭითა დიდითა რომედ, და განიზრახა გონებასა თუისსა: „უწარვიდე იელუსალიმად, დავმარხო¹¹ ნიჭი ესე ჩემი ადგილსა ღმრთისასა“,

¹ აღიზარდეს A. ² მაღალთა AM, მათთა B. ³ უქვესკნელეს B, ქუესკნელსა M, უკანასკნელსთა ქუესკნელსა A. ⁴ შშობელთა B. ⁵ ნაშობთა A, ნაყოფთა MB. ⁶ მეჭრმლე M, მეხრმლე B. ⁷ ცხოვართა ვითარცა A. ⁸ A -ში ყოფილა „მათისა“ ⁹ მიეიახლნეს A. ¹⁰ და < AM. ¹¹ და ვმსახურო B, < M.

წარვიდა და განუყო ყოველი იგი მონაგები მისი გლახაკთა და პირ-
ველ კსენებელი იგი დევტალარი¹ (იგი) პატრიაქ² ქმნილი იყო-
ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიაქი³ და
ქ 89 რქუა სარა ნიაფორმან პატრიაქსა: ესე ზაბილონ მა | მა და ემბაზი⁴
ბრანჯთა, კაცი სრული ღმრთისმოშიშებითა და სიბრძნითა. მიეც 5
A 41 უჭკუე დაჭ შენი სოსანა ცოლად მისახ. და სთნდა წმიდასა პატრი-
აქსა და მისცა სოსანა ცოლად. წარვიდა ზაბილონ თუისად ქალა-
ქად კოლასტრად.

ესე წმიდა ნინო, მოძღუარი ქართლისა, ამათ-
გ[ან იშვა ოდენ მხოლოდ, თუნიერ სხვისა შვილისა], და აღზარდა 10
M197 დედამან მისმან სოსანა მსახურებასა შინა გლახაკთ | ასა. და ვითარ
იქმნა ნინო ათორმეტისა წლისა, მშობელთა მისთა განციდეს ყო-
ველივე რაცა აქუნდა, და წარვიდეს იელუსალიმად. მაშინ ზაბი-
ლონ დაიწერა ჯუარი პატრიაქისაგან და იჯმნა ცოლისაგან, და 15
შეიტკობ⁶ ასული წმიდა ნინო, და დაყარნა⁷, ვითარცა წყარონი,
ცრემლნი თულთაგან პირსა მისსა, და თქუა „შენ მხოლო ასულო
ჩემო, ესერა დაგიტეობ ობლად ჩემგან, და მიგათუალავ შენსა⁸ მა-
მასა ზეცათასა, ყოველთა მზრდელსა ღმერთსა, რომელსა ეგულეების
ზრდა⁹ ყოველთა ობოლთა და მსაჯული ქურივთა; ნუ გეშინინ შვი-
ლო ჩემო; ხოლო შენ მარიამ მაგდანელისა შური აღილე ქრის- 20
ტეს სიყუარულისათუის და და[თა მათ ლაზარ]ეს-
თა და თუ ეგრეთ შეიყუარო იგი, ვითარცა მათ, მან მოგცეს
ეგრეთვე ყოველივე რაცა ითხოვო". დაუტევა ამბორის ყოფა საუკუნო
M 198 და წარვი | და წიად იორდანეს, კაცთა მათ თ[ანა] | ველურთა, სადა ყოფა
A 42 მისი უწყის ღმერთმან დამზადებელმან. ხოლო დედა წმინდისა ნი- 25
ნოსი მისცა პატრიაქმან მსახურად გლახაკთა დედათა. და წმიდა
ნინო მსახურებდა ნიამფორს სომეხსა დვინელსა¹⁰ ორ წელ, და კი-
თხვიდა ყოვლადვე ვნებათა მათ ქრისტესთა, ჯუარცმისა, დაფლვი-
სა, და აღდგომისა, და სამოსლისა მისისა, ტილოთა და სუდრისასა,
მიწყებით ყოველსა. რამეთუ არავინ ყოფილ იყო და არცა იყო იე- 30
რუსალიმს სწორი მისა მეცნიერებით სჯულისა გზასა ძუელსა და
ქ 90 ახალსა ყოველსავე. იწყო უწყებად მისა და რქუა: „ვხე | დავ, შვილო
ჩემო, ძალსა შენსა, ვითარცა ძალსა ლომისა ძუისასა, რომელი იზა-
ხებნ ყოველსა ზედა ოთხფერკსა, გინა ორბი დედალი, რომელი აღ-

¹ დევხალარი M. ² პატრიაკ M. ³ პატრიაკი M ⁴ ებაზი A. დაა A.
⁶ + მკერდსა თუისსა MB. ⁷ დაღუარნა B. ⁸ შენ B, < M. ⁹ რომელსა ეგულეების
ზრდა A, რამეთუ იგი არს მამა MB. ¹⁰ ნაფორსა დანიელსა M.

- M 199 ვიდის სიმაღლესა ჰაერთასა უფროს მა | მლისა, და ყოველი ჳმელი გუგასა თუალისა მისისასა მცირისა მარგალიტისა სწორად შეიყენის, განიხილის და განიცადის საჳმელი მისი ცოცხლებრ¹; დაინახის, მოუტეენის ფრთენი და მიეტევის მას ზედა. ეგრეთ იყოს ცხორება მისი. 5
- A 43 აწ ვიწყო და გითხრა ყოველი. ოდეს იხილეს ღმერთი უკუდავი² კაცთა მოკუდავთა ქუეყანასა ზედა, რომელი მოსრულ იყო მოწოდებად წარმართთა³, ვითარცა თუით უნდა ჳსმა სულისა⁴, იწყო კეთილის ყოფად ურიათა, მკუდართა⁵ აღდგინებად, ბრმათა ახილვად, სნეულთა აღდგინებად. ესე შეიშურვეს, შეიზრახნეს, და წარავლინეს სტრატოტნი ყოველსა ქუეყანასა, სწრაფით მოსლვად ურიათა, და თქუეს, რამეთუ: „ესერა წარვსწყმდებით, მოვედით და შემოკერბით⁶ ყოველნი“.
- M 200 მაშინ მოიწივნეს ყოველნი ქუეყანით⁷ რიცხით⁸, სწავლულნი სჯულსა მმოსესსა, რომელნი იგი⁹ | წინააღუდეგს სულსა წმიდასა, რა იგი ჯერ იყო ყოფად ქრისტესა, მათ აღასრულეს: ჯუარს აცუეს და სამოსელსა მისსა წილი განაგდეს. და ხუდა ჩრდილოველთა მცხეთელთა მოქალაქეთა. ხოლო დაფლეს იესო და დაკრძალეს საფლავი. არამედ იგი აღდგა, ვითარცა თქუა პირველად, და ტილონი იგი იპოვნეს საფლავსა შინა. ვითარ განთუნა ესე ყოველი წარმოიცა, და პილატეცა მივიდა საფლავად და ცოლი პილატესი; და ტილონი იგი ვითარ პოვნეს, მოიხუნა ცოლმან პილატესმან და წარვიდა მსწრაფლ პონტოდ სახლად თუისად. და იქმნა მორწმუნე ქრისტესა. და შემდგომად მოვიდეს [ველთა] ლუკა 15
- A 44 მახარებელისათა, და დასხნა იგინი, სადაცა მან თუით უწ | ყის. ხოლო სუდარი არა იპოვა, არამედ თქუეს ვიეთმე, ვითარმედ: „პეტრეს პელეწიფა ახმად და აქუნდეს მასო“. არამედ განცხადებულად არა 20
- M 201 გუით | ხრეს.
- ჳ 91 ხოლო ჯუარნი ამასვე ქალაქსა შინა დამარხულ არიან, | არამედ ადგილი მათი არავინ უწყის: ოდეს ინებოს ღმერთმან, გამოჩნდეს იგინიცა“. ვითარცა ესმა ესე ყოველი წმიდასა ნინოს ნიაფორასაგან, მისცა კურთხევა და მაღლი ღმერთსა, და კუალად ჳკითსა; „სადათ არს ჩრდილოსა იგი ქუეყანა, სადათ არს 25

¹ ცეცხლებრ B, ცეცხლისაებრ M. ² უკუდვი A. ³ წარმართა A.

⁴ სოფლისა M, სოფლისად B. ⁵ მკუიდრი A. ⁶ შემოკერბით M. შემოკერთო B.

⁷ ქუეყაწი A. ⁸ ყოვლით ქუეყანით კაცნი მრავალრიცხუნი B, ყოვლით ქუეყანით და სოფლით კაცნი რიცხვნით M. ⁹ + ანტაკრად B, ანტარაკად M.

სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა“. რქუა ნიაფორამან: „ქალაქი მცხეთა, ქუეყანა ქართლისა, სომხითისა, მთეულეთისა-საწარმართო, არამედ ჟამსა ამას უჟიკთა¹ საჯელმწიფოდ შექმნილ არს.

- მათ დღეთა შინა მოვიდა დედაკაცი ეფესოთ, 5
თაყუანისცემად წმიდისა აღდგომისა, და ჰკითხვიდა დედაკაც-
სა მას ნიაფორა: „ელენე დედოფალი ეგეთსავე ცთომილობასა და
M 202 ბნელსა შინა არს“? ხ |ოლო მან რქუა: „მკვევალი ვარ. მეცნიერი²
მათი განზრახვასა მათსა დაფარულსა; უწყი, რამეთუ დიდი წადი-
ერება აქუს [ქ]რისტეს სჯულისა და ნათლის-ღებისათვის“. ესე ყო-
A 45 ველი მო |ისმინა წმიდამან ნინო და რქუა ნიაფორას: „წარმგზავნე 10
და მივიდე წინაშე დედოფლისა ელენესა ნუ უკუე მივიახლო მის
წინაშე სიტყუის-გებად ქრისტესთუის“ ხოლო ნიაფორამან აუწყა
პატრიაქსა. ხოლო პატრიაქმან მოუწოდა წმიდასა ნინოს და დაად-
გინა აღსავალსა საკურთხეველისასა, და დაასხნა ველნი მისნი
მკართა მისთა ზედა, სულთ-ითქუნა ცად მიმართ და თქუთ „უფა- 15
ლო ღმერთო საუკუნეთაო, კელთა შენთა შევვედრებ ობოლსა ამას
შვილსა ჩემსა³, და წარვაგლინებ ქადაგებად ღ'თაებისა შენისა,
რათა ახაროს აღდგომა შენი; სადაცა (შენ⁴) სათნო იყო სრბა მი-
M 203 სი, ექმენ, ქრისტე, ამას თანა-მოგ |ზაურ, თუითსადგურ⁵ მოძღუარ 20
და ენა⁶, ვითარცა იგი წინათა მათ მოშიშთა სახელისა შენისათა.
ქ 92 |და უჯმნა დედისაგან და მისცა ჯუარი და კურთხევა.
წარემართა წმიდა ნინო დედაკაცისა მისთა-
ნა. |და ჰპოვეს დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი, სახელით
რიფსიმე, და დედამძუძუე მისი გაიანე, მონასტერსა ქალწულთასა, რო- 25
მელთა ქრისტეს აღსარებისათუის სუროდა და ელოდეს იელუსალე-
მელთა ნათლის-ღებასა მაშინ დედაკაცმან მან მოი[ყვა] |ნა⁸ წმიდა
ნინო და მისცა წმიდასა რიფსიმეს, და აუწყა გზა ლჰ მისი. და შეი
ყუარა წმიდა ნინო ქრისტეს მოყუარემან წმიდამან დედოფალმან
რიფსიმე. და მასვე წელიწადსა მოილო რიფსიმე ნათლის-ღება
ქ 204 რომლისათუის სუროდა; და მის თანა გაიანე დედამძუძუმან მისმან: 30
და ორმოცდა-ათმან სულმა სხუამან; და უმრავლესთა მათგანთა
კელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსა ნათელ იდეს. და წარვიდეს ესე
ყოველნი მონასტერსა თუისსა. და იყო მათ თანა წმიდა ნინო
ორ წელ.

¹ ბერძენთა და უჟიკთა M. ² მეცნიერი A. მახლობელი MB. ³ ჩემსა A. დისა ჩემისასა MB. ⁴ შენA, < ⁵ ნავთსადგურ MB.. ⁶ ენა მეცნიერ B, ენა მეცნი-
ერ M. ⁷ ნათლისღებისა A. ⁸ მოი...ნა A, წარუდგინა MB. ⁹ გზა A, საქმე MB.

4 ანასეული ქართლის ცხოვრება.

მათ დღეთა შინა გამოგზავნა კეისარმან ძებნად ქალისა შუენიერისა" ღირსი ცოლად მისა. მიეწივნეს მონასტერსა მას ქალწულთასა მეძიებელნი იგი, და იხილეს რიფსიმე, და განიცადეს ხატი მისი, და გამოიკითხეს გუარი მისი, რამეთუ არავინ იყო მსგავსი რიფსიმესი ხატითა. გამოხატეს ხატი მისი ფიცარსა ზედა, და წარსცეს წინაშე კეისრისა. სთნდა კეისარსა და აღივსო სიხარულითა. და განაწესა | ქორწილი სიხარულით აღსრულებად. და

M 205 | მწრაფლ წარავლინა მოციქული და განმგებელნი ყოველთა საბრძანებელთა მის[თ]ა, რათა ყოველნი ძღუნითა შემოკრებენ, და დიდით სი-

ჭ 93 ხარულითა მოვიდენ ბრძანებასა მეფისასა და ქორწილსა სამეფოსა. ~10

A 47 იხილეს რა ყოველთა წმიდათა დაფარული მანქანება მტერისა, ისარნი მისნი განჯურვებულნი, რომელთა ისწრაფდა სისრად წმიდათა ქალწულთა¹, იურვოდეს, რამეთუ ჭური რისხვისა იპოვა მეფე, ვითარცა იგი გუელმან, რომელ სამოთხეს შინა მსახრველ² ექმნნეს, ეგრეთვე მსგავსად აქა უსჯულო ესე, რომელსა აქუნდა მსაჯული შეგინებული ბილწთა³ და სამაგელთა კერპთა. იხილა რა ნეტარმან რიფსიმე, გაიანე და სხუათა მათ წმიდათა და ყოვლად ქებულთა წმიდათა, მოიკსენეს ყოვლად უბიწო იგი აღთქმა და ქებული ცხორება მარტოდ ცხორებისა, რომელსა იგი იყუნეს განსწავლულ; მაშინ გოდებდეს და ტიროდეს გამოხატვისა თუისისათ

M 206 თუის უსჯულოსა მეფისა, ცვიდეს და უფიცხელესთა კანონთა შეყარნეს თავნი მათნი, ევედრებოდეს ღმერთსა ყოვლად მოწყალებსა მრავლითა ვედრებითა, და განიზრახვიდეს ერთობით ყოველთა მათ დატევებასა ქუეყანისა მის და წარვლტოლა ფარულად, 25

A 48 ყოვლად უბიწოდ დაიცვენ ჯორცნი მათნი. და წარვიდა ო[რ]მ[ოც] - 25

დაცამეტი სული, და მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელსა რქუიან ახალქალაქი, უადრეს შენებულსა, რომელ არს დვინი⁴, საყოფელი სომეხთ მეფეთა. და შევიდეს საწნეხელთა ვენაჯისათა⁵, რომელი შენებულ არს ჩრდილოთ და აღმოსავალით, და იზარდებოდეს ჯელთ-

M 207 საქმრისაგან ვაპრობით⁶. კეისარი აღივსო | მწუხარებითა და წარავლინა ყოველთა ადგილთა ძებნად. მაშინ მოიწივნეს მოციქულნი 30

ჭ 94 კეისრისანი წინაშე თრდატ | სომეხთა მეფისა და მოართუეს წიგნი კეისარისა, რომელსა წერილ იყო ესრეთ:

¹ ქალწულთ A, ქრისტესთა MB. ² მზრახელ M, მზრახველ B. ³ აქუნდა შეგინებული თაყუანისცემა (თაყვანისცემა B) ბილწთა MB. ⁴ დვინი A. ⁵ შევიდეს მუნ ტალავართა მათ შინა საწნეხელთასა MB. ⁶ ჯელთ საქმრისაგან ვაპრობით A. ჯელით საქმრისა (ჯელთ საქმისა B.) თვისისა განვაჭრებითა MB.

„თუითმპყრობელი კეისარი საყუარელსა ძმასა და მეგობარსა თანა-მოსაყდრესა ჩემსა თრდატსა გკითხავნ¹. უწყებულ იყავნ შენი ძმობა და ჩემ თანა შემწეობა, რომლისათვის იგი ყოვლადვე შეურაცხ იქმნების შეცთომილისა მისგან ქრისტიანეთა ნათესავისა, რამეთუ ყოვლადვე შეურაცხ [იქმნების] ჩუენი უფლება მათისაგან კრებულისა, და საწუნელ არს ჩუენდა ჳელმწიფება მათი. რამეთუ იგინი ჳუარცმულსა ვისმე მომკუდარსა მსახურებენ და ძელსა თაყუანის-სცემენ, და ძუალებსა კაცთასა პატივ-სცემეთ², და თავისა მათისა სიკუდილი უფლისა მათისათვის დიდებად შეურაცხიეს, და არა ეშინის, ურიათაგან მოკლულისა და ჳუარცმულისა ეშინიან და შეცთომილ არიან, მეფეთა აგინებენ, ღმერთთა შეურაცხ ჳყოფენ და ძალსაგა ნათლისასა³, მთოვარისასა და ვარსკულავთასა არად შერაცხენ, და შექმნულად ჳუარცმულისა იტყუიან. და ესრეთ მიაქციეს ქუეყანა, ვითარმედ დედანი მამათაგან და მამანი დედათაგან ცოცხლივ განეშორნეს. დადათუ დიდითა ქადებითა⁴ და ფერად-ფერადითა სატანჯველითა მოვსწყუიდენით, უფროსად განმრავლდენ. შემემთხუია მეხილვა ნათესავისა მათისაგან ჳაბუკი ერთი ქალი, და განვიზრახე მოყვანება მისი ცოლად; და არა თუ ვითარცა მეფისა გული უთქმიდა სურვილად ჩემდა, არამედ სძულდაცა და არაწმიდად შემრაცხეს: რომლითაცა მეოტ იქმნეს და კერძოთა ქუეყანისა შენისათა წარმოსრულ არიან. უწყებულ იყავნ შენდა, ძმაო ჩემო, მოიძიენ იგინი და მისთანანი იგი, სიკუდილით მოაკუდინენ. და რომელნი შეაცთუნნეს შუენიერი ხატითა, ჩემდა წარმოავლინე; უკეთუ სათნო იყოს, თავისა შენისათუოს იგულე, რამეთუ არავინ იპოვო | მსგავსი მისი იონთა სოფელსა⁵ შინა, და ცოცხლებით იყავნ ღმერთთა მსახურებით“ I და ვითარცა წარიკითხა ბრძანება⁶ იგი კეისრისა მსწრაფლ იწყო ძიებად მათდა, და პოვნა იგინი საწნეხელთა მათ პირველ ჳსენებულთა. იხილა რა რიფსიმე, აღივსო სიხარულითა⁷ და გულისთქუმითა და განაზრახა ცოლებად მისი. ხოლო არა ერჩდა წმიდა რიფსიმე; მაშინ იწამა იგი⁸, დედამძუძე მისი გაიანე და სხუანი მრავალნი მათთანანი, ვითარცა წერილ არს წამება მათი და სასწაული მოქცევასა სომეხთასა; რამეთუ მადლითა ღმრთისათა იქმნა მეფე თრდატ ეშუად. და რომელნიმე | მათ წმიდათაგანი დაიძალნეს და ივლტოდეს.

¹ გკითხავ M, გკითხავ B. ² და ძუალებსა კაცთასა პატივ-სცემენ < MB. ³ ნათლისასა A. შზისასა MB. ⁴ ქადაგებითა MB; ამ სიტყვის წინ A.-ს გადამწერს დაუწყია ასო „დ“ (დაქადებითა?!). ⁵ სოფლსა A. ⁶ ბრძანება MB. შობა (→ ბ'ზა) A. ⁷ სისარულითა A. ⁸ მაშინ იწამა იგი MB, მრავალთა სასწაულთა იგი A.

მაშინ ესე წმიდა ნინო დაიძალა ეკალთა შინა
 ვარდისათა, რამეთუ არა ყუაოდა მას ჟამსა. და ოდეს იგი
 აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, იხილა წმიდამან
 ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი, ჩამომავალი ოლარითა ნათლისა-
 თა, და ველთა მისთა აქუნდა სასაკუმეველე. რომლისაგან გამოვი-
 დოდა კუამლი სურნელებისა, რომელი ცათა დაფარვიდა, და მის
 A 51 თანა სიმრავლე ჰაერთა ზეცისათა. და მათ შეერთნეს¹ სულნი
 წმიდათა მოწამეთანი.

ხოლო წმიდა[მან] ნინო დაღად ყო: „უფალო, უფა-
 ლო, რად დამიტეობ მე შორის ასპიტთა და იქედნეთა“. ჳმა ესმა
 მუნით, რომელი ეტყოდა: „ესრეთვე იყოს წარყვანება შენი, ოდეს
 M 21 ეგე | ეკალი, რომელი არს გარემოს შენსა, ყოველი იქმნას ვარდის
 ფურცელ სურნელ აღდეგ და ვიდოდე ჩრდილოთ, სადა იგი არს
 ჭ 96 სამკალი ფრიად და მუშაკი არა“. | და წარმოვიდა წმიდა ნინო და
 მოვიდა ორბანთა, საზღვართა სომხითისათა. მუნ დაიზამთრა ჭირ-
 თა შინა მრავალთა, და თუესა მეოთხესა², რომელ არს ივნისი, წარ-
 მოემართა და მოიწია მათათა ჯავახეთისათა, და მიემთხუივა ტბასა
 დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა რქუიან ფარავნ. და მიხედნა
 მათათა ჩრდილოსათა, რამეთუ დღეთა ზაფხულისათა იყუნეს სავ-
 სენი თოვლითა და აერთა სასტიკითა, და შეძრწუნდა ნინო და
 რქუა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული³ ჩემგან“ და დაყო ორი
 დღე მუნ; და ითხოვა საზრდელი მეთევზურთაგან. და მწყემსნი იყუნეს
 მასვე ადგილსა და ჳუმილვიდეს ჳუმილვასა ღამისასა სამწყსოთა მათ-
 თა ზედა, და ხადოდეს | ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენ | ს, და
 M 212 ალუთქმიდეს შესაწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშუიდობითო“. 25
 A 52

ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენა-
 სა⁴, რამეთუ პირველვე ესწავა ნიაფორისგან, და პოვა მწყემსთა
 მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჳკითხა მას: „რომლისა სო-
 ფლისანი ხართ?“ და მან რქუა: „დაბით ელარშნით⁵, საფურცლით,
 ქინჯარელნი⁶, რაპატელნი⁷ და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი⁸, სადა
 ღმერთნი ხედვენ⁹, და მეფენი მეფობენ¹⁰. ჳკითხა: „სადათ არს მცხე-
 თა?“ ხოლო მწყემსმან მან ესრეთ ოდენ აუწყა, რომელ მდინარე გას-

¹ შეიერთნეს MB. ² მარტიოგან MB. ³ ჩული A. ⁴ სტრიქონის გა-
 სწვრივ არშიაზე არის ნაშთი რაღაც სიტყვისა „.....რსა“, ალბათ, იყო „სომხურსა,
 ე. ი. წინადადება წაიკითხება: „მეცნიერ იყო მცირედ ენასა სომხურსა“⁵ ელარ-
 ბინით MB. ⁶ ქინძარელნი MB. ⁷ რაბატელნი MB. ⁸ სომხითისანი M, მცხეთისა-
 ნი AB. ⁹ ხედვენ A, ღმერთობენ B. ¹⁰ სადა-მეფობენ< M.

ჭ 97	დის ტბასა ამას მცხეთას მისლვად (არს). ხოლო წმიდამან ნინო და-	
M 143	იდვა ლოდი სასთულად დაწვა და დაიძინა გარდასადინელსა მის ტბისასა. და მოვი და კაცი ერთი ასაკითა ზომი ¹ და თმითა ნახე- ვარ-თმოსანი, და მოსცა წიგნი დაბეჭდული და რქუა: „მართუი ესე მცხეთას, მეფესა წარმართთასა“ ხოლო წმიდამან ნინო იწყო ტირილად და ვედრებად მისა: „უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და არა ვიცი ენა, ვითარ მივიდე უცხოსა ქუეყანასა და უცხოთა ნა- თესავთა თანა“. მაშინ განქსნა წიგნი იგი და მისცა კითხვად. და წერილ იყო რომელეზრ ² და ბეჭდულ იყო იესოსი წიგნსა მას და!- წერილსა, იყუნეს ათნი სიტყუანი:	5
A 53	წერილსა, იყუნეს ათნი სიტყუანი:	10
M 214	ს ა დ ა ც ა იქადაგოს სახ არება, მუნცა ითქუას დედაკა- ცი ესე; ა რ ც ა მამაკაცება არს, არცა დედაკაცება, არამედ თქუენ ყოველნი ერთ ხართ; წ ა რ ვ ე დ ი თ და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნა- თელ-სცემდით თქუენ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა; ნ ა თ ე ლ ი გამოზრწყინვებად წარმართთა ზედა და დიდებად ერისა შენისა ისრაელისა; ს ა დ ა ც ა იქადაგოს სახარება ესე სასუფეველისა, მუნცა ითქ- მოდის ყოველსა სოფელსა; რ ო მ ე ლ მ ა ნ თქუენი ისმინოს და შეგიწყნარნეს, მან მე შე- მიწყნაროს, შეიწყნაროს მომავლინებელი ჩემი: რ ა მ ე თ უ ფრიად უყუარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მარადის ისმენდა მის[ს]ა სიტყუასა ჭემშარიტსა: ნ უ გეშინინ მათგან, რომელთა მოსწყუიდნენ ჳორცნი თქუენ- ნი. ხოლო სულთა ვერ შემძლებელ არიან მოწყუედად; რ ქ უ ა მარიამ მაგდანელსა იესო: „წარვედ დედაკაცო, ახა- რე ძმათა ჩემთა“: ს ა დ ა ც ა ქადაგებდით სახელითაა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა“. ეს ე სიტყუანი წარიკითხნა წმიდამან ნინო, იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ და გულისკმა ყო, რამეთუ ზეცით იყო ჩუენება და აღიხილნა თუალნი ზეცად და ხვალისაგან ითხოვა შეწევნა მისი; და შემდგომად ამისა წარემართა მდინარესა მას ტბისასა, და იყო	15 20 25 30 35

¹ ზომიერ MB. ² რომაელეზრ B, < M.

M 215 დინება მისი აღმოსავლით კერძო. და მიუდგა გზათა მ | ნელთა და ფიცხელთა, ნახნა პირნი დიდნი გზათაგან და შიში დიდი მწევთა-გან, ვიდრელა მიიწია ადგილსა მას, სადა წყალმან აღმოსავლით იწყო დინება, ლხინება¹ მისი. პოვნა მოგზაურნი და მიიწია ქალაქსა ურბნისასა. იხილა ერი უცხოთა თესლთა ღმერთთა მსახური, ცეცხლ-სა², ქვათა და ძელთა თაყუანის-ცემდეს. და შევიდა უბანსა ურიათ-სა³ ენისათვის ებრაულისა. და დაყო მუნ თუე ერთი, განიცდიდა ძალსა ამის ქუეყანისასა. მაშინ დღესა ერთსა შეიმძრნეს ერნი დიდნი მით ქალაქით, წარმავალ[ნი] დედაქალაქად სამეფოდ, მცხეთად, ვაჭრობად წინაშე⁴. არმაზ ღმრთისა მათისა; და წარჰყვა წმიდა იგი 10
ქ 99 თანა. და მიიწივნეს ქალაქად | მცხეთად წია | ღ ჯიდსა ზედა, და და-
M 216 დგეს მუნ. და ხე | დვიდეს ცეცხლის-მსახურთა მათ-ერთა⁵ მოგუება-
A 55 სა⁶ და ცთომასა; და იგლოვდა⁷ უცხოებასა თუისსა. აჰა ესერა, ხვალისა დღე იყო ჳმა ოხრისა და საყუირისა; გამოვიდა ერი ური-ცხუი, ვითარცა ყუავილნი ველისანი, და ზარი საშინელი გამოვიდო-და, და ჯერეთ მეფე არღა გამოსრულ იყო. და ვითარ მოიწია ჟამი, იწყო სივლტოლა და მიდა-მიმოვლა ყოვლისა კაცისა, შიშითა საფარ-ველსა თუისსა შეივლტოდა; მყის გამოვიდიოდა⁸ დედოფალი ნანა⁹ და ნელიად გამოვიდიოდა ე რ ი, და შ ე ა მ კ უ ნ ე ს ყ ო ვ ე ლ ნ ი ფ ო ლ ო ც ნ ი თ უ ი თ ო-ფერითა სამოსლებითა და ფურცლითა. და 20
იწყო ყოველმან ერ[მან] ქებად მეფისაჲ; მაშინ გამოვიდა მირიან მეფე საზარელითა ხილვითა. და ჰკითხა წმიდამან ნინო დედაკაცსა ვისმე ურიასა. ვითარმედ: „რა არს ესე?“ და მან რქუა მას: „ღმერთი ღმერთ-თა მიუწესს არმაზ. რომელ არა არს¹¹ მისსა გარეშე სხუა კერპი“
M 217 მყის უკუე წარვიდა წმინდა ნინო ხილვად ა | რმაზისსა, და აღივსნეს¹² 25
A 56 კეცნი იგი დროშეებითა და | ერთთა, ვითარცა ველნი ყუავილითა. ხო-ლო წმიდამან ნინო შეუსწრო ციხედ არმაზისა: დადგა ახლოს კერპისა მის ნაპრალსა ზღუდისა მის, და ხედვიდა საკუირველებასა მიუწ-დომელსა და გამოუთქმელსა, ვითარღა იყო ზარის-აღსაკდეელი იგი შიში მეფეთა, მთავართა და ყოვლისა ერისა შიშით და ძრწოლით. 30
და იხილა წმიდამან ნინო, რამეთუ დგა კაცი ერთი სპილენძისა: და ტანსა მისსა ეცუა ჯაჭუი ოქროსი, და ჩაბალახი¹³ მყარი, და თუალ-ნი ესხნეს ზურგით¹⁴, და კელთა მისთა აქუნდა ჳრმალი ბრწყინვა-

¹ მიერთგან იქმნა ლხინება MB. ² ცეცხლისა AM, ცეცხლსა B. უბანსა ურიათასა AB, ბაგინსა ჳრომელთასა M. ⁴ მოვაჭრებად საქმართა რათამე (+ და ზორვად B) წინაშე MB. ⁵ ერთ A. ⁶ მოგებასა A. ⁷ იგლოვდა A. ⁸ გამოვიდა MB. ⁹ ნანაჲ დედოფალი B, ნათელი M. ¹⁰ და იწყო-მეფისა < M. ¹¹ არა AM, არა არს B. ¹² აღივსნე A. ¹³ ჩაფხუტი MB. ¹⁴ ზურგით A, ზურმუხტისა და ბივრიტისანი MB.

- ჭ 100 ლე, ვითარცა ელვა. უკეთუ ვინმე შეეხებინ, თავი თუისი სიკუდი-
M 218 ლად განწიროს და იტყუინ: „ნუ უკუე სამე ცაკლე დიდებასა დი | დისა
დმრთისა არმაზისსა, ანუ შე-ვე-რამე-ვსცეთ¹ სიტყუად ებრაელთაგან,
გინა მოგუთა თანა სმენისა; და რომელ იტყუიან უცებნი უცხოსა ვის-
თუისმე დმრთისა, ნუ უკუე პოოს რამე ბიწი, მცეს მე მახუილი 5
იგი მისი, რომლისა³ ეშინის ყოველსა ქუეყანასა“. და შიშით თა-
ყუანის-ცემენ მას. იყო მარჯუენით მისა კაცი ოქროსა, და სახელი
A 57 მ | ისი გაცი; და მარცხენით. მისსა უდგა კაცი ვეცხლისა და სახეები
მისი გიმ, რომელნი იგი ღმრთად უჩსდეს ერსა მას ქართლისასა.
მა შ ი ნ ტ ი რ ო დ ა და ს უ ლ თ-ი თ ქ უ მ ი დ ა შეცდომათა 10
მათათვის ქუეყანისა ჩრდილოსა, მიფარვასა ნათლისასა და უფ-
ლებასა ბნელისასა. მიხედნა მეფეთა მათ და დედოფალთა ყოველთა
M 219 მთავართა, რამეთუ | ცოცხლებით შთაენთქნეს ჯოჯოხეთსა, დაე-
ტევა დამზადებელი, და ქვათა, ძელთა და სკილენძსა რვალსა გაჭე-
დილსა ღმრთად თაყუანის-სცემენ, და ესენი იცნობებოდეს⁴ ყოვ-
ლისა შემოქმედად. მაშინ მოევსენა სიტყუა იგი, რომელ ამცნო⁵
იოზანელმან პატრიარქმან, წმიდამან მამამან⁶, ვითარმედ „მამაკაცსა
სრულსა წარგავლინებ, და მიწევნად ხარ ქუეყანასა უცხოსა ნათე.
სავთა დარეგველ ზეფელ კაბადულ⁷, რომელ არს ბრანჯულად „კაც-
თა ღმრთისა მცდომთა“⁸. 20
მა შ ი ნ ა დ ი ხ ი ლ ნ ა ზ ე ც ა დ და თ ქ უ ა ⁹: „უ ფ ა ლ ო, მ რ ა ვ-
ჭ 101 ლ ი თ ა ძ ა ლ ი თ ა შენითა გეცრუენეს მტერნი შენნი, და მრავ-
A 58 ლითა სულგრძელებითა იქმან, რასაცა ი | გონებენ. არამედ ნუ | უფუ-
ლებელს ჰყოფ, რამეთუ ხატი შენი არს კაცი, რომლისათუისცა
M 220 ერთი წმიდინა სამებისაგანი კაც იქმენ და აც | ხოვნე ყოველი სოფე-
ლი; ამათცა ნათესავთა მოხედენ და: შერისნნ სულთა.სამათ ურჩ-
თა¹⁰ სოფლის მპყრობელთა, მთავართა ბნელისათა, და შთაჯდენ
ადგილთა ძნელთა; და მიჩუენე მე, უფალო ღმერთო მამისა და დე-
დისაო. მწვეელსა ამას შენსა და ნაშობსა მათსა, რათა იხილონ ყო-
ველთა კიდეთა ქუეყანისათა მაცხოვარება შენი, რათა ჩრდილო
ბლუარსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან¹¹ მხოლოსა
ღმერთსა თაყუანის-გცეს ქრისტეს იესოს თანა, მისა შენისა, რო-
მელსა შუენის მადლობა და დიდები-სმეტყუელება.

¹ შესანევსცეთ MB. ² რომლისაგან MB, რომელსა A. ³ ნეცთომათა A. ⁴ იც-
ნობდეს A, იცნობებოდის B, <. ⁵ იმცნო, ამცნო MB. ⁶ მამან A. ⁷ დარგ-
ველ ზეველი ბარკადულ MB. ⁸ კაცთა დ'თის მბრძოლთა და მცდომელთაო MB.
⁹ თქუ A. ¹⁰ უჩინოთა MB. ¹¹ ერმან MB.

- და ვითარცა წამისყოფა იყო ოდენ თუალისა, დასავალით ჰაერნი და ქარნი აღდგეს, და ჳმა სცეს ქუხილითა, ქმითა საზარელითა, და გამოჩნდეს ღრუბელნი მოსწრაფედ ნიშნითა საშინელითა, და მოილო ნიაგმან დასავალისა მზისამან სული ჯერ-
- M 211 კულისა მწარისა და ნავლისა მერალისა. იმაშინ ივლტოდა ყოველი 5
- A 59 კაცი ქალაქად და სოფლად მიეცა | დრო, რომელ შეესწრწეს კაცნი საყოფელთა მათთა შინა. მეესეულად მოიწია რისხვისა იგი ღრუბელი მცირე და მოილო სეტყუა ლიტრისა სწორი მას ადგილსა ოდენ, და დააწულილნა კერპნი იგი და დამუსრნა, დაარღვივნა ზღუდენი ქარმან სასტიკმან და შთააბნივნა კლდესა; ხოლო წმიდა ნინო დარჩა მშუილობით ადგილსა მას. სადა შესრულ იყო.
- ხოლო დღესა მეორესა გამოვიდა მირიან მეფე და ყოველი
- ჴ 102 ერი, ეძიებდეს ღმერთთა მათთა და არა ჰპოვებდეს; ' დაეცა შიში
- M 222 და ძრწოლა, I და იგლოვდეს გულფიცხელი ერი იგი, იტყოდეს, ეითარმედ: „ქალდეველთა ღმერთი ითირუჯ¹ და ჩუენი ესე ღმერთი არ- 15
- მაზ მტერ არიან. ამან სამე მას ზედა ზღუა მოაქცია, და აწ მან შური იძია და მის მიერ მოიწია ესე“. ხოლო რომელნიმე იტყოდეს: „რომლისა ძალითა თრდატ მეფე იქმნა² და მისვე ძალითა ღმერთისა იქმნა კაცად, უკუე ღმერთმან მოაწია ესე, რამეთუ სხუა ღმერთი ვერ შემძლებელ არს“ ესევეთარსა ამას იტყოდეს რამეთუ ვინცა თრდატ მეფე ქრისტეს ძალითა ეშუად ქმნილ იყო, ქრისტეს ძალათავე კაცად მოქცეულ იყო. მიერითგან ქებადიდება ქრისტესი არღარა ფარულად ითქმოდა მათ შინა, რამეთუ მ ა დ ლ ს ა დ მ რ თ ი ს ა ს ა ე წ ყ ო მ ო ფ ე ნ ა დ.
- A 60
- M 223 ხოლო მასევე დღესა რისხვისასა, ოდეს დასცხრა სეტყუა იგი და ქარი სასტიკი, გამოვიდა წმიდა ნინო კლდისა მისგან ნაპრაღისა და პოვა თუალი იგი ბივრიტი, აღილო და წარმოვიდა წინაურ ძო დასასრულსა მის კლდისა ცხურისასა, სადა ყოფილ იყო ძუელი ციხე, და მუნ დგა ხე ერთი ბრინჯისა, შუენიერი, მაღალი და რტოიანი, სადა იგი ყოფილ იყო ბარტამ მეფისა საგრილი და განსასუენებელი. მივიდა ხესა მას ქუეშე და გამონიშნა ნიში⁴ ქრისტეს ჯუარისა, და ილოცვიდა მუნ ექუს დღე, და მადლობდა ღმერთსა და ევედრებოდა, რათა მოსყდნეს წყალობით ერსა მას შეცთომილსა და იჳსნეს ეშმაკისაგან. და ოდეს იქმნა ესე, ჟამი იყო მეექუსე და
- 25 30

1 ითრუჯან MB. 2 მეფე ეშვად [იშუა და M] შეიცვალა MB, 3 მიერითგან ქება-დიდება < A, შეესებულია MB-დან. 4 გამონიშნა ნიში 4, გამოსახა სასწაული MB.

- დღე მეექვსე და თუისა მის, ოდეს იგი ევმანოელ თაგორს ხატი უჩუენა თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა¹.
- ჭ 103 | მ ა შ ი ნ მ ო ვ ი დ ა ს ე ფ ე ქ ა ლ ი ვ ი ნ მ ე, რ ო მ ე ლ ს ა ე რ ქ უ ა
M 224 | შ რ ო შ ა ნ | და | ი ხ ი ლ ა ი გ ი ხ ე ს ა მ ა ს ქ უ ე შ ე; გ ა ნ კ უ ი რ დ ა და მ ო ი ყ ვ ა ნ ა
ჭ 61 ბერძულად მეტყუელი დედაკაცი ² და ჰკითხა გზა მისი³. ხოლო წმიდა- 5
მან ნინო აუწყა და უთხრა ყოველი გზა და საქმე მისი, თუინიერ⁴
დედა-ძმათა მისთა არა აუწყა, რამეთუ ტყუედ უთხრა თავი თუისი.
მაშინ შეეწყალა შროშანას უცხოებისა⁵ მისთუის, აღევსნეს თულანი
ცრემლითა და აიძულებდა მას, რათამცა წარჰყვა სეფედ⁶. ხოლო 10
ნინო არა ინება წარყოლა და წარვიდა შროშანია. შემდგომად ამის-
სა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მი-
მართა სამოთხესა მას მეფისასა, სადა იგი აწ არს სუეტი ღმრთივ
აღმართებული და ეკლესია საკათალიკოზო. და მი-რა-ვიდა კარსა მას
M 225 სამოთხისასა მცველისა, Iშევიდა შინა, დაჯდა დედაკაცი, რომელსა 15
ერქუა ანასტო⁷. ვითარცა იხილა დედაკაცმან მან, აღდგა, მოეხუია
და შეიტკბო, ვითარცა მეცნიერმან, და დაჰბანაა ჯელნი და სცხო
ზეთი, მოართო პური და ღვინო. და დაყო მის თანა ცხორება
ი თუე⁸.
- ე ს ე ა ნ ა ს ტ ო დ ა ქ მ ა რ ი მ ი ს ი ი ყ უ ნ ე ს უ შ ვ ი ლ ო დ ა
A 162 ზ რ უ [ნ ვ ი დ ე] ს ფ რ ი ა დ. ი ხ ი ლ ა | წ მ ი დ ა მ ა ნ ნ ი ნ ო ჩ უ ე ნ ე ბ ა ს ა შ ი ნ ა: 20
მოვიდა კაცი ნათლის ფერი და რქუა: „შ. I)ვედ სამოთხესა მას, ბა-
ბილო არს მცირე ნაძუთა ქუეშე, საუფლო შეზავებული მიწა, აღიღე
მის ადგილისაგან, შეაჭამე კაცსა მაგას და ესუას შვილი“. ყო ეგ-
M226 რეთ წმიდამან ნინო და რქუა მათ: „მალითა ქრისტეს ძისა ღმრთი-
ჭ I04 სათა დაუსაბამოსა, რომელი თანამოსაყდრე არს მამისა და სულისა 25
წმიდისა და ჳსნისათუის ჩუენისა განკაცნა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა
და აღდგა მესამესა დღესა, და ამაღლდა დიდებით, და დაჯდა მარ-
ჯუენით მამისა, და მერმე მოსლვად არს განსჯად ცხოველთა და
მკუდართა, მ ა ნ მ ო გ ე ს გ უ ლ ი ს ჳ მ ი ს ყ ო ფ ა. და ა უ წ ყ ა
ყ ო ვ ე ლ ი გ ზ ა ჳ ე მ მ ა რ ი ტ ი. 30
- მაშინ ცოლ-ქმართა აღიარეს ქრისტე და დაემოწაფნეს ფარუ-
ლად. ხოლო წმიდამან ნინო ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით პოვა

¹ ოდეს იგი ევმანოელ თაგორს ხატი უჩუენა თავთა მათ...A, რომელსა შინა ფერი იცუალა ქრისტემან წინაშე თავთა.... MB. ² დედაკაცა A. ³ გზა მისი A, ვინაოზა მისი ჩისი MB. ⁴ თუინიერიერ A. ⁵ უცხოებასა A. ⁶ სახიდ (სახით M) სამეუფოდ MB. ⁷ ანასტოს M, ანასტასია I I ანასტასოს B. ⁸ დაყენა მის თანა წმიდამან ნინო დღენი და ჟამნი ცხრათა თუეთანი MB, (A: ცხორება ი [=10] თუე).

- ქოჩი ერთი, ბწამი¹ მაყულისა, სადა აწ არს საკურთხეველი ზემოსა ეკლესიისა საეზისკოპოსო, და იგი შექმნა საყოფლად თუისა. და შექმნა ჯუარი² ნასხლევისა და აღმართა ქალაქსა მას ქუეშე,
- A 63 **И**და მარადის ილოცავნ დღე და ღამე დაუცხრომელად. და მსახურებდეს ცოლქმარნი იგი, და იყუნეს ღაკურივებულ ღუაწლთა მისთა, მარხვასა და ლოცვასა მღუიძარებასა. და მრავალგზის მოვიდის 5
- M 227 **У** | ბანსა ურიათასა ენისათუის ებრაულისა და გამოძიებისათუის კუართისა უფლისა, რომელ ასმიოდა ნიაფორასგან ისრაელისაგან, ვითარმედ „კუართი უფლისა მცხეთელთ ურიათა წარუღიო“, რათამცა ცნა რამე საქმე კუართისა. 10
- და პოვა ურია ერთი მღდელი, სახელით აბიათარ, და უქადაგა მას და ასულსა მისსა სიდონიას სახელი³ უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტეს. ხოლო მათ რწმენა და დაემოწაფნეს იგინი და ექუსნი დედანი სხუანი ურიანი, და (დ)აღიღეს სწავლა წმიდისა ნინოსი თუინიერ ნათლისღებისა რამეთუ არა იპოვებოდა მღდელი, რომელმან ნათელ სცა, და ფარულად იყუქ 15
- ქ 105 **ნ**ეს მოწაფე მისი. და ჰყოფდა | კურნებათა საკურიველითა ძალითა
- A 64 **ქ**რისტესითა; მრავალნი განრღუეულნი განკურნნა, რეცა მიზეზითა|
- M 228 **წ**ამლისათა. და ესრეთ იქცეოდა მცხეთას ქალაქსა შინა | სამ წელ 20
- ოდენ, და მათ ჟამთა შინა ოდენ იყო შესულა მირიან მეფისა და ძმისწულისა მისისა დიდისა სპარსთა მეფისა საბერძნეთს, ოდეს კოსტანტინე მეფემან ძალითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა იოტნა მეფენი და სპანი მათნი ურიცხუნი მოსრნა.
- თქმული აბიათარ მღდელისა,
რომელი დაემოწაფა წმიდასა და სანატრელსა ნინოს.**
- 25
- «მე, აბიათარ მღდელი, ვიყავ წლით⁴ ხუედრებული მის წელიწადისა, ოდეს წმიდა ესე დედაკაცი ნეტარი ნინო მოვიდა მცხეთას. მასვე ჟამსა მოვიდა ანტიოქიით ურიათა მღდელთაგან ესრეთ წერილი, ვითარმედ „სამად განხეთქა ღმერთმან მეფობა ისრაელისა; აჰა ესერა, წინასწარმეტყუელნი ჩუენნი დასცხრეს, და რომელსა სული აწუევდა, აღესრულა ყოველი და განვიბნიენით ყოველსა ქუეყანასა, და რომთა დაიპყრეს ქუეყანა. და ურიანი ვტიროდით ჩუენ 30
- M229 **ყო**ვლითურთ⁵, რამეთუ განვარისხეთ⁶ შემოქმედი ღმერთი. აწ განიხილენ წიგნი მოსესი, რომელი დამიწერ(ი)ა ჩუენ ესე: ყოველი, რომელი იტყოდა ქუეყანასა ზედა | თავსა თუისსა მედ ღმრთისა, მოკუე-
- A 65 35

¹ ბრწამლი B, < M. ² ჯუარისა A. ³ სახელ A („ი“-ს ადგილი წაჭრილია), სახარება MB. ⁴ წლით MB, ⁵ ერთურთ MB. ⁶ განარისხეთ A.

- ჭ 106 დინო. ანუ-მე უკუე შევსცეთით ნაზარეველისა იესოს სიკუდილისა; რამეთუ ვხედავთ ოდეს პირველთა მამათა ჩუნთა შესცოდინან ღმერთ-სა და ყოვლად დაივიწყონ ღმერთი, და მისცის კელმწიფე[ბა]სა ძნელსა ტყუეობასა ძნელსა, და ღაღადყვიან. მსწრაფლ განარიჩნის იგინი ჭირისაგან. 5
- «ეს ე შუი დ გ ზ ი ს ვ ი ც ი თ წ ე რ ი ლ ი ს ა გ ა ნ. ვინათგან კელი შეახეს ძესა მას დედაკაცისა მცირისასა და მოკლეს, აღილო კელი მისი ჩუნ ზედა, განხეთქა მეფობა ჩუენი, და განმაშორნა ტა-ძარსა მისსა წმიდასა, და უგულუბელს ყო ნათესავი ჩუენი სრულიედ და არს სამი! წელი, და არა ისმინა ვედრება ჩუენი და არცა იყო 10
- M 230 ლხინება ჩუენი.
- «ს ა გ ო ნ ე ბ ე ლ გ უ ი ჩ ნ ს, ვ ი თ ა რ მ ე დ ზ ე ც ი თ ი ყ ო განგება ესევეთარი; განმრავლდა მოწერილი. ხოლო მე, ვითარცა მესმა ესე, ვიწყე კითხვად დედაკაცისა მის ქრისტესთვის, თუ ვინა იყო იგი, ანუ რომლისა მიზეზისათვის იქმნა კაც მე ღმრთისა. მაშინ აღალო პირი თუისი, ვითარცა ჯურღმულმან აღმომცერანემან. იწყო საუ- 15
- A 66 კუნითგანთა, ზეპირით აღმოიტყოდა | და განაგებდა, ვითარცა მი-ნარესა განმალუიძებდა და დაბნელებულსა განმანათლბდა, მამათა ჩუნთა შემაწყალებდა და სჯულისა ცვალებათა დამაჯერებდა, ვი-დრემდის მრწმენა სიტყუათა მისთა: იესო ქრისტე მე ღმრთისა, 20 ვნება მისი და აღდგომა, მეორედ მოსულა მისი საშინელი და სადა იგი არს მოლოდება წარმართთა. მე და შვილი ჩემი ღირს ვიქმნე-
- M 231 ნით საკურებელსა მას განწმედელსა² ცოდვითაგან, ემბაზისა 25
- ჭ 107 შვილსა, რომელსა ინატრიდა დავით და ვერ|იხილა³. და მესმა ჳმა ახლისა სჯულისა, ეჳა საგალობელთა, რომელსა ინატრიდა დავით, და ღირს ვიქმენა მე ზიარებად ჳორცსა და სისხლსა ქრისტეს მისა ღმრთისასა, კრავსა სოფლისა ცოდვათა შეწირულისათვის, რომლი-სა ტკბილ არს გემოს-ხილვა მისი; ამას ზედა უფალო, ჳყავ⁴ გან-სლვა ჳორცთაგან ჩემთა. და კუალად მრავალნი სასწაულნი იხილნა თუალმან ჩემმან მცხეთას, წმიდისა ნინოს მიერ». 30

**დღეთა ჩუნთა თქმული მისივე აზიათარ მდდელისა
კუართისათუის უფლისა ჩუნისა იესო ქრისტესისა**

- A 67 «მე, აზიათარ, თხრობასა მიგითხრობ დედისა მამისა ჩემისასა, 35
- M 232 როქმელიცა ვიცი წიგნთაგან მამისა და დედისა ჩემისათა; სმენით ყურთა ჩემთა ესმოდის მამისა თვისისაგან, ოდეს იგი გუესმა, ვი-

¹ სამასი MB. ² განსაწმედელსა MB. ³ იხილა A. ეწიფა MB. ⁴ იყავნ A, ვყავ M.

- თარმელ „იელუსალიმი სპარსთა დაიპყრესო“; იქმნა გლოვა და მწუხარება ურიათა ზედა ქართველთა, მცხეთას მკუიდრთა, ბოდელთა მდდელთა, კოდისწყაროელთა მწიგნობართა და სობის სინელთა¹. თარგმანთა-ესე ყოველნი აღიდრნეს² სივლტოლად. ხოლო მცირედთა დღეთა მოვიდა დადადისი ნუგეშინის ცემისა, ვითარმედ „სპარსნი არა დაპყრობად მოვიდეს იელუსალიმისა, არამედ მურისა წილუ აქუნდა ოქრო სამეუფო, მური მსწრაფლ მკურნალი წყლულებათა, გუნდრუკი სულამო⁴, ეძიებდეს⁵ ყრმასა ვისმე შობილსა, ძესა და-
ქ 108 ვითისსა. პოვეს⁶ მწირი | ერთი მწირისა დედაკაცისაგან შობილი
- M 233 უჟამოდ და უადგილოსა ადგილსა. | ესე მის ყრმისა მოვიდეს თიყუანისცემად, და შეწირეს მისა ძღუენი იგი“. იქმნა სიხარული ყოველთა ზედა ჰურიათა ქართველთა. 10
- A 68 «ხოლო შემდგომად ამისსა, ვითარ გარდაჰდა ოცდაათი წელი, მოუწერა ანა მდდელმან ი[ე]ლუსარემით მამისა ჩემისა ელიოზისა, რამეთუ იგი, რომლისათუის მოვიდეს სპარსნი მეფენი ძღუნით, აღზრდილ არს იგი, ჰასაკსა საზომსა მიწევნულ არს და თავსა თუისსა ხადის ძედ ღმრთისა. მოვედით ყოველნი სიკუდილსა მისსა, რათა აღესრულოს მცნება მოსესი⁶ წარვიდა აქათ მამის მამა ჩემი ელიოზ, კაცი მოხუცებული, და ესუა მას დედა ტომისაგან ელია მდდელისა, და ესუა დაა¹⁰ ერთი. ევედრებოდა დედა ძესა თუისსა: „წარვედ, შვილო, წოდებასა მეფისასა და წესსა სჯულისასა. ხოლო რომელსა განიზრახვენ, ნუ შეერთვინ ცნობა შენი, ნუ შვილო, რამეთუ იგი არს სიტყუა წინასწარმეტყუელთა და იგავი
M 234 ბრძენთა | და წარვიდა ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი; მუნ დახუდეს ჯუარცმასა უფლისასა ხოლო ოდეს დამსჭუალეს უფალი, პასენაკმან⁷ კუერთა დაჰკრა სამსჭუალთა. აქა დედასა ელიოზისსა ესმა, და იკრჩხილნა⁸ და თქუა: „მ მშუიდობაო და მეფობაო
A 69 ურიათაო, რამეთუ მოჰკალთ თავისი მაცხოვარი, და იქმენ მკლ|ველ შემოქმედისა თუისისა. ვაი თავსა ჩემსა, რომელ არა წინათვე მოვკუედ,
ქ 109 რომე არა სმენილ იყო ყურთა ჩემთა“. | და ამას ზედა შეისუენა. 30
- A 235 «ხოლო კუართი უფლისა წლით⁹ ხუდა მცხეთელთა. წარმოიღო ელიოზ, და მოიღო მცხეთას, და მიეგება დაა შესუარული ცრემლითა, მიოეხუია ყელსა ძმასა თუისსა, და აღიღო სამოსელი იესოსი, შეიტკბო მკერდსა და ფიცხლა სულნი წარჰკდეს,

¹ სობის კანანელი M, ხობის კანანელთა B. ² აღდრნეს A, აღდრეს B, აღიხრასნეს M. ³ საჭურველთა წილ MB. ⁴ სულამო A, სურნელი MB. ⁵ ეძიებდეს < A. ⁶ პოვეს < A. ⁷ პასანგმან M, პასანიგმან B. ⁸ იკრჩხილნა M, იკრჩხილნა B. ⁹ წლით A, წილითა MB. ¹⁰ დაა A.

- სამითა ამით ტკივილითა: სიკუდილისათუის და დედისათუის. რომელ ეზიარა სისხლსა უფლისასა. მაშინ იყო საკვირველი დიდი მცხეთა-ქალაქსა შინა; განკუირდა ადერკ და ყოველი ერი, და სთნდა მეფესა ადერკს სამოსელი იგი; არამედ საკვირველებისა მისგან არა ინება გამოლება მკუდრისა მისგან; და ელიოზ დამარხა დაა¹ თუისი და ჳელთა აქუნდა სამოსელი იგი უფლისა. და ადგილი იგი, რომელ უფალმან უწყის. 5
- ჳ 110 «შემდგომად მრავალთა წელიწადითა, ძისწულმან² ადერკ მეფისამან ძიება ყო სამოსლისა მის ურიათასა და არა პოვა. რამეთუ 10
- A 70 აუწყეს ესე ყოველი, რომელი | იყო და არავინ უწყის ადგილი იგი, 10
- M 236 რომელ არს მახლობელად³ ნაძუისა ლიბანით მოღებულისა. I რამეთუ მრავალგზის ბრძანა დედამან ჩემმან წმიდამან ნინო, რათამცა მოვიპიეთ სამოსელი იგი, გარნა მეფემან ოდენ უწოდენ: „და არს ადგილი იგი, რომელსა ძენი კაცთანი ვერ შემძლებელ არიან გამოთქუმად“. სახლი⁴ ელიოზისი | იყო ქალაქსა შინა დასავალით 15
- M 237 წიად მოგუთასა, ჳიდსა ზედა.
- «მათ დღეთა შინა მრავალგზის იხილა ჩუენება წმიდამან ნინო მცირესა მას მირულებასა მისსა მუჳლთა მისთა ზედა, რეცა მოვიდიან მფრინველნი ცისანი და შთავიდიან შავნი მდინარესა მას შინა, განიბანნიან და განსპეტაკნიან | და აღვიდიან სამოთხესა მას ბაბილოვანისასა, მოისთულებდიან და ყუავილსა მას ძოვდიან, რეცა მისი არს სამოთხე იგი, გარე მოადგიან ჳივილით შუენიერად. ესე უთხრა წმიდამან ნინო მოწაფესა თუისსა სიდონიას, ასულსა აბიათარისსა, და მან რქუა: „უცხოვო და აქა შობილო⁵ ტყუეო 20
- A 71 და | ტყუეთა მჳს|ნელო, უწყი, რამეთუ შენ ზედა მოიწია ახალი იგი 25
- M 238 ჳამი, და შენ ძლით⁶ ისმის ამბავი იგი, მამათა ჩუენთა ნაქმარი ჳეცისა მის კაცისა ზედა. უბრალოსა მის სისხლისა უსამართლოდ დათხევა, რომლითაცა იქმნა ურიათა სირცხული. ცის-კიდეთა განბნევა, მეფობითგან დაცემა, ტაძრისა მის წმიდისა მიღება. ერისა 30
- ჳ 111 | უცხოსა წოდება, და დიდება მათი მათდა მიცემად: იელუსალიმ, იელუსალიმ, ვიდრემდის განგიმარტვან ფრთენი შენნი და შეიკრებ ყოველთა ცის-კიდეთა ფრთეთა შენთა ქუეშე. აჳა, აქაცა მოსრულ არს დედაკაცი ესე, რომელმან შესცვალოს წესი ქუეყანისა ამის“. მიექცა წმიდასა ნინოს და რქუა: „ჩუენება ესე შენი არს, რამეთუ ადგილი ესე შენ მიერ იქმნეს სამოთხე“.

¹ დაა A. ² ამ სიტყვის ბოლო („ან“) წაჭრილია. ³ მახლარობელად A. ⁴ სასელი AM. ⁵ აქა არა შობილო B. ⁶ შენ ძლით A, შენ ჳმით M, შენ ჳამით B.

- «ხოლო ვითარ მოვიდა მირიან მეფე საბერძნეთით, ოტებული კოსტანტინე მეფისაგან, ეიდრე მოსლვადმდე მისა
- M 239 გა| ნეცხადა წმიდასა ნინოს ქება¹ ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ იტ-
- A 72 ყოდა ვამაღლად, ვითარმედ: „გპოვენ მკჷიდრნი ჩრდილოსანი ცთომასა შინა“. და გამოაჩინა ჯუარი იგი ნასხლევისა, და მით 5
იქმოდა საკუირველებათა დიდთა; განრღუეულნი განკურნნის თუი-
ნიერ წამლისა, შეხებითა ჯუარისათა, და მის თანა ქადაგებდეს
მოწაფენი მისნი, რომელნი პირველ დაემოწაფნეს: შუიდნი დედანი
ნათესავნი ურიათანი, სიდონია, ასული აგიათარისი, და ექუსნი
სხუანი, და სამოთხისა მცველნი იგი დედანი და ცოლ-ქმარნი აბია- 10
თარ მღდელი, ახალი პავლე, რომელი უშიშად და დაუცხრომელად
ქადაგებდა სჯულსა ქრისტესსა, რომელ ფრიად მეცნიერ იყო ძუე-
ლისა სჯულისა, და ახალი სჯული ესწავა წმიდისა ნინოსაგან და
უმეტეს ნინოსა ამხილებდა ყოველსა კაცსა სჯულსა ჭემმარიტსა.
- «მაშინ აღიძრნეს ურიანი აბიათარს ზედა, რა- 15
- M 240 თამცა ქვა დაჰკრიბეს. ხოლო მეფემან მიაველინა
მსახურნი და განარინა აბიათარ სიკუდილისაგან, რამეთუ მირიან
მეფესა აქუნდა სურვილი ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ ასმიოდა სა-
- A 73 სწული ქრისტეს სჯულისა საბერძნეთით და | სომხითით. არა დაა-
ბრკოლებდა იგი ქადაგებად ნინოს და მოწაფეთა მისთა. არამედ 20
- ჭ 112 ჰბრძოდა ეშმაკი, მტერი იგი უჩინო, | და ვერ დაამტკიცებდა² აღსა-
რებასა ქრისტესსა. ხოლო ნანა³ დედოფალი გულფიცხელ იყო
უმეტეს და შეურაცხ ჰყოფდა ქადაგებასა მას.
- «ხოლო წმიდა ნინო ილოცვიდა დაუცხრომელად 25
საყუდელსა მას თუისსა მაყუალთა მათ ქუეშე, და დაკუირ-
ვებულ იყუნეს წარმართნი იგი ლოცვასა მისსა და მღუიძარებასა,
და უცხო უჩნდა საქმე იგი; იწყეს გამოკითხვად მისა; იგი აუწყებდა
ძუელთა და ახალთა წიგნთა, და განაბრძნობდა უგუნურთა და
- M 211 უგულისწმობთა მათ, და შთაუგდებდა გულსა სიყუარულსა ქრის- 30
ტესსა
- «და იყო ესრეთ სამ წელ, ვინათგან⁴ განცხადებულად ქადაგა
ქრისტესი და დაიმოწაფნა მრავალნი. მაშინ იყო ვინმე ყრმა-წული,
უფალი მძიმისა სენისა, და მიმოაქუნდა იგი დედასა მისსა კართით
კარად, რათამცა პოვა მეცნიერი ვინმე კურნებისა და ყომცა სარ-
გებელი მისი, და შეისწავა იგი და არაოდეს პოვა სარგებელი კურ- 35
- A 74 ნები|სა ყრმისა მისთუის. და მკურნალთაცა რქუეს დედაკაცსა მას,

¹ ქადაგება MB. ² დაუმტკიცებდა A. ³ ნინო AM, ნანა B. ⁴ ვინაცა M, ვინაცა B.

	ვითარმედ: „არა სარგებელ ეყოფვის ყრმასა მაგას“. ხოლო დედაკაცი იგი იყო წარმართი, გულფიცხელი, და მარადის სმაგებნ სჯულსა ქრისტიანეთასა, და აყენებდეს სხუათაცა მისლვად და კითხვად წმიდისა ნინოსა. ხოლო ვითარცა სასოწარკვეთილ იქმნა მკურნალი თა მიერ, მოვიდა და დავარდა წინაშე წმიდისა ნინოსსა, და ევედრებოდა კურნებასა ყრმისასა. მაშინ რქუა წმიდამან ნინო: „კურნება, რომელი კაცთაგან არს, მე არა რა ვყო. ხოლო ღმერთმან ჩემმან ქრისტემან მოსცეს ყრმასა მაგას კურნება, რომელი ყოველთაგან განწირულ არს“. რომელსა ¹ კილიკსა ² ზედა მარადის	5
M 242	ილო ცავნ წმიდა ნინო, მას ზედა დადება უბრძანა ყრმისა მის,	10
ჭ 113	და იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ, და მასვე ჟამსა განიკურნა ყრმა იგი და განცოცხლებული მისცა დედასა მისსა. ხოლო დედამან ყრმისამან აღიარა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი, თუინიერ ქრისტესა, რო მ ე ლ ს ა ქ ა დ ა გ ე ბ ს ნ ი ნ ო“. და დაემოწავა წმიდასა ნინოს, შეუდგა კუალსა მისსა და ადიდებდა ღმერთსა.	15
A 75	«მაშინ დედოფალი ნანა შევარდა სენსა დიდსა და მწარესა, რომელსა კურნება ვერავინ შეუძლო. რამეთუ ყოველთა კელოვანთა მკურნალთა წარმოაცალიერნეს წამალნი მათნი და ვერ შეუძლეს კურნება, უღონო იქმნეს და სასოწარკვეთილ. ხოლო აუწყეს ვიეთმე დედოფალსა, ვითარმედ „დედაკაცისა მის რომისა ³ ტყუისა მიერ, რომელსა რქუიან ნინო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სნეულნი განიკურნებიან“. მაშინ უბრძანა მსახურთა მათ, რათა მოიყვანონ ნინო.	20
M 245	მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი, და პოვეს წმიდა ნინო ქუისა მის ქუეშე [ბ]წამ(ა)ლთასა ⁴ , ილოცვიდა ჟამსა მეექუსესა, და მიუთხრეს ბრძანება დედოფლისა. ხოლო წმიდამან ნინო რქუა: „არა ბრძანებულ არს ჩემდა. რათა განვიდე, სადა შუება ჩუენი არა არს არამედ დედოფალი მოვედინ საყოფელსა ამას ჩემსა, და ჭემმართად განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა“. ხოლო მსახურთა მათ მიუთხრეს დედოფალსა თქმული იგი ნინოსი, მაშინ დედოფალი გულსმოდგინედ ეტყოდა მათ: „შემიმზადეთ მე ცხედარი და მიმიყვანეთ	25
A 76	მე“. მაშინ წარიყვანეს ცხედრითა მსახურთა მათ და მე მისი რევდა სიმრავლე ერისა მის თანა. ვითარ მივიდეს საყოფელსა მას ნინოსსა, დადვეს დედოფალი კილიკსა ზედა. იწყო წმიდამან ნინო ლოცვად და ვედრებად ღმრთისა მიმართ მყოვარჟამ, და მოილოჯლარი იგი, რომელი აქუნდა, შეახო თავსა ⁵ , მჭართა და ფერვტა	30
		35

¹ რომელი A. ² კილისა M, კლიკსა A, კილიკსა B. ³ რომლისა A. ³რო მისა MB. ⁴ ქოჩსა მას ქუეშე მაყულისასა (მაყვალთასა B) MB. ⁵ თავსა, თავსა A.

- ჯუარის სახედ, და მეყსეულად განიკურნა და აღდგა განცოცხლებული. და რწმენა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი, თუი-
ქ 114 ნიერ ქრისტესსა, რომელსა ქადაგებს ტყუე ესე |დედაკაცი“. მიერთ-
- M244 გან შექმნა იგი მეგობრად თუისად |შინაურად, მარადის ჰკითხავნ და
5 გამოიწულილავნ სჯულსა ქრისტესსა, და ასწავებდის წმიდა ნინო
და აბიათარ, ახალი პაეღე, და ასული მისი სიდონია. და იქმნა დე-
დოფალი მორწმუნე და იცნა ღმერთი ჭემმარტი. და ჰკითხვიდა
დედოფალსა მეფე, ვითარ იგი მეყსეულად განიკურნა. და უთხრობ-
და დედოფალი ყოველსა, რომელი იქმნა მას ზედა, ვითარ¹ იგი
10 თუინიერ წამლისა, ლოცვითა და შეხებითა ჯუარისათა, განიკურნა.
და სიმრავლე იგი, რომელთა ეხილვა, დაამტკიცებდეს სიტყუასა მას
დედოფლისასა.
- A77 «მაშინ მირიან მეფე განკუირდა და |იწყო გამოძიებად სჯულსა
ქრისტესსა და მრავალგზის ჰკი[თხუენ] ურია-ყოფილსა² მას აბია-
15 თარს ძუელთა³ და ახალთა წიგნთა, სადა იგი აუწყებდა ყოველსა.
და წიგნიცა რომელი ჰქონდა მირიან მეფესა ნებროთისი, და მასცა
წიგნსა შინა პოვა წერილი ესრეთ: აღშენებასა გოდლისასა ვმა იყო
ნებროთის მიმართ, რომელი ეტყოდა: „მე ვარ მიქაელ, რომელი
დადგინებულ ვარ ღმრთისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავალისა-
20 სა; განვედ ქალაქით მაგით, რამეთუ ღმერთი ჰფარავს ქალაქსა მა-
გას“. ხოლო უკუანასკნელთა ჟამთა მოვიდეს მეუფე იგი ცისა, რო|მლი-
M 245 სა იგი შენ გნებავს ხილვა ერსა შორის შეურაცხსა. შიშმან მის-
მან განაქარვნის გემონი სოფლისანი; მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა
და ეძიებდენ სიგლახაკესა, მან გიხილოს პირსა შინა, და გივსნეს შენ.
25 მაშინ გულისწმა ჰყოფდა მეფე მირიან, რამეთუ ძუელნი წერილნი
და ახალნი ეწამებოდეს და ნებროთის წიგნიცა დაამტკიცებდა. და
შეექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. და ბრძოდა უჩინო იგი მტერი,
A 78 აყენებდა | [აღსარე]ზად ქრისტესა, გულსა შთაუგდებდა სასოება-
- ქ 115 სა კერპთასა და ცეცხლისასა. არამედ მარადის ევე|დრებინ⁴ დედო-
ფალი აღსარებასა ქრისტესსა. და იყო მეფე-დედოფლისა მოქცე-
30 ვითგან წელიწადსა ერთსა ორგულობასა შინა. ხოლო ასწავებდა
ერსა დაუცხრომელად წმიდა ნინო, და არავის აუწყებდა, თუ ვინა
ვარ ანუ სით მოველ, არამედ ტყუედ იტყოდა თავსა თუისსა.

«შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა მ ო გ უ ი ი გ ი მ თ ა ვ ა რ ი ს პ ა რ ს ი,

¹ ვითარი A. ² ურიათა ყოფილსა A. ³ ძუელთა A. ⁴ ევედრებინ A, ევედრებოდა MB.

- ს ა ხ ე ლ ი თ ხ უ ა რ ა ს ნ ე ლ ი¹ იყო, სულითა უკეთურითა ფიცხე-
M 246 ლითა იგუემებო|და, და სიკუდილსა მიახლებულ იყო. და იყო
მთავარი იგი ნათესავით² მირიანისი. მაშინ ევედრნეს წმიდასა ნი-
ნოს დედოფალი და მეფე, ხოლო მეფე იხილვიდა საქმესა მისსა
მცირედ ორგულებით. ეტყუინ ნინოსა: „რომლისა ღმრთისა ძალითა
იქმ კურნებასა ამას, ანუ ხარ შენ ასული არმაზისი, ანუ შვილი ზადე-
ნისი, უცხოებით მოხუედ, შეურდი, ზედა-აც მოწყალება და მიგა-
ნიჭენ ძალი კურნებათა, რათა მით სცხოვნდებოდე უცხოთა ქუეყა-
ნასა, და დიდებულმცა არს უ[კ]უნისამდე; ხოლო შენ წინაშე ჩუენ-
A79 სა იყავ, ვითარცა მაწ | ოებელი³ ერთი შვილთა ჩუენთა, და პატივ-
ცემულ [ქალაქსა] ამას შინ. არამედ უცხოთა ამას სიტყუასა ნუ
იტყვი, რომთა მათ შეცთომილთა სჯულსა, და ნუცა გნე-
ბავს⁴ ყოვლად თქმად. რამეთუ აჰა ესერა, ღმერთნი დიდნი სოფ-
ლის მპყრობელნი, მზისა მომგენელნი, წუიმიისა მომცემელნი და ქუეყა-
ნისა ნაშობთა გამომზრდელნი ღმერთნი ქართლისანი არმაზ და ზადენ,
M 247 ყოვლისა წარუვალისა გამომეძიებელნი, ძუელნი | ღმერთნი მამათა
ჩუენთანი გაცი და გაიმ, იგინი იყუნეს სარწმუნობად კაცთა მიმართ.
აწ უკეთუ განკურნო მთავარი ესე, გაგამდიდრო და გყო შენ
მკუიდრ მცხეთას შინა, მსახურად არმაზისსა. დაღაცათუ აერითა
მით და სეტყუითა მოიწია მის ზედა შემუსრეილება, ა რ ა მ ე დ
ი გ ი ა დ გ ი ლ ი უ ძ ლ ე ვ ე ლ ა რ ს, ე ს ე ა რ მ ა ზ ქ ა რ თ ვ ე ლ [თ ა]
და ქალდეველთა ღმერთი ითარჟან⁵ ყოვლადვე მტერ არიან: ამან მას
ზედა ზღუა შემოადგინა, და ამან მას ზედა ესევეთარი ურვა მოა-
წია, ვითარ აქუს ჩვეულება სოფლის მპყრობელთა, და კმა გეყავნ
ჩემ[გან ბრძანე]ბა ესე“. 20
A 80 | «[მ ი უ გ ო] ნ ე ტ ა რ მ ა ნ ნ ი ნ ო: „შ ე ნ მ ე ფ ე, ს ა ხ ე ლ ი თ ა
ქ რ ი ს ტ ე ს ი თ ა | და ვედრებითა დედისა მისისათა და მის თანა
ყოველთა წმიდათათა მოავლინენ შენ ზედა ღმერთმან, ცისა და
ქუეყანისა შემოქმედმან, დამბადებელმან დაბადებულისამან, დიდისა
დიდებულისა მრავალმოწყალეებისა მისისაგან მოავლინენ შენ ზედა,
ვითარცა საწმილისაგან ნაბერწყალი ერთი მადლისა მისისა, რათა
M248 სცნა და გულისწმა ჰყო სიმალლე ცისა და ნ|ათელი მზისა, სიღრმე
ზღუისა და სივრცე ქუეყანისა და საფუძველი მისი, და უწყებულ⁶
იყო შენ⁷, მეფე, ვინ შემოსნის ცანი ღრუბლითა და ქუხნ ჳმითა ჰა-
ერისათა, და იძრვინ ქუეყანა სიმძლავრითა⁸ მისითა, და რბინ მეხის
ტეხანი, და კუალსა მისსა⁹ ეგზების ცეცხლი გულისწყრომითა მათი-

¹ ხუარა სნეულ A, ხურსნელი M, ხვარასნელი B. ² ნათესავით A. ³ მაწოგ-
ნებელი MB. ⁴ იტგნებავს A. ითრუჯან MB. ⁶ უწყებელ A. ⁷ იყავნ MB, იყო შენ
A. ⁸ სიმძაფრითა MB. ⁹ კუალსა მისსა A, ყოველსა მთასა MB.

5. ანასეული ქართლის ცხოვრება

თა. ანუ ოდეს შეიძრა ქუეყანა ვიდრემდის შეიძრა და დაირღვეს მთანი მყარნი, კლდენი, და ქვანი. მეცნიერ გყვენ შენ ამას ყოველსა მიწევნად, რამეთუ ღმერთ არს ცათა შინა, უხილავ არს თავადი

- A 81 იგი ყოველთა დაბად[ებულთაგან], თუნიერ ძისა მისისა, რომელი | მისგან გამოვიდა ქუეყანასა ზედა, გამოჩნდა, ვითარცა [კაც]ი, რომელიმან აღასრულა ყოველი, რომლისათვის მოსრულ იყო, და აღვიდა მათვე სიმაღლეთა მამისა თანა, და იხილა მხოლო დაუსაბამო, რომელი მაღალ არს და მდაბალთა ხედავს, და მაღალნი იგი შორით იცნის. მეფე, ახლოს არს მიახლება შენი ღმრთისა მიხედვად, რამეთუ არს ამას შინა სასწაული ერთი; სამოსელი ძისა ღმრთისა აქა

5

10
- M 249 არს, და ხალენისა მის ელიასი თქუეს ვიეთმე აქავ ყოფა; მრავალნი სასწაულნი არიან, რომელნი ღმერთმან გამო[ა]ჩინნეს. და აწ მთავარი მე ესე შენი განგკურნო ძალითა ქრისტეს ღმრთისა ჩემისათა და ჯუარითა ვნებისა მისისათა, ვითარცა იგი დედოფალი განგკურნე სენისაგან დიდისა. და რა იგი ვაუწყე, ჰყოფს იგი, რათა სულიცა თუისი მიიახლოს ღმერთსა“. და მოჰგუარეს

15
- ქ117 მთავარი იგის და მოვიდა | დედოფალიცა იგი სამოთხესა მას შინა ნაძუთა მათ ქუეშე, და დაადგინა აღმოსავალით, სცნა კელნი აპრობად და თქუთ: „სამგზის ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო, და შეუდგები ქრისტეს[ა, ძესა] ღმრთისასა“. და ტიროდა ნინო სულთქმითა სულისა თუისისათა, და ითხოვდა ღმრთისაგან შეწევნასა კაცსა მას ზედა. და იყუნეს მოწაფენი მისნი მუნვე ერთ დღე და ორ ღამე, და მსწრაფლ განვიდა მისგან სული იგი ბოროტი, და დაემოწაფნეს ნინოს სახლით და ერთურთ მისით, და ადიდებდეს მამასა, ძესა და წმიდასა სულსა აწ და მარადის და უკუნისამდე“.

20

25

**თქმული სიდონია დედაკაცისა,
რომელი იყო მოწაფე ნინოსი, რომელი ესე იხილა
და დაწერა მოქცევა სასწაულითა მირია |ნ მეფისა და
შევრდომა ნინოსი აღსარებისათვის ქრისტესისა, ჯუარისა
აღმართებისათვის, ეკლესიათა აღშენებისათვის და მას
შინა სასწაულთა მისთა. თავი მეშუიდე. გუა კხენ.**

- M250

და დაწერა მოქცევა სასწაულითა მირია |ნ მეფისა და შევრდომა ნინოსი აღსარებისათვის ქრისტესისა, ჯუარისა აღმართებისათვის, ეკლესიათა აღშენებისათვის და მას შინა სასწაულთა მისთა. თავი მეშუიდე. გუა კხენ.

30
- ქ 118

«მაშინ იქმნა დღესა ერთსა ზაფხულისასა, თუესა ივნისსა¹ ოცსა, დღესა შაბათსა, განვიდა მეფე მუხრანით² კერძო და მოუწა და უჩინო იგი მტერი ეშმაკი, და შთაუგდო გულსა სიყუარული კერპთა და ცეცხლისა, და იგონებდა ყოველსა | მსახურებასა მისსა და მახვილითა მოწყუედასა ყოველთა ქრისტიანეთასა. და რქუა

35

¹ ივლისსა MB. ² მუხნარით MB.

- A 83 მეფემან ოთხთა თანა | მზრახველთა მისთა: „ღირს ვართ ჩუენ ღმერთთა ჩუენთაგან ბოროტის ყოფასა, რამეთუ უდებ ვიქმნენით სახურებასა მათსა, და მიუშუით ჩუენ ქრისტიანეთა გრძნელთა ქადაგება სჯულსა მათსა ქუეყანასა ჩუენსა, რამეთუ გრძნებითა
- M 251 ჰყოფენ საკუირველებათა მათთა. აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, 5
რათა ბოროტად მოვსრნეთ ყოველნი მოსაგნი ჯუარცმულისანი და უმეტეს შეუდგეთ მსახურებასა ღმერთთა მათ მპყრობელთა ქართლისათა, ვამხილოთ ნანას, ცოლსა ჩემსა, შენანება, და დატე-
ვება სჯულსა ჯუარცმულისასა, და თუ არა მერჩდეს, დავივიწყო სი-
ყუარული მისი და სხუათავე თანა წარვწყმიდო იგი“. დაუმტკიცეს¹ 10
განზრახვა თანამზრახველთა მათ, რამეთუ მკურვალედ იყუნეს იგინი საქმესა მას, და ნებევდა პირველითგან, და ვერ იკადრებდეს განცხადებად. ხოლო მეფემან მოვლო ყოველი სანახები მუხნარისა², და აღვიდა მათსა ზედა თხოთისასა მაღალსა, რათამცა მოიხილა კას-
პად, უფლის-ციხედ. და განვიდა თხემსა მთისასა. შუა სამხრისა 15
- A 84 ოდენ დაბნელდა მზე მათ ზედა და იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი, უკუნი, და დაიპყრნა ბნელმან არენი და ადგილნი; და განიბნინეს ურთიერთასა პირისაგან და ურვისა. და დაშთა მეფე მარტო, და იარებოდა მათთა და მაღნართა შემინებული და შემრწუნვებული, დადგა ერთსა ადგილსა, და წარეწირა სასოება, ცხორებისა მისისა. 20
და მოეგო თავსა თუისსა ცნობასა, და განიზრახვიდა გულსა თუისსა:
- M 252 „აჰა ესერა, ვხედავ ღმერთთა ჩემთა და არა ვპოვებ | ლხინებასა. აწ, 25
რომელსა იგი ქადაგებს ნინო ჯუარსა და ჯუარ-
ცმულსა, და ყოფს კურნებასა მისითა სასოებითა, არამცა ძალ ედგავა
კსნა ჩემი ამის ჭირისაგან? რამეთუ ვარ მე ცოცხლივ ჯოჯოხეთსა შინა
- ქ 119 და არა უწყი, თუ ყოველსა იქმნა დაქცევა ესე | და ბნელი ჩემთუის 30
ოდენ იქმნა. აწ, თუ ოდენ ჩემთუის არს ჭირი ესე, ღმერთო ნინო-
სო, განმინათლე ბნელი ესე ღამე და მიჩუენე საყოფელი ჩემი, და
აღვიარო სახელი შენი, და აღვმართო ძელი ჯუარისა, და თაყუანის
- A 85 ვსცე მას, და აღვაშენო სახლი სალოცველად ჩემდა, და ვიყო მორჩილ 30
ნინოსა სჯულსა რომთასა“. ესე ყოველი რა წარმოთქუა, განთე--
ნა და გამობრწყინდა³ მზე. და გარდაჰდა მეფე ცხენისაგან, დადგა
მასვე ადგილსა, განიპრყნა კელნი აღმოსავალით ცად მიმართ და
თქუა: „შენ ხარ ღმერთი ყოველთა ზედა ღმერთთა და უფალი ყო-
ველთა ზედა უფალთა, ღმერთი, რომლისა ნინო იტყუის, და საქებე- 35

¹ და უმეტეს A, დაუმტკიცეს B, < M. ² მუხნარისა MB. ³ გამობრწყინთა A.

- ლად არს სახელი ყოვლისა დაბადებულისაგან ცასა ქუეშე და ქუე-
ყანასა ზედა. რამეთუ შენ მივსენ მე ჭირისაგან და განმინათლე ბნე-
ლი ჩემი. აჰა ესერა მიცნობი¹ეს, რამეთუ გინდა ვსნა ჩემი, ლხი-
ნება და მიახლება ჩემი. უფალო კურთხეულო, ამას ადგილსა
აღვმართო ძელი ჯუარისა, რომლითა იდიდებოდეს სახელი შენი
და ივსენებოდეს საქმე სასწაული უკუნისამდე².
და დაისწავლა ადგილი იგი და წარმოემართა. იხილეს ნათელი და
მოერთო ერი დაბნელებული¹. 5
- «ხოლო მეფე ღაღადებდა „მიეცით დიდება ღმერთ-
სა ნინოსსა², რამეთუ იგი არს საუკუნითგან³ ღმერ-
თი და მას მხოლოსა შეუენის დიდება უკუნისამდე“. ხოლო ნანა
დედოფალი და ყოველი ერი განვიდა მიგებებად მეფისა, რამეთუ
ესმა პირველ წარწყმედა და მოსლვა მშუიდობით, და მიეგებო[დ](ეს
ღართას და ქინძარას. ხოლო ნეტარი ნინო დადგომილ იყო ლო-
ცვასა მწუხრისასა მაყულოვანსა მას შინა, ჩუეულებისაგან მისისა,
თუისსა ჟამსა, და ჩუენ მის თანა ორმოც და⁴ „ათი სული. და ვი-
თარცა მოვიდა მეფე, შეიძრა ქალაქი. და ჳმითა მაღლითა ღაღა-
დებდა მეფე: „სადა არს დედაკაცი იგი უცხო, რომელ არს დედა
ქ 120 ჩემი და ღმერთი მისი | მცხელი ჩემი“. და ვითარცა რქუეს, ვი-
M 254 თარმედ: „მაყულოვანსა არს და ილოცავს“, მოვიდა⁵ მეფე და ყო-
ველი იგი ლაშქარი. გარდაიჭრა მეფე ცხენისაგან და ეტყოდა ნი-
ნოს: „აწ ღირს ვარ მე სახელის-დებად სახელსა ღმრთისა შენისასა
და მცხნელისა ჩემისა“. ხოლო წმიდა ნინო ასწავებდა და ეტყოდა
მსწრაფლ თაყუანის-ცემად აღმოსავალით და აღსარებად ქრისტესა,
ძესა ღმრთისასა. მაშინ იყო გრგუინვა და ტირილი ყოვლისა კა-
ცისა, რაჟამს ხედვიდეს მეფესა და დედოფალსა ცრემლოვანთა.
და ხვალისა წარავლინა მოციქული საბერძნეთად მირიან მეფემან
წინაშე კოსტანტინე ბერძნეთ მეფისა, და წიგნი ნინოსი ელენე
დედოფალსა წინაშე. და აუწყა ესე ყოველი სასწაული ქრისტეს-მი
A 87 ერი, რომელი იქმნა მცხეთას შინა |მირიან მეფესა ზედა, და ითხოვ-
ნეს მოსწრაფებით მღდელნი ნათლის-ღებისათვის. ხოლო წმიდა ნი-
ნო და მოწაფენი მისნი ქადაგებდეს ერსა მას ზედა დღე და
ღამე დაუცხრომელად, და უჩუენებდეს გზასა ჳუმარიტსა სასუფევე-
ლისასა. 30

¹ დაბნელებული A, განბნეული MB. ² ნინოსა A. ³ საუკუნითგ... A (ბოლო მოხეულია), საუკუნეთა MB. ⁴ და MB. დღე A. ⁵ მოდრკა MB.

თქმული მისვე აღშენებისათვის ეკლესიისა

- M 255 «ოდეს წარემართა მეფე და ყოველი ერი ქრისტიანობასა | მოს-
წრაფებით ვიდრე მღდელთა მოსულამდე რქუა მეფემან წმიდასა
ნინოს: „მესწრაფების მე აღშენებად სახლსა ღმრთისასა, სადა აღ-
ვაშენო?“ რქუა წმიდამან ნინო: „სადაცა მეფეთა გონება მტკიცე 5
არს“. რქუა მეფემან: „მიყუარან მე მაყუალნი ესე შენნი და მუნ
მნებავს გონებითა ჩემითა, გარნა არა ეგრეთ, არამედ ვრიდო¹ სა-
მოთხესა მას სამეფოსა, და ნაძვთა ამათ სიმაღლესა, და ბაბილო-
თა ამათ ნაყოფიერებასა, და ყუავილთა² სურნელებასა რამეთუ
- ქ 121 ჩუენება რომელი ისილე მფრინველთა ფრთითა უშუერითა განზანა 10
წყლითა და განსპეტაკება ბრწყინვალედ, და დასხდომა მათი ხეთა
მათ ზედა სამოთხისათა, და ჯმოზა მათი ჯმითა ტკბილითა, ჭემ-
- A 88 მარიტად | სამოთხე ესე ჯორციელი წარმწყმედელი შეგუეცეალოს 15
სამოთხედ საუკუნოდ, და მუნ აღვაშენოთ სახლი ღმრთისა სალო-
ცველად ჩუენდა ვიდრე მოსლვადმდე მღდელთა საბერძნეთით“ და
მეყსეულად მოილო ძელი და ასწრაფებდა³ ხუროთა, და მოჰკუეთა
ნაძუი იგი, და ნაძუისა მისგან შემზადნა შუიდნი სუეტნი ეკლესიისა-
- M 256 ნი. და ვითარ | აღაშენეს კედელი იგი ძელითა, და აღმართნეს შუიდ- 20
ნი⁴ იგი სუეტნი თუის-თუისად. ხოლო სუეტნი იგი უდიდესი, რომე-
ლი საკუირველ იყო ხილვით, საშუვალ ეკლესიასა შესაგდებელად
განმზადეს, და ვერ შეუძლეს აღმართებად მისა. და აუწყეს მეფესა
საკუირველი იგი ყოვლად ვერ⁵ ძრვა ადგილ[ი]თაცა⁶ სუეტისა მის. მა-
შინ მოვიდა მეფე სიმრავლითა ერისათა, და მოიხუნეს მრავალ-ღონენი
მანქანანი, სიმარჯუითა და ერისა სიმრავლითა ეცადნეს აღმართე- 25
ბად. და ვერ შეუძლეს; და იყო დაკვირვებულ. და სიმრავლე ერისა
იტყოდეს: რამე არს ესე“. და ვითარ იქმნა მწუხრი, წარვიდა მეფე
სახლად თუისა, შეწუხებული დიდად. ხოლო წმიდა ნინო და ათორ
- A 89 მეტ | ნი მოწაფეწი მისწი და⁷ დედანი დაადგრეს სუეტსა მას თანა. 30
ხოლო სანატრელი იგი გოდებდა სუეტსა მას ზედა და აღინებდა
ცრემლთა მისთა.
- « ვ ი თ ა რ ც ა შ უ ა დ ღ ე ⁸ ო დ ე ნ ი ქ მ ნ ა , წ ა რ მ ო ი ქ ც ე ს
ო რ ნ ი ვ ე ესე მ თ ა ნ ი , ა რ მ ა ზ და ზ ა დ ე ნ , რ ე ვ ა თ უ ჩ ა მ ო ი რ -
ლ უ ე ს და დააყენნეს წყალნი ორთავე. და მტკუარმან გამოხეთქა,
წარმოაქუნდა ქალაქი; და შეიქმნეს გმანი საზარელნი ტყებისა და
ტირილისანი. და ეგრეთვე არაგუი გარდამოვდა ციხესა და იქმნე- 35
- M 257 ბოდეს საზარელნი გურგუინვანი. შეეშინა დედათა მათ და ივლ-

¹ ვრიდო A, არა ვჰრიდო MB ² ყუავლთა A. ³ ასწავებდა MB ⁴ ექუსნი MB. ⁵ ვერ < A. ⁶ ადგილითცა MB. ⁷ და < MB. ⁸ ღამე MB.

- ტოლეს. ხოლო ნეტარი ნინო დადადებდა: ფნუ გეშინინ დანო ჩემ-
ნო, მთანი მუნვე ჰგიან, და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა ყოველსა
- ჭ 112 სძინავს“. ხოლო ესე რომელ მთანი | დაირლუეს, სამართლად გეჭუენე-
ბის, რამეთუ ურწმუნოებისა მთანი დაირლუეს ქალაქსა¹ შინა, და
წყალნი რომელ² დაეყენნეს, სისხლი იგი ყრმათა კერპთა მიმართ
შეწირულისა³ დაეყენოს. ხოლო ჳმა ესე ტყეებისა არს ეშმაკთა სიმ-
რავლისა, რამეთუ იგლოვენ იგინი⁴ თავთა თუისთა, რომელ არიან
- A 90 მეოტ ამით ადგილით, ძალითა მადლისათა და ჯუართა ქრისტე-
სითა. მოიქეცით და ილოცევდით ღმრთისა მიმართ“. და მეყსეუ-
ლად დასცხრეს ჳმანი იგი, და არა დადგა⁵. განეპყრნეს ჳელნი და
ილოცვიდეს ღმრთისა მიმართ წმიდა ნინო და იტყოდა: „რათა არა
დაებრკოლოს საქმე ესე, რომელ წარმართებულ არს მეფე“.
- «კ უ ა ლ ა დ ვ ი დ რ ე ა რ ა ე ყ ი ვ ლ ა ქ ა თ ა მ ს ა , ს ა მ თ ა ვ ე
კართა⁷ ქალაქისათა დასცა ზარსა ლაშქარმან ძლიერმან, დაღეწ-
ნეს კარნი, და აღივსო ქალაქი სპარსითა ლაშქრითა, და შეიქმნა
ჳმა ზარის-საჯლელი, ზრინვა⁸, და ყივილი და კლვა, და აღივსო ყო-
ველი ადგილი სისხლითა, მახუილებითა, და სხუათა მათ შიშისაგან
- M 258 დასდნებოდეს ჳორცნი და განილია სული მათი. ტიროდეს | ნათესავთა
თუისთა, და მსწრაფლ ისმოდა, ჳმობდეს რა ძლიერად: „მეფე სპარს-
თა და მეფეთ-მეფე ხუარან-ხუარან⁹ ბრძანებს: ყოველი ურია გა-
ნარინეთ ჳირისაგან მახუილისა“. ესე რა მესმა, მოვეგე თავისა ცნო-
ბასა და შევორგულდით მე და ათნივე იგი ჩემთანანი, და მოახ-
- A 91 ლებულ იყუნეს მახუილოსანნი და გარემოს ჩუენსა სცემდეს | და
ჳკლვიდეს. ისმა ჳმა ძლიერი – „მირიან მეფე შეიპყრესო“. გარემოი-
ხილა მვნედ მოღუაწემან მან და თქუა „ესე რომელ ყივის¹⁰, ვიცი,
რომელ აწ სამე დიდად სჭირს, და ვმადლობ ღმერთსა, რომელ ესე
ნიშანი წარწყმედისა მათისა არს და ქართლისა ცხორებისა, ამის ად-
- ჭ 123 გილისა დიდებისა¹¹ და ნუგეშინის გუცემდა, ვითარცა | მოძღუარი
ჳელოვანი, ჳეშმარიტად მოძღუარი და მოციქული ქრისტესი.
«მ ი ე ქ ც ა ე რ ს ა მ ა ს მ ო მ ა ვ ა ლ ს ა¹²: „ს ა დ ა ა რ ი ა ნ
მ ე ფ ე ნ ი ს პ ა რ ს თ ა ნ ი ხ უ ა რ ა და ხუარან-ხუარა. საბატანი¹³
გუშინ წამოხუედით, მალე სამე მოხუედით და დიდი სამე ლაშქარი
ხართ ძლიერი. რად¹⁴ დაღეწეთ ქალაქი ესე და მახუილი და-

¹ ქართლს MB. ² რომელ < A. ³ შეწირვისა B, შეწირვის M. ⁴ ეგლო-
ვენ იგი A, იგლოვენ იგი M, იგლოვენ იგინი B. ⁵ ჳმანი იგი, და იყო არა- რად.
და დადგა წმიდა ნინო B. ⁶ რომელსა MB. ⁷ კერძთა MB. ⁸ ზრზინვა MB.
⁹ ხუარასან ხუარან M, ხუარან-ხვასრა B. ¹⁰ ყვის A, ყ'ვს M, ყივის B. ¹¹ დიდ-
ბისა A, და ბისა M, დაბისა B. ¹² მომსრველსა MB. ¹³ საბატანი MB. ¹⁴ ძლი-
რად A, ძლიერი რად MB.

- ეცით, ქართა და ნიავეთა წარვედით¹, ბნელად ჩრდილოთ კერძო, მთათა და კედართა, აჰა, მოვიდა, რომელსა თქუნენ ევლტით“. და
- M 259 განძრა² ჯელი ჯუარის სახედ, და მეყსეულად უჩინო | იქმნენს ყო-
ველნი იგი, დაყუდება იქმნა დიდი, და დედანი იგი ნატრიდეს მას
და ადიდებდეს ღმერთსა. 5
- «ხოლო, ვითარცა ცისკარი აღელეზოდა, მიერულა
- A 92 ყოველთა მათ დედათა, ხოლო სიდონია მღუიძარე იყო³, და იგი
დბა ჯელ-განპყრობით. აჰა ესერა, ზედა მოადგა ჭაბუკი ერთი ნე-
ტარსა მას, ყოვლად ნათლითა შებლარდნილი, შემკობილი ცეცხ-
ლის ზეწრითა, და რქუნა რამე სამნი სიტყუანი. ხოლო იგი დაეცა
პირსა ზედა თუისსა, და ჭაბუკმან მან მიჰყო ჯელი სუეტსა მას და
აღმართა, წარილო სიმაღლესა შინა; და განკუირვებით მივეახლე
მას და ვარქუ ესრეთ: „დედოფალო, რა არს ესე?“ და მან მრქუა:
„მოიდრიკე თავი ქუეყანად“. და ტირილად იწყო ხარისა მისგან.
მცირედისა ჟამისა აღდგა და აღმადგინა⁴, და განვეშორენით მას
ადგილს. ხოლო დედანი იგი ვითარ იყუნეს, იხილეს სუეტი იგი,
ცეცხლის სახედ ჩამოდიოდა და მოახლდებოდა ხარისხად მონაკუეთ-
სა ზედა ძირსა ნაძუისასა. ვითარცა რიჟუ-რაჟუ ოდენ იყო, აღდგა
მეფე გულ-გდებული⁵ ურვათაგან, მიხედნა სამოთხესა მას და დაწყე-
- M 260 ბულსა ევლესიასა, სადა იგი მტკიცე იყო გონება მისი, | იხილა
ნათელი იგი, ვითარცა ელვა აღწევნული ცამდე, სამოთხით მისით.
იწყო სრზად და მკუირცხლ მოვიდოდა, და ყოველი სიმრავლე სახ-
ლისა მისისა და ყოველი ერი ქალაქისა მოვიდა. 20
- A 93 «ვითარცა იხილეს საკუირველი იგი, ნათლითა
ბრწყინვალს[ესუეტი] ჩამოვიდოდა ადგილად თუისად, რეცა
ვითარცა ზეცით დადგა ხარისხსა მას ზედა, და დაუმყარა ჯელითა
ჟ 124 შეუხებელად კაცთაგან, და ნეტარ იყო მათ ჟამთა შინა, რამეთუ რა
იგი იქმნებოდა, შიშითა და სიხარულითა აღივსო მცხეთა ქალაქი,
და სდიოდეს მდინარენი ცრემლთანი, მეფეთა და მთავართა და ყო-
ველსა ერსა. და სულთ-ითქუნა სულითა სულთქმისათა და ადიდებ-
დეს ღმერთსა, და ნატრიდეს ნეტარსა წინოს, და იქმნეს მას დღესა
შინა სასწაულნი დიდნი და მრავალნი. 30
- «პირველად მოვიდა ურია, ბრმა შობითგან, მიეახლა ფტ
სა მას და იქმნა მხედველ მუნთქუესვე, და ადიდებდეს ღმერთსა.
მეორე სეფე-წული მოვიდა ყრმა, ამზასპანი, იდვა რვისა წლისა;
მოილო დედამან მისმან სარწმუნოებით და დადვა ცხედრითა წინა- 35

¹ წარგულეთ MB. ² განძრა MB. ³ ხოლო მე სიდონია მღვიძარე ვიყავ MB.

⁴ აღადგინა A. ⁵ გულგოდებული MB.

- შე სუეტსა მას ნათლისასა, და ნანდუილვე ნათლისასა, ევედრებო-
და ნინოს: „მოხედენ, დედოფალო, ძესა ამას ჩემსა, სიკუდილად
M 261 მიახლებულსა, რამეთუ ვიცი ღმერთთა ღმერთი იგი არს, რომელსა
A 94 შენ ჰმსახურებ და ჩუენ გუიქადაგებ“. მაშინ წმიდამან ნინო შეახო
წელი სუეტსა, და დასდვა ყრმასა მას და რქუა: „გრ წმ ე ნ ი ნ 5
ი ე ს ო ქ რ ი ს ტ ე, ძ ე ღ რ მ თ ი ს ა, ც ხ ო რ ე ბ ი ს ა თ უ ი ს ყ ო ვ ლ ი-
სა სოფლისა(თუის) ჳორცითა მოსრული; განიკურნე ამიერთგან და
ადიდებდი მას, ვისმან ძალმან განგკურნა“. და მსწრაფლ აღდგა
ყრმა იგი, ვითარცა უტკივნელი, და დაეცა შიში დიდი მეფესა და
ყოველსა ერსა. და თუითოსახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განი- 10
კურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გა-
რემო სუეტსა მას, და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს
ერნი სართულსა¹ და განიკურნებოდეს. მსწრაფლ იწყო მეფემან
და განასრულა ეკლესია სამოთხესა შინა.
- «და ვითარცა მივიდეს მოციქულნი მირიან მეფისანი კოსტან- 15
ტინე ბერძენთა მეფესა წინაშე და მიუთხრეს ყოველი, რაცა იქ-
მნა, მაშინ აღივსო სიხარულითა მეფე და დედა მისი
ელენე დედოფალი: პირველად ამისთუი, რამეთუ მად-
ლი ღმრთისა მიეფინებოდა ყოველთა ადგილთა, და ჳელსა ქუეშე
ჳ 125 მათსა ნათელს იღებდა ყოველი ქართლი; შემდგომად ამისთუის 20
A 95 განმზიარულდეს, რამეთუ დაიდასტურეს მირიან მეფისაგან სრუ-
ლიედ მოწყუედა სპარსთა და მტკიცედ მიღება სიყუარულისა მა-
M 262 თისა. ადიდებდეს და მადლობდეს ღმერთსა, და წარმოგზავნეს 25
მღდელი ჳემშარიტი იოვანე ებისკოპოზად და მის თანა მღდელნი
ორნი და დიაკონი სამნი. და მოუწერა მირიანს კოსტანტინე მე-
ფემან წიგნი ლოცვისა და კურთხევისა ღმრთისა; და წარმოსცა
ჯუარი და ხატი მაცხოვრისა, და მის თანა ნიჳი დიდი; ელენე დე-
დოფალმან მოუწერა წიგნი ქებისა და ნუგეშინის-ცემისა.
- «მოიწია იოვანე ებისკოპოზი, და მის თანა მღდელნი და 30
დიაკონნი და მოციქულნი მცხეთად, აღივსნეს სიხარულითა მეფე
და დედოფალი და ყოველი ერი მათი. რამეთუ სურვიელ იყუნეს
ნათლის-ღებისათუის. მაშინ მსწრაფლ გაგზავნა ბრძანება მირიან მე-
ფემან ყოველთა თანა ერისთავთა, სპასალართა და ყოველთა პირ-
თა სამეფოსათა, მოწოდებად წინაშე მისსა: და მსწრაფლ მოიწივ- 35
ნეს ყოველნი ქალაქად.

¹ სართულსა < MB.

«მაშინ ნათელ იღო¹ მეფემან ჯელსა ქუეშე წმი-
დისა ნინოსა და შემდგომად დედოფალმან და შვილ-
A 96 მან მათმან ჯელსა ქუეშე მათ მღდელთა² | და დიაკონთასა.
შემდგომად ამისსა აკურთხეს მდინარე მტკუარი, და ებისკოპოზმან
შემზადა ადგილი ერთ[ი] მიწურვით ჳიდის კარსა მოგუეთისასა, სადა 5
M 263 ყოფილ იყო სახლი ელიოზისი, და მუნ ნათელ სცემდა წარჩინებულ-
თა ერთა; და ეწოდა ადგილსა მას მთავართა სანათლო³ ხოლო ქუე-
მთ მისსა, მდინარისავ პირსა, ორგან⁴ ორნი იგი მღდელნი და
დიაკონნი ნათელ-სცემდეს ერსა, მიატყდებოდა ერი იგი ურთიერთას
მოსწრაფებით და ევედრებოდეს მღდელთა, რათა პირველად მას ვისმე 10
ნათელსცეს ესრეთ სურვიელ იყუნეს ყოველნი იგი ნათლისღებისა
თუის, რამეთუ ესმინა ქადაგება ნინოსი, რომელსა იტყოდა: „ყოველ-
მან რომელმან არა ნათელ იღოს, არა პოვოს ნათელი საუკუნო“:
ამისთუის მოსწრაფე იყუნეს ნათლისღებასა ყოველნი იგი, და ეს- 15
რეთ სახედ ნათელ იღეს ყოველმან ერმან, სიმრავლემან ქართლი-
სამან, თუნიერ ხოლო არა ნათელ იღეს მთიულთა კავ-
კასიანთა, არცა მოვიდეს⁵ მოფენასა მას ნათლისასა, არა-
ჰ 127 მედ დაადგრეს ზნელსა შინა ჟამსა ოდენმე. და ურიათა მცხეთელ-
A 97 თა არავე ნათელ იღეს, გარ|ნა ბარბიანთა⁶; ნათელ იღეს ორმოც
და ათმან სულმან, და იქ[მნეს] ქრისტიანე ჰუმმარიტი ამისთუისცა 20
დიდ იქმნნეს იგინი წინაშე მეფისა; და მიუბოძა დაბა, რომელსა
M 264 რქუიან ციხე-დიდი არამედ არა ნათელ იღო ფეროზ, სიძემან მე-
ფისამან, რომელსა ჰქონდა⁷ რანი ბარდავამდინ მიცემულად მირი-
ანისბან, არცა ერმან მისმან⁸ ნათელ იღო, არამედ ვორციელად
მსახურებდა მირიან მეფესა. მაშინ წარავლინა მირიან მეფემან 25
ებისკოპოზი იოვანე და მის თანა წარჩინებული ერთი წინაშე კოს-
ტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძელისა ცხორებისა, რომელი
მას ჟამსა ოდენ გამოჩინებულ იყო ღმრთის-მოყუარისა⁹ დედოფლი-
სა ელენესად. და ითხოვნა მღდელნი მრავალნი, რათა განავლინნეს
ყოველთა ქალაქთა და ადგილთა, ნათელ-სცემდეს ერსა, რათა 30
მსწრაფლ ნათელ იღოს ყოველმან სულმან ქართლისამან; და ით-
ხოვნა ქვით-ხურონი აღშენებისათუის ეკლესიათა.
«ვითარ მიიწივნეს¹⁰ წინაშე კოსტანტინე კეის-
რისა, სიხარულითა მოანიჭა ნაწილი ძელისა ცხორე-

¹ ნათელ იღეს ² მღდელ... (ბოლო ჩამოჭრილია). ³ სანათლავი MB.
⁴ ორგან < MB. ⁵ არცა მოვიდეს < MB. ⁶ ბარამიანთა B, კაბარბიანთა M.
⁷ ჰქონდა MB, რქუიან A. ⁸ მისმან A. ⁹ მოყუარესა A. ¹⁰ მიწივნეს A.

- A 98 ბისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ზედა ფერწნი და [[მსჟ]უალულ¹ იყუნეს უფლისანი, და სამსჟუალნი კელთან. და წარმოგზავნა მდღელნი² და დიაკონნი³ ფრიად მრავალნი, რამეთუ კოსტანტინე
- M 265 მეფემან მეფობასა შინა მისსა-ალაშენა წმიდა ეკლესია, ტაძარი ღმრთისა (ხუთასი⁴), და მოსცა განძი დიდძალი ებისკოპოზსა იოვანეს და უბრძანა: „სადაცა ჯერ იჩინო ადგილთა ქართლისათა, ალაშენენ ეკლესიანი სახელსა ჩემსა ზედა; და ნიჭნი ესე დაამკუიდრენ საზღვართა ქართლისათა“. და წარმოვიდა ებისკოპოსი და მის თანა მოციქული, და ვითარ მოიწივნეს ადგილსა, რომელსა რქუიან ერუშეთი, დაუტევნა ხურონი საქმედ ეკლესიისა, და დაუტევა განძი იგი და სამსჟუალნი უფლისანი და წარვიდა. და დაუტევნა წუნდას ხურონი იგი და განძი და, რაჟამს ეწყო ოდენ ეკლესიასა, წარმოვიდა⁵. და მოვიდა მანგლის[ს], და იწყო ეკლესიასა შენება⁶. და დაუტევნა ფიცარნი იგი უფლისანი.
- «მაშინ შეწუხნა მირიან მეფე ამისთუის, რამე-
ქ 127 თუ პირველ არა სამეფოსა ქალაქსა მოვიდეს, არამედ სხუათა ქალაქთა და ადგილთა იწყეს შენებად ეკლესიათა და დაუტევნეს ნაწილნი. ხოლო მოვიდა წმიდა ნინო წინაშე მეფისა და რქუა:
- A 99 „ნუ სწუხ, მეფეო, რამეთუ ესრეთ ჯერ არს: სადაცა მოვიდოდინა, დასთესვიდენ სახლსა ღმრთისასა. ხოლო არს ქალაქსა ამას შინა დიდებული სამოსელი უფლის“. მაშინ მოიყვანა მეფემან აბიათარ მდღელი და მის თანა ურიანი მრავალნი, და გამოიკითხა კუართისა მისთუის მათგან. ხოლო მათ მიუთხრეს ყოველი, რომელი ზემო წერილ არს. აღიპყრნა კელნი | მირიან მეფემან და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო იესო ქრისტე, ძეო ღმრთისა ცხოველისაო, რამეთუ პირველითგანვე გინდა ვსმა ჩუენი ეშმაკისაგან და ადგილისა მისგან ბნელისა; ამისთუის სამოსელი იგი წმიდა შენი წარმოევ წმიდით ქალაქით იერუსალიმით ებრაელთა მათ, ღმრთაებისა შენისაგან უცხოქმნილთა და ჩუენგან უცხოთა ნათესავთა“.
- «წარვიდა⁷ მეფე და ყოველი ქალაქი მ[ტ]კიცედ ქრისტეანობასა. იწყეს ხუროთა ეკლესიათა შენება გარე უბანთა, მაყუალთა მათ ზედა, საყოფელსა წმიდისა ნინოსა, სადა აწ არს ეკლესია⁸ საეპისკოპოზო. მაშინ თქუა წმიდამან ნინო: „კურთხეულ არს უფალი | ღმერთი იესო ქრისტე და მამა უფლისა ჩუენისა
- A 100

¹ „მსჟ“ ჩამოჭრილ ადგილასა A-ში. ² მდღელნი A. ³ დიაკონნი A, ხურონი MB. ⁴ ხუთასი < MB. ⁵ და დაუტევნა - წარმოვიდა < MB. ⁶ შენება < MB. ⁷ წარემართა MB. ⁸ ეკლესი A.

- იესო ქრისტესი, რომელმან მოავლინა სიტყუა წმიდა ზეცითგან მა-
 ლალთათ, თუით ძლიერებისაგან საყდრისა გარდამოსრული ქუეყა-
 ნად მდაბლად, შობილი უთქმელად თესლისაგან დავითისა, დედა-
 კაცისაგან მარტოდ შობილისა, წმიდისა და უბიწოსა, რომელი
 სათნო ეყო მას მიზეზითა, მიზეზი ცხორებისა ჩუენისა, რომელმან 5
- M 267 ასა ქუეშე ყოველივე განანათლა და მორწმუნენი აცხოვნნა, რო-
 მელი იშვა ვითარცა კაცი, ნათელი ყოველთა, ხატი ღმრთისა მა-
 მისა, და ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისამან ნათელ ილო წყლი-
 საგან და სულისა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღე-
 სა, აღჯდა სიმაღლესა მამისა თანა და კუალად მოვალს, რომელსა 10
 შუენის ყოველივე დიდება თანა მამით და სულით წმიდით¹.
- ქ 128 | **ამაღლებისათვის პატიოსნისა ჯუარისა**
- ვითარცა ნათელ იღეს მეფემან და დედოფალმან, და
 შვილთა მათთა, და ყოველმან ერმან, მაშინ დგა ხე ერთი ადგილსა
 ერთსა, კლდესა ზედა ბორცუსა შეუვალსა, და იყო ხე იგი შუე- 15
 ნიერი ფრიად | და სურნელი. და ესე საკუირველება იყო ხისა მის-
 გან, რამეთუ ისარცემული ნადირი, რომელი მოვიდის და ჭამის
 ფურცელი მისი და გინა თესლი მისი, განერის სიკუდილისაგან,
 დაღაცათუ საკლავსა ადგილსა დიდად წყლულ იყვის. დიდად სა-
 M 268 კუირველ უჩნდის | წარმართთა მათ პირველთა, და აუწყეს ებისკო- 20
 პოზსა იოვანეს სისა მისთუის. ხოლო ებისკოპოზმან თქუა: „აჰა ესერა,
 ჭეშმარიტად პირველითგან დამარხულ არს ქუეყანა(დ) ესე მსახურად
 ღმრთისაგან, რამეთუ ღმრთისაგან აღმოსცენდა ხე იგი დამარხული
 ჟამისა ამისთუის, რამეთუ აწ მოეფინა მადლი ღმრთისა
 ქართლს, დამისხისაგან ჯერ არს შექმნა ჯუარისა პატიოს- 25
 ნისა, რომელსა თაყუანისსცეს ყოველმან სიმრავლემან ქართლისა-
 მან“, და წარვიდეს რევ, მე მეფისა, და ებისკოპოსი და სიმრავლე
 ერისა, და მოჰკუეთეს ხე იგი და წარმოიღეს რტოთურთ თუისთა.
 და მოაქუნდა ათსა ათეულსა კაცსა, ზე-ზე რტოთა და ფურცლითა შე- 30
 მოაქუნდა ქალაქად და მოაქუნდა; შემოკრბა ერი მწუანის ფერო-
 ბასა მას და ფურცლიანობასა², ჟამსა ზაფხულის პირისასა³, ოდეს
 A 102 სხუა ხე ჯმელი იყოს⁴ ხოლო ესე ფურცელ-დაუცუივწებელი,
 სულ-ამო⁵ და სახილველად შუენიერი. და ძირსა ზედა აღმართეს
 ხე იგი კარსა ზედა ეკლესიისასა სამხრით, სადა ბურვიდა ნელი
 ქ 129 ნიავი, დაშლიდა | ფურცელთა მისთა და ძრვიდა რტოთა მისთა 35

¹ წმიდი A. ² ფურცლიანობისა A. ³ ზაფხულისასა M, ზამთრისასა B.
⁴ იყო MB. ⁵ სულ ამო A.

იყო ხილვა მისი შუენიერი, ვითარცა ხილვით¹ ვიცით ხისა მის ალვისა, ესე მოჰკვეთეს მარტსა ოცდახუთსა დღესა პარას კემსა.

- და დაადგრა ხე იგი ეგრეთ დღესა ოცდა ჩუი დ-
მეტსა, და არა შეიცვალა ფერი ფურცელმან მისმან, ვათარ- 5
ცა დგა ძირსავე ზედა მისსა, თავსა ზედა წყაროსასა, ვიდრემდის
ყოველნი ხენი მაღნარისანი შეიმოსნეს ფურცლითა და ხენი ნაყოფის
გამომღებელნი შეიმოსნეს ყუავილითა. მაშინ თუესა მისსა ერთსა
შექნეს ჯუარი ესე, და შუიდასა მის თუისასა აღემართნეს ჳელისა
დადებითა მეფეთათა³, სიხარულით და წადიერებით ყოვლისა ერისა 10
ქალაქისათა⁴, და იყუნეს ეკლესიასა შინა. იხილა წმიდამან ერმან⁵
ქალაქისამან⁶, ყოველთა მათ დღეთა: აჰა, ჩამოვიდის ჯუარი ცე-
A 103 ცხლისა ზეცით და მისა | გარემოს, მსგავსად გუირგუინისა ვარსკულავ-
თა, და დაადგრის ზედა ეკლესიათა ვიდრე განთიადმდე, და რი-
ჟურაჟურ⁷ ოდენ გამოვიდიან მისგან ორნი ვარსკულავნი, ერთი წარ- 15
ვიდის აღმოსავალით და⁸ ერთი დასავალით⁹, და იგი თავადი ეგ-
რეთ ბრწყინვალედ, ნელიად-ნელიად, განვიდის მიერ კერძო არა-
გუსა, და დადგის ბორცუსა მას ზედა კლდისასა, ზემო კერძო
M 270 ახლოს წყაროსა მას, რომელი ამოაცენეს ცრემლთა წმი-
დისათა, და მუნით აღიმალლის ზეცად. და ასე მრავალგზის იხილა 20
ყოველმან ერმან მაცხოვარება ღმრთისა ჩუენისა. მაშინ იწყეს კი-
თხვად წმიდისა ნინოსა, თუ „რა არს, რომელ გამოვალს ბრწყინვა-
ლუ ვარსკულავი, და ერთი წარვალს აღმოსავალით და ერთი დასავა-
ლით“ ხოლო მან თქუა: „განავლინებით კაცნი მათათა ზედა მა-
ღალთა, აღმოსავალით ვიდრე კახეთისა მთამდე, დასავალით ვიდრე 25
სანახებამდე ამის ქალაქისა; და, ოდეს გამობრწყინდენ მთიებნი
იგი, ნახონ თუ სადა დგენ, მუნცა აღემართნენ ჯუარნი ესე ქრის-
ტესნი“. მაშინ ყო მეფემან ეგრე, შეიცვნა თავნი მათათანი მიწყე-
A 104 ბით, ხოლო დღე ესე იყო პარასკევი და შაბათი გასთენდებოდა.
ჟ 103 იყო იგივე სასწაული, და იქმნა ეგრეთვე, ვითარცა პირველ იქმნის 30
ხვალისა დღე მოვიდეს დასავალისანი, რომელნი დგეს მათათა ზედა
ქუაბთა თავისათა. და მიუთხრეს მეფესა: „გამოვიდა ვარსკულავი
იგი, ამაღლდა და მიიწია მთასა ზედა თხოთისასა, გარდასავალსა
ზედა კასპისასა, დაადგრა ადგილსა ერთსა, და ყოვლად უჩინო იქმნა“.
და ეგრეთვე მოვიდეს მთით კახეთისაო და 35

¹ სმენით MB. ² ვიცით MB, ვითარცა A. ³ მეფეთა, თანა MB. ⁴ ქართლი-
სათა B. ⁵ ერმან ერმან A. ⁶ ქართლისამან B. ⁷ რიჟურაჟ B, რიჟურაჟ M. ⁸ ერთი
-და < A. ⁹ და ერთი დასავალით < M.

- თქუეს: „ვიხილეთ ვარსკულავი აქათ მომავალი, და-
ადგრა დაბასა ბოდესა¹კუხეთისასა“. მაშინ უბრძანა ნეტარმან ნინო:
- M 271 „წარი | ხუენით ორნი ჯუარნი და აღმართენით ერთი თხოთას, სადა
გამხელა ღმერთმან ძალი მისი და ერთი მიეც სალომეს, მჭევალსა
ქრისტესსა, და აღმართოს უჯარმას ქალაქსა. რამეთუ ბოდი² დაბა 5
არა წინა აღუდგეს ქალაქსა მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე
არს მას შინა, ბოდის კულ³ დაბა თუით იხილოთ⁴ ადგილი იგი
სათნო ღმრთისა“. და ყვეს ეგრეთ, ვითარცა უბრძანა დედოფალმან.
ხოლო ესე სასწაულითა ზეცისათა ჯუარი პატიოსანი ჩუენებით
- A 105 მცხეთას იპყრეს, კელითა⁵ კაცობრივითა, და მივედით ბორცუსა 10
მას ქუეშე; წყაროსა მას ზედა ღამე ათიეს, ილოცეს ღმრთისა მი-
მართ, და ნეტარი ნინო ცრემლითა შეაზავებდა წყაროსა მას,
და იქმნებოდეს კურნებანი და სასწაულნი დიდნი.
ხვალისა დღე აღვიდეს კლდესა მას ზედა, და მივიდა ნე-
ტარი იგი ბორცუსა ზედა, დავარდა ქვათა მათ ზედა, ტიროდა 15
თუით იგი და მის თანა მეფენი და მთავარნი, და ყოველი სიმრავლე
ერისა, ვიდრემდის მთანი ჳმა-სცემდეს. დასდვა კელი ერთსა ქვასა
- M 272 და რქუა ერთსა ებისკოპოზსა: „მოვედ, | შენდა ჯერ არს და დას-
წერე ჯუარი ქვასა ამას“. და მან ყო ეგრეთ, და მუნ აღმართა 20
ჯუარი იგი დიდებითა მეფეთაგან. მოდრკა ერი იგი სიმრავლე⁶
ურიცხუი, და თაყუანის სცეს ჯუარსა და აღიარეს ჳქმმარიტად
- ჳ 131 მედ ღმრთისა ცხოველისა. | ხოლო დიდნი იგი მთავარნი არა განე-
შორებოდეს ეკლესიასა წმიდასა⁷ და სუეტსა⁸ ნათლისასა, ჯუარ-
სა მას ცხოველსა, რამეთუ ხედვიდეს სასწაულთა მათ უზომოთა,
კურნებათა მათ მიუთხრობელთა⁹. და დღესა კუირიაკესა აღვსე- 25
ბისა ზატიკსა ყო მირიან მეფემან და ყოველმან მცხეთამან, შეწი-
რეს შესაწირავი იგი, | დღე განაწესეს ჯუარისა მსახურებად აღვსე-
ბისა ზატიკი ყოველმან ქართლმან მოდღენდელად დღედმდე.
და იყო რაოდენისამე დღისა შემდგომად მარტუილისა უკა-
ნასა¹⁰, იხილეს სასწაული დიდად საშინელი, დღესა 30
ოთხშაბათსა: აჳა ესერა, სუეტი ნათლისა, სახედ ჯუარი-
სა, დგა ჯუარსა მას ზედა, და ათორმეტნი ვარსკულავნი სახედ
გუირგუინისა გარემოს მისსა. ხოლო ბორცუი იგი ჯუარისა კუმე-
ვად¹¹ სახედ სურნელად, მიჳხედვიდეს ყოველნი სასწაულსა ამას,

¹ ბუდის M, ბოდისასა B. ² ბუდი MB. ³ ბუდისა კულა B, ბუდის კულა M.
⁴ იხილოს MB. ⁵ კელითა MB, სახელითა A. ⁶ სიმრავლე A. ⁷ წმიდისა A.
⁸ სუეტისა A. ⁹ მიუთრობელთა A. ¹⁰ უკანისა MB. ¹¹ კმეოდა MB.

- M 273 და მრავალნი უღმრთო ოთაგანნი მოიქცეს და ნათელ იღეს მას დღესა შინა. ხოლო ქრისტიანენი უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და ადიდებდეს ღმერთსა, და მერმე კუალად იხილეს სხუა სასწაული ჯუარისა, ვითარცა რა ცეცხლი დგა თავსა ზედა მის[სა], შუიდ წილად მზისა უბრწყინვალესი, ზედა დაადგრა მას, ვითარცა საჯუმილისა ნაბერწყალნი აღვლენ, ეგრეთ სახედ აღვიდოდეს ანგელოზნი ღმრთისანი, გარდამოვიდოდეს მის ზედა. ხოლო ბორცვი იგი ჯუარისა იძრვოდა ძლიერად და, ვითარცა სასწაული იგი დასცხრებოდა, ეგრეცა ძრვა იგი დასცხრებოდა. ვითარცა იხილეს სასწა-
- A 107 | ული იგი დაუკუირდა ყოველთა უფროსად და უმეტესად ადიდებდეს ღმერთსა. და ვითარცა იქმნებოდეს წლითი წლად სასწაულნი იგი, ყოველი ერი ხედვიდეს შიშით და ძრწოლით, მოვიდოდეს თაყუანისცემად გულსმოდგინედ. მას ჟამსა რევს, ძესა მეფისასა, ესუა ყრმა-წული მცირე, და იყო სნეულ მიწევნულ იყო სიკუდილსა; რამეთუ იგი ოდენ მხოლო ესუა მათ, მოილო და
- ჟ 132 დადვა იგი წინაშე ჯუარისა, და | ცრემლით ითხოვდა: „უკეთუ მომი-
- M 274 ბოძო ყრმა ესე ცოცხალი, აღვაშენო კუბო | საყოფლად¹ შენდა“. მუნთქუესვე განიკურნა ყრმა იგი, განკურნებული და განცოცხლებული წარიყვანეს. მერმე მოვიდა აღთქმისა აღმასრულებელად, და იყო² მადლისა მიცემა ღმრთისა დიდითა სიხარულითა, და გულსმოდგინებით აღაშენა კუბო ჯუარისა მცხეთისა რევ, ძემან მეფისამან, და წლითი-წლად მოვიდის და აღასრულის აღნათქუემი იგი მსხუერპლისა. და მიერთგან უფროს მოვიდოდეს ყოველნი უძღურნი და სნეულნი, განიკურნებოდეს და სიხარულით ადიდებდეს ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა.
- იყო ვინმე მამაკაცი ჭაბუკი, და ორნივე თუ[აღ-
ნი დასდგომოდეს]. | ჯდა იგი წინაშე ჯუარსა ქრისტესსა; შემდგომად შუიდისა დღისა³ აღეხილნეს თუალნი, ხედვიდა და ადიდებდა ღმერთსა მერმე დედაკაცი ვინმე იყო გუემულ სულისაგან უკეთურისა ეგოდენ, რომელ ძალი და გონება მისი მიეღო წელსა რვასა, და სამოსელსა მისსა დაიპებდა⁴. და ვითარ მოიყუანეს პატიოსანსა ჯუარსა და შეამთხუივეს, შემდგომად ათორმეტისა დღისა⁵ განიკურნა და თუისითა ფერჯითა წარვიდა; და ადიდებდა ღმერთსა და თაყუანის-ცემდა პატიოსანსა ჯუარსა. და კუალად იყო ყრმა ვინმე
- M 275 მცირე: მეყსეულად დაეცა და მოკუდა. აღილო დედამან მისმან და

¹ საყუდელად B, საუდელად M. ² ყო MB. ³ წლისა A. ⁴ დაიპობდა B, და აპობდა M. ⁵ წლისა A.

- დაავადო წინაშე ჯუარსა ყრმა იგი მომწყდარი¹, დილითგან მიმწუხრი. ხოლო დედა მისი ტირილით ილოცვიდა წინაშე ჯუარსა, და სხუანი ეტყოდეს: „წარვედ, დედაკაცო, და დამარხე; რამეთუ მომკუდარ არს და ნუღარა აწყინებ“. ხოლო მან არა წარიკუეთა სასოება, არამედ უფროს და უმეტეს საწყალო ბელად ტიროდა და ილოცვიდა. ხოლო მიმწუხრის ჟამსა სულიერ იქმნა და თუალნი აღეხილნეს, და შემდგომად შუიდისა დღისა განიკურნა და განცოცხლებული წარიყვანა დედამან მისმან, და ადიდებდა დმერთსა. იხილეს რა სასწაული და კურნება ყოვლად წმიდისა ჯუარისა, მრავალნი უშვილონი მოვიდოდეს და ითხოვდეს შვილი-
- A 109 ჟ 133 M 276 A 110
- ქ 133
- ქ 134
- 5
- 10
- 15
- 20
- 25
- 30
- 35

წიგნი, რომელი მიუწერა პატრიაქმან რომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს და მეფესა მირიანს და ყოველსა ერსა ქართლისა

- მათ დღეთა შინა მოვიდა წიგნი რომით, წმიდისა პატრიაქისა ნინოს და მეფესა და ყოველსა ერსა ქართლისასა. და მოვიდა ბრანჯი დიაკონი შესხმად ქებისა და კურთხევისა მიცემად. ამის წმიდისა ნინოსაგან ლოცვისა წარღებად და მადლისა ზიარებად. აქუნდა
- M 277
- ქ 134
- 30
- 35

¹ მომკუდარი MB. ² მრავალნი A. ³ მილიან A. ⁴ მოსწრაფედ AM, მსწრაფელ B. ⁵ ამისთუის ამისთუის A. ⁶ ეწყუნეს A.

ყლოვნისა, და ძალი იგი კურნებისა. ესე ყოველი იხილა და მოის-
მინა სასწაული იგი ბრანჯმან დიაკონმან, რომელი ქმნილ იყო
მცხეთას, და განკვირვებული ადიდებდა ღმერთსა; წარიღო წიგნე-
ბი და წარვიდა,

- მაშინ რქუა მეფემან წმიდასანიოს და ებისკოპ- 5
პოზსა: „მნებავეს ესრეთ, [რათა] იძულებით მახუილითა
A 111 მოვაქცინეთ მთეულნი და სიძე ჩემი ფეროზ, დავამონნეთ ძესა
ღმრთისასა და ვათაყუანნეთ პატიოსანსა ჯუარსა“. მაშინ რქუეს:
„არა ბრძანებულ არს უფლისაგან მახუილისა აღება, არამედ სახა- 10
რებითა და ჯუართა პატიოსნითა უჩუენოთ გზა ჭემმარიტი, მიმ-
ყვანებელი ცხორებად საუკუნოდ, და მადლმან ღმრთისამან ბანანა
თლოს ბნელი¹ იგი გულთა მათთა“. და წარვიდა ნინო და ების-
კოპოსი იოვანე, წარვიდა მეფე და² ერისთავი ერთი; მივიდეს და
M 278 დადგეს სწობენს³, და მოუწოდეს მთეულთა, პირუტყუთ სახეთა მათ
კაცთა, ჭართლელთა, ფხოველთა, წიაღ-ლაკასანელთა და⁴ გუდამა- 15
ყრელთა, და უქადაგეს მათ სჯული ქრისტიანეთა ჭემმარიტი, მიმ-
ყვანებელი ცხორებად საუკუნოდ.
ხოლო მათ არა ინებეს ნათლის-ღება. მაშინ
ერისთავმან ქართლისამან მც[ირედ] წარმართა მახუილი 20
მათ ზედა, ძლევით შემუსრნეს კერპნი მათნი. გარდამოვიდეს მუნით,
და დადგეს ჟალეთს, და უქადაგეს ერწო-თიანელთა. ხოლო მათ
შეიწყარეს და ნათელ-იღეს ხოლო ფხოველთა დაუტევეს ქუე-
A 112 ყანა მათი|და გარდავიდეს თუშეთს. და სხუანიცა⁵ მთეულნი უმრა-
ვლესნი არა მოიქცეს, არამედ დაუმძიმა მათ მეფემან ხარკი, ოდეს
არა ინებეს ნათლისღება არამედ წარკრბეს იგინი და შესცოტეს, და 25
რომელნიმე უკანასკნელ მოაქცივნა აბიბოს ნეკრესელმან და რომელ-
ნიმე მათგანნი დარჩეს წარმართობასავე შინა დღესაქამომდე ხოლო
წმიდა ნინო, წარემართა წარსლვად რანს, მოქცევად ფერო-
ზისსა. და ვითარცა მივიდა კახეთს⁶, დაბასა ბოდისასა⁷, დაყუნა
M 279 მუნ დღენი რაოდენნიმე. მოვიდეს მისსა კახეთით, ჰკითხვიდეს და 30
ალიარებდეს სწავლასა მისსა სიმრავლე ერისა. მაშინ დასნეულდა
ქ 135 მუნ; და ვითარცა ცნა რევ, ძემან მეფი|სამან, და სალომე, ცოლმან
მისმან, რომელნი ცხორებდეს უჯარმას, მოვიდეს ნინოსა, და აცნო-
ბეს მეფესა და დედოფალსა. ხოლო მათ მიავლინეს ებისკოპოსი იო- 35
ვანე წარმოყვანებად ნინოსსა. ხოლო წმიდა ნინო არა ერჩდა. მაშინ

¹ სიბნელი A. ² და მათ წარატანა მეფემან B. ³ წორბნას M, წორბანსა B.
⁴ წიაღდა: კასანელთა და A. < MB. ⁵ სხუანიცა A. ⁶ კუხეთს MB. ⁷ ბუდისასა B.

- A 113 მივიდა თუით მეფე და სიმრავლე ერისა, და შეკრბა მის ზედა სიმრავლე ერთა ძლიერთა, რამეთუ ხედვიდა ყოველი იგი ერი პირსა ნინოსსა, ჭვითარცა პირსა ზეცისა ანგელოზისასა, და მოსწყუედდიან ფესუსა სამოსლისა მისისასა, მიიღებდეს და ემთხუეოდეს სარწმუნოებით, და იძულებით ევედრებოდეს ყოველნი მეფენი და დედოფალნი, გარემოს მსხდომნი, რომელთა გარდამოსდიოდეს ცრემლნი თუალთაგან მათთა განშორებისათუის მოძღურისა მათისა და მოღუაწისა, და სწეულთა მკურნალისა ჯელოვნისა. 5
- და ეტყოდეს სალომე უჯარმელი და პეროჟავარი სივნელი¹ და მათ თანა ერისთავნი და მთავარნი, ჰკითხვიდეს: „ვინა და ანუ სადათ მოხუედ ამა ქუეყანასა მაცხოვრად ჩუენდა, ანუ სადათმე იყო აღზრდა შენი, დედოფალო. მაუწყე ჩუენ აღზრდა შენი, რასა იტყუი ტყუეობასა, ტყუეთა მესწელო სანატრელო, რამეთუ M 280 გუისი წავიეს შენგან, ვითარმედ ყოფილ არიან წინასწარმეტყუელნი პირველ მისა ღმრთისა და შემდგომად მოციქულნი ათორმეტნი და სხუანი სამეოც და ათნი², და ჩუენდა არავინ მოავლინა ღმერთმან, გარნა შენ, და ვითარ იტყვი, ვითარმედ ტყუე ვარი მე, ანუ ვითარცა უცხო³; 15
- A 114 |მაშინ იწყო⁴ სიტყუად წმიდამან ნინო და თქუთ: „ასულნო სარწმუნოებისანი, მახარებელნო⁵, ღმრთისანო⁶, დედოფალნო ჩემნო, გხედავ თქუენ, ვითარცა პირველთა მათ დედათა, სარწმუნოებასა ზედა ქრისტესსა, და გნებავს⁷ გზათა ჩემთა ცნობა, გლახაკისა მწევლისა, და გაუწყდა, რამეთუ ესერა მოს- ჭ 136 რულ არს სული ჩემი ჯორჯად ჩემდა, და მეძინების მე ძილითა დედისა ჩემისათა საუკუნოდ; მოიხუენით საწერელ[ნი] და აწერეთ⁸ გლახაკი და უდები ცხორება ჩემი, რათა უწყოდინა შვილთაცა თქუენტა სარწმუნოება თქუენი და შეწყნარება ჩემი, სასწაულნი ღმრთისანი, რომელნი გიხილვან“. მაშინ მსწრაფლ მოიხუნეს საწერელნი სალომე უჯარმელმან და პეროჟვარ სივნელმან⁹; იწყო სიტყუად წმიდამან ნინო, ხოლო იგინი წერდეს. და წარმოუთხრა M 281 ყოველი, რომელი ზემო წერილ არს ცხორება მის წმიდისა¹⁰. და შევედრა მეფესა მღდელი იაკობ, რათა შემდგომად იოვანესსა იგი 30

¹ პეროჟ ავრისენელი M. ² ათორმეტნი MB. ³ სიტყვას „უცხო“-ს მისდევს ახალი ხელით ნაწერი „მეფედ“, რის გაგრძელებაც ყოფილა შემდეგ სტრიქონში, რომელიც ეხლა მოჭრილია. ⁴ იწყო A. ⁵ მახლობელნო MB. ⁶ ღმრთისანო < MB. ⁷ გნებავს < A. ⁸ და აწ ესრეთ A, და დაწერეთ MB. ⁹ პეროჟ ავრისენელმან M, პეროჟავრი სენელმან B. ¹⁰ მისი წმიდასა A.

6 ანასეული ქართლის ცხოვრება.

- იყოს ებისკოპოსი. მაშინ იოვანე ებისკოპოსმან წირა ჟამი და აზია-
A 115 რა ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა წმიდა ნინო. | და შევედრა სუ-
ლი თუისი მეუფესა ცათასა, ქართლსა მოსლვითგან მისით¹ მეა-
თოთხმეტესა წელსა, ქრისტეს ამაღლებითგან სამას ოცდათურამე-
მეტსა, დასაბამითგანთა წელთა ხუთიათას რვაას² ოცდათურამეტსა. 5
- მა შ ი ნ შ ე ი ძ რ ნ ე ს ო რ ნ ი ვ ე ს ე ქ ა ლ ა ქ ნ ი : მ ც ხ ე თ ა და უ ჯ ა რ -
მა, და ყოველი ქართლი, მიცვალებასა ნინოსსა. მუნ მოვიდეს და და-
მარხეს ძლევეთ შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე ზედა კუხეთს³, და-
ბასა ბოდისასა⁴, რამეთუ მუნ ითხოვა თუით დაფლვა მეფისაგან
შეხედვითა ღმრთისათა; სიმდაბლისათუის ქმნა ესე წმიდამან, რა- 10
მეთუ ადგილი იგი შეურაცხი იყო⁵ მწუხარე იყო მეფე და ყოველ-
ნი წარჩინებულნი მუნ დაფლვასა მისსა, არამედ ანდერძისა და
მცნებისა მისისა აღსრულებისათუის დაფლეს მუნ, და ვითარცა
აღასრულა⁶ ესე ღმრთივ-განზრნობილმან მირიან მეფემან, განამ-
M 282 ტკიცა ყოველი ქართლი და ერეთი | სარწმუნოებასა ზედა სამებისა 15
წმიდისასა, ერთარსებისა ღმრთისა დაუსაბამოსასა, დამბადებელისა
ყოვლისა, და განმტკიცდეს სრულსა სარწმუნოებასა.
მა შ ი ნ კ ე ი ს ა რ ს ა კ ო ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე ს , რ ო მ ე ლ ი ყ ვ ა⁷ ძ ე
A 116 | მ ი რ ი ა ნ ი ს ი , რ ო მ ე ლ ს ა⁸ ერქუა ბაქარ, გამოგზავნა იგი მეფემან 20
კოსტანტინე ნიჭითა დიდითა, და მოუწერა ესრეთ: მე კოსტანტინე
მეფე, თუითმპყრობელი, ახალი მონა მეფისა⁹, პირველ ეშმაკისაგან
წარტყუენული და მერმე გამოვსნილი დამბადებელისა მიერ, მოვ-
ჭ I37 სწერი¹⁰ შენდა ღმრთივ-|განზრნობილისა და ჩემთანავე ახალ-ნერ-
გისა მორწმუნისა მეფისა მირიანისსა. იყავნ შენ თანა მშუიდობა 25
და სიხარული, ვინაითგან იცან შენ სამება ერთარსება, ღმერთი
დაუსაბამო, დამბადებელი ყოვლისა. არღარა მიჰმს მე შენგან მძე-
ვალი, არამედ კმა არს ჩუენ შორის შუამდგომელად ქრისტე, ძე
ღმრთისა, პირველ ჟამთა შობილი, რომელი განკაცნა კსნისათუის
ჩუენისა, და ჯუარი მისი პატოისანო რომელი მოცემულ არს ჩუენ-
M 283 და წინამძღურად, გულითა მოსავთა მისთა და შუამდგომელო¹¹ბითა 30
ღმრთისა დამბადებელისათა ვიყუნეთ¹¹ ჩუენ სიყუარული ძმებრივ
და შვილი შენი შენდავე მიმინიჭებიეს, იხილე და განიხარე, და
ღმრთისაგან მოვლინებული ანგელოზი მშუიდობისა იყავნ შენ თანა.

¹ მოსლვითგან მისით B, მოსულითგან მისით M, მისითგან A. ² რვას A.
³ კუხეთისა M, ჰერეთისა B. ⁴ ბუდისასა MB. ⁵ იყო < A. ⁶ აღსრულა A. ⁷ + მძე-
ვალი MB. ⁸ მირიანისი რომელსა მირიანისი რომელსა A. ⁹ მონა ცათა მეუფისა M.
< B. ¹⁰ მოვსწერი M, მოვსწერ B. ¹¹ ვიყენე A.

- A 117 განდევნენ ღმერთმან დამზადებელმან ეშმაკი მაცთური საზღვარ-
თაგან შენთა“.
- მოვიდა ბაქარ, მე მეფისა მირიანისი, და მოცი-
ქული კოსტანტინე მეფისა მცხეთას. აღივსნეს სიხარულითა
მირიან მეფე და ნანა დედოფალთ მადლობდეს ღმერთსა ნიჭთა 5
სრულთა მომცემელსა. მაშინ მირიან მეფემან განასრულა ეკლესია
საეპისკოპოსო და აღასრულა სატფურება მისი მრავლითა¹ დიდე-
ბითა. და მოქცევითგან მირიან მეფისათ მეოცდახუთესა წელსა მო-
კუდა მე მისი რევ, სიძე თრდატ სომეხთა მეფისა რომლისადავე 10
მიეცა მეფობა სიცოცხლესავე მისსა და დაფლეს აკლდამასა², რო-
მელი თუით მასვე რევსა აღეშენა. და მასვე წელიწადსა დასნეულ-
და მირიან მეფე, რომლითაცა³ აღესრულა. და მოიყვანა მე მისი
ბაქარ⁴ და უთხრ⁵: „აჰა ესერა, მე წარვალ ვინაცა მოვედ, და
ვმადლობ მრავალ-მოწყალესა ღმერთსა, დამზადებელსა ცათა და
- M 384 ქუეპანისასა, რომელმან წარტყუნებული ეშმაკისაგან მივსნა მე პირი- 15
საგან ჯოჯოხეთისა და ღირს მყო მე მარჯუენითა მისითა: შენ, ნა-
ნა, უკ'ეთუ გეცესლა მოცალეზა ცხორებისა ჩემისა შემდგომად გა-
ნიყო⁶ სამეფო განძი ჩუენი ორად: და მიიღე სამარხავსა⁷ ნინოსა,
- ქ 138 განმა | ნათლებელსა ჩუენსა ჟამთა შეცუალეზისათუის, რათა არა 20
შეირყოს უკუნისამდე იგი ადგილი: რამეთუ მეფეთა საჯდომი არს,
არამედ მწირ არს. ეგრეთვე დავედრა ეპისკოპოსნი, რათა ადიდონ
დიდება მის ადგილისა, რამეთუ ღირს არს⁸ პატივ-ცემასა. ხო-
ლო ძესა თუისსა რქუა: „შვილო ჩემო, შეცუალე⁹ შწელი ნათლად
და სიკუდილი ცხოვრებად, შენდა მომიცემია¹⁰ გვირგვინი მეფობისა
ჩემისა. ღმერთმან, დამზადებელმან ცისა და ქუეყანისამან, (და) გა- 25
ნამტკიცენ¹¹ სრულსა სარწმუნოებასა ზედა. იწურთიდი ყოვ-
ლადვე მცნებათა¹² მისა ღმრთისათა, და დადგერ¹³ სრულიად მათ
ზედა, და სახელსა ზედა ქრისტესსა სიკუდილი ცხოვრებად გიჩნდენ,
რომლითა წარუვალი ცხოვრება მოიგო. და სადა პოვნე ვნებანი
- M 285 იგი ცხოველისანი. კერპნი¹⁴, ცეცხლითა დაწვენ¹⁵, და ნაცარი 30
შეასუ, რომელნი მათ ესვიდენ¹ და ესე შვილთაცა შენთა ამცენ.
რამეთუ მე ვიცი იგი, რომელ კავკასთაცა შინავე დაილევთან¹⁶. ხო-
ლო შენ ამას შეუდეგ გულითა შენითა, და თავი შენი შევედრე

¹ მრავლითა A. ² აკლდამასავე MB. ³ რომელიცა MB. ⁴ ამის შემდეგ A-ს აკლია M-ის ორი გვერდის მასალა. ⁵ და უთხრა < M. ⁶ განჰყავ B. ⁷ მიიღეს მარ-ხუასა M. ⁸ ღირსა არს M. ⁹ შეიცვალა B. ¹⁰ მამიციემია M. ¹¹ განგამტკიცენს შენ B. ¹² მცნებასა M. ¹³ დაადგრა MB. ¹⁴ ცეცხლის-მსახურებისანი და კერპნი B. ¹⁵ დაწუნა M. ¹⁶ და აღთევთან M.

- მესა. ღმრთისასა¹ და პირველ ჟამთა შობილსა, განკაცებულსა და ვნებულსა ჳსნისათუის ჩუენისა, და წარძღუანებითა პატიოსნისა ჯუარისათა სძლო მტერთა, ვითარცა აქუს ჩუეულება გულით მოსავთა შენთა. და პ ა ტ ი ვ ს ც ე მ დ ი სუეტსა მას ცხოველსა ღმრთივ-აღმართებულსა, და იყავნ ყოვლითურთ სასოება შენი მისა მიმართ. და იყავნ მისულა შენი ძილად² საუკუნოდ, სარწმუნოებასა ზედა სამეზისასა“. და მოუყუანებიეს ჯუარი შენი³ იგი წმიდისა ნინოსი⁴ რომელი პირველითგან⁵ აქუნდა, და ჩამოჰკიდა⁶. გვირგვინი სამეუფო ჯუარსა მას; და მიიყუანა ძე თუისი ბაჰქარ და თავსა მისსა გამოსახა სახე ჯუარისა, და აღილო გვირგვინი ჯუარისაგან. და და-
M 286 დაბა თავსა ზედა ძისა თუისისასა. და აღესრულა მირიან მეფე და. დაეფლა ზემოსა ეკლესიასა. საშუალსა სვეტსა. სამხრით ჩრდილოთ კერძო⁷, და⁸ მას სუეტსა შინა არს ნაწილი ღმრთივ-აღმართებუ-
ქ 139 ლისა სუეტისა. და მეორესა წელსა მოკუდა | ნანა დედოფალი, და დაეფლა სუეტსა დასავალით. სადა მირიან დამარხულ იყო. 15
და ჯ და მე ფ ე დ ძე მ ი ს ი ბ ა ქ ა რ, და ი ყ ო, მ ო რ წ მ უ ნ ე ვ ი თ ა რ ც ა⁹, მამა მისი. ამან მოაქცივნა უმრავლესნი კავკასიანნი. რომელნი ვერ მოექცივნეს მამასა მისსა. და შთავარდა შორის მის-
A 118 სა მტქერობა სომეხთა: რამეთუ სომეხნი ბაქარის ძმისწულის, რევის ძისა, თრდატისა, სომეხთ მეფის, ასულისა წულის მეფობასა ლამოდეს ქართლსა. ხოლო ესე ბაქარ ეზრახა სპარსთა მეფესა, მამის ძმისწულსა მისსა. დაემოყურა და გაუცვალა ქუეყანა მისი ძესა მისსა ფეროზს, რომელსა აქუნდა რანი (და) ბარდავამდის მიცემულად მირიანისგან. და მისცა მის წილ სამშუილდითგან მიღმართ ქუეყანანი ვიდრე თავამდე აშოტისა¹⁰; შაშინდა ნათელ-ილო ფეროზ და ერმან მისმან. და მოირთეს ძალი ხუასროსაგან¹¹. და ეწყუნეს
M 287 სომეხთა ჯავახეთს¹², სძლეს და აოტეს სომეხნი. მაშინ მეფემან ბაქარ შუამდგომელობითა ბერძენთ მეფისა და სპარსთ მეფისათა, დააწერინა ჳელით-წერილი ძმისწულსა მისსა და დედასა მისსა სალომეს ესრეთ, ვითარმედ „ვიდრემდის იყოს ნათესავი ბაქარისი, რომელსა ეძლოს ჰყრობა მეფობისა¹³, მისი იყოს მეფობა, და არაოდეს ძებნონ მეფობა¹⁴ ნათესავთა რევისთა“.

¹ ღთისასა M. ² ძლიერად M, ძილად B. ³ შენი < B. ⁴ წმიდასა ნინოს M. ⁵ პირველითგან M. ⁶ ჩამოჰკიდე M. ⁷ სამხრით კერძო B. ⁸ აქედან კვლავ გრძელდება A -ში. ⁹ ვითარცა < A. ¹⁰ აზოცისა B, აზაოცისა M. ¹¹ ხურისაგან A, ხოსროთაგან M, ხვასროთაგან B. ¹² ჯავახეთს A. ¹³ მეზობისა A. ¹⁴ მეზობა A.

- მაშინ და მოიყვან[ნ] ა მ მ ის წ უ ლ ნ ი მ ის ნ ი, და მი ს-
 ც ა კ უ ხ ე თ ი, და და ს ხ ნ ა რ უ ს თ ა ვ ს ერისთავად. ამან ბაქარ ყო-
 A 119 ვ ე ლ ნ ი დღ ე ნ ი ც ხ ო რ ე ბ ის ა მ ის ი ს ა ნ ი დ ი დ ს ა ს არ წ მ უ ნ ო ვ ე ბ ა ს ა შ ი ნ ა
 ა და ს რ უ ლ ნ ა, და განამრავლნა მღდელნი და დიაკონნი ყოველსა
 ჭ 140 შ ი ნ ა ქ ა რ თ ლ ს ა და რ ა ნ ს ა (და) ე კ ლ ე ს ი ა თ ა მ ს ა ხ უ რ ე ბ ა დ. | ა მ ა ნ ა ლ ა შ ე ნ ა 5
 ე კ ლ ე ს ი ა წ ი ლ კ ნ ის ა, და მოკუდა და დაეფლა მმასავე¹, თუისსა თანა.
 და დაჯდა ძე მისი მირდატ² და მეფობდა სარწმუნოებასა
 შინა. და მან ალაშენა ეკლესია თუხარისისა ციხესა შინა; და³ ჰვესა
 კლარჯეთისასა არა იყო ეკლესია. და მუნ დაადგინნა მღდელნი
 მოძღურად კლარჯეთს. და მატა შემკობა და შენება ერუშეთისა⁴ 10
 M 288 და წუნდისა | ეკლესიათა. მაშინ ამის მირდატის⁵ მეფობასა იწყეს ქარ-
 თეელთა სუეტისა ცხოველისაგან ნაწილისა გამოღებად და ქმნად
 ჯუარად, რამეთუ⁶ დიდნი სასწაულნი და კურნებანი იქმნებოდეს,
 სადაცა იყვის ნაწილი სუეტისა ცხოველისა. და არა აყენებდა მირ-
 დატ² ნაწილისა გამოღებად. რამეთუ ებისკოპოსმან ჭემმარიტმან 15
 იაკობ ვგრეთ ჯერ-იჩინა და თქუა „მინიჭებულ არს უფლისაგან,
 ჯერ არს სუეტისა მის ღმრთივ-აღმართებულისა ქმნა სახედ ჯუარი-
 A 120 ს ა“. და განეფინა ყოველთა ადგილთა ქართლისათა ნაწილი სუე-
 ტისა ცხოველისა. 20
 მაშინ ამან მირდატ² მეფემან მისვე სუეტისა-
 გან შექმნა ჯუარი ზომიერი, და რომელი დარჩა სუე-
 ტისა მისგან ცხოველისა, მას გარეთ მოქნა ქვითკირითა და აღამაღ-
 ლა ქვითკირი პირველ სუეტისა ოდნად, და თავსა მის სუეტისასა აღმარ-
 თა ჯუარი იგი. ძელი განმაცხოველებელი. და ყოველნი დღენი ცხო-
 რებისა მისისანი უმფოთველად ადასრულნა სარწმუნოებასა შინა დიდ- 25
 ს ა. და მის-ზე მოკუდა ებისკოპოსი იაკობ, და დაჯდა იოსებ⁷ სომეხი,
 ჭ 141 ნერსე კათალიკოზისა დიაკონი. და მოკუდა მირდატ² მეფე | და დაჯდა
 მეფედ ძე მისი ვარა-ზბაქარ და შეირთნა ორნი ცოლნი: ერთი
 ასული თრდატისი, რევის ძისა. მირიანის ძისწულისა. და ერთი
 ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასულის წულისა. და უშენა მირიანს⁹ 30
 რევის ძისწულმან ორნი ძენი. რომელთა სახელები ერქუა მირდატ და
 თრდატ. ერთი უშვა ფეროზის ძის წულმან რომელსა ერქუა ფარსმან.
 ესე ვარაზ-ზაქარ მეფე იყო კაცო ურწმუნო და
 მოძულე სჯულისა, და ეერ იკადრებდა ერისაგან განცხადებად
 A 121 სჯულისა სიძულილისა: რამეთუ მოქცეულ იყო ქართლი, და დიდსა 35

¹ მამასავე B (თეიმურაზისაში „მმასა“). ² მიდრატ A. ³ და A, რამეთუ MB.
⁴ ეზურეთისა A. ⁵ მიდრატის A. ⁶ რამეთი A. ⁷ იობ MB. ⁸ ვარაზ გავაქ A. ⁹ მირი-
 ანს < MB.

- ჭ 146 სარწმუნოებასა შინა იყუნეს | აზნაურნი და ყოველი ერი ქართლისა და ვარზ-ბაქარ შიშისა მათისაგან ვერ განაცხადებდა დატევებასა სჯულისასა: არა სადა აღაშენა ეკლესია, არცარა მატა შენებულთა, და ყოელითავე¹ იქცეოდა² უსჯულოდ.
- ამის - ზე გამოგზავნა სპარსთ მეფემან ერისთავთ, სპითა დიდითა, სომეხთა და ქართველთა ზედა ხარკისა და-
დებად. მაშინ სომეხთა მოგზავნეს ვარზ-ბაქარს მოციქული და რქუეს, რათა შეკრბენ და მოირთონ ძალი ბერძენთაგან და განა-
ხუნენ | კარნი კავკასიანთანი, და გამოიყვანნენ ოვსნი და ლეკნი, და წინააღუდგენ სპარსთა წარჩინებულნი. არა ისმინა სომეხთა, არცა წარჩინებულთა; თუისნიცა ეტყოდეს წინააღდგომასა მტერთასა. რამეთუ იყო იგი ჩუკენი, მოშიში, და უკუჯდა იგი ჰევსა კახეთისა-
სა, და აღაშენა ციხე ჳიდრს³, და გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი, და უბრძანა ყოველთა, რათა დამალნენ ჯუარნი. და მოვიდეს სპარსნი პირველად სომხითს და მოაოჯრეს სომხითი. შემოვიდეს ქართლსა.
- M 290 და აღაშენა ერისთავმან სპარსთამან ტფილისის კართა შორის ციხე მცხეთისა⁴. მაშინ ვარზ-ბაქარ ეზრახა შევრდომით და ითხოვა შენდობა. ხოლო ერისთავმან სპარსთამან რქუა: „პირველად მომეც რანი და მოვაკანი, რამეთუ საზღვართა სპარსეთისაგან არს, და მათი არს, რომელნი სრულიად შეილნი არიან სპარსთა მეფეთანი და სხენან საყდართა მამათა მათთასა; და თქუენდა კმა არს ქართ-
ლი და ხარკსა მისცემდეთ მეფეთა ხუასროვანთ“.
- მაშინ ვარზ-ბაქარ ვერა პასუხი მიუგო შიშისაგან
- M 291 დიდისა, მისცა რანი და მოვაკანი, | და გაუკეთა ხარკი. ხოლო ერის-
თავმან სპარსთამან მოსცა ციხე ტფილისისა; და მიერთგან იქმნეს სომეხნი და ქართველნი სპარსთა მოხარკენი. ამისა შემდგომად განდგეს კლარჯნი ეარზ-ბაქარისგან და მიერთნეს ბერძენთა, და-
იპყრეს ბერძენთა თუხარისი⁵, ყოველი კლარჯეთი ზღუითგან არსიანთამდე. დაჰრჩა ვარზ-ბაქარს ქართლი, თუნიერ კლარჯეთისა,
- ჭ 147 და ერეთი და ეგრისი. მანვე ერისთავმან სპარსთამან წარიყვანნა ტყუედ შვილნი ფეროზისნი, ასულის წულნი მირიანისნი, მორწმუნისა მეფისანი, და ქუეყანა მათი საზღვარი ქართლისა მისცა
- A 123 ვარზ-ბაქარსავე და მოკუდა ვარზ-ბაქარ და დარჩეს შვილნი მისნი წურღილნი, რომელნი ეერ იპყრობდეს მეფობასა.

¹ ყოვლთავე A, ყოვლითავე M, ყოვლითვე B. ² იქცეოდ A. ³ ჳიდარს M, ხიდარს B. ⁴ ტფილისი კართა შორის ციხედ მცხეთისა MB. ⁵ თუხარასი A.

- მაშინ წარჩინებულთა ქართლისათა ზრახვა ყვეს და დასუეს სიმაძრი ვარზა-ბაქარისი მეფედ. რევის ძე¹, ძის წული მირი-ანისი, კაცი მოხუცებული, სახელით თერდატ², და მისცნეს შვილნი ვარზა-ბაქარისნი საზრდოდ, ასულისა წულნი. მესამესა შვილსა მეორის ცოლისასა ზრდიდა ერისთავი სამშუილდისა, რომელსა სახელი 5
 M 292 ერქუა ფარსმან. ხოლო მეფობდა ესე თერდატ², მოხუცებული კეთილად, იყო კაცი მორწმუნე, ბრძენი და გონიერი. ამან სიბრძნითა თუისითა დაამშუილდნა სპარსნი. გამოაჩინნა ჯუარნი და შეჰკაზმნა ეკლესიანი. და ამისსა შემდგომად³, მოკუდა იაკობ⁴ ებისკოპოზი, და დასუა მის წილ ელია, და ხარკსა მისცემდა სპარსთა მეფესა. ხოლო მან გამოიღო რუსთავი და აღაშენა ეკლესია. და მანვე აღაშენა ეკლესია ნეკრესისა⁵ და მეფობდა უშფოთველად, და მოკუდა სარწმუნოებასა შინა დიდსა,
- დაჯდა მეფედ ძე ვარზა-ბაქარისი, ძის წული ფე-
 A 124 როზისი, სახელით ფარსმან, რამეთუ იგი უხუცესი იყო ძმათა⁶ 15
- ჟ 148 მისთა. | და მოკუდა ელია ებისკოპოსი, და დასუეს სუიმონ. ესე ფარსმან იყო კაცი მორწმუნე. მჯედარი და შემმართველი. ხოლო ეზრახა მეფესა ბერძენთასა და ითხოვა მისგან შეწევნა. და აღასრულა თხოვა მისი კეისარმან. მაშინ განდგა და არღარა მისცა სპარსთა ხარკი, და განამრავლნა ჯუარნი, და განაახლნა ეკლესიანი ყოველნი ქართლსა შინა და აღაშენა ეკლესია ბოლნისისა. და მცირედ-ჟამ მეფობდა და მოკუდა. 20
- დაჯდა მეფედ ძმა მისი მირდატ⁷, ასულის წული თრდატისი, ძე⁸ ვარზა-ბაქარისი, მამულად ბაქარიანი და დედულად რევანი; ორთავე მირიანის ძეთა ნათესავი იყო ესე მირდატ, კაცი 25
 M 293 ქუველი მჯედარი, შემმართველი, ურწმუნო, უშიში ღმრთისა, ლალი და ამპარტავანი, მინდობილი მჯედრობისა მისისა. არა მსახურა ღმერთსა, არცა აღაშენა ეკლესია და არცარა მატა შენებულთა, და სილაღითა მისითა მტერ ექმნა ბერძენთა და სპარსთა: ბერძენთაგან ეძიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა, ხოლო 30
 A 125 სპარსთა არა მისცემდა ხარკსა. მაშინ სპარსთა მეფემან გაგზავნა ერისთავი. რომელსა ერქუა უფრო⁹, | სპითა ძლიერითა, მირდატს¹⁰ ზედა. ხოლო სილაღითა მი[სითა] არა დარიდა სიმრავლესა სპარსთასა. მცირედითა სპით[ა მ]იეგება გარდაბანს და ეწყო: იოტეს

¹ რევის A, ძე რევის B, < M. ² თარდატ MB. ³ ამის ზე MB. ⁴ იობ B < M. ⁵ ეკლესია ნეკრესისა A, ნეკრესი B, ნეკრისი M. ⁶ ძმათა A. ⁷ მრდატ A. ⁸ ძე < A. ⁹ უბრაბ M, უბარაბ B (v. I. აბრამ). ¹⁰ მიდრატს A, მირდატის M.

ჟ I49 და შეიპყრეს სპარსთა; მოვიდეს ქართლად, დაიპყრეს ქარ|თლი და განრყუნნეს ეკლეს[ია]ნი. ხოლო ნათესავნი მეფეთანი დარჩეს ჳევსა კახეთისასა, [და ს]უიმონ ებისკოპოზი მათ თანვე. ხოლო მირდატ წარიყვანეს ბადდადს და მუნ მოკუდა.

[ჯუანშერი]

ცხოვრება¹ და მოქალაქობა² ვახტანგ [გო]რგასლისა³

M 294 მშობელთა, და თუით მისის⁴, დიდისა⁵ და ღმრთის-მოყუ[ა]რისა⁶
მეფისა, რომელი უმეტეს | სახელგანთქმული გამოჩნდა ყოველთა
მეფეთა ქართლისათა⁷ 5

ვითარ⁸ იგი შეიპყრეს ქართველთ მეფე მირდატ და წარი-
ყვანეს ბაღდადს, მუნ მოკუდა. და დაიპყრეს ქართლი სპარსთა,
გან[რ]ყუნეს ეკლესიანი, და დამალეს ჯუარები ქართველთა, და ყო-
ველთ[ა შინა] ეკლესიათა სპარსთა ცეცხლის-მსახურთა აღაგზნეს ცე-
ცხლი. ხოლო ნათესავნი ქართლის მეფეთანი დარჩეს ჯევისა კახეთი-
სასა. და შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნა სპარსთა მეფე,
რამეთუ აღდგა მტერი აღმოსავალით. მაშინ შეითქუნეს აზნაურნი
ქართლისანი, მოიყვანეს და დასუეს მცხეთას⁹ მეფედ მე თრდატის,

ჟ 150 მმისწული⁹ მირდატის, წარტყუ[ენ]ულისა, სახელით არჩილ. | ამან
არჩილ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, ნათესავი ივბიმიანოს მეფი-
სა, სახელით მ[არ]იამ. განაცხადა მტერობა სპარსთა, გამოაჩინ[ნ]ა 15

M 295 ჯუარნი [და] შეამკვნა ეკლესიანი, მოსრნა და განასხნა ყოველნი
ცეცხლის-მსახურნი საზღვართაგან ქართლისათა, მოირთო [მ]ალი
საბერძნეთით და წინამძღურებითა ჯუარისათა იწყო ბრძოლად
სპარსთა. მაშინ ერისთავი სპარსთა მეფისა რო[მ]ელი ერისთაობდა
რანს და მოგვანს ვიდრე არჩ[ი]ლის მეფობადმდე, მისვე განგებულ იყო
ქართლი. 20

ამან ერისთავმან შეკრიბა სპარსთა და მოვა-
კანისა და ადარბადგანისა, და მომართა არჩილს. ხო-
ლო¹⁰ არჩილ სასოებითა და მინდობითა ღმრთისათა მი[ე]გება საზ-
ღვართა ქართლისათა და რანისათა, ეწყო მუნ მდინარესა ზედა
ბერდუჯისასა, და ძალითა პათიოსნისა ჯუარისათა მოსრნა და ტყუე
ყუნა, შევიდა რანს, მოტყუენა, და მოვიდა შინა განმარჯუებული.
განავლინა ქადაგი ყოველსა შინა ქართლსა და რქუა ყოველთა: „არა 25

¹ ცხოვრება M, ამბავი B. ² და მოქალაქობა < MB. ³+ მეფისა M. ⁴ მის
M, მისი B. ⁵ დედისა A. ⁶ მოყუ[ა]რისა A, მსახურისა MB. ⁷ ქართველთასა B.
⁸ ვითარ A, ⁹ თრდატის, მმისწული < B. ¹⁰ არჩილს, ხოლო < A.

- A 127 ძალითა ჩემითა, არცა სიმწნითა, არცა სიბერითა¹, არცა სიმრავლი-
თა სპათათა² ვსძლეთ მტერთა, არამედ ჯუარითა უფლისა ჩუენი-
სათა იესო ქრისტესითა, ძისა ღმრთისათა, რომელმან მოგუცა წი-
ნამძღურად და საჭურველად პატიოსანი ჯუარი მისი. აწ, ყოველთა
ქართველთა ადიდეთ სამება ერთარსება, ღმერთი დაუსაბამო, დამ- 5
- M 296 გალობ | ელი ყოვლისა. და მტკიცეცა არს გული თქუენი სარწმუნო-
ებასა ზედა სამებისა წმიდისასა“.
- და ყოველთა ქართველთა შეწირეს მაღლობა
ღმრთისა მიმართ, და განაახლნეს ეკლესიანი. მაშინ არჩილ მე-
ფემან აღაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა, მცხეთას, კართა ზედა 10
- ჭ 151 არაგუისთა, სადა იყუნეს კომჭნი მტკიცეწი | საბრძოლნი, რომელნი
მას აღეშენნეს. ესუს³ ძე არჩილს, და უწოდა სახელი მირდატ. აღი-
ზარდა ესე მირდატ, და დადგა ასაკსა მამაკაცობისასა. იყო მორ-
წმუნე და ღმრთისმსახური ვითარცა⁴ მამა მისი, და იყო იგი ქვე-
ლი და შემმართველი⁵. ამან უმეტესად უწყო ბრძოლად სპარსთა, 15
შესღვად და ტყუენვად რანსა და მოვკანსა: რამეთუ მას ჟამსა უცა-
- A 128 ლო იყო მეფე სპარსთა, ბრძოდა იგი ინდოთა, | სინდთა და აზაშ-
თა, და ვერ შემძლებელ იყო სპისა დიდისა გამოგზავნად. და სპათა
რანისა და მოვკანისათა და ადარზადგანისათა ემძლავრებოდეს
ქართველნი. წინამძღუარ ექმნის მირდატ სპათა მამისა მისისათა 20
და მარადის სტყუენვიდა რანსა და მოვკანსა.
- მას ჟამსა შინა იყო რანს ერისთავად ბარზაბოდ⁶.
- M 297 და ვერ წინააღუდგებოდა იგი, არამედ გაამაგრნის ციხე-ქალაქნი,
და შესღვასა ქართველთასა რანს, სადაცა ეწყუნინ სპარსნი ნაწ-
ყუელთა ლაშქართა, მტყუენველთა ქართველთა, მარადის სპარსნი 25
იძლეოდინ. ხოლო ბარზაბოდს⁷, ერისთავსა რანისასა ესუა ასული
ქმნულ-კეთილი, შუენიერი, რომელსა ერქუა საგდუხტ⁸. უთხრეს
მირდატს, ძესა არჩილისასა, სიშუენიერე მისი და სმენითა სიშუენი-
ერთა მისითა ტრფიელ⁹ იქმნა მირდატ მის ზედა. მოაჯსენა მა-
მასა მისსა: „ვევედრები მეფობასა შენსა, მომგუარე ცოლად ჩემდა 30
საგდუხტ, ასული ბარზაბოდისი¹⁰ და შევქნეთ ჩუენ შორის მშუი-
დობა. დაღათუ ძალითა ქრისტესითა ჩუენ ვართ მძლენი, არამედ
- A 129 ვერა ავიხუამთ ციხეთა და ქალაქთა რანისათა. ნუ უკუე იცალოს¹¹
მეფემან სპარსთამან და იძიოს ჩუენ ზედა შური და მოაოჯრნეს სა-

¹ სიბრძნითა MB. ² სპალათათა A. ³ ესუ A. ⁴ ვითარცა < A. ⁵ შემმართველი A. ⁶ ბარზაროსად AM, ⁷ ბარზაბუდეს M, ბარზაბუდ B. ⁸ საგდუხტ A. ⁹ ტრფიელ B, ტრფიალითა M. ¹⁰ ბარზაბუდისი M. ¹¹ იხილოს A, იცალოს MB.

- ზღვარნი და ეკლესიანი ჩუენნი. და აწ ამით განქარდეს მტერობა ჩუენ შორის, რამეთუ ჩუენტუის რაცა მოვაჯსენო მეფესა სპარსთასა, უსმენს იგი; ამით მტკიცედ და შეურყეველად ვიპყრნეთ საზღვარნი ქართლისანი და განმტკიცენეს სჯული ქრისტესი ქართლს, და არღარა შეიქმნას იჰუი გულსა ქართველთასა და გმოზა სჯულსა ქრისტესსა მძლავრებისათუის სპარსთასა“. ესე ყოველი სიყუარულისათუის ქალისა მირდატ წარმოთქუა.
- M 298 5
- მაშინ არჩილ მეფემან აღუსრულანება მისი, ჭ 152 წარგზავნა მოციქული ბარზაბოდისსა¹, და ითხოვა ასული მისი ცოლად მისა მისისა. ხოლო ბარზაბოდ² განიხარა სიხარულითა დიდითა, რამეთუ მოჰრებულ იყო ქუეყანა მისი. ითხოვა ფიცი და აღთქმა მშუიდობისათუის³, და მისცა ასული თუისი⁴ ზითვითა დიდითა; მოიყვანეს მცხეთას და ქმნეს ქორწილი, შუება და განცხრომა დღეთა მრავალთა. და მისცა მეფემან სამშუილდე, საერისთოთა
- A 130 15
- მისითა, ძესა თუისსა, და მუჟნ დასდეს⁵ მირდატ და საგდუხტ⁶ ხოლო საგდუხტ⁶ დედოფალმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი: რამეთუ ქმარმან მისმან მოჰგუარნა კაცნი სჯულისა მეცნიერნი, და უთარგმანეს სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. და ამბილეს, რამეთუ ჭემმარიტი ღმერთი ქრისტე არს, რომელი განკაცნა ჯსნისათუის ჩუენისა.
- M 299 20
- მაშინ საგდუხტ გულისჯმაყო და იცნა | სჯული ჭემმარიტი, დაუტევა ცეცხლის-მსახურება, ნათელ ილო და იქმნა მორწმუნე. და მან აღაშენა სიონი სამშვილდისა ამა არჩილის-ზე გარდაიკვალნეს სამნი ებისკოპოზნი: იონა, გრიგოლი, ბასილი. და ბასილის შემდგომად ამანვე არჩილ დასუა ებისკოპოზად მოზიდან.
- 25
- ესე იყო ნათესავად სპარსი, აჩუენებდა მართლ-მადიდებლობასა ხოლო იყო ვინმე მიგუი უსჯულო, შემშლელი წესთა და ეერ უგრძნა არჩილ მეფემან და ძემან მისმან უსჯულოება მოზიდანისა, არამედ ჰგონებდეს მორწმუნედ⁷. და ვერ განაცხადებდა მაშინ ქადაგებასა სჯულისასა შიშისაგან მეფისა და ერისა; არამედ ფარულად წერდა
- 30
- A 131 წიგნებსა ყოვლისა საცთურებისასა, რომელი შემდგომად მისსა დაწუა⁸ ყოველი წერილი მისი ჭემმარიტმან ებისკოპოსმან მიქაელ, რომელი⁹ განიკუეთა კადნიერებისთუის¹⁰ ვახტანგ მეფისა.

¹ ბარზაბოდისსა MB. ² ბარზაბოდ MB. ³ მშუიდობასათუის A. ⁴ თუის A. ⁵ დასახდეს A, ⁶ სადგუხტ A. ⁷ სარწმუნოდ MB. ⁸ დასუა A, დაწუა M, დაწვა B. ⁹ როელი A. ¹⁰ კადრებისათუის MB.

- ხოლო ამან არჩილ მეფემან ყოველნი დღენი ცხორებისა მისისანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდისასა, ეკლესიათა შენებასა, და ყოველსა ქართლსა შინა განამრავლნა მღვდელნი და დიაკონნი, | მსახურნი ეკლესიათანი, და მოკუდა ცხრასა¹, 5
- ჟ 153 და დაჯდა მეფედ მის წილ ძე მისი მირდატ. | და მეფობდა იგი, ვითარცა მამა მისი, დიდსა სარწმუნოებასა შინა. მიუდგა დედოფალი საგდუხტ, შვა ასული და უწოდა სახელი მისი ხუარანძე² კულად ევედრებოდეს ღმერთსა მეფე მირდატ და დედოფალი საგდუხტ, [რათა მისცეს ძე; და შემდგომად ოთხისა წლისა საგდუხტ] მიუდგა და შვა ძე და უწოდა სახელი მისი სპარსულად³ ვარან ხოსროთანგი⁴, ხოლო ქართულად ეწოდა ვახტანგ. აღივსნეს მშობელნი მისნი სიხარულითა შობასა მას ყრმისასა ვახტანგისსა, და განავლინეს მახარობელი ყოველთა თანა ერისთავთა და გამოიღეს ხუასტაგი დიდძალი, ოქრო და ვეცხლი, განუყვეს გლახაკთა, 10
- A 132 და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ ლოცვითა და ღამისთევითა დღეთა მრავალთა. 15
- და შემდგომად ამისა მოხადნა⁵ მეფემან ყოველთა წარჩინებულთა ქალაქად. და დღეთა მრავალთა ყო⁶ პურობა, განცხრომა, და ევედრებოდეს ღმერთსა ყოველნი აღზრდისათუის ყრმისა ვახტანგისსა. მოითხოვა საზრდოდ საურმაგ სპას- 20
- M 301 პეტმან დიდითა ვედრებითა, ხოლო | მიანიჭა მეფემან და მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგს სპასპეტსა საზრდოდ: რამეთუ წესი იყო, რომელ შვილნი მეფეთანი წარჩინებულთა სახლსა შინა აღიზარდნიან. შემდგომად, მეექუსესა წელსა, შვა საგდუხტ ასული სხუა, და უწოდეს სახელი მისი მირანდუხტ⁷ და მოითხოვა იგი სპასალარმან კასპისამან⁸ და მისცა იგი მეფემან, და წარიყვანა იგი ქალაქად კასპისა; იზარდებოდა მუნ. შემდგომად ამისა, წელსა მეორესა, მოკუდა მირდატ მეფე. 25
- ჟ 154 დარჩა ვახტანგ შუიდიის წლის ყრმა. | მაშინ საგდუხტ დედოფალმან, შეწუხებულმან მამისა მისისა ბარზაბოდისაგან⁹ „ნუ უკუე შური იძიოს მამამან ჩემმან ნაქმრისათუის მამამთილისა და 30
- A 133 ქმრისა ჩემისა, რომელ ეგეოდენნი ბოროტნი მოაწიენ მის ზედა, ნუ უკუე შური იგოს ჩემზედა დატევებისათუის სჯულისა, და წარწყმიდოს

¹ ცხრასა < MB ² ხუარანძე M. ³ სრსულად A (შემდეგ სხვა ხელით შეესებულია „სპრსულად“). ⁴ ვარნახუასროთარგ M. ⁵ მოხედნა AM. ⁶ ყო A. ⁷ მირიან საგდუხტ M, მიჰრანდუხტ B. ⁸ კასპისამან MB, კეისრისამან A. ⁹ ბარზაბუდისაგან MB, ბარზანობისაგან A.

- შვილი ჩემი, და განრყუნას ქართლი და სჯული ქრისტესი წარწყმიდოს“-ესე მოიგონა და შთავარდა მწუხარებასა შინა დიდსა. ევედრებოდა ღმერთსა და განიზრახა წარსლვა მამისა მისისა და შეხვდომამისი. მოიყვანნა ყოველნი ერისთავნი სპასპეტისა თანა, და
- M 302 ცრემლითა სიმწარისათა შევედრა ძე მისი სპასპეტმან| და ყოველთა ერისთავთა. 5
- და წარვიდა ბარდავს მამისა თუისისა თანა; განილო თავი, და უყარნა მუკლნი და აღუპყრნა ძუძუნი მისნი, და-ვარდა პირსა ზედა, და დადვა პირი მისი ფერკტა მისთა, დაალტობდა ფერკტა მამისა მისისათა ცრემლით. და ითხოვდა შეწყალებასა, არა 10
კსენებასა ნაქმართა მამამთილისა და ქმრისა მისისათა, და შენდობასა დატევებასა სჯულისა. ევედრებოდა, რათა არა¹ აიძულოს დატევება ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ იგი არს ღმერთი ჭეშმარიტო და ევედრებოდა, რათა იპყრას შვილი მისი მამულისათუის², და მოურავ ექმნეს
- A 134 სპარსსა მიფესა წინაშე. მაშინ ბარზაბოდ³, განმზადებულმან ბოროტის ყოფად ქართველთათუის, შეიწყალა ასული თუისი, არა აიძულა დატევება სჯულისა, ადასრულა ყოველი თხოვა მისი. სჯულისათვის ესრეთ რქუა: იძულებით არავინ ქართველსა სხუასა და-გაგდებინებ სჯულსა ქრისტესსა, არამედ მიეგზავნენ ცეცხლის-მსახურნი ქალაქსა თქუენსა, და იყუნენ მუნა⁴ ებისკოპოზნი მათ ზედა სჯულისა ჩუენისანი: და ვინცა ქართველი ნებსით თუისით აღირჩევდეს 20
- M 303 სჯულსა ჭკვენსა, | ნუ აყენებთ“. მაშინ საგდუხტ ერჩდა მამასა | თუისსა
- ჭ 155 შიმისაგან დიდისა, და აღუთქუა მინდობითა ღმრთისათა, და წარმოვიდა ქართლად. მაშინ ბარზაბოდ⁵ წარმოგზავნნა ცეცხლის-მსახურნი მცხეთას და მათ ზედა ებისკოპოზად შინქარან⁶, დასხდეს მო-გუთას. და საგდუხტ დედოფალი განაგებდა მეფობასა ძალითა მამისა მისისათა, და მოკუდა ბარზაბოდ⁷. მის წილ სპარსთა მეფემან და-ადგინა ძე მისი ვარზა-ბაქარ⁸, ძმა საგდუხტ დედოფლისა. და მო-კუდა საურმაგ სპასპეტი, მამამძუძე ვახტანგისი, 30
- A 135 მ ა შ ი ნ დ ე დ ო ფ ა ლ მ ა ნ ს ა გ დ უ ხ ტ დ ა ა დ გ ი ნ ა ს პ ა ს-
პ ე ტ ი, რ ო მ ე ლ ს ა ე რ ქ უ ა ჯ ო ნ ბ ე რ⁹. | ხოლო შინქარან¹⁰, ების-
კოპოზი ცეცხლის-მსახურთა¹¹, ასწავებდა ქართველთა სჯულსა¹²,

¹ არა < A. ² მამულსა შინა თვსსა (მისსაM) MB. ³ ვარსზაბუდ M. ⁴ მონა A. ⁵ ბარზაბუდ B. ბოროტად M. ⁶ შინაქარან M, ბანქარ B. ⁷ ბარზაბუდ B. ⁸ ვარაზ ბკურ M, ვარაზ-ბაკურ B. ⁹ ჯუანბერ M, ჯუანშერ B. ¹⁰ შიქრიან M, ბინქარიან B. ¹¹ ებისკოპოსი მცხეთელთა, რომელი იყო სპარსი ცეცხლის-მსახური MB. ¹² სჯულსა თუისსა MB.

- M 304 არამედ არავინ ერჩდა წარჩინებულთაგანი, არამედ წურილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლის-მსახურებასა; და შეერია ქართლს წურილ-სა ერსა ცეცხლის-მსახურება. ამისთვის მწუხარე იყო საგდუხტ დედოფალი, არამედ მძლავრებისაგან სპარსთასა ვერ იკადრებდა. მაშინ მოიყვანა მღვდელი ჭემმარიტი საბერძნეთით, სახელით მიქაელ, და დაადგინა იგი ებისკოპოზად [ზემოსა ეკლესიასა: რამეთუ მოზიდან ებისკოპოსი]¹ გარდაცვალებულ იყო. და ესე ებისკოპოზი მიქაელ წინააღმდეგა შინქარან² მაცთურსა, რამეთუ ასწავებდა ყოველთა ქართველთა სჯულსა ჭემმარიტსა. ამან იპყრნა სარწმუნოებასა ზედა ყოველნი წარჩინებულნი ქართლისანი და ერიცა უმრავლესი, არამედ მცირედნი ვინმე წურილისა ერისაგანნი მიიქცეს ცეცხლის-მსახურებასა. 5
- მაშინ, ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა, გამოვიდეს ოგსნი სპანი ურიცხუნი და მოტყუენეს ქართლი თავითგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე³, და მოაოჯრნეს ველნი, არამედ 15
- A 156 ციხე-ქალაქნი დაურჩეს, თუინიერ კასპისა; ხოლო | კასპი ქალაქი შემუსრეს, ტყუე ყვეს, და წარიყვანეს დაა⁴ ვახტანგისი გურანდუხტ⁵, სამის წლის ქალი. რომელ დაურჩეს წარუტყუენეელად ჰევი ქართლისანი, კახეთი, კლარჯეთი და ეგრისი, ჩავლეს⁶ რანისა და მოვაკანისა, წარტყუენეს იგიცა, და განვლეს კარი დარუბანდისა, რამეთუ თუით გზა | სცეს დარბანდელთა⁷, და შევიდეს ოგსეთს განმარჯვებულნი. 20
- M 305 მასვე ჟამსა გამოვიდეს ბერძენნი აფხაზეთით⁸, რამეთუ ბერძენთა ჰქონდა ეგრის-წყალს ქუმოთი კერძი ყოველი, და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე გოჯამდე⁹. მაშინ იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ზედა ქართველთა და იტყოდეს: „განვამრავლეთ ცოდვა ღმრთისა მიმართ და არა კეთილად ვიპყართ სჯული ქრისტესი და წესი იოვანეს მცნებისა¹⁰. სამართლად მოაწია ღმერთმან ჩუენ ზედა ესე რისხვა, რამეთუ მიგუცნა ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა, მიგულილო¹¹ ჩუენ საზღვარი ბერძენთაგან, ვითარცა მიუღო ვარაზბაქარს მეფესა [კლარჯეთი იგი]¹². ცოდვითა ვარაზ-ბაქარისითა მოიწია, რამეთუ ვერ კეთილად იპყართ 25 30

¹ ზემოსა-ეპისკოპოსი < A (კიდურმსგვსების შეცდომის გამო). ² შინა-ქარსა M, ბინქარს B. ³ ხუნანამდე MB. ⁴ დაა A. ⁵ მირანდუხტ M, მიჰრანდუხტ B. ⁶ ჩავლეს MB. ⁷ დარბანდელთა A M, დარუბანდელთა B. ⁸ აფხაზეთად A. ⁹ გოჯამდე A. ¹⁰ სჯული და წესი ქრისტეს სჯულისა M. ¹¹ მიგველო B. ¹² კლარჯეთი იგი < A (შევაკეთ MB -დან).

- A 137 სჯული ქრისტესი. ესე არა მეფეთა ჩუენთა ცოდვისაგან იქმნა, არამედ ერისა ცოდვათაგან. აწ მეფე ჩუენი ყრმა არს, არა გუჴმის წინამძღუარი, რომელიმცა სასოებითა ქრისტესითა და წინამძღუ-
 რებითა ჯუარისათა წარგუიძღუა ჩუენ, და ვიძიეთ შური პირველ
 M 306 ოვსთა ზედა, და შემდგომად ვძებნეთ საზღვარი ბერძენთაგან¹. 5
 ამას იტყოდეს ყოველნი ქართველნი და იყუნეს .მწუხარებასა შინა დიდსა.
 და ვახტანგ იზარდებოდა და ისწავლიდა მიქაელ ებისკოპო-
 პოზისაგან ყოველსა მცნებასა უფლისასა, და სიყრმისავე დღეთა
 შეიყუარა სჯული ქრისტესი უფროს ყოველთა მეფეთა ქართლისა- 10
 თა. და მწუხარე იყო იგი მისთვის, რამეთუ შემორეოდა ქართლს ცეცხლის-მსახურება ტყუეობისა და¹ საზღვართა მიხუმისაგან. და უმეტეს იურვოდა სჯულისათუის გონებასა შინა, არამედ მძლავრე-
 ბისაგან მძლავრთა სპარსთასა ვერ იკადრებდა გამოცხადებად.
 მაშინ, ვითარ იქმნა ვახტანგ ხუთმეტისა² წლი- 15
 სსა, მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა ქართლისათა" და შემოკრიბნა ყოველნი ქალაქად; განმზადა მეფემან სახლი³ ერთი და
 ჭ 157 დაჯდა საყდართა მაღალთა, ხოლო ჯონშერ⁴ სპასპეტი⁵ |და ორ-
 A 138 ნივე ებისკოპოზნი იდასხდეს საყდართან, და სხუანი ყოველნი ერის-
 თაგნი დასხდეს სულ-ღებითა⁷, და ასისთავნი და ყოველი ერი წარ- 20
 მოდგეს ზე. მაშინ მეფემან, ვითარცა მოხუცებულმან ბრძენმან და
 M 307 ვითარცა აღზრდილმან ფილასოფოსთა თანა, იწყო ზრახვად ჳმითა
 მაღლითა და თქუა: „მეფეთა და ერსა ზედა მოიწევის განსაცდე-
 ლი და ჭირი ღმრთისა მიერ ცოდვათა მათთაგან: ოდეს მორწმუ-
 ნეთა აკლონ მსახურება ღმრთისა, გარდავლენ მცნებასა, მოაწევეს 25
 ჭირთა ესევითართა⁸ ზედა, რომელი აწ ესე მოიწია ჩუენ ზედა, ვი-
 თარცა რა მამა კეთილი წუთის შვილსა კეთილად კეთილთა საქმე-
 თა ზედა; და უკეთუ არა კეთილად აღასრულებდეს სწავლასა მა-
 მისა თუისისასა, ჳგუემს მამა იგი გუემითა და სწავლითა⁹, რათა
 ისწავოს ყოველი კეთილი და იქმნას საწმარ-კეთილ. ეგრეთვე გუ-
 წუართნა ჩუენ ღმერთმან, დამბადებელმან ცისა და ქუეყანისამან.
 ამისთვის გუიჴსნნა¹⁰ ჩუენ, რათა ვმადლობდეთ მოწყალებითა მის-
 თა“. მაშინ ყოველთა მისცეს მაღლი ღმერთსა.
 კუალად იწყო მეფემან ვახტანგ ზრახვად და

¹ და < A. ² ხუთმეტისა A, თხუთმეტისა B, თორმეტისა M. ³ სახალი A.
⁴ ჯუნბრ M, ჯუანშერ (v. I. ჯუანბერ) B. ⁵ სპასპეტმაზნ A, < M. ⁶ საყდრთა A
⁷ სულღებითა A, სელღებითა MB. ⁸ ესე ვითარცა A. ⁹ წავლითა A. ¹⁰ გუიჴმს MB.

- თქუა ყოველთა წარჩინებულთა: „ისმინეთ მმისა ჩემის! და-
- ჭ 139 დაცათუ ყრმა ვარ | და არა გინახავს ჩემგან კეთილი, მამათა კულა
ჩემთაგან გინახვან დიდნი კეთილნი და დიდებანი, რომელნი არა
გეხილნენ თქუენ¹, დადგინებულ ხართ მთავრობასა ზედა. აწ
- M 308 უკეთუ გუაცოცხლებს ღმერთი, მოგუხედენ კეთილნი და დიდებანი, 5
რომელნი არა გეხილნენ მამათა ჩემთაგან. აწ რომელსა გეტყუი
თქუენ, დაღათუ ჩემ ზედა და თქუენ ზედა სწორად მოწევნულ არს
განსაცდელი, ესრეთ იპყართ ვითარმცა არა მოწევნულ არს თქუენ
ზედა, არამედ ჩემ ზედა ოდენ. და არა იყოს გულსა ჩემსა სიტყუა,
თუ რომელ მოიწივნეს მათ ზედა განსაცდელნი, თუისისა შურის-გე- 10
ბისათუის ჰყოფენ ამას. არამედ ყოველი ჩემდა სამსახურებელად
დავითუალო, ყოვლისათუის კეთილი მოგაგო² არა დავითმინო
კიცხევა ოვსთა, არამედ სასოებითა და მინდობითა ღმრთისათა,
- ჭ 158 სამებისა ერთარსებისა დაუსაბამოსათა, წარმღლანებითა | ჯუარისა 15
მისისა პატიოსნისათა, რომელი მოცემულ არს წინამძღურად და
A 140 საჭურველად გულითა მოსავთა მისთა, და ვიძიოთ შუქრი ოვსთა
ზედა. უკეთუმცა წარგუკიდებოდა სპარსთ მეფეთაგან, ანუ ბერძენ-
თაგან, მო-მცა-ვითმინოთ. არამედ რა³ მოწევნულ არს ჩუენ ზედა
ოვსთა კიცხთაგან, არა ჳამს მისი დათმენა: სიკუდილი სჯობს თავთა
ჩუენტათუის“.
- მაშინ აღდგა ჯომბერ⁴ სპასპეტ⁵ და თქუა :
- M 309 „ცხონდი, მეფეო, უკუნი[სა]მდე და მტერთა | შენთა ზედა 25
ნებაღსრულეებითა ჳემმარიტი ბრძანე, ცოდვათა ჩუენტა მიერ
მოიწია განსაცდელი ესე ჩუენ ზედა, და სამართლად დაგუსაჯუნა
ღმერთმან: რამეთუ განვამრავლეთ ცოდვა წინაშე⁶ მისსა და გუი-
ღირს მადლობა ღმრთისა, რამეთუ დიდსა⁷ პატიჟსა⁸ ღირს ვიყვე-
ნით, და [არა] ესე ოდენისა, რომელ მოიწია ჩუენ ზედა. არამედ მრ-
ვალ-მოწყალემან არა შეცოდებათა ჩუენტა ოდენი პატიჟი მოგუაგო,
და ამით კნინითა პატიჟითა გუწუართნა. ჩუენ, მკუიდრთა ქართლისა-
თა, დიდი მადლობა გუიღირს ღმრთისა მიმართ ამისთუის, რამეთუ 30
შენ უმჯობესი ყოველთა მათ მეფეთა ქართლისათა და მამათა
შენთა უფროს, ყოვლითავე სრული და მსგავსი ნებ-
A 141 როთ გმირისა, გამოგაჩინა. წინამძღურად ჩუენდა მოცემულ ხარ |

¹ არა გეხილნენ თქუენ < MB. ² მოგუაგო A. ³ რა M, რად. არა A.
⁴ ჯუანებრ M, ჯუანშერ B. ⁵ სპასპეტე A, ⁶ წინაშე < A. ⁷ დიდსა A (მერმე შეუვსია
„დიდისა“). ⁸ პატიჟსა A (მერმე „ვ“ გადაკეთებულია „ჯ“-დ), პატიჟსა MB; პა-
ტიჟსა B (ხელნაწიხები პატიჟსა“).

- A 141 |ღმრთისა მიერ განმაქარვებელად ჭირთა ჩუენთა ძუელთა და ახალ-
თა. და უკეთუ ცოდვანი ჩუენნი არა დასძლევენ, შენ მიერ მოვე-
ლით განქარვებასა ყოველთა ჭირთა ჩუენთასა, უმეტეს წარმატება-
M 310 სა საზღვართა ჩუენთასა, რამეთუ არავინ ყოფილა მამათა შენთაგან
მსგავს შენდა; ცხოვნი, მეფეო უკუნისამდე, რათგან მოწევნულ არს 5
ოვსთაგან ხუთსა ამას წელსა შინა, ყოვილ ვართ ჩუენ მწუხარებასა
დიდსა, ამისთუის რამეთუ ყრმა იყავ და არა ძალ გედვა მკედრობა
და წყობათა წინამძღურობა, და არცა შენი განგება მეფობისა¹.
- ჭ 159 აწ, მეფეო, დაღათუ |სრულ ხარ სიბრძნითა, ძალი-
თა, სიმცნითა და ასაკითა, არამედ გაკლს სისრულე დღეთა
მკედრობისათუის. ხოლო ვხედავ სიბრძნესა შენსა: დაღაცათუ ყრმა
ხარ, ძალ გიც განგება მეფობისა; არამედ მკედრობისა და წყობა-
თა წინააღმდეგობისა² შენისა არა არს ჟამი, ესე არს განზრახვა
ჩემი, რათა სიბრძნითა შენითა და კითხვითა დედისა შენისათა
A 142 ერთი ვინ გამოირჩიე ჩუენგანი წინამძღურად სპისა | ჩუენისა, და 15
მიგუცენ ჩუენ ყოველნი მას, და ვიყუნეთ მორჩილ ვითარცა მამისა
შენისანი; და ძალითა სამებისა, ღმრთისა ერთარსებისათა, წარვი-
დეთ და ვიძიოთ შური ჩუენი. ხოლო შენ იყავ შინა და განაგებდი
M 311 მეფობასა. უკეთუ | ცოდვათა ჩუენთაგან ვიძლივნეთ ოვსთაგან, მეფო-
ბა შენი დარჩეს უვნებელად; ხოლო უკეთუ თავითა შენითა იძლიო 20
ცოდვათა ჩუენთაგან, სრულიად წარწყმდეს ქუეყანა ჩუენი, რა-
მეთუ ნაცვალი შენი არა არს ქუეყანასა ზედა“. ესე თქუა ჯონბერ³
სპასპეტმან და დაემოწამნეს ყოველნი წარჩინებულნი ერისთავნი
ზრახვასა მისსა.
მაშინ თქუა მეფემან: „ვითარ ხუდების სრულსა 25
სიბრძნესა და ერთგულობასა⁴ შენსა, ეგრეთ წარმოსთქუი
ყოველი, ჯომბერ⁵. ხოლო მე არა ვარ მორჩილ ზრახვასა მაგას შენსა,
რამეთუ, რათგან მოწევნულ არს განსაცდელი იგი ჩუენ ზედა, ყოველნი
დღენი ცხორებისა ჩემისანი მწუხარებასა შინა დამიყოფიან, ვითარცა
მყოფსა ბნელსა შინა. სიყუარული⁶; დისა ჩემისა განლევს გულსა 30
ჩემსა, ვითარცა მახულილი ცეცხლისა. და სიკუდილი მირჩევნია თა-
A 143 ისა ჩემისა, |ვიდრელა სირცხული⁷. არამედ მინდობითა ღმთრი-
სათა და წინამძღურებითა ჯუარისა მის პატოხნისათა, თავითა ჩე-

¹ შინა მყოფისა განგება M, შინა მეფობისა განგება B. ² წინაგანწყობისა MB.
³ ჯუმბერ M, ჯუანშერ B. ⁴ ერთგულობა A. ⁵ ჯუმბერ M, ჯვანშერ B. ⁶ საწყა-
ლული B, საწყალული M. ⁷ სირცხული A, სიცოცხლე B, სიცოცხლესა M.
7. ანასეული ქართლის ცხოვრება

- M 312 მითა წარვალ, და ვქესავ მრავალ-მოწყალებითა მისთა-არა გავწი-
როს და მომცეს ძლევა“.
- მაშინ ვითარ ვერღარა და უშლიდეს, მიემოწმნეს
ყოველნი იგი წარჩინებულნი და თქუს: „ცხოვნი უკუნისამდე; იქმ-
ქ 160 ნეს | განზრახვა შენი, ღმერთმან დამზადებელმან მოავლინენ ანგელოზი 5
ძლიერი¹ შენდა და დასცნეს ყოველნი მტერნი შენი და ამტკიცენ
მეფობა შენი“. და [დაამტკიცეს] ლაშქრობა ოვსეთისა², განიყარნეს
ყოველნი სოფლად თუისად კაზმვად. ხოლო ვახტანგ მეფემან წარა-
ვლინა მოციქული წინაშე დედის ძმისა მისისა ვარაიზ-ბაკურისა, რა-
ნისა ერისთვისა: ითხოვა მისგან შეწევნა, ხოლო მან სიხარულით 10
აღუთქუა, რამეთუ ქუეყანა მისიცა ტყუე ქმნილ იყო ოვსთაგან. მა-
შინ ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა ქართლისათა, შემოკრბეს
ყოველნი და დაიბანაკეს მუხრანს³ და ხერკს, ამიერ ლა იმიერ⁴ არა-
გუსა. და იყო ასი ათასი მკედარი და სამოცი ათასი ქუეითი და გამო-
გზავნა ვარაზ-ბაკურ სპანი თუისნი, თორმეტი ათასი მკედარი, და ვახ- 15
ტანგ მეფე[ე] | განვიდა ქალაქით მცხეთით და განასრულნა სპანი თუის-
ნი და განასხნა: მოეწონნეს სიმრავლ | ითა, ცხენ-ქუეითობითა⁵, მოკაზმუ-
ლობითა, და იხილნა ყოველნი მხიარულად და აზარვით⁶, რამეთუ სავსე
იყუნეს შურითა ოვსთათა. აღივსო სიხარულითა და მადლობდა ღმერთ-
სა, შემოვიდა ქალაქად და აღასრულა შუიდეული ერთი ლოცვითა, 20
მარხვითა და ღამისთევითა, და განუყო ხუასტაგი დიდძალი გლახაკ-
თა, და დაუტევა განმგებელად სამეუფოსა თუისისა დედა მისი საგ-
დუხტ და დაა⁷ მისი ხუარანძე. დაწერა ანდერძი ესრეა: „უკეთუ
არღარა შემოვიქცე ცოცხალი, დაა⁷ ჩემი ხუარანძე შეირთოს მირი-
ან, რომელი ეყვოდა ვახტანგს მამის ძმისწულად, ნათესავისაგან 25
რევისსა, მირიანის ძისა, რომელი სიძე იყო თრდატ სო-
ქ 161 მეხთა მეფისა. მაშინ⁸ შეირთოს დაა ჩემი და მან | ყოს მე-
ფობა“. და ესე დაწერილი დედასა მისცა და სხუასა არავის აუწყა.
და იგი მირიან, მამის ძმისწული მისი, დაუტევა მცხეთას. წარვი-
A 145 და ვახტანგ და მიადგა თიანეთს. მუნ მიერთნეს ყოველნი მეფენი 30
M 314 კავკასიანნი, | ორმოცდაათი ათასი | მკედარო წარემართა სახელსა ზე-
და ღმრთისასა, განვლო კარი დარიალანისა. და შესვლვასა⁹ მისსა
ოვსეთად იყო ვახტანგ წლისა თექუსმეტისა
მაშინ მეფეთა ოვსეთისათა შეკრიბნეს სპანი

¹ ძალად B, < M. ² და ამტკიცენ მეფობა შენი და ლაშქრობა ოვსეთისა, და დაამტკიცეს ლაშქრობა ოვსეთისა M ³ მუნნარს მუნ არს M. ⁴ იმიერ და ამიერ MB. ⁵ ცხენ-კეთილობითა (-კეთილებითა B) MB. ⁶ აზრვითა M, აღძრ- ვით B. ⁷ დაა A. ⁸ მან MB. ⁹ შესავალსა M.

- მათნი და მოირთეს ძალი ხაზარეთით, და მოეგებნეს მდინარესა ზედა, რომელი განვლის დარიალანსა¹ და ჩავლის ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა დარიაელო² რქუიან, რამეთუ ერთის მთისაგან გამოვალს თავი ორთავე, ქართლისა [არაგვისა] და [ოვსეთისა] არაგვისა³. დაიბანაკეს ორთავე⁴ ამიერ და იმიერ, რამეთუ მდინარისა მის პირსა ორგნითვე ქარაფნი იყუნეს კლდისანი, ჭალაკნი და ველოვანნი პირთა მდინარისათა, და განეკრძალნეს ერთმანერთსა, და დაცუივეს⁵ გზანი ქარაფთანი, დადგეს ეგრეთ შუიდ დღე; ამა შუიდსა დღესა ბრძოლა იყო მუბერაზთა მდინარესა ზედა. მაშინ ოვსთა რომელ ჰყვეს ნიჯადანი⁶ ხაზართანი, მათ თანა ერთო კაცი ერთი გოლიათი, სახელით თარჯან. გამოვიდა თარჯან ხაზარი და ჯმა ყო ჯმითა
- M 315 მადლითა და თქუა: „გეტყუი თქუენ ყოველთა სპათა ვახტანგისა-
A 146 თა, ვინცა არს თქუენ შორის უძლიერესი, გამოვიდეს ბრძოლად ჩემდა“.
- ვახტანგ მეფესა რომელ ყვეს სპარსთანი⁷, მას თანა ერთო კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ფარზმან-ფარუხ: ამისდა ვერვის დაუდგნეს ბრძოლასა შინა, მრავალი ლომი ჯელითა შეეპყრა, ესე განვიდა ბრძოლად თარმანისად, აღიზახნეს ორთავე
- ჟ 162 და მიეტევნეს ურთიერთას. პირველსავე | შეკრებასა უხეთქნა ჯრმალი ფარზმან-ფარუხსა ჩაბალახსა ზედა, განაპო ზურგი⁸ მისი ვიდრე ბექ-თამდე. მაშინ დაჰმუნდა ვახტანგ და სპანი მისნი, რამეთუ არა დარჩა მათ შორის მსგავსი ფარზმან-ფარუხისა. შეძრწუნდეს ყოველნი იგი სპანი და აღივსნეს მწუხარებითა, და მადლობდეს ღმერთსა⁹. ვახტანგ შევიდა კარვად თუისად, დადგა ლოცვად, ცრემლითა ევედრებოდა ღმერთსა, და ვიდრე განთენებამდე არა დაჯდა ქუე ლოცვისაგან; ითხოვდა ღმთრისაგან შეწევნასა, და მინდობითა ღმრთისათა ეგულეზოდა თუით ბრძოლა თარჯანისი: რამეთუ უშიშ
- M 316 იყო, ვითარცა უჯორცო, და იმედი | ჰქონდა ღმთრისაგან და ძალისა თუისისაგან. ვითარ განთენა, შთამოვიდა თარჯან კიდესა მდინარისასა, აყუედრებდა და კუალად ითხოვდა მუქარასა. და არდა იპოვა
- A 147 სპათა შორის ვახტანგისათა მბრძოლი მისი.
მაშინ ვახტანგ[გ] რქუა სპათა: „არა მინდობილ ვარ ძალისად ჩემისა[დ], და სიმჯნისა ჩემისად, არამედ მინდობითა ღმრთი-

¹ დარიალანსა A. ² არაგვი MB. ³ და ოვსეთისა არაგვის B, და ოვსეთისა M. ⁴ ორთავე სპათა MB. ⁵ დაიცვნეს B, დადგეს M. ⁶ ნიჯადნი MB. ⁷ სპარსთანი A, სპანი თათანი ჯარნი M, სპანი სპარსთა ნიჯადნი B. ⁸ თავი MB. ⁹ და მადლობდეს ღმერთსა A, (და B) დადამდა დღე იგი MB.

- სათა, დაუსაბამოსა,სამეზისა ერთარსებისა, ყოვლისა დამზადებელი-
სათა, განვალ თუით ბრძოლად თარჯანისა“. მაშინ განკუირდეს წარ-
ჩინებულნი იგი, აყენებდეს ვახტანგს, მრავალ-ლონედ ზრახვიდეს,
რათამცა დააყენეს ბრძოლისაგან, რამეთუ ყრმა იყო ვახტანგ და
არა იცოდეს გამოცდილობა მისი. არა ერჩდა ვახტანგ, არამედ 5
დაამტკიცა ბრძოლა მისი. გარდაჰდა ცხენისაგან და დავარდა ქუე-
ყანასა ზედა, თაყუანის-სცა ღმერთსა, აღიპყრნა კელნი და თქუა:
„ჭე“ უფალო, ყოვლისა დამზადებელი და შემმატებელი კეთილთაო,
აღმამაღლებელი მოსავთა შენთაო, შენ იყავ მწე ჩემდა, მოავლინე
ანგელოზი შენი ძალად ჩემდა, და დაეც უსჯულო ესე, და არცხუი- 10
ე მგმობართა შენთა, რამეთუ არა ძალისა ჩემისად მინდობილ
ვარ, არამედ მოწყალებისად შენისა“.
- M 317 მოიქცა და აღჟდა ტაიჭისა მისსა და რქუა მის-
A 148 თა: | „ვედრებოდით ღმერთსა და ნუ შეძრწუნდებით“. წარვიდა²
- ჭ 163 ვახტანგ | და დადგეს სპანი მისნი ზურგით მისსა, შეძრწუნებულნი და 15
სავსენი მწუხარებითა თუის-თუისსა სჯულსა ზედა ევედრებოდეს
ღმერთსა ცრემლითა. მაშინ ვახტანგ ჩავლო გუერდი და შთადვა
მდინარისა პირსა. აქუნდეს კელთა ოროლნი. მოხედნა თარჯან: „მე
გოლიათი³ და გმირთა გამოცდილთა მბრძოლი ვარ, არა ყმაწუ-
რილთა; გარნა შენზედაცა დავიმდაბლო თავი ჩემი“. აღიზახნეს⁴ 20
და მიეტევნეს ურთიერთას; და პირველსავე შეკრებასა სცნა ვახ-
ტანგ ოროლნი სარტყელსა ზედა, და ვერ უფარა სიმაგრემან სა-
ჭურველისამან, განვლო ზურგით და მოკლა.
- ხოლო ქართველთა ნუგეშინისცემულთა და აღ-
სავსეთა სიხარულითა, აღიზახნეს ჳმითა საშინელითა და შეწირეს 25
მადლობა ღმრთისა მიმართა ხოლო ვახტანგ მასვე ადგილსა გარ-
დაჰდა ცხენისაგან⁵, და დავარდა პირსა ზედა, თაყუანის-სცა ღმერთ-
სა და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო, რომელმან მოავ-
M 318 ლინე |ანგელოზი შენი ძლიერი ჩემდა⁶ | და დაეც მტერი ჩემი. შენ ხარ
A 149 აღმამაღლებელი⁷ მოსავთა შენთა; შენ ხარ, რომელმან აღადგინი 30
ქუეყანისაგან გლახაკი და სკორეთაგან აღადგინი⁸ დავრდომილი“.
მოჰკუეთა თავი თარჯანს და მოვიდა ლაშქართა თუისთა თანა, და
ყოველთა სპათა მისთა ჳმითა აღწევნულითა შეასხეს ქება ვახტანგს
ჭ 164 და მადლობდეს⁹. |მეორესა დღესა სხუა გამოვიდა მუმბარეზი ოვს-

¹ ჳე M, < B. ² წარვიდა წარვიდა A. ³ გოლიათითა B, გოლიოთთა M. ⁴ აღი-
ზახნეს M. ⁵ ცეხუნისაგან A. ⁶ ძლიერი ჩემდა <MB. ⁷ აღმშართველი B, < M.
⁸ აღამადლო M, აღამადლე B. ⁹+ ღმერთსა MB.

თაგან, რომელსა ერქუა ბაყათარი. იგი იყო გოლიათი, და რათგან დაეწყო მკედრობად, ვერვის დაედგნეს¹ მისთვის ბრძოლასა შინა, და მოესრა ყოველი მბრძოლი მისი, რამეთუ იყო სიგრძე მშუილ-დისა მისისა თორმეტი მტკაველი და ისარი მისი-ექუსი მტკაველი. 5

მოდგა ესე ბაყათარ პირსა მინდორისასა², ჳმა ყო ჳმითა მალლითა და თქუა: „ვახტანგ მეფეო, ნუ განლაღნები შენ მოკლვისათვის თარ-ჯანისა; არა ერთო გოლიათთა, ა მ ი ს თ უ ი ს მ ო კ ლ ა ყ მ ა წ უ რ ი ლ ი ს ა მ ი ე რ; ა წ უ კ ე თ უ შე ნ ვ ე გ ა მ ო ხ უ ი დ ე ბ რ ძ ო ლ ა დ ჩ ე მ დ ა, მოგხუდენ ჩემგან ბრძოლანი ფიცხელნი, რომელთა- 10

M 319 გან ვერ განერო, თუ რა სპათა შენთა|განი გამოვიდეს, მის|თვის-
A 150 ცა მზავარ“. მაშინ პასუხ უგო ვახტანგ ბაყათარს და რქუა: „არა ძალითა ჩემითა ვსძლე თარჯანს, არამედ ძალითა დამზადებელისა ჩემისათა, და არა მეშინის³ მე შენგან, ვითარცა ძალისა ერთისა-გან, რამეთუ ძალი ქრისტესი ჩემ თანა არს, და ჯუარი მისი პა-ტიოსანი საჭურველ ჩემდა არს“. განაწესნა სპანი და დაადგინნა 15

განწესებულად და განმზადებულად, და აღჯდა ტაიქსა შეჭურვილ-სა ჯავშანითა, და აღილო ფარი მისი ვიგრის ტყავისა, რომელსა ვერ ჳკუეთდა მახუილი, ჩავლო გუერდით და მიადგა მახლობელად მდინარესა. ჳმა ყო ბაყათარ[ს] და რქუა: „არა გამოვალ მე მდი- 20

ნარესა, რამეთუ მეფე ვარ; არა მივეახლები მე სპასა ოვსეთისასა. რამეთუ წარწყმედითა ჩემითა წარწყმედების⁴ სპა ჩემი ყოველი; ხოლო შენ, მონა ხარ, და წარწყმედითა შენითა არა ევენების სპათა ოვსეთისათა; გამოვედ მდინარესა ჩემ კერძო“. მაშინ ბაყათარ ოვს-
ქ 165 მან აღასრუ|ლა სიტყუა მისი და თქუ: „მე მკლველმან⁵ შენმან
M 320 გამოვლო მდინარე, არამედ პირისაგან მდინარი|სა უკუდეგ⁶ სამ უტევან“. 25

|მაშინ ვახტანგ უკუდგა. გამოვლო ბაყათარ მდი-
ნარე, და უწყო სროლა ისრითა. მაშინ ვახტანგ სიფიცხლითა თუალთათა და სიმახუილითა გონებისათა და სიკამკასითა ჳანგისა⁷ მისისათა რიდებდა ისარსა, რამეთუ შორსვე იხილის ისარი მომა- 30

ვალი, უხლდებოდა და სიმარჯუითა მიეახლდებოდა. ამიერ და იმი-
ერ სპათაგან ცემა იყო ბუკებითა და დაბდაბათა; იზახდეს ჳმითა აღწევნულითა სპანი ორნივე, ქართველნი და ოვსნი, რომლითა იძ-
რვოდეს მთანი და ბორცუნი. და ვერა ჳკრა ისარი, ორის ისრისა-

¹ დაედგნეს A. ² მდინარისასა MB. ³ მეშენს A. ⁴ წარწყმედების A. ⁵ მკლველმან A. ⁶ უკუდედ A (შემდეგ „დ“ შესწორებულია). ⁷ სიკისკასითა ტაიქისა B, < M.

გან მეტი, ბაყათარ ფარსა ვახტანგისასა, და ვერ ჰკუთება¹ ყოვ-
ლად. და კულად ჰკრა ისარი ცხენსა ვახტანგისასა, და გააგდო
შიგა, და ვიდრე დაეცემოდა ცხენი ვახტანგისი, მიჩუმდა და უხმთ
ქნა ჯრმალი მჯარსა ბაყათარისსა, და ჩაჰკუთა ვიდრე გულამდე.

M 321 მაშინლა დაეცა ცხენი ვახტანგისი, სწრაფით მიყო
ცელი და შეიპყრა ცხენი ბაყათარისი. პირველად და-
ვარდა ქუეყანასა ზედა, თაყუანის-სცა ღმერთსა და შეწირა მადლო-
5

A 152 მახლობელად სპათა მისთა, და რქუა ჯმითა მალლითა: „მჯნე იყვე-
ნით და განძლიერდით, რამეთუ ღმერთი ჩუენ კერძო არს“. ხოლო
სპანი წარემართნეს განმზადებულნი, ცხენ-თორნოსანნი², ჯაჭუ-ჩა-
ბალახოსანნი, წინა კერძო და მათ უკანა ქუეითნი და ქუეითთ³ უკა-
ნა სიმრავლე მჯედართა, და ესრეთ მიმართეს ოვსთა. ხოლო
ოვსნი წარმოდგეს ქარაფსა ზედა და დაასხეს ისარი ვითარცა
წუიმა მძაფრი⁴.
10
15

მაშინ ვახტანგ მეფე მოქცეულ იყო სპასა მისსა
ზურგით, რჩეულითა მჯედრით, უმახებდა და განაძლიე-
რებდა, ნუგეშინის-სცემდა სპათა მისთა მაშინ წინა [ცხენ-]თორ-
ნოსანნი⁵ აღვიდეს გზასა ქარაფისასა, აღვდეს ჳევსა, წაუდგეს უკანა
ქ 166 ქუეითნი და შემდგომად სიმრავლე მჯედართა და იქმნა ბრძოლა
20

ძლიერი მათ შორის. ხოლო ვახტანგ უკეთუ მარჯუენით კერძო იბ-
რძოდის, მარცხენით კერძო ძრწოდის; და უკეთუ მარცხენით კერძო
იბრძოდის, მარჯუენით ძრწოდიან. და ეგოდენსა სიმრავლესა სპა-
M 322 თასა იცნობებოდა ჳმა მისი, ვითარცა ჳმა ლომისა, და თანა ჳყვე-
25

ბოდეს მას ორნი მჯედარნი, არტვაზ ძუმუსმტე, ძე საურმაგ სპა-
A 155 სპეტისა, და ბივრიტიან სეფე წულო და იგინიცა იბრძოდეს
მჯნესდ.

მაშინ იძლივნეს ოვსნი და ივლტოდეს; მოისრ-
ნეს და ტყუე იქმნნეს, ხოლო უმეტესი მეოტი ოვს-
თა ცოცხალი შეიპყრეს უკუმოვსნისათუის ტყუეთასა, რომელნი
წარტყუენულ იყუნეს პირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკუ-
მოიქცეს დევნისაგან, დაიბანაკესა ბანაკსავე თუისსა, სამ დღე გა-
ნისუენეს და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ, და მერმე განიბ-
ნივნეს ტყუენვად ოვსეთისა. შემუსრნეს ქალაქნი მათნი, და აღიღეს
30

¹ უკუთა M, ჳკვეთა B. ² ცხენთორნოსანი M, ცხენთორნოსანი B. ³ ქუე-
ითთ A. ⁴ მძაფრი B. ⁵ ცხენ <A.

- ტყუე და ნატყუენავი ურიცხუი¹ და განვიდეს პაჭანიკეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო პაჭანიგეთი მოსაზღვარედ ოვსეთისა, მდინარესა მას ოვსეთისასა წიაღ, და ჯიქეთი მუნ იყო შემდგომად ჟამთა მრავალთა იოტნეს პაჭანიგნი, [და] ჯიქნი თურქთაგან; და წარვიდეს პაჭანიგნი დასავლით კერძო, ხოლო ჯიქნი დაემკუიდრნეს ბოლოსა აფხაზ | ეთისასა. მოტყუენა ვახტანგ პაჭანიგეთი და ჯიქეთი, შემოიქცა და გამოდგა ოვსეთსავე. და მეფენი ოვსთანი შევლტოლვილ იყუნეს სიმაგრეთა კავკასიისათა. აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და დააზაენეს. ითხოვეს ოვსთა ვახტანგისგან, ნაცულად დისა მისისა, ოცდაათი ათასი ტყუე ოვსეთისა, ყოველი უკეთესი, რომელი სახელდებით თქუეს ოვსთა. და მისცა ვახტანგ ოცდაათი ათასი ტყუე დისათუის და მოიყვანა დაჲ მისი.
- ჭ 167 | ხოლო ტყუენი ქართველნი რომელ ყვეს ოვსთა ექუს[ს]ა მას წელსა, იგი ყოველნი უკუმოიყვანნა თუითო თუითოსათუის, და აღიღო მძევალი ოვსთაგან და მძევლისათუის მისცა სხუა ტყუე ოცდაათი³ ათასი. უკუმოიკსნა ტყუე ქართლისა, რიცხუით სამას ორმოცდაათი ათასი⁴, თუინიერ პაჭანიგთა და ჯიქთასა. ესე ყოველი აღესრულა ოთხ თუე, მაშინ მეფემან განუტევნა ნიჯდანი⁵
- M 324 იგი სპარსთანი და მეფენი კავკასია | ნთანი ნიჭითა დიდითა, წარმოგზავენა (და) დაჲ² მისი მირანდუხტ და ტყუე იგი ყოველი გზასა მას დარალანისსა, და თუით სპითა ქართლისათა წარვიდა გზასა აფხაზეთისასა, სულგრძელად და უშიშად იწყო ბრძოლად ციხეთა აფხაზეთისათა. რამეთუ⁶ მეფე ბერძენთა დიდი ლეონ, უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა და ვერშემძლებელ იყო სპათა გამოგზავ-
- A 155 ნად აფხაზეთს, და წარიოტნა სამ | წელ ციხენი აფხაზეთისანი ყოველნი ვიდრე ციხე გოჯადმდე⁶ და მოვიდა სახლსა მისსა, ქალაქსა სამეუფოსა მცხეთას; გაეგება წინა დედა და დანი მისნი და სიმრავლე ქალაქისა, მამათა და დედათა მიუფენდეს საჯელთა და სამოსელთა ქუეშე ფერტთა მისთა.

¹ აქ B უმატებ: «ხოლო დაიმორჩილნა ოვსნი და ყივჩაყნი, და შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩვენ დარიანისად უწოდთ, და აღაშენნა მას ზედა გოდილნი მალულნი, და დაადგინნა მცველად მახლობელნი იგი მთეულნი. არა ჳელ ეწიფების გამოსლვად დიდთა მათ ნათესავთა ოვსთა და ყივჩაყთა, თვნიერ ბრძანებისა ქართველთა მეფისაა». ² დაა ³ ოცდათურამეტი MB. ⁴ აქ A -ს აკლია (ალბათ, ex homoioteleuto): «და რომელ დარჩა ტყუე ოვსი ამათ განტეობილთაგან კიდგ, თვალვით (თუით M) ექუსას ორმოცდაათი ათასი (ექუსი ათას ორმოცდათურამეტი M)» რაც არის MB-ში. ⁵ ნიჯდანი, ნიჯდინი M. ⁶ რამეთუ-ციხე-გოჯადმდე < B.

და აყრიდეს თავსა დრამასა და დრაჰკანსა, და ალწევნულთა ჳმითა შეასხმიდეს ქებასა; რამეთუ არა რომელსა ექმნა მეფესა ეგევითარი ძლიერი წყობა. მაშინ ვახტანგ მეფემან შეწირა მადლობა ღმრთისა მიმართ მრავლითა ლოცვითა და ღამისთევითა, გლახაკთა მიცემითა, და განსცა ნიჭი დიდი ერსა მისსა ზედა, და წარჩინებულნი ქმნნა მჳედრად მსახურნი მჳნედ და გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსეთისასა¹. და წარსცა ძღუენი ნატყუენავისა მისგან დედის ძმასა მას თანა ვარზა-ბაკურსა: მონა ათასი², ცხენი საჯედარი [ათასი, ჳდალი³ ცხენი ათასი. და კუალად წარსცა წინაშე სპარსთა მეფისა მონა ათი ათასი⁴, ცხენი საჯედარი]⁵, ათი ათასი, ცხენი ჳდალი⁶ ათი ათასი; ესე ყოველი მიუძღუნა სპარსთა მეფესამან ჳელთა ბუნქარან⁷ ებისკოპოსოსათა, და ითხოვა სპარს[თა მეფისაგან] ასული ცოლად, ხოლო სპარსთა მეფემან] მოსცა ასული მისი ცოლად, რომელსა ერქუა შალენ-დუხტ⁸; მოსცა სომხითი | და ყოველნი მეფენი კავკასიანნი ზითვად. და მოუწერა მის თანა წიგნი, რომელსა პატრუცაგსა⁹ წერილ იყო ესრეთ: „ურმისდისგან, ყოველთა მეფეთა მეფისა, ვახტანგის მიმართ ვარან-ხუასროთაგანისსა¹⁰, ათთა მეფეთა მეფისა ახოვნისა“. და მოუწერა მან ბრძოლა კეისრისა, რამეთუ კეისარი განსრულ იყო ბრძოლად სპარსთა.

მაშინ ვახტანგ აწუია¹¹ ყოველთა სპათა მისთა და ყოველთა მეფეთა კავკასიისათა. შემოკრბეს და დადგეს მტკუარსა იმიერ და ამიერ (და) სამასი ათასი¹², და მოერთო ვარაზ-ბაკურ დედის ძმა მისი, ერისთავი რანისა, ბრძინებითა სპარსთა მეფისათა, სპითა¹³ არდაბადაგანისა და მოვაკანისათა, ვითარ სამი ათასითა¹⁴ მჳედრითა. მას ჟამსა იყო ვახტანგ წლისა ოცდაორისა, იყო უმაღლეს კაცთა [მის] ჟამისათა¹⁵, და უშუენიერეს სხუა-

¹ და წარჩინებულ იქმნა მჳედარნი მსახურნი გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსთასა M, და წარჩინებულ ქმნნა მჳნედ მსახურნი და გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსთასა B. ² რვა M (აღრეულია **ჩ** [8] და **ჩ** [1000]). ³ ჳდილი M, ჳრდალი B. ⁴ თურამეტი M (აღრეულია **ჩ** [ი'ც=18] და **ჩ** [იხ = 10.000]). ⁵ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები გამორჩენია A-ს ex homoioteleuto. ⁶ ჳდილი M, ჳრდალი B. ⁷ ბონაქარან M, ბუნქარ B. ⁸ ბალენდუნტ B, ბანდობა M, ⁹ პატრუცაგსა < M. ¹⁰ ვარან ხოსრო თანხისა M, ვარან ხვასრო თანგისა B. ¹¹ აუწყა B, აუწყო M. ¹² ვითარ ორას ათასი B, ორას და რვა M (აღრეულია **სხ** [სხ= 200.000] და **სხ** [სც=208]). ¹³ სპათა A. ¹⁴ ორას ათასითა B, სუეთა M (აღრეულია **ს-ჩ-ძ** [200.000-თა] და **ს-ჩ-ძ** [ს'ც-თა]). ¹⁵ ჟმისათა A.

თა, და ძლიერი ძალითა¹, რომელ ჭურვილი ქუეითი ირემსა მიე-
წიის და დაიჭირის, ცხენი ჭურვილი აღიღის მჯართა ზედა და მცხე-
თით აღვიდის ციხესა არმაზისსა. და მარტო იყო მე მამისა თუი-
სისა, და ერთი დაჲ² მისი სუარანმეცა იყო ძლიერი, შუენიერი;

A 157 და ნათესავისაგან მირიან მეფისა მორწმუნისა ვახტანგ და დანი 5
მისნი დარჩომილ იყუნეს: იგინი იყუნეს ბაქარ მირიანის ძისა.

ხოლო მირიან [ნ] და გრიგოლ იყუნეს ნათესავის-
გან რევის, მირიანის ძისა, და აქუნდა მათ კუხეთი და ცხორებ-
დეს რუსთავს ციხე-ქალაქსა: რამეთუ შემცირებულ იყუნეს ურთიერთას
კლვით[ა]. მირიან მეფისითგან³ ვიდრე ვახტანგ მეფისამდე გარდა- 10
ცვალებულ იყო ნეთესავი რეა და მეფენი ათნი⁴, და წელიწადი ას-
ორმოცდა შუიდი⁵; ხოლო ებისკოპოსნი წესსა ზედა ჭეშმარიტსა
გარდაცვალებულნი რვანი, ხოლო სხუანი შ[ე]მშლელნი წესისანი.

M 327 ჭ 169 | წარემართა ვახტანგ მეფე საბერძნეთად. და მიიწივნეს სომ- 15
ხითად, და მოერთნეს⁶ პეროჟა-კავას⁷, სადა იგი ციხე ეგო პირველ
ჯსნებულ(ი)სა ფიაროზ[ს]⁸, ერისთავნი სომხითისანი: სივნელ[ი]
არევ, ასპურაგნელი ჯონბერ, ტაროვნელი ამაზასპ⁹, შენებულსა-
გან¹⁰, თრდატ, ნათესავისაგან დიდისა თერდატისა. და მოადგეს
ციხესა, რომელსა რქუიან კარხაპოლა¹¹, ხოლო აწ ეწოდების კარ- 20
ნუ ქალაქი. და ბრძოდეს მას, ხოლო ვერ შეუძლეს დაპყრობა: რა-

A 158 მეთუ იყო იგი | ზღუდითა მაღლითა სამითა. დაუტევნეს ორნი ერის-
თავნი, მკედრითა თორმეტი ათასითა, ბრძოლად ქალაქისად.

წარვიდა ვახტანგ პონტოს და მოაოჯრნა გზას
სამნი ქალაქნი: ანძორეთი, ეკლეცი, სციერი¹². და მოადგეს ლამ- 25
ქარნი პონტოს, ქალაქსა დიდსა ზღუის კიდესა; და ბრძოდეს სამ თუე,
და მიუწია ლამქარმან ვიდრე ქალაქისა მის კოსტანტინისა¹³. ხოლო

M 328 სპარსნი რომელთა | ჰპოვებდეს ეკლესიისა მსახურთა, ჰკლვიდეს; ხო-
ლო ვახტანგ მეფემან ამცნო სპათა სომხითისათა და ყოველთა
სპარსთა, რათა არავის ჰკლვიდენ მოწესეთაგანსა, და რქუა მათ:
მამის-მამა ჩემი, მირიან, ოდეს შემოჰყვა სპარსთ მეფესა, მმისწულ- 30

¹ აქ უმატებს: «რამეთუ სიმაღლე იყო მისი ათორმეტი ბრჭალი კაცისა, და იყო საზარელ და გოლიათი, და განთქმულ ყოველსა ქვეყანასა» ² დაა A. ³ მეფისათგან A. ⁴ ნათესავი ათი და მეფენი რვანი B. ⁵ ასორმოცდა ჩუიდეტი (ათშვიდეტი B) MB, ⁶ და მიერთნეს < A. ⁷ აერჟოკავას M, პეროჟ-კავარს B. ⁸ ფეროზს MB, ⁹ ამაზასპ < A. ¹⁰ გრიგოლის შენებულისა ქალაქისაგან MB. ¹¹ კარახპოლი M, კარახპოლი B. ¹² და სტერი M, დასტერი B. ¹³ კოსტანტი-
ნესსა M, კოსტატისა B.

სა თუისსა, ბრძოლად ბერძენთა ზედა, ესევითარსა უყოფდეს მო-
წესეთა, ეკლესიისა მსახურთა, და იძლიენეს ძლევითა ბოროტითა
ურიცხუნი სპანი მცირითა ლაშქრითა; მიერთიგან მიიღეს საზღვა-
რი ესე ბერძენთა ჩუენ ქართველთაგან აღმოსავალით ზღუისა ამის.

- A 159

„ხოლო წყოზაჰირველთა მეფეთა იყო ანძიან-
ძორს, სადა უკუე | აწ არს საფლავი დიდისა გრიგოლი მოძღუ-
რისა; მუნით იოტნეს მეფენი ჩუენნი. ხოლო ჩუენ ათის დღისა სავა-
ლი¹ ჩამოგუივლია, ჩრდილოთ მოქცეულ ვართ, და ჩუენცა ვართ სჯულ-
სა ზედა ბერძენთასა აღმასრულებელ ქრისტესსა, რომელ არს ღმერ-
თი ჭემმარიტი ყოველთა. ანუ არა გასმიან[ა] სასწაულნი, რომელ ქმნნეს

5

10
- M 329

კოსტანტინელთა მეფეთა წარძლომითა ჯუარისათა, ანუ რომელნი
ქუეყანასა ბერძენთასა იქმნეს სასწაულნი ივლიანეს-ზე. მეკერპესა
მეფესა – ვითარ იგი ისარმან ზეცისამან მოკლა, და შეკრბეს სპანი
ბერძენთანი და ივბიმიანოს აჩუენეს მეფედ, ხოლო მან არა თავს
იდვა, ვიდრემდის არა და(ი)მუსრნეს კერპნი და აღმართნეს ჯუარნი,
და მას ზედა დაარქუეს გუირგუინი. ხოლო ანგელოზმან უფლისამან
აღილო გუირგუინი² და დაადგა თავსა ივბიმიანოსსა, ჭემმარიტისა
მეფისა, და ჳმა იყო ზეცით, რომელი ეტყოდა სპარსსა მეფესა
ხუასროთანგის: „დაეცადენით ბრძოლისაგან ივბიმიანოსისა, ძალი-
თა ჯუარისათა, უძლეველითა არს“ მიერთიგან იქმნეს მოყუა-
|რე³ მეფე და ხუასრო, ვიდრემდის ორნივე მიო-
ცვალნეს. ანუ თქუენ მკვიდრთა მაგათ სომხითისათა არბაკონი-
ანთა⁴, პატიახშთა⁵ ბივრიტიანთა, ბაგრატიონიანთა⁶, არა გაკსოვსთა
საქმენი გრიგოლ პართეველისანი და წინააღმდეგომსა მისსა თრდატ

15

20
- M 330

მეფისა არბაკონიანისა⁷, ვითარ დასცა ზუაოზისაგან და იქმნა იგი
ემუად? არამედ გრიგოლ მოაქცია იგი და მიერთიგან [იქმნა] იგი მუშაკ
ეკლესიისა. და ეკლესია დიდი აღაშენა ზურგით თუისით, რამეთუ
გმირი იყო. ხოლო თქუენ, მკუიდრნო ქართლისანო, ნათესავნო მე-
ფეთა ქართლისათანო, რომელნი დღეს მთავრობასა ზედა დადგი-
ნებულ ხართ ჩუენ, მეფეთაგან, რომელნი ვართ ნათესავნი ნებროთ
გმირისანი, რომელი უწინარეს ყოველთა მეფეთა გამოჩნდა ქუეყა-
ნასა ზედა, რომელი ლომსა ძალითა ვითარცა თიკანსა მოიყვანებ-
და, კანჯართა და ქურციკთა ქუეითი იპყრობდა: რამეთუ ეზომ
განდიდნა ძალი მისი, რომელ დაემორჩილნეს ყოველნი ნა-

25

30

1 სავალი < A. 2 ხოლო-გუირგუინი < A. 3 მეგობარ MB. 4 არშაკუნი-
ანთა B. 5 პატიახშთა M, პატიახთა A. 6 ბაგრატიონთა < MB. 7 არშაკუნი-
ანისა B.

- ჭ 171 თესავნი |ნოესნი, ეიდრემდის¹ შქუძლო ქალაქი ქმნად, რომელ ქმნა
A 161 ქვა, არამედ შექმნა ქვა ოქროდ, და ხარისხად ვეცხლი, გარემოს
მისსა მოიქმოდა აგურითა და კირითა, ხოლო ქუდნი კართანი და
სარკმელთანი იაკინთისა და ზურმუხტისანი შექმნა: რამეთუ მათისა
M 331 სინათლისაგან ვერ შეუძლებდა დაბნელებად დამე. და ქმნა მას 5
შინა ტაძრები და კოშკები, რომელ ვერ შესაძლებელ არს გაგონე-
ბად² თქუნდა, ვერ შესაძლებელ არს თუითოეული სიბრძნე მისი, რო-
მელი მიეცა მას, ვიდრემდის აღმართა სამისა დღისა სავალსა, რომელი
ექმნა აღსლვად³ ხარისხად ზღუდეთა ზედა. და ნებავდა, რათა აღ-
ვიდეს ცად და იხილნეს მყოფნი ცისანი. ვითარცა განვლო საზღვა-
რი აერისა და შევიდა საზღვარსა ვარსკულავთასა, ვერღარა უძლებ-
დეს საქმედ მოქმედნი, რამეთუ მუნით⁴ დადნებოდა⁵ ოქრო და ვე-
ცხლი; რამეთუ მუნითგამო ვინმე არს ჯელმწიფება ცეცხლისა ე თ ე-
რ ი ს ა მ ი ს, რ ო მ ე ლ ე გ ზ ე ბ ი[ს] მძაფრიად⁶ სამყაროსა ქცე-
ვისაგან. ესმა მუნით საზრახავი შუიდთა გუნდთა ზეცისათა, რომე- 15
A 162 ლისაგან შესლბეს ადამიანნი. | და იქმნა ყოველი კაცი თუითო ნა-
თესავითურთ მეტყუელ თუითო ენასა და არღარა ერჩდეს ურთიერ-
თას პირსა მოყუასისა თუისისა, და წარვიდეს. ხოლო ნებროთს
ენითა სპარსულითა რქუა: „მე ვარ მიქაელ ანგელოზი, რომელი
M 332 დადგინებულ ვარ ღმთრისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავალით. 20
გავედ შენ ქალაქით მაგით⁷, რამეთუ ღმერთი დაჰფარავს ქალაქსა
მაგას, ვიდრე გამოიჩინებადმდე სამოთხისა, რომელ ესერა დგას მა-
ხლობელად ნაშენებისა მაგის შენისა, რომელსა შორის მთა ესე არს,
რომლისაგან აღმოვალს მზე და გამოვლენ მისგან ორნი მდინარენი:
ნილოსი და გეონი. რამეთუ ნილოსსა გამოაქუს სამოთხით სულნე-
ლი და თივა, რომელი შეეზავების მუშკსა⁸. 25
„ა წ წ ა რ ვ ე დ შე ნ და დ ა ჯ ე დ ო რსავე მდინარესა შო-
რის, ევფრატსა და ჯილასა, განუტევენ ნათესავნი ესე, ვითარცა
ჭ 172 ვინ ინებოს, რამეთუ | წარუვლინებთან უფალსა. ხოლო მეფობა შენი
მეფობდეს ყოველთა ზედა მეფეთა, არამედ ჟამთა უკანასკნელთა 30
A 163 მოვიდეს მეუფე ცისა, რომლისა შენ გნებავს ხილვა მისი, ერსა შო-
რის შეურაცხსა; შიშმან მისმან განაქარვნის გმირნი⁹ სოფლისანი,
მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა და ეძიებდენ სიგლახაკესა. მაშინ
გიხილოს ჭირსა შინა და გიქსნეს ღმერთმან. და დაუტევეს ყოველ-
M 333 თა ქალაქი იგი და წარვიდეს¹⁰: ინდოურად¹¹ მზრახველნი-ინდო- 35

¹ ვითარმედ A. ² და გონებად A. ³ აღსლვად M, აღსავალად B. ⁴ მუნით < MB. ⁵ დადნებოდა < A. ⁶ მძაფრიად B, მზაფრად M. ⁷ მგით A. ⁸ მუშკსა AM
⁹ გემონი MB. ¹⁰ წარვიდეს A, დაუტევენ MB. ¹¹ ჰინდურად B, ჰინდურნი M.

ეთს, სინდნი – სინდეტს, რომნი – რომს, ბერძენნი – საბერძენეთს, აგ და მაგოგ – მაგოგეთს, სპარსნი – სპარსეთს. ხოლო პირველი ენა ასურე-ბრივი იყო, და ესენი იყუნეს შუიდნი ენანი რომელ ნებროთისამდე ზრახვიდეს. ამისთუის მოგითხრა, რომელი მამათა ჩუენთა დაფარულად ეპყრა წიგნი ესე, ხოლო მე შურმან საღმრთო მან მაიძულა 5
 ლათქმად ამისსა. ამის მიერ შეიწყნარა მამამან ჩემმან, მირიან, სახარება ნინოსი.

„ანუ არა ქრისტეს მოსულამდე მიიღებდეს მამანი ჩუენნი ხარკ-სა და მუნითგან მოუძღურდით, და ესერა, ბერძენნი მიღმართ ბრძვანან, და მან იხილა ნებროთ ჯოჯოხეთსა შინა და იქსნა: იგი 10

A 164 არს პირველი ყოველთა მეფეთა, და დანიელცა ეწამების¹, ვითარმედ მიქაელ დადგინებულ არს ძალად სპარსთა. და თქუენ, ყოველთა ქართველთა, იხილენით² სასწაულნი, რომელ ქმნა ნინო. ანუ ჰგონებთ, ვითარმედ ბერძენნი განწირნა ღმერთმან. არა უმეტესნი ქუეყანანი სპარსთანი მათ შემუსრნეს და³ მათ შემოურთვან, 15

M 334 და დღეს მიექუსე თუე არს, რათგან ისმა ვმა ლაშქრობისა ჩემისა⁴ ქცეულ არს კეისარი, რამეთუ ასმიეს შემოსულა ჩუენი, მოახლელ ებულ არს ბრძოლად ჩუენდა. აწ უკუე ყოველნი ნათესავნი უფალსა ღმერთსა მსახურებდით და დასცხერით ვნებათაგან ეკლესიისათა“.

და ვითარცა ესე ყოველი წარმოთქუა, განავლინა ქადაგი, რათა ყოველნი მოწესენი გამოვიდენ სამალავთაგან, და ტყუენი განუტევენ, და სადაცა ენებოს წარვიდენ. და გამოვიდა სიმრავლე 20
 ჟ 173 მოდელთა და დიაკონთა, მონაზონთა და ენკრატისტთა, ქუაბებით და მათათაგან⁵, და უმრავლესნი პონტოთ ქალპკით, რამეთუ შეიწრებულ იყო ოთხ თუე ოდენ ქალაქი იგი. 25

A 165 და მათ თანა იყუნეს ორნი კაცნი: პეტრე მღდელი, მოწაფეთაგან გრიგოლი ღმრთის-მეტყუელისათა, რამეთუ საფლავსა მისსა ზედა მღდელობდა, და სამოელ მონაზონი. წარდგეს წინაშე ვახტანგისსა მადლისა მიცემად განტევებისათუის ტყუეთასა და განთავი- 30

M 335 სუფლებისათუის ეკლესიასა [და] მღდელთასა. და ვითარცა წარმოთქუეს ლოცვა, სთნდა მეფესა, მოიხილნა იგინი და უბრძანა შემოსად ყოველთა ტყუეთა და მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უძღურთა, რამეთუ ყოველნი უძღურნი ქალაქით გამოსრულ⁶ იყუნეს; უძღურთა⁷

¹ ეწამების < A. ² და თქუან ყოველმან ქართლმან იხილენით M, და თქვენ ქართველმან არა ვიხილენითა B. ³ მათ შემუსრნეს და < MB. ⁴ ჩუენისა MB. ⁵ ქუაბებთა და მათათაგან M, ქვაბებით და მათათაგან B, და < A. ⁶ შემოსრულ M. ⁷ რამეთუ-უძღურთა < A. (ex homoioteleuto).

- მისცა საწედრები და ჭაბუკთა სამ-სამი დრაჰკანი, და განუტევნა. ხოლო პეტრე მღვდელი და სამოელ მონაზონი მის თანა დაიჭირნა. და ვითარ წარვიდეს სპანი იგი კარვად თუისად, მეფე შევიდა სერობად. რქუა მეფემან პეტრეს: „სთნდამცა ღმერთსა საქმე ჩემი ესთ რამეთუ დავიცვენ ეკლესიანი და განუტევენ ტყუენი“. რქუა პეტრე: „იტყოდეს მონა შენი კადნიერად წინაშე შენსა, ანუ მიგცემდე ქებასა სიცრუვისასა“. რქუა: „იტყოდე, რამეთუ არას ვეძიებ, გარნა მხილება, რათა განვერო სიცრუვისაგან“. რქუა პეტ-
- A 166 რე: „ეკლესიანი ჯორცთანი¹ უფროს არიან | წინაშე ღმრთისა, ვიდრე ეკლესიანი ქვათანი. ეკლესია ქვათა ოდესმე დაირღუის და აღაშენიან მითვე ქვითა, ხოლო ეკლესია ჯორცთა ოდეს დაირღუის, ვერვინ შემძლებელ² არს განკურნებად, ვერცა მკურ-
- M 336 ნალი, ვერცა მეფე. აწრაოდენნი გუამნი კაცთა მართალთანი დაგიცემიან, რომელსა იტყუის სისხლისათუის აბელისსა, რამეთუ ყოველი სისხლი ნოეს რღუ(ი)ნითგან განიწმიდა; და სისხლისათუის ზაქარიასსა, მისა ბარუქისა, მიუგო შეურაცხება ურიათა, ვითარცა იტყუის ესაია, ალაღე და წარწყმიდე ყოველი წული მათი ტიტოს და სპასიანოს მიერ. ანუ არა აღმოგიკითხავსა წიგნთაგან მოსესთა, რაჟამს ისრაიტელმან ისიძვა უცხოთა თესლსა თანა, რაოდენი სუ-
- ჭ 174 ლი | მოკუდა ერთისა მისთუის სიძვისა. აწ უკუე სპათა შენთაგან რაოდენნი ქალწულნი გახრწნილ არიან, ტამარნი ღმრთისანი“. რქუა მეფემან: „არა უწყია, ვითარ იგი იები მინანოს დაცვისათუის ეკლესიათასა იყო ივლიანეს თანა უკეთურისა,
- A 167 უ დაბრკოლდეს კაცი უმჯობეს არს სრულიედ დაცემა“. რქუა პეტრე: იარა დაბრკოლებულსა დამცემ, არამედ დაცემულსა აღადგინებ, ვითარცა დავით საცთურისაგან ურიასსა. და არა მნებავს შენი, რათა არა იყო ვითარცა კაცი, რომელი მარჯუენით იქმ(ენ)
- M 337 |და მარცხენით არღუევ(ენ); და არცა ვითარცა რომელნი პირითა მათითა აკურთხეთნ და გულითა მათითა სწყევენ და აგინებდენ, არამედ ვითარცა მეფენი იგი კეთილად ქსენებულნი, რომელთა დაიპყრეს სოფელი ესე და სასუფეველსა არა განემორნეს: დავით, სოლომონ და კოსტანტინე, ივბიმიანოს და ყოველნი მსგავსნი მათნი. ხოლო რა³ არს მსგავსება შენი ივბიმიანოსისა და ვინ არს შენ ზედა უფალ, რომელმცა⁴ ჯრმალი იყო მისი კისერსა შენსა ზედა, ვითარცა იგი ივბიმიანოსსა ივლიანესი. ანუ სადა გევნოს შენ ვითარცა ივბიმიანოს იელიანესგან, ანუ ვის ხედავს ღმერთი, რო-

¹ ჯორციოთა A. ² შემძლებელ შემძლებელ A. ³ რა AM, არა B. ⁴ რომელმანცა MB.

- მელი შენ ზედა უფალ ყო¹, და ჰქონდამცა პასუხი შენსა სიმართლესა წინაშე ღმრთისა. არა უკუე შენ უფალ ამათ ყოველთა ზედა. შენ
- A 168 შეგიდგან |ყოველნი. ამიერ[ი]თგან ითხოვოს ღმერთმან ყოველი ჳელ-
თაგან შენთა საქმე ბოროტისა; არა თუ შეინანო, შენ მიგაგ(ა)ოს. 5
რქუა მეფემან: „მენება განმართლებათავისა
ჩემისა, ხოლო სიმართლით შენ დამსაჯე უმსჯავროებასა ჩემსა“.
- M 338 რქუა პეტრე: „ვინათგან გზა ეც შეწამებად, | ცოდვასა განემორა
შენგან. ხოლო აწ გითხრა გულის-სიტყუა შენი: არა უმეცრებამან
აღგძრა ბრძოლად ძეთა ზედა ღმრთისათა, არამედ შუელისათუის
ნათესავისა შენისა სპარსთასა. და არა უწყია რამეთუ ბერძენნი
ნათესავნი ღმრთისანი არიან აღთქმისა მისთუის, რაჟამს უწოდა მათ 10
ჳილაღ ღმრთისა, და მოსცა მათ ბეჭედი, რომლითა შემუსრა ჯო-
ჯობხეთი?“
- რქუა მას მეფემან: „აწრა გნებავს შენ? რქუა
პეტრე: „მნებავს, რათა შენ მიერ აღგზებულ იქნეს 15
ცეცხლი შენვე დაშრიტო და მეგობარ იყო კეისრისა, ვითარცა
დღესამომდე იყავ სპარსთა“. მიუგო მეფემან: „ესე მნებავს, რათა
მიჩუენოთ ლოცვითა თქუენითა ამას ღამესა მე და კეისარი შეკრე-
ბულნი, და რომელი ზრახვად არს ჩუენდა შორის სიყუარულისა ყო-
ფა, და ვცნა მე, ვითარმედ სთნავს ქრისტესა ზრახება ესე შენი 20
ჩუენდა მომართ“. რქუა პეტრე: „დამძიმდა თხოვა შენი ჩემ ზედა,
რამეთუ ესე არს კაცთა რჩეულთა, რომელ არიან ვითარცა ანგე-
ლოზნი სრულითა საქმითა, და არიან ამათ კლდეთა შინა და ესევეითა-
რი მათგან ეგების საქმედ, რომელსა შენ ითხოვ. მეც მე დრო, რათა 25
წარვიდე, და ვევედრო მათ, და უთხრა ბრძანება შენი, და ლოცვითა
მათითა აღესრულოს განზრახვა შენი; არამედ შეურაცხ გუიჩნს თავი
ჩუენი, რამეთუ კაცნი ვართ ცოდვილნი, ნუ უკუე სილაღედ იხილოს
ღმერთმან“. შერისხნა მას სამოელ მონაზონმან და რქუა: „მდდელო,
საქმესა ღმრთისასა ვითარცა კაცთასა ზრახავ. ანუ არა აღმოგი-
კითხავსა, ვითარ ეტყუის ღმერთი პასტინეს კარტოს². უკეთუმცა 30
არა დაბრკოლდებოდეს ანგელოზნი კაცთა სათნოებისათუის³, ყო-
ველთამცა ქალაქთა შინა ჯუარსა ვეცუი⁴, რათა ყოველნი მაცხოვნი-
ნე. ანუ-მე უფროს არს აქაბ, მეფე ისრაელისა, მეფესა ქრის-
- A 170 ტიანეთასა, რომელსა ეტყუის ესაია: | „ითხოვე⁵ სა-
სწაული სიმაღლედ, ანუ სიღრმედ, და მისთუის თქუა: მიუდგეს ქალ- 35

¹ იყო M, იყოს B. ² პალეკარპოს M, პალეკარტოს B. ³ სათნოებისა A.
⁴ ეცუი A. ⁵ ითხოვე ითხოვე A.

- წული. ანუ ვინ რქუა ისრაიტელსა: რაცა ითხოვო სახელითა ჩემითა, მოგეცეს¹. იესო რქუა სამყაროსა ცისასა: „მოიქეც“ და სამსა
- M 340 ჭდესა მოიქეცა | იგი. აწ სიტყუა სიმდაბლისა შენისა კეთილ არს, პეტრე, არამედ საბრკოლებელ არს მცირედ მორწმუნეთა კაცთა. ხოლო შენ, მეფეო, მწირედ² შეგუეწიე სარწმუნოებით, რამეთუ 5
- ჭ 176 ლოცვამან ჭირვეულისა ამის ქალაქისამან ყოს ნება შენი“. | და წარვიდეს წმიდანი იგი სადგურად თუისად.
- ხოლო მეფემან მყოვარ - ჟამ ილოცა და დაწვა; და მირულე ბასა შინა მისსა, აჰა, მოვიდა დედაკაცი იგი. რომელ იყო წმიდა ნინო, და რქუა: „აღდეგ, მეფეო, და განკრძალულად მიეგებვოდე, რამეთუ ორნი მეფენი ზეცისა და ქუეყანისანი მოვლენ შენდა“. რეცა მიხედნა და იხილა პირველ სახე ქალაქისა⁴, ვითარმედ არს კოსტანტინესი, მიიწია იგი სწრაფით და იხილნა ორნი საყდარნი: ერთსა ზედა მჯდომარე ჭაბუკი, საჭურველითა, გუირგუინოსანი, და მეორეთა საყდართა იხილა მოხუცებული, 15
- A 171 მჯდომარე ზეწრი(ო)თა სპეტაკითა. და თავსა ზედა ედგა გუირგუინი არა ოქროსა, და ფერჯთა მისთა თანა ჯდა ნინო, და კელი ვახტანგისი მარჯუენა ეპყრა პეტრეს მღდელსა და მარცხენა სამოელს
- M 341 მო | ნაზონსა. და რქუა სამოელ: „შეუვრდი პირველად დიდსა ამას მთავარსა ზეცისასა გრიგოლის“. მივიდა და თაყუანის-სცა და რქუა გრიგოლი: „რა ესე ჰყავ კაცო, ბოროტი, რამეთუ მოაოჯრე ბაკი⁵ ჩემი და მტეცთა შეაჭამენ საცხოვარნი ჩემნო უკეთუმცა ორნი ეგე არა, რომელნი გუერდით გიდგან, და⁶ დედაკაცისა ამისთუის სათნოსა, რომელი მარადის ილუწის მარიამის თანა თქუენტუის⁷, შურ ვითმცა შენგან, ვითარცა მამათა შენთაგან, რომელნი ესმოდეს ცეცხლსა შემწველსა, არა ბრწყინვალე ბასა განმანათლებელსა ყოველთასა“. 20
- მისცა კელი და ამბორს უყო, რეცა და მიყო კელი გუირგუინსა ნათლისასა, და ეგევითარივე გუირგუინი მისცა ვახტანგს და რქუა: „არქუ⁸ პეტრეს“. და აღილო პეტრე მისვე გუირგუინისაგან 30
- A 172 რეცა უდარესი, დარქუა სამოელს მონაზონსა; და რქუა ნინო ვახტანგს: „აწ უკუე მივედ მეფისა და მიიღე ნიჭი შენი“. მივიდა მეფისა, და ამბორს უყვეს ურთიერთას, და ადგილ სცა საყდართა
- M 342 თუისთა და დაისუა იგი თანა. და მისცა ბეჭედი კელიისა მისისაგან, რომელსა იყო თუალი ფრიად ნათელი. და რქუა კეისარმან: „უკე-

1 მოგცეს A. 2 მცირედ MB. 3 ცეცოსა A. 4 ქალისა B. 5 ბანაკი MB. 6 და < 4. 7 მარიამისთვის M, მამისა თანა თქვენთვის B. 8 და არქუ M, დაარქუ B.

თუ გნებავს, რათა მოგცე გუირგუინი, ალუთქუ ¹: ვინ ² ესე დგას ჩუენ ზედა, რათა ბრძოლის მტერთა ჩუენთა, მიიღე მისგან გუირგუინი“.

მიეახლა³ ვახტანგ და იხილა ჯუარი, რომელსა ფრთეთა ზედა მისთა აქუნდა გუირგუინი, და უმეტესად ხილვამან ჯუარი-სამან დასცა შეძრწუნებული, რამეთუ უსაშინელეს იყო

5

ჟ 177 ზარი მისი დადუმნა. ხოლო | აღდგა ნინო, და მიხედნა პეტრეს

კერძო და სამოელს, ერთითა პირითა თქუეს: „ჩუენ ვართ თავს-მდებნი, ვითარმედ უმეტესად ყოველთასა წარემართოს, ჟ ჯუარო უძლეველო“. და მიჰყო ჳელი კეისარმან, მოიღო გუირგუინი ჯუარი-საგან, და დაარქუა გუირგუინი იგი ვახტანგს თავსა; და იწყეს გა-მოსლვად. ჳმა ყო ებისკოპოსმან სამგზის და თქუ: ვახტანგ ვახ-

10

ჟ 173 ტანგ! | უმეტეს მორწმუნე იყო შენ ყოველთა შორის ნათესავთა სპარსთასა; მეორედ, შენგან⁴ აღეშენნენ ეკლესიანი და განეწესნენ

M 343 ებისკოპოზნი ები | სკოპოზთმთავარნი; მესამედ, გუირგუინიცა წამებისა მიიღო“. გამოვიდა და მოუწოდა ძილსავე შინა პეტრეს და

15

სამოელს; უთხრობდა ძილსავე შინა ჩუენებასა, და იგინი აღუჳსნი-დეს: „რომელი იხილე საყდართა ზედა გუირგუინოსანი ნათლითა, იგი არს დიდი მღდელთმოდლუარი გრიგოლ, და მან რომელ მომცა [გუირგუინისა მისგან, მომცა] მე ებისკოპო- [სოზა] და მე რომელ მივეც გუირგუინისა ჩემისაგან მოყუასსა ჩემ-სა, ჩემ მიერ ყოფად არს ებისკოპოზად; და რომელ ნანე გუირგუი-ნითა ოქროსათა ჳურვილი, იგი არს კეისარი; და რომელ მოგცა შენ ბეჳედი, მოგცეს შენ ასული ცოლად, და ყოველი საზღვარი ქართლისა მისგან უკუმოდებული მოგცეს; ხოლო გუირგუინი ჯუარი-საგან რომელი ⁶ მოგცა, ვრცელნი ღუაწლნი გარდაივადნე შეწევნითა ჯუარისათა, ხოლო მოძლუარმან ჩემმან რომელ სამგზის გიჳმო, სამ-ნი ნიჳნი გითხოვნა ღმრთისაგან, რათა შენ მიერ ჳემშარიტება და-

20

25

ჟ I74 ემტკიცოს ქართლისა კათალიკოზთაგან [და] ებისკოპოზთა, და სძლევ-

M 344 დე მტერთა ვიდრე დღემდე აღსრულებისა შენისა. ხოლო აღსრულე-ბასა შენსა გუირგუინი წამებისა მიიღო ბრძოლასა შინა, ჳელთა მტერისათა არ შეეარდე⁷ ესე ყოველი აღესრულოს ვიდრე მო-უძლურებად შენდა და სიბერედმდ“,

30

ვითარცა განიღუიძა მეფემან, მადლოზდა ღმერთსა, რომელმან ყოველივე⁸ გამოუცხადა, და მოუწოდა მსწრაფლ პეტრეს და სამოელს და რქუა: „რა იხილეთ“? ხოლო მათ

35

¹ ალუთქუა A. ² ვითარ MB. ³ მიიხილა M, მოიხილა B. აშენგან A. ⁵ გუირგუინთა მისგან. მომცა < A (en homioiteleuto). ⁶ რომელი < A. ⁷ შეჳვედრე M. ⁸ ყოველთავე A.

- ჭ 176 რქუს: „იტყოდე | მეფე! ერთი მარჯუენით და ერთი მარცხენით ვდეგით, რაჟამს საყდართა მსხდომარეთა წინაშე კეისრისა და ღმრთი-გამომეტყუელისა სდეგ, და კულად იგივე დედოფალი ჩუენი დაამშუიდებდა მოძღუარსა მას განძუინებულსა შენ ზედა, და მიგცემა შენ ჳელთა მისთა“. და რქუა მათ მეფემან: „ღუმენით, წმი- 5
დანო, რამეთუ ყოველივე ჩემ თანა გიხილავს; აწ ვითარ გნებავს თქუენ ქალაქისა ამის საქმე, რომელი შემუსრვად მიწევნულ არს,
- A 175 ანუ რა ვყოთ ტყუეთა ამათთუის, რომელი უმეტეს არს ზევრი ათა-
M 345 სისა, რომელ არს ველთა ჩუენტა. აწ უკუე სწირაფით განვიდეს ჩუენგან აქათ ქადაგი, ვითარმედ სპარსთა (ქადაგი) მეფე წარმომარ- 10
თებულ არს ქუეყანად ჯაზირეთად, და გამოვლეს ფილისტიმი კულასა მეფისა კეისრისასა, რამეთუ მოაოჭრა ქუეყანა სპარსთა, და სპარსთა მეფემან ვერ უძლო ბრძოლად. და კეისარმან ვითარ-
ცა ცნა, ვითარმედ ჩუენ მოვედით ქუეყანასა მათსა, მოისწრაფის ბრძოლად ჩუენდა [და ვხედავთ¹ რეცა სპარსთა მეფე 15
მოვალს ძალად ჩუენდა]² და ვიცით, ვითარმედ სპანი სპარსთანი სომ-
ხითისა და³ ქართლისა სპათა უმრავლეს არიან, არავინ არს ჩუენ შორის ჳემძარიტად მორწმუნე, რომელნი დანერგნა მამამან ჩუენმან მირიან, გინა თრდატ, დედით ნათესავმან ჩუენმან; აქა ამა ყოველთა 20
სარწმუნოება ვიცით, რამეთუ სავსე არს საცთურითა. ნუ უკუე გა-
მოცხადებითა საქმისა ჩემისათა განწყრეს დედის ძმა ჩემი, და ვეწ-
ყუნეთ ურთიერთსა და ვიქმნეთ საცინელ ყოველთა ზედა მტერთა
A 176 ჩუენტა; არამედ ესრეთ ვყო. რეცა მივიდენ სპანი ჩუენნი და მაუწ-
M 346 ყონ ჩუენ მოსლვა კეისრისა და მას ზედა უკუვრიდოთ ჩუენ. |პირ-
ველმე ესე საქმე ვაუწყოთ ჩუენ: ოდეს მოვიდეს და მოგუეახლოს⁴ 25
ჩუენ კეისარი, მაშინ ვითარცა იზრახოს სიწმიდემან თქუენმან, ეგრე
ვყო და არცა ერთი ტყუეთაგანი მისთა დააკლდეს“.
- და წარვიდა პეტრე კეისრისა ხოლო სამოელ და დგა წინაშე მეფისა. ხოლო ხვალისა დღე მოვიდა რეცა 30
დიასპანი და უქადაგა მეფესა, ვითარმედ სპანი ბერძენთანი შემო-
ჭ 129 ვიდეს კოსტანტინეპოლედ⁶. |მოუწოდა მეფემან დედის ძმასა თუისსა და ყოველთა მეფეთა და რქუა: „რომელსა იტყვით, რამეთუ უწყით სიმრავლე სპათა ბერძენთა და ვერაგობა წყობისა მათისა და სიმარ-
ჯუე ზღუათა შინა ნავებითა. ესერა შევიდეს იგინი სპარსეთის ქუე-
ყანასა გმირთა და გოლიათთასა, და მათ ვერ უძლეს წყოზად. 35

¹ ვხედავთ < M ² < A (ex homoioteleuto). ³ და < A. ⁴ გუიხილოს A, მო-
გუეახლოს M, დაგვეახლოს B. ⁵ კეისრისას A. ⁶ კოსტანტი პოლედ A.
8. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

აწ მეშინის, ნუ უკუე სპანი ნავებითა მოვიდენ,
და შეიპყრან გზა ჩუენი, და მოგუწყუიდნენ ჩუენ ვითარცა
ბაკსა შინა. აღვდგეთ აქათ და დაეიბანაკოთ ზღუისა¹ სომხეთით²

- A 177 კერძო, რათა გუაქუნდეს გზა ჭირსა და ლხინსა³. აღიყარა⁴ ლამ-
- M 347 ქარი გარემოს ქალაქისა; და ვლეს ხუთისა დღისა სავალი სომხე- 5
თით⁵ კერძო, და დადგეს⁶ სპერით კერძო, და განვიდეს მყოფნი ქა-
ლაქისანი, მიწევნულნი სიკუდილად, და მისცეს მადლი ვახტანგს,
მართუეს ძღუენი ათასი ლიტრა ოქრო და ხუთასი თავი სტავრა,
და განვიდა ერი იგი მშუიდობით სავაჭროსაგან. ხოლო ვითარცა 10
მივიდა პეტრე წინაშე კეისრისა⁷ და უთხრა ყოველი იგი, განიხარა
კეისარმან ფრიად; ყოველი, რომელი ეხილვა ჩუენებასა შინა, მის-
ცა მას ზედა ნება ვახტანგს, და წარმოავლინა პეტრე მღდელთ და
მოუმცნო აღთქმითა და ფიცითა ძლიერითა, რომელი⁸ სწორ იყო
მეფობისა მისისა. არამედვე ორთავე სპათა დასცნენ სპარსნი, რო- 15
მელნი იყუნეს ვახტანგის თანა, არა აღვიდენ საბრძანებელთა მათ-
თაგან, ოდეს შევრბენ ვახტანგ და იგი; ხოლო ვიდრე პეტრე⁹
და მოციქულნი მოვიდოდეს ვახტანგისსა, კეისარი შემოვიდა კოს-
ტანტინეპოლედ¹⁰ და წარმოავლინა ხუთასი დრომონი, რომელსა
- M 348 შინა ისხდა ხუთას-ხუთასი კაცი, და უბრძანა, რათა მიეახლნენ ვა-
A 178 ხტანგ[გ]ს და დადგენ თუნიერ ბრძოლისა. და წარმოემართა კეისარი 20
გზასა პონტოსასა რვაასი ათასითა.
- და ვითარცა მოეახლნეს სპანი იგი ზღუით, უნდა
წყობა მათი სპარსთა, ხოლო მეფე აყენებდა და არა მიუშუნა
ბრძოლად. ხოლო ვითარცა შეართუეს ძღუენი მოციქულმან კეისრი-
სამან და პეტრე, ჰქონდა სიტყუა საიდუმლო და კუალად ჰქონდა 25
სიტყუა საერო, და თქუა ცხადად, ვითარმედ: „ნუ ივლტი, დადგ
ვიდრე ჩემად მოსულამდე, რათა რომელნი ეგე შენ თანა არიან
- ჰ 180 სპარსნი, რომელნი დაგუირჩეს შესლვასა ამას ჩუენსა სპარსეთად
მოუწყუედელნი, მოვსწყუიდენით იგინიკა.
- საიდუმლოდ მოართუეს მას ჯუარი და გუირ- 30
გუინი შუამდგომელად, და შესამოსელი ტანისა მისისა, და
თქუა: „რა შევრბეთ ერთად¹¹, მიგცე ციხე თუხარისი¹² და საზღვარ-
ნი ქართლისანი“. ხოლო მისცა ვახტანგ მეფემან პასუხი საეროდ,

¹ ზღუასა MB. ² სომხითით B, სამხრით M. ³ ლხინსა A. ⁴ აღიყარა B, ალყა
რა M, აღიპყრა A. ⁵ სომხითით B, სამხრით M. ⁶ დადგეს A. ⁷ კისრისა A. ⁸ რათა MB.
⁹ პეტრე < A. ¹⁰ კოსტანტინედ MB, კოსტანტიპოლედ A. ¹¹ შევკრბეთ B, შევკრ-
ბე M, შევკრბეთ ერთად A. ¹² თუხარასი A, თუხარისისა MB.

ვითარმედ: „არა რომლისა მიზეზისათუის მოვედით აქა, გარნა წყო-
 ბისათუის; აწ მოვედით აქა, თორა¹ ჩუენ მოვიდეთ კოსტანტინედ“².
 M 349 და ფარულად ამცნო და რქუა: „რომელი არა შუენის შენსა ღმრთის-
 A I79 მოყუარებასა, რომელი არა ჰყოთ, სხუასა ნუ³ აწუევ, რამეთუ და-
 დრობა⁴ არა კელი არს კაცთა პატიოსანთა. დაღათუ შენ მიგცნე 5
 სპარსნი, არა უკუნისამდე⁵ განცრუვნეს სახელი ჩემი⁶, და უმეტეს
 ჩუენსა მრავალთა მათგანთა აქუს სიყუარული ქრისტესი, არამედ
 შიშისაგან ვერ გამოაცხადებენ. აწ ბრძანე, რათა საქმე ესე ჩუენი
 მშუიდობით ვყოთ, ვითარცა ივბიმიანოს და ყოველთა სპარსთა“.
 ხოლო შემდგომად ამისსა, რაჟამს გაწყდეს საქმე ჩუენი, უმარჯუი- 10
 სადრე შევყარნეთ იგინი კელსა შენსა, და ნუმცარა იქმნების საქმე
 უშუერი, და ნუცა საქმე შფოთისა შენ მიერ, რათა არა დაეცნენ პირითა
 მახუილისათა ერნი თქუენნი; რ ა მ ე თ უ ე რ ნ ი თ ქ უ ე ნ ი გ ა ნ -
 ლ ა დ ე ბ უ ლ ა რ ი ა ნ ჯ ო ბ ნ ა ს ა ზ ე დ ა სპარსთასა. ხოლო სპარს- 15
 ნი არავე შეშინებულ არიან, არამედ შურიტა თქუენითა წადიერ
 არიან წყობასა: ანუმცა მოკუდეს, ანუმცა იძიეს შური სისხლთა
 M 350 მათთა, ხოლო სპანი ესე შენნი მოღმა|რთ მბრძვანა⁷, მემცა უბრა-
 ლო ვარ“. და წარვიდა მის თანა მოციქულად ვარაზ-მირ. მამამბუ-
 A 180 ძისა მისისა ძმა, | და სამოელ მონაზონი. ხოლო კეისარი მოწევნულ
 იყო პონტოდ ქალაქსა, და პონტოელნი გამოსრულ იყუნეს მიგებე- 20
 ბად, და შეასხმიდეს მეფესა ქებასა და ვახტანგ მეფისა მაღლო-
 ბასა, რამეთუ უკურიდა⁸ მათ და არა მისცნა იგინი სიკუდილად.
 ვითარცა მიიწივნეს მოციქულნი ვახტანგ მეფისანი ქალაქად, მი-
 ართუეს⁹ ძღუენი ათასი მუთაკალი¹⁰ მუშვი, და ხუთასი ამბარი, და
 ათასი.ლიტრა ალვა. და განსრულ იყო გუნდი ვახტანგისი ალაფო- 25
 ჭ 181 ბად¹¹. და მიეტევნეს მათ | მკუირცხნი ბერძენთანი, და მათ თანა შეკ-
 რებულთა ჳევთა და ქალაქთა მ ჳ ე დ ა რ ნ ი ვ ი თ ა რ ს ა მ ა ს ი ა თ ა ს ი .
 ხოლო ვახტანგ მეფე აყენებ და მიძულებად სპათა¹²
 მათ მეალაფეთასა¹³, ვიდრე არა მოვიდა დედის ძმა მისი, ერისთავი
 სპარსთა, და რისხვით რქუა ვახტანგს: „ში მუელო და ნაშობო ასპიტი-
 M 351 საო, არა უწყია | ივბიმიანოსისა¹⁴, და გძლო შენ ბუნებამან მამის(ა და)
 დედისა შენისამან, და სიყუარული ჯვარცმულისა მის კაცის მომკალ
 რისა გიპყრიეს, და გნებავს შეყენება ჩუენი კელსა ბერძენთასა“.მაშინ

¹ თორა A.თუ არა MB. ² კოსტანტინეპოლედ MB. ³ ანუ A, ⁴ იადრობა A.
 (ადრეულია ¶ და ¶) ⁵ უკუე M. ⁶ ჩემსა A, შენი M. ⁷ ჰბრძოდენ M, ჰბრძოდან B.
 8 უკუარდა AM ⁹ მართუეს A. ¹⁰ მოდაკლი M, მუტკალი B. ¹¹ ლაფობად A. ¹² სპარს-
 თა A. ¹³ მეალაფეთა MB, მელაფეთასა A. ¹⁴ არა უწყია, რამეთუ დედა მამისა
 შენისა ბერძენი იყო, ნათესავი ივბიმიანოსისა (ივბიმიანოზისი B) MB.

- ვახტანგ რქუა: „ აჰა, დღეს შენ და ბერძენნი, და იხილო ძალი მო-
A 181 მკუდრისა მის კაცისა და ცეცხლისა მის სასოსა შენისა“. და სცეს
საყუირსა და განვიდეს ყოველი სომხითი¹, სპარსნი და მეფე დარუ-
ბანდისა; ხოლო ვახტანგ განვიდა ხედვად და ქართველნი დადგეს,
და აღჯდა მეფე პილოსა თეთრსა, და ეწყვნეს იგინი ზღუის კიდე- 5
სა მას, რომელ არს ჭალაკი, რიყე ხერთვიშისა². მისულამდე სპარს-
თა ლაშქრისა მოეკლა ოცდაშვიდი ათასი ბერძენთა ერისა მისგან,
და განძლიერდა ბრძოლა და მოკლეს დედის ძმა ვახტანგისი, ერის-
თავი რანისა³, მოკლეს იპაჯა[ჯ], (და) მეფე ლევთა, და მ რ ა ვ ა ლ-
ნ ი ე რ ი ს-მ თ ა ვ ა რ ნ ი, და ი ძ ლ ი ა ბ ა ნ ა კ ი აღმოსავლეთისა. იყო 10
ბერძენთა ზედა სპასალარი პალეკარტოს ლოლოთელი⁴, დისწული
მეფისა; და იყო იგი ძლიერი, და მას მოეკლნეს ძლიერად მბრძოლ-
ნი სპარსთანი, და ესეცა ერისთავი მანვე მოკლა. მაშინ გარდა-
მოჯდა მეფე ვახტანგ ეტლთაგან და თქუა: „არა რომელი ჩუენ გუი-
M 152 ჩნდა⁵ არამედ რომელ ღმერთსა სთნდა, რამეთუ ჩუენ ვიტყოდით 15
შუიღობასა, არამედ სილაღემან სპარსთამან აგინა ღმერთსა, და
A 182 მოკლეს ერისთავი რანისა, რომლისა|თუის ყოველი სპარსეთი .ვი-
თარცა მოოჯრებასა სპარსეთისასა იგლოვს. აწ დამდაბლდა სილა-
ჭ 182 ე სპარსთა, მ ო ი ყ ვ ა ნ ე თ ჯ უ ა რ ი და წ ა რ ვ ი ძ ლ უ ა ნ ო თ, | რ ა-
თ ა რ ო მ ლ ი თ ა გ უ ძ ლ ე ვ ე ნ, მი თ ვ ე ი ძ ლ ი ვ ნ ე ნ, და იქმნენით მე 20
ნათლისა და ნუვინ ბრძავთ⁶ ურთიერთსა სხუისა მიერ; და ნუ ემი-
ებთ ძლევისა მტერთასა, არამედ იყუნენ ჳელნი თქუენნი ვითარცა
ჳელნი ჩემნი, რათა არა ვიძლივნეთ სრულიად. არა ხოლო თუ აქათ
ვიდევნეთ⁷, არამედ ვიდრე არდაბადგანამდე, ვითარცა იდევნ(ნ)იან
ყორანნი მართუეთაგან თუისთა“. და მოიყვანა პეტრე მღვდელმან 25
ჯუარი, და რქუა მეფემან: „დადეგ წინაშე პირსა მტერისასა და
ერისა ჩუენისასა, და არქუი ყოველთა: თაყუანის ეცით ჯუარსა,
რათა ვსძლოთ“. და უბრძანა დემეტრეს, ერისთავსა თუისსა, და
ჯონზერს⁸, სპასპეტსა თუისსა, რათა მიყვენ⁹ ჯუარსა თანა, (და რო-
მელმან არა თაყუანის სცეს, მოკალთ)¹⁰ და ქადაგი ჳმოზდა ძლიე- 30
M 1353 რად: „რომიელმან არა თაყუანის-სცეს ჯუარსა, მოკუედინ“. და მი-
ვიდოდეს ყოველნი თაყუანის-სცემდეს და დადგებოდეს წინაშე
A 183 ჯუარსა. ხოლო ბორჩო მოვაკანელმან მეფემან თქუა: „არა დაუტეობ
ნათელსა შემწველსა და არა თაყუანის-ვსცემ ძელსა¹¹ რომელნი

¹ სომხეთი A. ² ხერთვისისა B, ხერთუისსა M. ³ სპარსთა MB. ⁴ პალეკარ-
პოს ლეილოთელი M. ⁵ გვინდა MB. ⁶ ბაძავთ A, ვბრძავთ B. ⁷ ვიდევნეწით M,
ვდევნეთ B. ⁸ ჯუნზერსა M, ჯუანზერს B. ⁹ მყვენ A. ¹⁰ ეს განმერება ქადა-
გის ქვემოყვანილი სიტყვისა; ასევე M-ში. ¹¹ აქ A-ში ერთი სიტყვა ადგილია
დატოვებული; M: შმმილსა, B: მაშმელსა.

განშუენებულ არიან ოქროთა და ანთრაკითა“. და სცა მას ლანუა რი ჯონზერ¹ სპასპეტმან, და დაეცა მძორი მისი² მიერითგან არღარავინ იკადრა გმობად ჯუარისა, და აღთქმით ეტყოდა ერი იგი მეფესა ვახტანგს: „უკეთუ შემეწიოს ჩუენ ჯუარი, არღარა იყოს ჩუენდა სხუა ღმერთი გ ა რ ნ ა ჯ უ ა რ ც მ უ ლ ი“.

5

და გ ა რ დ ა ჯ დ ა მ ე ფ ე, თ ა ყ უ ა ნ ი ს ს ც ა, და ყოველი ი გ ი ე რ ი მ ი ს თ ა ნ ა. და თქუა მეფემან: „აჩუენე ძალი შენი ერსა ამას შენსა ურწმუნოსა, რათა მოიყვანე² სარწმუნოებად, უფალო ღმერთო; დადაცათუ მოკუდინ მორწმუნენი შენნი, ცხოველ არიან; და ცხოველნი შენ ცხოველისა მიერ არიან³ ძლიერ“. და სპანი იგი ბერძენთანი გამოვიდეს ველად. ხოლო პალეკარტოს⁴ ვითარცა

10

M 354 მგელი აღმოსურელი სისხლითა და |ლომი განმუენებული მოიზახდა,

ჭ 184 და შეურაცხ-ჰყოფდა სპათა. ხოლო მეფემან რქუა: „ვინ არს თქუენ შორის, რომელი ეწყოს იმას და სწორ იყოს მეფობისა ჩემისა“. წავლო ქადაგმან ორგზის და ვერვინ იკადრა ყოვლად სიტყუად.

15

ჭ 183 |მაშინ⁵ თქუა ვახტანგ: „არა ძალითა განძლიერდების კაცი, არამედ ღმერთმან⁶ მოსცეს ძალი. მე ვესავ ძალსა შენსა, და ვითარცა დავით განვლო⁷ ნიშითა ჯუარისათა; მომეც ძალი ვითარცა დავითს გოლიათსა ზედა, რამეთუ ესეცა მაყუედრებელად და შეურაცხებით მოუკდა ჯუარსა შენსა; რაჟამს იხილა ჯუარი შენი აღმართებული ძალად ჩუენდა, არა ივლტოდა მისგან არამედ სასოებითა მისითა მოვალს“. და განემხადა ვახტანგ ბრძოლად და თქუა: „იხილი ღმერთო, ამპარტავანი და დაამდაბლი; კუალად იხილი ჭირვეული და იქსნი. ხოლო ისი შეურაცხ მიჩნს და არა მეშინის; ძალისა შენ მიერ მოცემულისა დიდ არს, რომლითა ვსძლო, არამედ მეშინიან მე შენგან, რამეთუ მდაბალთა ჳმანი ისმინნი, და შენ გხადი შემწედ ჩემდა“. აღმოიკადა ჳრმალი, და შეამთხუია

20

25

M 355 ჯუარსა, და განვიდა შორის⁸ განწყობილთა თანა⁹, და თქუ: „არა ბრძავნ ლომი ჳარსა, რამეთუ მეფე ვარ და შენ მონა, არამედ და-

A 185 ედვა ჩემი თავი | ერისა ამისთუის სიმდაბლით, რათა რწმენეს ძალი ჯუარისა“. და მოეტევა პალეკარტოს, ვახტანგ მსმრიად და ნე-ბასა მიახლდებოდა¹⁰, და აღიზახნეს ორთავე მათ განწყობილთა ჳმითა საშინელითა, და იყო ჳმა იგი ვითარცა ჳმა ქუხილისა, რომლითა

30

¹ ჯუანზერ M, ჯუანზერ B. ² მოიყვანეს A. ³ არიან M, არა A. ⁴ პალეკარტოს M. ⁵ მშინ ⁶ ღმერთმან < A. ⁷ განვალ M. ⁸ შორის AM, შორს B. ⁹ მათ MB. ¹⁰ ვახტანგ საომრად ნებასა მიეახლებოდა B, ვახტანგ ნეშუსა და მას საომრად მიეახლებოდა M.

იმრვოდა ქუეყანა. და დასცა ლახუარი პალეკარტოს ფარსა ვახტან-
გისსა, რომელი იყო ვიგრის ტყავისა, და განვლო ფარსა ვითარ
წყრთა ერთი.

რამეთუ¹ იყო სიმსხო ლახურისა, ვითარ მკლავი
კაცისაი. და მისცა მეფემან ფარი იგი ლახუარსა მ[ის- 5
სა | და მიეტევა პირისპირ, და სცა ჳრმალი ჩაბალახსა ზედა, და

ჴ 184 განაპო თავი მისი ვიდრე | ბექთამდე. და მიჰყო ჳელი და უპყრა თავსა
მისსა ნახევარი და მოიღო წინაშე ჳუარისა და თქუა: „ყოველისა
განმდგომისა შენისა ესე იყავნ ნაწილი“. და მიეტევენეს სპანი ვახტან-
გისნი სპასა ბერძენთასა, და აოტნეს იგინი, და აღიჳრნეს იგინი 10
გუნდგუნდად და მოსწყუიდნეს² იგინი ზღუის პირსა, და არავინ

M 351 ანერა მათგანი, გარნა, რომელი შეესწრა | ზღუად, და ივლტოდა
ნავითა. მას დღესა შინა მოსწყდა სპათაგან ვახტანგისთა ორმოცდა-

A 186 სამი | ათასი³, და სპათაგან ბერძენთასა მოსწყდა ოთხას და ორი 15
ათასი⁴; და შეიპყრეს ტყუედ მათგანი ას ოცდაათი ათასი⁵. და
მოიქცეს სპანი იგი და მივიდეს გუამსა ვარაზ-ბაკურისსა, ვახტანგის
დედის ძმისასა. იგლოვეს და შემურეს⁶ იგი სამრითა⁷ და მურითა,
და წარიღეს ბარდავად. ხოლო ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა
მისთა, და უბრძანა მოყვანება ყოველთა ტყუეთა. და მოიყვანნეს
დაუკლებლად: და აღირიცხუეს ერთ რიცხუად შუიდას ოთხმოცი 20
ათასი; და წარსცა ყოველი იგი წინაშე კეისრისა, ჳელითა ნასრი-
სითა⁸ და ადარნასესითა, ერისთავთა მისთათა.

და მიწერა წიგნი, ვითარმედე: „სი ბრძნე ღმრთი -
სა მიუწდომელ არს, სი ბრძნესა კაცთასა და ნებასა სძლევს
ნება ღმრთისა. მე უწყი, რამეთუ არა არს ნება შენი საქმესა ამას, 25
რომელი ესე იქმნა პალეკარტოსაგან⁹, არცა თუ იყო ნება ჩემი,
რომელი ესე ქმნა დედის ძმამან ჩემმან, და ორნივე ესე ძუირის-მო-
ქმედნი ძუირმან მოინადირნა. ამისთუის ყო ესე ღმერთმან, რათა

M 357 ახალნერგი ესე მოიყვანნეს | სარწმუნოებად შიშსა მისსა, ვითარცა

A 187 იგი უძღებისა შვილისათვის ყო საქმე განსაცხრომელი. | ხოლო თქუენ 30
პირშმონი შვილნი ხართ ღმრთისანი, და მარადის მისნი სართ. ა წ

¹ რომელი MB. ² მოწყუადივნეს M, მიაწყვიდნეს B. ³ ორმოცდა თერთმეტი M,
(აღრეული **ჴ-ღ-ღ** | 43,000) და **ჴ-ღ-ღ** [40,3,8=51] ⁴ ოთხას და თორმეტი M, სამოცდა
თორმეტი ათასი B (უკანასკნელი წარმომდგარია უ [400] და ო [70] ასოების აღრევი-
საგან), ⁵ ას ოცდახუთი ათასი MB. ⁶ შემურეს AM. ⁷ საბრითა A, ბარითა M,
შარითა B. ⁸ ნასრესითა M, ნასარისითა B. ⁹ პალეკარაპოსისგან M,

- მწუხარება ესე დედის ძმისა ჩემისა, დისწულისა
თქუენისა, მიერ ნუგეშინის-ვეც, რაჟამს ვიძიე შური მკლველ-
თა მისთა, ხოლო თქუეს- ნუგეშინის-გეცით ერისა ამისთუისა, რო-
მელი იქსნა ღმერთმან შუიდას ოთხმოცი ათასი¹. და უკეთუ ბრძა-
ნებდენ მიმთხუევად ჩემდა, გამოისწრაფე; და უკეთუ არა, მოცი-
ქულითა განაზე საქმე ჩუენი, რამეთუ დამძიმდა დგომა ქუეყანისა
ამისთუის მოღვრებულისა“. ხოლო ვიდრე მისულამდე მოციქულთა
- ქ 185 ფრიად მწუხარე² იყო|კეისარი, არამედ რაჟამს უთხრეს: „ტყუე³
პირველ შეპყრობილი და ტყუე ერისაგან მეოტისა ყოველი დაუ-
კლებლად განუტეობია“, მაშინ განიხარა ფრიად და ყოველთა და-
უტევეს მწუხარებას და შეჲდა მეფე ნავსა: სამასითა⁴ დრომონითა,
სუბუქად გამოვიდა ზღუის კიდესა, და მოუწოდა ვახტანგს, და ყვეს
ურთიერთას აღთქმა და ფიცი; განაგეს საქმე წინდობისა, და უკუ-
მოსცა კეისარმან საზღვარი ქართლისა: ციხე თუხარისი⁵ და კლარ-
- A 188 ჯეთი |ყოველი, |ზღუითგან ვიდრე არსიანთამდე, და ჳეენი რომელნი 15
M 358 მოსდგმანან⁶ ღადოთა. და გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერ-
ძნეთისა, ქუეყანა ზღუის პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა
ესრეთ: „ეგრის წულითგან ვიდრე მდინარედმდე მცირისა ხაზარეთისა,
ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელ აწ
შენ მოგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუ⁷ მოგუეც და ოდეს
წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მი-
გან ქუეყანა“.
- და დაუწერა ეგრის წყალსა და კლისურასა⁸ შუა ქუეყანა
ზითვად, და სხუა აფხაზეთი უკუსცა ბერძენთა ვახტანგ. და წარ-
მოვიდა ვახტანგ გზასა კლარჯეთისასა. და სპანი მისნი განუტევნა
გზასა სომხითისასა. და ვითარ მოიწია თუხარისად⁹, შეხედნა და
შეუყუარდა ციხე, და თქუა: „თუ ხარ შენ ციხე“. და ვითარცა
წარმოვიდა, იხილა კლდე შუა კლარჯეთსა, რომელსა სოფელსა
ერქუა არტანუჯი, და მოუწოდა არტვავს, ძუძუსმტესა მისსა, და
დაადგინა ერისთავად. და უბრძანა, რათა ააგოს ციხე არტანუჯისა,
- A 189 და უბრძანა, რათა გამონახოს ჳევსა მას შინა სამონასტრე და ალა-
M 359 შენოს ეკლესია, და ქმნეს მონასტრად, |ვითარცა ეხილვნეს მონას-
ტერნი საბერძნეთისანი. და რქუა არტვავს: „უკეთუ განძლიერდენ
სპარსნი ჩუენ ზედა, საყუდელი ჩუენი აქა ყოფად არს“. ხოლო არტ-
ვავ აღაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერნი, სამნი ეკლესიანი

¹ შვიდას ორმოცდა ათასო M. ² მწუხარება A. ³ ტყუე A. ⁴ სამათასითა B.
⁵ თუხარისისა B. ⁶ მოსდგმენ M, მოსდგანან B. ⁷ უკუე A. ⁸ კელისოს ⁹ თუ-
ხარასად A.

ზაბამერისა¹ და შინდობნისა² და აღიზისა³, [და განაახლა ციხე აღიზისა]⁴, ქმნა იგი ქუაზად.

- წარმოვიდა ვახტანგ და მოვიდა ქალაქად თუი-
 ქ I86 სად მცხეთად, და იყო სიხარული დიდი და მადლისა მი-
 ცემა ღმრთისა, რამეთუ მოვიდა იგი მშუიდობით, და მისცა ნიჭი 5
 დიდი ერსა თუისსა. ხოლო მეფემან სპარსთამან ვითარცა ცნა, რა-
 მეთუ მიიქცა ვახტანგ ბერძენთად, მოკუდა. და დაჯდა მე მისი, და
 ვიდრე მოიწიფებოდა, წარკდა წელიწდისა სამისა⁵. ხოლო ვახტანგს
 უშვნა ცოლმან მე და ასული მარჩბივად, და მოკუდა შობასა შინა
 ბალენდუხტ⁶ დედოფალი, ასული სპარსთა მეფისა. ხოლო ვახტანგ 10
 უწოდა ძესა თუისსა სახელი სპარსულად დარჩილ და ქართულად
 დაჩი. მაშინ ვახტანგ ვერ მოიცალა მოყვანებად ცოლი ბერძენთა
 A 190 მეფისა ასული, და ვერცა კათალიკოზისა და ეპისკოპოზთა; რამეთუ
 M 360 მოელოდდა იგი სპარსთა მეფისა მოსულასა, | ამაგრებდა ციხეთა⁷ და
 კაზმიდა ქალაქთა და მკედართა⁸, და განამზადებდა ბრძოლად სპარს- 15
 თა; მაშინ შეაგდო საპყრობილესა შინა ბინქარან⁹ მაცთური, ების-
 კოპოზი ცეცხლის-მსახურთა და მოსრნა ყოველნი მსახურნი ცე-
 ცხლისანი საზღვართაგან ქართლისათა.
 ხოლო სპარსთა მეფე, შემდგომად სამისა წლისა,
 წარმოემართა ბრძოლად ვახტანგისა, და მოიწია ინდაზარიანთა¹⁰, და 20
 დაიბანაკეს. ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული ბერძენთა მეფი-
 სა თანა და მიუმცნო, ვითარმედ: „აჰა დღე იგი, რომელ აღმით
 ქუამს ვითარმედ სპარსნი შემოვაწყუდივნე ჰელსა შენსა; აჰა ესე-
 რა, მომიყვანებიან იგინი შუვა საზღვართა ქართლისათა და ყოვე- 25
 ლი კაცი მათ თანა, ვითარ სამასი ათასი (რამეთუ ჰგონებდა გან-
 მრავლებასა სპათა მისთასა სომხითით და მეფეთაგან კაეკასიანთათა;
 ხოლო მათ ვერ იკადრეს განრთეად მისა. რამეთუ რომელთამე მათ
 განთა აქუს სასოება ჯუარცმულისა, ხოლო რომელნი იძლივნეს ემ-
 A 191 მაკისაგან, გაწვრთნეს მეფენი დარ|უბანდისანი); აწ აღმისრულლებიეს
 M 361 აღთქმა ჩემი, რომელი აღმითქუამს, სადაცა მიპოვნიეს | სახლი¹¹ ცე- 30
 ცხლისა, დამივსია ფსლითა, და მოგუნი და მზირნი¹² მიმიცემიან სა-
 ქ I87 ტანჯველსა ბოროტსა, და მაცთური ბინქარან¹³ მივეც საპყრობი-

¹ შაბასა მერისა M, დაბაჲ მერისა B. ² ბიდონიასა M, შენდობისა B.
³ ახიზისა MB. ⁴ < A ex homoioteleuto. ⁵ წარკდა (წარმოკდა B) მას (ამის B) შინა
 სამი წელიწადი MB. ⁶ ბალენდუხტ A, შალინდოხტ M. ⁷ ციხითა A. ⁸ და ქალაქ-
 თა, და ჰკაზმიდა (ჰკაზმევდა B) მკედართა MB. ⁹ ბინქარან M, ბიმქარ B. ¹⁰ ინდა-
 ბრიანთა B, < M. ¹¹ სახელი AM. ¹² გზირნი M, გაზირნი B. გითქარან M, ბინქა-
 რიანი B.

ლესა, სიკუდილისაგან გარდაიხუეწა. მან უკუე მოიყვანნა სპარსნი ქართლად, და დავსუი ებისკოპოზად მიქაელ, კაცი სარწმუნო. ხოლო ბინქარან, ვითარცა მოიწია საზღვართა ქართლისათა, მოკუდა. აწ სწრაფით წარმოემართნენ სპანი შენნი, რათა აქა შინა დაეცნენ ყოველნი მტერნი ჯუარისანი, და მოვიცალო ყოველთა მტერთა შენთაგან, ხოლო თუ ჩუენ გუძლოს, განძლიერდეს იგი, და შემოვიდეს საზღვართა შენთა გზასა შიმშატიისსა¹. ვიდრე მოიწეოდეს მოციქულნი ვახტანგისნი, წარსრულ იყო კვისარი ქუეყანით ხაზარეთით კერძო, რომლისაგან ვერ მოიცალებ(ო)და მოსლვად ქართლად. ხოლო ვახტანგ განძლიერნა ციხე-ქალაქნი, და ურჩეულესი მბრძოლი ერისა მისისა ვითარ ასი ათასი მკვდარი, და ასი ათასი ქუეითი იპყრა მის თანა, და დაუგანაკა მათ დიღმით ვიდრე ქართლის კართამდე, და სპარსთა დაი-

A 192 გა | ნაკეს ვიდრე² ცხენის-ტერვითგან ჩაღმართ. ხოლო ვახტანგ განფართა ჳიდი მოგუეთისა ვითარ სამეოც მკარ ქცევისათუის მას

M 362 ზედა სპარსთა. ხოლო მეფე და ჯონბერ³ სპასპეტი დადგეს მცხეთას.

ხოლო ნასარ⁴ და მირდატ დაუტევნა სპათა ზედა სომხითისათა⁵, რომელნი დადგეს არმაზის კერძო; და რა⁶ ბრძოდიან სპარსთა არმაზით კერძო, მცხეთით განვიდიან; და რა⁶ განვიდეს ლაშქარი იგი მიერ კერძო მცხეთით, ეწყუნიან არაგუსა ზედა. და ოდესმე განვლიან ფონი მტკურისა. და შეიბნიან ფონსა ზედა

ჳ 188 ფილისისასა, და რომელსამე დღესა მათ | სძლიან და რომელსამე დღესა მათ. ხოლო ვახტანგ მეფესა შეექმნა ჩაბალახი ოქროსი, და გამოესუა წინათ მგელი და უკანათ ლომი; და რომელსა კერძსა იძლეოდინ ქართველნი, მუნით მიმართის და მოხრის სპისა მისგან სპარსთასა, ვითარცა ლომმან კანჯარნი. ამიერითგან ვერღარა შეუძლებდეს სპარსნი წყობად მისა, არამედ დაისწავლეს იგი, რო-

A 193 ელსა | ეწერა მგელი და ლომი, და ვითარცა იხილიან ვახტანგ, თქუიან:

M 363 „დურ აზ⁷ გურგასლან“⁸ რომელ არს: „მირიდეთ⁹ თავსა | მგელისასა“. და მის მიერ სახელ ედვა ვახტანგ მეფესა გურგასლან.

განძლიერდა მათ შორის ბრძოლა ოთხ თუე ოდენ. და მოვიდა მოციქული კეისრისაგან, და მოართო ძღუენი ვახტანგს, და მოგუარა სპათაგან ბერძენთასა ოთხმოცი ათასი

¹ შიმშატიისა M. ² ვიდრე < MB. ³ ჯუანბერ M, ჯუანშერ B. ნასრა M, ნასრ B. ⁵ + და ქართლისათა MB, ⁶ არა A. ⁷ დროს M. ⁸ გორგასალ MB. ⁹ მრიდეთ A, მიჰრიდეთ MB.

მკედარი, და მოუწერა ვახტანგს, ვითარმედ: „შევექეც წყობასა ხა-
კანისსა, და მომავლენია შენდა ოთხმოცი ათასი მკედარი, და მო-
მიწერია ლეონისდა, უკეთუ გიკმდეს ლაშქარნი, წინაშე შენსა არს
მელიტიოგან¹ ვიდრე ლამედმდე², და მოღმართ³ ეიდრე კარნუ-ქალა-
ქამდე და მიბრძანებია ლეონისდა წინაშე შენსა⁴ იყოს. და მოწევნულ
იყო ლაშქარი ბერძენთა ჯავახეთს. ხოლო, ვითარცა ცნა სპარსთა
მეფემან ბერძენთა მოსულა შუელად მათდა, იწყო ზრახვად ვახტან-
გისსა, მიაძვინო მოციქულსა მისსა და რქუა: „რასათუის მოვსწყდე-
ბით ურთიერთას: ძმანი და კაცნი ვართ, შვილნი ნებროთისნი. უკე-
A 194 თუ ცხოველი⁵ ღმერთი არს, შე-უკუე-იწიენ იგი; ხოლო |დავადგრეთ 10
M 364 სიყუარულსა მამათა ჩუენთასა: ხოლოთ |უითოეული ჩუენ-
განი სათნოსა სულისა თუისისასა მსახურებდეს“.
ვითარცა მოვიდა მოციქული, უთხრა, და სთნდა ვახტანგს და ყო-
ველსა ერსა მისსა, და მისცა ნიჭი ვახტანგ და მიუვლინა მოცი-
ქული მისი და რქუა: „გიხილავს ძალი ჯუარისა, ყოველთა მეფეთა
მოგაქუნდა⁶ ხარკი ვიდრე გამოჩინებამდე ჯუარცმულისა; რაჟამს
გამოჩნდა იგი, მძლე გექმნა⁷, იგი და ყოველნი⁸ თაყუანისმცემელნი
მისნი წინაშე მისსა, და მოხარკენი შენნი ბერძენნი მოღმართ
გბრძვანან, და მოაოჯრნეს სამსახურებელნი ცეცხლისანი. აწ, უკეთუ
გუბრძოდი ჩუენ დატევებისათუის სჯულისა, მოვკუდეთ ჩუენ მის-
თუის, ვითარცა იგი მოკუდა ჩუენთუის, და მან აღმადგინნეს. ხო-
ჭ 189 ლო უკეთუ აღა|სრულო სიტყუა შენი და იყოს ცეცხლი შენდა⁹. და
იყოს ღმრთად ჩემდა ქრისტე, მამად და უფლად გხადო შენ. და-
ღაცათუ ჩუენ პირმშონი ვართ, არამედ თქუენ დასხდეთ საყდართა
ზედა მამისა ჩუენისათა“.
და ვითარცა უთხრეს სიტყუა ვახტანგისი, შეი-
A 195 წყნარა და წარ [სცა გორგასალს]¹⁰ ძღუენი ძლიერი და
M 365 მის თანა გუირგუინი ანთრაკოანი, და ჟამი დადევს შეკრებისა.
აიყარა მეფე სპარსთა, და უკუდგა რუსთავად, და გამოვიდეს იგი-
ნი განთიად და დადგეს ველსა კალისასა¹¹; რამეთუ ტფილისი სო-
ფელი და კალაიცა მოოჯრებულ იყო მაშინ. ხოლო ვახტანგ დად-
გა ჯაჭუს, და შეკრბეს მასვე ველსა ორნივე მეფენი, და მოიკითხეს
ურთიერთას, და ყვეს აღთქმა თავის-თავისა სჯულსა ზედა გარდა-

¹ მელიტიოგან M, მელიტენიოგან B. ² დავდევე B, ლამდედეინ M.
³ მოვღმართ A. აღმოღმართ B. ⁴ შენსა < A. ⁵ ცეცხლი MB. ⁶ მოგქონდა M, მოგვაქუნ-
და B. ⁷ ექმნნეს M, ექმნეს B. ⁸ და ყოველნი და ყოველნი A. ⁹ იყოს ცეცხლი
ღ'თად შენდა M, არა იყოს ცეცხლი ღმერთად შენდა B. ¹⁰ არშია წაჭრილია,
მოჩანს ზედა ნაწილი ასოებისა „რსს“. ¹¹ კალისას B, კლარჯეთისას M.

უვალი. და მოიახლა¹ მას დღესა სპარსთა მეფე გორგასალმან² ლაშ-
ქრიტურთ თუისით ტფილისად, და უძღუნა გორგასალმან² მკვევალი
ათასი, მონა ხუთასი, სტავრა საკარმანგი ხუთასი, ბიზიონი რუზმა
ხუთასი, ჯდალი³ ცხენი ათი ათასი⁴, ცხენი შარიგი⁵ ხუთასი, ჯორი
სამასი, ზროხა ოთხი ათასი, ცხუარი [ათი ათასი]⁶ და დღესა მე- 5
სამესა მივიდა გორგასალი მის თანა და თანა წარიტანა ლეონ,
ანთიპატრიკი კეისრისა, და ყვეს განზრახვა. და აზრახა ანთიპატ-
რიკმან გორგასალსა, რათა ყოს მშუიდობა კეისრისა და ხუასროსა,
რამეთუ ეშინოდა ბერძენთა – ნუ უკუე შევიდენ საბერძენთად⁷

A 196 სპარსნი და მოაოჯრონ იგი, | რ ა მ ე თ უ ს პ ა ნ ი ს ა ბ ე რ ძ ე ნ ე თ ი - 10
ს ა ნ ი ყ ო ვ ე ლ ნ ი ი ყ უ ნ ე ს ხ ა ზ ა რ ე თ ს.
და რ ქ უ ა ხ უ ა ს რ ო [გ] ო რ გ ა ს ა ლ ს ა : „ითხოვე ჩემგან რა-
M 366 ცა გნებავს თქვისა შენისათუის, ანუ სხუისა ვისთუისმე გნებავს“.
ხოლო გორგასალმან რქუა: „მნებავს, რათა იყოს მშუიდობა შენ
შორის და კეისრისა“. რქუა ხუასრო: „დამიმძიმდა თხოვა შენი ჩემ 15
ზედა: რამეთუ ბერძენთა რაჟამს პოვიან ჟამი ჩუენ ზედა, არა ყვიან
წყალობა; და მე ამით ვყავ სიყუარული შენ ზედა, რათა შევიდე
საბერძენთად და შური ვიძიო მათგან, და აჰა მოციქული ხაზართა
მეფისა, და მეათე დღე არს რათგან მოსრულ არს, და შენ არა 20
უწყი მიზეზი მტერობისა ჩუენისა. ხოლო აწ მიგიტხრა სილაღე მათი
ჭ 190 ჩუენ ზედა. და მე I ვყო ნება შენი, ვინათგან აღგიტქუ ფიცითა
ძლიერითა, ვითარმედ არა ვყო უნებელი⁸ შენი“. და თქუა, ვითარ-
მედ: „შენ უწყი, რამეთუ ზღუის მოღმართ ჩუენი არს⁹ საზღვარი,
განყოფილი ნოესითგან, და აწ იგი მბრძავს ჩუენ ჯაზირსა და შამსა¹⁰
| და მოაოჯრებულ არიან ქალაქნი; ხოლო შამი¹¹ სამეუფო ჩუენი 25
არს, არამედ ჯაზირისა ნახევარი, განწესებული¹² მამათა ჩუენთა,
A 197 შენი არს ხუედრი, და მიუღებთ იგი ბერძენთა,] და მე ესერა შევი-
M 367 დოდე უკუმოდებად მისსა. აწ, რ | ო მ ე ლ ი ნ ა წ ი ლ ი მ ა მ ა თ ა
შ ე ნ თ ა ა რ ს, შ ე ნ გ ა ნ უ ყ ა ვ, და შ ე ნ ი ც ი [და] ბ ე რ ძ ე ნ [თა],
ხოლო სხუა ჯაზირისა მიმიცემია ბერძენთად და, რომელი ვითხოვე 30
შენგან, ყავ“.
ხოლო, ვითარცა ესმა ესე ანთიპატრიკსა, განიხარა ფრიად

¹ მოეახლა A, მოხედნა M, მოჰხადა B. ² გორგასალმან A. ³ ჯდილი M.
⁴ თვრამეტი M (ადრეულია **𐌆𐌆** [10.000] და **𐌆𐌆** [18]). ⁵ ბარგის B, < M. ⁶ A-ში
ცარიელი ადგილია დატოვებულთ; ცხენი შარიგი-ათი ათასი < M. ⁷ საბერძენ-
თად < A. ⁸ უნებელი A. ⁹ არა A. ¹⁰ და შამსა B, დამბასა A, < M. ¹¹ და
მოაოჯრებულ-შამი < A (ex homoioteleuto). ¹² განწინებული არს M, განწვალეზულ
არს B.

და თაყუანის-სცა ორთავე მეფეთა და თქუა: „ხუთნი ქალაქნი ჯა-
 ზირისანი შენდავე იყუნენ, შენ-კერძნი, რამეთუ ნახევარი სიკილისა,
 რომელი მოგუელო შენგან, უკუგცეთ, დღეთა ჩუენთა იყავნ მშუი-
 დობა შორის შენსა და კეისრისა“. და თქუთ „ვინ უწყის, თუ და-
 სჯერდეს ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა“. და თქუა ლეონ: „რა-
 ჟამს წარმომავლინა მე ძალად ამისსა მეფისა, რქუა მეფესა ჩუენსა
 მონაზონმან ვინმე ღმრთისმოყუარემან ვითარმედ სთნავს ღმერთსა
 მშუიდობა სამთავე ამათ მეფეთა; და იქმნაცა ეგრე. ხოლო კეისარ-
 მან უბრძანა მწიგნობარსა და დაწერა წიგნი ზავისა; და აჰა, აჰა
 არს აღწერილი იგი. 5

ვითარცა ესე თქუა, წარიკითხეს წიგნი იგი, და წერილ
 იყო ფიცით: „თუ ინიერ მისსა, რომელი მოსცა სპარს-
 თა მეფემან | ივზიმინოსსა, არა ვძებნო თქუენ ზე|და“. და
 მოუწოდა სპარსთა მეფემან ხაზართა მეფისა მოციქულსა და უთ-
 ხრა მან აღზრუნა სპარსთა ბერძენთა ზედა. მაშინ მოილო სპარსთ
 მეფემან ქარტა და დაწერა ჴელითა თუისითა წიგნი ბერძენთა მე-
 ფისა სიყუარულისა და ჩინება საზღვართა და სიკილისა¹. უკუცემი-
 სათუის, მისცა ფილისტიმი საზღურითა² იელუსალემისათა, და თქუა:
 „ქალაქი სჯულისა თქუენისა არს იელუსალიმი“. და მისცა გორბა
 ქ 191 სალს ნიჭი, ალვა ლიტრა სამი ათასი, ამბარი ლიტრა ხუთასი, 20
 მუშკი ლიტრა ხუთასი, ტაიჭი ცხენი სამი ათასი, სამოსელი ხუას-
 როვანი ათასი და ხაზდი სამი ათასი. და წარმოვიდა ვახტანგ ში-
 ნა; ხვალისა დღე მოუვლინა ვახტანგს ბარზაბანი საკუთარი და მო-
 ბილნი, და რქუა ესრეთ გორგასალს: „რომელი გინდა ჩემგან, მე
 ვქმნე აწ. აწ განაგე საბრძანებელი შენი, ვითარცა განე-
 ბავს: მიავლინენ დასტურნი და დაითუალენ ქალაქნი შენ-
 ნი, რომელნი მიგცენ შენ და კეისარსა. ხოლო ბარზაბანისად მი-
 ბრძანებთ მისულა კეისრისა და მითუალვა ქუეყანასა და ქალაქ-
 თა თქუენთა. ხოლო შენ უწყი, რამეთუ³ საქმესა ჩემსა ზედა განა
 რისხნენ სპარსნი მოხუცებულნი, რამეთუ მათ ეგონა ჩემთუის შე-
 მუსრვა საბერძნეთისა, ხოლო მე დღეს საზღვართა ჩემთაგან ორი
 სამეფო მივანიჭე. აწ ესე არს სათხოველი ჩემი, რათა დაა⁴ შენი
 ცოლად მომცე, და შენ წარმოს, ეიღე ქუეყანასა მამულსა ჩუენსა,
 რათა ნახნე ნათესავნი შენნი და შემწე მეყო თავითა შენითა მტერ-
 თა ზედა ჩემთა, აბაშთა და ელამთა⁵, ინდოთა და სინდთა, რამეთუ 35

¹ სიკუდილისა M, სიკილიისა B. ² სახურთა A, ³ რამეთუ რამეთუ A.
⁴ დაა A. ⁵ და დაელამთა A.

- უძუირესი ბოროტი და დამდაბლება მეფობის ჩემისა მათ ყვეს. აწ
ოდეს მოხვიდე ჩემ თანა, და ესრეთ ვარქუ მოხუცებულთა და მარზა-
პაწთა ჩემთა, რ ა მ ე თ უ ს ი ყ უ ა რ უ ლ ი ვ ყ ა ვ ჩ ე მ ი და მოყუარეთა
ჩემთა, რამეთუ ესრეთ ინება ძმამან ჩემმან ვახტანგ მეფემან რომელ-
ნი ქუეყანანი მივსცენით, მათითავე შემწეობითა მოხარკე ყვევნით 5
მტერნი ჩუენნი, და ამით დავაცხროვთ გულის-წყრომა მათი ბერ-
ძენთა ზედა. ხოლო შენ თავითა შენითა ინებ ძალად ჩემდა, არა-
A 200 მედ სპანი შენნი | ადგილსავე იყუნენ“. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა თა-
A 370 ნამზრახველთა თუისთა | და ეზრახა ლეონ ათიპატი¹ ესრეთ: „დიდ
არს კეთილი შენი ბერძენთა ზედა, უფროს მეფეთა მათ, რომელნი 10
სხენან საყდართა მათთა; რამეთუ შენ დასცემ ქალაქი პონტოსა
შემუსრვისაგან, შენ მიანიჭე შუიდას ოთხმოცი ათასი სული და
დღეს შენ მიერ მიეცემის ჯაზირა და ფილისტიმი, რომელი მშუი-
დობით არა რომელსა მეფესა შეუპყრიეს; და მართალ არს ხუასრო,
ქ 192 უკეთუ არა იყო მის თანა სათნოება, უჭმრად შერაცხოს იგი ერმან 15
მისმან; დადაცათუ თუმცა მან არა გითხრა, მიღმართ ვაძლიოთ,
რამეთუ ესე არს სრული სიყუარული; მე მიგცე ლაშქრისა ჩემისა-
გან ათი ათასი ქურვილი და მე წარვყევი² მოციქულ-
თა შენთა თანა წინა შე კეისრისა, და მუნით გამოგერთო ჯა-
ზირსა სპითა ძლიერითა“. 20
ესე განზრახა ლეონ ათიპატმან³, და სთნდა მეფესა ვახტანგს
და ყოველთა წარჩინებულთა მისთა განზრახვა მისი: და მისცა სპარს-
თა მეფესა დაა⁴ მისი ვახტანგ მეფემან ცოლად, რომელსა ერქუა
ქ 201 ირანდუხტ⁵, რომელი წარტყუნულ იყო ოვსთაგან და გამოეცნა
M 371 ვახტანგს. ხუარანძე აქმისთუის არა მისცა, რამეთუ დაწინდებულ იყო 25
სომეხთა პატიახშისა⁶ და მოიყვანა ვახტანგ ძე მისი, რომელსა ერ-
ქუა სპარსულად დარჩილ, ხოლო ქართულად დაჩი; იყო ხუთისა
წლისა, და დაადგა გურიგუინი და დაუტევა ქართლისა მეფედ; და
დაუტეგნა მის თანა შუიდნი წარჩინებულნი მისნი: პირველად ჯონ-
ბერ⁷ სპასპეტი, მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყო-
ველთა ერისთავთა; და დემეტრე, ერისთავი კახეთისა და კუხეთის; 30
გრიგოლ, ერისთავი ერეთისა; და ნერსარან⁸, ერისთავი ხუნანისა; და
დარნასე, ერისთავი სამშუილდისა; (და ნერსარან)⁹ და სამნაღირ¹⁰,

¹ ანთიპატი M, ანთიპატრიკსა B (ანთიპატი - თ ე ი მ უ რ). ² წავჰყუე M.
წარვყვე B. ³ ანთიპატმან BM. ⁴ დაა A. ⁵ მირანდუხტ MB. ⁶ პატრახშია A.
ჯუანბერ M, ჯვანშერ B. ⁸ ნასრან M, ნერსან A. ⁹ განმეორებაა A-ში. ¹⁰ სა-
მანღირ B, სამნაღირ M.

ერისთავი შიდა-ეგრისა და სუანეთისა; და ბაკურ, ერისთავი მარგულისა და თაკურისა.

ამათ შევედრა ძე თუისი დარჩი¹, და უბრძანა აღშენება უჯარ [მისა] და მუნ შინა ზრდა დაჩი მეფისა, (და) რამეთუ სიმარჯუედ გამონახა იგი ნადირთა და ცსოვართათუის, და წარიტანნა თანა ოთხნი წარჩინებულნი მისნი: არტვაზ, ერისთავი კლარჯეთის; და ნარს, ერისთავი წუნდისა; ბივრიტიან, ერისთავი ოძრჯისა²; და საურმაგ, ეჯიბი დიდი, მათ თანა ათი ათასი მკედარი

A 202 |ლაშქრისა მისისა რჩეული. და ლეონ ანთიპატრომან³. დაუტევა ლაშქრისა მისგან ათი ათასი ბერძენი. და თუით წარვიდა წინაშე

M 372 |კეისრისა, და ვახტანგ მეფემან წაატანა თანა არტვაზ, ერისთავი

ჰ 193 |კლარჯეთისა; და წარსცა ყოველი ნიჭი წინაშე კეისრისა, რომელი მიენიჭა მეფესა ხუასროს; გარნა სტავრები და ტაიჭები დაიჭირა თავისთვის, სხუა ყოველი წარსცა და უბრძანა არტავაზს, რათა ჯაზირსა მიმართოს ლეონ ანტიპატრისა⁴ თანა. ხოლო ვახტანგს ევედრნეს დედა და და⁵ მისი, რათა წარიყვანნეს თანა და ილოცონ იელუსალიმს.

წარიტანა და წარვიდეს ვახტანგ მეფე და ხუასრო გზასა არდაბა და განისასა, და მუნით წარვიდეს ვახტანგ დედა და და⁵ მისი იელუსალიმს, და ხუასრო ელოდა ანტიოქიას შინა. შევიდეს და ილოცეს წმიდასა აღდგომასა, და მოილოინეს ყოველნი ადგილნი წმიდანნი, და შევედრნეს წმიდასა აღდგომასა, შეწირეს შესაწირავი დიდი და წარმოვიდეს და მოვიდეს ანტიოქიად, ხოლო ლეონ, ანთიპატრო⁶ კეისრისა, და არტვაზ, ერისთავი კლარჯეთისა⁷, მოვიდეს ოცი ათასითა მკედრითა რჩეულითა, და მოართუეს ხუას-

A 203 |როს | ძღუენი კეისრისაგან მიუწოდომელი. და ვახტანგს ნიჭი მიუწოდომელი, და მიემცნო კეისარსა მოციქულთა(დ) სიხარული [და] მადლისა

M 373 |მიცემა ღმრთისა, და ვახტანგის ქება და მადლი მიუწოდომელი. მოემცნო ვახტანგისად: „და მიბრძანებთა ლეონისდა⁸ ესრეთ, რათა იყოს შიშსა და ბრძანებასა ჩემსა“. და შეკრბა ვახტანგის საბრძანებელსა ქუეშე ბერძენნი, ქართველნი და სომეხნი ორმოცდაათი ათასი.

მაშინ უბრძანა სპარსთ მეფემან ვახტანგს „დედა და და⁵ შენი დამაშურალ არიან აქამდის, მოვიდენ იგინიცა სამეფოდ ჩემდა, რათა ერთობით აღვასრულოთ სიხარული ჩუენი; მერ-

¹ დაჩი MB. ² ოძრჯისა A. ³ ანთიპატროსმან M, ანთიპატრიკმან B. ⁴ ანთიპატრიკსა B. ⁵ დაა A. ⁶ პნტვიპატრის M, ანთიპატრიკი B. ⁷ ერისთავი ვახტანგისი MB. ⁸ ლეონისად A.

- მე თუ ინებონ წარსლვა ქართლს, წარვიდენ იგინი გზასა რანისა-
სა: ხოლო თუ ინებონ ლოდინება შენი, გელოდონ ურალასა¹ ქა-
ლაქსა შინა“. და სთნდა უკუე ვახტანგს ბრძანება ხუასროსი, წარი-
ტანნეს თანა და წარემართნეს. სპარსთ მეფემან წარგზავნა მოცი-
ქული წინაშე ყოველთა წარჩინებულთა სპარსეთისათა, და მიუთხრეს 5
ესე ყოველი.
- ხოლო მათ განიხარეს სიხარულითა დიდითა,
რამეთუ ცეცხლებრ ეგზებოდეს] ბრძოლისათვის ინდოთა,
A 204 სინდელთა და აბაშთა ჯორჯანთათუის: | და მივიდეს ბაღდადს და
მოეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი სპარსეთისანი სიხარულითა დი- 10
ქ 194 დითა; | და აღასრულეს ქორწილი სამეუფო, ექუს თუე განცხრომი-
M 374 თა და სიხარულითა დიდითა, და აღასრულეს მიუწდომელითა. და
შემდგომად ქორწილისა მოსცა ნიჭი დედასა ვახტანგისსა. და წარ
მოვიდეს ურაას², და პატივ-სცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსე- 15
თისა, ვითარცა ხუასრო³ მეფესა მათსა, და მერე წარემართნეს მტერ-
თა ზედა. პირველად მივიდეს ჯორჯანეთს და წარმოტყუენეს ჯორ-
ჯანეთი, ყოვლად უმკვიდრო ყვეს, და დასხნეს ადგილსა მათსა ნათე-
სავნი სპარსთანი⁴. და მიერთგან [იქმნნეს] ჯორჯანნი მებეგრე და
გლებს სპარსთა⁵. და მუნით შევიდეს ინდოეთად და მუნ იქმნნეს ბრძო- 20
ლანი ძლიერნი და თუითო-თუითო. იყო მუნ წესად: რომელმანცა
მათგანმან სძლის, ივლტინ მის წინაშე ბანაკი. ხოლო ვახტანგ მეფე-
მან მოკლა მუნბერაზი თოთხმეტი მუნ შინა, რომელთა დაეცნეს გო-
ლიათნი სპარსთანი. და დაყვეს ბრძოლასა შინა ინდოეთისასა სამი
ქ 195 წელი; და წარმოტყუნნეს უმრავლესნი ქუეყანანი ინდოეთისანი,
A 205 არამედ მტკიცენი ციხენი ვერ გატეხნეს, რამეთუ ზღუასა შინა | იყუ- 25
ნეს, და წარმოიღეს ხარკი ინდოთ მეფისა: მუშკი ლიტრა ათასი,
ამბარი ეგზომივე, ალვა ნავი ათი, თუალი იაკინთო და ზურმუხტი
ნავი ერთი, და მის თანა საფირონი⁶ თუითოსახე, ოქრო აქლემი
ასი, ვეცხლი აქლემი ხუთასი.
- და მუნით შევიდეს სინდეთს. მაშინ სინდო მეფე- 30
მან განყო ერი თუისი ციხეთა და ქალაქთა შინა;
და რომელსაცა კერძა განვიდიან სპარსნი მტყუენავენ[ი], გამოუჭდი-
ან ციხეთა და ქალაქთაგან სინდნი, და დასდვიან ვნება დიდი სპარსთა
ზედა. და მოსწყდა ურიცხუი ერი სპარსთაგანი; ხოლო ძალითა ქრისტე- 35
სითა არა სადა იძლივნეს ვახტანგის სპათაგანნი, და ყოვლადვე მძლედ

¹ ურაპას B, უძლეს M. ² ურაპას B, ჭრას M. ³ ხუასროს MB ⁴ + და ელამ-
ნი B. ⁵ და მიერთგან იქმნნეს ჯორჯანნი გლებად (ქმნნეს ჯორჯალნი გითეხად M),
რომელნი აწ არიან მებეგრენი სპარსთანი MB. ⁶ საფირონი A, სტრიფონი M.

- გამოჩნდეს მტერთა ზედა¹ ოთხნი წარჩინებულნი ვახტანგისნი და ლეონ ბერძენთ; რამეთუ მათ დასცნეს მრავალნი მვნედ მზრძოლნი მებერაზნი სინდთანი. ხოლო სინდო მეფე იყო ქალაქსა შინა სინდას². მაშინ ყოვლითა ძალითა მათითა მივიდეს სინდეთს³, და მუნ მოხუდეს ბრძოლანი ძლიერნი, და დღეთა ყოველთა გამოყოლის თუით⁴ სინდთ 5
- A 206 ეფე, რამეთუ იყო იგი მკნე გოლიათი და შემმართველი, და
- M 376 ამოიტანნის მკედარნი სინდეთისანი, და იყვის ბრძოლა მუბერაზთა: რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე მათ. და სინდთ მეფემან სძლო თავისთავითა ყოველთა მუბერეზთა მზრძოლთა მის- 10
- ქ 196 თა დღეთა მრავალთა, და არა მისუდეს | იგი [და ვახტანგ (მ)ზრძოლასა შინა]⁵ დღეთა მრავალთა. მაშინ სინდთ მეფემან ველსა ზედა, კართა ქალაქისათა, ღამე უთხარა⁶; მთხრებლი დიდი დასამალავად შინაგან მკედართა, და სიმარჯუით დაუტევნა გზანი გამოსავალნი მკედართანი, და ჩაადგინნა მუნ შინა მკედარნი ათნი რჩეულნი. და დილას ადრე გამოგზავნა მუბერაზი ერთ; და 15
- მას დღესა ხუედრი იყო ვახტანგისი კართა ცვისათუის, და მოდგა მუბერაზი იგი და სთხოვდა ბრძოლასა თავის-თავ, რათამცა წართყუვა, შეკადა მათ მკუდართა ზედა. მაშინ საურმაგ, ეჯიბი ვახტანგისი, განვიდა და რქუა: „არა ხარ შენ კადნიერ ბრძოლად მეფისა, არამედ მე გებრძოლო მონა მონასა“. ხოლო სინდელი იგი გაიქცა და მისდევდა საურმაგ ჩუეულებისაებრ, რამეთუ მრავალ- 20
- A 207 გზის ბრძოლილ იყო ველსა მას ზედა. და ვითარ წარვდა დამალულ-
- M 377 თა მათ მკედართა (მათ), ზურგით გამოვიდეს მისსა, | და იგი მეოტი შემოიქცა⁷. ხოლო საურმაგ სცნა ორორნი⁸ წინასა მას და მოკლა. ხოლო ათთა მათ მოკლეს იგი საურმაგ. 25
- მაშინ მიეტევა თუით ვახტანგ მეფე და მისთანა სამნი იგი წარჩინებულნი: არტვაზ, ბივრიტიანი და ნასარ, მათ თანა ლეონ ბერძენი. ხოლო სინდელნი ივლტოდეს, და მისდევდა ვახტანგ მოყუსითურთ ვიდრე კარადმდე ქალაქისა, და შეივლტოდეს⁹ იგინი ქალაქად. მაშინ შემოიქცა ვახტანგ მწუხარებითა, 30
- სავსე მწუხარებითა, და იგლოვდა გუამსა ზედა საურმაგისსა, ვითარცა ძმისა საყუარელისასა, რამეთუ თანაზრდილ იყო მისი, ძმისწული მამამძუძისა მისისა, არტვაზის მამის ერთგული, მისანდობელი და ქველი. მაშინ სინდო მეფე გამოდგა კართა¹⁰ ქალაქისათა, და ჳმა

¹ + და მკნედ მზრძოლად გამოჩნდეს B. ² სინდას M, სინდიას B. ³ სინდე-
ათს A, სინდს M, სინდიას B. ⁴ თუითო A. ⁵ და - შინა < A. ⁶ თხარა MB. ⁷ შემო-
ქცა A. ⁸ ორორნი B, პროლი M. ⁹ შეველტოდეს A. ¹⁰ კართა < A.

- უყო კმითა მადლითა და რქუა: „ვახტანგ მეფეო, მსგავსი ხარ შენ ყუავისა მის უგუნურისა, რომელმან პოვა ქორი მოწყლული და გაგლეჯილი არწივისაგან, რომელსა ვერ ეძლო ფრენა და მიახლებულ იყო სიკუდილსა. და არა უყო ყუავმან ვითა წესია ყუავთა: რამე-
- A 208 იყო სიკუდილსა. და არა უყო ყუავმან ვითა წესია ყუავთა: რამე-
 ჭ 197 თუ სხუამან ყუავმან ოდეს იხილის ქორი, იწყის კმა-|მადლად ყივი - 5
 M 378 ლი და ასმინის სხუათაცა, და დაესხის სიმრავლე ყუავთა, |რათამცა განიოტეს საყოფელთაგან მისთა და უშიშადმცა დაყუნეს დღენი მათნი: რამეთუ პირუტყუთაცა იციან სარგებელი თავისა. არა ქმნა ყუავმან ესევითარი, არამედ შეიწყალა ქორი იგი, ვითარცა კეთილის-მყოფელი მისი, დაუტევა ზრდა მართუეთა თუისთა, მარადისნ უკრებნ მკალსა და გუელსა, რ ა მ ე თ უ ს ხ უ ი ს ა შე კ ყ რ ო ბ ა რ ა მ ა ლ - უ ც ყ უ ა ვ ს ა , და მ ი თ ზ რ დ ი და ქ ო რ ს ა . [ვითა] რ ც ა მოეზარდნეს ქორსა მას ფრთენი, თქუა გონებასა თუისსა: „ესერა დღეთა მრავალთა გაზრდილ ვარ(თ) მკალითა და გუელითა, და არა მომცემია ძალი მამა-დედათა ჩემთა, რამეთუ მკალითა ვერ განვძლიერდები; თუმცა ძალ-მედვა მიწევნა მფრინველთა და მით გამოზრდა თავისა ჩემისა, არამედ შევიპყრა ყუავი ისი, მზრდელი ჩემი, შევკამო და განგისუენო ორ დღე, და მომეცეს ძალი და ვიწყო¹ წესისაებრ ნადირობად მამათა ჩუენთაებრ“. რომლისათუისცა აღასრულა | ესე, შეიპყრა ყუაეი იგი და შეკამა; მიერთგან იწყო ნადირობად დიდთა და მალეთა მფრინველთა ხოლო არა მიეცა ყუავსა მას ქება მოწყალეებისა, არამედ უგუნურად და თავის მკლველ ითქმის. [არცა მიეცა ქორ]³სა, მას ყუედრე | ბა უწყალოებისა და კეთილის უკსენებელობისა: რამეთუ იგი არს გუარი და წესი ქორისა; განილეოდა და მოკუდებოდა მკალითა, და ქმნა წესისაებრ, და განერა სიკუდილისაგან. ხოლო ყუავმან წესისა არა ქმნა და მითცა მოკუდა⁴.
- ა წ ს პ ა რ ს ნ ი , რ ო მ ე ლ ნ ი პ ი რ ვ ე ლ ი თ გ ა ნ მ ო ა ქ ა მ ო მ - დ ე და წადმართ მიუკუნისამდე მტერნი არიან ჯუარის-მსახურთანი, ჟამსა შინა უღონობით, ლიქნითა ყვიან⁵ სიყუარული, და ოდეს ეცის ჟამი, არა ყვიან წყალობა და კეთილის კსენება. ესე ბევრის-ბევრეულჯერ ქმნილია, რომელი გამიგონია წიგნთაგან. და ოდეს იხილენ⁶ სპარსნი ჩემ მიერ შეკნინებულნი, არა ჰყავ⁷ იგი, რომელი ჯერ იყო შენდა საქმედ, სიხარული და მადლისა შეწირვა ღმრთისა შენისა,

¹ იწყო A. ² მრეწველთა AM. ³ ამ სიტყვების მაგიერ A-ში განმეორებულია უკანასკნელი წინადადების „არამედ უგუნურ“. ⁴ არა მოკუდა A. ⁵ ყუუავნი A. ⁶ იხილენ < A. ⁷ იუვ A.

- და ზრახება¹ სხუათაცა ნათესავთა და მტერად² აღზრზენა სპარსთა ზედა, და შეწვენა მტერთა სპარსეთისათა. არა ჰყავ ესევეითარი,
- A 210 [არამედ] და გიტეობიეს საყოფელი მამათა შენთა, და წინამძღუარ³ ქმნილ ხარ სპასა დიდსა საქრის- 5
ტიანოსასა, და მოგივლია ორისა წლისა სავალი გზა, და მოს-
რულ ხარ ძალად სპარსთა, რათამცა განძლიერდეს და მოიწყენეს
- M 380 და წარგწყმიდეს | შენ და ქუეყანა შენი და იპყრან წარსაწყმედელად 10
ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. ჭემმარიტად ამას იმზადებ თავისა
შენისათუის და ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. რად ვთქუი მე შენ-
თუის ყუავისა იგავი? რამეთუ მეფე ხარ თუითმპყრობელი და ახო-
ვანი, ნებითა შენითა მოგიცემია თავი შენი მონად მტერთა შენთა;
და ვითარ არა უგუნურად ვთქუა თავი შენი?“.
- მაშინ ვახტანგ რქუა: „გეგონა შენ ვითარმედ სიბრძნით გა-
მონახულად იზრახე, არამედ ცრუ არიან სიტყუანი ეგე შენნი. მე 15
გითხრა და გაუწყო ჭემმარიტი: უგუნურო⁴, მსგავს ხარ შენ თავუისა
მის მთხუნველისა, რომელსა არა ასხენ თუალნი, და საყოფელი მისი
მიწასა ქუეშე არს, და არა უწყის ბრწყინვალეობა მზისა და შუენი-
ერება ველთა, და დაჯერებულ არს იგი ცხორებასა თუისსა, რამე-
- A 211 უქეგოდენი ჰგონიეს მას ცხორება ყოველთა იძრვისთა, ვითარ- 20
სა ცხორებასა შინა თუით არს; და არა სურვიელ არს ხილვად ნა-
თელსა ცისა და ქუეყანისასა. ეგრეთვე შენ ბრმა ხარ გონე-
- M 381 ბითა და თუალითა⁵, და ყრუ ხარ გონებისა ყურითა, 25
არცა ხედავ, არცა გესმის და არცა უწყის ცხორება
სულიერი⁶, და არა სურვიელ⁷ ხარ მისულად ცხორებასა მას საუკუნესა,
ნათელსა მას დაუსრულებელსა, დიდებასა მას მოუგონებელსა⁸ და მი-
უწდომელსა⁹, არცა იცნობ შენ ღმერთსა შემოქმედსა ყოვლისასა
რომლისა მიერ შეიქმნა ყოველივე. არა მიქმნია მე მოსულა ამა
ქუეყანასა დიდებისათუის ამა სოფლისა, არცა მსახურებისათუის
სპარსთ მეფისა, არამედ მსახურებისათუის ღმრთისა დაუსაბამოსა, 30
სამებით ერთარსებისა, დამზადებელისა ყოველთასა, დიდებისათუის
მერმისა საუკუნოსა დაუსრულებელისა. რამეთუ ჩემითა აქა მოსუ-
ლითა გამომიჰსნია იელუსალემი, წმიდა ქალაქი, სადა დადგეს
ფერწნი¹⁰ უფლისა ჩუენისა იესო¹¹ ქრისტესნი, და მუნ აღასრულა
- A 212 ყოველივე¹², ცხორებისათუის¹³ სულთა ჩუენთასა; | და შემდგომად ყო-

¹ ზრახებად A. ² მტერთა A. ³ წამძღუარ A. ⁴ უგუნური A. ⁵ გონებისა თუალითა MB. ⁶ სრული MB. ⁷ სრულ M, სულიერ A. ⁸ დიდებასა მას მოუგონებელსა < MB. ⁹ და მიუწდომელსა < B. ¹⁰ საბჭენი M. ¹¹ იესოს A. ¹² ყოველივე ყოველივე A. ¹³ ჯსნისათუის MB.

- ჭ 199 ველი საქრისტიანო დამიქსნა¹ მოოჯრებისაგან, რამეთუ მისცემოდა ჟამი სპარსთ მეფესა მოტყუენვად² ყოვლისა საქრისტიანოსა. დაღათუმცა ქუეყანა ჩემი დაცულ იყო ძალითა ქრისტესითა და სიმ-
M 382 ვნითა სპათა ჩემთათა, | არამედ უძალო³ იყუნეს ბერძენნი და ვერ წინააღუდგებოდეს. და ესრეთ ჯერ არს ჩუენ ქრისტეს მოსავთა- 5
გან, რათა ერთისა მოყუსისა ჩუენისათუის დავსდვათ სული ჩუენი. ხოლო ბევრის-ბევრეულთა სული დაცსნილ არს ჩემითა აქა მოსულითა, და ამისთუის მიქმნია ესე, რათა ღმერთმან დამზადებელმან შეიწიროს მსახურება ესე ჩემი, და აღმისუბუქნეს ცოდვანი ჩემნი. რომელ სთქუ, 10
თუ „მოიწყო⁴ სპარსთა, მტერ ექმნებთან ქრისტიანეთა“, მე ძალითა ჩემითა და შეწევნითა ქრისტესითა ჟამსა ამას დამიქსნიან ჭირისა-
გან დიდისა ქრისტიანენი, და უკანა ღმერთმან დამზადებელმან წყალობა⁵ ყოს კუალად მოსავთა მისთა ზედა.
„დაღათუმცა არა იყო მიზეზი, ქრისტიანეთა 15
ცსნისა და თუით ძალად სპარსთა მოსრულ ვიყავ. ჯერ
A 213 იყო ესეცა | პირველად ნათესაობისათუის და შემდგომად ამისსა, დაღაცათუ არა ჭემმარიტსა⁶ სჯულსა ზედა არიან სპარსნი, არამედ მეცნიერნი არიან ღმრთისა დამზადებელისანი, და რწამს ცხო-
რება სულიერი. ხოლო თქუენ სრულიად უმეცარნი ხართ ღმრთი-
M 383 სანი და უგულისწმო, ვითარცა ცხენი და ჯორი. ვითარსუკუე არა 20
მსახურებადმცა შეიწირა ღმერთმან დამზადებელმან ყოვლისამან და საწუთროსაცა ამის საქმეთაგან საძაგელ არს გონება შენი, არცა⁷
ქორმან მან ღადარმან რომელმან შეჭამა ყუავი იგი მზრდელი თუი-
სი, აქებ ნაქმარსა მისსა. ხოლო ბუნება ჩუენი ესე არს, რათა კე- 25
თილის-მყოფელებისა ჩუენისათუის დავდვათ სული ჩუენი, და მოვი-
გოთ მაღლი ღმრთისაგან, და ვპოოთ ცხორება საუკუნო, და სო-
ფელსა ამას მოვიგოთ ნიჭი კაცთაგან. და სახელსა ზედა ღმრთისა-
სა მცნებათა |მისთათუის თუ მოვკუდებით, უკუდაენივე ვართ და სიკუდილისაგან ცხორებად მივიცვალებით“.
რქუა სინდთ მეფემან: „ცუდი არს სიგრძე ზრ- 30
ხვისა ჩუენ შორის, არამედ რომელ სთქუ შენ (თუ „სა-
A 214 ხე) ლისათუის ღმრთის[ა ჩემისა] | მოვკუდე, სიკუდილისა-
გან ცხორებად მივიცვალებით“. მაშა, უკეთუ კაცმან უწყოდის მომ-
ჭ 200 ვალი მის ზედა დიდება და კეთილი, | ჯერ არს, რათა ისწრაფოს მიმ-
თხუევად სუფევისა მის. აწ (უწყი)⁸ ჭემმარიტისა მის სუფევისა მიმართ 35
ჭემმარიტად უწყი მისლვა შენი. გამოვედ ბრძოლად ჩემდა, რათა ჩემ

¹ დამიქსნია B, მიქსნია M. ² მოტყუენვად A. ³ უცალო MB. ⁴ მოიწიონო რა M, მოიწყონ-რა B. ⁵ წყობა A. ⁶ ჭემმარიტისა A. ⁷ რამეთუ MB. ⁸ უკუე MB.

- M 384 მიერ მიიღვალო; | რამეთუ წარჩინებული ისი შენი წარმივლენია წინამორბედად შენდა, რათა გაგიმზადოს სადგური შენი“.
- რქუა ვახტანგ: „მე აწინდელი სიკუდილი არა მიჩნს სიხარულად, რამეთუ ცოდვილი ვარ, და არა სრულიად აღმისრულებიეს მცნება ღმრთისა, და არა აღმიჯოციან ცოდვანი - ჩემნი სინანულითა, არამედ ძალითა ქრისტესითა, არა მეშინის შენგან სიკუდილისა; რამეთუ იგი არს მფარველი ჩემი, რომლისა მიერ დაცულ ვარ ყოვლადვე; და მრავალ-მოწყალებანი ღმერთმან, მრავლითა ძალითა მის-მიერთა ჩემ მონისა მისგან მოკლას¹ მგმობარი მისი, და სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას გარესკნელსა, ცეცხლსა უშრეტსა“. მაშინ გამოვიდა სინდო მეფე, [და ვახტანგ] რქუა მო-
- A 215 ყუასთა თუისთა: „ღმერთსა ევედრ | ენით და ზურგით კერძი ჩემი განმიმაგრეთ" და განვიდა ვახტანგ. და ორთავე აქუნდა ოროლები. [მაშინ იწყეს რბევად მრგულივ ნავარდსა, და ღონესა ეძიებდეს ორნივე რათამცა შეჰყუეს წვერსა ოროლისასა]² მაშინ დაიჟამა
- M 385 სინდო მეფემან შეყოლა ვახტანგისი ოროლის წუერისა | და მიუტევა, რათამცა სცნა ოროლნი.
- ხოლო სიმცნითა და სიკავკასითა³ ტანისა მისისათა მიუდრკა ოროლსა და წარიკადნა და შემოუმრგლო ვითარცა გრიგალმან, და სცნა ოროლნი სინდო მეფესა ბეჰსა მარცხენასა. ხოლო ვერ უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან და იწყლა წყლულებითა დიდითა, რამეთუ წინათ განავლო წყრთა ერთი| და ჩამოაგდო სინდო მეფე, მივიდა ზედა ვახტანგ, ჩაყო ჰელი და უპყრა ფერჯი მისი⁴, და თრევით მოილო წინაშე სპარსთ მეფისა. მაშინ ყოველმან სპამან ჳმითა ძალითა შეასხეს ქება ვახტანგს, და აღივსნეს სიხარულითა მეფე სპარსთა და ყოველი ბანაკი მათი. და მოვიდოდეს ყოველნი წარჩინებულნი წინაშე ვახტანგ მეფისა ძლუენითა და შესწირვიდეს ძლუენსა. ხოლო სპარსთ მეფემან მოიყვანა
- ჰ 201 მკურნალი | ჳელოვანი და დაადგინა ზე[და სინდთა] მეფესა, რათა
- A 216 [განიკურნოს წყლულებისაგან და მის მიერ წარელო, ყო]ველი სინდეთი. ხოლო სინდთა დაიჭირეს ნაცულად მეფისა, ძე მისი. მაშინ ვახტანგ მოაჰსენა სპარსთ მეფესა განტევება სინდთ მეფისა, აღება ხარკისა და მძევალთა, რამეთუ ვერ წარ | იღებდეს სინდეთსა⁵.
- M 386 არამედ სთნდა სპარსთ მეფესა განზრახვა ვახტანგისი, და განუტევა სინდთ მეფე; აღილო მისგან ხარკი ორი

¹ მოკლას MB. ² მაშინ – ოროლისასა < A (ex homoioteleuto). ³ სიკის-კასიის) MB. ⁴ მიმისი A. ⁵ სინდეს B.

ეგზომი, რომელ აელო ინდოთაგან, და ორნი შვილნი მძევლად, და ესე ხარკი სინდთა მეფემან სპარსთამან ყოველი მიანიჭა მეფესა ვახტანგს. მაშინ მეფე იგი სინდთა დაემოყურა ვახტანგს სიყუარულითა დიდითა; პირველად ამისთვის, რომელ ოდესმე¹ შევარდა ჳელთა ვახტანგისათა, არა მოკლა და ცოცხლებით მიიყვანა წინაშე სპარსთ მეფისა, და შემდგომად ამისთვის, რამეთუ ვახტანგის მიერვე განთავისუფლდა ტყუეობისაგან, და უძღუნა ვახტანგს ძღუენი მიუწდომელი დიდძალი; და წარმოვიდეს სინდეთით წელსა მეოთხესა სინდეთს შესულისა, დამორჩილდეს მოუოვრებელადვ ქალაქნი სინდეთისანი: სინდილა⁴, თოფორ[ი, კიმრაი⁵. და მოვიდეს მუნითო აბაშეთს. ხოლო აბაშნი მსხ[დომარე იყუნეს ქუეყანასა, რომელსა მოსდგმიდა წყალი] და ლერწმოვანი რომე⁶ ვერ იარებოდა ნავი, ვერცა ოთხფერჯი არამედ საზღვარსა ზედა⁷ სპარსეთისასა: და სულგრძელადა ბრძოდეს; რამეთუ წყალი იგი რომელ შესდიოდა გარდამოუგდეს, ლერწმოანი იგი დაწუქს ცეცხლითა, წარმოტყუენეს აბაშეთი. ყოველი, და განყუნა მეფემან სპარსთამან აბაშნი ორად: ნახევარნი დაუტევნა ადგილსა ზედა, და ნახევარნი წარმოიყვანნა, ვითარ სახლი ათასი და განყუნა იგინი ადგილითი - ადგილად. და ესე არიან ქურდნი, ნათესავნი იგი რომელ წარმოტყუენნა აბაშთაგან.

და წარმოვიდა ვახტანგ წელსა მერვესა შესულით მისითგან სპარსეთად ეიდრე ანტიოქიადმდე, და მოვიდა ურაად⁸. ხოლო სპარსთა მეფე აძლევდა თუისთაგან ცოლად: და ვახტანგ რქუა: „არა⁹ ჯერ არს ჩემგან ორთა ცოლთა პერობა რამეთუ მივის მე ცოლი ასული კეისრისა“. დაუმძიმდა ესე მეფესა ხუასროს, არამედ ვერა რქუაგ ხოლო ვახტანგ პოვნა დედა და დაა¹⁰ მისი მშუიდობით და წარმოვიდეს ვიდრე განსაყოფელსა ბერძენთა და სომეხთასა. და წარვიდა ლეონ ბერძენი და სპა მისი შიმშიტად¹¹. ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული¹² წარმოყვანებად ცოლისა მისისა, და პეტრე კათალიკოზისა, და სამოელ ებისკოპოზისა. წარმოვიდა ვახტანგ ქართლად; და მიეგება მე მისი დაჩი და ყოველნი სპასალარნი, მათ თანა ებისკოპოსნი; და ვითარცა ცნა ებისკოპოზმან, ვითარმედ¹³ წარავლინა მეფემან მოციქული მოყვანებად პათალიკოზისა და ებისკოპოსთა, დაუმძიმდა მას ზედა.

A 217
M 387
ჭ 202
M 388

5
10
15
20
25
30

¹ ოდეს MB. ² დარჩომოდეს MB. ³ მოოჭრებულად A. ⁴ სინდას M, სანდად B. ⁵ კირმა B. ⁶ რომელსა MB. ⁷ რს MB. ⁸ ურაპად M, ურაპად B. ⁹ არა არ A. ¹⁰ დაა A. ¹¹ შიმბატ M, შიმშატად B. ¹² მოციქული < A. ¹³ ვითარმე A.

- და იწყო რეცა ამბორის ყოფად და მიზეზობად; მიუვლინა მეფესა, ვითარმედ: „შენ დაგიტეობია ქრისტე და ცეცხლსა ესავ“. ხოლო ვახტანგ მიუვლინა, ვითარმედ „ძალითა ქრისტესითა შევედ¹ და სიმრთელით გამოვედ, ძალითავე ქრისტესითა უბრალო ვარ, ღმერთმან იცის, არამედ წარმივლენია მოყვანებად კათალიკოზისა და ებისკოპოზთა“. და ვითარცა ესმა ებისკოპოსსა, დაიდასტურა; ჰგონებდა, რათა შფოთითა დააცადოს საქმე იგი და მოსულა მათი, კრულ ყო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი. ხოლო მეფემან რქუა: „დაღაცათუ უბრალო ვართ, სიმდაბლე ჯერ არს ჩუენგან“. და მივიდა მეფე, გარდავდა საწედარსა, რათამცა შეემთხუია ფერჯთა ებისკოპოზისათა, და განხარა² ფერჯი
- ქ 203 ებისკოპოზმან და მიამთხუია პირსა | მეფისასა ფანდაკითა და შემუსრა კბილი მისი. ხოლო მეფემან თქუა: „სილაღე ესე ამპარტავანებისა | არს საცთური ეშმაკისა; უკეთუ სიმრავლემან ცოდვათა ჩუენთამან აღვძრა, არა გაქუს ჴელმწიფება ბოროტისა, არამედ შენდობისა, ვითარცა იტყუის სახარება, ვითარმედ: „არ[ა] დაშრიტო პატრუკი მგზებარე³, არცა განსტეხო ლქერწამი დაჩეჩუილი“. ხოლო ჰგონებ ვითარმცა შენითა სივერაგითა დაგუაცადნე სიყუარულსა ქრისტესსა. მ ა შ ი ნ გ ა მ ო ჩ ნ და [ცხადად]⁴ რაჟამს გესმა უმთავრესისა | შენისა ქართლად მოსულა, აღეგზენ შურიტა ბოროტითა, ვითარცა იუდა პეტრესითა, რამეთუ შენ ხარ ვითარცა იუდა, ხოლო ეკლესია ვითარცა პეტრე. ცეცხლის-მოყუარე ხარ შენ, და მეგუადრუცე ქრისტესი. აწ მიგავლინო შენ კოსტანტიპოლედ პატრიარქისა, და ვითარცა ჯერ იყოს, განგიკითხოს“. და წარსცა იგი დიაფასანთა⁵ და მის თანა კბილი⁶ მისი, და შეუთუალა, რათა კათალიკოზი და მის თანა თორმეტნი ებისკოპოზნი სწრაფით წარმოავლინენ. მათ შორისმცა არს პეტრე კათალიკოზად, სამოელ ებისკოპოზად, და სხუანი ვინცა სთნდენ. და ვითარცა მიაწიეს მიქაელ ებისკოპოზი, რქუა მას პატრიარქმან: „ვინათგან დაითხია სისხლი
- A 220 შენ მიერ ქუეყან | ასა ზედა, არღარა ღირს ხარ შენ ებისკოპოზად, და კადრებისათუის⁷ მეფისა თანა-გაც სიკუდილი, ვითარცა იტყუის: „დაემორჩილენით მეფეთა, რამეთუ არა ცუდად ჴრმალ აბიეს, რამეთუ ღმრთისა მიერ მთავრობს, ვითარცა ლომი შორის ცხოვართა“.

¹ სშევედ A. ² განხადა (vv. II. განხარა, განიხარა) B, განძრა M. ³ გაზნდ-ვინვარე (v. I. ბდვინვარე) B. ⁴ < (რადგან წითლით უნდა დაეწერა და ვერ დაეტია). ⁵ დიასკაპანთა დესპანთა (დიასპანთა თ ე ი მ) ⁶ კრებული A. ⁷ კად-ნიერებისათუის MB.

- M 390 და ექსორია ყვეს მიქაელ | მონასტერსა მღუიძარეთასა; და წა-
რავლინეს პეტრე მღდელი და სამოელ მონაზონი ანტიოქიას. და მი-
უწერეს ანტიოქიისა პატრიაქსა მეფემან და პატრიაქმან კოსტან-
ტიპოლელმან: „პირველად დასაბამსა ქართლისასა მოქცევასა დე-
ქ 204 დაკაცისასა რომაელისა ნინოს მიქერ განავლინა აქათ ებისკოპოზი, 5
რამეთუ (შენ) შორის სპარსთა და ბერძენთა შფოთი იყო, და მით
ვერა მოაწიეს ¹ საქმე ესე ჯერისაებრ სჯულისა, რამეთუ ჩუენ უწე-
ყით, ვითარმედ ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის წმი-
დისა საყდრისანი არიან, ვითარცა განაწესეს მოციქულთა სახარე-
ბასა შინა, რომელ არს უწინარესობა“. და მიუწერეს ყოველი საქმე 10
დიდისა ვახტანგ მეფისა, ვითარმედ²: „ებისკოპოსი რომელ მათ მიერ
A 221 დადგინებულ იყო, უკუვადგინეთ, და დღეს იცოდეთ ახალ-ნერგად
ქეშმარიტად ქართლი. აწ ორნი ესე თხოილნი მათნი აკურთხენ,
სხუანი ათორმეტნი ³, ვინცა ვინ შენ გენებოს, იგინი აკურთხენ, და
ჩუენდა წარმოვიდენ, რათა ჩუენ ნიჭითა და საჭმრითა ყოვლითა 15
M 391 განუტევენთ“. და ანტიოქელმან პატრიაქმან⁴ აკურთხნა თორმეტნი
ებისკოპოზნი და პეტრე კათალიკოზად.
და მოვიდეს კოსტანტიპოლედ, და მეფემან მისცა ნიჭი დიდ-
მალი, და ასული თუისი მისცა მეფესა ვახტანგს, სა-
ხელით ელენე, და გამოავლინა იგი სპითა დიდითა ვიდრე 20
საზღურამდე სომხითისა. და მუნ მიეგება ვახტანგ მეფე და შეიქ-
ცეს სპანი ბერძენთანი, და წარმოვიდა ვახტანგ მცხეთად. ხოლო
მცხეთას მეფემან ვახტანგ აღაშენა ეკლესია მოციქულთა სუეტი-
ცხოველი, და უპყრა სუეტსა შინა სამხრით ადგილსა მას, სადა
იგი დაცემულ იყო ეკლესია, რომელ არს სიონი დიდი. და მუნ 25
ქ 205 შინა დასუეს პეტრე კათალიკოზად და | სამოელ ებისკოპოსი მცხე-
თასავე საებისკოპოზოსა, და სხუა⁵ ერთი ებისკოპოზად კლარჯეთს
A 223 ეკლესიასა ახიზისა; ერთი არტანს ერ|უმეთს: ერთი ჯავახეთს,
წონდას; ერთი მანგლისსა; ერთი ბოლნის[ს]; ერთი რუსთავს; ერთი
ნინოწმიდას, უჯარმის კარსა, რომელი ვახტანგ აღაშენა; ერთი ჭე-
რემს ⁶, მისვე აღშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის ორ-
თავე ეკლესიათა, რომელი იგი აღაშენა მანვე; ერთი ჩელთს⁷ რო-
მელ⁸ სოფელსა შუა აღაშენა; ერთი ხუარნაბუქს ⁹, და ერთი ავა-
M 392 რაკს, რომელ არს ხუ|ნანის გაერთებით¹⁰.

¹ მოაწიეს ვერა A. ² ვითარ MB. ³ ათერთმეტნი B, თერთმეტნი M. ⁴ + ყო
ვერე, ვითარცა მიუმცნეს პატრიაქმან და კეისარმან MB. ⁵ დასუა M, და დას-
დვა B. ⁶ ჭერამს B. ⁷ ჩელთას M, ჩელეთს B. ⁸ რომელელ A. ⁹ ხორნაბუქს MB.
¹⁰ გამართებით MB.

- შემდგომად ამისა აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელ-
სა თანა ცეცხლისასა, და დასუა ებისკოპოზი, სადა იგი ეფლა გუა-
მი წმიდისა რაჟდენისი, რომელი იწამა სპარსთა მიერ წყობასა ვახ-
ტანგისა[სა]. ესე რაჟდენ იყო მამამძუძე ვახტანგის ცოლისა, რომელი
იგი პირველ მოეყვანა სპარსთა მეფისა ასული, და მოიქცა იგი ქრი- 5
სტიანედ, და იქმნა იგი დიდად მორწმუნე, და იყო იგი ბრძოლასა
მას შინა ძლიერ, და შეიპყრეს იგი სპარსთა და აიძულებდეს, რა-
თამცა უარყო ქრისტე. ხოლო წმიდამან მან აღირჩია წარუვალი
იგი დიდება და იწამა ქრისტესთვის. და ესხნეს ვახტანგს ბერძნის
ცოლისაგან სამ ძე და ორ ასულ. ხოლო ძესა მისა, პირმშო[სა] 10
პირველისა ცოლისასა, დაჩის მისცა ქალაქი ჭერამისა¹ და ნეკრე-
სისა, და ქალაქი კამბეჩოვანისა², რომელ არს ხუარნაბუჯი³, და ყო-
ველი ქუეყანა მტკუარსა აღმოსავალით; და თუით
ვახტანგ დაჯდა უჯა[რ მოსა], და აღაშენა იგი ნაშენებითა
უზომოთა, და და⁴ მისი მისცა ხუარანძე ბაკურს ცოლად, პატიახშსა 15
სომხითისასა.
- M 393 | და ვითარცა წარვიდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, მოკუდა
ხუასრო, მეფე სპარსთა, და დაჯდა მეფედ მის წილ ძე მისი ხუას
რო. და განძლიერებულ იყუნეს სპარსნი, რამეთუ ყოველნი მტერნი 20
მათნი დაემორჩილნეს შესლვითა ვახტანგისითა; და წარმოემართა
იგი ბრძოლად ბერძენთა, და მოუვლინა გორგასალსა მოციქული და
რქუა: „მოკუდა მამა ჩემი, და მეფე მყო ერმან ჩემმან საყდართა მა-
მისა ჩემისათა, და ესრეთ მიბრძანეს მოხუცებულთა⁵ ჩემთა, რათა
მოვიდე წინაშე შენსა და ვერჩდე ბრძანებასა შენსა. და შენ წარ- 25
მიძღუე, მეფეო, წინამძღურად ჩუენდა შესულასა ამას ჩუენსა სა-
ბერძენეთად, და მომეც ასული შენი ცოლად, რათა ვიყო მე ვითარ-
ცა ერთი შვილთა შენთაგანი“. და ვითარცა მოვიდა მოციქული
ვახტანგ მეფისა⁶, ვახტანგ მეფე აშენებნ ქალაქსა ტფილისისა, სა-
ფუძველი ოდენ დაედეა.
- და ვითარცა უთხრა მოციქულ[მან] შეთუალულობა 30
A 224 ხუასრო მეფისა, თქუა მეფემან: „ამისთვის თქუიან: | მჭედელო, გამა-
M 394 ხუე მახუილი, რათა მსწრაფლ განეწონოს ასოთა შენთა“. | დღეთა
მიწევნულ იყო ვითარ სამეოცისა წლისათა, და რქუა ესრეთ: „უთ-
ხართ მეფესა ხუასროს, პირველად განემზადე ბრძოლად ჩუენდა⁷, და

¹ ჭერამისა AB, ჭერმისა M. ² კამბეჩიანისა M, კამბეჩისა B. ³ ხორნაბუჯი-
სა M, ხორნაბუჯი B. ⁴ დაა A. ⁵ მომხუცებულთა A. ⁶ წინაშე ვახტანგ მეფისა M,
ვახტანგ მეფისდა B. ⁷ ჩუენდა A, ჩემდა B.

ეგრე შევედ საბერძნეთად, რამეთუ ძალნი რომელნი იქმნეს ყოველნი ძალითა ჯუარისათა იქმნეს. აწ ცხორება ჩუენი იყავნ სასოები-ბითა ჯუარცმულისათა“. და წარავლინა ქადაგი, რათა დაუტეონ სოფლები და ქალაქები, რომელი იყო არა ძლიერი¹ და შეივლტო-დიან კავკასიანთა და კახეთად, რამეთუ კახეთი ტყე² იყო და შეუ-ვალი მტერისა მიერ. ხოლო დაჩი მეფე და³ დისწული მისი გარდავი-დეს⁴ კახეთად, და შედგეს ჯეგხა ლოხათისასა⁵, ქუეყანასა მას კლდი-თა მოზღუდვილსა. და იყუნეს მის სოფლის კაცნი ცეცხლისა და წყლის მსახურ, და სავსე იყო ჯევი იგი სიმრავლითა კაცთათა, ვიდრე ნოსამ-დე⁶. ხოლო გორგასლისა⁷ ცოლი და შვილნი უჯარმის ჯეგხა, და წინასა ციხესა ქუეშე⁸ დგა, და მის თანა ადარნასე, ჯონბერი⁹, და მცხეთას დემეტრე, და ნერსე, და¹⁰ ბივრიტიანე¹¹ დაუტევნეს. წ ა-რ ა ე ლ ი ნ ა მ ო ც ი ქ უ ლ ი და მი უ მ ც ნ ო კ ე ი ს ა რ ს ა.

5

10

ქ 207 I და მოვიდა ხუასრო მეფე, და შემუსრნა ქალაქნი კამ-
M 395 ბეზონი¹², და ვერაპისა ციხე¹³. და ვითარცა მოიწივნეს კახეთად,
A 225 დაიბანაკეს იორსა ზედა. ხოლო სპანი ვახტანგისნი დადგეს ველსა ზედა გარემოს ციხე-ქალაქისა, სადა რქუიან დარფაკა. და შეიბნეს იორსა ზედა, და სამ დღე იბრძოდეს, და დამცემოდა ორთავე სჭა-თაგან ურიცხუი. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა პეტრე ქათალიკოზსა, და თქუა: „არცადა სარკისა მიცემისათუის გუბრძვანან, არამედ ქრისტეს დატეობისათუის. მე ესე განმიზრახავს, რამეთუ ცხორებასა სი-კუდილი უმჯობეს არს სახელსა ზედა ქრისტესსა, რათა სასუფევე-ლი გუაქუნდეს აღთქმულთა მისთა, რომელსა იტყუის: «რომელმან წარიწყმიდოს თავი თუისი ჩემთუის, მან პოვოს იგი».

15

20

რქუა მას კათალიკოზმან: „გიხილვან საქმენი, რომელნი არა-ვინ ნათესავთა შენთაგანმან იხილნა, შეწვევნანი ქრისტეს-მიერნი; რამეთუ უწყის სიბრძნემან შენმან, ვითარმედ მტერი იგი, გამომცდელი ჩუენი, აცილობს ღმერთსა ჩუენსა, ვითარცა იგი იობის-
M 396 თუის; რამეთუ ღმერთი მიუშუებს მოძულეებულთა მათ თუისთა წარ-წყმედად, ხოლო შეყუარებულთა თუისთა განღმრთობად. იყავ შენ ვითარცა გაზრახოს შენ ღმერთმან, დადაცათუ არა მოჰკუდეთ“¹⁴. და ამით სიტყუითა ამხილა, ვითარმედ წყობასა მას არა დარჩეს და
ქ 208 რქუა: | „არა ხოლო თუ ქართლი მიეცეს განსარყუნელად, |არამედ
A 226

25

30

¹ ძლიერი არა A. ² ტყუე A, ტყუ'ე M. ³ და < A. ⁴ გარდავიდის A. ⁵ ლოპიტისასა M, ლოპატისასა B. ⁶ ნოსარამდე M, ნოსორადმდე B. ⁷ გორგასალი MB. ⁸ წინა ციხესა თუით შედგა MB. ⁹ ჯუნბერ M. ჯუანბერ B. ¹⁰ და< A. ¹¹ ბივრიტიანი B. ბივრიტიან M. ¹² კამბეჩისანი M. ¹³ + და მელის-ციხე MB. ¹⁴ მოჰკუდეთ მოვკუდეთ M, მოვკუდეთ მოვკვდეთ B.

იელუსალემიცა, რომელ არს მშობელი შვილთა ნათლისათა“. და რქუა
 [მეფემან]: „დადეგ ეკლესიასა შინა რაჟდენ წმიდისასა, რომელ არს
 პალატსა¹ შინა უჯარმოსასა რომელი² აღმიშენებია, და ვეჭუ³ ვი-
 თარმედ ყოველნი ქალაქნი გარემოს უჯარმოსა იძლიენენ, რამეთუ
 მტკიცენი და ძლიერნი ზღუდენი აქა დავსხენით“. და ყო კათალი- 5
 კოზმან ეგრე. ხოლო ებისკოპოზნი ყოველნი⁴ წმიდანი მუნ შეკრ-
 ბეს. და იყო ლაშქარი ვახტანგისი ორას ორმოცი ათასი⁵, ხოლო
 სპარსთა-შიდას ორმოცი ათასი“. და განყო ვახტანგ ლაშქარი
 მისი სამად, და კლდით კერძო მიავლინა ქუეითი, და ერთ-კერძო
 მიავლინა პატიახში⁷ და სპასპეტნი; და სადათ სპარსთ მეფე იყო, 10
 მუნ თუით მივიდა ვახტანგ, რ ა მ ე თ უ ⁸ ა თ ა ს ი თ ა ს კ ი თ ა ⁹.
 ღ ა მ ე ს ა ნ ი ს ლ ო ვ ა ნ ს ა გ ა ნ ც ი ს კ რ ე ბ ა ს ა ო დ ე ნ დაესხა
 ვახტანგ სპარსთა ზედა და რქუა ყოველსა ერსა მისსა: „ყოველი კაცი,
 M 397 რო I მელი დარჩეს სიკუდილისაგან, მტერთა ჩუენთაგანისა თავი ანუ 15
 ჳელი არა გამოიტანოს, ჩუენ მიერ მოკუედინ იგი“. და ცისკარი რა
 აღებოდა, დაესხა და შეველო ვიდრე პალატადმდე მეფისა; და
 შევიდა კარავსა შინა მეფისასა და მეფე შეესწრა ცხენსა ზედა, და
 A 227 ძე მისი ბარტამ მოკლა და მოჰკუეთა თავი მისი. და მუნ | შინა სპარს-
 მან ვინმე სცა ისარი მკერდსა ვახტანგისსა, და¹⁰ იყო ბრძოლა
 შუა დღედმდე; და სძლო ვახტანგ სპარსთა მათ, და მოკლა მათგანი 20
 ვითარ ას ოცდაათი ათასი; და სპათაგან ვახტანგისთა მოკუდა ვი-
 თარ ოცდარვა ათასი; და წარმოიღეს ნატყუენავი ცხენი ორი ათა-
 სი ¹¹, და სრულიად ვერ იოტნეს სიმრავლისაგან და აიყარა მუნით
 სპარსთ მეფე და ჩადგა რუსთავსა. ხოლო დამძიმდა წყლულეგა ვახტან-
 გისი, რამეთუ შეწუღულ იყო ისარი ფირტუად. და წარვიდა უჯარმოს, 25
 და უბრძანა სპასალართა ქართლისათა, რათა ადგილსავე დგენ.
 ც ნ ე ს ს პ ა რ ს თ ა , ვ ი თ ა რ მ ე დ დ ა მ ძ ი მ დ ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ,
 მოაოჯრეს ტფილისი ქალაქი და არმაზი ქართლი¹². ხოლო მცხეთა ვერ
 M 398 დაიპყრეს, გარნა რომელნი ზღუდესა გარ I ეგნით იყუნეს, მოაოჯრნეს,
 ჳ 209 რომელნი იგი მუხრანით და არაგუსა ხერთვისისა იყო¹³. ხოლო ბერ-
 ძენთ მეფე, სიმამრი ვახტანგისი, მოკუდა, და დაჯდა ძე მისი. გა-
 მოვიდა სპერად, გამოსვლად ქართლს, და ვითარცა ცნა სიმძიმე

¹ რომელ პალატსა B, რომელი რაბატასა M. ² რომელი < MB. ³ ვევეჭუ A.
⁴ ყოველნი A. ⁵ ას ორმოცი ათასი B, ორას ორმოცდარვა M (აღრეულია
სჳხ 240.000] და **სჳხ** [248]) ⁶ შვიდას ორმოცდა რვა M (აღრეულია **იჳხ**
 [740.000] და **იჳხ** [748]) ⁷ პატიახში MB, პატიოსანი A. ⁸ რამეთუ A, ვითარ MB.
⁹ ასი ათასითა კაცითა B, < M. ¹⁰ სადა A. ¹¹ ასი ათასი B, ს'ჩ M. ¹² ტფილისი
 და არმაზი ქალაქი MB. ხერთვისსა B, ხერთუისსა M.

- ვახტანგისი¹, დაადგრა კარნუ-ქალაქსა, და მივიდა მუნ ხუასრო. [შეიბნეს ხუასრო]² და კეისარი კარნიფორას³, და დაიჯოცა⁴ ორ-თაგანვე სპათა, რომელი იქმნა სისხლის მდინარეს და მის მიერ ეწოდა ადგილსა მას კარნიფორა, რეცა სისხლის მუცელი⁵. და ვერ
- A 228 სძლეს [ერთმანერთსა, რამეთუ სპანი ორთანივე დაიჯოცნეს, და შეექცა 5
ხუასრო გზასა ქართლისასა. ხოლო ვახტანგ შეიტყო სიკუდილი თა-
ვისა თუისისა, და მოუწოდა კათალიკოზსა და ცოლსა თუისისა და
ძეთა და ყოველთა წარჩინებულთა, და თქუა: „მე ესერა წარვალ
წინაშე ღმრთისა ჩემისა, და ვმადლობ (და) სახელსა მისსა, რომელ-
მან არა დავაკლო წმიდათა მისთა, აწ გამცნებ თქუენ, რათა მტკი- 10
ცედ სდგეთ სარწმუნოებასა ზედა და ეძიებდეთ ქრისტესთვის სი-
კუდილსა სახელსა მისსა ზედა, რათა წარუვალი დიდება მოიგოთ“.
- M 399 და რქუა ყოველთა წარჩინებულთა: „თქუენ მკუ-
[ი]დრონო ქალაქისანო⁶, მოივსენენით კეთილნი ჩემნი, რა-
მეთუ პირველად სახლისა ჩემისა მიერ მიიღეთ ნათელი საუკუნო, 15
და მე ჯორციელებრითა დიდებითა გადიდენ თქუენ, ნათესავთა და
სახ(ე)ლსა ჩუენსა ნუ შეურაცხ-ჰყოფთ, და სიყუარულსა ბრძანებათასა
ნუ დაუტეობთ“ და რქუა მესა თუისსა დაჩის: „შენ ხარ პირმშო
შვილი ჩემი, და შენდა მიმიცემია გურიგუინი მეფობისა ჩუენისა, და
ნაწილად ძმათა შენთა მიმიცემია ტასის-კარითგან და წონდითგან 20
ვიდრე სომხითამდე და საბერძნეთამდე, საზღვარი აფხაზეთისა.
რომელი⁷ მოცემულ არს ეგრისწყალსა და კლისურასა შუა, იგი
- A 229 თუით ძმათა შენთა დედისა⁸ არს, და იგი აქუნდეს მათ, და იყუ-
ქ 210 ნენ შენდა ერისთავად მორჩილებასა ქუეშე ნათესავისა შენისასა“.
და მოუწოდა ნასარ ერისთავსა წონდისისასა, და არტვაზ ერისთავ- 25
სა კლარჯეთისასა, და ბივრიტიანსა, ერისთავსა ოძრქისასა⁹, და მათ
მიათუალა ცოლი თუისი ელენე და შვილნი მისნი, რომელსა ერ-
ქუა ლეონ და მირდატ, და შევედრა მათ სამთა ერისთავთა ცრემ-
ლი | თა და შეხედვითა¹⁰ ღმრთისათა.
- M 400 მაშინ დღე იყო სასჯელი [სა] წარჩინებულთა და ყო- 30
ველსა ერსა ზედა, და იტყებდეს ყოველნი და ისხმიდეს ნაცარსა
თავთა ზედა მათთა, და ინატრიდეს სიკუდილსა თავისა თუისისასა
და ჳმისაგან ტირილისა და გოდებისა იძრვოდა ქუეყანა, და მორ-
წმუნე¹¹ ერი ჳნატრიდა მეფესა, რამეთუ ქრისტესთვის მოიკლა ვახ-

¹ ვახტანგისი A, გორგასლისა M, გორგასლისა B. ² < A ex homoioteleuto. ³ კარნიფორას A. ⁴ დაიყოცა A. ⁵ სისხლის მოცუალი M, სისხლსა. ცხენი მუცლით აპობდა სისხლსა B. ⁶ ქართლისანო MB. ⁷ რამეთუ A. ⁸ ძმათა შენთა და დედისა (+მათისა B) MB. ⁹ ორძქისასა A. ¹⁰ შეხედვებითა MB. ¹¹ მორმუნე A.

- ტანგ. და დაეფლა მცხეთას საკათალიკოზოსა სუეტსა თანა, რომელ-
- ჭ 213 სა შინა არს ღმრთივ-აღმართებულისა სუეტისაგან | დაპყრობით.
და დაჯდა მეფედ ძე მისი დაჩი საყდარსა მამისა თუისისასა.
ხოლო ცოლი და ორნი ძენი ვახტანგისნი წარიყვანეს სამთა
ერისთავთა, დაიპყრეს დასავლეთი ქართლისა, რომელი მისცა ვახ- 5
ტანგ. და დასხდეს წონდას ქალაქსა, და ზაფხულის და ზამთრის
იყუნიან ოძრკეს¹, და არა ეწოდა მათ მეფედ, არამედ ერისთავთა
მთავრად, და იყუნენ მორჩილებასა ძმისა მათისა დაჩი მეფისასა.
ა მ ა ნ დ ა ჩ ი მ ე ფ ე მ ა ნ ი წ ყ ო (შ ე ნ ე ბ ა დ) შ ე მ დ გ ო მ ა დ
- A 230 ს ი კ უ დ ი ლ ი ს ა | ვახტანგისა შენებად ქართლისა, რამეთუ მოკვრე- 10
ბულ იყუნეს ყოველნი კეცნი ქართლისანი, თუინიერ კახეთისა და
M 401 კლარჯეთისა და ეგრისისა, და განასრულნა ზღუდენი ტფილისისა-
ნი; დავითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შე(ე)ქმნა სახლად სამეფოდ. და
მოკუდა პეტრე კათალიკოზი და დაჯდა სამოელ. და მეფემან მია-
თულა მას მცხეთა რამეთუ ეგრე ებრძანა მეფესა ვახტანგს. ამანვე 15
მეფემან დაჩი დაპატიჟა² მთეულთა კახეთისათა, რათა აღიარონ
ქრისტე. ხოლო მათ არა ინებეს, და განდგეს ყოველნი ნოპატელნი³.
ხ ო ლ ო ო რ თ ა მ ა თ გ ა ნ (თ ა) ძ ე თ ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს [თ ა], ნ ა -
შ ო ბ თ ა ბერძნისა ცოლისათა, მოკუდა რომელსა ერქუა ლეონ, და
დარჩა მირდატ⁴. ამას მირდატს⁵ ევაჭრა ძმა მისი დაჩი, მეფემან გაუ- 20
ჭ 214 ცვალა ქუეყანა⁶, აღილო მირდატისაგან ეგრის-წყალსა და კლისუ-
რასა შუა მირდატისა დედული, საზღვარი საბერძნეთისა, და მისცა
ნაცულად ჯავახეთი ფარვანითგან მტკურამდე⁷, ტასის-კარითგან
ვიდრე სპერამდე: ერისთაობდა მუნ, და იყო მორჩილ ძმისა თუისისა,
დაჩი მეფისა. ამან აღაშენა ჯავახეთს ეკლესია წყაროსთავისა. და 25
მოკუდა დაჩი თორმეტისა წლისა⁸ დაჯდა ძე მისი ბაკურ, და მო-
კუდა ბაკურ ცამეტისა წლისა⁹. და დაჯდა ძე მისი მეფედ ფარსმან.
A 231 და მოკუდა კათალიკოზი სამოელ, და დაჯდა კათალიკოზად თავ-
M 402 ფეზაგ. და ვახტანგისითგან. ესე მეფენი მშუიდობით იყუნეს და
შვილნი მირდატისნი მონებდეს შვილთა დაჩისთა. 30
ა მ ი ს ა ფ ა რ ს მ ა ნ ი ს მ ე ფ ო ბ ა ს ა მ ო ვ ი დ ე ს ს პ ა რ ს ნ ი .
მ ო ა ო ვ რ ე ს ქ ა რ თ ლ ი და რანი¹⁰, ხოლო ფარსმან, მეფემან ქართ-
ველთამან, ითხოვა სპარსთ მეფისაგან, რათა არა მოაოჯრნეს ეკლე-
სიანი, და იპყრას ქართლი სჯულსა ზედა ქრისტესსა, რამეთუ მას

¹ ორძხვეს A. ² დაჰპატიჟა M, დაიპატიჟა B. ³ ნოლპატელნი M, ნოპაპატელნი B. ⁴ მიდრატ A. ⁵ მირდატ A. ⁶ ქუენა A. ⁷+ და დაიპყრა მირდატ, ძემან ვახტანგისმან ფანავრითგან (ფარავნით B) და MB. ⁸ მოკვდა დაჩი მეფე M. იმეფა დაჩი თორმეტ წელ, და მოკუდა დაჩი მეფე B. ⁹ მოკუდა ბაკურ M, და იმეფა ათცამეტ წელ და მოკუდა ბაკურ B. ¹⁰ რანი < B.

- ჟამსა ბერძენნი უცალო იყუნეს: დასავლით მტერნი აღდგომილ იყუნეს
- ქ 215 და ვერ შემძლებელ | იყუნეს შეწევწქდ ქართველთა და წინააღდგო-
მად სპარსთა. მაშინ სპარსთ მეფემან ისმინა ვედრება მისი და და-
იკვნა ეკლესიანი; ხოლო ფარსმან დაუწერა მორჩილება და მსახუ-
რება, და წარვიდა სპარსთ მეფე¹ მიერთგან განიყუნეს ნათესავნი 5
ვახტანგ მეფისანი: და დაჩისანი მორჩილობდეს სპარსთა, ხოლო
შვილნი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა.
მოკუდა ფარსმან თოთხმეტისა წლისა² და დაჯდა მეფედ ძმისწუ-
ლი მისი, რომელსა ერქუა ფარსმანვე, და იყო იგი მორწმუნე ვითარ-
M 403 ცა³ მამის | ძმა მისი, და მატა ყოველთა ეკლესიათა შემკობა. მოკუდა 10
A 232 კათალიკოზი ჩერმაგ, და ამან ფარსმან მეფემან დასუა საბა. აქათგან
არღარა მოიყვანებდეს კათალიკოზსა საბერძნეთით, არამედ ქართ-
ველნი დასხდებოდეს, წარჩინებულთა ნათესავნი და მოკუდა კა-
ქ 216 თალიკოზი საბა, და მანვე მეფემან დასუა | ვალეთი⁴.
მისვე ფარსმანის-ზე მოვიდა იოვანე შუამდინართ, რომელსა 15
ეწოდა ზედაზადნელი, განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი
სჯულისა, მ ა შ ე ნ ე ბ ე ლ ი ე კ ლ ე ს ი ა თ ა , რ ო მ ე ლ მ ა ნ ქ მ ნ ა
ნიშები და სასწაულები მრავალი, მან და მოწაფეთა მისთა, რომელ-
მან განაკუირვნის ყოველნი ქართველნი; დაიწერა ცხორება და სას-
წაულნი მათნი, დაისხნეს ეკლესიათა შინა ქართლისათა. 20
და მეფობითგან მირიან მეფისა, ვიდრე მეფობადმდე მეორისა
ფარსმანისა, გარდაჯდა წელი ორასი, და მეფენი გარდაიცვალნეს
თორმეტნი⁵, და ვახტანგისითგან⁶ კათალიკოზნი გარდაიცვალნეს
რვანი, და მოკუდა ფარსმან.
და ჯ და მე ფ ე დ ძ ე მ ი ს ი ბ ა კ უ რ . ესე იყო მორწმუნე და 25
M 404 მაშენებელი ეკლესიათა; ამან | განამრავლნა⁷ ეკლესიანი და მღდელნი
A 233 სამეფოსა შინა მისსა და განწმინდა ქართლი ყოვლისა უსჯულოე-
ბისაგან. და მოკუდა კათალიკოზი ელათი⁸, და მან მეფემან დასუა
ქ 229 კათალიკოზი მაკარი. ამას ჟამსა მეფობდა სპარსეთს, რომელსა ერ-
ქუა ურმიზდ⁹. და მასვე ჟამსა იყო სომხითს კაცი ერთი, გული¹⁰ მთა-
ვართა, სახელით ვასქენ. და ესუა მას ცოლი, ასული მთავართა,
რომელსა ერქუა შუშანიკ, შვილი ვარდანისი. ხოლო ამა ვასქენს
ეუფლა ეშმაკი და განიზრახა მიქცევა ცეცხლის-მსახურება, წარ-
ვიდა წინაშე სპარსთ მეფისა, დაუტევა სჯული ქრისტესი, და იქმნა 30
ცეცხლის-მსახურ. ხოლო სპარსთ მეფემან წარმოგზავნა იგი ნიჭითა 35

¹ მფე A. ² მოკვდა ფარსმან M, იმეფა ფარსმან თოთხმეტ წელ, და მოკუდა ფარსმან B. ³ ვითარცა < A 4 ველათი M. ევლაიოზ (ევლავიოს) B. ⁵ თოთხმეტი B, ი'დ M. ⁶ ვახტანგისთგან A. ⁷ განმრავლნა AM. ⁸ ვლათი M. ევლავიოზ B. ⁹ უმიზდ A. ¹⁰ შვილი MB.

დიდითა ერისთავად რანისა. ვითარ¹ მოვიდა და ცნა ცოლმან მისმან შუშანიკ ქმრისა მისისაგნით დატეობა სჯულისა, არღარა ერჩდა ცოლებად², დაივიწყა სიყუარული ქმრისა თუისისა, ყოველი-თა გულითა შეუდგა ქრისტესა და აღასრულებდა მცნებათა მისთა.

მაშინ ვასქენ შეუდგა მრავალ-ლონედ, პირველად 5
ლიქნითა და ვედრებითა დანიჭის მიცემითა, და შემდგომად შე-

აგდო | სატანჯველთა შინა დიდთა, რომელ სიგრძისაგან ვერ დავ-წერენ ლუაწლნი წმიდისა შუშანიკისნი, და მოკლა იგი ქმარმან მის-მან ვასქენ, ერისთავმან რანისამან მაშინ ბაკურ. მეფემან ქართ-ველთამან, მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა, და შემოკრიბნა ლაშქარ-ნი ფარულად, და წარემართა ვასქენს ზედა. ხოლო ვასქენ ველსა 10
გარე დგა, კიდესა მტკურისასა, სადა მიერთვის მტკუარსა მდინარე ანაკურტისა, დაესხა და შეიპყრა ვასქენ. დაჭრეს წურილად და

ასონი მისნი მიჰკიდნეს ხეთა; ხოლო³ გუამი წმიდისა შუშანიკისი წარმოიღეს დიდითა პატივითა, და დაფლეს ცორტავს. ამან ბაკურ მეფემან წარგზავნა მოციქული წინაშე სპარსთ მეფისა. აუწყა ესე ყოველი, და ითხოვა მისგან შენდობა. მაშინ მეფემან განიზრახა 15
გონებასა თუისსა და თქუთ „უკეთუ შევრისხნე ქართველთა, განერთნენ ბერძენთა იგინი“. და შენდობა აღირჩია: გამოგზავნა მოცი-

ქული ბაკურისი პასუხითა კეთილითა, და ყოველი გმობა და ბრა-ლობა ეასქენ მოკლულისა უბრძანა; ამართლა ბაკურ სიკუდილსა 20
ქ 230 მისსა, და წარგზავნა რანს და მოვაკანს სხიუა ერისთაეი, რომელსა M 406 ერქუა დარელ⁴. და უბრძანა, რათა კეთილად მეგობრობდეს ქართ-ველთა ზედა. A 235

და მოკუდა ნკათალიკოზი მაკარი], და მანვე მეფე-მან დასუა სუიმონ კათალიკოზად. და მოკუდა ბაკურ და დარჩეს შვილნი მისნი წურილნი, და ვერ იპყრობდეს მეფობასა. მაშინ მე-ფემან სპარსთამან ურმიზდ მისცა ძესა თუისსა რანი და მოვაკანი, რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი. მოვიდა და დაჯდა ბარდავს, და 25
უწყო ზრახვად ქართველთა ერისთავთა⁶, აღუთქუა კეთილი დიდი, 30
და დაუწერა საერისთოთა⁷ მამული⁸ ლიქნითა. და გააგდეს ერის-

თავთა⁹ და თუის-თუისად ხარკსა მისცემდეს ქასრე ამბარვეზსა. და შვილნი ბაკურისნი დარჩეს მთელეთს კახეთისასა, და ნათესავნი მირდატისნი, ვახტანგის ძისანი, დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთი-

¹ ვითარმედ A. ² ცოლად MB. ³ ხოულო A. ⁴ დარელ AM. დარიელ B. ⁵ მოაკუდა A. ⁶ ერისთავთა ქართლისათა MB. ⁷ ერისთავთა M, საერისთაოთა მათა B. ⁸ მამულები შვილითი შვილად (შვილამდ M) და ესრეთ წარიბირ--ნა MB ⁹ განდგეს ერისთავნი MB.

სათა. სხუა ყოველი ქართლი, სომხითი და ასფურანგი¹, დაიპყრეს სპარსთა და ბრძოდეს ბერძენთა.

შემდგომად ამისსა მცირედთა წელთა იქმნეს შფოთნი დიდნი სპარსთა შინა, რამეთუ შემოვიდა თურქთა მეფე სპარსეთს² შინა; მოვიდეს ბერძენნი, და ეწყუნეს სპარსთა

მაშინ ქასრე ამბარეზმან დაუტევა რანი, ქართლი, და წარვიდა შუელად მამისა თუისისა, ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, შვიტქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუემონი, წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა, და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა: რათა იყუნენ ერისთავად თუის-თუისად საერისთაოსა შეუცვალეებლად. მაშინკვისარმან აღასრულა თხოვა მათ.

და მოსცა მმისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენთა მეფისა ასული³, რომელსა ერქუა გუარამ, რომელი მთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს.

ამას გუარამს მოსცა კეისარმან | კულაპარატობა, და წარმოგზავნა მცხეთას.

მოკულა კათალიკოზი სუიმონ და დაჯდა სამოელ.

და შვილნი ბაკურ მეფისანი, ნათესავნი დაჩისანი, ვახტანგის ძისანი, რომლისადა მიეცა მეფობა ვახტანგ მეფესა, იგინი დარჩეს კახეთს. დაიპყრეს კახეთი და ერეთი იორითგან, და დასხდეს უჯარმოს, | და იყუნეს მორჩილებასა კულაპარატისსა, მაშინ წარმოსცა კეისარმან განძი დიდი გუარამ კულაპარატისა თანა, და უბრძანა, რათა მით გამოიყვანნეს ჩრდილოთ ლაშქარნი და შეაერთნეს თანა სპანი ქართველთანი, და შეგზავნნეს სპარსეთს. ხოლო გუარამ ყო⁴ ეგრე: გამოიყვანნა ოვსნი, დურძუკნი და დიდონი, წარუძღუანნა წინა ერისთავნი ქართლისანი. შევიდეს არდაბადაგანს, დაუწყეს ტყუენვადა. და ესევეთარნი ჭირნი და უცალოებანი მოიწივნეს სპარსთა ზედა.

მაშინ გამოჩნდა სპარსეთს კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ბარამ ჩუბინი. ესე ეწყო სპარსეთს თურქთა შემოსრულთა, ვითარცა წერილ არს განცხადებულად ცხორებასა სპარსთასა, მოკლა თურქთ მეფე და აოტა ბანაკი მათი. ხოლო სპანი იგი ბერძენთანი, რომელნი შესრულ იყუნეს სპარსეთს, შეიქცეს და

¹ ასფურაგნი M, ასფურაგანი B. ² სარსეთს A. ³ და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძნისა ცოლისა MB. ⁴ იყო A.

- წარვიდეს შინა, და ჩრდილონი¹ იგი, კულაპარატისა შეგზავნილნი, იგინიცა წარმოვიდეს შინა; რამეთუ ვინათგან მოიცალეს სპარსთა
- A 238 თურქთაგან, შეეშინდეს, და დაქცა შიში და ძრწოლა ქართველთა სპარსთაგან². და ამან გუარამ კულაპარატმან³ იწყო ციხეთა და ქა-
- M 409 ლაქთა მაგრებად. და კულაადცა წყალობა⁴ ყო ღმერთმან ქრისტი- 5
- ჭ 235 ანეთა ზედა; და სხუა | შუღლი დაქვარდა სპარსეთს: რამეთუ იგივე ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთ მეფესა და დასწუნა თუალნი ურმიზ[დ] მეფესა, ცოლის ძმათა მისთა⁵, და იწყეს ბრძოლად ჩუბინმან და ქასრე. იოტა ქასრე ჩუბინისაგან, და წარვიდა საბერძნეთს და კვი-
- სარმან მაგრიკ მოსცა ასული თუისი ცოლად ქასრეს, და მოსცა სპა 10
- მისი და წარმოგზავნა ჩუბინსა ზედა. იოტა ჩუბინი სპარსეთით, და ქასრემან დაიპყრა⁶ სპარსეთი.
- მაშინ მავრიკ კეისარმან იურვ⁷ ქართველთათუის ქასრეს თანა და რქუა: „ვინათგან დაუტეობიათ⁸ ქართველთა კერპთა მსახურება, მუნითგან მორჩილნია ბერძენთანი⁹; რამეთუ ჟამსა შინა
- მძლავრებისაგან თქუენისა იქმნეს ქართლი განწყუნილ, თუ არა სა- 15
- მართალი თქუენი არა არს ქართლსა ზედა. აწ ბრძანებითა ღმრთი-
- A 239 სათა, ვინათგან სრულსა სიყუარულსა ზედა ვართ მე და | შენ, ქართ- ლი ჩუენ შორის იყავნ თავისუფალ: მე ვარ მწე და მოურავი ქართ- ველთა და ყოველთა ქრისტიანეთა“.
- 20
- მაშინ ერჩდა სპარსთ მეფე კეისარსა, და განთავ- ვისუფლდეს ქართ[ველნი]; და ესე გუარამ კულაპარატი და- დგა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა. იყო კაცი მაშენებელი ეკლე- სიათა და მორწმუნე, ამან იწყო ეკლესია ჯუარის პატიოსნისა, და
- M 410 აქამომდე¹⁰ ჯუარი ველსა ზედა იყო, და ქმნა ეკლესია წელთამდე 25
- ოდენ. და მეფობდა კეთილად და უმფოთველად; არამედ ერისთავ- ნი ქართლისანი ვერ სცვალნა საერისთოთაგან¹¹, რამეთუ სპარსთა მეფისაგან და ბერძენთა მეფისაგან ჰქონდეს სიგელნი მკუიდრობისა- თუის საერისთოთა მათთა, არამედ იყუნეს მორჩილებასა გუარამ კულაპარატისასა.
- 30
- და მოკუდა კათალიკოზი სამოელ და დასუეს სამოელვე. ამანვე გუარამ კულაპარატმან განაახლა საფუძველი ტფილი- სისა სიონისა, რამეთუ ნათესავნი მირიან მორწმუნისა მეფისანი ყოველთა ეკლესიათა მაშენებელნი იყუნეს.

¹ და ჩრდილონი M, და დარჩომილნი B. ² სპარსთგან A. ³ კულაპარატმან A. ⁴ წყობა A. ⁵ ურმიზადს მეფის ცოლის ძმათა M, ურმიზდს მეფესა და ცოლის ძმათა მისთა B. ⁶ ქასრე და დაიპყრა A, და ქასრემ ამბარვეზმან დაიპყრა B, < M. ⁷ იურვცხა A. ⁸ დაუტეობ M, დაუტეობიად B. ⁹ ბერძენნი A. ¹⁰ აქამომდა A. ¹¹ საერისთომან A, საერისთავოთგან M, საერისთვოთაგან B.

- და მოკუდა გუარამ კულაპარატი, და დაჯდა მე მისი სტეფანოზ¹; | მეფობისა სახელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერძენთა შიშისა-
 ¶ 237 ნოზი; | მეფობისა სახელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერძენთა შიშისა-
 A 240 გან, არამედ ერისთავთა მთავრად ხადოდეს. და მოკუდა სამოელ
 კათალიკოზი, და ამან სტეფანოს დასუა ბართლომე კათალიკოზად²
 ესე სტეფანოზ იყო ურწმუნო და უშიში, არა მსახურა 5
 ღმერთსა, არა მატა სჯულსა და ეკლესიათა.
 და ამა-ზე იქმნა შგოთი საბერძნეთს, რამეთუ მავრიკ კეისარსა
 M 411 განადგა ფუკას მკედარი, და მოკლა მავრიკ კეისარი და შვილნი
 მისნი, და დაიპყრა საბერძნეთი ფუკა მკედარმან. მაშინ სიძემან კეი- 10
 სრისამან, სპარსთ მეფემან ქასრე, იწყო ძღუნად და³ ძებნად სის-
 ხლსა სიმამრის და ცოლის ძმათა მისთასა, შესულად და ტყუენვად
 საბერძნეთისა. განძლიერდა ბერძენთა ზედა, და ვერ წინააღუდგა
 ფუკას კეისარი. ხოლო სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, შეუშინდა
 სპარსთ მეფესა და განუდგა ბერძენთა და მიექცა სპარსთა.
 მას ჟამსა ამან ვე მეფემან ქასრე წარმოტყუენა 15
 იელუსალიმი და წარიყვანა ძელი ცხორებისა; და შემდგო-
 მად ამისსა აღილო ღმერთმან კელი წყალობისა ქასრესგან, და შე-
 A 241 იპყრა ძემან თუისმან, და შესუა საპყრობილესა, და მოკუდა სენითა
 ბოროტითა. ხოლო ამა სტეფანოზის-ზე მცხეთას მოაკლდებოდა და
 ტფილისი განძლიერდებოდა, არმაზი აღოჭრდებოდა და კალა აშენ- 20
 დებოდა⁴. ხოლო ძმა სტეფანოზისი, სახელით დემეტრე, აშენებდა
 ეკლესიასა ჯუარისა პატიოსნისასა; რამეთუ სენიგა იყო მის თანა
 ბოროტი, და ვერ შემძლებელ იყო განშორებად კარსა ეკლესიისასა.
 ¶ 238 და სტეფანოზ მთავრობდა ყოველსა ქართლსა ზედა, დაჯდა იგი
 M 412 ტფილისს⁵, და მორჩილობდა იგი სპარსთა. ხოლო შემდგომად
 ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა გამოჩნდა საბერძნეთს კაცი ერთი,
 თუისი მავრიკ კეისრისა, სახელით ერაკლე. ამან მოკლა ფუკა კეი-
 სარი და დაიპყრა საბერძნეთი, განძლიერდა იგი და მოიყვანნა და-
 სავლეთით თურქნი, და შეიკრიბნა სპანი⁶ ურიცხუნი, და წარემართა
 სპარსეთად ძიებად ძელისა ცხოველისა. მოვიდა პირველად ქართლს. 30
 და ამან სტეფანოზ განდგომა არა ინება სპარსთა, განამაგრნა ცი-
 ხე-ქალაქნი და დადგა ტფილისს⁵.
 მოვიდა ერაკლე მეფე და მოდგა ტფილისსა. ხო-

¹ +ხოლო ამან სათმანოზ B. ² კათალიკოზად კათალიკოზად A. ³ ძღუ-
 ნად და<MB. ⁴ მცხეთას მოაკლდებოდა და (კულა აღშენდებოდა) ტფილისი (და)
 განძლიერდებოდა, და არმაზი აღთხელდებოდა. კულა აღშენ[დ]ებოდა M, მცხეთას
 მოაკლ[დ]ებოდა და კალა აღშენდებოდა, ტფილისი განძლიერდებოდა და არ-
 მაზი აღთხელდებოდა B. ⁵ ტფილის A. ⁶ სპანი < A.

10. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

- ლო სტეფანოზი ყო ქუელი მკედარი და შემმართველი, დღეთა
- ქ 242 ყოველთა გამოვიდის¹ | კართა ქალაქისათა, და ებრძოდის ბერ-
ძენთა. მაშინ უკუე მას წყობასა², შინა ჩამოაგდეს სტეფანოზ³, და
მოკლეს; და დაიპყრა კეისარმა[ნ] ტფილისი. ხოლო ციხესა კალა-
სასა დარჩეს კაცნი, და არა მიერთნეს მეფესა; ციხით გამოღმართ
ციხისთავმან აგინა მეფესა და რქუა: „ვაცის წუერნი გასხენ, ვაც-
M 413 ბოტისა კისერი გათქს“ მაშინ ბრძანა მეფემან: „დაღაცათუ კაც-
ქ 239 მან ამან ბასქრობით მრქუა მე ვაც-ბოტობა⁴, არა არს ცუდ სიტ-
ყუა მისი“. და მოიღო წიგნი დანიელ, და პოვა მას შინა წერილი
ესრეთ: «გამოვიდეს ვაცი დასავალით, და შემუსრნეს რქანი ვერ-
მი[სა აღმოსავლი]სანი. მაშინ განიხარა კეისარმან და დაიდასტურა,
რამეთუ ყოველი განემარჯუებოდა. მაშინ კეისარმან მოუწოდა ძესა
ბაკურისსა, ქართველთა მეფისასა, ნათესავსა დანისასა, ვახტანგის
ძისასა, რომელი ერისთაობდა კახეთს, რომელსა ერქუა ადარნასე,
და მისცა ტფილისი და მთავრობდა ქართლს⁵, დაუტევა მის თანა
ერისთავი, რომელსა ერქუა ჯიბლაძე, და უბრძანა ბრძოლა კალისა.
და თუით | წარემართა მეფე.
- შემდგომად მცირედთა დღეთა წარიღეს კალა
- A 243 |და შეიპყრეს ციხისთავი იგი. ამან ერისთავმან პირველად⁷ პირი
დრაჰკნითა⁸ აღუვსო და რომელ სიტყუითა შენითა კეისარმან განი-
ხაროს⁹. და შემდგომად ამისსა ტყავი გაჰკადა და კეისარსა უკანა
მისწია გარდაბანს: კადრებისათუის მეფისა უყო ესე. და ესევეთა
რითა სიკუდილითა წარეგნეს სტეფანოზ და მსახურნი მისნი. ამის
თუის უყო ესე ღმერთმან მთავარსა მას სტეფანოზს¹⁰, რამეთუ¹¹
- M 414 არა მადლობითა¹² ღმრთისათა ცხოვნდებო | და: მორწმუნეთა ემტე-
რებოდა და ურწმუნოთა მოყურობდა.
- | მაშინ კუალად წარიღეს ბერძენ[თა] საზღვარი ქარ-
ქ 241 თლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღუის პირი¹³. და შვილნი
სტეფანოზისნი დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთისათა, ხოლო ყოველი
ქართლი დაიპყრა ადარნასე¹⁴, ბაკურის ძემან, მთავრობით, და მეფის
სახელი ვერცა მან იპყრა¹⁵. და ერისთავნი იგი თუისთუისსა საერის-
თოსა ზედა შეუცვალებელად მორჩილობდეს ადარნასე მთავარსა.

¹ გამოვიდის გამოვიდის A. ² წყობასა MB, წელიწადსა A. ³ სტეფანოზ A.
⁴ ვაც-ბოტობა AM. ⁵ და მთავრობა ქართლისა MB. ⁶ ჯიბლაძე A, ჯიბლაძე MB.
⁷ პირველად A. ⁸ დრაჰკნითა < A. ⁹ რომელ კეისარმან სიტყუითა მისითა განი-
ხარა M, რომელ სიტყუითა მისითა კეისარმან განიხარა, რომელი თქვა სადიდებე-
ლი მეფისა ერაკლესი B. ¹⁰ სტეფანოს A. ¹¹ რამეთუ < A. ¹² მინდობითა MB.
¹³ ბირი A. ¹⁴ ქარდთლირნასე A. ¹⁵ იკადრა MB.

- ქ 242 | ხოლო ერაკლე შევიდა¹ სპარსეთად, და მოკლა ხუასრო მეფე, და წა-
რილო ბაღდადი, და წარმოიყვანა ძელი ცხოვრებისა, უკუმოიარა გზა
A 244 ქართლისავე, მემუიღესა წელსა რათგან ჩაევლო. | და ეკლესია ჯუარის
პატიოსნისა და სიონი ტფილისისა გაესრულნეს ადარნასე ქართლისა
ქ 243 მთავარსა. მაშინ ერაკლე |მეფემან წაასხნა მანგლისით და ერუშეთით 5
ფიცარნი და შამშქუალნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, რო-
მელნი მოცემულ იყუნეს კოსტანტინესგან მირიანისდა.
M 415 შეწუხნა ადარნასე², ქართველთ მთავარი, და
ევედრებოდა კეისარსა, რათა არა წარიხუნეს ნიჭნი იგი
ღმრთისა-მიერნი. არა ისმინა კეისარმან ვედრება მისი და წა- 10
რიხუნა.
ხოლო ამის ადარნასეს-მემ გარდაიცვალნეს სამნი კათალიკოზო-
ნი: იოვანე, ბაბილა და თაბორ. მოკუდა ადარნასე, დადგა³ მის
წილ ძე მისი სტეფანოზ. ესე სტეფანოზ იყო უმეტეს ყოველთა
ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნე და განმწმედელი სჯუ- 15
ლისა, მაშენებელი ეკლესიათა, და მან მოადგნა ზღუდენი ეკლესია-
თა ჯუარისა პატიოსნისათა, და აღაშენა დარბაზნი, და დაუწერა
კრება⁴ ყოველთა პარასკევთა, და მუნ შეკრიბნა ყოველნი ებისკო-
პოზნი და მღდელნი მის ადგილისანი კათალიკოზის თანა, წინაშე
A 245 პატიოსნისა ჯუარისა; ადიდონ პარასკევი⁵. ხოლო საკათალი- 20
ქ 244 | კოზოსა არიან კრებანი ყოველთა ხუთშაბათსა⁶, და ადიდიან წმიდა
სიონი, ვითარცა დიდსა ხუთშაბათსა, საიდუმლოსა ჯორცსა და სი-
სხლსა ქრისტესსა. ხოლო მცხეთას საეპისკოპოზოსა არიან⁷ ყოველ-
თა საშაბათთა⁸ კრება და ჯსენება პირველ-მოწამისა⁹ სტეფანესი
და ყოველთა მოწამეთა, და დიდისა მის განძლიერებისა 25
სპარსთასა, რომელ წამებულ იყუნეს აბიბოს [ნ]ეკრესელ ების-
კოპოზი, რამეთუ მოაქცივნა უმრავლესნი მთეულნი არაგუისა აღმო-
სავალით. ხოლო პატიოსანი გუამი მისი დადგეს მცხეთას, საეპის-
კოპოზოსა, სამარხავსა ებისკოპოზთასა. და დღესასწაულსა უფროს
ყოველთა დღესასწაულთასა შეკრებიან და [ა]დიდებდიან ღმერთსა. 30
მათ ჟამთა გამოჩენილ იყო მომად¹⁰, ნათესავი ისმაელისი, მო-
ძღუარი სარკინოზთა სჯულისა, და ყოველი არაბია და იამანეთი¹¹
დაიპყრა, და მოკუდა იგი. დადგა მის წილ აბოზიქარ, და შევიდა
სპარსეთს. რამეთუ ვინათგან შესრულ იყო ერაკლე მეფე სპარსეთს

¹ შევიდა შევიდ A. ² ადარნასა A. ³ დაადგა A, და დადგა M, და დაჯდა B.
⁴ კრება < A. ⁵ + ვითარცა დიდი პარასკევი MB. ⁶ ხუთშაბათთა MB. ⁷ არნ B.
⁸ შაბათთა B. ⁹ მირველ-მოწამისა A. ¹⁰ მო'ამად M, მაჰმედ B. ¹¹ იამანიათე A,
იმანეთი M.

და განერყუნა სპარსეთი, არავინ იყო წინააღმდეგომ¹ სპარსეთს.

A 246 ამან აბიბაქარ აგარიან[მან] დაიპყრა | სპარსეთი, შევიდა ბაღდადს, მძლავრობით დაუტეობია² უმრავლესთა სპარსთა ცეცხლის-მსახურება, და მოაქცივნა სარკინოზად. და მოკუდა იგი, და დადგა ომარ, და განძლიერდა უმეტეს იგი. უთხრეს მეფესა ერაკლეს, ვითარ შემოვალნ³ აგარიანნი შაშად და ჯაზირეთად, რომელ არს შუამდინარე. და გამოვიდა ერაკლე ფილისტიმად, რათა ეწყოს მუნ.

ჭ 245 ხოლო იყო მონაზონი, კაცი ღმრთისა, და მან რქუა მეფესა: „ივლ-

M 417 ტოდე, რამეთუ | უფალმან მისცა აღმოსავლეთი და სამხრეთი⁴ სარკინოზთა, რომელ არს სარას ძა[ლ]ლთა⁵. და მონაზონისა მის სიტყუითა⁶ ესე უთხრეს ერაკლე მეფესა ვარსკულავთ-მრაცხველთა⁷ და სრულთა მისანთა.

აღაშენა ერაკლე სუეტი და მას ზედა დაწერ: „მ შ უ ი დ ო ბ ა, შ უ ა მ დ ი ნ ა რ ე ო და ტ ფ ი ლ ი ს ო⁸, ვიდრემდის წარკდენ შუიდნი შუიდეულნი“. შუიდეულისათუის ესრეთ პოვეს ჟამი განსაზღვრებული⁹ ფილასოფოსთა რმისტორმან იჯინტონის¹⁰ წიგნთა შინა¹¹, რომელ არს ორმოცდაათი¹² წელი. ხოლო მონადის გამოჩინებადმდე¹³ გარდასრულ იყუნეს წელნი ცხრაას¹⁴ ოცდაშუიდ-

A 247 ნი. მაშინ ყოველნი | ნათესავნი ბერძენთანი ჰვლმიდეს ქუეყანათა შინა განძსა, რათა რაჟამს გამოვიდენ, პოვენ განძნი იგი და არღა - რა ნახონ ჭირი იგი წაღებასა და კუალად გამოღებასა.

და აღმოვლო ერაკლე კეისარმან გზა რანისა და მეორედ შემოვიდა ქართლად. და რქუა ნათესავსა სპარსთასა¹⁵, რომელნი შემოლტოლვილ იყუნეს სარკინოზთაგან, უკეთუ: „უ წ ყ ი თ, ვ ი თ ა რ - მ ე დ და ს რ უ ლ და მ ე ფ ო ბ ა თ ქ უ ე ნ ი, და უ ტ ე ვ ე თ ჩ რ დ ი - ლ ო და შ ე მ [ო ვ ე დ ი თ ჩ უ ე ნ თ ა ნ ა]“. და მათ დაუტევეს ქუეყანა ესე, და დაფლნ | ეს განძნი მათნი; რომელნიმე წარჰყვეს, და რომელნიმე დადგეს, და შეიქმნნეს |¹⁶ ყოვლისა საგანძურისა გუჯარნი. და რა გუჯარი დაწერეს, აღწერეს ნათესავი თუისი, რათა, ოდეს გამოვიდეს ბერძენნი, მით გუჯრითა მოიძივნენ ნათესავნი მათნი და თვითოეულად განუყონ ქუეყანა და განძი.

| ხოლო სტეფანოზს ესხნეს ორნი ძენი, არჩილ და მიჰრ. და განუყო ყოველი ხუასტაგი სამეფოსა მისისა, საგანძური ოქროსა

¹ წინააღმდეგომ A. ² დაატევებინა M, დაატეობინა B. ³ შემოვლეს M, შემოვლენ B. ⁴ სამხროა A. ⁵ რომელ არს თარგმანი სარას ძალითა M, რომელ არს თარგმანი მისი სარას ძაღლი B. ⁶ სიტყუათა A. ⁷ ვარსკულავთა-მრაცხველთა MB. ⁸ ფლისტიმო M, ფილისტიმო B. ⁹ არანერვიული A. ¹⁰ ჰრიმის ტროსამან (ტროსმან B) იჯინტონის MB, ¹¹ + სა კინოზთათუის M, რომელ არს სარკინოზთათუის B. ¹² ომოცდაათი. ¹³ + ალექსანდრეს წელთაგან M, ალექსანდრესითაგან B. ¹⁴ ცხრაას < A. ¹⁵ სპარსთასა A. ¹⁶ შეიტანნეს MB.

- ქ 248 და ვეცხლისა, თულთა | პატიოსანთა: და ნახევარი წარილო ქუეყანასა ეგრისასა, და წარიყვანა მიჰრ¹, ძე თუისი პირმშო; და ნახევარი საქონელისა თუისისა მისცა არჩილს, უმრწემესა ძესა თუისსა.
- A 248 ხოლო არჩილ დაფლა საგანძური უფროსი ჳევსა კახეთისასა, ხოლო სამსახურებელნი ოქროსა და ვეცხლისანი ხევსა უჯარმოსასა, და საგანძურნი ქართლისა და ჯავახეთისანი დასხნა გორს, რომელი მანვე ერაკლე განაჩინა სამალავად განძთა მათთუის, რომელნი თანა ვერ წარქონდეს. სახელი გორისა² მის არს ტონითი³ და თარგმანებით „ძთა ოქროსა“. და დასუა მას ზედა ტილისმი, რათა ვერვინ შეუძლოს გამოღებად. ხოლო საგანძურნი ყოველთა ქართლისა ეკლესიათანი დაფლნა⁴ დიდისა სიონისა აჩრდილსა მცხეთას. და შემდგომად მცირედთა | ჟამთა შვეიდა არჩილცა ეგრისადვე.
- M 419
- ქ 249 რამეთუ მოიწია [ამი]რა აგარიანი ქართლად, რომელსა ერქუა ყრუ მურვან, ძე⁵ მომადისი, რომელი წარმოველინა ეშმის⁶ ამამომლსა⁷, ძესა აბდალ-მელიქისსა, ნათესავისაგან ამათისა. ამისთუის ეწოდა ყრუ, რომელ მეორედყ არა მითუალვიდა სიტყუასა განმზრახთასა.
- და ყოველნი მთავარნი და პატიახშნი, ნათესავთანი ერისთავთა და წარჩინებულთანი, | შვეიოდდეს კავკასიად, და დაიმაღლნეს ტყეთა⁸, და ღრეთა. და მოვლო ყრუმან მურვან¹⁰ ყოველი კავკასია, და დაიპყრა კარი დარიელისა, დარუბანდისა, და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი. და უმრავლესნი ციხენი ყოველთა საზღვართა ქართლისათა. | და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლისანი და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით კუალად მიიცვალნეს აფხაზეთად, შეუდგა კუალსა მათსა და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი ქუეყანისა ეგრისისანიცა. | და ციხე იგი სამ-ზღუდე რომელ არს ციხე გოჯი, შემუსრა, და შევლო ზღუდე, საზღვარი კლისორისა¹¹. და მოსლვასა მისსა კათალიკოსი იყო თავგორა.
- და ვითარცა შევლო ყრუმან კლისორა¹² რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი | საბერძნეთისა და საქართველოსა, და შემუსრა ქალაქი აფხაზეთისა და აფშელეთისა¹³ ცხუმი, და მოადგა ციხესა ანაკოფისასა, რომელსა შინა არს ხატი ყოვლად წმიდისა ღმრთის-მშობელისა, არა კაცობრივითა ჳელითა დაწერილი, არამედ ზეგარდამო, რომლისა არავინ უწყის-ვინა იგი მოსრული
- M 420

¹ მჰირ A. ² სახელი ქ გორისა A. ³ ტნთიო M, ტონთიო B. ⁴ დაფლნა < A. ⁵ დისწული B. ⁶ ებიმს M, ეშიმს B. ⁷ + ზაღდადეღასა MB. ⁸ ეწოდა მეორედ ყრუ რომელ A. ⁹ კლდეთა MB. ¹⁰ ყრუ მურვან A, ყრუმან MB. ¹¹ კილისურისა M, კლისურისა B. ¹² კლისოსისა A. ¹³ აფშელეთისა B, აფბილეთისა M.

- A 250 იპოვა თავსა ზედა მის გორისასა, |რომელსა ზედა მოსდგამს სამ-
ხრით ზღუა და ჩრდილოთ ჭალაკი მწყურნები. მუნ შინა იყუნეს
მაშინ მეფენი ქართლისანი მირიან¹ და არჩილ; ხოლო მამა მათი
გარდაცვალებულ იყო და დამარხულ ეგრისს შინა. და ერისთავი
კეისრისა ლეონ შესრულ იყო ციხესა შინა სობღისსა, რომელ არს
გარდასლვასა ოვსეთისასა, და ვერვინ შემძლებელ იყო წყობად ყრუ-
სა; რამეთუ იყუნეს სპანი მისნი უფროს და უმრავლეს ჭალაკთა
5
- ჭ 252 ეგრისისათა. |მაშინ რქუა არჩილ მირიანს², ძმასა თუისსა: „მიწყუ-
დეულ არს ციხე-ქალაქ(ნი) ესე შემუსრვად; და უკეთუ შეიპყრნეს³
წელთა, გამოიკითხნეს ყოველნი საგანძურნი ნამალევენი, რომელნი
იგი დაფვლენით ქუეყანასა ჩუენსა, მონაგებნი მირიან ღმრთივ-გან-
ბრძნობილისანი, და კუალად ვახტანგ ღმრთივ-განბრძნობილისა
10
- M 421 მეფისანი, და ყოველთა შვილთა მათთა, რომელთა გუშვნეს ჩუენ.
და ი გ ი ც ა ი თ ხ ო ვ ო ს ჯ ე ლ თ ა ჩ უ ე ნ თ ა გ ა ნ , რ ო მ ე ლ ი დ ა -
მ ა ლ ა ე რ ა კ ლ ე მე ფ ე მ ა ნ , რ ო მ ლ ის ა წ ე რ ი ლ ი დ ა ვ დ ე ვ ი თ (და) ო რ თ ა
15
- A 251 მათ თანა გუირგუინთა ზურმუხტისა და იაგუნდისა | და მოწეული-
სათა, რომელნი გამოიტანნა მამამან ჩუენმან, დიდმან მეფემან
ვახტანგ, ინდოეთით და სინდეთით, დაფვლენით იგი უჯარმოს,
მახლობელ შორის ორთა მათ კოშკთა უმცველოთა, და ყოველი
იგი აღწერილ არს გონებასა ჩემსა. და შე ნ წ ა რ ი ხ უ ე ნ ო რ ნ ი
20
ი [გ ი] გ უ ი რ გ უ ი ნ ნ ი მ ი ს ვ ე ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ნ ი , რ ო მ ე ლ ნ ი
მ ი უ ძ ღ ვ ა ნ ნ ა ს პ ა რ ს [თ ა] მე ფ ე მ ა ნ , ე რ თ ი მ ი რ ი ა ნ ს და ე რ თ ი
ვახტანგს, ყოვლისათუის⁴ ოქროსა და ვეცხლისა⁵, რომელი აჰკიდა
სატუირთავსა ხუთასსა და მკუირცხსა⁶ ორი ათასსა, და შე ნ და
25
მამამან ჩემმან დასდევით იგი ქუთათისს⁷ და ციხე გოჯს. ხოლო მე
გუირგუინი ჩემი მარტოდ დავდევე. აწ, უკეთუ მოვსწყდეთ, განძი იგი
უცნაურად დარჩეს. და მოსულასა ბერძენთასა ძიება ყოს კეისარმან
ნათესავისა ჩუენისათუის, და მოსცეს მეფობა და განძი იგი, არა
- M 422 ვიქმნეთ ჩუენ მიზეზ ოკრებისათუის ქართლისა და საბერძნეთისა,
არამედ შევიდეთ⁸ და ვეწყუნეთ ზღლით კერძოსა მას გუერდსა
შინა. თუ ენებოს ღმერთსა, ერთითა იოტოს ათასი და ორითა
ბევრი“.
- ჭ 253 | და | მივიდეს წინაშე წმიდისა მის ხატისა ყოვლად წმიდისა
A 252 ღმრთის-შობელისა თაყუანის-სცეს შევრდომით და იტყოდეს: „გან-
ვალთ სასოებითა ძისა შენისათა და ღმრთისა ჩუენისათა, რომელი
35

¹ მირ B. ² მირიან A, მიჰრს B. ³ შეგიპყრნეს M, შეგვიპყრნეს B. ⁴ ყოველსა
თანა MB. ⁵ ვეცხლსა MB. ⁶ მკუირცხლსა MB ⁷ ქუთათის A. ⁸ არა შევიდეთ A.

იშვა შენგან, და მისა შეწირე ოხა ჩუენთუის“. და იყო მათ თანა სიმრავლე მცირედ ტაძრეულისა მათისა, ნათესავი ერისთავთა და პატიახშთა¹ ათასი, ხოლო სპათაგან აფხაზთა მბრძოლი ორი ათასი. და ვიდრე განთნებამდე მოავლინა უფალმან სარკინოზთა ზედა ხორშაკი ბლუარისა და გუემნა იგინი სატლითა სისხლისათა და ეჩუენა მას ღამესა არჩილს ანგელოზი უფლისა, რომელმან რქუა მას: „წარვედით და ეწვენით აგარიანთ; რამეთუ მიმივლენია მათ ზე- და გუემა სასტიკი მომსრველი, კაციტგან მიპირუტყუთამდე. გან- რა-ხუიდეთ, გესმეს ჳმა ტირილისა და ვაეზისა. ხოლო ეწნე იყვენით და განძლიერდით სასოებითა ღმრთისათა“. დავითარცა განთენდე- ზოდა, ისმა ბანაკით მათით ჳმა ტირილისა და გოდებისა.

- M 423 | მ ა შ ი ნ გ ა ნ ვ ი დ ე ს ს ა ს ო ე ბ ი თ ა ღ მ რ თ ი ს ა თ ა წ ყ ო ბ ა დ
- A 253 მათდა, ეწყუნეს; და უფალმან მოსცა ძლევა მტერთა² მცირედთა ერთა ქრისტიანეთა, და მოსწყუიდნა სატლითა სარკინოზთაგან ოცდათხუთმეტი ათასი, ხოლო მახუილითა-სამი ათასი. და იწყლა მიჰრ მარზაკითა ფერდსა. ხოლო ქრისტიანეთაგან მას დღესა შინა
- ჰ 254 მოკლეს კაცი სამოცი, | სარკინოზთა ცხენი დაეცა ვითარცა³ ჳალაკი, და ჩააყრიდეს⁴ ყოველსა მჯს ზღუასა⁵.
- მ ა შ ი ნ ი ხ ი ლ ა ა გ ა რ ი ა ნ მ ა ნ ვ ი ნ მ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ა , რ ო - მ ე ლ ს ა ე ტ ყ ო დ ა რ ე ც ა მ ო ც ი ქ უ ლ ი მ ა თ ი : „ მ ო უ ც ე მ ი ა ღ მ ე რ თ ს ა ძ ლ ე ვ ა მ ტ ე რ თ ა ჩ უ ე წ დ ა ვ ი დ რ ე ა ღ ს რ უ ლ ე ბ ა დ მ დ ე ა თ თ ა მ ე ფ ე თ ზ ვ ი - თ ა რ ც ა რ ქ უ ა ღ მ ე რ თ მ ა ნ ა ბ რ ა მ ს და აგარს. არამედ ეკლესიათა და წმიდათა კაცთა ეკრძალეზოდეთ, ვითარცა იგი გამცენ კურანსა შინა ჩემსა“. მსწრაფლ აღიყვანეს⁶ და უკუნ იქცეს კუალსავე თუის- სა, და აღიარეს ციხე გოჯი, და დაიბანაკეს წყალთა მათ ზედა ორთა, მსგავსად ერთისა⁷. და გარდამოჳდა წუიმა მძაფრი, აღდგენ მდინარენი სასტიკად; და მიმართა უფროსმან კალმას აბაშთა, და
- M 424 წარიღო მათგანი მკუირცხლი სამი⁸ ათასი, და მიმართა უმცროს- მან წყალმან მწედართა, რომელთა იგი ბანაკი იყო უჳალაკე, რო- მელნიმე ივლტოდეს ადგილითა, რომელნიმე ხეთა ზედა გაჯდეს
- A 214 და წაიღო ცხენი ოცდათხუთმეტი ათასი. მიერთგან სახელ ედვა ორთა მათ მდინარეთა: ერთსა⁹ ცხენისწყალი და ერთსა აბაშა. და აღიყარა¹⁰ მუნით, და შემოვლო გზა¹¹ გურიისა, განვლეს სპერისა, და სიმრავლისაგან არა შეჩენილ იყო კლება. ხოლო უწინათ დას- ჳრეს კუდეზი ცხენთა მათთა, რამეთუ თიჯისაგან ვერ იარებოდეს.

¹ ჳტიალშთა M. ² მტერთა < MB. ³ ვითარსა A. ⁴ ჩაჳყრიდეს M. ჩაყრი- დის B. ⁵ ზღუდად MB. ⁶ აღიყარნეს MB. ⁷ მსგეფსსა ერთსა B, მსგეფსისასა ერთ- სა M. ⁸ ოცდასამი MB. ⁹ ერთსა ერთსა A. ¹⁰ დაიჳყრა A. ¹¹ გზა < A.

- ჭ 255 | ხოლო იქმნა მას ჟამსა შინა განრყუნო ქუეყანა ქართლისა, სომხითისა და რანისა: რამეთუ არღარა იპოებოდა ნაშენები და არცა საჭამადი კაცთა და პირუტყუთა ყოვლად. და წარავლინეს მოციქული საბერძნეთს მეფესა წინაშე მიჰრ, და არჩილ, და ერისთავმან აფხაზეთისამან, და აუწყეს ესე ყოველი, რაცა იქმნა ღმრთისა მიერ ჳელითა მათითა. ხოლო მან წარმოსცა ორი გუჯარი და გუირგუინი მირიანისი¹ და არჩილისა, და მოუწერა მათ თანა, ვითარმედ: „თქუენი იყო მეფობა, სიმჳნე და სიბრძნე ქართლს შინა; დადაცათუ აწ იდევენებით ჩუენ | თანა | მსახურებისათუის ჯუარისა, მოქცევასა 5
A 255 ჩუენსა, ვითარცა ამითქუა ჩუენ ღმერთმან, ჩუენ თანა იდიდნეთ. 10
M 425 არამედ დაადგერით სიმაგრეთა შინა თქუენთა, ვიდრემდის წარჳდენ წელნი მათნი სამასნი; რამეთუ ორას მეერგასესა² წელსა განიყოს³ მეფობა მათი, და განსრულებასა მესამისა წლისასა მოეცეს ძალი მეფობასა ჩუენსა. შემუსრნეთ აგარიანნი, და ყოველნი მათნი ამაღლებულნი დამდაბლდენ, და ჩუენ თანა მადიდებულნი ამაღლდენ“.
- და მოუწერა ლეონს ესრეთ სახედ: „ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩუენგან ქმულ არს ვნება და მეფეთა მათთაგან ჩუენდა მომართ თანადადგომა. ესე მსახურება დადვეს ჩუენ თანა საყდარსა ამას სამეუფოსა: პირველად ნათელი მოიღეს ჳელსა ჩუენსა ქუეშე; კუალად შემუსრვისაგან დაარჩინეს დიდი ქალაქი პონტოსა, და შორის ჩუენსა და შორის სპარსთა ყვეს მშუიდობა. რამეთუ იგივე ვახტანგ შუამდგომელ იქმნა, და ჳრმლითა 20
A 256 მისითა უკუმოილო სამეფოსა ამის პალესტინე და ორი ნაწილი ჯაზირეთისა. აწ თუმცა ღმერთსა არა მაგათ მიერ დაუბრკოლა ბორ | ოტი ეგე მტერი, მო-მცა-სრულ იყო ვიდრე კოსტანტიპოლედმდე. და შვილთა შორის ნებროთისთა წარჩინებულ ყუნა ღმერთმან ეგენი, რამეთუ არა მოაკლდეს ნათესავსა მათთა ბრძენი გულისჳმის-მყოფელი და მბრძოლი, ვითარცა ესე მოგვითხრობს ჩუენ აღწერილი 30
გუჯარი, რომელსა შინა აღწერილ არიან მეფენი და წარჩინებულნი ტომებით და სოფლებით მათით. შენდა მიბრძანებიეს ერისთაობა აფხაზეთისა შენ და შვილთა და მომავალთა შენთა უკუნისამდე. არამედ კეთილად აპატიობდი⁴ მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა.
ჭ 257 ამიერითგან ნულა | რამცა ჳელგეწიფების ვნებად მათდა, საზღვართა მათ ეგრისათა, ვითარმედ⁵ იყუნენ მანდა ანუ განვიდენ მანდით. მიჰრ 35

¹ მიჰრსა B, მრისა M. ² მეერგასესაზ A. ³ განველთოს MB. ⁴ ჳპატიობდი M, ჳატიობდი B. ⁵ ვიდრემდის MB.

- დამძიმდა წყლულებისა მისგან მოსიკუდიდ, და რქუა ძმასა თუის-
სა არჩილს: „მე ესერა წარვალ, ძმა-უფალო¹, მამათა ჩუენთა თანა;
[არამედ წარმეც და დამფალ საფლავსა მამათავე ჩუენთა თანა]²,
და შენ გაუწყო ადგილი საგანძურთა ჩუენთა ნამალევეთა სადა არს.
- A 257 და არა მივის მე წული შვილი მკუიდრად, | [არამედ მისხენ შვიდნი 5
ქალნი. აწ შენ ხარ მკუიდრი სახლისაგან]³ მეფობისა ჩუენისა, მირი-
M 427 ან მეფისა. | და შენ თუით უწყი, ვითარმედ ქალი შვილი ჩუენი არა
მივსციტ ერისთავთა ჩუენთა ცოლად. ანუ მივსციტ მეფეთა, ანუ მო-
ვინყე-ვიდის ნათესავი სპარსთ მეფეთა, ვითარცა ფეროზ, რომელსა
მისცა მირიან მეფემან ასული ცოლად. ხოლო ჩუენ შემეცირებულ 10
ვართ, რამეთუ შენ ხარ უცოლო და ჩუენ ვართ უძეო.
- აწ რათგან⁴ მოიყვანიან მამათა ჩუენთა ცოლნი
ასულნი ერისთავთა ჩუენთანი და [მისციან ასულნი
თუისნი მათ, და ქუეყანანნიცა ქართლისა მისციან
მათ, და შენცა]⁵ მისციენ⁶ მათ ასულნი ჩემნი, განუყვენ მათ 15
ქუეყანანი ქართლისანი, ნახევარი შენ და ნახევარი მათ. ხოლო საუ-
ხუცესოდ რომელ მქონდა, მიმიცემია შენდა, და გქონდეს საუხუცესოდ:
ეგრისი, სუანეთი და თაკუერი, არაგუეთი⁷ და გურია. ხოლო კლარჯე-
თი და შუა მთიულეთი მიეც ასულთა ჩემთა, რათა მუნ შინა იყუნენ
ჟამთა ამათ ბოროტთა. მამა ჩუენი მოკუდა შგოთსა ამას შინა, და ვერ 20
ქ 258 წარვევით მცხეთას, წარსცენ | ძუალნი მისნი და დაფლენ საყდარსა
ქუთათისსა, რათა იყოს იგი საწამებელად სამკუიდროსა⁸ ჩუენისა,
A 258 და შენ დაადგერ აქა და ემოყურებოდე ბერძენთა, ვიდრემდის გან-
M 428 | ქარდეს ზნელი ესე“. და მოკუდა მირ, და წარმოსცეს მცხეთას,
და დაფლეს ზემოსა ეკლესიასა შესავალსა კარისასა. 25
- არჩილ მოუწოდა ერისთავთა ქართლისათა, და მისცნა ძმის-
წულნი: ერთი მისცა მამის ძმასა, შვილსა⁹ გურამ კულაპარატისსა,
რომელსა ჰქონდა კლარჯეთი და ჯავახეთო მეორე მისცა პატიახშსა,
ნათესავსა ფეროზისსა, რომელი მთავრობდა თრიალეთს, ტაშირს
და აბოცს¹⁰; მესამე მისცა ნერსეს ნერსიანსა, რომელი იყო იგი წარ- 30
ჩინებული ვახტანგ მეფისა; მეოთხე მისცა ადარნესეს¹¹ ადარნესიანსა,
და ორთავე ამათ განუყო ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი; მე-
ხუთე მისცა ვარზმანს და მისცა კოტმანიტგან ქურდის-კევამდე.
იყო ესე ვარზმან ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა, რო-

¹ ძმაო ჩემო B, ძმაო M. ² არამედ - ჩუენთა თანა < A. ex homoioteleuto.

³ არამედ - მკუიდრი სახლისაგან < A ex homoioteleuto. ⁴ რაგან A. ⁵ მისციან--
შენცა < AM ex homoioteleuto. ⁶ მიეც B. ⁷ არაგვით M, არგვეთი B. ⁸ სამკუიდ-
როსა A. ⁹ მამის ძმისწულის შვილსა MB. ¹⁰ აშოტს A. ¹¹ ადენესეს A.

- მელი იყო დედის ძმა ვახტანგ მეფისა; მეექვსე მისცა ჯონ-
 ჭ 259 ბერს ჯონბერიანსა¹, რომელი იყო იგი ნათესავი მირიან მეფისა
 შვილთაგან რევის ძეთასა; და მისცა ჯუარი და ხერკი და ყოველი
 მთელეთი, მანგლისისკვევი და ტფილისი. ხოლო ნაწილი არჩილი-
 A 259 სი იყო განზოგებით გამონაყოფი ყოველთა | ამათ ჳევთაგან. და ვი- 5
 თარ (დაუმძიმდა) იხილეს, რამეთუ ჯონბერს² უმეტესი ნაწილი მის-
 M 429 ცა, დაუმძიმდა რამე მცირედ სხუათ | ამათ, და განუტევენა მთავარნი
 ესე თუის-თუისად ადგილად. ხოლო არჩილ მოუწოდა ლეონს და
 რქუა: „კურთხეულ იყავნ შენ უფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად
 იღუაწე სტუმრობა ჩუენი, და დამიცვენ ჩუენ ადგილთა შენთა მშუი -
 დობით. გარნა აწ უწყის³ შენებად ადგილთა ჩუენთა კლისურით-
 გან აღმართ. წარვალ და დავემენები ციხე გეგუთს⁴ და ქუთათისს⁵.
 აწ ითხოვე თავისა შენისა, რა გნებაგს ჩემგან, ნაცულად მსახურე-
 ბისა შენისა“. ხოლო ლეონ რქუა: „მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე
 მკუიდრობით კეთილად სიმგნითა მისითა, ხოლო მიერიტგან არს
 ესე მამულობით სამკუიდრებელ ჩემდა კლისურითგან ვიდრე მდი-
 ნარედმდე⁶ დიდად ხაზარეთისა, სადა წარწუდების⁷ წუერი კავკასი-
 ისა ამისი. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი ესე ღირს
 ყვენ შვილად და ძმად შენდა. არა მინდა ნაწილი შენგან, არამედ
 ჩემიცა ესე შენივე იყოს“. 20
- A 260 მაშინ მისცა ლეონ ძმისწული | მისი გურანდუხტ
 და გურიგუინი, რომელი⁸ ბერძენთა მეფესა წარმოეცა
 მირისტვის⁹. ყვეს აღთქმა და ფიცი საშინელი, ვითარმედ არა
 იყოს მტერობა მათ შორის, არამედ ერჩდეს ლეონ არჩილს ყოველ-
 M 430 თა დღეთა მისთა. და წარმოვიდა აჩრილ და დაემკუიდრა ეგრისსა 25
 ვიდრე¹⁰ შორაპანამდე. განაგნა ციხენი და ქალაქნი და აღაშენა ციხე
 საზღვარსა ზედა გურიისა და საბერძნეთისასა. და წარვდა ამას შინა
 ჭ 260 წელიწადი თორმეტი, და იწყო შენებად ქართლმან. ხოლო განრყუ-
 ნილ იყო საყოფლად მცხეთა. გარდავიდა არჩილ ეგრისით და და-
 ჯდა ნაცხვარსა თანა ჳიდრისსა. 30
- მაშინ მოვიდა მთავარი ერთი მისა, რომელი [იყო]
 ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე,
 მისწული ადარნესე ბრმისა, რომლისა მამა მისი მზახლებულ¹¹ იყო
 ბაგრატიონთად¹², და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერისთავად

¹ ჯუანშერს ჯუანშერიანსა B, ჯუანზორს ჯუანზორიანსა M. ² ჯუანშერს B, ჯუანზერს M. ³ უწყის AM, უწყი ესე B. ⁴ ციხე გოჯს MB. ⁵ ქუთათის A. ⁶ მდინარედმდე A. ⁷ წარწუდების A, დასწუდების MB. ⁸ რომელი რომელი A. ⁹ მი-
 რიანისათუისა MB. ¹⁰ ეგრისსავე A. ¹¹ მზახებულ MB, ¹² ბაგრატიონიანთადვე MB.

- არეთა სომხითისა, დატყუეობასა მას ყრუისასა შთასრულ იყო იგი შვილთა თანა გურამ კულაპარატისთა კლარჯეთს, მუნ დარჩომილ იყო. ითხოვა არჩილისაგან და რქუა: „უკეთუ ინებო, | მყო მე ვითარ-
A 26I ცა მკუიდრი შენი, მომეც ქუეყანა“. და მისცა შულავერი¹ და არ- 5
ტანი. ამისსა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად, [და ყოველ-
თა ტადრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი და]² აზნაურ ყუნა იგი-
ნი, აღაშენა ეკლესია სამძორს, შეირთო ცოლი, ასული გურამ
M 431 კულაპარატისა, რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა, ბერძ-
ნის ცოლის ნაშობთა. დაჯდა | წუქეთს და აღაშენა კასრი, და ჰევ- 10
სა ლაკუასტისსა აღაშენა ციხე. და პოვნა წუქეთს მთავარნი
რომელთადა³ მიეზომა⁴ ვახტანგ მეფესა წუქეთი, და იყო მაშინ
რომელი ერისთაობდა თუშთა და ხუნძთა⁵ ზედა და ყოველთა წარ-
მართთა მის მთისათა, სახელით აბუ-ხუასრო და არა ინება მისგან
წაღებად წუქეთი.
აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნოჰატას წ⁶, ორთა 15
წყალთა შუა. ხოლო ნოჰოტელნი უწინარეს იყუნეს კაცნი წარ-
მართნი და მჯეცის-ბუნებანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი
და იძულებით მონათლნა⁷ იგინი. განძლიერებულ იყუნეს სარკინოზნი
ქუეყანასა რანისსა. დაეპყრა გაზირი და სომხითი, და ბრძოდა მასლამა
ქ 261 ბერძენთა. ხოლო ძმისწულნი ადარნესე ბრძმისანი, რომელთა დასწუ- 20
ნეს მამის ძმასა თუალნი, | წარმოვიდეს ტარონით შაკიხად⁸, სამნი
ძმანი და დაემკუიდრნეს მუნ ბრძანებითა არჩილისათა. რამეთუ ყო-
ველი პირი კავკასისა, რანით კერძი, უმკუიდრო ქმნილ⁹ იყო. ხოლო
ერეთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყეთაგან უკეთუ დარჩომილ იყო,
და დაემკუიდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდე. 25
მასვე ჟამსა პატიახშნი ვინმე არა შეეშუნეს კლარ-
M 432 ჯეთს, სხუად | წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ტა-
ოსა, რომელსა ერქუა კალმახი, და აღაშენეს ციხედ; ხოლო ნახევარნი
მოვიდეს კახეთად არჩილის თანა. ერთსა მათგანსა მისცა ცოლად
ნათესავისაგან აბუ-ხოსროსა, რამეთუ დაქურივებულ იყო იგი და 30
არა ესუა ქმარი. და მიუბოძა წუქეთი ციხით და კასრითურთ¹⁰, ჟამ-
თა მათ, და ეცადნეს სარკინოზნი შემოსლვად ქართლად ყრუსა წარ-
სლვითგან წელიწადსა ორმოცდამეათესა. აქა ჟამამდე არა შემოვი

¹ შოლავერი B. ² და ყოველთა - კახეთი და < A ex homoioteleuto. ³ რო-
მელთა რომელთადა A. ⁴ მიეშოთ A. ⁵ ხუზთა M, ხუშთა A. ⁶ ნუხპატის B, ნუ-
სპატს M. ⁷ იძულები მონათლნა A. ⁸ ბაკიხად M. შაკისად B. ⁹ იქმნილ A. კა-
რითურთ B, < M.

დოდეს, არამედ მიიღებდეს¹ ხარკსა ერისთავთაგან. და ესხნეს არჩილს ძენი ორნი: ჯუანზერ² და იოვანე; და ასულნი ოთხნი: გურან-ღუხტ, მარიამ, მირანღუხტ და შუშანა.

A 263 **ესე არჩილის წამება, და მეფეთა ცხორება, ნინო¹ს ქართლის მოქცევა ლეონტი მრუველმან აღწერა³.**

5

1 მიიღებდეს A. 2 ჯუანზერ B, ჯუ'მბერ M. 3 ლეონტი მრუველმან აღწერა A, ლეონტი მროველმან დედასა ასეთნი ეწერა M, ლეონტი მროელმან აღწერა, და ახლა იოანე დეკანოზმან აღწერა (თ ე ი მ უ რ ა ზ ი ს ვ ა რ ი ა ნ ტ ი).

რომელი იყო მეფე ქართლისა

	და ვითარცა გარდაცა წელიწადი ორმოცდაათი, კუალად მოვიდა ჭიჭნომ ² , ძე ³ მოჰმადისი, მოაოჭრა და შემუსრა ყოველი შენე-ბული ქართლისა, და მიმართა შესლვად კახეთად, რათამცა მოა-ოჭრა და ყოვლითურთ უმკუიდრო ყო. და იყო შიში დიდი მეფეთა და მთავართა და ყოველსა ერსა ზედა. და არა შემძლებელ იყუნეს წინააღმდეგომად, რამეთუ რათგან განერყუნა ქუეყანა ესე ყრუსა, დაღაცათუ გარდავლნა ჟამნი მრავალნი მშუიდობით, [არღარა მოგებულ იყო კუალსა თუისსა ⁴] ⁵ ხოლო წმიდამან არჩილ განიზ-რახა გონებასა თუისსა, სიმწნითა გონებისათა ⁶ , რათა მივიდეს და ნახოს, და ითხოვოს მისგან მშუიდობა ქუეყანისა და დაცვა შეურყეველად ეკლესიათა, არა დაპატიჟება დატეობისათუის სჯუ-ლისა ⁷ . მინდობითა ღმრთისათა აღირჩია თავისა თუისისა და სუ-ლისა დადება საჯსრად ქრისტიანეთა, და მივიდა ჭიჭანაომს ⁸ თანა, რომელსა ეწოდა ასიმ მაშინ ⁹ ვითარცა ცნა მისულა მისი,	5
M 433	და მთავართა და ყოველსა ერსა ზედა. და არა შემძლებელ იყუნეს წინააღმდეგომად, რამეთუ რათგან განერყუნა ქუეყანა ესე ყრუსა, დაღაცათუ გარდავლნა ჟამნი მრავალნი მშუიდობით, [არღარა მოგებულ იყო კუალსა თუისსა ⁴] ⁵ ხოლო წმიდამან არჩილ განიზ-რახა გონებასა თუისსა, სიმწნითა გონებისათა ⁶ , რათა მივიდეს და ნახოს, და ითხოვოს მისგან მშუიდობა ქუეყანისა და დაცვა შეურყეველად ეკლესიათა, არა დაპატიჟება დატეობისათუის სჯუ-ლისა ⁷ . მინდობითა ღმრთისათა აღირჩია თავისა თუისისა და სუ-ლისა დადება საჯსრად ქრისტიანეთა, და მივიდა ჭიჭანაომს ⁸ თანა, რომელსა ეწოდა ასიმ მაშინ ⁹ ვითარცა ცნა მისულა მისი,	10
A 264	მიეგება სიხარულით და მოიკითხა დიდითა დიდებითა. და დაყვეს დღე იგი ერთობით. აქო სიკეთე მისი, შეუყუარდა სისრულე ასა-კისა მისისა, უმეტესად შუენიერება პირისა მისისა. შემდგომად მცირედთა დღეთა იწყო ლიქნით სიტყუად, აღუთქმიდა ნიჭთა და აწუევედა დატეობასა ქრისტეს სჯულისასა და მიქცევად სარკინო-ზად. ხოლო წმიდამან არჩილ არა თავს იდვა სიცბილი მისი და მტკიცითა გონებითა მიუგო და რქუა: „ნუ იყოფინ; თუმცა ვინმე	15
M 434	სიტყუათა შენთა ვისმინე, ანუმცა დაუტევე ქრისტე ღმერთი ცხო-ველი, რომელი იგი არს ღმერთი ჭეშმარიტი, რომელმან კსნისა-	20
ქ 263	თუის ჩუენისა ჯორცითა სიკუდილი დაითმინა; და უკეთუ ვისმინო შენი, უწყოდე, რომე მოგკუდე სიკუდილითა, რომლითა ვიტანჯებო-დე უკუნისამდე. გარნა უკეთუ შენ მომკლა, აღვდგე ვითარცა ღმერ-თი ჩემი და მის თანაცა მოდიდო“.	25
	ეს მ ა რ ა ეს ე ყო ვ ე ლ ი უ ს ჯ უ ლ ო ს ა მ ა ს და ი ხ ი ლ ა ს ი მ ტ კ ი ც ე მ ი ს ი უ ქ ც ე ვ ე ლ ი, და უ კ უ ი რ და ფ რ ი ა დ და უ ბ რ-	30

¹ არჩილისი A. ² ჭიჭუამ M, ჭიჭუმ B. ³ ნათესავი B. ⁴ თავისსა M. ⁵ არ-ღარა-თუისსა < A. ⁶ გონებისათა A, გულისა მისისათა MB. ⁷ სჯულისა A. ⁸ ჭიჭუ-ნუმის M, ჭიჭუმის ⁹ მან A.

- მანა შეპყრობა მისი და შეყენება საპყრობილესა, რათა ღონისძიე-
 ბით მოაქციოს; რამეთუ არა სთნდა¹ სიკუდილი მისი სიშუენიერი-
- ქ 265 სათუის ხატისა მისისა და | სიმაღლისათუის ასაკისა მისისა; და
 ვითარ შეაყენეს² საპყრობილესა, აკურთხევდა ღმერთსა და ითხოვ-
 და შეწევნასა მისგან³, რათა მოწყალებითა მისითა ღირს ყოს მი- 5
 მთუევად და მკუიდ-ყოფად ნათელსა დაუსრულებელსა ყოველთა
 თანა წმიდათა, რომელთა ღმრთისათუის სიკუდილითა⁴ უკუდავება
 მოვიგოთ⁵.
- მაშინ უკუე წარმოდგა წინაშე ასიმისა⁶ მთავარი
 ერთი გარდაბანელი, მიქცეული სარკინოზად, რომ- 10
 ლისა მამის ძმა მოეკლა წანართა, და მკლველნი მისნი განერინ-
 ნეს მშუიდობით პაპსა⁷ არჩილისსა, ადარნესე მეფესა. ამისთუის
- M 435 უკუე შური იგო გარდაბანელმან⁸ და რქუა⁹ ასიმს: | „არა უწყი¹⁰
 ვინ არს ესე არჩილ? ესე არს ძე სტეფანოზისი, ნათესავი დიდის
 მეფის ვახტანგისი, რომელი იყო ნათესავისაგან მირიან მეფისა, ქას- 15
 რეს მისა. და ესე იყო მამისა თუისისა თანა, რაჟამს დაფლვიდეს
 საგანძურთა სამეფოთა ქართლისათა, და იგიცა იცის, რომელი
 ერაკლე მეფემან დაფლნა საგანძურნი თუისნი: რამეთუ ერაკლეცა
 უჩუენებდა¹¹ სადაცა დაჰფლვიდა“. ესმა რა ესე ყოველი ასიმს, კუა-
 ლად მოუწოდა არჩილს და რქუა: „თუალ გასხენ, განახუენ¹² 20
 ქმნილ-კეთილობისა შენისათვის, რამეთუ ფრიადცა ქმნულ-კეთილ ხარ.
 აწ მითხრეს შენთუის, ვითარმედ შვილ ხარ დიდთა მეფეთა ხუას-
- ქ 264 თანთა. არამედ აწ უფროს განდიდნე¹³ წინაშე ჩემსა, უკეთუ ის-
 მინო ჩემი, იყოს სამეფო შენი შენდავე და საგანძურნიცა მამათა
 შენთან მიგანიჭნე შენვე. პირველად მიჩუენენ საგანძურნი მეფეთა 25
 ბერძენთანი, მოიქეც სჯულსა ჩემსა, იქმენ სარკინოზ, და სპასალარ
 გყო შენ ქუეყანასა ქართლისასა, მეფე და უფალ ერთა ზედა ქარ-
 თლისათა“. მაშინ მიუგო და რქუა წმიდამან არჩილ: „უწყოდე
 მტკიცედ, რამეთუ მცირე ვიყავ ასაკითა, ოდეს იგი განვლო ქუე-
 ყანა ესე ერაკლე| მეფემან. ხოლო მამამან¹⁴ და ძმამან ჩემმან დას- 30
 ხნეს იგინი ციხესა მას სადათ იგი შეიქცა ყრუ ამირა; და აწ აქუს
 იგი ბერძენთა. ხოლო მე არა დაუტეო უფალი ღმერთი
 ჩემი, არცა განვყიდო წარუვალი იგი დიდება მსწრაფლ წარ-
 მავალისა ამისთუის“. მიუგო და რქუა ასიმ: „შენ უკუე იყავ დაცემა-

¹ არა სთნდა B, სთნდა A, არა უნდა M. ² შეიყუანეს MB. ³ მისგაგან A.
⁴ სიკუდილი A. ⁵ მოიგეს MB. ⁶ ამისსა A, ასიმისა MB. ⁷ პაპსა MB. ⁸ გარდა-
 ბანელმან მა A. ⁹ რქუა < A. ¹⁰ აუწყა A. ¹¹ უშუენებდა A. ¹² თუალ გახუენ MB,
 თუალ გასხენ, განახუენ A. ¹³ განდიდნეს A. ¹⁴ მამამან B, მამან M, მან A.

- A 267 სა მას სარკინოზთასა აფხაზეთს შინა“. რქუა წმიდამან, არჩილ: „მე ვიყავ მაშინ, რაჟამს დასცნა იგინი ღმერთმან ჰრქუა ასიმ: „რომელმან ღმერთმან დასცნა სარკინოზნი?“¹. მიუგო წმიდამან და რქუა მას: „ღმერთმან ცხოველმან, რომელი არს შემოქმედი ცათა და ქუეყანისა და რომელი იგი არს და² მოვიდა ზეცით ქუეყანად კსნისათუის ნათესავისა კაცთასა, სიკუდილითა თუისითა აღგუადგინნა, და უკუდავება მოგვანიჭა; მან უკუე დასცნა და დაამდაბლნა იგინი“.
- მა შ ი ნ ა ს ი მ წ მ ი დ ა ს ა ა რ ჩ ი ლ ს: „რომელი³ ღმერთი მოკუდავი არს და სასოება ცხორებისა მოკუდავისა მიმართ აქუს, ჯერ არს მისიცა სიკუდილი“. და უბრძანა თავისა მოკუეთა, და აღსრულება წმიდისა არჩილისა. და არა ჰრიდა სიკეთესა მისსა, არცა შეირცხუნა დიდებისაგან წარჩინებულებისა მისისა. და განიყვანეს გარე და მოჰკუეთეს თავი თუესა მიკანისსა⁴, რომელ არს მარტი. და შევედრა სული | და | მზადებელსა თუისსა, აღირჩია სიკუდილი უკუდავებისა მომატყუებელი, შესცვალა მცირედ ჟამისა ესე მეფობა საწუთროსა სიხარულად საუკუნოდ. ღირს იქმენ⁵ განწყობილთა თანა წმიდათა და ახოვანთა მოწამეთასა⁶ წარდგომად წინაშე ღმრთისა, და მათ თანა გუირგუინოსანი იხარე⁷ წინაშე წმიდისა სამებისა.
- ვითარცა აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ, მოვიდეს ღამესა მას გოდერძიანნი ტბიელნი⁸ და მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მამეანნი, და მოიპარეს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი, წარმოიღეს⁹, და შემურეს პატივითა დიდითა, დამარხეს ნოკტორას¹⁰, მის მიერვე აღშენებულსა ეკლესიასა. ხოლო ცოლმან მისმან მიუბოძა სოფლები მათ, რომელთა მოიღეს გუამი წმიდისა არჩილისი კახეთსა შინა, სამკუიდრებელად თუისად.
- წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელ ჟამთა შლილობითა ჯერისაებრ ვერვის აღწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხორებისა აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად, ვიდრე ვახტანგისამდე. ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯონბერ ჯუანბერიანმან¹¹, ძმისწულის ქმარმან
- M 438 წმიდისა არჩილისისამან, ნათესავმან რევისან, მირიანის ძისამან¹². მიერიტგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა აწერონ ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღმრთივ-განბრძნობილსა.

¹ რქუა-სარკინოზნი < A. ² არს და < MB. ³ რომლისა MB. ⁴ მარვანისა A, მირკინისსა M. ⁵ იქმნა MB. ⁶ + და A. ⁷ იხარებს MB. ⁸ ტბელნი MB. ⁹ წარმოიღეს A. ¹⁰ ნოტკორას MB. ¹¹ ჯუანბარ ჯუანბერიანმან M, ჯუანშერ ჯუანშერიანმან B. ¹² ძმისაგან A.

[მატიანე ქართლისად]

- A 269 შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა, რაჟამს აღესრულა წმიდა მოწამე არ-
წილ, დაშთეს შვილი მისნი იოვანე და ჯონბერ¹. [წარვიდა იოვანე
ეგრისად, და წარიტანნა თანა დედა და ორნი დანი თუისნი; ხო-
ქ 266 ლო | ჯონბერ]² და ორნი დანი მისნი დაშთეს ქუეყანასა ქართლისა- 5
სა და კახეთისა არამედ უმრწემესი და³ მისი იყო სახითა შუენი
ერ; და მიესმა (მას) მისი ხაზართა მეფესა ხაკანს, მოუგზავნა მოცი-
ქული და ითხოვა შუშან ცოლად; უქადა შუელად სარკინოზთა ზე-
და. და რაჟამს მოიწია მოციქული ხაკანისი, მიუმცნო ჯონბერ¹. მმა-
სა თუისსა და დედასა. ხოლო მათ არა ინებეს და უთხრეს: „უკეთუ 10
უღონო⁴ იქმნეს ყოფა ჩუენი, უმჯობეს არს, რათა შევიდეთ საბერ-
ძნეთად და მივმართოთ ქრისტიანეთა, ვიდრედარა შეიგინოს შვილი
ჩუენი წარმართთა მიერ“. და შუშანცა აგინა ხაზართ მეფესა. შემ-
M 439 დგომად სამისა წლისა მოგზავნა ხაკანმან სპასალარი თუისი ბლუ-
ჩან, გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთა,) მოადგა ცი- 15
ხესა, რომელსა შინა იყუნეს ჯონბერ¹ და და² მისი შუშან⁵, და
მცირედთა დღეთა წარიღო⁶ და ტყუე ყუნა იგინი, შემუსრა ქალაქი
ტფილისი, წარტყუნა ქარული და ყოველი ქუეყანა (დღესა
ერთსა)⁷.
- და ვითარ წარემართა გზ[ასა დარიელისასა], 20
A 270 დღესა ერთსა რქუა შუშან ძმასა თუისსა: „უმჯობეს არს ჩემთვის
სიკუდილი რათა ღირს მყოს უფალმან წმიდათა დედათა თანო ვი-
დრედარა შევიგინო წარმართთა მიერ“ და ჰქონდა მას ბეჭედი,
აღმოაგდო თუალი და მოწოვა იგი; რამეთუ იყო თუალსა მას ქუე-
შე წამალი საკუდინელი, და მუნთქუესვე მოკუდა. წარვიდა ბდუჩან 25
ქ 267 ხაკანისა, მიგუარა ჯუანბერ⁸ და მიუთხრა სიკუდილი დისა მისისა
შუშანისი. ხოლო იგი განუწყრა არა მიტანებისათვის გუამისა მი-
სისა, რომელსა წადიერ იყო ხილვად. შეიპყრეს ბლუჩან, მოაბნეს
ყელსა⁹ საბელნი, განზიდვად სცეს იმიერ და ამიერ ორთა ცხენოსან-

¹ ჯუანბერ M, ჯუანბერ B. ² < A ex homoleteuto; აღვადგინეთ MB-ს მიხედვით. ³ და A. ⁴ უღონე A. ⁵ შუშენ A. ⁶ + ციხე იგი B. ⁷ „დღესა ერთსა“ შეცდომით განმეორებულია ქვემო 2I სტრიქონიდან. ⁸ ჯუმბერ M, ჯუანბერ B. ⁹ ყელსა MB, კელსა A.

- თა და მოსწყუიდეს თავი მისი ბოროტად. და ვითარ დაყო წელი-
წადი შუიდი ჯონბერ¹, განუტევა იგი ნიჭითა დიდითა² ხაკანმან და
წარმოგზავნა ქუეყანად თუისად.
- M 440 ხოლო ამიერი თგან იწყო შემცირებად³ მეფობამან 5
დიდთა მეფეთა ხუასროანთა. პირველად უფლობა⁴ სარკინოზთაგან
განდიდნა, და მათგანცა მიეცა ყოველი ესე | ქუეყანა ჟამითი-ჟამად
რბევასა და ოჯრებასა. მეორედ, იქმნა სიმრავლე მთავართა ქუეყანა-
A 271 სსა ქართლისასა⁵, შეერია ბრძოლა, იქმნეს მტერ ურთიერთას. და 10
უკეთუ ვინმე გამოჩნდეს შვილთა შორის ვახტანგისთა, რომელიცა
ღირს იყო მეფედ, იქმნის შემცირებულ სარკინოზთაგან: რამეთუ
დაიპყრეს ტფილისი ქალაქი აგარიანთა, შექმნეს სახლად საყოფლად
თუისად, მიიღებდეს ხარკსა ქუეყანისა ამისგან, რომელსა რქუიან
ხარაჯა. ხოლო განგებითა ღმრთისათა, სიმრავლისათვის ცოდვათა
ჩუენთასა, განდიდნა ნათესავი სარკინოზთა.
- ხოლო ამან ჯო[ნ ბერ]⁶ შეირთო ცოლი ბაგრატიონიანთ, 15
ასული ბაგრატიონიანისა ადარნასესი, სახელით ლატავრი⁷, და აბრაღა
დედამან მისმან მოყვანება მისი ცოლად. არათურე კეთილად მეც-
ნიერ იყო, რამეთუ⁸ არიან იგინი ნათესავნი დავით წინასწარმეტ-
ყუელისანი რომელი იგი მამად ღმრთისად⁹ იწოდა. და ვითარ იხი-
ქ 268 ა მის ცოლი თუისი, შეუყუარდა, აკურთხა და დალოცა. და ვითარ 20
გარდაცდეს ამას შინა წელიწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა აგარი-
A 272 ანი რომელი მთავრობდა¹⁰ სომხითს, ქართლსა და ერეთსა, სახე-
ლით ხუასრო, ოდეს ამან აღაშენა ტფილისი ქალაქი, მოოჯრებული
ხაზართაგან.
- ხოლო რაჟამს მოუძღლურდეს ბერძენნი, გაადგა მათ ერისთავი 25
აფხაზთა, სახელით ლეონ, ძმისწული ერისთვისა¹¹, რომლისად მი-
ეცა სამკუიდროდ აფხაზეთი. ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო
ხაზართა მეფისა, და ძალითა მათითა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრა
აფხაზეთი და ეგრისი, ვიდრე ლიხამდე, სახელით¹² მეფე აფხაზთა;
რამეთუ მიცვალეზულ იყო ივანე და დაბერებულ იყო ჯონბერ¹³. და 30
შემდგომად ამისსა ჯონბერცა¹⁴ მიიცვალა; არამედ სიცოცხლესავე ჯონ-
ბერისსა¹⁵ იცვალა ადარნესე ბაგრატიონიანმან ნასამალი კლარჯეთისა,
შავშეთისა, აჭარისა, ნიგალისა¹⁶, ასისფორისა, არტანისა და ქუემო-

¹ ჯუანშერ B, < M ² დიდთა A. ³ შემირებად A. ⁴ უფლება MB. ⁵ ქრთლი-
სასა A. ⁶ ჯო... A (ბოლო „ნბერ“ ჩამოჭრილია). ⁷ ლატვრ A. ⁸ ვითარმედ MB.
⁹ ჯორციელად მამად ღვთისად B, მამად დ'თისად ჯორციელად M. ¹⁰ მავრობდა A.
¹¹ ლეონ ერისთავისა MB. ¹² და სახელ იდვა B, სახელ დვა M. ¹³ ჯუმბერ M.
ჯუანშერ B. ¹⁴ ჯუმბერცა M, ჯუანშერცა B. ¹⁵ ჯუმბერისასა M, ჯუანშერისასა B.
¹⁶ ნაგალისა A.

11. ანასეული ქართლის ცხოვრება

- სა ტაოსა, და ციხეთაგანცა რომელნი ჰქონდეს შვილის შვილთა ვახ-
ტანგ მეფისათა. და წარვიდა ადარნესე კლარჯეთად, და მოკუდა მუნ.
- შ ე მ დ გ ო მ ა დ სიკუდილისა ადარნესესისა, განადიდა უფალ-
ქ 269 მან მეფობა¹ აშოტ კულაპარატისა, | რამეთუ ეუფლა ქართლს და სა-
A 273 ზღვართა მისთა. | რამეთუ მათ ჟამთა შესრულ იყო მალქამად² საბერ- 5
ძნეთად და შეიქცა მოუძღვრებული და გაწბილებული. მაშინ ბერ-
ძენთ მეფემან მოუბოძა კულაპარატობა აშოტს, და მოუძღვრებულ
იყუნეს სარკინოზნი, და გაადიდნა აშოტ კულაპარატი. ხოლო ტფი-
ლისს³ არავინ-რა დარჩა სარკინოზთაგანი, თუნიერ იაჰი შუაბის
M 442 ძისა⁴, და გრიგოლ მთავრობდა კახეთს. 10
- მ ე ო რ ე ს ა წ ე ლ ს ა, მ ა ს ჟ ა მ ს ა, გ ა მ ო ი ლ ა შ ქ რ ა აშოტ
კულაპატმან⁵ და უშუელა თეოდოს აფხაზთა⁶ მეფემან, ძემან მე-
ორისა ლეონისმან, რომელი იგი სიძე იყო აშოტ კულაპარატისა.
მოვიდა გრიგოლ კახეთით, და გრიგოლს უშუელეს მთიულთა და
წანართა, ამირამან ტფილელმან და შეიბნეს კსანს⁷ ზედა აშოტ და 15
გრიგოლ. გააქციეს გრიგო, მთავარი კახეთისა, და იპყრეს ქუე-
ყანა, რომელი ჰქონდა ქართლისაგან; და დაიპყრა აშოტ კლარჯე-
ქ 270 თითგან ვიდრე კსნამდე. | შემდგომად ამისა მოვიდა ხალილ, იზიდის
ქ 272 ძე, არაბით, დაიპყრა სომხითი, ქართლი, ერეთი, | და მოკლეს აშოტ
კულაპარატი გარდაბანს⁸ ეკლესიასა შინა, და სისხლი მისი, რომე- 20
A 274 ლი მაშინ დაითხია, აწცა იხილვების⁹ ვითარცა ახალი.
- ქ 273 | ვ ი თ ა რ ც ა კ უ ა ლ ა დ ც ა ო¹⁰ ეუფლნეს სარკინოზნი ქართლს.
და ვითარ წარვიდა ხალილ, დაუტევა ამირად იაჰია¹¹ შუაბის ძე.
მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბანელნი და განაჩინეს ქორებისკოპოზად
დაჩი ივანეს ძე, ქობულის ძისა. და შემდგომად ამისა განაჩინეს 25
ქორებისკო[პო]სად სამოელ დიონაონი¹² კუალად მეორედ მოვიდა
იგივე ხალილ არაბით¹³. შეებნეს გარდაბანელნი გავაზს; გააქცივნა¹⁴
ხალილ და მოსწყუიდნა¹⁵ სიმრავლე ფრიად. კუალად დაჯდა ამი-
M 443 რად ტფილისს | საჰაკ¹⁶, ისმეელის ძე. ხოლო ხალილ მოვიდა მესა- 30
მედ, და მოკლეს ჯავახეთს, და ძე მისი მოჰმად მოვიდა ქართლს;
და მოერთო მას ბაგრატ, ძე აშოტ კულაპარატისა და მისცა მას
ქართლი.
- ქ 274 | გ ა მ ო ვ ი დ ა ს ა ა კ, ა მ ი რ ა ტ ფ ი ლ ე ლ ი, ლაშქრითა, და

¹ განადიდა მეფობა უფალმან A. ² მასლამა A, მასლამა MB. ³ ტფილისი A.
⁴ იალი ბოაბის ძისა A, ალშუბის ძისასა M, ალი შუაბის ძისასა B. ⁵ კულაპარატი A.
⁶ ახაზთა A. ⁷ კსანს A, ქსანსა MB. ⁸ გარდაბან A. ⁹ იხილვების A. ¹⁰ კუალადცა
ეუფლნეს ვითართა, ხოლო ეუფლნეს M, ხოლო კვალადცა დაეუფლნეს
¹¹ იაჰია M, ალი B. ¹² დიონაური M, დონაური B. ¹³ არაბი MB. ¹⁴ გააქციეს MB.
¹⁵ მოსწყუიდა M, მოსწყდა B. ¹⁶ ტფილისს საჰაკ A.

- დადგა რეკსა; ხოლო მოჰმედ და ბაგრატ წარიღეს უფლის-ციხე; და მოვიდეს კახნი გარდაბნელი¹ შუელად სააკისსა: და შეიბნეს რეკს და იყო ბრძოლა მათ შორის. არცა იგინი გაიქცეს და არცა იგინი, ვიდრემდის გაიყარნეს. და მოემად წარვიდა ბარდავს.
- ა ქ ა ქ ა მ ნ ი გარდასრულ იყუნეს წელიწადნი მოამადის გამო- 5
- A 275 ჩინებითგან², რომელმან სარკინოზთა სჯული დაუდგა, ორასცხრა-
მეტნი. მაშინ მოვიდა ბულა³ თურქი მონა, რომელი გამოეგზავნა
ამირ-მუმს ბაღდადით, სპითა დიდითა, და შემუსრა ყოველი სომ-
ხეთი და ტყუე ყუნა ყოველნი მთავარნი მათნი. მოვიდა და მოად- 10
გა ტფილისის ქალაქსა, რამეთუ არა მორჩილობდა სააკ ამირა: მო-
ქ 275 კლა სააკ, შემუსრა ტფილისი, დაწუა ცეცხლითა და მოაოჭრნა
ყოველნი არენი მისნი. და თეოდოსი, აფხაზთა მეფე, გამოვიდა წი-
ნაალმდგომად მისა. დადგა კუერცხობს. ხოლო ბულა, ვითარცა
ცნა, წარმოავლინა ზირაქ სპასალარი თუისი, და ბაგრატ, ძე აშოტ
- M 444 კულაპარატისა: |შეიბნეს, და გააქცივნეს აფხაზნი, და მოსწყუიდნეს 15
სიმრავლე ურიცხუი. და თეოდოსი მეფე წარვიდა მეოტი გზასა
დვალეთისსა.
კ უ ა ლ ა დ უკუმოქცეულთა⁴ დაუდგეს გარდაბანელნი ჯუარის
გურდსა, და ავნეს ლაშქარსა დიადი⁵. ვითარცა ცნა ბულა, აღი- 20
ყარა მუნით და მოვიდა ჭართალეთს დადგა მუნ შინა, აიყვანნა
მთეულთაგან მძევალნი კაცი სამასი, და ლამოდა შესულასა ოვსე-
თად; შევიდა ცხავატამდის⁶. ხოლო აბულაბაზ⁷ სომეხთ ერისთავმან,
A 376 და გურამ, აშოტის ძემან, მიუწერეს მთეულთა, რათა არა შეუშონ.
ხოლო მათ გაწირნეს მძევალნი მათნი; უშუელა ღმერთმან: რამეთუ
მოვიდა თოვლი, დაუდგეს წინა და შეებნეს. მოსცა ღმერთმან ძლე- 25
ვა, და მოკუდა ურიცხუი ერი სარკინოზთა, და ცხენმან მათმან ძო-
ვა იელი, და დაიჭოცა ფრიად, ხოლო სიმრავლისაგან ლაშქრისა
არა (ა)ჩნდა, რამეთუ იყო სიმრავლე მისი, ვითარ ასოცი ათასი.
შ ე ი ქ ც ა გარე და დაიზამთრა ბარდავსა და შეიპყრა ხუცისა 30
ვინმე ძე, რომელი გამთავრებულ იყო, და შემუსრა გარდაბანი. გა-
ნალო კარი დარუბანდისა, და გამოიყვანნა ხაზარნი სახლი სამასი⁸, და
დასხნა შანქორს. დარიალამით⁹ გამოიყვანნა ოვსნი, სახლი ასი¹⁰, |და-
სხნა იგინი დმანისს¹¹, და ენება ზაფხულის შესულა ოვსეთს. ამირ-მუმ-
M 445 [მ]ან¹² ვითარცა ცნა, ვიდრემდის¹³ ხაზართა, ტომთა მისთა, ზრახავს,

¹ გარბანელნი A. ² გაბონებითონ A. ³ ბულა < A. ⁴ უკუე მოქცეულთა MB.
⁵ დიდად MB. ⁶ ცხავატამდის B, ცხავცამდის M. ⁷ აბულაბაზ MB. ⁸ სახლისა მი-
სისა A. სახელისა მისისა M. ⁹ და რამით M, და დარიელით B (და დარიალამნით
თ ე ი მ). ¹⁰ სამი ათასი B. ¹¹ დმანის A. ¹² ამირ-მუმლმან MB. ¹³ ვითარმედ MB.

- ჭ 276 მოუვლინა ბუღას, რათა დაუტეოს ქართლი მუშედს, ხალილის ძესა. და წარვიდა ბუღა, და ამირობდა მუშედ, ხალილის ძე. და გარდა-ადგინა ამირ-მუშმან მაუშედ, და დაადგინა ისე, "შეიხის ძე" ნათესავი უმედისივე. 5
- და ქორეზისკოვზი გაბრიელი იყო დონაური, ძმა სამოელ ქორეზისკოვზ[ი]სა. და წარვიდა ისე, და მოვიდა სხუა ამირა, სახელით აბრაამ. და კუალ²[ად მოვიდა ამირად ხალ[ილ]ის-ძე ჰუმედ, და უფროს ნებიერად დაიპყრა ყოველი ესე ქუეყანა,სომხითი, ქართლი და რანი. და წარვიდა ხალილის ძე, და დადგა ამირად კაცი საჰ[ა]კის მონათაგანი⁴, სახელით გაბულოც⁵. ხოლო გუარამ, ძემან⁶ აშოტ კურატპალატისმან, შეიპყრა გაბუ[ლო]ც და წარსცა სა-ბერძნეთად: რამეთუ გადიდებულ იყო გაბულოც, და დაემორჩილნეს გარ[და]ზანელნი. და ბრძოდა აშოტ მამის ძმისწულსა მისსა⁷, ძმასა გუ[ა]რამისასა. ხოლო გუ[ა]რამს დაეპყრა ჯავახეთი, თრიალეთი, ტაშირი, და აბოცი, და არტანი, და ჰბრძოდა სარკინოზთა. ზოგ-ჯერ სძლის გუარამ, და ზოგჯერ სარკინოზთა. ხოლო გუარამ გა- 10
- M 446 ნუყუნა ქუეყანანი ძმათ[ა] თუისთა, | ადარნასეს და ბაგრატს, და აბო-ცი(ს) განუყო ცოლის ძმასა თუისსა, სომეხთ მეფესა⁸. 15
- ჭ 277 | მას ჟამსა გამოვიდა გიორგი⁹, აფხაზთა მეფე, ძმა თეოდო-სესი და დიმიტრისი, ძე ლეონისი, დაიპყრა ქართლი და დაუტევა ერისთავად ჩიხას ძე დიმიტრისი¹⁰, რომელსა ერქუა ბაგრატ, რომელი იცნობ[ებ]ის ექსორია-ქმნილობით. და ცოლმან მეფისამა[ნ] მოკ-ლა ძე დემეტრესი, ერისთავი ჩიხისა, და ეცრუა იგი ივანე მთავარ-სა შავლიანსა¹¹, და შთა[ა]გდეს ბაგრატ ზღუას. ხოლო ღმერთმან განარინა იგი, და მიიწია ქალაქად კოსტანტინეპოლედ. და მოგუარა მეფემან იოვანე ძესა თუისსა ადარნასეს ცოლი¹², ასული გუარამ აშოტისი¹³ და მოკუდა იოვანე, მეფე აფხაზთა, და მეფობდა მის წილ ძე მისი ადარნასე. და შეიპყრნა ლიპარიტ ქუეყანანი თრიალეთისანი, ალაგო ციხე კლდე-კართა; იპაღსონ ძემან დავით ბა- 20
- ჭ 278 გრატისმან¹⁴.| ხოლო ნასრ ძე გუარამისი [და გურგენ]¹⁵ იყუნეს აფ- 25 30

¹ შეიხის ძე MB. ² აქ A-ში ამოხეულია და აკლია ერთი ფურცელი (164,7 – 165,9), ის, რაც მარიამისეულ ქართლის ცხოვრებაში მოთავსებულია გვ. 445 „და მოვიდა კუალად...“ ვიდრე გვ. 447 „და მათ თანა სარკინოზნი“. ³ ხალილის M. ⁴ მონათესავთაგანი B ⁵ გაბულოც B. ⁶ ძემან გუარამ M. ⁷ + ძესა სუმბატ სომეხთა მეფისასა B. ⁸ მეფისა M, ⁹ იგი M, გიორგი აღწეველი B. ¹⁰ + და ვითარ გარდაიცვალა გიორგი, აფხაზთა მეფე, დარჩა ძე დემეტრესი მცირე B. ¹¹ შავლიანსა B. ¹² ცოლი ადარნასეს M. ¹³ აშოტისი M, აშოტის ძისა B. ¹⁴ იპატრონა დავით, ძე ბაგრატ კურატპალატისა B. ¹⁵ ხოლო ესე ნასრა, ბიძის ძე ამა დავით კურატპალატისა, და გურგენ B, ხოლო ნასრ,ძე გუარამისი, და გურგენ (თ ე ი მ.).

- ხაზთა კერძ, ხოლო დავით და ლიპარიტ უშუელდეს სომეხთა, და იბრძოდეს სომეხნი და აფხაზნი ქართლსა ზედა მას ჟამსა მონაზონი იქმნა გუარამ.
- და ვითარ მოკუდა კახთა ქორეპისკოპოსი¹ გაბრიელ დონა-
M 447 ური², დაჯდა ქორეპისკოპოსად³ ფადლაი არევმანელი, |კაცი ბრძენი 5
და საქმის მეცნიერი. მას ჟამსა შინა მოიტყუა⁴ ნასრა, ძემან გუარამისმან, დავით, ძე ბაგრატიანი, მამის ძმისწული მისი, და მოკლა
ქ 280 იგი. ხოლო ნასრას შეუკრბეს მტერად სომეხნი. ლიპარიტ, და
A 277 ქართველნი, და აზოტ⁵ ძმა დავითისი, | და მათ თანა სა|რკინოზნი.
და შეეზნეს ნასრას, გააქციეს და მიიხუნეს ციხენი; და წარვიდა 10
საბერძნეთს წინაშე ბერძენთ მეფისა. და მოკუდა გუ[ა]რამ, ძე აზო-
ტისი, და დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აღშენებულსა. ესე ბაგ-
რატ, ძე დემეტრე აფხაზთა მეფისა, შესრულ იყო საბერძნეთად კოს-
ტანტი[ნე]პოლეს, და მოსცა ბერძენთა მეფემან ლაშქარი, და გამო-
გზავნა ზღუით ნავითა, შემოვიდა აფხაზეთად, და მოკლა ადარნესე, 15
ძე იოვანესი, და დაიპყრა აფხაზეთი. და შეირთო ცოლი მისი ცოლად,
ასული გუ[ა]რამისი; და გამოიყვანა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან ნა-
ქ 281 სრა. ხოლო | შეიპყრნა ნასრა სამნი⁶; ციხენი სამცხეს: ორძვე, და ჯუა-
რის-ციხე, და ლომსიანთა, გუარამისივე აშენებული.
მოვიდა გურგენ და ადარნასე, ძე დავითისი; 20
M 448 უშუელეს სომეხთა, და შეიზნეს მტკუარსა ზედა; და იძ-
ლინეს აფხაზნი, ხოლო მოკლეს ნასრა და ბაყათარ, მთავარი ოვ-
ქ 282 სი, და ერისთავი აფხაზთა. ხოლო | ფადლა⁷ მთავარეპისკოპოზი⁶
განძლიერდა⁹, და დაიმორჩილნა გარდაბანელნი. და შემდგომად მი-
სა დაჯდა კუირიკე ქორეპისკოპოზად¹⁰; და იპყრობდეს ქართლს
აზნაურნი 25
მას ჟამსა გამოვიდა კოსტანტი¹¹, აფხაზთა მეფე, დაიპყრა ქართ-
A 278 ლი; და ემტერა სომეხთა | მეფე, სუმბატ ტემერაკალი¹², გამო-
ილაშქრა სპითა დიდითა, მოადგა უფლისციხესა მოიღეს ძალან
კურდანი¹³, აღმოაგეს ზემოთ-კერძო, და წარიღეს ციხე ჳერჯითა¹⁴. 30
ხოლო კუალად იმძახნეს სუმბატ და კოსტანტი¹⁵, და უკუმოსცა
უფლის-ციხე და ყოველი ქართლი.

¹ ქორთუას კოვზი M. ² დონაური M. ³ ქორაფისკოვსად M. ⁴ მის ვითარ-
ცა მოიტანა M, მას ჟამსა შინა მოიტყუა B. ⁵ აზოტ M. ⁶ სამნი ნასრა A.
⁷ ფადილა A. ⁸ ქორეპისკოპოსი B. ქორფას კოვზი M, ⁹ განძლიერდა A. ¹⁰ ქო-
რეპის A. ¹¹ კოსტანტინე MB. ¹² ტემერაკალი MB. ¹³ პალან-კურტანი B, ილან
კურდანი M, ¹⁴ ფერჯითა AM, ჳერჯითა B. ¹⁵ კოსტანტინე MB.

- ხოლო ამისა შემდგომად მოვიდა ამირა აგარიანი, სახელით აბულ-კასიმ, ძე აბუსაჯისი, რომელი გამოეგზავნა¹ ამირ-მუმნსა სპითა დიდითა და ურიცხუითა; და არა იტევდა ქუეყანა. რამეთუ მოვიდა პირველად სომხითს, და მოსრა ყოველი სომხითი, სიგნეთი ვაეძორი და ასპურაგანი. და სუ[მ]ბატ, სომეხთ მეფემან, ვერ და-
M 449 იდგნა ზარისა მისისაგან და წარმოვიდა მუნით მეო[ტ]ობით, და მიმართა მთათა აფხაზეთისათა, და მუნ იყოფებოდა. 5
- მოვიდა აბუსაჯის ძე ტფილისს, და მას ჟამსა ამირა იყო ჯაფარ(ას), ძე იაისი². მოვიდა და მოადგა უჯარმას, შიგა დგა სამასი კაცი, და ჰბრძოდეს მრავალთა დღეთა. და ვითარ იხილეს, რამეთუ ვერ დაუდგმიდეს დაადგეს ღამე³ და გარდაიხუეწნეს: რომელნიმე წარვიდეს, და რომელთამე ეწივნეს და დაჯოცნეს. ვითარცა ცნეს ბოჭორმელთა ციხეონთა წაღება უჯარმისა, დაადგეს ციხე და გარდაიხუეწნეს. რაჟამს მოვიდეს, პოვეს იგი უკაცურთ აიღეს ბოჭორმა და დაიჭირეს ციხედვე; უჯარმის ზღუდენი დაარღვივნეს.
A 279 15
- ხოლო კურიკე ქორებისკოპოზმან ვითარ იხილა, რომელ
ქ 283 არა იყო ღონე მისი, მიენდო ფიცითა, მივიდა და ნახა; | ჰკითხა მან: „ვინ მაუწყა აქა მოსულ?“ და რქუა „მაუწყა დედამან ჩემმან“. ხოლო მან თქუა: „არა ვატკივნო გული ერთისა შემხედვარსა“. და შეუყუარდა სიკეთისა მისისათვის, განუტეეა, ხოლო ბოჭორმა თუით დაიჭირა. შემდგომად ამისა შემოვიდა ქართლად და მოაოჭრა ქართლი; და ვიდრე იგი შემოვიდოდა, მოარღვივნა ზღუდენი⁴ უფლისციხისანი, რომელ არა დაიმჭირონ. შევიდა მუნით სამცხეს, და მოაოჭრა სამცხე და ჯავახეთი, მოადგა ციხესა თმოგუისასა. და ვითარ იხილა სიმტკიცე მისი და სიმაგრე, აიყარა მუნით და მოვიდა ყველს მოადგა გარე, და იწყო ბრძოლად.
M 450 25
- იყო მუნ შინა ჰაბუკი ერთი, სახელით გუბრონ. [ეზრ-
მოდა შიგნით გამოღმართ, ყოველთა დღეთა, მოყუასთა თუისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიპყრეს წმიდა გობრონ]⁵. აწამეს და წამება მისი ვრცელად აღწერა წმიდამან მამამან ჩემმან სტეფანე მტბევარმან ებისკოპოზმან. აიყარა მუნით და წარვიდა დვინად⁷ ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა| ციხესა კაპოეტისასა, მსწრაფლ აიყარა მუნით და მიუმცნო ლაშქარსა თუისსა, რათა ყოველი კაცი, რომელი პოვონ ცოცხალი, გამოიყვანონ მის წინაშე. მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოვეტისასა; და ციხოვანთა დედა-წული რომელი პოვა გარეგნით, დაიპყრა ჯელ-
A280 35

¹ გამოეგზავნა A. ² ალისა M, ალისი B. ³ ამისთვის აღდგეს ღამით B, დაადგეს და ღამით M. ⁴ ზღუდენი < A. ⁵ ეზრბოდა -- გობრონ < A. ex homoioteleuto. ⁶ ჩუენმან MB. ⁷ დივნად A.

თა. ამისთვის გამოსცეს ციხე, შეიპყრა სუმბატ და წარიყვანა დვინს¹, ჩამოჰკიდა ძელსა და მოკლა. შემდგომად ამისა, ვითარ გარდაჰვდეს წელნი რაოდენნიმე², მოეშენა ქუეყანა.

- M 451 მ ა შ ი ნ უ ვ მ ო კ უ ი რ ი კ ე ქ ო რ ე | ბ ი ს კ ო პ ო ს მ ა ნ³ კოსტანტი⁴ აფხაზთა მეფესა, | ჩავიდეს ერეთად მოადგეს ცისქისა ვეჟინსა. 5
- ქ 284 აფხაზთა მეფე დაუდგა ზედათ-კერძო და კუირიკე ქუემოთ. და ვითარ მისწურეს წაღებად, მაშინ ადარნესე პატრიკი³ მოვიდა, პარასკევსა ჯუარსა მიუპყრა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გავაზანი, ხოლო კუირიკეს ორჰობი; და ვითარ დაიზავნეს, შემოიქცეს. მოვიდა კოსტანტი⁴, აფხაზთა მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდას გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივსა კუირიკე ქორებისკოპოსმან და წარვიდან ქუეყნადთვისად. 10
- A 281 შემდგომად ამისა მცირედთა დღეთა მიიცვალა კოსტანტი⁴, აფხაზთა მეფე, და იშლებოდა ქუეყანა აფხაზეთისა ჟამ რაოდენიმე. რამეთუ ესხნეს ძენი ორნი კოსტანტი⁴ მეფესა: ერთი უხუცესი და მეორე უმცროსი. რომელი უშვა ცოლმან. უხუცესსა ერქუა გიორგი და უმრწემესსა ბაგრატ. და იყო მათ შორის ბრძოლა ფიცხელი, რომელი თვითოეულად პოვო⁷ ცხორებასა მათსა. 15
- M 452 ხოლო ესე ბაგრატ იყო სიმე⁸ გურგენ ერისთავთა ერისთავისა⁹, უშუელდა გურგენ ყოვლითა ძალითა მისითა. ვიდრე არა მიცვალა ბაგრატ, არა იყო მშვიდობა¹⁰. და შემდგომად სიკუდილისა მისისა მიიღო¹¹. სრულებით მეფობა აფხაზეთისა გიორგი მეფემან. იყო იგი სრულებით ყოვლითავე სიკეთითა, სიმკნითა და ახოვანებითა, ღმრთის-მოყუარე იყო და უმეტეს მაშენებელი ეკლესიათა, მოწყალე გლახაკთა, უხუი, მდაბალი და ყოვლითა კეთილითა და სათნოებითა სრული. ამან განაგნა და განაწყუნა ყოველნი საქმენი მამულსა და სამეფოსა მისსა: აღაშენა საყდარი ჭყონდიდისა, 20
- A 285 282 შექმნა საების»კოპოზოდ, და განაშუენა ნაწილთა სიმრავლითა წმიდათა მარტულითათა. 30
- მას ჟამსა მიიცვალა კუირიკე ქორებისკოპოსი¹², და დაჯდა ქორებისკოპოსად¹³ ფადლა, ძე კუირიკესი. ამან აღაშენა ციხე ლოწობანთა. 25
- ამასვე ჟამსა მოვიდეს სარკინოზ[ნ]ი, რომელთა უკმობდეს ს[ა]ჯობით, და მოტყუენეს კახეთი, დაწუეს ჯუარი და მცხეთა, და 35

¹ დავანს A. ² რაოდენნიმე ³ ქორებისკოსმან A. ⁴ კოსტანტინე MB. ⁵ პატრიკი A. ⁶ წარვიდ A. ⁷ პოვა A, ჰპოო B, ჰპო M. ⁸ სიმე < A. ⁹ ერისთავი A. ¹⁰ + შორის მათსა B. ¹¹ მოიღო A. ¹² ქორებისკოვსი A. ¹³ ქორებისკოვსად A.

	შეიქცეს; წარვიდეს და წაიტანეს თანა ჯუარი ¹ დაჭრილი. და შეე- დვა სნება მუცლისა, და გულისკვა ყვეს, რომე ჯუარისაგან ევნე- ბოდა. შეიკრიბნეს ² ნაწილნი და წარმოსცნეს ჯუარსა ³ ; ჩაკრიბნეს ბუდესა შინა. და აღმართნეს ადგილსავე თუისსა.	
	და ე რ ე თ ს ვ ი დ რ ე ⁴ მეფობადმდე იშხანიკისსა ⁵ პირველნი	5
M 453	ყოველნი იყუნეს ⁶ მწვალებელნი; ხოლო იშხანიკ დისწული იყო გურ- გენ ერისთავთა ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქცივნა მართლ- მადიდებელად, დინარ დედოფალმან. და სალართა დაეპყრა ბარ- დავი და ადარაბადგანი, ხოლო გიორგი ⁷ , აფხაზთა მეფემან, მისცა	
ჭ 291	ქართლი ძესა თუისსა უხუცესსა კოსტანტის ⁸ . და ვითარ დაყო სამი წელიწადი, იწყო მტერობად მამისა თუისისა და ძებნად მე- ფობისა. და ვითარ გამოაცხადა საქმე მისი, შედგა იგი უფლის-	10
ჭ 291 A 283	ციხეს და შეუდგ ეს თანა ტბელნი და სხუანი მრავალნი აზნა- ურნი.	
	ხოლო გიორგი ⁹ მეფემან, ვითარ დაიდასტურა განდგომა ძისა თუისისა, გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა თუისითა, და მო- იყვანნა ყოველნი ¹⁰ მეფენი და ფადლა ქორებისკოპოსი ¹¹ . მოადგეს უფლის-ციხესა და ბრძოდეს დღეთა მრავალთა, და ვერას ავნებდეს ციხესა, რომელ მრავლად დგეს შიგნითი და ზოგსა დღესა შეეხვიან შიგნითით ცხენითა, და ზოგსა დღესა ქუეითად.	15 20
	მაშინ გიორგი მეფემან აბირნა აზნაურნი საზუერელნი ეს- რეთ სახედ, ვითარმედ: „გამოედ, ჩუენ წარგიყვანთო აფხაზეთად, შენ დაჯედ მეფედ და მამა შენი დარჩეს გარეგან“. ხოლო მან დაი- ჯერა და მიენდო გარნა აზნაურნი იგი, რომელნი უდგეს თანა.	
M 454	უშლიდეს საქმესა ამას, და მან არა ისმინა მათი; გამოვიდა ღამე ტივითა მტკუარსა, და ვითარ განწეწურა პირსა წყლისასა, ვერღარა დაითმინეს, მიეტევნეს შეპყრობად. და ვითარ იგრძნა ზაკულება მა- თი, შეაქცივნა ტივნი ¹² გარე, რათამცა შევიდა ციხესავე. ვერ- ღარა დაიმორჩილნეს ტივნი და ჩაჯდეს ადგილსა ¹³ , სადაცა ტივ-	25
A 284	ნი გადგებოდეს. შეიქმნა კმა, გამოვი და მეფე და ყოველი ლაშქა- რი: დაცვეს ციხე გარეშამო და, რაჟამს განთენა, იწყეს ძებნად. ხოლო იგი გამოსრულ იყო [წყლით და შესრულ იყო] ¹⁴ ნაპრაღსა.	30

¹ წაიტანეს ჯუარი თანა A. ² შეკრიბნეს MB. ³ ჯუარსა AM, ქართლსავე B.
⁴ და ჰერეთს M, და ჰერეთსავე B, დართეს ვიდრე A. ⁵ იშხანიკისსა A, იშხანი-
სასა M. ⁶ იყუნეს < ⁷ გიორგი B, იგი AM (← გ'ი). ⁸ კოსტანტინეს MB. ⁹ გი-
ორგი B, გ'ი M, იგი A. ¹⁰ ყოველნი ტაოელნი MB. ¹¹ ქორებისკოპოსი A,
ქორაფისკოპოსი M. ¹² ტივნი ტივნი A, ¹³ ადგილსა < A. ¹⁴ < ex homoioteleuto.

- კლდისასა, და მუნ დამალულ იყო. და პოვა იგი კაცმან ვინმე უნ-
დომა[ნ], შეიპყრეს და მოჰგუარეს იგი მეფესა, და მეფემან გაპატი-
ჟა ბოროტად: პირველად თუალნი¹ დასწუნეს და მერე გამოუე-
რეს, და მოკუდა. ხოლო აზნაურნი, რომელნი დგეს ციხესა შინა,
მინდობით გამოიყვანნა, და ტბელნი განუტევენა, მშვიდობით გაგ-
ზავნნა; და იგინი წარვიდეს ასპურაგანს². 5
- ქ 293 | მ ი ი ც ვ ა ლ ა ფ ა დ ლ ა ქორებისკოპოსი³; დაჯდა კუირიკე ქო-
რებისკოპოსად⁴. ამისა შემდგომად გადაგეს აზნაურნი გარდაბანელნი,
იწყეს ზრახვად გიორგი მეფისა. გამოილაშქრა გიორგი მეფემან⁵, ჩა-
ვიდა კახეთად. [და მოსწვა და⁶ ასწყვიდა, და წარვიდა თუისადვე 10
- M 455 ქუეყანად. კუალად დადგა| ატენს და ძე მისი ლეონ იყო⁷ ერისთავად
ქართლისა; და აწვია ყოველი ლაშქარი კუალად შთასლვად კახე-
თად⁸ ვითარ ცნა კუირიკე - ვერ დაუდგებოდა, ადგა და მოვიდა
მათ წინაშე. და კუალად ენება გაპარვა ზაკვით, შეიპყრა კელთა და
წარვიდა კახეთად, რათამცა დედაწული მისი აკრიბა კელთა. გარდა- 15
ეხუეწნეს, რამეთუ აცნობეს აზნაურთა ქართველთა.
- A 285 მ ო ე რ თ ო შტორა⁹ ძმა კუირიკე ქორებისკოპოსისა¹⁰ გიორგი
მეფესა, და მოუტანა | თანა ციხე მისი უჯარმა, და ეუფლნეს სხუა-
თაცა ციხეთა კახეთისათა თუინიერ სამთა ციხეთა: ნახჭოვნისა,
ბოჭორმისა და ლოწობანთა. 20
- ლოწობანნი ჰქონდეს ივანე არსის¹¹ ძესა; და გამაგრდა
შიგან, გაწირა პატრონი. და აუგეს შურის-ციხე და დააყენნეს შიგა
ლაშქარნი. და ციხე მარანასა¹² ჰქონდა ხანხუასა¹³, არსის ძესავე,
ძმასა ივანესსა¹⁴; ლამოდა მსგავსად ძმისა თუისისა მკლავითა დაჭე- 25
რასა. მივიდა მეფე და უბრძანა შებმა ლაშქართა. ხოლო მათ წარი-
დეს კერჯითა და ხანხუა¹⁵ მოიყვანეს შეპყრობილი წინაშე მეფისა;
და მეფემან წარსცა პყრობილად ჯიქეთს,
- M 456 ც ი ხ ე ნახრქევანისა ჰქონდა ფადლასა, ძესა კუირიკესსა. იგიცა
გამაგრდა შიგნით; ვითარ იხილა კუირიკე | ქორებისკოპოსმან¹⁶, რა-
ქ 294 მეთუ არა იყო ღონე მისი, ითხოვა სიმტკიცე ცოცხლებით გაგზავ- 30
ნისა, და დაულოცა კახეთი გიორგი მეფესა. ხოლო ლეონ, ძე მეფი-
სა, არა ლამოდა განტევებასა კუირიკესსა, რამეთუ არცა პირველ შეპ-
ყრობასა იყო ნება მისი, გარნა არა უსმინა მამამანმისმან, და კუირი-

¹ თუალნი A. ² ასპურაგანს A, ასფორანგს M. ³ ქორებისკოპოსი A. ⁴ ქორების-
კოპოსად A. ⁵ მეფე A. ⁶ მოსწვა და B. მოუწოდა M. ⁷ ძე მისი ლეონ იყო B, ძმა
იყო M. ⁸ და მოსწვა - კახეთად < A ex homioiteleuto. ⁹ შურტა B, ბურტა M.
¹⁰ ქორებისკოპოსისა A. ¹¹ არსის M, არშის B. ¹² მარანისა B, მირანსა M.
¹³ ხახუას B, ტანტუას A. ¹⁴ ჰქონდა მამინ ხუასროს ძესა ივანესსა M. ¹⁵ ხახუა B,
¹⁶ ქორებისკოპოსმან A.

- A 286 კვესე პირი ითხოვა, რათა მას ზამთარსა არა აიღონ ციხე | ბოჭორ-
მა, და შემდგომად აღვსებისა წარვიდეს, ნება სცეს. ამისთვის
აიღეს ციხე ნახრჭევანისა, და შვილი ერთი უმრწემესი, დავით, მძემ-
ლად; განუტევეს დღესა ლამპრობასა. 5
- წარვი და მეფე აფხაზეთად, და შევიდა კუირიკე ბოჭორ-
მას, ეკაზმებოდა და ლამოდა შემდგომად¹ აღვსებისა წარსლვასა.
მაშინ შეემსხნეს აზნაურნი ქართველნი და მათ თანა კახნი: გოდერ-
ძი, მაგდეური², მამა ყანჩელი, დაჩი კორინოელი, დაჩი³ და ივანე
სხუილოსელი, სარ და გრიგოლ. მმანი ფხუწელი, და მათ თანა
ორმოცდაათი აზნაური სხუა. და მოერთნეს კუირიკეს. დაუწყეს 10
ბრძოლა ციხეთა, და მცირედთა დღეთა წარიხუნეს ციხენი ყოველ-
ნი დაარღვივნეს შურის-ციხენი⁴ და ლოწობანი: და კუალადცა ეუ-
ფლა კუირიკე მამულსა თუსსა.
- მოვი დეს⁵ და უთხრეს გიორგი მეფესა წაღება კახეთისა.
- M 457 დქაუმძიმდა დიდად⁶, და აბრალა ყოველთა ვინცა ვინ აწუია გაშუქება 15
კუირიკე ქორებისკოპოსისა⁷. და ვითარ ამას, მინა გარდაცდეს ჟამნი
იგი, კუალად გაგზავნა ლაშქარი თუისი და ძემისი ლეონ უჩინა
- A 287 წინამძღურად. და მოწუა კახეთი, და მასვე ლაშქრობასა შინა
მორათუეს ამბავი. მიცვალება დიდისა და ღმრთის-მოყუარისა გიორგი 20
მეფისა. მოუწოდა ლეონ ქორებისკოპოსსა. კუირიკეს; და შეკრბეს
ბაზალეთს, ტბის პირსა, თუითოთა ცხენოსნითა, და იუბნეს დღე
ერთი, ვიდრემდის განუცხადა მიცვალება მამისა თუისისა, და აჰ-
კიდა სიყუარული და უქადა მისა მისისა სიძობა. და ვითარცა ესმა
ესე კუირიკეს, გარდაცდა ცხენისაგან და თაყუანისცემითა მისცა
- ჭ 195 მადლი, და განიხარა ზავი და სიყუარული, და უფროს პირი მმა- 25
ხოზისა.
- შეიქცა ლეონ, და ეუფლა მამულსა და სამეფოსა
თუისსა, რამეთუ მაშინვე შევიდა აფხაზეთად; და განადიდა უფალმან
ღმერთმან მეფობა მისი; მსგავსად მამისა თუისისა იყო იგიცა ღმრთის-
მოყუარე და სავსე ყოვლითა კეთილითა. ამან აღაშენა ეკლესია მო- 30
ქუისა და შექმნა საებისკოპოზოდ, აკურთხა და განასრულა ყოვლითა
განგებითა და ვითარ ეუფლა მამულსა თუისსა, აღუსრულა⁹ აღთქმა
- M 458 თუისი კუირიკე ქორებისკოპოსისა¹⁰, და მისცა ასული თუისი ცოლად
ძესა კუირიკესსა¹¹. კუალად იწყო მტერობად კვირიკესა და ძებნად

¹ შემდგომად A. ² მგდეური, მგდეორი B. ³ დაჩი < A. ⁴ შურის-ციხე MB.
⁵ მოვდეს A. ⁶ დიად A. ⁷ ქორებისკოვსი A. ⁸ ქორებიკოვსსა ⁹ აღუსრულა M,
აღასრულა AB. ¹⁰ ქორებისკოსი A. ¹¹ + და შემდგომად მცირედისა მოკუდა ასუ-
ლი ლეონისი MB.

- A 288 კახეთისა, გაილაშქრა სპითა დიდითა, ჩადგა არაგვის პირსა, | ას-
წყუიდა ხერკი, მუხრანი და ბაზალეთი; და მასვე ლაშქრობასა დას-
ნულდა, შმოქცა გარე და მოკუდა.
- და ჯ და მე ფ ე ლ დ ე მ ე ტ რ ე, ძ მ ა ლეონისი, ეუფლა ქართლს;
და ვითარ მოიწყო სამეფო თუისი, გარდაჯდეს ამას შინა ჟამნი. 5
იყო ძმა მისი თევდოს საბერძნეთს. უკმეს ვიეთმე კაცთა ამის
ქუეყანისათა, რათა გამოვიდეს ძმასა თუისსა ზედა, რამეთუ სიცო-
ცხლესავე დიდისა გიორგი აფხაზთა მეფისასა ჩაეგზავნენ საბერ-
ძნეთს ორნი შვილნი, თეოდოს და ბაგრატ, რათა მუნ იზარდებო-
დენ, ამისთვის რათა შემდგომად სიკუდილისა მისისა არა იყოს¹ მათ
შორის ბრძოლა და ჯდომა. 10
- გ ა მ ო ვ ი და თეოდოსი საბერძნეთით, მოვიდა სამცხეს, დაადგა
მარგის მერეს², უკმობდა მესხთა აზნაურთა, იკრებდა ლაშქარსა და
ლამოდა მკლავითა თუისითა აღებასა მამულისა თუისისასა. ხოლო
დემეტრე მეფემან წარავლინა ლაშქარი თუისი, დაესხნეს უგრძნაუ- 15
ლად, გაიქცეს³ | თეოდოსი. წარვიდეს ქართლს და მიმართეს ადარ-
ნესეს მთავარსა⁴; შეიყვანეს იგი ძამის⁵ ციხესა, და მუნით გამოლ-
მართ ეძიებდა საქმესა თუისსა.
- M 459 მ ა შ ი ნ დ ე მ ე ტ რ ე მ ე ფ ე მ ა ნ მიგზავნა ლაშქარი თუისი,
ქ 296 მოადგეს | ციხესა ძამისასა, და ბრძოდეს სამ თუე ოდენ. და ციხით 20
გამომართ ევენებოდეს ფრიად, და მოსჭირდა⁶ ციხოვანთა; ითხო-
ვეს ფიცი და სიმტკიცე, რათა განუტეონ თეოდოსი, და წარვიდენ
მშუილობით. და მათ მიინდევს იგი, და გაგზავნეს მშვიდობით. წარ-
ვიდა წინაშე დავითისა კულაპარატისა, და მუნ დაყო წელიწადი
ერთი. წარმოვიდა⁷ და მოვიდა კახეთად. 25
- A 289 მ ა შ ი ნ მ ო გ ზ ა ვ ნ ა მეფემან მოციქული თეოდოსისა და
კუირიკე ქორებისკოპოსისა⁸ და რქუა: „რადგან მოვიდა ძმა ჩემი სა-
ბერძნეთით, არა დაილევს ჩუენ შორის ბრძოლა, სიტყუითა კაც-
თათს; აწ შუამდგომელობითა შენითა მომანდვე ძმა ჩემთ და ვი-
ყუნეთ ორნივე სწორად უფალ მამულსა ჩუენსა, ვითარცა ვიყუვენით 30
უწინარეს მე და ლეონ; აღილე ჩემგან სიმტკიცე და შუამდგომელნი,
და შენგან დიდად დაგიმადლაზ საქმე ესე“. ვითარცა კუირიკე ქო-
რებისკოპოსმან⁹ სიტყუა დემეტრე მეფისა, მოიყვანა თეოდოსი და
აწუთა მინდობა მისი, და ეტყოდა: „მე ვიყო მეძიებელ სისხლსა შენ-
სა“. თეოდოსი მიანდო ძმასა თუისსა და გაგზავნა.
- M 460

¹ იყო AM. ² მარგის მერეს M, მარგის და B. ³ გააქციეს MB. ⁴ ადარნა-
სეს ძმელსა (ძელელსა B) მთავარსა MB. ⁵ ძმის A. ძმისასა M. ⁶ მოსვრიდა A.
7+ტაოთ MB ⁸ ქორებისკოპოსისა A, კათალიკოსი M. ⁹ ქორებისკოპოსმან A,
ქორაფისკოპოსმან M.

- მაშინ წარიყვანეს¹ ფიცითა და სიმტკიცითა, რომლითა
 A 290 ეფუცნეს წინაშე სუეტსა-ცხოველსა კათალიკოზი, მღდელთ-მოძღუ-
 არნი და დიდებულნი ყოველნი და ვითა მივიდა თეოდოსი წინაშე
 ჭ 297 ძმისა თუისისა, დაყუნა დღენი მცირედნი. ხოლო | დემეტრე დაივიწ-
 ყა შუამდგომელობა ღმრთისა და შემართა ფიცთა², შეიპყრა თეო- 5
 დოსი. და დასწუნა თუალნი და ვითარ იხილეს ესე მყოფთა მამულისა
 მისისათა, ძიება ყვეს ძმისა მათისა, რომელსა ერქუა ჩალა-მეფე, და
 ვერ³ შეუძლეს ამისი ქმნა, რამეთუ დემეტრე მეფე იყო ევნი და
 ახოვანი. და რაჟამს აღესრულა დემეტრე მეფე, იხილეს ყოველთა
 მკუიდრთა ქუეყანისათა, რომელ არღარა დარჩა მკუიდრი აფხაზეთისა 10
 და ქართლისა, გამოიყვანეს თეოდოსი და დასუეს მეფედ.
 მაშინ მოვიდეს კახნი და მოადგეს უფლის-ციხესა. და იყო⁴
 მათ ჟამთა ერისთავი ქართლისა ივანე მარუშის⁵ ძე, კაცი ძლიერი
 M 461 და ერ-მრავალი. ამან წარავლინა მოციქული წინაშე დავით კუ-
 ლაპარატისა; აწუია, რათა გამოილაშქროს და ძალითა მისითა აი- 15
 ლოს ქართლი: ანუ დაიმჭიროს თუით, ანუ უბოდოს ბაგრატს, მესა
 გურგენისსა, ასულის წულსა გიორგი აფხაზთა მეფისა, რომელსა
 A 291 მართებდა დედოფლად⁶ აფხაზეთი და ქართლი.
 ესევე იოვანე მარუშის⁷ ძე ეძებდა ბაგრატს მეფედ; და
 ვითარცა მოისმინა დავით კულაპარატმან სიტყუა მარუშის ძისა, 20
 წარმოემართა ძალითა მისითა, მოვიდა ქართლად. და რაჟამს ცნეს
 მოსულა მისი კახთა, წარვიდეს ვითარცა მეოტნი და დაუტევეს ქარ-
 თლი.
 მომიდა დავით კულაპარატი, ჩამოდგა⁸ ქუა-ჭურელთა,
 მიეგება წინა ივანე ქართლის ერისთავი, აღილო მისგან უფლის-ცი- 25
 ზე და მიუბოძა ბაგრატს და მამასა მისსა გურგენს. რამეთუ|არა
 ესუა შვილი (გურგენს) დავით კულაპარატსა, და ბაგრატ, ძე გურ-
 გენისა, გაეზარდა შვილად თუისად. ესედ დავით კულაპარატი უმე-
 ჭ 299 ტეს განდიდნა ყოველთა მეფეთა ტაოსთა. | რამეთუ იყო პირველად
 ღმრთის-მოყუარე, გლახაკთ-მოწყალე, მდაბალი და მშუიდი, ძუირ- 30
 უკსენებელი, ეკლესიათა მაშენებელი, ტკბილი, უხუი, კაცთ-მოყუა-
 M 462 რე, ფიჩოსანთა მოყუარე, ყოველთათუის კეთილის მყოფელი და
 სავსე ყოვლითა კეთილითა. ამან აღაშენა საყდარი ღმრთისა, წმიდა
 ეკლესია ხახულისა. და ვითარ შეიქცა მუნით გარე, დაუტევნა უფ-

¹ + იგი M. თევდოსი B. ² შემართა ფიცითა M, შემართა ფიცთა გატე-
 ხასა B. ³ ვითარ (←ვ'რ) A. ⁴ იყო < A. ⁵ მარუშის AM. ⁶ რომელსა ეყოდა
 დედულად MB. ⁷ მარუხის A. ⁸ ჩაუდგა M, ჩამოაგდო A. ⁹ ესე ესე A.

A 292 ქ 300	ლის-ციხელნი ¹ გურგენ და ძე მისი ბაგრატ. მას ჟამსა იყო ბაგრატ ასაკითა თუისითა უსრულ; ამისთვის თანაგანმგებელად დაუტევა მამა მისი გურგენ. შემოკრიბნა ² ქართველნი აზნაურნი და უბრძანა: „ესე არს მკუიდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე. ამას დაემორჩილენით ყოველნი“. და დაყუნა დღენი მცირედნი და წარვიდა ტაოს.	5
	ვითარ წარვდეს მას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, იწყეს კულად მედგრობად ზაკულებით, ვითარცა არს ჩუენულება ქართლისა აზნაურთა, შეეუბნეს ნაქორდეველთა ³ და საბოტარელთა, მოიყვანნეს ლაშქარნი კახეთით, და გასცეს უფლის-ციხე და შეიპყრნეს გურგენ და ბაგრატ და დედოფალი გუზრანდუხტ, წარიყვანეს კახუთად	10
	რა ჟამს ცნა ესე დავით კულაპარატმან, დაუმძიმდა ფრიად, გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა მისითა, მოვიდა თრიალეთს, შთასლვად კახეთად. და რაჟამს ცნეს კახთა, გამოგზავნეს მოციქული	15
M 464 A 293 ქ 301	და მოუპყრეს პირი ზავისა. და განუტევენეს გურგენ და ბაგრატ და დედოფალი გუარანდუხტ, შეუქციეს ქართლი და უფლის-ციხე, ხოლო წირქულის ⁴ ციხე და გურ ⁵ თუით დაიმჭირეს.	20
	მათ ჟამთა ეპყრა უფლის-ციხე და ქართლი გუარანდუხტ დედოფალსა. ესე გუარანდუხტ დედოფალი იყო ასული გიორგი აფხაზეთა მეფისა, დედა ბაგრატისი. და ვითარ გარდაჰმდა ამას შინა წელიწადი სამი და მეფობდა აფხაზეთს თეოდოსი მწუხარე, განირყუნა ქუეყანა იგი და შეიცვალა ყოველი წესი და განგება პირველთა მეფეთა განწესებული. იხილეს რა წარჩინებულთა მის ქუეყანისათა, იყუნეს ერთობით მწუხარებასა შინა დიდსა. ამანვე ივანე მარუშისნ ძემან ინება, რათა მოიყვანოს ბაგრატ მეფედ აფხაზეთისა, და მის თანაყოველთა დიდებულთა და ერისთავთა, აზნაურთა აფხაზეთისა და ქართლისათა გამოითხოვეს ბაგრატ მეფედ დავით კულაპარატისაგან. ხოლო	25
	მან დიდითა იძულებითა ძნელად ადასრულა თხოვა მათი; ვითარცა ვთქუ ⁷ პირველად, უშვილო იყო ⁸ დავით კულაპარატი და ბაგრატ გაეზარდა შვილად, მპყრობელად ⁹ ორისავე კერძოსა ტაოსა, გარნა რაჟამს უმკუიდრო ქმნულ იყო ქუეყანა აფხაზეთისა, მოსცა მათ	30
M 464	სიმტკიცითა და მძევლითა.	

¹ უფლის ციხესა B, უფლის ციხეს M, ² შემოკრიბნა A. ³ ნაქორდეველთა MB.
⁴ წირქულის MB. ⁵ აგრუა M, გრუი B, ⁶ მირუშის A. ⁷ ეთქუა A, ვთქუ M, ვსთქუ B. ⁸ ყო A., ⁹ მპყრობელად < A.

- A 294 შთაიყვანეს აფხაზეთს და დალოცეს | მეფედ, და დამორჩილდეს ყოველნი ბრძანებასა მისსა: რამეთუ განსრულ იყო ასაკითა. და ვითარ გარდავდა წელიწადი ორი, იწყო განგებად და საურავად და გამართებად ყოველსა საქმესა, მსგავსად პაპისა მისისა, დიდისა მეფისა გიორგისა, გინა თუ ემეტესადრე ვთქუა¹. რამეთუ ყოვლითურთ მიემსგავსებოდა ქცევასა გამზრდელისა თუისისა, დიდისა დავით კულაპარატისა, და იხილვებოდა მის თანა ყოველი სახე² კეთილისა, გამოგზავნა თეოდოსი მეფე, დედის ძმა მისი, ტაოს, წინაშე კულაპარატისა, რამეთუ ესე საქმე გამონახა უმჯობესად, რათა ყოველთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, სასოება კეთილისა, 5
- ჭ 302 გინა შიში უწესოებისათუის მისა მიმართ აქუნდეს. | შემდგომად ამისა გარდამოვიდა ქართლს, რათა განაგნეს საქმენი დაშლილნი ქართლისანი. მოვიდა და დადგა თიღუას³. ხოლო მას ჟამსა აზნაურთა ქართლისათა რომელთამე არა ენება გარდამოსლვა მისი, რამეთუ თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა, დაღაცათუ იყუნეს მორჩილებასა შინა გუარანდუხტისასა. 10
- M 465 იწინამძღურეს ქავთარტბელი, | მოეგებნეს ბრძოლად, დაუდგეს თავსა ზედა მულრისასა⁴. იხილა რა ბაგრატ აფ- 15
- A 295 ხაზთ | მეფემან, აღუზახნა სპათა თუისთა, მივიდეს, შეეზნეს და იოტნეს ქართველნი, რომელნიმე დაკოცნეს და რომელნიმე დაიპყრნეს, და სხუანი კულად მეოტნი გარდაიხუეწნეს და დაიფანჩნეს⁵. ხოლო მოვიდა უფლისციხეს აილოციხე დედისაგან თუისისა, დაყუნა დღენი და განაგნა მცირედ საქმენი ქართლისანო წარიყვანა დედა თუისი და წარვიდა ქუეყანად აფხაზეთისა. და ვითარცა კელოვანმან მენავეთ-მოძღუარმან განაგო ყოველი საქმე აფხაზეთისა; რამეთუ მცირედ ამხილის ყოველთა, ვინ უკუე პოვის ურჩი, და მის ადგილისა განადიდის ერთგული და მისანდობელი თუისი. და ამას შინა გარდავდეს წელიწადნი რაოდენნიმე. და იყო მათ ჟამთა ერისთავად კლდე-კართა რატი, და ჰქონდა ციხე ატენისა და ქართლისაგან მტკუარისა სამხრით კერძო ყოველივე: თრიალეთი, მანგლისთეი და საკურეთი⁷, არა მორჩილობდა კეთილად მეფესა ბაგრატს. 20
- შეკრიბა⁸ [უცნაურად] სპა თუისი ყოველი, და გამოვიდა ქართლად. და ენება მოდგომა და შერევა რატ ერისთავისა⁹. მაშინ M 466 უკუე აუწყეს¹⁰ მსწრაფლ¹¹ კულაპარატსა¹², და უთხრეს ესრე: | „არა 25 30

¹ ვთქუ A. ² საქმე MB. ³ თიღვას AB, მთიულეთს M. ⁴ მოღრისას M, მოღრისისა B. ⁵ დაიფრინეს MB. ⁶ პოვოს A. ⁷ სკორეთი M, სკურეთი B. ⁸ შეკრება A, შეიკრიბა MB, ⁹ რატი ერისთავთა ერისთუისა M, რატი ერისთავთ ერისთავს B. ¹⁰ აუწყეს < A. ¹¹ მსწრაფლ < MB. ¹² დავით კურატპალატსა MB.

A 296 სადა წარვალს სხუაგან არამედ¹ განმზადებულ არს სიკუდილა
შენდა“. და შეკაზმულ იყო მამა | ბაგრატისი მოსლვად შვილისა თა-
ნა თუისისა. დავით კულაპარატი(სა) წარმოვიდა მსწრაფლ და მო-
ქ 303 უწოდა | ლაშქარსა თუისსა, და უკმო ყოველთა მეფეთა სომხითისა
თა. და მაშინ ჯერეთ ცოცხალი იყო პაპა ² ბაგრატისი, ბაგრატ, ქარ- 5
თველთა მეფე³; იგიცა მოვიდა დავით კულაპარატსა წინაშე; რამე-
თუ ეშინოდა ძისა თუისისა გურგენისგან წაღებასა მეფობისასა. მო-
ვიდეს-და დადგეს დღივს სპითა დიდითა, რომელთა არა იყო რი-
ცხუი, და გაგზავნა ლაშქარნი გურგენს ზედა. მიეგებნეს გურგენს
წინა, გარდათხრილთა⁴ თავსა შავშეთისასა, გააქციეს გურგენ და 10
შთაიხუეწა მეოტი⁵, და შევიდა ციხესა წერბეთისასა⁶.

მას ჟამსა მოსრულ იყო ბაგრატ ტრიალეთს, და
დადგა კარუშეთს⁷. გაგზავნა მოციქული, განახნა⁸ ლაშ-
ქარნი და იხილა, რომელ ძალითა არა ეგებოდა წინააღდგომა
დავით კულაპარატისა. მაშინ დაუტევნა სპანი თუისნი ადგილ- 15
სა ზედა, და თუით მარტო მივიდა წინაშე მისსა და ითხოვა შენ-
დობა, და აუწყა, ვითარმედ: „სხუისა რომლისა არასათუის|მოვედ,
გარნა არამორჩილებისათუის რატისა“. ხოლო მან გაგზავნა და
უბრძანა ესრეთ: „მითხრეს, რომელ ჩემდა სიკუდილად გამოსრულ
M 467 იყავ; გარნა აწ ვსცან | დასტური, რომელ უბრალო ხარ, არამედ
A 297 მითავის უფლები ხართ⁹ რატი ზე¹⁰; დაიმორჩილე ვითაც
სახედ გწადიან“.

მაშინ წარმოვიდა ¹¹ სიხარულითა სავსე, და წარვიდა მას ჟამ-
სა აფხაზეთადვე, რათა ვერა უგრძნას რატი და უგრძნეულად მივი-
დეს, [ოდეს] არა გონებდეს, ვითარ მოიწია ჟამი ზამთრისა მოვიდა 25
ძალითა თუისითა ყოვლითა, მოადგა კლდე-კართა. იხილა რა რატი,
გამოვიდა გარე და გამოიტანა შვილი ლიპარიტ თანა, შევედრა
ბაგრატ აფხაზეთა მეფესა, და მისცა ციხე თუისი ბაგრატს, და
ქ 304 თუით დაჯდა მამულსა თუისსა არგვეთს¹². | კულად, ვითარ წარვი-
დეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე და ვითარ ვთქუ პირველვე, მოიწ-
ყუნა და განაგნა ყოველნი საქმენი აფხაზეთისანი, ურჩნი თუისნი შე-
ცულანა დიდებისაგან, ადგილთა მათთა დაადგინნა ¹³ ერთგულნი და
მოსწრაფედ მორჩილნი ბრძანებათა მისთა; და წარემატა ყოველთა
მეფეთა ყოვლითა განგებითა. და გაამრავლა ლაშქარი თუისი უმე-

¹ არამედ A, თუინიერ MB. ² პაპი A. ³ ბაგრატ ქართველთა მეფე AM (და თ ე ი მ.), ბაგრატ რეგენი B. ⁴ გარდათრილთა A. ⁵ მეოდი ⁶ წევთისასა MB. ⁷ კარუბეთს M. ⁸ განიცადა MB. ⁹ მითავისუფლებიხარ MB. ¹⁰ ზედა MB. ¹¹ ამის შემდეგ, ვიდრე გვ. 176,20 («მიიცვალა») A-ს აკლია. ¹² არაგვისთს M. ¹³ დადიდნა M.

- M 468 ტეს ყოვლისა ჟამისა. გამოილაშქრა ყოვლითა სპითა თუისითა, გარდამოვიდა ქართლს, წარგზავნა მოციქული კახეთს, ითხოვნა ციხენი ქართლისანი, რომელნი მათ ჰქონდეს. მას ჟამსა იყო ქორე-ბისკოპოზი¹ დავით. ხოლო მან არა ინება მოცემა ციხეთა, არამედ მიუმცნო ესრეთ: „უკეთუ ეძიებ ციხეთა, იყოს ჩუენ შორის დავჯერებელ მკლავი და ჰომი. ხოლო მე წინა მოგეგებო კსანსა² ზედა“. განუწყრა ბაგრატ, აფხაზთა და ქართუელთა მეფე; და კურატპალატი იყო მას ჟამსა დლივს, რამეთუ განაგებდა საქმეთა ტაოსა და ქართლისათა, რომელ მაშინ | თუითვე ეპყრა ტაო, მიცვალებასა ზედა მამისა მათისა, გურგენ მეფეთ-მეფისა. წარგზავნა კაცი მოსწრაფედ, აწუია სპათა აფხაზეთისათა და ქართლისათა, და თუით წარემართა ზემოთა ლაშქრითა, გაიარა თრიალეთი, გავლო ვიდი მცხეთისა, და მოერთნეს თანა აფხაზნი და ქართველნი. დადგა თრიალეთს³ და იწყო შემუსრა კახეთისა, და ვერ წინააღუდგა დავით, რამეთუ იყო ძალი მისი ურიცხვი; იწყო ბრძოლად ციხეთა და მას ჟამსა აღიღო ქუეყანა ჰერეთისა, და განაჩინა მთავრად აბულალ, და წარმოვიდა შინა. 5
- ქ 305 და მათვე ჟამთა, რაჟამს წარმოვიდა | ბაგრატ აფხაზთა მეფე, კუალად მიიქცეს კაცნი ჰერეთისანი⁴, და მიერთნეს დავითს. აიღო დავით ჰერეთი. შემდგომად მცირედისა ჟამ[ი]სა მიიცვალა. 10
- A 297 კუალად გამოვიდა ყოვლითა სპითა მისითა ბაგრატ, აიღო მეორედ ერეთი. დაიძჭირა დიანარ⁵ დედოფალი თუისად, იწყო ძებნად კახეთისა და ძალითა მისითა მიუწდომელითა ორ წელ წარუხუნა ყოველნი ციხენი კახეთისანი. შეაწყუდია კუირიკე ბოჰორმას, დაუყენა ციხეს გარეშამო მცველნი წელიწდამდინ⁶, და წარიღო ბოჰორმაცა. და დაიპყრა სრულიად კახეთი, წარმოიყუანა კუირიკე⁷ და დაიჭირა კარსა | ზედა თუისსა. 25
- მას ჟამსა განდიდნა⁸ ფადლუნ, ამირა განძისა, იწყო კირთებად ერისთავთა კახეთისათა, ჟამითი-ჟამად მეკობრობით და პარვით რბევად და ტყუენვად ადგილითი-ადგილად ხოლო იხილარა დიდმან მეფემან ბაგრატ კადნიერება მისი, აღივსო შურითა და დიად შეუძნდა კადნიერება მისი, განემზადა ყოვლითა სპითა მისითა, წარგზავნა მოციქული წინაშე გურგაკ⁹ შანშა, სომეხთა მეფისა, აწუია, რათა შური იძიონ ფადლონისგან. ხოლო მან განისა 30
- ქ 306 რა სიხარულითა დიდითა; | და მოუწოდა მსწრაფლ ყოველთა¹⁰ სპათა 35

¹ ქორაფის კოვზი M. ² კანასა M. ³ თიანეთს B. ⁴ ჰრეთისანი M. ⁵ დი ნარ MB. ⁶ წლითი წლამდის B, წლითი წლამდისი M. ⁷ წარმოიყუანა კუირიკე < A. ⁸ განადიდნა A, გაადიდნა MB. ⁹ გაგიკ MB. ¹⁰ ძველთა A.

- M 470 თუისთა, წარმოემართა და მოვი | და წინაშე ბაგრა|ტ აფხაზთა მეფი-
სა. შეკრბეს ორნივე ძორაკერტს¹, მიმართეს ფადლონს, დიდად გან-
ლაღებულსა, მოძულესა ქრისტიანეთასა², რომელი ყოვლითურთ ეძი-
ებდა წარწყმედად ყოველთა ჯუარის მსახურთა. და ვითარ იხილა
ძალი მათი უძლეველი, შეუშინდა, წარვიდა და მიმართა სიმაგრეთა 5
შესლვად. ა მ ა ნ დ ი დ მ ა ნ და ყოვლითურთ ძლევა-შემოსილმან³
ფემან ბაგრატ წარმოტყუენა ქუეყანა რანისა, მოადგა ქალაქსა შან-
ქორსა, დაუდგნა⁴ ფილაკავანნი, და მცირედთა დღეთა დაღეწნა
ზღუდენი შანქორისნი. და ხვალისა დღე ეგულებოდა შემუსრვად და
წარტყუენვად ქალაქისა შის. მას ღამესა მოუვლინა მოციქული ფად- 10
ლუმან, ითხოვა შენდობა და აღუთქუა დღეთა შინა სიცოცხლისა-
თა მსახურება, გაუკუეთა ხარაჯი⁵, დაუწერა თავისუფლება და თავის-
თავითა⁶ ლაშქრობა მტერთა მისთა ზედა. მაშინ უბრძანა და
შემოკრიბნა წინაშე მისსა ყოველნი დიდებულნი; უბრძანა პირვე- 15
ლად, რათა დაიჭირონ ქალაქი იგი ძალითა მათითა. იხილეს, გა-
ნიცადეს| და მოასენეს, რომელ ვერვის დაედვა⁷, და უფროსად ხო-
- M 471 ლო ამისთუის, რომელ სხუათა ყოველთა | სალაშქროთა საქმეთაგან
უცალო იქმნებოდეს.
- A 299 კ უ ა ლ ა დ | უბრძანა და განიზრახა დაზავება ფადლონისი. და
მათ ყოველთა, სიბრძნითა მათითა, გამოარჩიეს უმჯობესად და
აწუიეს ზავი. უბრძანა და გაგზავნა მოციქული და მისგან აუწყა ზა- 20
ვი დასტური. მაშინ ფადლუმან განიხარა სიხარულითა დიდითა,
აღასრულა ყოველი იგი სიტყუითა აღთქმული საქმით: უძღუნა
ძღუენი დიდი და მიუწდომელი, აღავსნა ყოველნი დიდებულნი ნი- 25
ჭითა მიუწდომელითა დაა წარმოვიდა შინა განმარჯუებული.
- ჭ 307 ა მ ა ნ ვ ე [დ ი დ მ ა ნ მეფემან აღაშენა საყდარი ბედიისა, შექმნა
საეპისკოპოზოდ, მოცვალა მუნ გუდაყუისა საეპისკოპოზო, შეწირნა
სოფელნი მრავალნი ყოველთა ჯევთა და ადგილთა, განასრულა ყოვ-
ლითა განგებითა, და შეამკო ყოვლითა სამკაულითა ეკლესია⁸,
აკურთხა და დასუა ეპისკოპოზი. 30
- უკეთუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისწმის ყოფად
სიმაღლისათუის და დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს
სამკაული ბედიისა ეკლესიისა, და მისგან გულისწმა ყოს და
ცნას, რომელ არავინ ყოფილ არს მსგავსი მისი სხუა მეფე ქუე- 35
ყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისა. ამანვე აკურთხა ეკლესია ქუ-

¹ ზორაკერტს MB. ² ქრისტიანეთესა A. ³ ძლევა-შემოსილმან A. ⁴ აუდგ-
ნა A, ადგნა M, დაუდგნა B. ⁵ ხარაჯა MB. ⁶ თავის თავითა AB, თავის ფიცი-
თა M. ⁷ ძლევა M, ძალ ედვა B. ⁸ ეკლესია A.

12. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

A 300 M 472	თა თისი ¹ გა[ნ]გებითა დიდითა და მიუწდომელითა: რამეთუ შემო- კრიბნა მახლობელნი ყოველნი კელმწიფენი, კათალიკოზნი, მღდელთ- მომღლარნი და ყოველთა მონასტერთა წინამძღლარნი, და ყოველნი დიდებულნი ზემონი და ქომონი, მამულისა და სამეფოსა მისისა მყოფნი და ² სხუათა ყოველთა საკელმწიფოთანი.	5	
	ეს ე ბ ა გ რ ა ტ , ა ფ ხ ა ზ თ ა და ქ ა რ თ ვ ე ლ თ ა მ ე ფ ე, წარე- მატა ყოველთა მეფეთა ყოვლითა განგებითა, ამისდა შემპოვნედ ³ და ამისა მოაჯედ შეიქჳნეს ყოველნი კელმწიფენი, მახლობელნი და მო- თუალულნი ⁴ მამულისა და სამეფოსა მისისანი, მოლაშქრედ ვითარცა თუისნი დიდებულნი და მისანდობელნი. და დაუმორჩილნა ღმერთმან ყოველნი მტერნი და წინააღმდგომნი მომადლა დღეთა მისთა მშუი- დობა და დიდი დაწყნარება ქუეყანისა. და უკეთუ ვინმე ინებოს თუითუულად წარმოთქუმად ყოველთა განგებათა მისთა, მოუძღურ- დეს ძალი მისი, რომელთაგან ⁵ მცირედ წარმოვთქუი ჟამთა სიგრძესა არა დავიწყებისათვის.	10 15	
ჟ 308	და ვ თ ქ უ ესეცა, რომელ ⁶ შემდგომად დიდისა მეფისა ვახ- ტანგ გორგასლისა, არავინ გამოჩენილ არს სხუა მსგავსი მისი, დი- დებითა და ძალითა, ყოვლითა გონებითა, ეკლესიათა მსაშენებელი, A 301 M 473	გლაზხაკთა მოწყალე და სამართლის მოქმედი ყოველთა კაცთა- თუის.	20
	მ ე ფ ო ზ და ოცდათექუსმეტ წელ და გარდაიცვალა შემკო- ბილი მცვითა შუენერთა, ქ რ ო ნ ი კ ო ნ ს ა ორას ოცდაათოთხმეტ- სა, თუესა მაისსა. შუიდსა, დღესა პარასკევსა.		
	და ი ყ ო დღეთა მიცვალებისა მისისათა ტაოს, და წარმოილო გუამი მისი ზუიადმან ერისთავთა ერისთავმან, და დამარხა ბედიას ⁷ .	25	
	შემდგომად ამისა მეფე იქმნა მე მისი გიორგი, და იყო იგიცა სავსე ყოვლითა სიკეთითა. ესე ეუფლა ყოველსა მამულსა და სამეფო თუისსა ჟამსა ოდენ სიყრმისა და სიჭაბუკისა მისისასა, რამეთუ იყო, რაჟამს მეფე იქმნა, წლისა თორმეტისა ⁸ . ხოლო მეშუიდედა წელსა მეფობისა მისისასა გამოვიდა ბასილი, მეფე ბერძენთა, მას ზედა ყოვლითა სპითა მისითა და უცხოთესლითა ურიცხუითა.	30	
ჟ 311	ხ ო ლ ო გ ი ო რ გ ი ⁹ მ ე ფ ე განვიდა სპითა დიდითა წინააღ- მდგომად მისა, და დაიბანაკეს ორთავე ქუეყა ნასა ბასიანისასა მრავალდღე, და არა მიმართეს ბრძოლად ურთიერთას. მორიდა გი- A 302	ორგი მეფემან, მოვიდა, დაწუა ქალაქი ოლ თისნი, და მუნით იგი	35

¹ ქუთათისა MB. ² და < A. ³ შემოპოვნედ A. ⁴ მოთაულნი MB. ⁵ რათ-
გან A. ⁶ ვთქუ რომელ ესეცა A. ⁷ დასამარხა ბდას A. ⁸ ათექუსმეტისა M, იწ B.
⁹ გიორგი B, გ'ი M, იგი A.

M 474 მოვიდა [კოლასა და გამოუდგა]¹ კუალსა, და მოუდგა უკანა ბასი-
 ანთა² მეფე ბერძენთა. I და შეკრბეს უკანა მავალნი გიორგისნი, და
 დევნა მავალნი ბასილისნი, და იქმნა ბრძოლა დიდო და სოფელსა
 რქუიან ბირიძნი³. და მოისრნეს მრავლად ორკერძოვე, მოკლნეს⁴
 ერისთავნი დიდებულნი რატი, ძე ლიპარიტისი, და ხურსი. და 5
 გუიანადა ეწია ჳმა მეფესა, ვითარმედ ომი⁶ არს უკანა მავალთა
 ზედა. მაშინ უბრძანა სპათა თუისთა, და აღიძრნეს მსწრაფლ. და
 განვიდა თუით იგი მეფე ხოლო ახოვანი იყო და უშიში ყოვლი-
 თურთ, ვითარცა უკორცო, და მის თანა სიმრავლე სპისა მისისა
 და მოვიდა მუნით ბასილი მეფე (და) ყოვლითა სპითა მისითა. შე- 10
 კრბეს იმიერ და ამიერ, იქმნა ბრძოლა დიდი, და მოსრნეს ბერძენ-
 ნი ფრიად, და წარმოიღეს ავარი; ეზომ⁷ გაგრძელდა მათ შორის
 ბრძოლა, რომელ სივლტოლად განემზადა ბასილი მეფე.
 ხოლო ვითა რ სულმოკლე იქმნეს ქართველნი, მორიდეს და
 წარმოვიდეს. და წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი, დაჯოცნეს ურიცხუნნი 15
 პირითა მახუილისათა. მოუწია ლაშქარმან, დაატყოვეს არტანი და
 ჳ 312 მოაოჯრეს, გიორგი მეფე თრიალეთს მოადგა უკანა, |სწყუიდა|ქუე-
 A 303 ყანა ჯავახეთისა და გარდავიდა თრიალეთს. კუალადცა მიეახლნეს
 M 475 ურთიერთას, რამეთუ განძლიერდა გიორგი მეფე და მოირთო ძა|ლი
 კახეთისა და ერეთისა, გარნა დაუშალეს მაშინ შეზმა მეორედ. 20
 შეიქცა ბასილი მეფე თრიალეთით, უკუმოიარა
 ჯავახეთი და არტანი⁸, კუალად უბოროტესად შურის გეზითა მო-
 აჯრნა ქუეყანანი იგი, წარვიდა, დაიზამთრა ქუეყანასა ხალდისასა⁹,
 მახლობელად ქალაქსა ტრაპეზონთას. და ვიდოდეს მათ შორის
 მოციქულნი ზავისა და სიყუარულისათუის. 25
 მას ჟამსა იქმნა დიდი განდგომილება საბერძნეთით; შეიერ-
 თნეს სპასპეტი და წარვიზი⁸, და მოვლო¹¹ ქუეყანა აღმოსავლეთი-
 სა, და დიდად შეძრწუნდა მისთუის ბასილი. გარნა პატივ-სცა
 ღმერთმან მასვე, და მოკლა წარვიზი ქსიფე [და გადგეს რომელნი
 მირთულ იყუნეს. ხოლო ქსიფეს] ¹² მიუგო ცრუობა წარვიზისა; 30
 რამეთუ შეიტყუვეს ციხესა დალასანოსთა ¹³ სისხლისათუის ფუკასი-
 ჳ 313 სა¹⁴ მისა, შეიპყრეს | და მოგუარეს ბასილი მეფესა, და მან ექსო-
 რია ყო კუნძულსა რომელსამე და მისთანათა მრავალთა მოჰკუეთა

¹ კოლასათ და გამოუდგა < AM ex homoioteleuto. ² ბასილი MB. ³ შირიძნი M, შირიძთა B. ⁴ მოვლნეს A. ⁵ რომი A, ომ B. ⁶ აღიჭურნეს MB. ⁷ ეზომი A. ⁸ არტანი M, პატარანი A. ⁹ ტალდისასა A, ხლდისასა M, ხალდასა B. (V. I. ხალადას). ¹⁰ + ძე ფოკას განდგომილისა, და მეფე იქმნა ქსიფენ B. ¹¹ წარიდგინეს M, მიიდგინეს B, მოელო A. ¹² < A ex homoioteleuto. ¹³ სალჰსანიოსათა M. ¹⁴ ბუკასისა A, ფოკასის B, ფოპასის M.

თავი მახულითა, რომელთა თანა იყო ფერის¹, ძე ჯოჯიკისი, ნათესავით ტაოველ, და სხუანი იყუნეს ბერძენნი.

- A 304 კ უ ა ლ ა დ შ ე მ ო ი ქ ე ა ბასილი მეფე, მოვიდა ბასიანს, ითხოვდა ქუეყანათა და ციხეთა, აღუთქმიდა ზავსა და მშუიდობასა.
- M 476 ცნა რა გიორგი ² მეფემან, წარავლინა ზუიადი ერისთავი სპითა მისითა, და უბრძანა, რათა ზავისა მიპყრობითა მცირედ ხან დაიმჭირვა ადგილსა; და თუით წარვიდა წარდგომად უკანა სპითა ძლიერითა. და განიზრახვიდა ესრეთ: „უკეთუ ინებოს ზავი ბასილი მეფემან, იქმნეს ესრეთ; და უკეთუ³ ინებოს ომი, განვემზადნეთ მისთუისცა. ხოლო რომელთა არა უნდა ყოფად მშუიდობისა, იწყეს განმზადებად ბრძოლა. და მივიდეს ბასილი მეფისა ⁴ დაბანაკებულსა ზედა, რომელსა უწოდებდნ სუინააქსად⁵. იწყეს ბრძოლად, და აოტეს ზოგი ლაშქრისა მისისა. განუწყრა ბასილი მეფე და უბრძანა მოღებად
- ჭ 314 ძელი ცხორებისა | და მანდილი⁶ წმიდა დადვა ქუეყანასა ზედა და თქუა: „უკეთუ მიმცე კელსა მტერთასა, არღარა ვიყო თაყუანისმცემელ თქუნ თანა⁷ უკუნისამდე“. და ვითარ გაგრძელდა ბრძოლა მათ შორის, კულადცა მეოტ იქმნეს სპანი ქართველთანი⁸, და წარმომიდეს მეოტად, მოისრნეს ურიცხუნი პირითა მახულითათა; და რომელნიმე ტყუე იქმნეს, წარიღეს ავარი დიდძალი და განძი სა-
- A 305 მეფო, რომელი ჰქონდა | თანა. 20
- და წ ა რ მ ო უ დ გ ა ბასილი მეფე უკანა. ხოლო კულადცა იწყეს ზავად, ვითარცა პირველ; რამეთუ შიში დიდი აქუნდა საბერძნეთით | განდგომისა. და ყვეს მშუიდობა და დაიზავნეს, და მისცა გიორგი მეფემან მძევლად ძე თუისი ბაგრატ, წელიწადისა სამისა, და ციხენი რომელ⁹ პირველ [გაეცეს აზნაურთა დაულოცნა, სხუანიცა ციხენი პირვილ]¹⁰ მიცემულნი, და უკანას იადნი¹¹, და ქუეყანა, რომელი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა და ჯავახეთს ¹². ხოლო
- ჭ 315 რომელნიმე ამა ქუეყანათაგან იძლივნეს, და ¹³ კულად დაულოცნა ეკლესიანი, სოფელნი და ადგილნი გიორგი მეფესა, ხოლო თუით წარვიდა, და თანა წარიყვანა ბაგრატ უფლისწული მძევლად, ძე გიორგი მეფისა ჩუენისა. 30
- ა ღ უ თ ქ უ ა ფ ი ც ი თ აღთქმა ვითარმედ: „წელსა მესამესა გამოგიგზავნო ძე შენი“. და იყო სამ წელ ქალაქსა სამეფოსა კოსტან-

¹ ფერიზ B, ფუხისი M. ² გიორგი B, გ'ი M, იგი A. ³ უკეთუ < A. ⁴ მეფესა MB. ⁵ სვინდაქსარ M, სვინდაქსად B. ⁶ მაღლი A. ⁷ თქუნდა MB. ⁸ საქართველოსანი MB. ⁹ რომელნიმე MB. ¹⁰ გაეცნეს-პირველ < A ex homoiotrlauto, ადვადგინეთ - MB-დან. ¹¹ უკანის თხუთმეტნი M, უკანის ვითარ თოთხმეტნი B, უკანას იადნი (→ ი' დნი =14-ნი). ¹² ტაოს კოლატანს და ჯავახეთს M, ტაოს, ბასიანს, კოლა-არტანთა და ჯავახეთს B. ¹³ იძლივნეს და < MB.

ტიპოლეს. და წელსა მესამესა გამოგზავნა, ვითარცა აღუთქუა. რაჟამს მოიწია მამულსა და სამეფოსა თუისსა, მოყვა თანა კატა-ბანი აღმოსავლეთისა ვიდრე სამზღლურამდე მამულისა მისისა, და ვითარ შეიქცა გარე, მოეწია სწრაფით¹ მანდატური² და მო[ა]რთო კატაბანსა (და მოართო) წიგნი კოსტანტი³ მეფისა, რომელსა წე- 5
რილ იყო ესრეთ სახედ, ვითარმედ: „განგებითა ღმრთისათა|მი-
M 478 იცვალა სანატრელი მეფე ბასილი, ჩემი ძმა, და ნაცვულად მისა ვიქმენ მე მეფედ ყოველსა ზედა საბერძნეთსა. აწ უკუე, სადაცა მი- წყენულ იყოს⁴ განსაგებელსა შენსა⁵ ბაგრატ, ძე გიორგი მეფისა, აფხაზთა ჯელმწიფისა, შეაქციე სწრაფითა დიდითა, რათა მოვიდეს ჩუენ თანა“. ხოლო მან, ვითარცა წარიკითხა ბრძანება მეფისა, ენება, რათამცა შეაქცია გარე ბრძანებისაებრ მისისა, შემოიქცა სწრაფით, დევნა უყო უკანა. რაჟამს მოეახლა, იხილა, რომელ სიმრავლე⁶ დიდძალი მიგებებულ იყო: დიდებულნი წინა, ერისთავთა ერისთავნი და: ერისთავნი ტაოელნი, მესხნი და ქართველნი, რომელთა არა იყო რიცხვი შეიქცა გარე და უთხრა მანდატურსა, რომელი მოწეულ იყო დასტირითა⁸: „უკეთუ ძალ გიცშენ, აქციე, ჩემგან კულა ესე აღა- რა ეგების“. მ , დ ი დ ი ს ა კ უ ი რ ვ ე ლ ი და მოწყალეა ღმრთისა: ვითარ მყის განერა მართალი ჯელთაგან მათთა, რომელთა ენება ზაკვით შექცევა მისი. და თუ ვისმე გენებოს განცდად ესევითართა 20
ქ 316 შეწევნათა ღმრთისა მიმართ, იხილნეთ და განიცადნეთ ურიცხვნი ჯელის აპყრობანი ღმრთისა-მიერნი ამას დიდსა ბაგრატს აფხაზთა
A 307 ზედა მეფესა, რომელნი არავისზედა მოწევნულ იყუნენ სხუისა მე-
M 479 ფისა. რომელთათუიქს (გაუწყრა) ჟამსა და ჟამსა გაუწყოს წინა- მდებარემან სიტყუამან ესეე უკუე მოიწია მამისა წინაშე თეისისა, გიორგი მეფისა, სახლად მათდა ქუთათისს¹⁰. იხილეს მშობელთა მისთა შვილი მათი და მსგავსი მათი განუცდელისა და მიუთხრო- ბელისა სიკეთისა მათისა, ყოვლითურთ შეუნიერი, რომლისა სიკე- თისა მათისა შეუძლებელ არს კაცთაგან მითხრობა. იხილეს რა, განიხარეს სიხარულითა მიუთხრობელითა და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ. იყო ქრონიკონი მას ჟამსა ო რ ა ს ო რ მ ო ც და ა- ხ უ თ ი ¹¹.

შ ე მ დ გ ო მ ა დ ო რ ი ს წლისა გარდაიცვალა გიორგი მეფე, სასვე ყოვლითა სიკეთითა, ჟამსა ოდენ სიყმისასა, რომელ არავინ

¹ მსწრაფლ M, მოსწრაფებით B. ² მანდატური < A. ³ კოსტანტინე MB. ⁴ იყო A. ⁵ ჩემსა M, ჩვენსა B. ⁶ სიმრავლე < A. ⁷ ერისთავთა ერისთავნი და < MB ⁸ დასტიდართა (დასტადართა) B, < M, ⁹ + ვითარ M, ხოლო ვითარ B. ¹⁰ ქუ- თათის A. ¹¹ ორმოცდახუთუ A.

- ჭ 317 გამოჩენილ იყო მსგავსი მისი მამათა|შორის მისთა ახოვანობითა, ჭაბუკობითა, სიქველითა, ტანითა, სახითა და ცნობითა, ყოვლითურთ სავესე ყოვლითა განგებითა საჯელმწიფოთა, ქ'კსა [ო რ] ა ს¹ ო რ-მ ო ც და შ უ ი დ ს, თუესა აგუისტოსსა თექუსმეტსა, ქუეყანასა თრიალეთისასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების მყინვარნი გინა იწრონი. 5
- A 308 დაუტევა გლოვა და მწუხარება ყოველთა მკუიდრთა მამულისა | და M 480 სამეფოსა მისისათა. იგლოვდეს² ყოველნი სიკეთესა და სიჭაბუკესა მისსა. წარიყვანეს და დამარხეს საყდარსა ქუთათისსა. ესხნეს შვილნი ორნი³ ძენი, ბაგრატ და დემეტრე, და ასულნი გურანდუსტ, კატა; და მეხუთე შვილი მათი, მართა, მიცვალებულ იყო. ხოლო შემდგომად მიცვალებისა დიდისა მეფისა, მასვე ჟამსა მეფე იქმნა ბაგრატ ყოველსა მამულსა და სამეფოსა მისსა ზედა, ზემოსა და ქუემოსა, წელიწდისა ცხრისასა. 10
- მ ა ს ვ ე ჟ ა მ ს ა წარვიდეს აზნაურნი ტაოველნი საბერძნეთს: ვაჩე კარიჭისძე, და ბანელი ებისკო[პო]სი იოვანე, და მათ თანა სიმ-რაველე აზნაურთა | ტაოელთა. ხოლო კოსტანტი⁴ მეფემან, მოქცევასა ოდენ წელიწდისასა, გამოგზავნა პარკიმანოზი ლაშქრითა ურიცხვითა, მოვიდა, ჩამოდგა და იოკრნა იგივე ქუეყანანი, რომელნი ბასილი მეფესა მოეოკრნეს მოვიდა თრიალეთს ციხესა ქუეშე კლდე-კართასა; მას ჟამსა ჰქონდეს ლიპარიტ ერისთავთა ერისთავსა⁵. შემოიკრიბნა სხუანიცა აზნაურნი, დაუდგეს განძთა⁶ და შეეზნეს ციხესა ქუეშე. 15
- ჭ 318 რაჟამსა იხილა⁷ პარკიმანოზმან, რომელ ვერას ავნებ|დეს, შეიქცა გარე. მასვე ჟამსა წარვიდა ჩანჩახი⁸ ფალელი საბერძნეთს, მისცა ციხე⁹ და მ[ი]ერთო ბერძენთა. და არჯევან ლოლოლას¹⁰ ძემან მისცა ციხე წერბეთისა¹¹ ბერძენთა. რაჟამს იხილა საგა, მტბევერმან ებისკოპოზმან, რომელ შავშეთს არღარა იყო სხუა ღონე, ააგო ციხე თავსა ზედა ტბეთისასა, დაიმჭირა ქუეყანა შავშეთისა, ქმნა დიდი ერთგულობა ბაგრატ აფხაზთ მეფისათუის. პატივსცა ღმერთ-მან და ვერ წაუღეს ქუეყანა მტერთა. | რამეთუ მას ჟამსა გაგზავნა პარკიმანოზმან და ჭაროდროსმან^{12,13} იოვანე ბანელი¹⁴ ხარტულარი¹⁵, წარიყვანა თანა ელიანზი¹⁶ ლაშქრითა დიდითა, და მისცა თანა 20
- M 481 რაჟამსა იხილა⁷ პარკიმანოზმან, რომელ ვერას ავნებ|დეს, შეიქცა გარე. მასვე ჟამსა წარვიდა ჩანჩახი⁸ ფალელი საბერძნეთს, მისცა ციხე⁹ და მ[ი]ერთო ბერძენთა. და არჯევან ლოლოლას¹⁰ ძემან მისცა ციხე წერბეთისა¹¹ ბერძენთა. რაჟამს იხილა საგა, მტბევერმან ებისკოპოზმან, რომელ შავშეთს არღარა იყო სხუა ღონე, ააგო ციხე თავსა ზედა ტბეთისასა, დაიმჭირა ქუეყანა შავშეთისა, ქმნა დიდი ერთგულობა ბაგრატ აფხაზთ მეფისათუის. პატივსცა ღმერთ-მან და ვერ წაუღეს ქუეყანა მტერთა. | რამეთუ მას ჟამსა გაგზავნა პარკიმანოზმან და ჭაროდროსმან^{12,13} იოვანე ბანელი¹⁴ ხარტულარი¹⁵, წარიყვანა თანა ელიანზი¹⁶ ლაშქრითა დიდითა, და მისცა თანა 25
- ჭ 319 მან და ვერ წაუღეს ქუეყანა მტერთა. | რამეთუ მას ჟამსა გაგზავნა პარკიმანოზმან და ჭაროდროსმან^{12,13} იოვანე ბანელი¹⁴ ხარტულარი¹⁵, წარიყვანა თანა ელიანზი¹⁶ ლაშქრითა დიდითა, და მისცა თანა 30

¹ ას A. ² ეგლოვდეს A. ³ შვილნი ოთხნი MB. ⁴ კოსტანტინე MB. ⁵ ერისთავსა < A. ⁶ განძათა B. ⁷ რაჟამს იხილა-ბერძენთა A-ში განმეორებულია. ⁸ ჩანჩახი B, ჩანჩხი M, ჩანჩახი || ჩანჩხი A. ⁹ + გარყლობისა B. გაყრილობისა M. ¹⁰ ჰოპოლას M, ზლოლის B, ლოლოლას || ლოლას A. ¹¹ წერეფისა M, წეფთისა B. ¹² პორედროსმან A, პროიდროსმან M, პროედროზი (პარკიმანოზ პროეოდროზი) B. ¹³ + ერისთავმან MB. ¹⁴ შინაელი A. ¹⁵ ხალტულარი B, ხალტურლარი M. ტრატურალი A. ¹⁶ ვალანგი M, ვითანგი B.

- დემეტრე კლარჯი¹, ძე სუმბატისი, რეცა შესატყუენელად ქუეყანისა კაცთათუის. და მით მიზეზითა მიიქცეს მრავალნი კაცნი მის ქუეყანისანი წურილისა ერისაგან. შემოვიდა მასვე ციხესა შინა ეზრა² არჩელი³, და სხუანი აზნაურნი, გამოჩნდეს ერთგულა, შედგეს ციხესა და გაამაგრეს ფრიად. 5
- A 310 ხოლო ციხე არტანუჯისა ჰქონდა იოვანე ერის-
M 482 თავსა აზუსერსა, და მათ ჟამთა ქუეყანათა ამათ შინა | ი | ქმნნეს ბრძო--
ლანი და შულნი და მი-და-მონი მრავალნი. და ვითარ იღელ-
ვებოდა ქუეყანა, კულადცა პატივ-სცა⁴ ღმერთმან ბაგრატ აფხაზ-
ჭ 320 თა და ქართველთა მეფესა. ეწია სენი სასიკუ|დინო კოსტანტი⁵ მე- 10
ფესა. მოწერა პარკიმანოზსა⁶ პროედროსსა⁷, უკმო შეღმართ. ხო-
ლო იგი წარემართა მსწრაფლ, და ვიდრე მოვიდოდა, მიიცვალა
კოსტანტი⁸ მეფე. [და რაჟამს მიიცვლებოდა, დასუა სხუა მეფე]⁹,
რომანოზ; შე(ი)რთო ასული თუისი ზოია.
- შემდგომად ამისსა წელსა მესამესა, წარვიდა დე- 15
დოფალი მარიამ, დედა ბაგრატისი, აფხაზთა მეფისა, საბერძნეთად,
ძიებად მშუიდობისა და ერთობისა, კულად ძიებად პატივისა კულა-
პარატობისასა ძისათუის თუისისა, ვითარცა არს ჩუეულება სახლი-
ჭ 321 სა მათისა, და მოყვანებისათუის ძის ცოლისა. | და ვითარცა მიიწია 20
საბერძნეთად წინაშე ბერძენთ მეფისა, აღუსრულა ბერძენთა მეფემან
ყოველი სათხოველი სიხარულით, და მოსცნა ფიცნი თ და სიმტკი-
ცენი ერთობისა და სიყუარულისათუის, დაუწერნა ოქრობეჭედნი,
მოსცა პატივი კულაპარატობისა, მოსცა ბაგრატისთუის ცოლად
ელენე დედოფალი
- მო-რა-ი-წ-ია მ-არ-ი-ამ დედოფალი მამულსა ძისა 25
A 311 თუისისა, ქუეყანასა ტაოს, მოართუა პატივი, აღასრულა ქორწი-
M 483 ლი. უკურთხნეს გურიგუინნი ბაგრატს¹¹. და მიიცვალა ელენე დედო-
ფალი ქუთათის, და შეირთო ცოლად ბაგრატ მეფემან ბორენა¹²
დედოფალი, ოვსთ მეფის ასული, და¹² დორდოლელისა¹⁴. და
ამისსა შემდგომად სხუაცა ძე დარჩა გიორგი მეფისა ანაკოფიას 30
შინა, ოვსთ მეფისა ასულისა, მეორის ცოლისა თანა. და აზნაურ-
თაგან იყო მათ შუა მი-და-მო საუბარი, და ყრმა მცირე იყო სა-
ხელით ბაგრატ¹⁵. ვერცა გაამეფე¹⁶, თუცა ვის გულსა ედვა, და

¹ კლარ A. ² ეზარ A. ³ ანჩელი M. ⁴ პატივსა A. ⁵ კოსტანტინე M, < B. ⁶ პარ-
კიმანოზმან A. ⁷ პროედროსსა A. ⁸ კოსტანტინე MB. ⁹ და-მეფე < A ex homioi-
teleuto. ¹⁰ ფიცარნი A. ¹¹ ბანას M, ბაგრატს AB. ¹² შორანა A. ¹³ დაა ¹⁴ დურ-
ლულელისი B, დურდულელის M. ¹⁵ დემეტრე MB. ¹⁶ აამეფეს A.

- ვერცალა გამოინდვეს ბაგრატ მეფემან და დედამან მისმან, არცალა დიდებულთა თავადთა ამის სამეფოსათა, და ვერლარა დაიდგნა, წარვიდა სამეფოსა მისგან, მიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარუტანა თანა ანაკოფია. მიერთგან წარუვდა ანაკოფია აფხაზთა მეფეთა მოაქაჟამადმდე. 5
- ქ 322 | და შემდგომად ამისა მოიჭუნა¹ და ეუფლა ზემოსა და
ქ 323 ქუემოსა თავის მამულსა ზედა ბაგრატ. | და დიდი ფადლონ² ავად იქცეოდა³, მოთუალულთა⁴ ამის სამეფოსათა, და ვიდრე ყრმადა იყო ბაგრატ, შეკრბეს ლაშქარნი ამის სამეფოსანი. იპირიანეს⁵ ლიარიტ და ივანე აბაზას ძე⁶, მოვიდა დიდი კურიიკე, რანთა და კახთა 10
A 312 ეფე, და დავით, | სომეხთ მეფე, ჯაფარა, ამირა ტფილისისა. რამეთუ M 484 ესე ყოველნი შთრებულ იყუნეს⁷ ეკლესს ფადლონს ზედა, გააქციეს ფადლონ და აუწყუიდეს ლაშქარი, აღიღეს ავარი და განძი ურიცხუი, ამიერთგან ვიდრე სიკუდილადმდე შევიდა⁸ ფადლონ.
და სიმცირესავე შინა⁹ ბაგრატ მეფისასა ლიპარიტ ლიპარიტის ძემან და ივანე აბაზას ძემან, ქართლის ერისთავმან, მუნათ გუერდსა (და) გამოიტყუიეს ტფილეელი ამირა ჯაფარ, შეიტყუეს და ჰელთა შეიპყრეს, დიდი ხანი დაყვეს¹⁰ პატიმრობასა შინა, და წარუღეს ბირთუისი. შეიწყალა აფხაზთა მეფემან და გაუტევა ტფილისს¹¹ [ზედა ამირად, და მიერთგან დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა აზრახა ლიპარიტ წაღება ტფილისისა]¹². მოადგეს ტფილისსა მტკუარსა იმიერთ კერძო და ქუემოთ აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი, და წყალსა იმიერთ¹³, ისნით¹⁴ მოადგეს ლაშქარნი კახნი და ერნი¹⁵. მას ჟამსა მოკლულ იყო დიდი მეფე კახთა, კურიიკე, ოვსისა 25
ვისმე მონისა მიერ, რამეთუ წყობასა შინა ოვსთა მეფე ურდურე მოეკლა კურიიკე მეფესა. [ამისთუის მოიკლა კურიიკე მეფე]¹⁶ ნადირობასა შინა¹⁷.
M 485 მას ჟამსა იყო მეფე კახეთს გაგიკ, ძე დავით სომეხთ მეფე სამშუილდარისა და ზოლოკერტელისა¹⁸, დისწული კურიიკესი, და ბრძოდეს ორ წელ ტფილისს. და მას ჟამსა იყო 30
A 313

¹ მოიჭუნა M. ² ფადლონ A ³ +და სწუნობდა (სწონობდა M) ყოველთა MB. ⁴ მოთბულთა MB. ⁵ იპირნეს B (იპირნეს თ ე ი მ), ეპყრნეს M. ⁶ აბას ძე. ⁷ შეკრებულ იყუნეს < ⁸ შეჰავდა, შჰვა M, ⁹ მამინ A, შინა MB. ¹⁰ დააყენეს B. ¹¹ ტფილისი A. ¹² ზედა -- ტფილისისა < A ex homoioteleuto. ¹³ იმიერთ M, იმერთ B, < A. ¹⁴ ისანით კერძო B, ისინით კერძო M, ისინი A. ¹⁵ აერნი A, ჰერნი B. ¹⁶ ამისთუის-მეფე < AM ex homoioteleuto. ¹⁷ + ფიდრაზის ფიდარზის B) გორთა ოვსისა მონისა მიერ MB. ¹⁸ ზოლოკერტელისე A, ზოლოკერტისა M, ზორაკერტელისა B.

- ჭ 324 ამირაო ჯაფარა. ძე აისი¹. | და ესრე შეაჭირვეს ტფილელთა, რომელ ლიტრა ვირის ხორცი ხუთას დრამად ასყიდის, და ვერღარა დაუდგმიდეს შიმშილ(ი)თა და ბრძოლათა ძლიერთა ტფილელთა განიზრახეს მოცემა ტფილისისა, და ამა ქალაქისა ბრძოლასა შიგან წაუხუნეს² ციხენი ორბეთი და ფარცხისი აფხაზთ მეფისა ლაშქართა, და ამირა შეეკაზმა თავის ლაშქრითა, შეამზადა ტივები და ნავეები ღამით წასავალად განძას ლაშქარსა³ თანა ფადლონის⁴ (თანა) შვილისა. 5
- და რომელთა მ ე დიდებულთა აფხაზთა მეფისათა ფარულად⁵ აზრახეს მეფესა არა განძება ამირისა, და ფარულად ლიპარიტისაგან აპკიდეს ზავი ამირას, გამოაცხადეს და დაამკუიდრეს⁶ ამირა ტფილისსავე ზედა. და აბირნა⁷, აფხაზთ მეფემან კახნი⁸ აშოტ მთავარი მარილელი, დისი ძე⁹ კურიკე მეფისა, და ხახულია¹⁰ გურთა ჯუარის-ციხითა და მოეყარა აფხაზთა მეფე ქალაქსა, და ემტერა კახთა, და მიერთგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეგამხედვარად თავის პატრონისაგან. გაილაშქრა აფხაზთა მეფე[მან] კახეთს, შეება და შე- 10
- M 486 A 314 უჯდა მთასა ზედა მიქაელ-|გაბრიელთასა, და წყობასა შინა შეიპყრნა სგეფანოზ¹¹ ვარჯანის ძე. პანკისისა ერისთავი, და ვაჯე¹², სიძე¹³ გურგენი ბერისა, ხუარნაბუჩის¹⁴ ერისთავი, და ვაჯე¹², დისწული გოდერძისა¹⁶, ტ უ რ ი ს¹⁷ ერისთავი და მჭელისა¹⁸ გარდაადგა თიანეთს, და დაწუა დარბაზი ბოდოჯისა, სახლი სახელოვანი, დიდის კურიკე მეფისაგან აგებული. და ესე ერისთავნი¹⁹ ქენებით აძლევდეს ციხეთა მათთა, და ვერღარა ჩავიდეს²⁰ კახეთად, და შემოიქცა, რამეთუ ლიპარიტ იყო²¹ საურავთა გარდაქცეულთა²². და შემდგომად მცირედისა ჟამისა გამოიყვანა ლიპარიტ დემეტრე, ძე ბაგრატისი, ბერძენთ ლაშქრითა²³, და მიერთნეს სხუანიცა ვინმე დიდებულნი და აზნაურნი, მოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამოვიდეს ქართლს, მოადგეს ატენსა და მოწუეს არე-არე ქართლი. 20
- და იყუნეს ლიპარიტის თანა კახნი და ბერძენნი, და ვერ წაილეს ატენი, რ ა მ ე თ უ ც ი ხ ი ს უ ფ ა ლ ნ ი კ ა ც ნ ი მტკიცე იყუნეს ერთგულობასა ზედა ბაგრატისსა, თუნიერ ფარსმან თმოგუელი- 30
- ჭ 325 სა და ბეშქენ ჯაყელისა, | თუხარისისა²⁴ ერისთავისა. გავიდეს ჯავა-

¹ ალისი B, ალესი M. ² წარტყუნეს MB. ³ ლაშქარისა A. ⁴ ფადლონიას A. ⁵ ლიპარიტისაგან ფარულად MB. ⁶ დამკუიდრეს A. ⁷ დაიბირნა B, და იბირნა M. ⁸ კაცნი A. ⁹ და სიძე MB. ¹⁰ ხახულა B, ხულა M. ¹¹ სტენოზ A. ¹² ვაჯე MB. ¹³ ძე MB, სძე A. ¹⁴ ბერის სახუარი-სანაბუჩის A. ¹⁵ დაჯე B, და ჯე M. ¹⁶ გოდოერძისა A. ¹⁷ ტვი'რის M, შტორის B. ¹⁸ მაჭელისა B. ¹⁹ ერისთავი A. ²⁰ ჩავიდა A. ²¹ იწყო MB. ²² გურედ ქცეულთა MB. ²³ ლაშქრისა A. ²⁴ თუხარისა A.

A 315	ხეთს და იწყეს ახალქალაქისა ზღუდეთა შენებად, რამეთუ მას ჟამსა	
M 487	უზღუდე იყო. არე ზამთრისა მოწვეწულ იყო; ბერძენთა ენება შედ- მართ წასულა; დაეზავა ლიპარიტ ¹ , უბოძა ქართლის ერისთაობა. წარვიდეს ბერძენნი საბერძნეთად, და წარიტანეს დემეტრე თანა. კუალად განძლიერდა და მოიჭურნა ² ბაგრატ მეფემან თავის მამულსა ზედა, და დააგდო ³ სუემან ბაგრატისმან ჟამი ვისტი ⁴ ცხრითა ცი- ხითა ანისისათა, თუნიერ ამბერდისათა. და მოსცეს ანელთა ანისი ბაგრატს ⁵ , რამეთუ მამულად ეცვოდესნ სომეხნი, სენექე(რე)რემ სო- მეხთ მეფისა ასული იყო მარიამ დედოფალი, ბაგრატის დედა. იყო ჟამი გაზაფხულისა და ბაგრატ აფხაზეთს იყო, და მოადგა ანაკო- ფიას, მისწურა ასაღებელად. და მოვიდეს ტფილელნი ბერნი, რა- მეთუ მის ჟამისა პირველ მომკუდარ იყო ტფილელი ამირა ჯაფარ. უქადეს ქალაქი და უკმეს სასწრაფოდ. დააგდო და მოაყენა ანა- კოფიას გარე ქობულ უთაო სამ ჭაჭა მე ⁷ აფხაზეთისა ლაშქრითა. ამოიარა და მოვიდა ქუთათის და ქუთათისისა ლაშქარი ⁸ , და გუ- რიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი მოაყენნა ხუფათსა ⁹ ; დაუდგნეს ფილაკავანნი და ბრძოდეს. ამოიარა მეფემან და მოვიდა ქართლს და მოვიდეს სხუანი მქმობელნი ბერნი ტფილელნი. წარემართა ტფილისად, და მოეგებნეს ქალაქისა ბერნი ტფილელნი ¹⁰ , დარბაზი- სა ყმანი, ცხენოსანნი, დიდმის ველსა, და ყოველი ¹¹ ქუეითი დაკაზ- მული, და დედათა ¹² სიმრავლე იყო მაიდანს ¹³ .	5 10 15
A 316	და იყო ჳმა ბუკთა და დუმბულთა ¹⁴ ორკერძოვე საშინელი, რომლისა ჳმითა იძრვოდა ქუეყანა; და იყო სიხარული ორკერძოვე გასაკუირვებელი. შეიყვანეს და მოავლეს ქალაქი, ასხმიდეს დრამასა და დრაჰკანსა, და მოართუნეს კლიტენი ქალაქისანი. შეიყვანეს სა- ამიროსა ¹⁵ დარბაზსა, დაჯდა მეფე ბაგრატ საურავად. აიხუნა კოშკ- ნი წყალყინისანი ¹⁶ და კოშკნი კართანი, და აილო ციხე ქალაქისა დარიჯელელი და მთაბორი ¹⁷ , და დაადგინნა შიგან ერისთავნი	20 25
M 488	თუისნი. ხოლო ისნელთა ჩააგდეს ჳიდი და არა მოსცეს ისნი ¹⁸ , დაუდგეს ფილაკავანნი და ბრძოდეს ისნთა. და ისნის ველსა მო- ვიდეს კახთ მეფე გაგიკ, და ერისთავი გოდერძი ¹⁹ , და ყოველნი	30

¹ + აფხაზთა მეფესა MB. ² მოიჭურნა B, მოიჭურნა AM. ³ და დააგო A, და იგდო M. ⁴ მოერთო ვესტი MB. ⁵ ბაგრატის დედასა MB. ⁶ ეცოდეს A, ეყოდეს , ეყ'ოდ'ეს M. ⁷ ქუაბულელ ჳაჭას მე უთალო (ჳაჭანძე ოთალო B) MB. ⁸ და მოაყენა ქუთათისსა სამოქალაქოსა ლაშქარი MB. ⁹ ხუფათის M, ხოფათის B. ¹⁰ ტფილელნი < MB. ¹¹ + ერი ¹² + და მამათა MB. ¹³ მოედანს MB. ¹⁴ და დუმბულთა B, დადუმბულთა A, დაუდუმბულთა M. ¹⁵ სამიროსა A. ¹⁶ წყალ ყინისანი M. ¹⁷ თაბორი MB. ¹⁸ ისანი B. ¹⁹ ერისთავთ ერისთავი გოდერძი B, იოვანე ერისთავი გოდერძი A, ერისთავი გოდერძი M.

- დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატისა. მაშინ განვიდა
- A 317 ბაგრატ ველსა ისნისსა ¹, მოიყუანნა კახნი და ითაყვანნა, | მისცა მშუი-
დობა და განუტევნა. იყო სიხარული და მშუიდობა და საურავი
დღითი-დღე შემატებისა.
- და ვითარ ამას შინა | გარდაცდეს დღენი ზაფხულისანი, და 5
კულად იწყო ლიპარიტ მათვე ფიცხელთა საურავ-
თა, და გაიყვანა ანისით დედოფლისაგან აბუსერი, ერისთავი არ-
ტანუჯისა და ხიხათა და ციხის ჯურისა ², და იოვანე ერისთავი,
ივანე დადიანი³, და შეიპყრნა იგინი ანისის კარსა. და დაადო ტვი-
ლისი მეფემან, და გავიდა ჯავახეთს. ამისსა შემდგომად გამოიყვანნა 10
მაწყვერელმან მესხნი განძითა ბაგრატისითა შუელად მეფისა⁴ და
მეფე დგა ღრტილას⁵ ხოლო ლიპარიტ შეკრიბნა კახნი და მოადგა
ფუკათა ⁶; გამოეეცა⁷ მაწყურელი მეფესა, და შეეზრახა ლიპარიტს.
ცნა ესე მეფემან, ზამთრის ბუქთა საშინელთა გარდაიარა შავშეთი,
ჩავიდა ქართლს. და ლიპარიტ გამოიყვანნა ახლად საბერძნეთით 15
დემეტრე, ძმა ბაგრატ მეფისა; ბერძენთ მეფისა განძი და ლაშქარი
შემწე იყო. და განხეთქნა ამის სამეფოსა კაცნი: რომელნიმე წარუ-
- A 318 დგინნა დამეტრეს⁸, და რომელნიმე დარჩეს ბაგრატის ერთგულობასა
შინა; და ძე ლიპარიტისი ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატის კელთა
შინა, და ითხოვა იგი ბაგრატისაგან, ნაცულად გაუშვა აბუსერი: 20
- M 490 თავის ციხითა მშვიდობით.
- და იყუნეს თანამდგომ ლიპარიტის კახნი ძალითა მათითა,
და დავით სომეხთა მეფე ძალითა მისითა: განძლიერ-
დეს იგინი ძალითა მათითა ამას კერძოსა ქართლისასა, და იყო 25
მი-და-მო საუბარი კელოვნებისა ⁹. და მოვიდეს ვარგნი¹⁰ სამი ათასი
კაცი [და დააყენა შუას ¹¹ გარე და მოიტანა ¹² თანა შვიდასი კაცი] ¹³.
მოვიდა ბაგრატ შიდათ ლაშქრითა და ამით ვარანგითა, მესხნი ვე-
- ჭ 327 ღარა მოილოდინნეს. მივიდეს და შეიზნეს თავსა სასირეთის ჭალი-
სასა, გაიქცა შიდას ლაშქარი. და ომსა ამასვე შეიპყრეს აბუსერი
და სხუანიცა დიდებულნი მის თანა; და ვერღარა უძლეს ბრძოლად 30
ვარანგთა (ბრძოლად); მისცნა ლიპარიტ პაშტნი¹⁴, და წინა მათსა
პურსა უკაზმიდეს, და ეგრეთ ლიხი ¹⁵ გარდავლეს.

¹ ისინისსა A, ისინისსა M, ისანისსა B. ² + და აწყურის(ა B) ციხის(ა B) პატრონი MB. ³ + და გვარამ გოდერძის ძე, ბეჭის ციხის პატრონი B. ⁴ ბაგრა-ტისთუის შუელად მეფისა M, ბაგრატისათჳს შველად ⁵ ღრტილას A., ღრტილას M, ხრტილას B. ⁶ ფუკათა MB, ფუკათა A. ⁷ გამოიქცა A. ⁸ დემეტრეს < A. ⁹ საურავი კელოვნად MB. ¹⁰ ვარანგნი MB. ¹¹ ბაშს B. ¹² გარდმოიცანა B. ¹³ და დააყენა - კაცი < A ex homoioteleuto. ¹⁴ პაშტი A. ¹⁵ ლხინი B, ლიხი AM.

და ამისა¹ პირველ² მომკუდარ იყო ძმა ბაგრატისი დემეტრე. და შემდგომად გაქცევ ისა შეშინდა ბაგრატ სამეფოსა და მამულისა მისისა გახეთქილობასა, და უქმნა მუდარა ლიპარიტს, და ცხენოსნით მცირედითა მივიდა ლიპარიტს თანა ხოვლეს³ და რა ცნა⁴ ლიპარიტ მისულა მისი, არა ნახა, გარიდა მუნით, შეიქცა⁵ და წარვიდა აფხაზეთისი და შემდგომად ამისა მცირედისა ჟამისა სულა ერისთავმან კალმახისამან, გრიგოლ ერისთავმან არტანუჯისამან შეირთუეს⁶ სიტყუა, და შეიწუიენეს⁷ სხუანიცა აზნაურნი მესხნი, და უკმეს მეფესა ბაგრატს. და წარმოემართა ლაშქრითა, გარდამოვლო [გზა] რკინისჯუარისა და შევრბეს არყის-ციხეს. ცნა ესე ლიპარიტ, და შეკრიბა თავის ლაშქარი, და მოირთნა კახნი, სომეხნი, და ბერძენნი თანავე ჰყვეს, და მოუკდა უგრძნაულად არყის-ციხეს, და შეიბნეს. და სძლო ლიპარიტ, და გააქცია მეფე. შეიპყრეს სულა, კალმახისა ერისთავი, და მრავლითა ტანჯვითა და ძელისა გასუმითა სთხოვა კალმახი, და არა მისცა. ამასვე ომსა შინა შეიპყრეს გრიგოლ, ძე აბუსერისა სთხოვეს არტანუჯი სიკუდილისა ქადებითა, და მისცა. მოირჭუნა ლიპარიტ, აიხუნა ზემონი ციხენი და მიიერთნა⁸ თავადნი კაცნი. გარეს-გარე წარვიდეს ლიპარიტ მითვე ლაშქრითა დვინად, და ულაშქრა ბერძენთ მეფესა დვინელსა ზედა, და შემოიქცათავის ქუეყანად.

A 320 შემდგომად წელიწდისა მოქცევისა გამოჩნდეს თურქნი
ქ 328 სურტანისნი ბარომ ილმიანი⁹ ქუეყანასა¹⁰ არტანისსა¹¹. გაქმოვიდა ბერძენთ მეფისა ლაშქარი, და უკმეს ლიპარიტს. და წარვიდა ლიპარიტ შუელად ბერძენთა ყოვლითა ლაშქრითა ამის ზედაჲს¹²

M 492 კერძისათა, შეიბნეს¹³, და გაიქციეს ყოველი სპა საბერძნეთისა და ლიპარიტისა თურქთა. და იქმნა მოსრვა დიდი, და შეიპყრეს ლიპარიტ, და წარიყვანეს ხუარასანს სურტანსა თანა დიდებულთა ამის სამეფოსათა და შვილთა ლიპარიტისთა, ივანე და ნიანია, იბებნეს უშიშობა, გამოიყვანეს მეფე მეფედ. კუალად მოირჭუნა და შეიპყრნა შვილნი ლიპარიტისნი¹⁴; აილო უფლის-ციხე და გამოუშო ივანე.

დადგომილ იყუნეს განძას ქუეყანასა თურქნი, წასადებულად მიეწურა განძა. გამოგზავნა თავის ნაცულად ბერძენთ მეფემან

¹ ამისი A. ² პირველად A. ³ ხოვლესი A. ⁴ და რიანიცა A, და არა ცნა M. ⁵ + ბაგრატ B. ⁶ შეაერთეს MB. ⁷ შეიწყნარეს M, შეიწყუნეს B. ⁸ მიართუნა A. მიერთნა M, მიირთნა B. ⁹ ბარა იმელმიანი A, ბარალიმ ილმიანი M. ბაჰრამ ლამიანი B. ¹⁰ ქუეყანისა A. ¹¹ ბასიანისასა MB. ¹² ზედაას A, ზაას M, ზემოსა B. ¹³ + ორდროსა და უკუმიასა ქუემოთ MB. ¹⁴ ლიპარიტსნი A.

- ლისტური ლაშქრითა დიდითა, და აწუივეს ბაგრატს¹ ყოვლითა ლაშქრითა მისითა, და წაყვა თანა, და მიმართეს თურქთა; და მივიდა² განძას კარსა ზედა, და მირიდეს თურქთა, დაირჩინეს³ განძისა ქუეყანა, და შემოიქცეს მშუიდობით. და ამისა შემდგომად კულად უქმეს ტფილელთა და მოსცა⁴ ტფილისი ბაგრატს, და შეიყვანეს ბაგრატ, და იყო სიხარული და მშუიდობა დიდი. 5
- A 321 ამისსა შემდგომად | დაეცნა⁵ ლიპარიტ⁶; თურქთა, და შემოვიდა ანის, დააგდო ბაგრატ⁷ ტფილისი ლიპარიტის გზითა, აღმოვლო ქართლი, მივიდა ჯავახეთს. განპლიერდა ლიპარიტ, რამეთუ მსახურებისა მისისათუის ტყუე-ქმნილ იყო, წარვიდა საბერძნეთს, ნახა ბერძენთ მეფე, მოილო ბერძენთ მეფისაგან ძალი. და ვერღარა დაუდგა⁸ ბაგრატი ამისსა პირველ სუმოდა⁹ მე მისი გიორგი ბაგრატს, დაუტევა ქუთათის მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა, წარვიდა საბერძნეთს. მას ჟამსა იყო ბერძენთ მეფე მიხაელ¹⁰ მონომახი¹¹, და ლიპარიტის სათნოთა სწრაფით ვერღარა შემოიქცა ბაგრატ თავის მამულსა ზედა; და დაყო მუნ სამი წელიწადი დიდსა დიდებასა, და პატივსა (შეძინასა) შინა¹². 10
- ქ 329 | ვიდრელა¹³ იყო ბაგრატ საბერძნეთს, ითხოვა ლიპარიტ მე ბაგრატისი, გიორგი, მეფედ და მხედ. მოსცეს იგი დედამან მისმან და დიდებულთა მის ქუეყანისათა მოიყვანეს საყდარსა რუისისა და აკურთხეს მეფედ; მოიყვანეს მზრდელად მისა ლიპარიტ, და პატრონად დაა¹⁴ მისი გურანდუხტ დედოფალი, კაცი სრული | და უნაცვალო სახითა, სიბრძნითა, სიუხუითა, ღმრთის-მსახურე- 15
- A 322 ბითა და ყოვლითა სიკეთითა. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა ითხოვა გურანდუხტ ბაგრატ¹³ მეფისაგან, და გაგზავნა ბერძენთ 25
- M 494 მეფემან დიდითა დიდებითა, ნიჭითა და განძითა | მიუწოდმელითა. და მისულასა მისსა მიეგება ყოველი ლაშქარი აფხაზეთისა და ზღუის პირისა ხუფათს¹⁶. და იყო სიხარული და ღმრთისა მადლობა დიდი, ბრძანა და შემოვიდა სახლად თუისად ქუთათი. და ლიპარიტ მოირჭუნა ზემოს კერძო დაუკლებელად, და იყო მოყუარედ მისა ხუარასანს დოღლუბეგ სურტანი და საბერძნეთს ბერძენთ მეფე, და ზრდიდა ბაგრატის ძესა გიორგის მცირესა სახელითა მეფობისათა. ხოლო ბაგრატს ჰქონდა ლიხსა ქომოთ კერძი მიწყობით. 30

¹ ბაგრატ A. ² მივიდეს M, მოვიდეს B. ³ დაარჩინეს A. ⁴ მოსცეს MB. ⁵ ეცნა M, დაესხნა B. ⁶ ლიპარიტ A. ⁷ ბაგრატ A. ⁸ დაუდგნა A. ⁹ სუმოდა A. ¹⁰ კოსტანტინე B, (V. I. მიხაილ) მიიახლა M. ¹¹ მონა A, მოტი მონა მეოტი M. ¹² დიდსა დიდებასა და პატივსა შინა ბერძენთასა B, დაბასა ბერძენთასა და პატივსა შინავე M. ¹³ ვიდრე B, ვე M, ვერღა A. ¹⁴ დაა A. ¹⁵ + ბერძენთა MB. ¹⁶ აფხაზეთისა ზღვის პირსა, ხუფათს (ხუფათისა M) MB.

და მ ც ი რ [ე] დ ი ს ა ჟ ა მ ი ს ა შემდგომად ამისა სამეფოსა დიდებულთა მოეწყინა პატრონობა ლიპარიტისი. სულა¹ კალმახელი და ყოველნი მესხნი გამოექცეს ლიპარიტს, და შეიპყრეს დღივს ლიპარიტ და ძე მისი ივანე, ხოლო ნიანია გარდაეხუეწა², და მიმართა კლდეკართა და არა შეუშვეს მამისა მისისა ციხოვანთა³ და წარვიდა ანის⁴. და ლიპარიტ და ივანე პყრობილნი სულა წარიყვანნა კალმახს. გაგზავნა სულა მეფისა წინაშე სულთა ზედა მკმობელნი ხოლო გურანდუხტ და ძე ბაგრატისი გიორგი დგეს ღრტილას, და ცნეს რა⁶ შეპყრობა⁷ ლიპარიტისი, შეიყვანეს ახალ-ქალაქსა, მუნ მოილოდინეს ბაგრატ (და ამისა) სულთა ზედა. მოვიდა ბაგრატ, და ამისსა მსახურებისა ნაცულად მეფემან უბოძა⁸ მამულობით ციხის-ჯუარი და ოძრკე⁹ ბოდო-კლდითა, და სხუაცა მრავალი საქონელი და სამღდელთმოდლუარნი¹⁰, და რაც უნდა. მოვიდა მეფეს წინაშე სულა ჯავახეთს, და მოგუარნა ლიპარიტ და ივანე პყრობილნი, და მოაქსენნა: ჳელთა აღიხუნა ლიპარიტთაგან¹¹ ციხენი არტანუჯი და ყველი¹², არტან¹³ უფლისციხე და ბირთუისი. ხოლო კლდე-კარნი მტკიცედ იყუნეს ციხეონთა, რამეთუ მუნ შინა დგა ანამორი, მწიგნობართა უხუცესი ლიპარიტისა. მიიყვანეს თრიალეთს, ქ 331 | ამოთა¹⁴ თხოვითა არა მოსცეს კლდე-კარნი და აღმართნეს ძელნი და გაასხნეს მას ზედა ლიპარიტ ივანე, და გაწირნეს სიკუდილად. და შემდგომად დღეთა რაოდენთამე დაამტკიცეს¹⁵ მეფე და დიდებულნი ამის სამეფოსანი (ხოლო) ციხიონთა ლიპარიტისათა მშუიდობით გაშუებისათუის ლაპარიტისა, | და ივანესა¹⁶ მოსცნეს კლდე-კარნი, გამოიღო თავისი ხუასტაგი, და ჩაიცუნა ჩოგანი ლიპარიტ, შევედრა ძე თუისი მეფესა ივანე, დარჩა არაგუეთის მამული ივანეს. ეფუცა ლიპარიტ მეფესა შეუცოდლობისათუის, გაუშვეს და წარვიდა სამეფოსა და შემდგომად მცირედისა ჟამისა გაიპარა და წარვიდა ივანე საბერძნეთს, დაყუნა მუნ წელნი რაოდენნიმე. და ნიანია მოკუდა ანის ბერძენთა ყმობასა შინა, და ივანეს უურვა თავის მამამან ბაგრატს თანა.

და თ უ ი თ ბ ა გ რ ა ტ გ ა მ ო ი ზ ი დ ნ ა და გ ა მ ო ი ყ ვ ა ნ ა ა მ ა ს ა მ ე ფ ო ს ა, და უბოძა მამული არგუეთისა და ქართლისა, და მონებდა ერთგულობით, და იყო თავადთა თანა ამის სამე-

¹ საულ A. ² გარდაეხუეწა A. გარდაიხვეწა B. ³ ცხენოსანთა A. ⁴ ბერძენთა თანა MB. ⁵ მკმობელი A. ⁶ არა ცნეს B. ⁷ მაყრობა A. ⁸ უბრძანა A. ⁹ ოძრკე A. ¹⁰ სამღდელთ-მოდღვრონი B, სამღდურდელთ მოძღვრენი M. ¹¹ ლიპარიტთაგან B, ლიპარიტისაგან M. ¹² ყოველი A. ¹³ არტან < MB. ¹⁴ ამოთა A. ჳმათა M, ამოთა B. ¹⁵ მოიმტკიცნეს B, მოიმტკიცეს M. ¹⁶ ივანესთვის M, იოანესთვის B.

- ფოსათა¹. ხოლო² ლიპარიტ მიიცვალა საბერძნეთს, სამეფოსა ქა-
ლაქსა კოსტანტიპოლეს. და წარმოიყვანეს დიდითა დიდებითა
ერთგულთა და გაზრდილა მისთა, მოიყვანეს და დამარხეს კაცხს,
სამარხოსა მამათა მათთასა. მოირჭუნა ბაგრატ ლა განძლიერდა
უფროს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა: და ამან წარიხუნა ყოველ-
ნი ციხენი ერეთისა და კახეთისანი, თუნიერ კუეტარისა და ნახჭე-
5
A 325 ვანისა. და შემდგომად ამისა იქმნეს საქმენი დიდნი: ამის მეფო-
ბასა შიგან გამოვიდა სურტანი არფასარან, მეფე სპარსეთისა, დას-
M 497 ხმის გუარად; უგრძნაულად | მოვიდა და შემუსრა კანგარი და თრი-
აღეთო დღესა ერთსა მარბიელმან მისმან მიუწია ყველის ყურსა,
10 გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და ტაოს, ვიდრე ფანასკერტამდე.
და მასვე დღესა ჩამოიწია თორს³ და დუიმის-
კეეს და თუით დადგა თრიალეთს სამ დღე. რამეთუ მას ჟამსა მო-
მაველ იყო მეფე ტაოთ, და თანა ჰყვანდეს დედა, და დაა⁴, და ძე მისი
15 გიორგი დადგომილ იყუნეს ხეკრებულთა; და აყრისა მისისა ჟამსა
მოუჭდა ლაშქარი სურტანისა, წამოვიდეს და წარმოდგეს ქედსა ზედა,
ხოლო იგინი ჩამოესწრნეს ქართლს. წავიდა ჯავახეთს, და მოად-
ჭ 332 გა | ახალქალაქსა: რამეთუ მესხნი აზნაურნი ზემოს კერძისანი ძლიე-
რად დგეს ახალქალაქსა და ბრძოდეს სამ დღე, რამეთუ არა ზღუ-
დითა მტკიცითა გასრულებულ იყო ახალქალაქი. ვერღარა დაუდ-
20 გმიდეს ბრძოლათა ძლიერთა, აღიჭურნეს მყოფნი ქალაქისანი, | და
ანახუნეს კარნი, და შეებნეს ძლიერთად, მოისრნეს პირითა მახუი-
ისათა. და შევიდეს თურქნი და ტყუე ყუნეს სულნი ქრისტიანე-
ანი; აღიღეს ტყუე და განძი ძლიერი, და შეიღება წყალი ახალ-
M 498 ქალაქისა სისხლითა. 25
და მოუვლინა ახალ ქალაქით მოციქული სურტანმან
ბაგრატ მეფესა, აჰკიდა მზახობა, სთხოვა ასული მისის დისა; და
მიიქცა სურტანი ანისად⁵, შემუსრა და წარმოიღო⁷ ანისი, მოსრნა
და ტყუე ყუნა ურიცხუნი⁸ სულნი, და წარვიდა ქუეყანად თუისად
სპარსეთად და ანისი წარულო ბერძენთა, და მისცა მანუჩას⁹, ძესა
30 აბულასვარისსა. ხოლო დისწული ბაგრატისი, რომელსა ითხოვდა
სურტანი, იყო ძმისწული სომეხთა მეფისა კუირიკესი. სთხოვა ბაგ-
რატ, და არა მოსცა სომეხთა მეფემან. მიგზავნა ბაგრატ მოცი-
ქულად დიდძალად ერისთავი ვარზა-ბაკურ გამრეკელი. იბირნა¹⁰
კაცნი სომეხთ მეფისანი, და სამშუილდეს შემომავალი სომეხთ მე-

¹+ და სპასალარ სიკეთითა მისითა MB. ² ხლო A. ³ თროს A. ⁴ დაა A.
⁵ მოსრნეს B, მოსრეს M. ⁶ ასინად A. ⁷ წაულო B, წაილო M. ⁸ ურიცხუნი A.
⁹ მანუჩარს B, მანუიას M. ¹⁰ აბირნა MB.

- ფე კუირიკე და ძმა მისი სუმბატ შეიპყრნეს ქუემის ჭალას და აც-
ნობეს ბაგრატს, და წარმოდა ქუვა-ჭურელთათ, მსწრაფლ მოგუარნეს
- A 327 პერობილნი კლდე-კართა ქუეშე. | სთხოვა სამშუილდე და არა მოს-
ცეს, რამეთუ ერთი ძმა მათი ადარნასე შესრულ იყო სამშუილდეს.
- M 499 ხოლო მიიყვანეს სამშუილდეს, და ამართეს ძელი, და გაასუეს სო- 5
მეხთ მეფე კუირიკე სამ დღე; ითხოვეს მშუიდობა და მოსცეს სამ-
შუილდე. ხოლო მოსრულ იყუნეს ორნი ერისთავნი სომეხთ მეფი-
სანი: ლოკის¹ ერისთავი და კაქვაქარისა², აძლევდეს და მოსცემდეს
სამთა ციხეთა სუმბატ³, ძმა კუირიკესი⁴.
- ხოლო შეეწყალნეს ბაგრატ მეფესა, მისცნა და 10
უთავისუფლნა ყოველნი ციხენი, თუნიერ სამშუილდისა, არცა სხუანი
ციხო-უფალნი კაცნი დიდებულნი შემოუშუნეს, არამედ სამშუილ-
დე ოდენ იურვა სახლად თუისად⁵, და ეგრეთ მონებდეს სომეხნი.
- ჟ 333 | ბაგრატ გაათხოვა ასული თუისი მართა და შერთო ბერძენთა
- ჟ 334 მეფესა. | შემდგომად ამისა გაათხოვა დისწული და შერთო სპარსთ 15
მეფესა სურტანსა. და შემდგომად სამისა წლისა მოვიდა სურტანი,
შემოვლო რანი⁶, და უგრძნაულად შევიდა ერვთად; და ამის
ქუეყანისა დიდებულნი იყუნეს მორთულ და ერთგულ ბაგრატისსა.
- A 528 მას ჟამსა იყო მცირედითა საქონლითა მეფე კახეთისა ახსართან,
ძე გურგაკისი⁷. და ყოველთა დაყარნეს ციხენი მათნი, და ივლტო- 20
დეს კავკასიად. და იყო ბაგრატ გალაშქრებული აღებად კახეთისა,
და ლაშქარი მისი | წინა გაგზავნილ იყო ვეჟინის ერისთავსთან
- M 500 წირქუალელს(ა)თან, შემოაქციეს⁸ მშუიდობით, და უამბეს შემოსულა
სურტანისა და დაყრა ციხეთა. შემოიქცა სწრაფით, და მოვიდა
ქუეყანად თუისად ქართლად. 25
- ხოლო ახსართან მიერთო⁹ სურტანს. მიუძღუნა ძღუენი დი-
დი, დაუტევა სჯული, და დაიცუითა წინა, აღუთქუა ხარა-
ჯა, და მისცნა ციხენი დაყრილნი სურთანმან მასვე;
და რომელნი აფხაზთ მეფისა კაცთა დაეყარნეს, და რომელნი
თუით ახსართანს, მისცნა ყოველნი. და შემდგომად სამის კუირისა¹⁰ 30
წარმოემართა აფხაზთა მეფესა ზედა, მიერთნეს სომეხთ მეფე კუი-
რიკე, და ტფილელი ამირა, და ახსართან; შემოვიდეს ქართლს თა-
- ჟ 335 ნა ჯაჭუით. გაუშუეს მარბიელი ცისკრად, და სამწუხროდ¹¹ აღიქსო
ქართლი, თუესა დეკენზერსა ათსა, დღესა სამშაბათსა, ხოლო ქრო..
ნიკონი იყო ორას ოთხმოც და რვა.

¹ ლუკის M, ლუკის B. ² კაქვაქარის M, კაკვა-ქარისა B. ³ სუნბათ B. ⁴ + ოფრეთს
და კობას (კოშკსა B) და ვარზაქარს MB. ⁵ თუისა A. ⁶ რანისა A. ⁷ გაგიკისი M,
გაგიკისა B. ⁸ შემოიქცეს MB. ⁹ მიართო A. ¹⁰ კუირისა A. ¹¹ სამწუროდ A.

- A 329 და იყო ქართლს შინაპური და ღუინო | დიდი, და დაყო ექუსი კუირა, იწყო ოვრუბად და ჯოცად კაცისა, და გარდა-ვიდა მარბიელი მისი არაგუეთს. მიუწიეს და დაარბივეს ვიდრე სუერის ციხემდე, და მოისრა ურიცხუი სული ქრისტიანეთა, ტყუე
- M 501 იქმნა. და იქმნა სამაგელ ქუეყანა ქართლისა სახილველ კაცთა: მოოვრდეს ყოველნი ეკლესიანი, და სიმრავლითა მძორისათა¹ არ-ღარა დაედგმოდეს ქუეყანასა თუალნი, და ცოდვათა ჩუენთა მო-საგებელსა რისხვასა ღმრთისასა ზეცით ცაჲ² წამებდა, და სისხლის მწუიმიელი ღრუბელი აღმოსავლეთით მოეფინა ქართლსა ზედა, და იქმნა ღამე უკუნი, ვითარცა ნათელი დღისა. და იყო ხილვა მისი საშინელი, და არე-არე სისხლის წუიმა³ ეხილვა კაცთა. და იქმნა ზამთარი სასტიკი, რომელი გარდაეხუეწა და მიმართა მათათა, მოს-წყდა იგიცა სიფიცხისაგან ზამთრისა, ხოლო ყოველსა ქართლსა შინა იყო და დადგა ლაშქარი, და თუით თავადი სურტანი დადგა კარბს, და მერმე ჩამოვიდა შერთულთა, და აჭირა სიმნელემან ზამ-თრისამან, ბუქთა ძლიერთა, და მიგზავნა მოციქული ივანე, ძე ლი-
- A 330 პარიტისი, მეფემან ბაგრატ | ძიებად მშუიდობისა. ხოლო სურტანმან შეაქცია იგი აფხაზეთს, ბაგრატსა⁴ სთხოვა ხარაჯა და უქადა მშუიდობა. ხოლო სიფიცხლისაგან ზამთრისა მოილოდინა⁵, და წა-ვიდა ქართლს. და ჩამავალმან წაულო რუსთავი და ტფილისი, და
- M 502 მისცა ფადლონს, განძისა პატრონსა. არა თუ მეფეთა ჩუენთა მტერობისათუის ამოსწყუიდა ტფილისი და რუსთავი⁶ ამა სამეფოსა, და არცა ამისთუის, უკეთუმცა იგი ამირანი ორგულად დადგრო-მილ იყუნეს კარსა მისსა ზედა, არამედ კეთილისა და მსახურებისა ნაცულად ბოროტსა უყოფდიან ყოველსა კაცსა: რამეთუ მიწდობილი იყუნეს ძალსა უღთოებისა მათისასა, და იყუნეს იგინი ყოვლითურთ მცბიერ; და ამის ქართლის ოვრებასა შინა
- ჟ 336 ლაშქრისა მისისა იყო⁷ სიმრავლე ხუთასი ათასი. | წარვიდა სურ-ტანი ქუეყანად თუისად, და მოიწია არე გაზაფხულისა; შეიქნა სიმ-დიდრე წყალთა ძლიერი, და მტკუარი ვერღარა ეტია ნადინებსა თუისსა, მოეფინა ველთა და წარილო მრავალი სული, რომელი დარჩომილ იყო სურტანის⁸.
- და ამისსა შემდგომად იწყო ფადლონ ამპარტავანებასა⁹
- A 331 და ურჯვებასა¹⁰ და სიახლესა ტფილისისასა¹¹ და სადამე გამო-

¹ მოძღურისათა A. ² ცაა A. ³ სისხლი წუემული M, სისხლი წვიმული B.
⁴ ბაგრატისა A. ⁵ მიდიოდინ A, ვერღარა მოილოდინა MB. ⁶ ერისთავი A.
⁷ იყო < A. ⁸ სულტანსა M, სულტანისაგან B. ⁹ ამპარტავანებისა A. ¹⁰ უსჯულოე-ბასა B, როჯველობასა M. ¹¹ ტლისისასა A.
 13. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

- ყვანებასა ჳელოსანთასა. და ვითარცა იქმნა ზაფხული, გარდამოვი-
და მეფე ქართლად და ჩადგა დიდგორთა, რამეთუ საზაფხულო
მეფეთა სადგური¹ არს² იგი ადგილი. ხოლო ფადლონ არად
შერაცხა³ იგი დიდგორთა დგომა, წარმოემართა ლაშქრითა,
ოცდაცამეტი ათასითა კაცითა, მოვიდა ტფილისად, დაიბანაკა
M 503 ვიელსა ისნისასა. ხოლო შუნი დაუტევენა კარავნი და ამოვლო⁴ მუხ-
რანისა. 5
- არ ბინა ქართლისა ნაპირნი, ხოლო ცნა ტფილისით გა-
ღმართ⁵ მეფემან ქართლისა ვნება, წარმოსულა ფადლონისა, გა-
მოუგზავნა ხილვად ივანე, ძე ლიპარიტისი, იოვანე ერისთავი, და 10
ნიანია, ძე ქუაბულისი, და მურვან ჯაყელი, ერისთავი ყველისა,
და თანა სხუანიცა აზნაურნი მცირედითა რჩეულითა მწედრითა.
ხოლო ქართლს ვერღარა ჩამოესწრნეს, შექცეულთა გაუსწრეს მუხ-
რანს წინა, წილკნის გორთა⁶ თანა. უკანასა კერძსა შეიბნეს და
პირველსავე კრმლის მოცილებასა გააქცივნა ფადლონ, და მიედგა⁷ 15
ფადლონის ლაშქარი გაქცეული საშინელსა⁸ ხრამსა⁹, მიჰკოცდეს და
იპყრობდეს აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი, და აღმოიგო ხრამი იგი
A 332 ცხენითა და კაცითა.
- და ზედა ლაშქარმან მეოტად განსლვა და დაიწყო
შობასა ტყით¹⁰, და ყოველთა ტყეთაგან და მეძუნართა ვითა ჭუი- 20
სა¹¹ მართუესა გამოკრებს, ეგრეთ¹² ლაშქარსა გამოჰკრებდეს და-
მაღულსა ფადლონისსა ბაგრატის ლაშქარნი. და შემოუსწრეს
ჰ 337 წინა იწროსა ღართისსა, და მცირედნი ვნმე გაესწრნეს. და სდევნ-
ნა ლაშქარმან ბაგრატისმან ვნდრე მთამდე ხერკისა. მოსრეს და
ტყუე ყვეს ლაშქარი ფადლონისი. ხოლო ფადლონ თხუთმეტითა 25
M 504 ოდენ ცხენოსნითა ვლო გზა წილკნისა,| და მიეხლა¹³ პირსა არა-
გუისასა, და გაჯდა ნარღუევთა გზით ერწოთ, და თქ'უა თავი თუი-
სი მოციქულად, ვითარმედ: „ფადლონის მოციქული ვარ, მახარობ-
ლად მივალ ახსართანს თანა; აფხაზთა მეფისა ლაშქარი გავაქ
ციეთ“, დახუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფად- 30
ლონს და რქუა: „არა ხარ შენი მოციქული, არამედ ხარ ამირათ-
ამირა ფადლონ“. და რქუა კაცსა მას ფადლონ: „მიიღე ჩემგან
ოქრო და ვეცხლი დიდძალი და საკარგავნი მრავალნი, ნუ შემი-
წამებ და გარდამიყვანე მინდორად და წამომყევ თანა“. რქუა

¹ სადგომი MB. ² არს < A. ³ შერაცხეს A. ⁴ + დამე ყოველ MB. ⁵ + აფხაზ-
თა MB. ⁶ გუერდსა M. ⁷ მოადგა MB. ⁸ საშინელსა < MB. ⁹ + ნარეკუავისასა MB.
¹⁰ შობის ტყით B, ბობოსტით M. ¹¹ ჰიჰვის B. ¹² გამოკრებს ეგრეთ < MB.
¹³ მიეხვია MB.

- მას კაც მან მან: „ვერ ვიქმ¹ საქმესა მაგას, რამეთუ
 A 333 მკუიდრი ვარ ამის ქუეყანისა². აწ ისმინე ჩემი და მომყევ თანა, და
 მე მიგიყვანო ახსართანს თანა, და გამოგზავნოს ქუეყანასა³ შენსა“.
 ნებსით არა უნდა⁴ ესე ფადლონს, არამედ ერწოთ ვერღარა შემ-
 ძლებელ იყუნეს წასულად. წარუძღუა კაცი იგი, და მიგუარა ჟა-
 ლეთს ისაკ თოლობელისა⁵ ძესა, აზნაურსა მესხსა. ხოლო მან რა
 ცნა ფადლონისი კარად მისულა, გამარცუა ერი ფადლონისი, გარ-
 დაყარნა ცხენსა, დაიჭირნა ჳელთა და გასო⁶ ჯორსა ფადლონ;
 და⁷ იკსენა ისაკ მკუიდრობა აფხაზთა მეფისა, რომელმცა⁸ აფ-
 ხაზთა მეფისაგან⁹ გაქცეული ფადლონი შეიპყრა¹⁰, და შეგუარა ბო-
 ჳორმას ბაგრატისად. არამედ [მსწრაფლ წარიყვანა და მიგუარა
 M 505 ახსართანს თელავს. ხოლო ახსართან] ¹¹ მსწრაფლ წარიყვანა ხუარ-
 ნაბუჩს, რამეთუ აფხაზთა მეფისაგან ეშინოდა უკანა ჩამოდგომა.
 მიუპყრეს ხუარნაბუჩს ფადლონი, და მოსცეს ხუარნაბუჩი. წარი-
 ყვანა არადეთად, მოსცა არადეთი ახსართანსვე. 5
10
15
 ხოლო ბაგრატ შეშინდა გაშუებასა ფადლონის-
 სა¹², მისცა გოჭორ [მა] და უჯარმა კახთა, და წამოიყვანა
 ჳ338 ფადლონი, გაასუა ¹³ ძელსა, მიუპყრეს ¹⁴ ტფილისსა ¹⁵, აიღეს
 ჳირვეულად¹⁶: რამეთუ მუნ შინა მდგომი კაცი თუით გაამირება-
 სა ¹⁷ ლამოდა, და არა დაიჭირა ბაგრატ თავისად ტფილისი¹⁸, არა-
20
 A 334 შემოიყვანა მემამულედ, სახელით სილილარაბა ¹⁹, და მისცა მას ტფი-
 ლისი ²⁰. ხოლო თავისად აიხუნა ციხენი რუსთავისანი ²¹, ფარცხისი,
 აგარანი ²², გრიგოლ-წმიდანი ქავაზინი²³ და ორმოცდაოთხი ათასი
 დრაჳკანი, და მძევლად ძმისწული მისი²⁴, ძე მანუჩასი და სამთა თა-
 ვადთა განძისათა. და [მოუგზავნა სულტანმან სარანგი²⁵ აღხაზი, და]²⁶
 მისითა შუამდგომელობითა და სიტყუითა სურტანისათა გაუშუა ²⁷
 M 506 და დაეზავა ბაგრატ და გაგზავნა საჯელმწიფოსა თუისსა გაქმას,
 და წარყვა სარანგი თანა.

¹ იქმ A. ² სოფლისა M. ³ ქეყეყანასა A. ⁴ უნდა A. ⁵ ისაკს ტოლობე-
 ლის ძესა B, ისკალტბალისა ძესა M. ⁶ შესუა MB. ⁷ + არა MB, ⁸ რომელმან-
 ცა M. ⁹ მეფისა, რომელმცა აფხაზთა < A ex homoioteleuto. ¹⁰ შეეპყრა AM.
¹¹ მსწრაფლ - ახსართან < A. ex homoioteleuto. ¹² ფადლონისა A. ¹³ გასუეს MB.
¹⁴ მიუპყრეს მიუპ A. ¹⁵ ტფილისი MB. ¹⁶ + ტფილისი MB. ¹⁷ გამოღვიძებასა A,
 გამირებასა M. ¹⁸ ტფილისი < B. ¹⁹ სითილარაბი M, სითლარაბა B. ²⁰ არამედ
 დმანისს და ტევებული სითლარაბა ძეზნა, შემოიყვანა ტფილისად, და მისცა მას
 ტფილისი B. ²¹ რუსთავი MB. ²² აგარნი M. ²³ ქვაზნი M, ქავაზნი B. ²⁴ მისი < A.
²⁵ სარაპანგი M. ²⁶ მოუგზავნა - და < A. ²⁷ გაუტეა(განუტევა B) ფადლონ MB.

- შემდგომად ამისა თავადთა ამის სამეფოსათა, ნიანია ქუაბუ-
ლის¹ ძემან და ივანე ლიპარიტის ძემა, ვ ა რ დ ა ნ ს უ ა ნ თ ა ე რ ი ს-
თ ა ვ მ ა ნ, იკლეს სიყრმიტგან გიორგი მეფე და აშალეს ქუეყანა: ივანე
მოირთნა კახნი, დადგა ქსნის პირსა; და ნიანია წაულო ქუთათისისა
საჭურჭლე და შედგა ქუთათის შინა; და ვარდან გაადგინა სუანნი 5
ავის მოხარულნი, დაარბიეს და ამოსწყუიდეს საეგრო². ხოლო გიორ-
გი მეფემან სძლო სიკეთითა, სიბრძნითა, და ძვირ-უცხენებელ იქმნა,
უბოძა ივანეს სამშვილდე, და ძესა ივანესსა ლიპარიტს მისცა ლო-
წობანი³ ნაცულად რუსთავისა, რომელი მიეცა კახთა, და ნიანისა
M 510 თმოგვი და სხუანი საქონელნი რჩეულნი, ვარდანს უბოძა ასკლნ⁴ 10
და უთაღუბო⁵ ჭასყლოთა⁶ ივანეს სიტყუით უბოძა; ყოველივე ერთ-
გული და ორგული დაფარა წყალობითა, და დაიწყნარა მეფობა
თუისი გიორგი მეფემან.
- კ უ ა ლ ა დ გადგა ივანე ლიპარიტის ძე, და ცნა გიორგი მე-
ფემან. ქუთათისით გარდამოვიდა სამცხეს, მოირთნა მესხნი, გარ-
დამოიარა და მივიდა სამშვილდის კარსა. მუნ მოიყუნა კახთა მე-
ფე აღსართან. ვერ დადგა ივანე ციხეშიგან, მირიდა მთათა სამ-
ხრისათა⁷. და მას ვერ-წყობილობასა შინა წაიხუნა ლოწობანნი⁸
ლიპარიტისაგან აღსართან, მოეყარა სამშვილდესა, გარდადგა ჯავა-
ხეთს, და მოიყუნა მეფეთ-მეფემან გიორგი მათ წინაშე, და დაიფიც-
ნეს ევრანთას, დაიმტკიცა ივანე კლდე-კართა და სამშვილდეს ზედა. 20
- კ უ ა ლ ა დ ც ა გადგა ივანე, გამოსტყუა გაგი ციხოვანთა გიორგი
მეფისათა, და მიჰყიდა ფადლონს, განძის პატრონსა, და მოვიდა
სულტანი მალიქ-შა⁹ მტერად ყოველთა ქრისტიანეთა. მიაგება ივა-
ქ 342 ნე ძე მისი ლიპარიტ წინა, შეაწყნარა სულტანსა, და დაყო მის 25
თანა მცირედი ხანი, გამოეპარა. და მოვიდა სულტანი, და მოადგა
სამშვილდესა, და წაულო საშუვალდე, და ტყუე იქმნა ივანე, თავი-
M 511 თა, ცოლითა, და შვილის-შვილითა, და ცოველთა აზნაურთა დე-
და-წულითა, და დაიჭირა სამშვილდე სულტანმან. და მუნ დგომასა
მოარბია ქართლი, წაიღეს ტყუე და ნატყუენავი ურიცხვი, და შე-
იქცა გარე. და აიღო განძა¹⁰, და დაადგო სარანგი¹¹ თავადად გან-
ძას¹² და ბრძოლად ქუეყანისა ყოველისა, კაცისა მ'ც¹³, შედგა ფად-
ლონ ციხეთა მაგართა, და ვერ დაუდგნა, გამოიყუნეს და დააჰა
ტიმრეს იგიცა.

¹ ქუბულის A. ² ამის შემდეგ, ძეგლის ბოლომდე (გვ. 199, I7), აკლია A -ს.
³ ლუწუბანი M. ⁴ ასკალანა B. ⁵ უთაღუაობა B. ⁶ ჯაყელთა B. ⁷ სომხითისათა B.
⁸ ლუწუბანი M. ⁹ მით ქაშს M. ¹⁰ განძი M. ¹¹ სარანგი M. ¹² და განძას M.
¹³ ორმოცდარვა ათასითა კაცითა B.

შემდგომად მცირედისა ხანისა¹ შეკრბა სარანგი ყოვლითა
ლაშქრითა მისითა, და განძისათა², დვინისა და დმანისისა ამირათა
თანა დგომითა³, და მომართა გიორგი მეფესა. შეკრბა გიორგი მე-
ფეთ-მეფე ყოვლითა სპითა მისითა, ზემოთა და ქუემოთა, და მოი-
ყუნა მათ წინაშე აღსართან, კახთა მეფე. დაჰმართეს ერთმანერთსა. 5
განაძლიერა ღმერთმან გიორგი მეფე წარძღუანებითა პატიოსნისა
ჯუარისათა⁴. მიუკდა ზედა ფარცხს ქუემოთ, და იოტა ბანაკი სა-
რანგისი⁵: გააქცია და ასწყუიდა. იყო ჟამი მწუხრისა, და სიღამე
მან დაარჩინან⁶ ნეშტი სარანგის(ი) ლაშქრისა, და შემოიქცა უკლებ-
ლად⁷ მშვიდობით მეფეთ-მეფე გიორგი თავისა სამეფოსა. 10
და შემდგომად ამისსა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან
ბერძენთასა წახმულნი ციხენი: წაუხვნა⁸ ბერძენთა ანაკოფია, თა-
M 512 ვადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი ციხენი კლარჯეთისა,
შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტ'ანისა. და შემდგომად ამისსა ესე-
ცა მომადლა ღმერთმან, აღიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა, და 15
სიმაგრენი ვანანდისა და კარმიფორ-ასიანი, და იოტნა თურქნი⁹
მის ქუეყანისანი.

¹ ხანსა M. ² განძისათა M. ³ დგომითა M. ⁴ ეუარისათა M. ⁵ სარალანგისი M.
⁶ სიღამემა დაარჩესნ M. ⁷ უკულებლად M. ⁸ წაუყვნა < M. ⁹ თურქენი M.

- ამისსა შემდგომად მოვიდა სულტანი ძალიქშა, მოადგა სამშვილდეს და წარიღო, ივანე, ძე ლიპარიტისი, ტყუე ყო, მოაოჯრა სომხითი და წარვიდა ხოლო მასვე წელსა მოვიდა სარანგი ძალითა სულტანისათა, ჩამოადგა სამშვილდეს¹; და მივიდეს ლაშქარნი გიორგი მეფისანი, შეიბნეს ფარცხის, სძლეს სპათა გიორგისთა და აოტნეს² სპარსნი, რამეთუ დიდი ძლევა მოსცა ღმერთ-მან გიორგის.
- და წარვიდა გიორგი მეფე მამულსა თუისსა ტაოს, მივიდა ბანას; ხოლო მუნ მოვიდა წინაშეშე მათსა ზორვარი აღმოსავალისა, გრიგოლ ბაკურიანის ძე. რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, და კარნუ-ქალაქი და კარი; დიდად გაიხარეს და განისუენეს; და მოსცა გიორგი მეფესა კარის⁴ ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანა, და განიყარნეს. ხოლო მეფემან გიორგი დაუტევნა კარს აზნაურნი შავშნი, და წარმოვიდა შინა. ხოლო განძლიერებასა თურქთასა დაუტევნეს ბერძენთა ქუეყანანი, | ციხენი და ქალაქნი მათნი⁵, რომელ აღმოსავლეთს ქონდეს: და წარვიდეს; რომელნიცა აიხუნეს თურქთა⁶, დაემკუიდრნეს მას შინა. ვინათგან მეზობლობით მოეახლნეს საზღვართა ჩუნთა, განმრავლდა შიში და ჭირი მათგან ჩუნ ზედა: რამეთუ იწყეს მიერთგან რბევად და ტყუენვად, მოოჯრებად, და წვად და სრვად ქრისტიანეთა, რამეთუ მათ ჟამთა შინა გიორგი⁷ მეფესა დაქსნნენ, ყველს გარემდგომსა უგრმნაულად თურქნი დიდნი, რომელთა თავადი იყო აჰად⁸, ამირა¹ ძლიერი და მაგრად მოისარი, რომელსა მას⁹ ჟამსა ოდენ აეღო კარი, მოვიდეს ესენი შინა განცემითა ქრისტიანეთათა, აოტეს გიორგი მეფე და სპა მისი ურიცხუი.
- A 340 | ხოლო საჭურჭლენი დიდნი და სამსახურებელნი სამეფოთა ტაბლათანი, ოქროსა და ვერცხლისანი, ბაგრატეულნი¹⁰

¹ სამშვილდის ბარსა MB. ² იოტნეს MB. ³ ზომავარი (- ზორავარი) M. ⁴ კარის MB. ⁵ ქუეყანანი მათნი, ციხენი და ქალაქნი MB. ⁶ + და MB. ⁷ გიორგის A. ⁸ აჰმად B. ⁹ მას < A. ¹⁰ + და MB.

- სასმურნი ¹, და საწმედონი² პატიოსანნი, კარავნი სამეფონი და ³ ყოველთა დიდებულთანი⁴ აიხუნეს იავარად და წარვიდეს. ხოლო გიორგი მეფე წარვიდა მეოტი აჭარით აფხაზეთად. მათ უკუე ლაშ-
- A 350 ქართა ⁵, | ესევეთართა ალაფითა სავსეთა მიმავალთა, წინა დაემ-
თხუივნეს ამირანი დიდნი, იასი ვინმე და ბუჟღუმჳ, მათ თანა სიმ- 5
რავლე ურიცხუი თურქთა, საბერძნეთს მიმავალთა, რომელთა იხი-
ლეს რა ესეოდენი სიმრავლე ოქროსა⁷ და სიმდიდრისა, რომელი
ქონდა, და ცნეს მეოტება გიორგისი, და ესმა მათგან, ვითარმედ:
- M 511 „რად | წარხუალთ⁸ საბერძნეთად? აჰა ქუეყანა საქართველო, უკა.
ცური და სავსე ესევეთართა ⁹ სიმდიდრითა“. ხოლო მათ მყის 10
მოაქცივნეს გზანი მათნი და მოეხვივნეს¹⁰ პირსა ყოვლისა ქუეყანი
სასა, ვითარცა მკალნი.
- დღესა ივანობისასა ასისფორნი ¹¹ და კლარჯეთი
ზღუის პირამდინ, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი,
სამოქალაქო¹² და ჭყონდიდი აღივსო თურქითა. მოისრა და ტყუე 15
იქმნა ამათ ქუეყანათა მკუიდრი ყოველი. და მასვე ერთსა დღესა და-
წუეს ქუთათისი, არტანუჯი და უდაბნონი კლარჯეთისანი; დაყუევს
ამათ ქუეყანათა შინა თურქთა ვიდრე მოსულადმდე თოვლისა, მო-
ჭამეს ქუეყანა და მოსწყუიდეს, თუ სადღა ¹³ ვინ დარჩომილ იყო
ჭ 345 ტყეთა, კლდეთა, ქუაბთა და ჯურელთა ქუეყანისათა. ესე იყო პირ- 20
ველი და დიდი თურქობა, რამეთუ ქრონიკონი იყო სამქასი. თუ
A 351 ვინმე მთიულეთს ანუ სიმაგრეთა სადამე ¹⁴ ვინ დაშთა კაცი, ზამთრი-
სა ¹⁵ სიფიცხითა, უსახლობითა და შიმშილითა ეგრეცა მოისრა.
- და განგრძელდა ესევეთარი ჭირი ქრისტიანეთა ზედა,
რამეთუ არესა თანა გაზაფხულისასა მოვიდიან თურქნი, და მათვე 25
პირველთა საქმეთა იქმოდინ, ზამთრის წარვიდიან; და არა იყო
მათ ჟამთა შინა თესვა და მკა: მოოჯრდა ქუეყანა და ტყედ ¹⁶ გარდაიქ-
ცა, და ნაცულად კაცთა მჯეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკუიდრნეს
მას შინა. და იყო ჭირი მოუთმენელი ყოველთა ზედა მკუიდრთა ქუეყა-
M 515 ნისათა, შეუსწორებელი და აღმატებული ოდესმე ყოფილთა სმენილთა 30
გარდასრულთა ოჯრებათასა, რამეთუ წმიდანნი ეკლესიანი
შექმნნეს სახლად ონეთა ¹⁷ თუისთა, ხოლო საკურთხეველნი ღმრთი-

¹ გარატეულნი და სიაოშ.ერნი M. ² სამწედონი B, სამწედონნი M.
³ და < M. ⁴ დიდებულთა A. ⁵ ამ ადგილიდან ვიდრე გვ. 351-მდე A-ში არე-
ულია; გასწორებულია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს შენიშვნის მიხედვით. ⁶ ბუჟღომ M,
ბუჟღომ B. ⁷ ქორსა A. ⁸ წარხუალ A. ⁹ ვითართა A. ¹⁰ მოეფინნეს MB. ¹¹ ასის-
ფორი M, კარნისფორნი || კასისფორნი B-ს vw. II. ¹² სამოქალაქა A. ¹³ სადმე M,
სადამე B. ¹⁴ სადღა MB. ¹⁵ სამთრისა ¹⁶ ტყუედ MB. ¹⁷ ჰონეთა M, ჰუნეთა B.

- სანი ადგილად არაწმიდებისა მათისა, და მდღელნი რომელნიმე¹ თუით შეწირვასა შინა საღმრთოსა მსხვერპლისასა მუნვე მახუილი-
თა შეწირულ იქმნეს და სისხლნი არინეს თუისნი² მეუფისათა³
თანა, და რომელნიმე მწარესა ტყუეობასა შინა მიცემულ იქმნეს.
მოხუცებულნი არა შეწყალებულ იქმნეს, ხოლო ქალწულნი გინე-
5
A 342 ბულ, ჭაბუკნი დაკუეთებულ⁴ | მიმოტაცებული, ცეცხლი⁵, უცხო და
მებრძოლრომლითა მოიწუა შენებულნი⁶ ყოველნი, მდინარენი
სისხლისანი ნაცულად წყლისა ნაკადულთა, მრწყველნი ქუეყანი-
სანი.
- და რათა თუით მათ იერემიასთა ვიტყოდით რამეთუ
10
მან ოდესმე კეთილად უწყოდა ჟამისა ამის ჯეროვანი გოდება, ვი-
თარმედ: „ძენი სიონისანი, პატოოსანნი და ბოროტის მოქმედნი გა-
მოუცდელნი, უცხოთა გზათა ტყუეობისათა მოგზაურობენ. ხოლო
გზანი სიონისანი იგლოვენ არა ყოფისათვის მათ ზედა მედღესასწა-
15
ულეთათა, და ჯელნი⁷ დედათა მოწყალეთანი არა საზრდელისა
შვილთა მიცემად მოქმედებენ, არამედ საზრდელსა თუისსა ჰყოფენ
A 343 თუით მათ საყუარელთათუის⁸. |და ესენი ესრეთ და ფრიადცა
უმჟირეს.
- ჟ 346 ა მ ა თ რ ა საქმეთა ესრეთ ხედვიდა მეფე გიორგი, და რაიმე-
M 516 თუ არა | სადათ იყო ღონე შეწევნისა და ჯსნისა, არცა-რა მქსნელი
20
ამათ ძუირთა რომელ: მოეცვა პირი ყოვლისა ქუეყანისა რამეთუ
ძალი ბერძენთაცა შემცირებულ იყო, და რომელნი ქუეყანანი ამათ
ქონდეს აღმოსავლეთს ზღუის გარეთ, ყო ვ ე ლ ს ა⁹ თ უ რ ქ ს ა დ ა-
ე პ ყ რ ა, ყო გ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ა დიდებულთა თანა. დაამტკიცეს წარსლვა
25
მაღალსა სულტანსა მალიქ-შას წინაშე.
- და ესრეთ დადვა სული თუისი და სისხლნი ქრისტიანეთა-
თუის, და მინდობითა ღმრთისათა და წარმღუანებითა ძელისა ცხო-
რებისათა წარვიდა ასპანს, ნახა სულტანი და შეწყნარებულ იქმნა
მისგან, ვითარცა შვილი საყუარელი და რამეთუ იყოცა¹⁰ მალიქ-
30
შა ვითარცა სიდიდითა კიდეთა მპყრობელობისათა შესწორებულ¹¹,
ეგრეთვე სახითა სიტკბოებისათა და სახიერებითა¹² აღმატებულ
ყოველთა კაცთასა, რომლისანი მრავალ არიან და სხუანიცა ურიც-

¹ რომელნი A. ² მათნი B. ³ მეუფისა B, მეფისა M. ⁴ + ხოლო ჩვილნი (ჩჩვლნი B) MB. ⁵ ცოცხალი A. ⁶ შენებული A. ⁷ და ჯელნი < A. ⁸ თუით თუისთა მათ საყუარელთა MB. თუით მათსა ყოველსა რომელთათუის (— თუით, მათ საყ'არ'ლთათუის) A. ⁹ ყოველსა A. ¹⁰ იყო კაცი იგი MB. ¹¹ შესწორებულ B. ¹² სახარებითა A.

- A 344 ხუნი საცნაურებანი¹, მართლმსაჯულობანი^{2,3}, ქრისტიან-
ნეთა⁴ | სიყვარულნი, და, რათა არა განვაგრძოთ სიტყუა, ყოვლად
უბოროტო რამე გონება ყოვლით კერძო აქუნდა. ამისთუისცა ყო-
ველი სათხოველი აღუსრულა მეფესა გიორგის, უმეტესცა სასოები-
სა. და სამეფო მისი განათავისუფლა ზედა მარბეველთაგან⁵, და მო-
სცა კახეთი და ერეთი, გარნა ხარაჯა ითხოვა სამეფოსა მისისა,
5
- M 517 რომელსა აიღებდეს ჟამთა მრავალთა. და ესრე გა|დიდებითა დი-
დითა გამოგზავნა თუისად სამეფოდ, და წარმოაყოლნა სპანი დიდ-
ნი, რათა [წარვლონ გზა მშუიდობისა და რათა]⁶ აართონ კახე-
თი. და ჟამსა სთულისასა მოვიდეს კახეთად და მოადგეს ციხესა
ვეჭინისასა⁷. და ვიდრე ბრძოდესლა მოვიდა თოვლი. ხოლო მეფესა
გიორგის მოეცენა ნადირობა აჯამეთისა, აღარას ზრუნვიდა სხუა-
სა, არცა ელოდა აღებასა ვეჭინისასა⁸ და კახეთისა, არამედ ლაშ-
ქართა თურქთა, რომელ ჰყვა, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ქუეყანა
იორის პირი, კუხეთი, რომელი მოოვრდა⁹ მუნ დღენდელად დღედმ-
დე¹⁰, ხოლო თუით გარდავლო მთა ლიხთა და შთავიდა აფხაზეთად.
15
- A 345 მათ ჟამთა ახსართანცა, კახეთამეფე, წარვიდა მა-
ლიქ-შასა წინაშე, დაუტევა ქრისტიანობა და შეეძინა სარკინოზთა
სჯულსა; და ამით ღონითა აილო სულტანისაგან კახეთი. ამათ ესე-
20
- ჭ 347 ვითართა ჟამთა | არავე დაამშუიდნა ქუეყანა, არცარა იქმნა ლხინე-
ბა კაცთა უკეთურებისათუის მკუიდრთა მისთასა: რამეთუ ყოველმან
ასაკმან და ყოველმან პატივმან ყოვლითურთ შესცოდეს ღმერთსა,
და მიიქცეს¹¹ გზათაგან წრფელთა ყოვლისა მიმართ უკეთურებისა.
და ბუნებით მოწყალე და სახიერი ღმერთი ესეოდენ განარის-
ხეს, ვიდრემდის თუით მოიხადეს განჩინება რისხვისა, ქადებული
უსჯულოთათუის ესაიას მიმართ მეტყუელისა ესრეთ: „ვაჲ¹² ნათე-
25
- M 518 საგსა ცოდვილსა, ერი, რ|ომელ საგსე არს უსჯულოებითა, კუალით-
გან ფერჯთათ ვიდრე თავადმდე, არა არს შუა¹³ მას შინა სიცოცხლე,
არცა ბრძული, არცა შესახუეველ“, და შემდგომნი: „ამისთუის ქუე-
ყანა თქუენი ოჯერ, ქალაქნი ცეცხლითა მომწუარ, სოფელთა თქუენ-
თა უცხოთესლნი მოსჭამდენ, და მოოვრებულ და დაქცეულ არს
ერისაგან უცხო ტომთასა“.
30

¹ სახარებანი A, ² მრავალ მსაჯულებანი M. ³ + მოწყალეებანი MB. ⁴ ქრისტიანეთანი A. ⁵ მარბიეთაგან M. ⁶ < A. ex homoioteleuto. ⁷ ვეჭინისასა MB. ⁸ ვეჭინისასა M, ვეჭანისა B. ⁹ მოუჭდა A. ¹⁰ დღედმდე < A. ¹¹ მიაქციეს A. ¹² ვ'აა A. ¹³ შუა < MB.

- ესე ყოველი მოიწია, და თუ ალითა ჩუენითა ვიხილეთ და ფრიად უფროსი ამათ(ი) წარმოთქმულთასა: (და) რამეთუ, ვითარმცა ვინ გამოთქუა თითოეულად რომელი დღეთა ჩუენთა მოიწია ჭირი, ამას ყოველსა ზედა არავე | დასცხრა გულისწყრომა უფლისა ჩუენ ზედა. რამეთუ არა შევიწინანეთ, არცა გულისწმა ვყავთ, არცა ჯეროვნად მოვიქეცით გზათა მიმართ უფლისათა, ამისთუისცა ქუეყანით მაგალთა ბოროტთა ზედა სხუანიცა საშინელებანი ზეგარდამონი, ღმრთისა მიერ მოვლინებულნი გუემანი მოიწივნეს ქუეყანასა ჩუენსა ზედა, რათა არა თქუან¹ მყიდველთა, ვითარმედ: „ესე აღძრვანი წარმართთანი არა ცოდვათა ჩუენთათუის იქმნეს, არცა ღმრთისა მიერ² მოიწივნეს, არამედ შეცვალებითა რათამე ჟამათა და დამთხუევითა³ საქმეთათა“.
- ამისთუისცა დღესა აღვსებასა, თუით მას აღდგომასა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესსა⁴, რომელსა შინა სიხარული და განსუენება ჯერ იყო, მოხედნა უფალმან რისხვითა და შეძრა ქუეყანა საფუძველითურთ, ესეოდენ სასტიკებითა, ვიდრემდის მთანი მაღალნი და კლდენი მყარნი სახედ მტურისა დაიგალნეს, ქალაქნი და სოფელნი დაირღუეს, ეკლესიანი დაეცნეს და სახლნი დაინთქნეს, და დაზულეს⁵, და იქმნნეს საფლავ მას შინა მკუიდრთა⁶, როჟ 348 |მელთა თანა თმოგვიცა დაიქცა, დაიპყრნა ქუეშე კახაბერის ძე ნიანია⁷ ცოლითურთ. და განგრძელდა ესევითარი ძრვა⁸ ქუეყანისა
- A 347 |ვიდრე წელიწდამდის, რომელსა შინა მოსწყდა სიმრავლე ურიცხვი. მაშინ რისხვასა შინა მოიწესენა წყალობა მან, რომელი სწავლის⁹ ყოველსა შვილსა, რომელი უყუარს, მოაკუდინებს და აცხოვნებს, რომელი მზა არს წყალობად, უფროს მამისა მოწყალისა, რამეთუ წერილისაებრ: «არათუმცა უფალმან დამიტევა ჩუენ თესლი, ვითარცა სოდომნიმცა შევიქმნენით და გომორელთამცა მიმემსგავსენით». რამეთუ ამიერი თგანი წყეს ნიავთა მობერვა,) ღრუბელთა მაცხოვარებისათა აღმოჰვირობად. ვინათგან ათორმეტ წელ ამათ თვითო-სახეთა ჭირთა და განგრძობილსა ჭირსა, ბნელსა უკუნსა შინა იწყო აღმოცისკრობად მზემან ყოველთა მეფობათამან, დიდმან სახელითა და უდიდესმან საქმითა, სახელ-მოდგამმან დავით, ღმრთისა მამამან და თუით სამეოცდამეათურამეტემან შვილმან ამის დავითისამან, დავით.

¹ თქუენ M, თქუმან A. ² მიერ < A. ³ + აღძრვისა B, აღზრვისა. ⁴ აღდგომასა მეუფისასა MB. ⁵ დაზულეს B (v I. დაზულეს), დაირღუნეს M. ⁶ მკუდართა A. ⁷ კახაბერი, ძე ნიანისი (ნანასა M) MB. ⁸ რყვა MB. ⁹ სცვლის A.

მას ჟამსა იყო¹ ქრონიკონი სამას და ცხრა². ა მ ა ს მარტოდ შობილსა გიორგისგან თუით მამამან დაადგა გუირგუინი მეფობისა, და, უჭემარიტესი ვთქ|უათა, თუით მამამან ზეცათამან პოვა დავით, მონა თუისი, და საცხებელი მისი წმიდა სცხო მას, რამეთუ

M 520
A 348
კელი მისი შეეწეოდა მას, და მკლავმან წმიდამან მისმან განაძლიერა იგი, წყალობა და ჭემარიტება შეემოსებოდა მას, უზეშთაეს ყო იგი უფროს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა, ვიდრემდის დავსდვა ზღუასა ზედა კელი მისი და მდინარეთა ზედა მარჯუენა მისი; გარნა შრომითა ფრიადითა და ღუაწლითა ძლიერითა, მრავალთა დღეთა შემდგომად იქმნა ესე, ვითარცა წინამდებარემან სიტყუამან ცხად ყოს.

რ ა მ ე თ უ მ ე ფ ე ი ქ მ ნ ა რ ა დ ა ვ ი თ , მ ო ო ჯ რ ე ბ უ ლ [იყო ქართლი]³, და თუინიერ ციხეთასა სადამე არა იყო კაცი სოფელსა შინა, არცარა შენებულობა. და მათ ჟამთა შინა ქონდეს თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა ლიპარიტს⁴, და მეფესა დავითს წინაშე იყო რეცა ერთგულად. ეგრეთვე ნიანია

ქ 349
კახაბერის ძე(სა)ცა და სხუანიცა აზ|ნაურნი მცირედ-მცირედ შემოკრბიან დაშთომილნი სადავე და სოფლებთავეცა⁵ იწყეს შთამოსლვად და დასხდომად. მაშინ იყო საზღვარი სამეფოსა⁶ მთა მცირე ლიხთა, და სადგომი სამეფო წალულისთავი და ოდესცა ნადირობა უნდის ქართლისა ჭალათა⁷, ანუ ნაჭარმაგევს, რომელი ყოვლად აღსავსე

M 521
A 349
იყო ირემთა და ეშუთა მიერ,|ხოლო ცხენ-კეთილნი კაცნი ჩამოგზავნიან და გაინასიან⁸, ეგრეთღა ჩამოვიდიან ნა|დირობად ვაკესა.

ხოლო ა მ ა ვ ი თ ა რ ო ბ ი ს ა შ ი ნ ა გ ა რ დ ა ჯ დ ა წ ე ლ ი წ ა დ ი ო თ ხ ი . მოკუდა სულტანი მალიქ-შა, და ლიპარიტ ამირამან იწყო მათვე მამულის-პაპთაე კუალთა სლვა: რამეთუ ზაკვიდა წინაშე მისსა მოპოვნებად უსჯულოებისა, დაღათუ ქრისტიანე იყო სახითა, გარნა ორგულებით და სიმულილით პატრონთაგან მოაქუნდა გონებისთა, ვინათგან გულისკმის ყოფა არა ინება კეთილისა, დადგა ყოველსა გზასა არა კეთილსა; და მას ესე ვითარებასა¹⁰ ხედვიდა დავით, ინება გაწურთა მისი: და პყრობილ ყო იგი ჟამ რაოდენმე, რომელი კმა იყო განსასწავლელად გონიერისა ვისმე. და ესრეთ მომტკიცებული¹¹ მრავალთა და მტკიცეთა ფიცთა მიერ და ერთგუ-

¹ ჰასაკით (ა B) ი'ვ წლისა, ხოლო MB. ² სამოცდაცხრა A, ტ'თ MB. ³ იყო ქართლი < A (სინგურით ჩაწერილმა) .⁴ ლიპარიტის A. ⁵ სოფლებთა-ცა M, სოფლებთაცა B. ⁶ სამეფოსა < A. ⁷ ჭალაკთა MB. ⁸ მოინახიან M, მონახიან B. ⁹ მამულ-პაპურთა MB. ¹⁰ ესევეთარსა B, < M. ¹¹ მამტკიცებელი B.

ლობისათვის¹ ღმრთისა შუამდგომელად მომცემი განუტევა იგი, და მითვე დიდებითა ადიდა და არა შეუცვალა. რამეთუ კეთილმან არა თუ მართლისა², არამედ არცაღა თუ ბოროტისა³ ადვილად აბრალის, ვინათგან სიბოროტედ არა განსწავლილ არს, არცა მეჭუელ⁴ იყო.

5

ხოლო იგი ვითარცა ძალლი მიექცა ნათხევარსა,

A 350 და ვითანცა ღორიც ინწუბა სანგორელსა მწუირისასა: განაცხადა

A 340 მტერობა | და⁵ უკეთურებასა იწურთიდა საწოლსა ზედა თუისსა.

M 522 იხილა რა მშვიდმან და | ღმრთივ-განბრძნობილმან მეფემან დავით, კუალად⁶ კუდი ძალლისა არა გაემარტების⁷, არცა ჰიჰ.იჩხიბი მართლად-ვალს, მეორესა წელსა კუალად შეიპყრა, ორ წელ ჰყრობილყო⁸ და საბერძნეთს გაგზავნა, და მუნ განეკო⁹ ცხორებასა.

10

ჭ 359 კუალადამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღიღეს იელუსა-ლემი და ანტიოქია, და შეწევნითა ღმრთისათა მოეშენა ქუნყანა ქართლისა, განძლიერდა დავით, განამრავლნა სპანი. და არღარა მისცა სურტანსა ხარაჯა, და თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლს: რამეთუ ვიდრე აქამომდე ზამთრისა მოწევნასა ფალანგებითა მათითა ჩამოდგიან ავჭალას¹⁰, დილომს¹¹, და ჩადმართ მტკურისა და იორის პირსა, რამეთუ მათი იყო სადგური¹².

15

კახეთს მეფობდა კუირიკე, კაცი მეფობისავე თანა

20

A 341 ქმნული¹³ ვნებათა¹⁴ ზედა, და ჭემმარიტი ქრისტიანე. მოსცა ჟამი ღმერთმან მეფესა დავითს, და წაულო კუირიკეს ციხე ზედაზადენი. ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი¹⁵. და წარემატებოდა დიდებითა და გამარჯვებულობითა¹⁶, რომელთა თანა ესეცა იქმნა: მოკუდა რატი, ძე ლიპარიტისი, კაცი ორგული და ნანდვილვე ნაშობი იქედნეთა. ესრეთ დასრულდა სახლი ზადვივაშთა¹⁷, სახლი განმამწარებელთა: რამეთუ სუა უკანასკნელი თხლე რისხვისა, სასუმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა. და არღარავინ დაშთა საყოფელთა მათთა

25

M 523 მკუიდრი, რამეთუ აიკსნა უსჯულოება მამათა | მათთა წინაშე უფლისა: და მამული მათი აღიღო მემფემან. და შემდგომად წელიწადისა ერთისა მიიცვალა მეფე კუირიკე. და დასუეს კახთა მეფედ ძმისწული კუირიკესი აღსართან, რომელსა არა რა ქონდეს ნიშანნი¹⁸

30

¹ ერთობასათვის MB. ² მართალსა MB. ³ ბოროტსა MB. ⁴ შეჭუელ A. ⁵ და < A. ⁶ რამეთუ MB, კუალად (—კ'დ — ვ'დ ვითარმედ?) A. ⁷ განემართების MB. ⁸ იყო ⁹ განეკუა M, განეხვა B. ¹⁰ ჰავჭალას MB. ¹¹ დილუამს M. ¹² სადგომი MB. ¹³ მეფე ქმნული MB, ¹⁴ ვნაბითა AM. ¹⁵ ტკა (321) B, < M. ¹⁶ გამარჯვებულობითა A. ¹⁷ ზადვივაშთა B, < M. ¹⁸ ნიშანი A.

მეფობისანი; რამეთუ იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულო და ყოვლად უმეცრად უსამართლო¹.

- A 342 მას ჟამსა განიცადა მეფემან გონებისა თუალითა, კეთილად გულისკმაყო საქმე², რომლითა მოიმადლებდა ღმერთსა, და სარგებელი იქმნებოდა; რამეთუ წმიდანი ეკლესიანი, სახლნი ღმრთისანი, ქუაბ-ავაზაკთა ქმნილნი, უღირსთა³ და უწესოთა მ-
 ჰ 351 ულობით დაეპყრნეს საებისკოპოზო(სა)ნი, | ვითარცა ავაზაკთა, და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორებისკოპოზნი დაედგინნეს, რომელნი⁴ ნაცულად სჯულ(ი)თა საღმრთოთა უსჯულოებასა აწურთი-
 A 351 ეს მათ ქუეშეთა ყოველთა, და თუით | სახელითა უფლისათ. და 10
 A 352 მღდელთაგან გამოვიდოდა და ყოველი უსჯულოება და ცოდვა რომელთა თუალი ღმრთისა ხედვიდა ყოველთა, და⁵ განრისხებულ იყო, ვითარცა ზემო ვთქუით.
- და (ვითარ) რამეთუ არა სწორ არს ცოდვა მღდელობისა⁶ და მკედრისა, არცა ერისა და მღდელთ-მთავრისა, არცა მწყემსისა და სამწყსოსა, ვითარცა წერილ არს: «მონამან, რომელ-
 M 524 მან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა განემზადოს⁷ ნებისა-
 ებრ მისა⁸, იგუემოს ფრიად». ამათ უკუე ესევითარითა⁹ და დიდთა წყლულებათა კურნებად შემოკრბა ერი მრავალთ სამეფოსა თუისისა კათალიკოზნი, მღდელთ-მთავარნი, მეუდაბნოენი, მოძღუარნი და მეცნიერნი – შემოკრიბნა ყოველნი წინაშე მისსა ჟამსა და ადგილსა ჯეროვანსა, და დღეთა მრავალთა ფრიადითა გამოწულილვითა კეთილად გამოიძიეს, ყოველი ცთომა განმართეს, კეთილი და სათნო ღმრთისა წესი ყოველი დაამტკიცეს, უღირსად გამოჩინებულნი განკუეთნეს¹⁰ და შეაჩუენნეს, გარდამოსთხინეს საყდართაგან, დაღათუ¹¹ მნელდა¹² იყო ესე, რამეთუ იყუნეს კაცნი მთავართა და წარჩინებულთა შვილნი, რომელთა უწესოდ დაეპყრა საყდრები, და მათ
 A 353 წილ ჭემმარიტნი და სათნონი ღმრთისანი მწყემსნი დაადგინნეს, და ძეგლი ჭემმარიტისა სარწმუნოებისა აღწერეს, მიმდგომი და მოწამე წმიდათა ათორმეტთა კრებათა. და ესრეთ ყოველნი ნიჭითა¹³ სამეფოთა წარგზავნნეს თუითოეული სახედ¹⁴ თუისად. და ესეცა მიმსგავსებულად დიდისა კოსტანტინესა აღასრულა მეფემან დავით, რომლისა სანაცულოდ იხილეთ თუ რა განაგო ღმერთმან გულთ-მეცნიერმან, მცველმან ისრაელისამან.

¹ + და ყოვლად წინა-უკმო (წინა-უკუმიუა M) მამის ძმისა მისისა MB,
² საქმე < A. ³ უადრესთა A. ⁴ რომელმან A. ⁵ და ყოველთა A. ⁶ მღუდელოსა MB.
⁷ განეკრძალოს MB. ⁸ ნებისაებრ მისა < MB. ⁹ ვითართა A. ¹⁰ განკუეთნეს < MB.
¹¹ და რამეთუ A. ¹² არა ადვილ MB. ¹³ ნიჭთა A. ¹⁴ სახლად M, სახიდ B.

რამეთუ ესე ახსართან კახთ მეფედ კსენებულ
 იყო, შეიპყრეს ჰერთა¹ დიდებულთა, არიშიანმან და ბარამ, და დე-
 დის ძმამან მისმან ქავთარ ბარამის ძემან, მოსცეს მეფესა; და აი-
 ქ 325 ხუნა მეფემან ერეთი და კახეთი, და ერწუხს² ქმნნა | წყობი ანი დიდნი,
 M 525 და ჳმა-გასმენილი დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ლაშქრითა და 5
 განწირულითა ერთთა დაჰცივნა სულტანისა იგი ურიცხუნი სპანი,
 და ათაბაგი განძისა, უმრავლესი კახთა და ქუეყანისა ერი³,
 მტერთავე თანა გარემოდგომილი ჩუენდა. ესეოდენ და ადვილად
 კელთ უსხნა ღმერთმან საკუირველმან, რომელ⁴ ერთი ათასთა არა
 თუ სდევდა, არამედ ველითა იპყრობდა, ორთა არა თუ ბევრნი 10
 წარექცივნეს, არამედ სანთლითა თუით მათვე⁵ ტყუეთა და მთხრებლ-
 A 354 თათა ტყუედ მოიყვანდეს ყოველნი ქრისტიანენი. ხოლო თუით
 მეფე არა თუ ვითარცა სხუა ვინმე ზურგით უდგა ოდენ სპათა მის-
 თა, ანუ შორით უზახებდა⁶, ვითარცა ერთი მთავართაგანი⁷ ვინმე,
 არამედ უპირატეს ყოველთასა თუით წინა უვიდოდა, და ვითა ლო- 15
 მი შეუზახებდა ქმითა მალლითა, და ვითა გრიგალი მიდამო იქვე-
 ოდა, და თუით გოლიათებრ მიმართებდა და მკლავითა ძლიერითა
 დაამკობდა⁸ ახოვანთა. სრვიდა და დასცემდა წინადამთხუეულთა
 ყოველთა, ვიდრემდის ფრიადისა ცემისაგან არა თუ ვითარცა ძუე-
 ლისა და ვითისა ელიაზარის კმლისა⁹ ვადასა ოდენ დაეწება, არამედ
 კშლით მისით უკუმომდინართა სისხლითა წელნი¹⁰ აღსავსე ესხნეს¹¹ 20
 რაჟამს შემდგომად (ერისა) ომისა გარდაკდისა¹² და სარტყლისა
 განწნისა საცნაურ იქმნა, ქუეყანად რა დაითხია დამტკნარებული
 M 526 | სისხლი და რამეთუ ჩუენთუის მისგან გამოდენასა ვაყენებდით. და
 მას დღესა სამნი ცხენნი გამოუკლნეს, და მეოთხესა ზედა სრულ ყო 25
 მის დღისა ომი. და ესე მრავლისაგან მცირედი წარმოვთქუით.
 ესე რათუით - მპყრობელობით და იპყრა ერე-
 A 355 თი და კახეთი, ნებიერად აიხუნა ციხენი და სიმაგრენი მათნი, მზე-
 ებრ მიჰვინა წყალობა ყოველთა ზედა მკუიდრთა ქუეყანისათა. ვი- 30
 ნათგან ღმერთი ესრეთ განაგებდა საქმეთა დავითისთა, და წარუ-
 მართებდა ყოველთა გზათა მისთა, და მოსცემდა ჟამად-ჟამად ძლე-
 ვათა საკუირველთა, და უძლოდა ძალითი-ძალად, არცა იგი უდე-
 ბებდა¹³ განმრავლებად საქმეთა კეთილთა და სათნოთა ღმრთისათა,

¹ ერთა A, ჰრეთა M. ჴერთა B. ² ერტოხს M. ³ ერი < A. ⁴ რომელი A.
⁵ მათივე A. ⁶ უზრახებდა MB. ⁷ მრავალთაგანი MB. ⁸ და კმობდა MB.
⁹ კლმისა A. ¹⁰ წიადნი M. ¹¹ აღსავსედ ეტვირთნეს MB. ¹² რაჟამს, შემდგომად
 ომისა, გარდაკდის B, რომელი შემდგომად მუცლისა M. ¹³ უდებად A, უდებ-
 და M, უდებელა B.

- ქ 353 არამედ სრულითა | გულითა მსახურებდა, და მათ იქმოდა, რომელნი მას სათნო ეყოფვოდინ, ვითარცა აწ ითქუმის.
- რამეთუ მოიგონა აღშენება¹ მონასტრისა და დაამტკიცა რომელიცა გამოირჩია მადლმან საღმრთომან ადგილსა ყოვლად შუენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლულოსა, რომელსა შინა ვითარცა მეორე ცა² გარდააკარვა³ ტამარი ყოვლად წმიდისა და უფროსად კურთხეულისა დედისა ღმრთისა, რაბამ რამე აღმატებული⁴ წინანდელთა ქმნულთა, რომელი ზეშთა მატს შუენიერებითა ყოვლითა, სივრცითა და ნივთთა სიკეთითა, სიმრავლითა და მოქმნულობითა შესწორებულობითა, რომელსა აწ თანა მოწმობით ხედვენ თუალნი ყოველთანი. და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა, და წმიდათა ხატთა მიერ და სიწმიდისა სამსახურებელთა ყოვლად დიდებულთა და სხუათა ნივთთა ძნიად საპოვნებელთა.
- ამათ თანა და სხნა მუნვე დიდთა და ხოსროანთა მეფეთა ტახტნი, საყდარნი, სასანთლენი და კიდელნი⁵ ფერად-ფერადნი იავარად მოხმულნი თუისნი, და კუალად გურიგუინნი⁶ და მანიაკნი, ფიალნი და სასუმელნი, რომელნი მოუხუნა მეფეთა არაბეთისათა, რაჟამს თუით იგინიცა ტყუედ მოიყვანნა, მასვე ტამარსა შინა შეწირნა ღმრთისა საკსენოდ და სამადლობელად ძლევისა მის საკურიველისა. მუნვე შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხორებითა და შემკულნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თუისთა ოდენ სამეფოთა პოვნილნი, არამედ ქუეყანის კიდეთათ სადაცა ესმის ვიეთიმე სიწმიდე, სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ჯორციელითა სათნოებითა⁷ აღსავსეობა, იძინა და კუალად გამოიძინა, მოიყვანნა და დაამკუიდრნა მას შინა. და მამული ლიპარიტეთი⁸ უმკუიდროდ დარჩომილიყო, არამედ სხუათა მრავალთა და სამართლიანთა უსარჩლელ(ი)-მიუხუეჭელთა სოფლებთა თანა | მის ცნა დედასა ღმრთისასა, ამსახურებელი წინაშე მდგომელთა მისთათუის, და უზრუნელი ტრაპეზი განუჩინა, რომელიცა აწ წინამდებარე არს ყოვლისა აღმოსავალისა მეორედ ი[ელუსა]ლიმად, სასწაულად ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულობისად, სიტყუად⁹ ათიწად, ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა, წესთა დიაკონად ყოვლისა საეკლესიოსა¹⁰ შუენიერებისად.

¹ აღშენება A. ² ცაა A. ³ გარდაართხა B, გარდავართხა M. ⁴ აღმატებულ A. ⁵ საკიდელნი MB. ⁶ გურიგუინი A. ⁷ სათნოებითა < A. ⁸ პიპარიტეთი A. ⁹ სხუად M, სახლად B. ¹⁰ საეკლესიოზოსა A.

14. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

- და კუალად სხუა მოიგონა საქმე, შემსგავსებული მოწყა-
ლისა და ტკბილისა ღმრთისა სახისა ¹, კაცთ-მოყუარებისა თუისისა:
აღაშენა ქსენონი ადგილსა შემსგავსებულსა და შუენიერსა, რომელ-
სა შინა შეკრიბნა ² მძანი, თუითო-სახითა სენითა განცდილნი, და
მოუმზადა ყოველი საჯმარი მათი, უნაკლულოდ, უხუებით, და გა-
ნუჩინა შესავალი და საღვაწი მათნი ყოვლადვე. თუით მივიდის და
მოიხილნის, მოიკითხნის და ამბორს უყვის, თუითოეულსა მამებრ
სწყალობდის და ნატრიდის, განამწნობდის მოთმინებისა მიმართ, მო-
ნახის თუისითა ჳელითა ცხედრები, სამოსლები და საგებელი მათი,
A 358 პინაკი და ყოველი საჯმარი მათი, მოსცის თუითოეულსა ოქრო 10
M 529 საყოფინ ³ და განკრძალულნი ⁴ ზედამდგომელნი მათნი, და განაგის
ყოველი საქმე მათი დიდად და შუენიერად ღმრთის-მსახურებით.
ხოლო ვიდრე ამა ჟამად მდე ქალაქი ტფილისი, რუს-
თავი და სომხითი, ყოველი სამშუილდე, აგარანი თურქთა ჳქონდეს
ხოლო თრიალეთი და კლდეკარნი ჳქონდეს თევდორეს, ჳყონდი-
დელისა დისწულსა, კაცსა გონიერსა და დიდად მყოფსა, რამეთუ
რა მეფე გარდავიდის აფხაზეთად, უმცრორე ემინოდის თურქთა და
მათთა ციხოვანთა. მას ჟამსა მეფე გარდავიდა იმერით ⁵, შეკრბეს გი-
ორგი ჳყონდიდლის წინაშე და მწიგნობართა უხუცესსან თევდორე.
აბულეთ და ივანე ორბელი, და სიმარჯუით მოიპარეს სამშუილდე-
მა შინ იქმნა დიდი სიხარული, რამეთუ დღითი-დღე შეე-
მატებოდა საზღვართა სამეფოთა. ცნეს რა თურქთა აღება სამ-
შუილდისა, უმრავლესნი ციხენი სომხითისანი დაუტევნეს, და ღამით
მეოტ იქმნნეს, და ჩუენ თანა მოითუალნეს იგინი. რამეთუ ვიდრე
მოაქამომდე ⁷ სთუელთამდის ჩამოიარიან თურქთა სომხითი ყოველი-
A 359 თა ფალანგითა მათითა, ჩამოდგიან გაჩიანთა, პირსა მტკურისასა,
ტფილისითგან ვიდრე ბარდავადმდე, და იორის პირთა ყოველთა
მათ საზამთროთა შუენიერთა ადგილთა, რომელთა შინა ჳამთრის, ვი-
თარცა არესა გაზაფხულისასა, ითიბების თივა, და აქუს შეშა და წყა-
ჳ 355 ლი უხუებით,| და მუნ არს სიმრავლე ნადირთა თუითო-ფერი და საშუე- 30
ბელი ყოველი. ამათ ადგილთა მინა და დგინა ხარგებითა.
M 530 ცხენისა, ჯორისა, ცხურისა და აქლემისა მათისა არა იყო რიცხიუი;
აქუნდა ცხორება სანატრელი, ინადირობდიან, განისუენებდიან, იხა-
რებდიან, და არა იყო ნაკლულევანება მათ თანა. თუისთა ქალაქთა
ვაქრობდიან, ხოლო ჩუენთა ნაპირთა არბევდიან. ტყუითა ღა აღა- 35

1 სახიერისა B. ² შეკრბიან A. ³ კმა-საყოფინი B, კმა M. ⁴ განკრძალ⁵ის M, განკრძალნის B. ⁵ იმერითს MB. ⁶ + წინშე MB. ⁷ მაქამომდე A.

- ფითა. გაზაფხულსა თანა იწყიან სლვა აღმართ მთათა სომხითისა და არარატისათა; ეგრეთვე ზაფხულისცა ჰქონდის შუება და განსუენება, თივათა და ველთა შუენიერთა, წყაროთა და ყუავილოვანთა ადგილთა ყოფილთა¹. და ესეოდენ დიდი იყო ძალი და სიმრავლე მათი, რომელ სთქუამცა²: „თუ ყოველი თურქობა ყოვლისა ქუეყანისა უმისოდ“³. არა ვისგან მოსაგონებელი იყო ოდესცა მათი გასხმა ანუ ვნება, არცა თუ თუით სულტანისაგან.
- ოდეს სამშუილდე და ძერნა აიღეს, ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო ც დ ა ა თ ო⁴. მაშინ მოვიდა ძალი სულტანისა და ყოველი თურქობა, კაცი ვითარ ასი ათასი, უგრძნეულად სიმარჯვითა, ხოლო მეფე დგა ნაჭარმაგევს ტაძრეულითა⁵. ცნა რა მიმწუხრი მოსულა მათი თრიალეთს, ღამე ყოველ წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა, რამეთუ ესეოდენნი⁶ დახუდეს მას წინაშე⁷. ცისკარს მოვიდეს თურქნი, და იქმნა ბრძოლა ფიცხელი, და შეწევნითა ღმრთისათა იძლია ბანაკი მათი. და მიდრეკასა დღისასა მიდრეკეს სივლტოლად ესეოდენ ზარგანჯილნი და მოსწრაფენი, ვიდრემდის არცა თუ კარავთა მათთა და ჭურჭელთა მათთა მიხედნეს ყოვლად, არამედ მოსწრაფებასა პატივ-სცქეს ფერკთა მათთა უფროს საქონლისა მათისა, და ესრეთ განიბნივნეს თუისთა ქუეყანათა.
- ხოლო ესე ვითარსა ქუეყანასა⁸ საკუირველსა მათსა თუით მეფე და სპანი მისნი ესეოდენ ურწმუნო იყუნეს, ვითარმედ არავინ სდევნა ყოვლად, რამეთუ ხვალისა ომი ეგონა. და წაიღო გიორგი ჭყონდიდელმან⁹ რუსთავიცა, მეფისა მუხრანს ყოფასა, იყო ქრონიკონი სამას ოცდათხუთმეტი. რომლისათუის შეწყენა შეექმნა თურქთა, და რიდობა საზამთროთა ადგილთა|დგომისა. რამეთუ მოიმახურნა¹⁰ მეფემან რომელთა მოსრვა ეგებვოდის, და უგრძნაულად დაესხის, მოსწყუიდნის; და ესე არა ერთგზის, ანუ ორგზის, გინა სამ, არამედ მრავალგზის, ვითარცა ერთი ითქუმის¹¹.
- რამეთუ ტაოს ჩამოდგეს დიდნი თურქნი ხარგებითა¹², რამეთუ ზამთრისა სიფიცხესა¹³ და მათთა სიმარგრესა მიენდვნეს¹² ხოლო მეფემან მოიკელოვნა ესრეთ, რამეთუ¹⁴ სპათა ქართლისათა მზაობა უბრძანა' და თუით ქუთათის[ს] წარვიდა, რომლითა უქუელ ყუნა იგინი. და თუესა ფებერვალსა აცნო,შპ ქართველთა და

¹ ყოფილთა < MB. ² რომელსა თუმცა A. ³ უმისოდ A, იქი არსო M. აქა (v. I იგი) არსო B. ⁴ ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი < M. ⁵ ტაძმეულითა A. ⁶ ესეოდენნი A. ⁷ შინაშე A. ⁸ ქუეყანასა A, სივლტოლასა MB. ⁹ ჭყონდიდელი A. ¹⁰ მოიმახურნის M, მოიმსტვაონის B. ¹¹ ვითარცა აწ ერთი ითქუას MB. ¹² სარგებითა A. ¹³ სიფიცხითა A. ¹⁴ რამეთა A.

- მესხთა, რათა კლარჯეთს დახუდენ პაემანსა, და თუით შუიდიტა¹ სპითა ხუფთითა ჭოროხის პირი წავლოს. და შეკრბეს ერთად, და უგრძნაულად დაესხა მათ ზედა, უშიშად გულ-დებითა მსხდომარეთა ბასიანამდე და მთად კარმიფორისად²: რამეთუ ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო ც დ ა თ ე ქ [უ ს მ ე ტ ი]. 5
- A 362 მოსრეს სიმრავლე მათი ურიცხუი, აღიღეს [დედა-წული] მა-
M 532 თი³ ცხენებითა⁴, ცხოვარი, აქლემი და ყოველი ნაქონი]ები მათი.
რომლითა აღივსო ყოველი სამეფო მისი ყოვლითა კეთილითა.
და მასვე წელსა ასული თუისი კატა გაგზავნა საბერძნეთს სძლად ბერძენთა მეფისად, რ ა მ ე თ უ პირველ ამისსა⁵ პირშო ასუ- 10
ლი თამარ გაგზავნა შარვანისა დედოფლად⁶, რათა ვითარცა ორნი მნათობნი-ერთი აღმოსავალს, ხოლო მეორე დასავალს – ცისკრო- ვან ყოვდენ სფეროსა⁷ მამისაგან მიმღებელნი⁸ მზეებრთა შარავან- დედთანნი.
და მ ე ო რ ე ს ა წელსა დაიპყრნა გრიგოლის ძენი ასა⁹ და 15
შოთა, და აიღო ციხე გიში. გაგზავნა ძე თუისი დემეტრე შარვანს სპითა ძლიერითა ლაშქრად¹⁰. ხოლო მუნ ქმნნა ომნი საკუირველნი, რომლითა განაკუირვნა მხილველნი და მსმენელნი, აიღო ციხე]ქა- 20
ლაძორი, და ძლევამემოსილი მოვიდა წინაშე მამისა თუისისა, სავ- სე ალაფითა და ტყუითა ურიცხუითა მოვიდა მამისა თუისისა.
ხ ო ლ ო მ ე ო რ ე ს ა წ ე ლ ს ა (და ი პ ყ რ ნ ა) წარმოემართა¹¹ ბზობად დანუკით წარსლვად რახსის პირსა,[და ზატკვი] გარდაიწა- და ნაჯიდურს. მუნ მოართუეს ამბავი ბ[ეშქენ] ჯაყელისა ჯავახეთს
A 363 თურქთაგან მოკლვისა; ამისთუის უშლიდეს დიდებულნი მას ჟამსა წარსლვადგ და არა მოისმინა ყოვლად, არამედ დაესხა თურქთა, 25
რახსის¹² პირსა მდგომთა, და მოსრა სიმრავლე მათი ურიცხუი, და წარმოიღო ტყუე და ალაფი.
ა მ ა ს ვ ე წელსა აიღო ციხე ლორ. მაშინ ივლისსა აიხუნა აგარანი¹³, მეორესა დღესა, ცისკარს. რამეთუ პირველცა ესე ციხე
M 533 აელო ბაგრატს, პაპასა მისსა, გარნა]სამ თუე ბრძოლითა. ამასვე 30
აგუისტოსსა მოკუდა სულტანი მალიქი, მალიქ-შას ძე, და ალექსი¹⁴ ბერძენთ მეფე. და ვერ ცნეს ერთმან მეორისა სიკუდილი. ქრონი- კონი იყო ს ა მ ა ს ო ც დ ა თ უ რ ა მ ე ტ ი.

¹ შიდიტა B. ² კარმიფორისა MB. ³ აღიღეს დედა-წული მათი < M. ⁴ ცხენები MB. ⁵ ამირასა A. ⁶ გაგზავნა შარვანისა დედოფლად თამარ A. ⁷ საფეროსა AM. ⁸ მიმღებელთა A. ⁹ ასამ B, სათა M. ¹⁰ ლაშქრითა A. ¹¹ + მეფე MB. ¹² რახსის A, რაცსის MB. ¹³ აგარანი A. ¹⁴ + კომნინის B (მხოლოდ ბროსეს ხელნაწერში).

- ხედვიდა რა მეფე დავით ესოდენთა ზეგარდამოთა ღმრთისა მიმართ წყალობათა, ძლევათა და გამარჯვებათა თუისთა, და რომელთა ღმერთი მოსცემდა სამეფოთა ქუეყანათა, ქალაქთა, და ციხეთა, რამეთუ არა ეგრე იყო ესოდენი სიმრავლე ლაშქართა სამეფოსა შინა მისსა, რათამცა ქალაქთა და ციხეთა შინა მდგომი დამპირველად, და კულად თუით მის თანა მყოფად, და მოლაშქრედცა კმა ეყუნეს დაუცხრომელად მიმოსლვასა ლაშქრობასა მისსა ზამთარ და ზაფხულ¹. 5
- A 364 | ა მ ი ს თ უ ი ს ც ა შემოიკრიბა გონება. კეთილად და გონიერად გამგონე, ვითარცა დავით, სულისა მიერ წმიდისა. და მიმოავლო თუალი გონებისა თუისისა და განიცადა კეთილად, განიზრახა სამეფოთა ცნობითა, რომელ არა კმა იყუნეს სამეფოსა მისისანი თა- 10
- ქ 358 ნა|მიყოლად კრთომითა წადიერებითა სულისა მისისათა. და მ ს გ ა ვ ს ა დ ალექსანდრესა ქმნა და ამანცა სულთ-ითქუნა. რამეთუ ითქუმისცა ფილასოფოსმან ვინმე რქუა მას: „არიან მრავალნი და ურიცხვნი სამეფონი, რომელნი არცა თუ სახელი ასმევს შენი“². და მან სულთ-ითქუნა და თქუა: „უკეთუ დამიშთეს ესენი, რა იყოს მპყრობელობა ჩემი“. ამისთუისცა ამან მეორემან M 534 ლექსანდრე განიზრახა სივრცითა³ გონებისათა, რამეთუ სხუა-ებრ არა იყო ღონე, და უწყოდა კეთილად ყივჩაყთა ნათესავ-თა⁴ სიმრავლე⁵, და წყობათა შინა სიმკნე, სისუბუქე და მიმოსლვა. სიფიცხე მიმართებისა, ადვილად დასაჭირვლობა⁶ და ყოვლითურთ მომზავებლობა ნებისა თუისისა. ამათ თანა და უადვილეს იყუნეს მოსლვად მახლობელობითაცა და უპოვარებითა, რამეთუ მრავალ- 20
- A 365 ა წელთა მიერ | მოეყვანა კულად სანატრელად და განთქმული სიკეთითა გუარანდუხტ დედოფალი, შვილი ყივჩაყთა უმთავრესისა თრაქა შარადანის ძისა, სჯულიერად მეუღლედ თუისად, დედოფლად ყოვლისა საქართველოსა. ამისთუისცა წარავლინნა კაცი ყოვლისა საქართველოსა სარწმუნონი. და მოუწოდა ყივჩაყთა და სიმამრსა თუისსა. 25
- ხოლო მათ⁷ სიხარულით მიითუალეს, გარნა ითხოვეს⁸ გზა მშუიდობისა ოვსთაგან. ამისთვისცა ბრძანა მეფემან წარსლვა ოვსეთს. და სიტყუასავე თანა წარემართა და თანა წარიტანა გიორგი ყონდიდელი და მწიგნობართ უხუცესი თუისი, კაცი სრული ყოვლი-თა სიკეთითა სულისა და ჯორცთასა, სავსე სიბრძნითა და გონიერები- 30

¹ ზაფხუ A. ² რომელთა არცა თუ სახელი გასმიეს შენ MB. ³ სვრცითა A. ⁴ ნათესავად A, ნათესავისა MB. ⁵ სიმრავლესა A. ⁶ დასამჭირვლობა M, დასამჭირვლობა B. ⁷ მათ < A. ⁸ განითხოვეს A, გარნა ითხოვეს MB.

თა, განმზრახი, სუიანი და ფრთხილი, თანა-აღზრდილი¹ აღმზრდე-
ლი პატრონისა, და თანა-განკაფული ყოველთა გზათა, საქმეთა და
ღუაწლთა მისთა.

A 366
M 535
ჟ 359

შევიდეს ოვსეთს და მოეგებნეს ოვსეთის მეფენი და მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა, და აღიხუნეს მძევალნი ორთაგანვე, ოვსთა და ყივჩაყთა. ესრეთ ადვილად შეაერთნეს ორნივე ნათესავნი. და ყო შორის მათსა სიყუარული და მშუიდობა ვითარცა ძმათა. და აიხუნა ციხენი დარიელისნი და ყოველთა კართა² ოვსეთისა და კავკასისა მთისანი³. შექმნა გზა მშუიდობისა და სიმაჰრი და ცოლის ძმანი თუისნი არა ცუდად დაშურეს⁴, არცა ცუდ იქმნა გამოყვანა მათი, არამედ მათით ჳელითა მოსრნა სრულიად სპარსეთსა ძალნი, დასცა შიში და ზარი ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა, და მათითა თანადგომითა⁵ ქმნა საქმენი დაურწმუნებელნი⁶. ვითარცა ითქუას წაღმართ.

ხოლო მაშინ ოვსეთს ყოფასა მიიცვალა⁷. ჳკონდიდელი და თავადგა⁸ სიყრმიტგანთა პატიოსნისა⁹ მსახურებათათუის, და პატივითა დიდითა წარმოგზავნა მონასტერსა ახალსა, და მუნ დაემარხა; რომელი იგლოვა ყოველმან სამეფომან და თუით მეფემან, ვითა მამა¹⁰, შემოსითა შავისათა ორმოც დღე, ვიდრემდის იშვა ვახტანგ, რომლისა ხარებითა დაიკსნა გლოვა.

ხოლო ყივჩაყნი და აყენნა ადგილთა მათთა მარჯუეთა დედა-წულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი. და კუალად მონანი რომელ ჳყვეს რჩეულნი და განსწავლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთასი¹¹ კაცი. ყოველი ქრისტიანედ ქმნილნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმქნიითა. და თუით ყივჩაყნიცა უმრავლესნი, ქრისტიანე ქმნილნი¹², დღითიდღე შეეძინებოდა სიმრავლე ქრისტესა; ესენი რა | ესრეთ შემოკრიბნა, და დააწყუნა გუაურად-გუარად¹³ და და დგინ[ნ]ა სპასალარნი მმართველნი, და ეგრეთვე თუისისა სამეფოსანი სპანი რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენ-კეთილნი და პირშექცეულნი¹³, და საშუალ მათსა თუით იგი უმსგავსო სპასპეტი და წინამზრძოლი, მიმსგავ-

¹ თანა აღმზრდელ აღზრდილი M, თანა-აღზრდილი B. ² კაცთა A. ³ მათისანი A. ⁴ შექმნა გსა მშუიდობისა ყივჩაყთათუის, და გამოიყუნა სიმრავლე ფრიად დიდი, სიმაჰრი და ცოლის ძმანი თუისნი, და არცა ცუდად დაშურა MB. ⁵ თანაყოლითა MB. ⁶ დაურწმუნებულნი M, დაურწმუნებულნი A. ⁷ +გიორგი B, გ'ი M. ⁸ თავადმან M, ⁹ პატრონის M, პატრონი B. ¹⁰ + უმეტესცა მამისა M. ¹¹ ხუთი (ხუთ M) ათასი MB. ¹² იქმნებოდეს MB, ¹³ გუარად გუარად MB, გუარად A. ¹⁴ პირშექცევლნი B.

სებული ძუელისა ქაისოსროსთუის ¹ მოთხრობილთა, წინა უძლოდა: და იწყო რბევად სპარსეთისა, შარვანისა და სომხითისა დიდისა.

- რამეთუ არა დაშურებოდა, არცა მოეწყინებოდა, არამედ ჟამიერად და წესიერად ალაშქრებდა მათ. მართებდა, და განაგებდა მსგავსად მისსა, დიდისა გონიერებისა, და წინდათა იყო წინამდგომი მისი, და ანუ მიმმართი ომისა. რამეთუ დაღათუ ფრთოვანსა ვეფხსა მიაგავსა წვრილმან |მაკედონელი იგი სიფიცხისა² მი[მ]მართველობისათუის, და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანასა შინა, და ჭრელად მრავალ-ფერობისათუის ქცევათა და განზრახვათა მისთა. სა, არამედ ჩუენი ესე გურიგუინოსანი და ახალი ალექსანდრე, დაღათუ იყო ჟამით შემდგომი, არამედ ³ არა საქმითა, არა განზრახვითა, არცა | სიმჭნითა უმცირედ ⁴. თუით მათ საქმეთა შინა, რომელთა მძლედ ითქუმის ალექსანდრე, არა უმდაბლეს, არამედ⁵ მრავლითა უმაღლეს მგონის ⁶ ესე; და რაოდენთა საწუთროთა ⁷ და ჯორციელთა იგი შინა მისთა სწორთა და მისგან და მის ჟამისათა ყოველთა უმაღლეს და უზეშთაეს იყო, ეგეოდენ საღმრთოთა და ქრის-
ჟ 360
5
- A 368 სვითა, არცა | სიმჭნითა უმცირედ ⁴. თუით მათ საქმეთა შინა, რომელთა მძლედ ითქუმის ალექსანდრე, არა უმდაბლეს, არამედ⁵ მრავლითა უმაღლეს მგონის ⁶ ესე; და რაოდენთა საწუთროთა ⁷ და ჯორციელთა იგი შინა მისთა სწორთა და მისგან და მის ჟამისათა ყოველთა უმაღლეს და უზეშთაეს იყო, ეგეოდენ საღმრთოთა და ქრის-
10
- M 537 ეს მცნებათა შინა ჰორციელთავე | თანა მისთა პირველთა ყოველთა მატდა, რამეთუ არცა ძილი თუალთა, არცა რული წამთა, არცა განსუენება ჯორცთა თუისთა, არამიდრკა ⁸ გემოვნებათა მიმართ, არცა ნებასა ჯორცთასა, არა სასმელ-საჭმელთა, არცა სიმღერა-სილოდათა და არათურთითა ⁹ არარა ჯორციელთა შეაკრა გონემა, გარნა საღმრთოთა და სასულიეროთა ყოველთა ¹⁰.
15
- ხოლო აკუნლის ჩუეულეზა ესე მეფესა, რამეთუ გაწზრახვით გარდავიდის აფხაზეთად, და ჩამოიტანნის¹¹ თურქმანნი საზამთროთა ადგილთა მტკურის პირისათა, რამეთუ მათნიცა მსახურნი ¹² ზედა ადგიან მეფესა, და ეძებდიან გზათა მისთა. გარდავიდა მეფე გეგუთს, და მიერ ხუფათს ¹³, და ამით გულპყრობილ ყუნა იგინი. ქრონი [კონი] | იყო სამას ორმოცი. ხოლო მათ ცნეს რა
20
- A 369 სიშორე მისი, ჩამოდგეს ბორტიას ¹¹, დიდნი ფრიად, დაიზამთრეს. არა რულოდა მეფესა, არამედ გარდამოიფრინვა ფებერვალსა ათოთხმეტსა, უცნაურად დაესხა ზედა, და ძლით ვინმე შეესწრა ცხენსა ¹⁵ და გარდაიხუეწა ¹⁶. აღიღეს ტყუე ალაფი ურიცხუი. და მოვიდა ღანუკს. მასვე შუიდეულსა პირმარხვასა აიღო შარვანს ქა-
25
- 30

¹ ქეიხოსროსთუის A. ² სიფიცხითა MB. ³ არამედ < A. ⁴ უმცირე M. ⁵ არამედ A. ⁶ მგონე A. ⁷ საწუთროთა MB. ⁸ არამედ მიდრკა არა A. ⁹ არათურთ M, რადთურთ B. ¹⁰ + დასრულეზად და უდეზებად მზიდველთა ნებისათა. და განიცადეთლა ოთხთა ამათ წელთა ქმნილნი მისმი, რომელთა მრავალგზის მცირედი მეგულებს თქუმად MB. ¹¹ ჩამოიტყუენს B, ჩამოიტყუენნის M. ¹² მსტოვარნი B. ¹³ ხუფათს BM. ¹⁴ ბოტორიას M, ბოტორას B. ¹⁵ ციხესა A, ცხენზედა B. ¹⁶ გარდაიხუეწეს B.

- ლაქი ყაბა ¹, და აღივსო სამეფო ოქროთა და ვეცხლითა, ყოვლითა სიმდიდრითა. წამოვიდა ქართლს, და მსწრაფლ შეკრიბა სპა და
- ჭ 361 შევიდა შარვანს მაისსა შუიდასა არბიალით - ჟაით² ვიდრე ქურდევა-
- M 538 ნამდი და ხიმტალანთამდე³, სავსენი ალაფითა მოვიდეს ქართლად. მასვე დღესა შეიბნეს შარვანელი და დარუბანდელი, მოკლეს ფრი- 5 დონ ⁴, ამოსწყუიდნეს შარვანელნი.
- თუ ესა ნოენ ბერსა წარვიდა მეფე აშორნიას ⁵, და-
ესხა თურქმანთა, მოსრნა და იავარ-ყუნა, წარმოიღო ურიცხუი.
ჩამოვლო მგზავრად, დაესხა სივგელამეჯს⁶ თურქმანთა, და არა
დაუტევა მეოტი ძალი⁷ კარავთა მათთა; ესე ერთისა წლისა⁸. და 10
მასვე ზამთარსა ჩავიდა აფხაზეთს ბიჭუინტამდე, და განაგნა საქ-
- A 370 მენი მანდაურნი: ღირსნი წყალობითნი შეიწყალნა. შემცოქდენი
დაიპყრნა წუართნა⁹; რამეთუ იყო ზამთარი და თოვლი ფრიად.
ხოლო ცნეს რა თურქთა, ვითარმედ შორს არს მეფე, გულდებით
ჩამოდგეს პირთა მტკურისათა ¹⁰, გარნა ლომსა ¹¹ არა ჰრცხუენო-
და ¹², არცა რულოდა ომისათუის, ვერცარა დამხრწველთაგანი
დაიმჭირვიდა. წარმოვიდა მსწრაფლ აფხაზეთით თოვლთა საშინელ-
თა, და გარდაათხრევინა მთა ლიხისა, რამეთუ ¹³ გარდანაკუეთსა
თოვლისასა აქუნდა მჯარი სამი. და დახუდა მზად სპა მისი, და
პირველ ამბავისა ¹⁴ ცნობამდე დაესხა ხუნანს ¹⁵ და აღივსო ლაშქ-
რითა მათითა მტკურამდე და გაგითათ¹⁶ ბერდუჯამდე ¹⁷. მოსრეს 20
პირითა მახუილისათა, რომელ არა დაუშთა მთხრობი ამბავისა.
ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო რ მ ო ც დ ა ე რ თ ი, თუე მარტი.
- ხოლო ვითარცა მოიწია გაზაფხული და განდიდნა მტკუარი
ფრიად, რამეთუ ¹⁸ ნადინები მისი ვერღარა იტევდა. და მისითა 25
მინდობითა ჩადგეს თურქნი ბარდავს გულდებითა. მაშინ მონახუნა ¹⁹
- M 539 მეფემან იგინიცა, და²⁰ მტკუარსა გაცურდა ყივჩაყითა, და Iუაზრავსა
ამას წყალსა. მოსრნა თურქნი, არაბია, ბარდავი, და დაყო ორი
დღე, და ნებიერად მოვიდა შინა სავსე ალაფითა. თუე იყო ივნისი.
- A 371 მათ ესე ვითართა ჭირითაგან შეიწრებულნი თურქმანნი და Iკუალად 30
ჭ 362 ვაჭარნი, განძელ-ტფილელ-დმანელნი, წარვიდეს სულტანს წინაშე,

¹ ყაბალა B. კაბალა M. ² არგია ლიჟათათ M. არაბია-ლიჟათათ (v. I. არ-
ბიალადთ ჟადთ) B. ³ შიმტალანთამდე MB, ხიმტალანთამდე (ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი ს
ვარ). ⁴ აფრიდონ MB. ⁵ აშორნიას M, აშორნას B. ⁶ სევგელამეჯს B, სევგელამეჯს M.
⁷ მეოტი ძალი A, მოტირალი MB. ⁸ წილისა A, წლისად B. ⁹ წუართნი A.
¹⁰ მტკურისათა A. ¹¹ ლომსა AB, მომველოვანებულსა M. ¹² სცონოდა M. ¹³ რა-
მეთუ A, სადა MB. ¹⁴ + ქართლისა MB. ¹⁵ ხუნანს M, სულტანს B. ¹⁶ გაბთათ MB
¹⁷ ბერთუჯამდე A. ¹⁸ რომელ MB. ¹⁹ მონახნა MB, ²⁰ + სალონსა MB.,

და ყოველსა სპარსეთსა, შეიღებნეს შავად, რომელთამე პირნი და რომელთამე ჳელები სრულიად; და ესრეთ მიუთხრნეს ჳირნი. მოწვეწულნი მათ ზედა, რომლითა¹ აღძრნეს წყალობად თუისა².

მაშინ სულ ტან მან მოუწოდა არაბეთისა მეფესა დურბეზს, სადაყის ძესა, და მოსცა ძე თუისი მალიქი და ყოველი ძალი მისი, და აჩინა სპასალარად ელლაზი, ძე არდულისი, კაცი³ დამანი, მრავალ-ღონე, და უბრძანა თურქმნობასა სადღაცა ვინ იყო, დამასკოთ და ალაბითგან ამოღმართ, ყოველსა მჯედრობად⁴ შემძლებელსა. ამათ თანა ათაბაგსა განძისასა მისითა ძალითა და ყოველთა სომხითისა ამირათა. ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი. 5

შეკრბეს ესე ყოველნი, შეითქუნეს შეიმტკიცნეს სიმრავლითა ვითარცა ქუიშა ზღუისა, რომლითა აღივსო ქუეყანა, და აგუისტოსსა თურამეტსა მოვიდა თრიალეთს, მანგლისს⁵ და დიდგორთა, რომელს(ი) თუით ფერჯთა ზედა ვერ ეტეოდეს ამათ ადგილთა. ხოლო მეფემან დავით, უშიშმან და ყოვლად უძრავმან გულითა, 15

A 372 და თუ ვითარ წინა განაწყო⁶ სპა მისი, და თუ ვითარ ყოველი საქ-
M 540 მე შუენიერად და ღონიერად ყო, რაბამ რამე წყნარად, ქუმფოთველად და გამოცდილობით. ყოვლად ბრძნად განაგო, და თუ ვითარ თუისნი სპანი დაიცვნა უვნებელად, ამათ ყოველთაო/კის ვგონებ, რომელ ყოველთა ბრძენთა სოფლისათა ვერ შემძლებელ არს მითხრობად⁷ ზედამიწევნით ყოველსავე. 20

რამეთუ პირველსავე ომსა იოტა ბანაკი მათი და ივლტოდა. რამეთუ ჳელი მალლისა შეეწეოდა, და ძალი ზეგარდამო ფარვიდა მას, და წმიდა მოწამე გიორგი განცხადებულად ყოველთა სახილველად წინაუძლოდა მას და მკლავითა თუისითა მოსრვიდა ზედამოწევნულთა უსჯულოთა მათ წარმართთა, რომელ თუით იგი უსჯულონი და უმეცარნი მოღმართ აღიარებდეს და მოგვითხრობდეს სასწაულსა ამას მთავარ-მოწამისა გიორგისსა. და [ვეითართა ღონითა მოსრნა სახელოვანნი იგი მებრძოლნი არაბეთისანი და]⁸ ანუ მეოტთა ვითარ სიმარჯუით განკრძალულად სდევნნა და მოსრნა. რომლითა აღივსნეს ველნი მთანი და ღელენი მძორითა⁹. 30

ჳ 363 და სპანი ჩუენნი და ყოველი სამეფო აღივსო ოქროთა და
A 373 ვეცხლითა, არაბულითა ცხენებითა ასურულითა ჯორებითა, | კარ-

¹ რომელთა B. ² + და იქმნა გლოვა ფრიადი შორის მათსა MB. ² კაცი AB. ⁴ მჯედრობდა A., ⁵ მანგლის A. ⁶ განაწყო M. ⁷ მოთხრობით A (—მითხრობათ— მითხრობად). ⁸ < A ex homoioteleuto. ⁹ და თუ ვითარ - ღელენი მძორითა (სტრ. 18-30) M-ში სხვაგვარად არის დალაგებული.

ვებითა. სარა-ფარდაგებითა¹, სხუითა უცხოთა ჭურჭლებითა საბ-
რძოლელთა თუითო-სახეთათა, ქოსთა და ფილაკავანთათა, სასმურთა
ტურფათა და სანადიმოთათა², საბანელთა და სამზარეულოთათა,
რაოდენმან ქარტამან და მელანმან დაიტოს აღწერად! და რა-
მეთუ გლეხთა იხილემცა ოდეს არაბთა³ მეფენი მოჰ-

5

ყვანდეს ტყუედ, და სხუათა გოლიათათუის რადღა რამცა გუან-
დოდა თქმად.
ხოლო ამად რათხრობად მოვიწიე, ვაებისა ღირსად შევ-
რაცხენ დიდნი იგი სახელოვანნი გამომეტყუელნი, ვიტყუი უკუე
უმიროზს, არისტოვლის⁴ ელინთა, ხოლო იოსიპოს⁵ ებრაელსა,
რომელთაგანმან ერთმან ტროადელთა⁶ - აქილ[ე]ველთანი შეამკვნა

10

M 541 თხრობანი, თუ ვითარ აღაშენონ⁷ და | პარაჟამონ⁸ უაქიველი⁹ და
ეკტონ¹⁰, მერმეცა უდისეოს და ფირესტე¹¹, ეკუეთნეს, და ვიწ ვის
მძლე ექმნეს; და მეორემან ალექსანდრესნი წარმოთქუნა მძლეო-
ბანი, სიმკნენი და ძლევა-შემოსილობანი; ხოლო მესამემან (ნე)ტი-
ტოს-მიერნი¹² მეტომეთა თუისთა ზედანი¹³ ჭირნი მისცნა აღწერასა,
და ვინათგან ამათ ნივთნი საქმეთანი არა აქუნდეს კმად მისა-
თხრობელად, ამისთვისცა მის კელოვნებისა რიტორობისათა

15

A 374 განავს|რცელუნეს, ვითარცა იტყუის თუით სად[ამ]ე ალექსანდრიელი:
„არა დიდი იყავ აქიველი, არამედ დიდთა მიემთსუია მაქებელსა
უმიროს". რამეთუ ოცდარვა წელ განგრძობასა ტროადელთა ბრძო-
ლისასა ვერა-რა ღირსი ქებისა იქმნა¹⁴. ხოლო მეფისა დავითისი ესო-
დენტა მიმართ წინაგანწყობა სამ ჟამადმდე იყო, და ვერცა პირ-
ველსა ომსა შეუძლეს წინადადგომად. ქონებოდესმცა ამა ბერძენ-
თა¹⁵ ნივთთა საქმენი დავითისნი, და მათმცა აღწერნეს ჯეროვნად
მათისაებრ რიტორობისა მსგავსად, და მაშინლამცა ღირს ქმნილ
იყუნეს ჯეროვანსა ქებასა. და ესენი ესეოდენ.

20

25

ჭ 364 |ხოლო მეორესა წელსა აილო¹⁶ მეფემან ქალაქი ტფილისი,
პირველსავე ომსა, ოთხას წელ ქონებული სპარსთა. დაუმკუიდრა
შვილთა თუისთა საჭურჭლედ და სახლად თუისად საუკუნოდ. ქრო-
ნიკონი იყო სამას ორმოცდა ორი¹⁷.

30

¹ სარა ფარდებითა M, სრა-ფარდაგებითა B. ² საადიმოთათა A, სანდიმოთათა M. ³ არანთა B. ⁴ არისტოტელის B, არისტოტელისა M. ⁵ ელისიპოს იოსიპოს A. ⁶ ტროადელთა A. ⁷ ვითარცა მენონ A, ვითარ აღწეროს M. ⁸ პარჟამო B, პუამოს M. ⁹ უაქიველი A, აქალევი M, ¹⁰ ეკეტორ M. ¹¹ ორესტი M. ¹² ტიტოს მიერნი M, ვესპასიანე ტოტიას-მიერნი B (ხელნატერები „ნეტიტოას [= ნეტიტოას] მიერნი). ¹³ ზანი A, ზარნი B, ზედანი M. ¹⁴ ვერა რა ღირსი: ქებისა იქმნა MB, ვერა რა ღირს იქმნების ქებისი ქება A. ¹⁵ ბრძენთა MB. ¹⁶ აილო A.. ¹⁷ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდა ორი < M.

და მოვიდა სულტანი შარვანს, შეიპყრა შარვა-შა, აიღო შამახია, და მოგზავნა მოციქული მეფის წინაშე, და მოუწერა წიგნი და რქუა, ვითარქმედ: „შენ ტყეთა მეფე ხარ, და ვერა ოდეს გამოხულ ველთა; მე ესერა შარვა-შა შევიპყარ ჳელთა და ხარაჯასა ვითხოვ; შენ თუ გენებოს ძლუნენი ჳეროვანი გამოვგზავნო¹, და თუ გინდა სამალავთათ გამოედ და მნახე“. ხოლო ესმა რა ესე მეფესა, მსწრაფლ ჳმა უყო ყოველთა სპათა მისთა. და ბრძანებასავე მისსა თანა მოვიდეს წინაშე მისა ყოველნი სამეფოსა მისისანი. და წარმართა სულტანსა ზედა⁴ და ყივჩაყნი ოდენ აღთუალულ იყუნეს მაშინ. და იყო² შემბმელი³ ორმოცდაათი ათასი. ეუწყა რა⁴ სულტანსა ზედა-მისულა, ძალი და სიმრავლე სპათა მისთა, და განკრთა, აიყარა ველთათ, მსწრაფლ შევიდა ქალაქად, და გარემოიზღუდა ერთ-კერძო ხანდაკებითა⁵, და სხუით-კერძო ზღუდითა⁶ ქალაქისა შამახიისათ. ხოლო ცნა რა ესე მეფემან, არღარა ჳერ უჩნდა ზედა-მისულა მლტოლვარისა⁷, არამედ დავარდა მიწასა ზედა, და მადლობა შეწირა ღმრთისა-სახიერისა და კაცთ-მოყუარისა, და ადგილობანსა დადგა.

მაშინ სულტანმან მრავალთა მიერ ვედრებათა⁸, ძლუნეთა და მუღარითთა შეთულისობათა, ვითარცა მონამან ჳირვეულმან, არღა ძლუნენი ანუ ომნი ითხოვნა, არამედ გზა სამლტოლვარო, ფრიად რამე სიმდაბლით, და არა (და არა) სულტანურად, შეიწრებულმან შიმშილითა და წყურილითა მრავალ დღე.

მასვე დღესა სურტანსა წინაშე მიღმავალიყ ათაბაგი რანისა აღსუნდული ძალითა მრავლითა¹⁰ მოსრეს მონათა | მეფისათა, ვითარ ოთხი ათასი კაცი, და იგი ოდენ მარეო მეოტი ძლით მივიდა სულტანსა წინაშე. იხილა რა ესე სულტანმან, მასვე ღამესა გაიპარა, და სასადუნით¹¹ მეოტი სხუით გზით წარვიდა სოფლად თუისად და ესრეთ ძლევა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა მეფე. | და მცირედთა დღეთა განისუენა ამთენს¹².

და მეორესათუესა, ივნისსა, კულად წარვიდა შარვანს, აიღო გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა, სიცხეთა¹³ მათ საშინელთა, მოირთო შარვანი და ადავსნა კეთილითა ყოველნი მორჩილნი ბრძანებათა მისთანი, წარმოვიდა ქართლად. ხოლო

¹ გამოვგზავნე M, გამოგზავნე B. ² და იყო B, და იპოვა M. ³ შემბმელი < M. ⁴ სულტანსა ზედა - ეუწყა რა < A ex homioiteieuto. ⁵ + სხრკითა და M, სხრტითა და B. ⁶ ზღუდისა A. ⁷ მტოლვარისა A. ⁸ ვედრებითა A. ⁹ მიმავალი MB. ¹⁰ მრავლითა A. ¹¹ სასადუნით MB (სასადუნით ბარათ) ¹² ამათენასა M (ამ თვეს ბარათ), ამა თუესა ჯავახ. ¹³ ციხეთა M, სიცხეთა AB.

სთუელთა გარდავიდა გეგუთს, ინადირა, განისუენა, განაგო მანდა-
ური ყოველი, და მარტსა გარდავიდა ქართლად: აღილო ქალაქი
დმანისი. და აპრილსა დაესხნეს შაბურანს, დარუბანდელსა, და
მოსწყუიდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი, და აღი-
ხუნეს ციხენი ღასანნი¹ და ხოზაონდი² და მიმდგომი მათი ქუეყანა. 5

და მყის აღამსრბოლა³, ვითარცა არწივმან, და მაისსა
A 377 აიხუნეს ციხენი სომხითისანი, გაგნი, ტერონაკალი⁴, ქავსაზინნი⁵ ნორ-
ბედი⁶ მანასგომონი⁷ და ტალინჯქარი⁸. და ივნისსა წარემართა
ლაშქრითა, განვლო ჯავახეთი, კოლა. კარნიფოლა⁹, ბასიანნი სპე-
რამდინ, და, რაცა პოვა თურქმანი, მოსრა და ტყუე ყო, ჩამოვლო 10

M 544 ბუიათა-ყური¹⁰, და დაწუნა ოლთისნი, მოვიდა თრიალეთს დიდითა
გამარჯუებითა, და მცირედნი დღენი შუა გამოვლეს და განიყარა
ლაშქარი თუის-თუისად. და აგუსტოსსა ოცსა მოვიდეს მწიგნო-
ბარნი¹¹ ანელთა თავადთან და მოაკსენეს¹² მოცემა ქალაქისა და
ციხეთა ბოჟანასა, წყაროთა ზედა მდგომასა¹³, და მსწრაფლ წიგნები 15
წუევისა წარსცა ყოველთა. მესამესა დღესა სამეოცი ათასი მკედა-
რი წინაშე უდგა.

წარემართა და, ვითარცა მიიწია, მესამესა დღესა
აილო ქალაქი ანისი და ციხენი მისნი უჭირველად, სოფელნი და ქუე-
ყანანი მიმდგომნი ანისისნი, და წარმოიყვანნა ბულასვარ. რვათა 20
ძეთა მისთა თანა, მკევალთა და სძალთა, და ჩაგზავნა აფხაზეთად;
ანისისა მცველად დაუტევნა აზნაურნი მესხნი. წარმოვიდა ქართ-
ქ 366 ლად და მცირედთა დღეთა მოუსუენა სპათა მისთა, და მერე წა-
A 378 რემართა შარვანს. და აილო ქალაქი შამახია და ციხე | ბარტი¹⁴.
სრულად ყოველი შარვანი, და დაუტევნა ციხეთა და ქალაქთა შინა 25
ლაშქარნი დიდნი, ჰერნი¹⁵ და კახნი; გამგებელად და ზედამხედველად
ყოველთა საქმეთა მანდაურთა აჩინა მწიგნობართ-უხუცესი თუისი
სუიმონ ჭყონდიდელი, მთავარებისკოპოზი, მაშინ ბედიელ¹⁶ ალავერ-
დელი, მიმსგავსებული გიორგი, დედის ძმისა თუისისა, კაცი ყოვ-
ლითურთ სრული და ბრძენი. 30

და განაგო მეფემან ყოველი საქმე შარვანისა, აღავს-
ნა კეთილითა საბოძვართა ქურდნი, ლეკნი და თარასნი, მოვიდა

¹ ღასოსნი M. ² ხოზორდი M. ³ აღმოსრბოლა M, აღისრბოლა B.
ამსრბოლა თ ე ი მ. ⁴ გაგინი ხერუნაკლი M. ⁵ ქავაზნი M. ⁶ ნორიბედი B. ⁷ მანას-
გომნი B, მონას ბონნი M. ⁸ ტალინჯქარი B, ხალინჯქარი M. ⁹ კარნი ფორა M.
¹⁰ ბულთაყური M. ¹¹ მეწიგნენი M. ¹² მოიკსენს A. ¹³ მდგომასა A. ¹⁴ ბივირტი B,
ბივირტი M. ¹⁵ აერნი (—დერნი?) A, ზერნი B, ერნი M. ¹⁶ ბედაია A.

- M 545 ქართლად. დაყვიწყათა თუისთა უჩინა საზამთროდ სადგური და სა-
ზრდული, კაცნი ზედამდგომნი | მათნი, და განაგო ყოველი საქმე ქარ-
თლისა, სომხითისა და ანისა, და ეგულებოდა გაზაფხულ ქმნა დიდ-
თა საქმეთა, უფროსთა ლაშქრობათა, ვინათგან არავინ წინააღუდ-
გა მას; რამეთუ თუით სულტანი მუნ სადა იყო, ძრწოდა შიშისაგან 5
მისისა, და არცალა თუით ძუელად ქონებულთა ქალაქთა და
ქუეყანათა ჰგონებდა თუისად ქონებად, არამედ თუისად¹ რაოდენ-
ცა შორს იყო, ეგრეცა ეოცნებოდა მძინარესა შიში და მღუიძარესა
სიკუდილი.
- A 379 ამისთუისცა ზედას - ზედა წარ [მოავლენ] დის | მო-
ციქულთა ძღუენითა დამშუიდებად პირსა მისსა; რამეთუ წარმოს-
ცნის საჭურჭლენი მძიმენი, ტურფანი, მრავალფერნი, მფრინველნი
და ნადირნი, უცხონი და ძუირად საპოვნელნი, ეძიებენ² მშუიდობა-
სა და სიყუარულსა, და ყივჩაყთაგან არა რბევასა. ამისთუისცა არა-
რას მიხედვიდეს წარსაგებელთა სიმრავლესა, ოდენცა მუნ თუით 15
სადა იყვის, იპოვის მშუიდიბა და სიცოცხლე თავისა თუისისა, და
ვგონებ, ვითარმედ მამათა და პაპათაგან წაღებულნი ქუეყანანი,
ტყუენი და სიმდიდრენი, მრავალ-წილად უკუმოიზღუნა ამან მწნემან,
დაამშუიდა ქუეყანა, აღივსო და გარდაეცა ყოვლითა კეთილითა
განავსო და აღაშენა ყოველი ოჯერ-ქმნილი, და გარდაემატა ყოველთა 20
ჟამთა მშუიდობითა³ და სიმდიდრითა სამეფო ჩუენი, ნაცულად
ჭ 367 გარდასრულთა ოჯრებათასა. ესე|ვითარნი უკუე არიან მეფობრივთა
და მიმოსლვათა მისთა, წყობათა, ღუაწლთა, ძღუევათა და წარმარ-
თებულებათა, და პყრობათა და ახმათა დიდთა მათ, და მრავალთა
M 546 საქმეფოთა და სამთავროთა მოთხრობანი და საქმენი, რომელნი მან 25
ქმნა და აღასრულნა, რომელნი ჩუენ მცირედიითა და ყოვლად კნი-
A 380 ნითა სიტყუითა წარმოგუიჩენიან, | დიდთა მათ და მითხრობად შე-
უძლებელთა საქმეთა მისთაგან, და ბრჭალთაგან ლომსა და ფესუსა
მცირისა ყუავილისასა ქსოვილისა ვითარებასა⁴ საცნაურ ყოფად
ვმეცადინობთ, ვითარცა აჩრდილისაგან კაცსა. რომელ- 30
ნი ესე შეუძლებელ არიან ყოფად.
ხოლო ჯორციელთა საქმეთა ერეთ მოქმედისაგან უკეთუ ვი-
ეთმე ჰგონონ, ვითარმედ რადღამცა მოეცალა საღმრთოთა და⁵,
სულიერთა სათნოებათა მიერ მიხედვად და მოგონებად, არა თუ

¹ თუისად < MB. ² ეძიებენ B, ეძიებენ AM. ³ მშვიდობისათა M, < A. ⁴ ბრჭალ
თაგან ლომისა და ფესუსა მცირისა ყოველსა ქსოვილსა ვარდებსა M, ბრჭალთა-
გან ლომსა და ფესვისა მცირისა ყოვლისა ქსოვილისა ვითარებასა B. ⁵ და < A.

- ქმნად, ვინათგან ფრიადცა კმა არიან ესენი ერთისა კორცთა შინა მყოფისა კაცისა ქმნად და წარმართებად, და თუ სადათ პოვა¹ სამეფო თუისი სიმდაბლედ შთასრული, და თუ სადა სიმალლედ აღიყვანა, და თუ სადა დასხნა საზღვარნი, და ძლეულნი ვითა მძლედ გამოაჩინნა, ამათნი მგონებელნი ნუ უკუე არა იბრალნენ, არამედ ეუწყენ მათ, ვითარმედ უკეთუ ამათ პირთათუის ვინ გამოიძიოს და ზედამიწევნით ვინ ცნობა ინებოს, კნინდა და ესე ჯორციელნი საქმენი წარმოთქმულნი ფრიად უნდოდ² და არა-რად³ პოვნეს, ვითარცა მცირედ[ი] და სასაწუთონი და დგრომათა⁴ მათ თანა მტკიცედ
- ჭ 381 [და] | საუკუნოდ ღმერთ-მყოფელთა მისთა საქმეთა, რომელთა იგი უმეტეს ამათსა მათ მოქმედებდა და უსასწრაფოვეს აქუნდა, რომელთაგან[ნი] მცირედნი⁵ მრავლისაგან: ვითარცა სასმელი 10
- M 547 ერთი მტკუროსაგან, ჩუენ ც[ა] მივსცნეთ) თიხრობასა. იტყუის სოლომონ: «დასაბამად სიბრძნისა მოიგე სიბრძნეო». ხოლო დავით, მამა ღმრთისა: «დასაბამისად სიბრძნისა შიში უფლისა». ესე შიში უფლისა⁷ მოიგო სიყრმითგან თუისით დავით და ასაკსა მისსა თანა აღორძნდა⁸, ჟამსა თუისსა ესე ვითარნი ნაყოფნი გამოიხუნა, 15
- ჭ 368 რომლითა ორკერძო ცხორება თუისი | განაშუენა, რომლითა შეამკუნა საქმენი თუისნი, რომლითა განაგნა ჯორციელნი და წარმართნა სულიერნი. 20
- ხოლო თუ ვითარ ისმენდი გონიერად დედად სიბრძნისა რა პოვა შიში უფლისად⁹ შიშისად ღმრთისად საღმრთონი წერილნი. და ესენი მდიდრად შეიტკბნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართულსა¹⁰ სხუათა ენათაგან, ძუელნი და ახალნი, ვითარცა
- A 382 სხუამან პტოლემეოს¹¹, ამას ზედა ოდენ სასომან ქმნილმან¹² და ესე-ოდენ შეიპყრნა¹³ და შეითუისნა, რომელ სთქუამცა თუ¹⁴ მათ შინა იბრვის და მათ შინა ცხოველ არს, იგინი იყუნეს მისსა საზრდელ: ყოველთა გემოვან და სასმელ ტკბილ და საწადელი. იგინი შუებად, განცხრომა საწურთელ და სარგებელ, დღე და ღამე მიმოსლვათა შინა, მიმდემთა¹⁵ ლაშქრობათა, მოუწყენელთა შრომათა განუსუენებელთა წიგნები ეტუირთა სიმრავლესა ჯორთა და აქლემთასა; 30
- სად არ გარდაჯდეს¹⁶ ონესა, პირველ ყოვლისა წიგნნი მოაქუნდიან ჳელითა, და არა დააცადის კითხვა ეიდრე არა დაშურის.

¹ ჰპოვო A. ² უნდოდა A. ³ არა A, არა-რად MB. ⁴ დგომადთა B, დგომათა M. ⁵ მცირედთანი A. ⁶ მტკუროსაგან A. ⁷ ესე შიში უფლისა < B. ⁸ აღორძინა B. ⁹ უფლისა MB. ¹⁰ ქართლისასა M, ქართულშლთასა B. ¹¹ პატოლემოს M. ¹² ქმნილნი A, < M. ¹³ შეიყუარნა MB. ¹⁴ სთქმცა A, საქმეთაცა M, ჰსთქმცამცა თუ B. ¹⁵ მიბდეთა B, მამა დედათა M. ¹⁶ და სადა გარდაჰჯდის MB.

ხოლო შემდგომად სერობისა ნაცულად ძილისა¹ ანუ² სხუის რასმე საქმისა კულად კითხვა წიგნთა. და რაჟამს თუალნი დაშურიან, სმენილნი ანაცვალნის გარეწარად, არამედ

M 548 ფრიადცა ფრთხილად ისმენენ³ წინაშე თუისსა მკითხველისასა, გამოეძიებენ⁴, ჰკითხავენ⁵, უფროსდა თუით განმარტებენ⁶ ძალსა და სი- 5
 ღრმესა მათსა, და უსაკუირველეს არს⁷: უწყით ყოველთა, თუ სას-
 წრაფო ყოველთა საქმე ნადირობისა, და თუ ვითარ დაიმონებს შედ-
 A 383 გომილსა თუისსა და წარტყუენულ ჰყოფს. ნადირობისა შინა არა 10
 რასა შინა სხუასა, გარნა ხილვასა⁸ და დევნასა ნადირისასა⁹, თუ
 ვითარ კელთ იგდოს, მიმხედველ ჰყოფს. გარნა მისი გულს-მოდგი-
 ნება ამასცა სძლევდა, რამეთუ თუით ნადირობასა შინა წიგნნი
 აქუნდიან კელთა, და რაჟამს ჟამი იყვის, მისცნის ვისმე მსახურსა.
 და ესრეთღა დევნა უყვის: და ნუ უკუე ჰგონო, ვითარმედ კელითა
 ჰ 369 ალიერითა მოიქცის, ანუ¹⁰ ცუდად დაშურის¹¹, რამეთუ | ვინ იხილა 15
 ესეოდენი განმარჯუებული ნადირობასა შინა, ანუ ვინ ჰგავნ ჯორ-
 ციელი. მოსამახოს¹² ვინმე ითქმის ებრაელი მოისრ[ო-
 ბისა]¹³ დაკეთილ-მმართველობისათუის¹⁴ ალექსანდრეს სპათა შო-
 რის მჯობად, და აქილევი კენტავროსაგან განსწავლულად მოისრო-
 ბისა ელენთა შორის, სოლო ბარამ-ჯური¹⁵ სპარსთა შორის მოქ-
 მედად უცხოთა და საკუირველთა, გარნა ჭემმარიტად ვერცა ერთი 20
 ამათგანი შეუსწორებდა ამას, ვითარცა გუიხილავს.
 და ვთქუ¹⁶ სხუაცა საქმე, საცნაურ მყოფელი
 წიგნთა სიყუარულისა, რომელსა შინა არარა იყო¹⁷ ტყუ-
 A 384 ვილი, ვინათგან წარსწყმედს | უფალი ყოველნი რომელნი იტყუონ 25
 სიცრუევსა. წინა დაიდვა ოდესმე წიგნი სამოციქულო წარკითხვად:
 რაჟამს დაასრულის, ნიშანი დასუის ბოლოსა წიგნისასა. ხოლო|მო-
 M 149 ქცევასა წელიწდისასა მით ნიშნითა ავთუალეთ, ოცდაოთხჯერ წა- 30
 რეკითხა. არიან უკუე სხუანიცა მრავალნი საცნაურებანი ამის პი-
 რისანი, გარნა მე ერთიღა შევსძინო სიტყუად სხუა ამათთა. ქალა-
 ქი ტფილისი იყო, ოდეს ერთჯერ არა სრულიად შეყოყმანებულ
 იყო უღელსა ქუეშე მორჩილებისასა, ვითარცა აწ; არამედ სავსე
 იყო სისხლითა ქრისტიანეთა: ოდესმე ყვიან ღავდავი და თუინი-
 ერ მიზეზისაცა¹⁸ მოსრნიან რაოდენნი პოვნიან ქრისტიანენი, ხოლო

¹ ძალისა A, რომლისა M. ² ანუ < A. ³ ისმენენ AM. ⁴ გამოეძიებენ გამოე-
 ძიებდნენ M. ⁵ კლიტვან A(—კპიხვან←—ჰკითხავენ), ჰკითხვენ M. ⁶ განმარტებენ A.
 განმარტებენ M. ⁷ +ესე M. ⁸ გარნა ხილვასა M, განხილვასა A. გარნა განხილვასა B.
 (← გ'ნ ხილვასა). ⁹ დევნა ნადირისა A. ¹⁰ ნუ A. ¹¹ დაშურის AB, ირბინოს M.
¹² მოსიმახოსო M. მოასამახოს A. ¹³ მოისრბის M. ¹⁴ კეთილ მმართველობისათუის A.
¹⁵ შაჰრმჯორი M. ¹⁶ ვთქუი A, ვთქვა M, ¹⁷ იყოს B. ¹⁸ მიზეზიცა A.

- ოდესმე ქარავანსა თანა შემოყოლილთა თურქთა ზედა განსცნიან შემომავალ-გამომავალნი ქრისტიანენი და ტყუეობად სიკუდილსა მისცნიან; და ესრეთ ისრვოდა ქუეყანა მრავალჟამ. რომელი ესე ფრიად ეძუინებოდა სულსა დავითისსა, შემოვიდა ოდესმე ქარავანი | დიდი განძით, და თანა შემოჰყვეს თურქნი დიდნი. ცნა რა მეფემან, გაგზავნა მონათაგანნი თხუთმეტნი კაცი რჩეულნი, რათა ლოჭინით კერძო ნახირი მძოვარი ქალაქისა წარმოიტაცონ, ნუ უკუე იგი თურქნი გამოვიდენ დევნად, და მოსწყუიდნეს ამით ღონითა. ხოლო თუით სამასითა ოდენ კაცითა დაიმალა ღელეთა ავჭალისათა, და არავის მიენდო მხედველსა სხუასა, არამედ თუით მარტო წარვიდა ყოვლად უსაჭურველო. ჳრმლითა ოდენ, და თანა წარიტანა წიგნი ღმრთის-მეტყუელი, და ამცნო სპათა არა შეძრვად ყოვ-
- A 385 5
- M 550 დაღვე მისლვადმდე მიქსა მათ თანა.
- ხოლო მონათა ყვეს ბრძანებული მათ და და წარმოიღეს ნახირი. მოეწივნეს თურქნი, ვითარ ასი კაცი. | და შემდგომად დიდისა ომისა ჩამოყარნეს მონანი, დაჯოცნეს ცხენნი, გარნა ქუეითცა იბრძოლეს¹ ფიცსლად. ხოლო მეფე ცხენსა რა გარდავდა, არა ჰგონებდა ჯერეთ მოსულასა, შეექცა კითხვასა. და ესე ოდენ წარიტყუნა გონებითა, რომელ სრულად დაავიწყდა² წინამდებარე | საქმე, ვიდრემდის ჳმა რამე კილვისა შემოისმა ყურთა. მყის დაუტევა წიგნი მუნვე, და ამვედრებული მიყვანდა³ მას ჳმასა. და ვითარცა ზედა წარადგა მონათა თუისთა, ესევეთარსა ღუაწლსა შინა მყოფთა, და აშორვიდა თუისთა სპათა, და უკეთუმცა მათდა ცნობად წარსულ იყო, მონათა დაუჳოცდეს, მსწრაფლ შთაბრიელდა⁴ ვითარცა არწივი, და დააბნივნა ვითარცა კაკაბნი, და მსწრაფლ ესოდენნი მოსწყუიდნა, რომელ მათნი ცხენნი კმა ეყუნეს⁵ მონათა მათ.
- A 386 20
- და ამკედრებული ეს ოდენნი მოსრნეს რომელ მცირედ⁶ შეესწრნეს ქალაქსა⁷. ხოლო გზანი სავსენი იყუნეს მძორითა მათითა, და ფრიადისა ცემისაგან ჳრმალმანცა დაღულარპნილმან უარყო ქარქაში თუისი⁸. მოვიდა სპათა თუისთა თანა, რომელნი ფრიად აბრალეზდეს მას, განიცადელა ჩემად, ესევეთარსა საქმესა შინა და ესეოდენ უცალოს წიგნივ აქუნდეს უსასწრაფოესად საქმედ. და ესეოდენი.
- 30

¹ ქვეითნიცა იბრძოდეს B, ქუეითი ეგრეცა იბრძოდეს M. ² დავაწყდა A ³ მიჳყუა MB. ⁴ შთაბრიალდა B, შთაბიალად M. ⁵ იყუნეს A. ⁶ მცირედნი B, მცირედლა M. ⁷ შეივლტოდეს ქალაქად M. ⁸ თუის A.

A 387	ხოლო ვთქუა ესეცა, ვითარმედ, უკეთუმცა არა წე-	
M551	ვილთა მეცნიერებანი ¹ და გარდასრულთა საქმეთა შემცნებანი ² , პირ- ველ მეფეთა ყოფილთა კეთილთა ძლუნებულთა, ანუ ვერას წარ- მართებულთადა ³ შემთხუეულნი წინა განსაკრძალვებლად სახედ არა შემოეხუნეს და არა მოეკმარნეს, ვითარცა იტყუის სოლომონ, ვითარ- მედ ⁴ : « იცნის ქცეულეზანი ჟამთანი, აკსნანი იგავთანი და გარდა- სულთა შეამსგავსნის მომავალნი». არათუმცა ესენი ესრეთ, ქუერ- თხი მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული, ძნელი და ნანდულივე დი- დი განსაგებელი, (რათა ⁵) იპყრა ესრეთ მალლად, ვითარ ⁶ ვერვინ სხუამან, რამეთუ განაბრძნა უფროს გაბრიელისსა ⁷ , და უმეტეს ეთამ	5
ჭ 371	ისრაიტიელისა, წერილისაებრ, და ვითარ ვინ აღრაცხნეს რაოდენ- ნი საქმენი ეთხოვებიან მეფობასა, რაოდენნი მართებანი ⁸ და გან- საგებნი ⁹ , კიდეთა პყრობანი, ნ ა კ ი რ თ ა მ პ ი რ ვ ა ნ ი, განხე- თქილო ბათა კრძალვანი, სამეფოსა წყნარობისა ღონენი, ლაშ- ქრობასა ¹⁰ მეცადინობანი, მთავართა ზაკვისა ცნობანი, მკედართა	10
A 388	განწესებანი, საერონი ¹¹ შიშნი საველოთა და საბჭოთა სჯანი, სა- ჭურჭლეთა შემოსავალნი ¹² , „მოციქულთა შემთხუევანი და პასუხნი, მედღუნეთა ჯეროვანნი მისაგებელნი, შემცოდეთა წყალობითნი წურ- ბანი, მსახურებულთა ნიჭმრავლობანი მოჩივართა მართალნი გა- მომიებანი, მოსაკითხავთა შესატყუისნი მოკითხვანი“, სპათა დაწყო- ბანი და ღონიერნი მიმართებანი. და რაოდენნი ¹³ ვინ აღმოწყუნეს სიტყუითა უფსკრულისაგან სამეფოთა საქმეთასა, რომელსა შინა ვერვინ ძუელთა და ახალთაგან მეფეთა ემსგავსა, ვითარცა საქმენი წამებენ მზისა შარავანდედთა უბრწყინვალესნი და ცხადნი, რომელ- ნი სიბრძნითა თუისითა ქმნნა.	15
M 552	რამეთუ ¹⁴ სულტანი დასუამოხარკედ თუისა, ხო- ლო მეფე ბერძენთა ვითარცა სახლეული თუისი ¹⁵ . დასცნა წარ- მარონი, მოსრნა ბარბაროზნი, მრწემად მოიყვანნა მეფენი, ხოლო მონად კელმწიფენი, მეოტად წარიქცივნა ¹⁶ არაზნი, იავარად ისმაი ტელნი, მტუერად დასხნა სპარსნი, ხოლო გლეხად ¹⁷ მთავარნი მათნი.	20
A 389	და რათა მოკლედ ვთქუა, პირველ ყოფილნი მეფენი ¹⁸ , გოლიათნი, გმირნი კაცნი იგივ საუკუნითგან სახელოვანნი, მწნენი და ძლიერნი,	25

¹ მეცნიერებამან A. ² შემცნებანი B. ³ წარმართებულთა MB. ⁴ ვითარცა A.
⁵ რათა AM (და თ ე ი მ.), რომელ B. ⁶ და ვითარ MB, რათა A. ⁷ გაბასაელისა B,
ბესელისასა M. ⁸ მართებნი A. ⁹ განსაგებელნი MB. ¹⁰ ლაშქრობათა MB. ¹¹ საერო-
თა B. ¹² შემოსლვანი MB. ¹³ რაოდენი A. ¹⁴ რამეთუ AM, ხოლო B. ¹⁵ თუის A.
¹⁶ წარიქცივნა B, წარიქცივნეს M. ¹⁷ გლეხნი A. ¹⁸ + მსაჯულნი MB.

15. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

და რათაცა¹ საქმეთა ზედა სახელოვანნი, ყოველნივე ესრეთ დასხ
ნა, ვითარცა პირუტყუნი ყოველსა შინა საქმესა.

- ხოლო კუალად საღმრთოთა სათნოებათა და სუ-
ლიერთა² საქმეთა მისთა ვიეთი გონება მისწუთეს, ანუ მოუგონე-
ბელსა³ ვისმან⁴ ენამან შეუძლოს თხრობად. რამეთუ ვითარცა 5
ღმერთი მართლ სჯიდა სამეფოთა:, თუისთა თუალ-უხუვითა⁶ მით
ბჭობითა თუისითა და არა სადათ მიდრკებოდა წამი მისისა სას-
წორისა, ვითარცა სოლომონისთვის გუესმის, საბჭოთა შინა, და
ქ 372 თუით მოსეს-მიერნი გუაუწყებენ ბჭობანი და თხრობანი. ხოლო
თავი სათნოებათა სიწმიდე ესეოდენი მოიგო, ვითარცა დიდმან 10
ანტონი; ნუ მეტყუი მისთა სიჭაბუკისათა რათამე, რომელი არცა
ღმერთმან მოიკსენნეს! უწყი ჭემმარტებით, რამეთუ ყოველთა
ათის წლისა ჟამთა, სამარადისოდ წმიდითა პირითა და განწმედი-
A 390 ლითა გონებითა, უხრწნელთა ქრისტეს საიდუმლოთა, თანა-მოწა-
მებითა სუინდისისათა და არა მხილებითა გონებისათა, და რომლი- 15
სა მოწამე არს სარწმუნო ცათა შინა. კუალად ლოცვისა და მარ-
M 553 ხვისათუის რადლა საკმარ არს თქმა, რომლისა იგი საკმარ ოდენ იყო,
და კუალად მონასტერნი, საებისკოპოზონი ეკლესიანი წესსა და რიგ-
სა. ლოცვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა⁷ განგებისასა დარბასის
კარით მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ყოვე- 20
ლად შეუნიერსა და დაწყობილსა, კეთილ-წესიერებასა ლოცვისა
და მარხვისას.
ხოლო საემმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი,
და გინება ღმრთისა განმარისხებელი, და ყოველი უწესოება მოსპო-
ბილ იყო ლაშქართა შინა მისთა და ურიცხუსა მას შინა სიმრავ- 25
ლესა ენათა ნათესავთასა, ვითარცა ცათა შინა მყოფთა შორის.
კუალად წყალობა გლახაკთა ესეოდენი აქუნდა, ვიდრემდის ადავსო
ზღუა და კმელი ქველის საქმემან მისმან, რამეთუ ლავრანი და სა-
კრებულონი და⁸ მონასტერნი არა თუისთა⁹ ოდენ სამეფოთა¹⁰,
A 391 არამედ საბერძნეთისნიცა, | მთაწმიდისა და ბორღალეთისანი, მერ- 30
მეცა ასურეთისა და კუიპრისა, შავის¹¹ მთისა პალესტინისანი,
ადავსნა კეთილითა, უფროსდა საფლავი უფლისა ჩუენისა იესოს
ქრისტესი და მყოფელნი იელუსალემისანი¹² თუითო-ფერთა მიერ შე-

¹ რათაცა MA, ყოველთა B. ² საღმრთოთა და სათნოებათა სულიერთა A.
³ მოგონებულსა MB. ⁴ ვისმე A. ⁵ სამწყსოთა M. ⁶ თუალ-უხუავითა M, თვალ-
უხუამითა B, უხუავითა A. ⁷ საეკლესიოსა A. ⁸ და < A. ⁹ თუისითა A. ¹⁰ თუისისა
ოდენ სამეფოსანი M. ¹¹ შავშისა A. ¹² ისრაელისანი M.

- საწირავთა განამდიდრნა. კუალად უშორესცა ამათსა: რამეთუ მთა-
სა სინასა, სადა იხილეს ღმერთი მოსე და ელია, აღაშენა მონას-
ტერი, და წარსცა ოქრო მრავალ-ათასეული, და მოსაკიდელნი ოქ-
სიონნი, და წიგნები საეკლესიაონნი ¹ სრულობით, სამსახურებელი სი-
წმიდეთა ოქროსა ² რჩეულისა. 5
- და კუალად დღითი - დღე წარსაგებელთა რო-
M 554 მელთა თუისითა ჳელითა მისცემდა ფარულად ვინ³ აღრაცხოს ⁴
ქ 373 თუნიერ მამისა ზეცათასა, რომელი მიაგებს ცხადად. რამეთუ იყო
მისა კისაკი მცირე: აღავსის დრაკნით რა დღე სარწმუნოთა თუის-
თა ჳელითა, და სამწუხროდ ცალიერი მოაქუნდის იგი მხიარულსა 10
სულითა და პირითა: ოდესმე ნახევარი წარავის (ნახევარი) მისი,
და ოდესმე არავინ პოვნის, და ეგრე სავსე მისცის დამარხვად ხვა-
A 392 ლისა, და სულთ-ითქუის⁵: „დღეს ვერ მივეც⁶ ქრისტესა მარცხები-
თა ჩემთა ცოდვათათა“. და ამას არა თუ ჳელოსანთაგან მორთუ-
ლისა ⁷ იქმოდის. ანუ თუ საჭურჭლით ⁸, არამედ ჳელთა თუისთა 15
ნადირებულთა, რომელთაგანი თუისსა მოძღუარსა იოვანეს მისცა
ოდესმე დრაჰკანი, ვითარ ოცდაოთხი ათასი, რათა განუყოს გლა-
ხაკთა. და ესეცა მცირედი მრავალისაგან თქმად შეუძლებელ. ხო-
ლო განათავისუფლნა არა მონასტერნი ოდენ და ლავრანი მოსა-
კარგვეთა⁹ მაჭირვებელთაგან, არამედ ხუცესნიცა სამეფოსა ¹⁰ შინა 20
ყოვლისა პირისა და ბერისაგან, რათა თავისუფალთა საღმრთო ¹¹
მსახურება მოუპყრან ¹².
- ხოლო ამათ თანა რაოდენნი ეკლესიანი აღაშენნა, რა-
ოდენნი ჳიდნი მდინარეთა სასტიკთა ზედა, რაოდენნი გზანი, სა-
წყინოდ სავალნი, ქვა-ფენილ ყვნა, რაოდენნი ეკლესიანი, წარმართ- 25
თაგან შეგინებულნი, განწმიდნა სახლად ღმრთისად, რაოდენნი ნა-
თესავნი წარმართთანი შვილად წმიდისა ემბაზისად შეაწყნარნა
A 393 ქრისტესა და დადქვა მისთუის უმეტესი მოსწრაფება, რათამცა ყო-
ველი სოფელი მოსტაცა ეშმაკსა და შეასაკუთრა ღმერთსა, რომლი-
M 555 თა მიიღო|მადლი მოციქულობისა, ვითარცა პავლე და ვითარცა 30
დიდმან კოსტანტინე. სხუათავე კეთილთა თანა აქუნდა ესეცა, რა-
მეთუ სლვათა შინა სამეფოთასა სიმრავლითა სპათათა და სიმალი
თა სლვისათა ვერ ადვილად მიემთხუეოდინ მოჩივარნი და დაჭი-

¹ საეკლესიო MB. ² ოქროთა A. ³ ვინ < A. ⁴ აღირაცხოს A. ⁵ სულ-
თქმით თქვის (ჰრქვის M) MB. ⁶ მისცე A. ⁷ მორთმულისა B, მორთმულისა-
გან M. ⁸ საჭურჭლით A. ⁹ მოსაკარგვეთა A. ¹⁰ სამეოსა A. ¹¹ საღმრთო AB,
სულთა M. ¹² + ღმერთსა MB.

რებულნი, მიმძლავრებულნი, განაღდა ვიეთგანმე რომელთა საჭიროდ უკმდის განკითხვა და შეწევნა მეფობრივი.

- ნუ უკუე და ვინმე აღვიდის ბორცუსა ზედა რას-
მე, ბზისა მახლობელსა, ანუ კლდესა, გინა თუ ხესა, ვითარცა ზა-
ქე, უკეთუ ოდენ ეპოვის ესევითარი რამე, და მუნით საცნაურ ყვის 5
ჭრტინვა თუისი, ამისთუის დაედგინნეს კაცნი მართლად მცნობელ-
ნიდა განმკითხველნი მოჩივართანი, რომელთა მიერ მიიღებდეს
კურნებასა. მრავალგზის გუიხილავს იგი დამალტობელად დაწუთა
ქ 374 თუისთა|ცრემლითა¹ ხილვასა ზედა თუითო-სახეთა სენთა მიერ გან-
A 394 საცდელთასა², და ხილვად სა|ცნაურთა³, რომელნი შეემთხუევიან 10
მოუნდობელთა ამათ და უბადრუკთა ჯორცთა, რომელთა ზრდის
სხუათა უმეტეს ქუეყანა ქუთათისა. ვინ აღრიცხუნეს ტყუენი⁴, რო-
მელნი მან განათავისუფლნა და რომელნიმე უკუმოიჯსნნა თუისთა
ყივჩაყთაგან ფასითა. ვინ ჯეროვნად წარმოთქუნეს პატივის პყრო-
ბანი მონაზონთანი, სიყუარულით შეწყნარებანი მათნი, თითოეული-
სა ნიჭნი და საქმარნი, რომლითა⁵ უზრუნველ ყვნის ყოველთა სა-
ჭიროთაგან.
- ხოლო აქუნ და ამას ყოვლად ბრძენსა მეფესა საქ-
M 556 მედ ესეცა, რომელთა უმეტეს ყოველთა საშიშად საზარელ იყო 20
ყოველთა, რამეთუ ღმრთისა მიერ იყო მის ზედა ნიჭი ესე და საქმე
ყოვლად საკუირველი. არა-რა შორიელი, არცა სამეფოთა შინა
მისთა არცა ლაშქართა შინა მისთა მყოფთა კაცთა, დიდთა და
მცირედთა, საქმე კეთილი, ბინა სიტყუა ბოროტი, სიტყუა თქმული,
არა-რა დაეფარვოდა ყოვლადვე, არამედ რაოდენცა ვის ფარულად
ექმნის, ანუ თუ ეთქუის ყოველივე ცხად იყო წინაშე მისსა, ვიდ-
25
A 395 რემლის გჟულის-სიტყუანიცა, მოგონებანი ვიეთნიმე მიუთხრნის მათ,
რომლითა⁶ ზარგანჯდილ ყუნის, და მონაზონთა განშორებულთა სე-
ნაკთა შინა მათთა ქმნულნი ღუაწლნი და სათნოებანი უწყოდნის⁷
ცხადად, და სიშორე გზისა ვიდრე ეკლესიამდე ზომით იცოდის,
და მოთმინებისათუის აქებდის და ნატრიდის. ნუ ამას ეძიებ მკით-
30
ხველო, თუ ვითარ⁸ იქმნებოდა ესე, არამედ ამას სცნობდა, თუც
რა სარგებელი პოვის ამით, რამეთუ არა თუ ცუდად რადმე და
გასაკითხავად საგინებელთა⁹ საქმეთად¹⁰, ანუ საკიცხელთად ვიეთ-
თუისმე იქმოდის, ნუ იყოფინ ესე, წარვედ.

¹ წრწმლითა A. ² განცდილთასა MB. ³ სამნაურთა MB ⁴ ტყენი A. ⁵ რო-
მელთა B. ⁶ რომელთა ზარ-განჯდილ ყვის B, რომლითა ზარი განჯდის მათ M.
⁷ უწყოდნის A. ⁸ ვითარ თუ < A. ex homoiteluto. ⁹ საგრნებელთა A, საგიობელ-
თა MB. ¹⁰ საქმეთა და A.

ჭ 375	არამედ დიდნი [ი] საქმენი დაფრიად სასწრაფონი წარმართნა; ამით და მრავლითა კეთილითა მიზეზ ექმნა ესე პირველად ორგულებასა, ზაკვასა და ღალატსა, რასაცა ვერვინ დიდთა, ანუ მცირეთაგანი იკადრებდა მოგონებადცა, არა თუ თქმად ვისდა, არცა თუ უმაღლესსა ვინ ¹ თუისსა თანა, ანუ მოყუასსა	5
M 557	თუისსა, გინა ყრმათა თუისთა. ვინათგან მტკიცედ უწყოდა ყოველ-	
A 396	მან კაცმან პირით აღმოსლვასავე ² თანა სიტყუისასა, საცნაურ ქმნილ არს უეჭველად წინაშე მეფისა. და მრავალნი განპატიჯებულცა იყუნეს და მხილებულ ³ ესევეითართათუის. ამისთუისცა ვერ ოდეს ვინ ⁴ განიზრახა ღალატი რათურთით დღეთა მისთა, არამედ იყო ყოველთაგან საკრძალავ და სარიდ.,	10
	და კუალად მღდელთ - მოძღუართა მღდელთა და დიაკობთა, მონაზონთა და ყოველთა კაცთა ესევე საქმე ექმნა წესიერება, გზა ყოველთა სათნოებათა მიმართ: რამეთუ შიშითა მისითა ვერ იკადრებდიან უწესოდ სლვად, ვინათგან უწყოდიან არარას ⁵ დაფარულობა წინაშე მისსა, და მის მიერ ქება სათნოებისა, მაგება არაწმიდათა და უწესოთა საქმეთა; რამეთუ ვერცა მსოფლიო ვინმე და ვერცა მოქალაქე, ვერ მკედარი და ვერ რომელი პატივი და ასაკი იკადრებდა განდრევილად სლვად; რამეთუ ყოველთა კაცთა იყო წესიერება, ყოველთა კანონ, ყოველთა პატიოსნობა და თუით მათ მეძავთა ყოველთა კრძალულება, ყოველთა შიშ და მმართველ გზათა სადმართოთა მშვიდობისათა.	15
A 397	ესე დიდნი საქმენი, ღმრთისაგან ოდენ შესაძლებელნი, ესრეთ ადვილად წარმართნა ამით, ვითარცა ვერვინ ადვილი წარმართის ეგრეთ. ამისთუისცა შიში დიდი და ზარი მისი განითქუა კიდეთა ქუეყანისათა და განკრთეს ყოველნი მკუიდრნი ქუეყანისანი. ხოლო შემოკრბა ოდესმე წინაშე მეფისა ნათესავი გულარძნილი ყოვლად ბოროტთა სომეხთა ებისკოპოზოები და მონასტერთა მისთა ⁶ წინამძღურები მრავალი ფრიად, რომელნი აზმნობდეს თავთა თუისთა მიწევნად თავსა ყოვლისა სწავლულებისა და მეცნიერებისასა. მოკხსენეს, რათამცა ყო ბრძანებითა მისითა კრება, ყვესმცა სიტყუის-გება და გამოძიება სჯულისა: უკეთუ იძლივნენ, და იქმნენ თანა ერთ-ვმა სჯულისა და თუისი სჯული შეაჩუენონ; ხოლო უკეთუ სძლონ, ესოდენ მიემადლოს, რათა არღარა გუიწოდეთ მწვალეებ-	20
ჭ 376	ლად და არცა შეგუაჩვენებდეთ.	25
		30
		35

1 უმაღლესა ვინ A, ცხედრეულსა M. ² აღმოსლვასა ვიდრე A. ³ მახლობელ A. ⁴ ვერცა ოდენ ვინ B, ვერცავინ M. ⁵ არარას M. ⁶ მათთა MB.

ხოლო მოუწოდა მეფემანცა¹ იოვანეს, კათალიკოზსა ქართლისასა, და მის ქუეშეთა ებისკოპოზთა და მეუდაბნოეთა, და არსენი იყალთოველსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა, და განმანათლებელსა ყოველთა ეკლესიათასა, სხუათა მეცნიერთა და ბრძენთა კაცთა. ყ ვ ე ს უკუე სიტყუის-გება ურთიერთას ცისკრითგან ვიდრე ცხრა ჟამდე, და ვერვინ უძლეს დაბრალობა², რამეთუ იყო ორ-კერძოვე ძლევის მოყუარება ოდენ და ცუდი სიტყუათა³, პაექრობა: რამეთუ შევიდიან-შეუვალთა საქმეთა და ძნიად გამოსავალთა, შეეწყინა ესე მეფესა და რქუა მათ: „მამანო, სიღრმეთა სადმე შესრულ ხართ და უცნაურთა ხედვათა, ვითარცა ფილასოფოსნი,|და ჩუენ ვერას უძლებო ცნობად, ვითარცა უსწავლელნი და ყოვლად მსოფლიონი. ესე საცნაურ არს თქუენდა, რამეთუ მე შორს ვარ სწავლულეობასა და მეცნიერეობასა, ვითარცა მკედრობისა შინა აღზრდილი. ამისთუისცა უსწავლელთა, და ლიტონთა, და მარტივთა მიერ სიტყუათა გეზრახხო თქუენ“. ესერა თქუა, იწყო მათდა მიმართ სიტყუათა თქმად, რომელთა ღმერთი მოსცემდა უეჭუელად პირსა მისსა, ესეოდენთა იგავთა და სახეთა⁴ წინადაუდებდა, ავსნათა საკუირველთა მიერ წინადაუდგრომელთა უცილობელთა, |რომლითა დაანი-ჰქნა, ვითარცა მეგუიპტელნი, და დაუყო პირი მათი, და უპასუხო ყუნა და ყოვლად უსიტყუელ, ვითარცა ოდესმე დიდმან ბასილი ათინას შინა.

ესენი ვ მწვალე ბელნი და ესოდენ ზარგანჯილ ყუნა და ყოვლად უღონო, რომელთა აღიარეს ძლეულება თუისი ამისთა⁵ ოდენ მეტყუელთა, ვითარმედ: „ ჩუენ, მეფე, მოწაფე⁶ გუეგონე ამათ⁷ მოძღუართა თქუენთა, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე ხარ მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუდარ არიან ეგე მოძღუარ საგონებელნი“. და ესრეთ ფრიად მაბრალებელნი თავისანი მიიქცეს სირცხვილეულნი, არღარა ოდენ⁸ მკადრებელნი ამისნი ოდესცა.

ხოლო არიან ვინმე მ ა ბ რ ა ლ ო ბ ე ლ ნ ი მ ე ფ ი ს ა ნ ი ჯერეთცა ესეოდენ მჭირსედ მოქალაქობისა⁹ მოლაშქრეობისათუის და მკედრობათა მისთა განუსუენებელისა მიმოსლვისა და ჭირებისათუის¹⁰, ვითარმედ: „არცა მშუილდი თავს იდებდა¹¹. მარადის გარდა-

¹ მეფემანცა < A. ² დაბრკოლება M, დაბოლოებად B (v. I. დაბრკოლებად). ³ ცუდ სიტყუათა M, სიტყუათა B. ⁴ + და A. ⁵ ამისითა A, ამით M. ⁶ მოწაფე < A. ⁷ ამათა A. ⁸ ოდეს AM. ⁹ მოქალაქობისა < MB. ¹⁰ მიმოსლვისათუის და დაჭირვებისა M, შემოსლვისათუის B. ¹¹ იდებსო MB.

- M 560 ცმულობასა, არცა ძალი ორქანოსა მარადის განსხირპულობასაც
A 400 რამეთუ ჟამსა ჳმარქმისა მისისასა თითოეული მათი უჳამარ იპო-
ვოსო“¹. და ესევეთართა უგბილოთა მათთუის² და უმიზეზოთა, და
ყოვლადე იტყუიან. გარნა ისმინეთ ესევეთართა მათ პირველად ესე,
რამეთუ სამეფო აფხაზეთისა მცირე ქონდა მოკლებული, მცირედ 5
იყო, და ტყუეობათა და მოჳსენებულთა ჳირთაგან მცირე გუნდი
მჳედრობისა, იგინიცა დაჯაბნებულნი, მრავალგზის მტერთაგან სივ-
ლტოლითა უცხენო და უსაჳურველონი და თურქთა წყობისა მი-
მართ ყოვლად უმეცარნი, ფრიად მოშიშნი. უკეთუმცა ესოდენ უწ-
ყინოთა ლაშქრობითა და მცირედ-მცირედ ბრძოლითა და სწავლი- 10
თა გუარინანად⁴ და ღონიერად წინამდომითა, და მრავალთა ძლე-
ვათა მიერ მოგონებითა⁵ არა განეწუართნეს სპანი თუისნი, და გა-
ნეკადნიერნეს წყობათა მიერ მჳნეთა, ქებითა და ნიჳთა მიცემითა,
ხოლო ჯაბანთა სადედოთა შთაცუმითა და კიცხევით ძაგებითა
არამცა მოედონა, ვიდრემდის სპათა შორის მისთა ყოვლად არა 15
იპოვებოდა ჯაბანად ზრახული, რათამცა ექმნეს⁶ ესეოდენნი ძლევა-
ნი, ანუ რათამცა⁶ ექმნეს⁷ და აღეხუნეს ესეოდენნი სამეფონი.
- A 401 ნუ| უკუე ძალითა, ანუ ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა მოსმურო-
ბითა, განცხრომითა და მაჩვენებელთ საქმეთა შედგომითა⁸ არა
ესრეთ, არამედ არცა ალექსანდრე ქმნა ესრეთ, რ ა მ ე თ უ პ ი რ ვ ე - 20
ლ ა დ მ ა მ უ ლ ი ს ა თ უ ი ს ი ს ა ნ ი შ ე კ რ ი ბ ნ ა და მით დაიპყრნა
დასავალისანი ევროპი⁹, იტალია, რომი და აფრიკეთი 10, და მათით
- M 561 წარ|ტანებითა დაიპყრა ეგუიპტე შესრულმან კარქედონით, მიერ
ეგუიპტით პალესტინე, პინიკე¹¹ და კილიკიასა¹² თუისად შემქმნელი 25
წინა განეწყო დარიოზს. და რაჟამ სპარსეთი მოირთო, მაშინდა
სძლო პიროს¹³ ინდოსა¹⁴, და ეგრეთდა ამით ყოვლითა მოვლო ყო-
ველი ქუეყანა, და ქმნა რა იგი ქმნა, თუ არა ქართველითა სპითა,
ვერცარას ალექსანდრე იქმოდა კარგსა, და თუმცა დავითს¹⁵, სპარს-
თა¹⁶ ქონებოდა მეფობა, ანუ | ბერძენთა და რომთა ძალი, ანუ სხუა-
ჭ 378 თა დიდთა სამეფოთა, მაშინმცა ნახნეს¹⁷ ნაქმარნი მისნი და სხუათა
დიდთა¹⁸ ქებულთანი.

¹ უჳამარ იპოისო B. ² უგიობელთა მათთუის B, უგიობლისა მისთუის M.
³ + უმიზეზოსა M. ⁴ გონიერად (გვარიანად თ ე ი მ.). ⁵ მოგუარებითა MB. ⁶ ექმნ-
ნეს-რათამცა < A ex homoioteleuto. ⁷ ექმნეს B, ესე A. ⁸ შედგომილთა A.
⁹ ევტროპი A. ¹⁰ აკრიფეთო A, ¹¹ ფინიკე B, ფინიკედ M. ¹² კილიკიასა M, კილი-
კასა B (კილიკიასა ბ ა რ ა თ.) ¹³ პუროს M. ¹⁴ ჳინდოსა MB, ინდოსა A. ¹⁵ და-
ვითის A. ¹⁶ სპათა A. ¹⁷ გენახნეს B, განახუნეს M. ¹⁸ დიდთა < MB.

- ხოლო ეთქუა მეორეცა მიზეზ [ი] ამისვე პირისა. ვინათგან ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს პირველითგან¹
- A 402 თუისთა უფალთა: რამეთუ, რაჟამს განდიდნენ, განსუქნენ და დიდება პოვონ და² განსუენება, იწყონ განზრახვა ბოროტისა, ვითარცა მოგუითხრობს ძუელი მატთანე ქართლისა და საქმენი აწ ხილულნი. და ესე მან უბრძნესმან ყოველთა კაცთამან კეთილად სადმე უწყოდა, ამისთუისა არაოდეს მოაცალა ამისად განზრახვად, ანუ განსუენებად. ანუ შეკრებად, და ქმნად რასამე ესევეითარსა; არამედ საქმეთა რომელთა იწყო ქმნად, გაასრულნაცა მაღლად, შუენი ერად, ნუ უკუე და ლომსაცა აბრალონ ეგევეითართა, რამეთუ არა ციდამტკაველურად იხედავს, არცა კუერნაულად³ კრთების.
- კუალად სხუასა ბრალობასა შემოიღებენ მეტყუელნი: „შეიყუარნის ვინმეო“ და განადიდნის⁵ ვინმეო, და კუალად მოიძულნის⁶ ვინმე და დამცუინისო⁷, ესე აღამაღლის, და ესე დაამ-
M 562 დაბლის“. ეჰა უსამართლოქებასა, ზი უგუნურებასა! ამისთუისცა აბრალება, რამეთუ კაცი მიწისაგანი ღმერთსა ემსგავსა რათაცა საქმითა, ვინ იხილა ესე საუკუნითგან⁹ მწი კაცო, ამისთუის რადლა
A 403 ღმერთსა აბრალებ, [უგუნურო, ა]მქასვე ესრეთ მოქმედსა? ანუ არა ხუთთა ქანქართა ათმყოფელსა მისცნა ათნი ქალაქნი? ანუ არა ერთისა დამფლველსა მოულო იგიცა და მისცა ათთა ზედა მეთაერთმეტედ?
- ანუ რასათუის ქადაგებულ არიან სამოთხის შუებანი და სასუფეველსა ნეტარებანი, ღრმთისა ნების-მყოფელთათუის ჭეშმარიტად, ხოლო საშინელებანი ურჩთა და უღირსთათუის? უკეთუ მეფემან ერთგულნი, ფრთხილნი და ახოვანნი, ნაცულად ორგულთა, ჯაბანთა და უღი[რ]სთა, ადიდნეს, რაჰ უსამართლო ქმნა? ანუ უკეთუ დუხჭირმანცა⁹ აბრალოს სარკესა. რამეთუ სახესა ცხადად უჩნს¹⁰ უჭმარნი და უღირსნი, ნუ ამას, არამედ თავთა თუისთა აბრალებდენ¹¹. უკეთუ არავინ იყო ესოდენ მართლად აღმწონელ საქმეთა და მცნობელ ვითარებასა კაცისასა, რომლისა ჩრდილსა¹² შეკრებულ იყუნეს ერნი, ტომნი და ენანი, მეფენი და კელმწიფენი
ჟ 379 ოვსეთისა და ყივჩაყეთისანი, სომსეთისა¹³ და ფრანგეთისანი, შარვანისა და სპარსეთისანი, ხილვისაებრ¹⁴ ნაბუქოდონოსორისა¹⁵:

¹ პირველითგან A, პირველითგანვე B. ² და < A. ³ კვერნურად B, კურნალად M. ⁴ ვინ ძეო A. ⁵ განდიდნის A. ⁶ მოიძიანის A. ⁷ დამტრენისო M, დაამცინისო B. ⁸ რაჲ B, რა A, <, M. ⁹ დუხჭირმანცა A. ¹⁰ სახე მისი ცხადად უჩვენის B, სახე მისი ცუდად აქუნ M. ¹¹ აბრალებდენ B, ¹² აჩრდილსა MB. ¹³ სომხითისა M, ¹⁴ ხილისაებრ A. ¹⁵ ნაბუქოდონოსორისა A.

- A 404 «ვხედვედო¹, იტყუის, ხესა შორის ქუეყანისა სიმაღლედ ცისა მი-
წდომასა, და რტოთა მისთა კიდემდე ქუეყანისა. ფურცელნი მისნი
შუენიერ, და ნაყოფი მისი ფრიად საზრდელი მისი. შორის ქუე-კე-
რძო მისა დაიმკუიდრეს მვეცთა ქუეყანისათა. და შორის რტოთა
M 563 მისთა მკუიდრობა ყვეს მფრინველთა ცისათა, და მისგან იზარდე
ბოდა ყოველი ჯორციულო».
- ა ჰ ა ე ს ე რ ა, ს ა ხ ე² ა რ ა უ მ ს გ ა ვ ს ო, ა რ ა მ ე დ ფრიადცა
თანა შეტყუებული ჩუენისა თუითმპყრობელისა, ყოვლად გამომსახ-
ველნი სიტყუით საქმეთა თუალთა ჩუენთა ახილულთა. რამეთუ
სიტკბობისა, სახიერებისა³ და სიბრძნისა მისისა ხილვად წყურთელ-
ნი კიდით ქუეყანისათ შემოკრებოდეს წინაშე მისა. ვინ იყო ეზომ
ტკბილ შემთხვევათა შინა, ვინ სატრფიალო ზრახვითა და სასურ-
ველ დუმილითა, იგივე შუენიერ ხატითა. უშუენიერეს მორთულო-
ბითა გუამისათა, შეწყობილ ანგელოზთა⁴ ანაგებითა. და ახოვან
ტანითა, ძლიერ ძალითა, უძლიერეს სიმახუილითა. საწადელ ღიმი-
ლითა, უსაწადელეს მჭმუნვარებითა, მადლიერ ხედვითა, საზარელ
ჭ 405 ლომებრ მკთომელობითა: ბრძენ ცნობითა, უბრძნეს გამორჩევითა,
მარტივ სახითა, მრავალსახე მართებითა, შემრისხველ მყუდროები-
თა, მაქებელ განმსწავლელობითა, და არცა ერთსა. კეთილთაგანსა
შემაშთობელ⁵ უზომოებითა, მაღალ უმაღლესთათუის და მდაბალ
მდაბალთათუის, და მტერთაგანცა თუით საწადელ და საყუარელ.
სათნობათა მისთაგან შეკდემებულთა⁶, ვინა ესრეთ მიიღო ერთი-
ცა სათნობათაგანი, ვითარ მან შეკრიბა ყოველი სრულებით
თითოეული, რომელ ყოველთათვის შეუძლებელ არს დაკუირვება⁸
ოდენ, არათუ მიბაძვება, რომლითა სრულ იქმნეს იგი ყოველსა
M 564 შინა, ესრეთ რა აღსავსე იყო ნავი უფასოთაგან ტუირთითა სათ-
ნობისათა, და არღარა შემძლებელ ღადირთა წარსლვად.
- ჭ 380 და ა ქ უ ნ და ყ ო ვ ლ ი თ კ ე რ ძ ო მ შ უ ი დ ო ბ ა ს ა მ ე ფ ო | თ ა
მ ი ს თ ა. მაშინ დიდმან მან წინაგანმგებელმან ცხორებისა ჩუენისა-
მან და ყოვლისავე უმჯობესისა შემცვალელებელმან განგებითა მით,
რომელნი მან უწყის, და განაწესებს ჟამთა და წელთა ჩუენთა, ეს-
A 406 რეთ განაგო, ვითარცა მქუშაკმან კეთილმან: რაჟამს ოხილნის ჯუვილ-
ნი აღსავსედ ნაყოფითა და ქუეყანად დადრეკილნი, ისწრაფის და-
უნჯება მათი; სდა ვითარცა მენავემან ბრძენმან განიცადის რა ნავი
თუისი აღსავსედ მრავალ-ფერთა ტუირთითა, მისწრაფის ნავთსა-
დგურად, რათა არარა ევნოს სოფლისა ამის მღელვარისა ზღუისაგან.

¹ ვხედვედით B. ² ესრა A, < MB. ³ სახარების A, < M. ⁴ ანგელოზთა < MB.
⁵ შემაშფოთებელ B. ⁶ შეკდემებულთა A. ⁷ შეიკრიბა MB. ⁸ დაკუირვებულ A.

რამეთუ ჟამსა ზამთრისასა, მშუიდობასა და დაწყნარებასა ყოვლისა სამეფოსასა არა გარეგნად მენაკიდურესა, არამედ საშუალ თუისთა სამეფოთა ადგილთა, თუით მის მიერვე წინათ განჩინებულთა¹ განსასუენებელად² და მისაძინელად, რულითა რათმე შუენიერთა დაიძინა მამათა თუისთა თანა. და თუით მებრ ესე კმა არს საცნაურ მყოფელად საკუთრებისა თუისისა ღმრთისა მიმართ³. რამეთუ მრავალგზის მრავალთა მიზეზთა და განსაცდელთა სიკუდილისათა შთავარდა იგი, რომელთაგან მცირედ მივსცეთ თხრობასა. რამეთუ ნადირთა დევნასა შინა ოდესმე მუხნარს წაექცა ცხენი და ესეოდენ შემუსრა, რომელ სადმე⁴ სამ დღე უსულო მდებარე იყო, | უძრავად, სამშუინველისაგან ოდენ საცნაური ცოცხლად. და შემდგომად სამ დღე ნამეტსა სისხლისასა აღმომყრელსა მოექცა სული, სიტყუა, და ძლითა აღდგა ცოცხალი. და ესევითარი მრავალგზის შეემთხუია, და ღმერთმან იცნა სიკუდილისაგან.

კუალად ციხესა რო [მელსამე] ბრძოდეს ქართლსა, და მეფე კარსა კარვისასა დგა, პერანგითა მოსილი ოდენ, შუადღე, და ციხით ვინმე შემოსტყორცა ისარი, და ჰკრა ხატსა მთავარანგელოზისასა, რომელი ეკიდა ყელსა, ოქროსა, მცირე; და ძალმან საღმრთომან განარინა მშუიდობით. რაოდენ გზის ყივჩაყთა თუისთა განიზრახეს ღალატი, და განაჩინნეს კაცნი მჭნენი, რომელნიმე შუბითა, სხუანი ისრითა, და ესე არა ერთ და ორ, გინა სამ, არამედ მრავალგზის, და არაოდეს მიუშუა ღმერთმან კუერთხი ცოდვილთა მართალსა მას ზედა. არცა ოდეს მისცა იგი⁵. | კელთა მეძიებელთა მისთასა, დაღათუ მრავალგზის⁶ დევნასა თურქთასა მარტო დაეპყრის ანუ უსაჭურველო, გარნა ყოველსა შინა კელი იგი |ზეგარდამო ფარვიდა მდევართა მისთაგან, არამედ ყოვლადვე და ყოველსა შინა იყო ბედნიერ და სუარ მაღლითა აღსავსე.

ეგრეთვე ჟამსა შინა შუენიერსა და ჯეროვანსა მოუწოდა ღმერთმან შემყუარებელსა თუისსა და მარადის მოსურნესა სამარადისოდ მეფობად წინაშე მისსა, და არღარა მიუშუა მრავალჟამ შჯად და დაჭირვად სამსხემოსა ამას კედარსა შინა მკუიდრობითა, და ჯორცთა ამათ ქუე-დამზიდველთა მიერ შეკრვად სულსა გონებაქმნულსა, არცა განხრწნადითა გუირგუინითა და პორფირითა, ვითარ-

¹ განჩინებულსა MB. ² განსასუენებელსა A. ³ მიერ B. ⁴ სადმე < MB. ⁵ იგი < A. ⁶ მრავალგზის A (და ბართ.), < MB.

ცა სიზმრითა და ნაოცნითა უმრავლესად მღერად, არამედ ნანდუილ ქეშმარიტითა, მტკიცითა, წარუდგინებელითა¹ და სამარადისოთა, სადა თუით იგი ბუნებით ღმერთი მეუფებს მაღლით ღმერთ-ქმნილთა ზედა, მუნ აღიყვანა მის თანა მეფობად², უხრწნელითა და ბრწყინვალითა გუირგუინითა და პორფირითა შემკული, სადა იგი აწ მკვიდრ არს და იქცევის ნათელსა შინა ღმრთაებისასა. 5

რამეთუ იყო მაშინ თუე იანვარი ოცდაოთხი, და
 A 409 დღე შაბათი, ოდეს ქრონიკონი იყო სამიას ოცდახუთი, ხოლო წელიწადნი მისნი შობითგან ორმეოცდაცამეტ, ხოლო მეფობდა ოცდაოთხმეტ წელ და, ვითარცა პირველმან დავით და სოლომონ, ამანცა თუისითა კელითა დასუა საყდართა თუისთა ძე თუისი, დიმიტრი სახელით სახელდებული, მარადღე გარდამონასახი, ყოვლითურთ მსგავსი მამულთა, დაადგა თავსა გუირგუინი შუენიერი ქვათაგან პატოსანთა, ვიტყუი უკუე სათნოებათა მამულთა, და შეარტყა წელთა ძლიერთა მახუილი, ეჰა, რაბამ სუიანად ჯმარებული, და შემოსა პორფირი მკლავთა ლომებრთა³, და ტანსა ასო ვანსა. დაულოცა ცხორება წარმართებული. და განგრძობა დღეთა ბედნიერობით, თაყუანისცემად მისა მეფეთა ქუეყანისათა, და ყოველთა წარმართთა მონებად მისა, გამობრწყინვებად დღეთა მისთა სიმართლეთა და მრავალი მშუი დობა. ესრეთ მანაცვალა⁴ ქუე- 20

ქ 382 (ყანა)⁵ მოქალაქობა ზენად სუფევად, რომლისა მკუიდრნი განჰსნილ არიან შრომათაგან და ოფლთა, ზრუნვათა, და მუ[ნ] მეფობს სიმ-
 M 567 დიდრეთა მათ ზედა, რომელნი წინა წარგზავნა, საუნჯეთა მათ
 A 410 უშიშთა⁶ რამეთუ მუნ არს შრომა⁷ შუებ[ა] და სიხარული, და რომელსა არა აქუს მწუხარება და სიმდიდრე, რომელსა არა შეუდგეს სიგლახაკე, და რომელსა არა გაჰკვეთს ურვა და მეფობა, რომელსა არა აქუს აღსასრული, და მუნ არს ცხორება, რომელსა არა შეამრლუევს სიკუდილი. 25

¹ წარუდგინებელითა AM, ² მეუფებდა M. ³ აღმობიერთა A. ⁴ განაცვალი A, განცვალა MB, ⁵ ქუეყანა AM, ქვენა B. ⁶ + მაღალთა და მპარველთაგან უშიშთა დალევნისაგან და მოკლებისა ქალაქსა მას, რომლისა შუენიერება არა უხილავს თუალსა სახელოვანსა და რომლისა ბრწყინვალეობა ვერ აღვალს გულსა ჯორციელსა, ვერცა სასმენელი დაიტევს სმენილსა M. ⁷ შრომა < MB.

[გადამწერის ანდერძი]

- საქმენი ჯელთა ჩუენთანი წარმართენ უფალო ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა, და მოთხოვა ნათესაობისა, და თუ რომელნი რომელთა ტომთანი ვართ, ანუ თუ ვითარ მოვიქეცით და მოვიღეთ სჯული ქრისტიანობისა და ვიცანთ ღმერთი, ისმინეთ აღწერილი აზიათარისი. 5
- ადიდენ ღმერთმან და დაამყარენ ორთავე ცხოვრებათა შინა პატრონნი: დედოფალთა დედოფალი ნესტან-დარეჯან, და ძემათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა. ესენი იყუნეს უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი, მაშენებელნი ეკლესიათანი, რამეთუ ალავერდი წარტყუენულ იყო წარმართთაგან, რომელ სხუათა მეფეთა ვერ ჯელ ეყო განწმედად და აღშენებად; ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარძლისა, აღაშემწეს ცაჲ¹ და გუმბათი და სამჯრონი რაბამ რამე აღმატებულად და შემსგავსებულად, ვითარცა ჯერ იყო წინანდელთა ქმნულთა ნივთითა სიკეთითა და მოქმნულებისა მეუსწორებელობისა. და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა, წმიდათა სატათა და სიწმიდისა სამსახურებელთა, ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა სიკეთითა, შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა გიორგისა და მოწესეთა მისთათუის. შემდგომად ამათ თანა რაოდენნიმე ეკლესიანი აღაშენნეს და რაოდენნიმე წარმართთაგან შეგინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს სახლად ღმრთისა და წარსამართებელად შეფობისა თუისისა. 10 15 20
- ღმერთო და ყოველნიო წმიდანო მისნიო და წმიდაო გიორგი ალავერდისაო, მთავარ-მოწამეო, მცველ და მფარველ, მჯარსა|მდნომელ და განმმარჯუებელ ვქმენით ორთა ცხოვრებათა შინა პატრონთა დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს და ძესა მათსა, ღმრთივ-გვირგვინოსანხა მეფესა ალექსანდრეს, და დედოფალსა ანას, რომლისა მიერ გუებრძანა პატიოსანთა ამათ წიგნთა აღწერა, დაღაცათუ ჩუენ შეუძლებელ ვიყვენით, არამედ ბრძანებათა მისთა ვერღარა ურჩ ვექმენით. ხოლო ჩუენ ძალისაებრ,| ვითარცა ძალ-გუედვა, ვილუა წეთ. დაღაცათუ ნაღუაწი ესე უნდო და უშუერ არს, არამედ შენდობა იყავნ ყოველთაგან, 25 30

¹ ცაა A.

[ლაშა გიორგის - დროინდელი მემკვიდრეობა]

ცხოვრება დემეტრე მეფისა*:

ს რ უ ლ ყ ო რ ა¹ და ვ ი თ ს რ ბ ა მ ე ფ ო ბ რ ი ვ ი² ქ რ ო ნ ი -
კ ო ნ ს ა ს ა მ ა ს ო რ მ ე ო ც და ხ უ თ ს ა და³ მი ვ ი და და უ ს -
რ უ ლ ე ბ ე ლ ს ა⁴ ს უ ფ ე ვ ა ს ა⁵ სა უ კ უ ნ ო დ⁶, ს ი ც ო ც ხ ლ ე ს ა -
ვ ე⁷ შ ი ნ ა მ ის ა⁸ და ს უ ა მ ე ფ ე დ ძ ე მ ის ი⁹ დ ე მ ე ტ რ ე და და ა დ ლ ა გ უ ი -
რ გ უ ე ნ ი თ უ ი თ მ ის ი თ ა ჯ ე ლ ი თ ა. და ი ჰ ყ რ ა სა მ ე ფ ო ტ ა ხ ტ ი¹⁰ და სა ჯ -
დ ო მ ი მ კ ლ ა ვ ი თ ა ლ ო მ ე ბ რ ი ვ ი თ ა მ ის ა თ ხ რ ო ბ ე ლ ა დ ბ რ ძ ე ნ თ ა ქ ე ბ ის
მ ო ყ უ ა რ ე თ ა თ უ ის. ი ტ ყ უ ის ს ო ლ ო მ ო ნ ც ა მ ე ფ ე «ჟ ა მ ნ ი ა რ ი ა ნ მ შ უ ი -
დ ო ბ ის ა ნ ი ს ა რ წ მ უ ნ ო ე ბ ა მ ე ფ ე თ ა. პ ი რ ვ ე ლ ა დ მ ო შ ი შ ი ი ყ ო ლ მ რ თ ის ა,
ს უ ი ა ნ ი და გა მ ა რ ჯ ვ ე ბ უ ლ ი, ს ი მ ა ლ ლ ე ს ა და ს ი მ დ ი დ რ ე ს ა შ ი ნ ა მ დ ა -
ბ ა ლ ი, და გ ლ ა ხ ა კ თ ა¹¹ მ ო წ ყ ა ლ ე, ო ბ ო ლ თ ა და ქ უ რ ი ვ თ ა გა ნ მ კ ი თ -
ხ ვ ე ლ ი, სა ყ დ ა რ თ ა და ე კ ლ ე ს ი ა თ ა, მ ლ დ ე ლ თ ა¹² და მ ო ნ ა ზ ო ნ -
თ ა კ ე თ ი ლ ის მ ყ ო ფ ე ლ ი, შ ე მ წ ი რ ვ ე ლ ი ს ო ფ ე ლ თ ა და ა გ ა რ ა კ თ ა.
დ ი დ ე ბ უ ლ თ ა სა მ ე ფ ო ს ა მ ა თ ის ა თ ა და კ ა რ ს ა ზ ე და მ ყ ო ფ თ ა ტ კ ბ ი -
ლ ა დ მ ო უ ბ ა რ ი¹³, უ ხ უ ი და მ ზ ო მ ე ბ ე ლ ი. ვ ი თ ა რ გა ა ვ რ ც ე ლ ა და
ა ლ ა შ ე ნ ა¹⁴ სა მ ე ფ ო მ ის ი: ო დ ე ს დ ი დ მ ა ნ და ვ ი თ ტ ვ ი ლ ის ი ა ი ლ ო.
ჰ ე რ ე თ ი¹⁵ და კ ა ხ ე თ ი მ ო ი რ თ ო, ც ი ხ ე თ ა და ქ ა ლ ა ქ თ ა გა ნ კ ი დ ე
A 413 კ ა ც ი ა რ ს ა და¹⁶ ი ყ ო. ჰ ე რ ე თ ი¹⁷, ს ო მ ხ ი თ ი, ტ ა შ ი რ ი, ჯ ა ვ ა ხ ე თ ი,
ქ უ ე ნ ა ა რ ტ ა ნ ი და [ზ ე ნ ა] ა რ ტ ა ნ ი¹⁸ ა მ ა თ ს ა მ ე ფ ო ბ ა ს ა შ ი ნ ა ა შ ე ნ -
დ ე ს¹⁹, ტ ა ო ს ნ ა პ ი რ ნ ი [ც ა].
ო დ ე ს ჯ ე რ ა რ ა ი ყ ო მ ე ფ ე²⁰, დ ი დ მ ა ნ და ვ ი თ შ ა რ ვ ა ნ ს გა გ ზ ა ვ ნ ა
შ ვ ი ლ ი დ ე მ ე ტ რ ე და²¹ ქ მ ნ ა²² ო მ ნ ი და ბ რ ძ ო ლ ა ნ ი, რ ო მ ე ლ²³ ყ ო -
ვ ე ლ ნ ი მ ხ ე დ ვ ე ლ ნ ი მ ის ნ ი გა ნ ა კ უ ი რ ვ ნ ა და ა ლ ი ლ ო²⁴ ც ი ხ ე ქ უ ე ლ ა დ ო -

* ამ გვერდიდან მოყოლებული ეიდრე 239-ე გვერდამდე „B“ ლიტერით აღნიშნულია არა მ. ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრება“, არამედ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი № Q/207.

¹ რა < A. ² მეფობითაც A. ³ და < A. ⁴ დაუსრულებელსავე A. ⁵ სუფევისა A. ⁶ საუკუნოდ < A, საუკუნოდ და B. ⁷ სიცოცხლესა A. ⁸ მისა < A. ⁹ ძე მისი < A. ¹⁰ სატი B. ¹¹ გლახაკთ A. ¹² საყდართა ეკლესიათა მლდელთა B. ¹³ ტკბილად მოუბარი მყოფთა A. ¹⁴ აშენა A. ¹⁵ ერეთი A. ¹⁶ არსად A. ¹⁷ ერეთი AB. ¹⁸ ქუენარტანი და არტანი A, ქუეყანა არტანი და B. ¹⁹ აშენდა და A. ²⁰ არ მეფე იყო A. ²¹ შვილი დემეტრე და < A. ²² ქმნა B. ²³ რომელთა B. ²⁴ აიღო A.

რი^{1,2} აღივსო³ ალაფითა და ტყუითა⁴ ურიცხუითა, გააქცივნა სუქმანეთნი⁵. ოდეს სუქმანეთნი გააქცივნა დემეტრე, ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაათი⁶, თავნი⁷ ყოვლისა სპარსეთობისა დაჯოცნა და ამოსწყუიდა და⁸ აღავსნა საჭურჭლენი და ლაშქარნი მისნი.

5

ერთგულთა შემწყნარებელი იყო და⁹ შეცოდებულთა სამართლიანად მწურთელი¹⁰ ვინათგან არა სწორი არს ცოდვა მლდელისა და მვედრისა და¹¹ არცა ერისა და მდღელთ-მთავრისა; რომელმან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა ყოს, იგუმოს ფრიად. ყოვლითურთ ემსგავსა ძირსა კეთილსა დავითიანსა, ხესა ღმრთივ-დანერგულსა და ცხებულიანსა¹². წარვლო ცხორება და მიიწია სრულ-ქმნილი სიბერესა, შეიმოსა ჩოჯა და¹³ იკურთხა ცრემლითა¹⁴ სქემა¹⁵ და მას უკანის¹⁶ დაყო წელიწადი ერთი და მოკუდა.

10

A 414

და¹⁷ დასუეს¹⁸ მეფედ ძე მისი დავით¹⁹. იმეფა ექუს თუე და მოკუდა.

15

შემდგომად მისსა²⁰ დაჯდა ძე მისივე გიორგი ქრონიკონსა²¹ სამას სამეოცდა²² ათხუთმეტსა²³.

ამასვე წელსა დემეტრე მეფე მოკუდა²⁴ და დაა²⁵ დემეტრესი თამარ, თიღუისა აღმაშენებელი, იგიცა შემონაზონებული გარდაიცვალა. და დაა²⁶ მისი კატა დედოფალი საბერძნეთს გათხოვილ იყო.

20

ამის დავითის შვილი და²⁷ გიორგის ძმის წული დემეტრე დარჩა და²⁸ ოდეს ორბელნი უკუადგეს გიორგი მეფესა, იგი თანა-უკუიტანეს²⁹ და³⁰ ლორეს შედგეს. მუნით გამოასხნა³¹ ორბელნი მეფემან და იპყრნა³² და დაჯოცნა. და³³ დემეტრე კლდე-

25

¹ ქელადორი B. ² + და B. ³ აივსო B. ⁴ ტყუითა და ალაფითა B. ⁵ სუქმეთნი A. ⁶ ოდეს სუქმანეთნი გააქცივნა დემეტრე ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაათი < B. ⁷ თავი AB. ⁸ და < A. ⁹ და < A. ¹⁰ მწურთელი A. ¹¹ და < A. ¹² ცხებულისანსა B. (შემდეგ „ს“ შუაში ამოფხეკილია). ¹³ და < B. ¹⁴ ცრემლითა < A. ¹⁵ სქემა < B. ¹⁶ და მას უკანის < A. ¹⁷ და < A. ¹⁸ დასუა A. ¹⁹ ძე მისი დავით მეფედ A; B-ში ამ სტრიქონის გასწვრივ კიდევ ერთ ურადს ხვახელით სწერია: დავით მ'ფე. ²⁰ მისა A. ²¹ ქრონიკონი იყო A, ქორანიკონსა B. ²² სამოცდა AB ²³ ხუთი თხუთმეტსა B. ²⁴ მოკუდა დემეტრე მეფე A. ²⁵ დაა A. ²⁶ დაა AB. ²⁷ და < A. ²⁸ და < A. ²⁹ თანა უკუიტანეს A, თანა უკუიტანეს B. ³⁰ და < A. ³¹ გამორჩეს A. ³² დაიპყრნა AB. ³³ და < A.

კართა დასუეს, უკანის¹ თ უ ა ლ ნ ი და ს წ უ ნ ე ს და² მოკუდა და მცხეთას დამარხეს.

A 415 დემეტრე მეფე ბელტის ციხეს მიიკვალა და გელათს წარიყვანეს მისგანვე კურთხეულსა ახალსა მონასტერსა. ქრონიკონი იყო სამას სამეოცდაათოთხმეტი³. დემეტრე აბულეთის ძესა, ივანეს, თავი მოჰკუეითა⁴ ჩხერეს მერეს მეოცსა წელიწადსა მეფობისა⁵ მისსა და მეტეხთა დადვა ფიცის არ გატეხისათვის. 5

ცხორ[ება გიორგი] მეფისა.

დაჯდა მეფედ გიორგი, უმაღლესი ყოველთა მეფეთასა, მძლე და მორჭმული მტერთა და შეცოდებულთათვის, კეთილად-მსახური ღმრთისა. საყდართა, ებისკოპოზთა, მეუდაბნოვეთა, მღდელთათვის კეთილის მყოფელი იყო და უკადრი შეცოდებისა დიდთა და ცოტათაგან, გლახაკთა და ქურივთათვის მოწყალე იყო და ერთგულთათვის უხუი და მზობეზელი იყო. 10 15

სპარსეთისა სულტანნი⁶, შორს მყოფნი და ახლოს მყოფნი, მეძღუნედ და მოხარკედ მისდა იყუნეს და ყოველნი სანაპირონი სამეფოსა მისისანი უშიშად ჰქონდეს⁷.

აილო ანისი, ადრითგან წანაღები თურქთა, ქრონიკონსა სამასოთხმეოცსა⁸. შეიპყრა სალდუზი, ამოსწყვიტა ყოველი ძალი მისი, მოაღებინა ძღუენი და საჭურჭლენი, რომელი არა აითუალვოდა. და აღივსნეს სამეფო და ლაშქარნი მისნი. 20

A 416 უშიშად ჰქონდეს⁹ განძას სულტანი¹⁰ და ხლათის სულტანი. [და შამისა, ჯაზირისა და არდოხისძე სალდუზი] გააქცივნა და დაჯოცნა¹¹. და მოვიდა ილდღუზი¹² დიდითა ლაშქრითა სპარსეთისათა¹³, დაარბია შავშეთი, კლარჯეთი და მავალის ჯარს (sic) ესრე დაჯოცნეს, რომელ მოამბე ერთიცა ვერ წავიდა. 25

¹ უკან A. ² და < A. ³ სამას სამოცდა თოთხმეტი A, სამას სამოცდა ოთხი B. ⁴ მოკუეთ A. ⁵ მეფობასა A. დემეტრე მეფის შესახები 4 - 8 სტრიქონში B-ში არ არის. შემდეგ B-ში გიორგი III მეფობის შესახები ცნობები იწყება, A-საგან განსხვავებული. ⁶ სპარსეთისა სურტანი A. ⁷ ქონდეს A. ⁸ ოთხმოცსა A. ⁹ ქონდეს A. ¹⁰ სურტანი A. ¹¹ ხლათის სულტანი გააქცივნა და აჯოცნა A. ¹² ილდღუზი A, ¹³ დიდითა სპარსეთითა დიდითა ლაშქრითა A.

აქა ორბელნი გადგეს¹; ოდეს ორბელნი გადგეს ქრონიკონი იყო სამას ოთხმოცდა² ჩუი დმეტი³.

და აფხაზეთი, სუანეთი და ყოველი სამოქალაქო აქუნდა დაწყნარებით. და ოვსთა და ყივჩაყთა რაოდენი⁴ ათასი კაცი უბრძანის, მოვიდიან, ეგრეთვე შარვანის სახლი.

5

და მოსცა ღმერთმან შვილი გუირგუინის ცოლსა თანა⁵ ბურდუხანს, მსგავსად აღთქმით შობილისა, ვითარ ანნას სამოელი, რომელისა მიერ გამოზრწყინდა სიმართლე და მრავალი მშუიდობა დღეთა მისთა. და იმეფა ოცდარვა წელი და მიიცვალა სტაგირს კახეთისასა, თუესა მარტსა ოცდამუიდას სამშაბათსა ვნებისასა და დამარხეს მცხეთას ჟამის სიმნელისაგან და მასვე წელსა გელათს წაიყვანეს.

10

ცხოვრება დიდისა მეფეთ - მეფისა თამარისი.

იქმნა ყოველთა მეფეთა შორის უდიდეს, სმინი და ბენიერი, ღმრთის-მოშიში, ტკბილი, სახიერი. და თავი ყოველთა კეთილთა ღმრთის-მოშიშება არს⁶; და სიმდაბლე. ეკლესიათა და მონაზონთა მოყუარე, გლახაკთა და მოჩივართ განმკითხველი.

15

საბერძნეთისა მთაწმიდისა, | იერუსალემისა⁸ და შავისა მთისა⁷ საყდარნი და ეკლესიანი რომელნიმე დარღუეულნი აღაშენნა, [რომელნიმე] მათითა საფასოთა დაიკვნნა ხარკისაგან უცხო თესლთასა. და თუით ჳელთაგან მისთა სთულისა სამსხუერპლოდ ღმრთისა და სიწმიდისა სამსახურებელად⁹ აკერვინებდა და ეგრე დასდებდეს ეკლესიათა იქი¹⁰ და აქა აღმოსავლეთისათაგა შინა.

20

ლოცვისა მოყუარე იყო დაუცადებელი: ვითარ მოწესემან უწინარეს ძილისა ლოცვა და ფსალმუნება გარდაიკადა.

25

ვაზირთა მისთა და ლაშქართა განურისხებელი, ღირსთათუის მშობლურთა წყალობათა მიმფენელი და [ეგზომ], რომელ მისსა სამეფოსა შინა ერთიცა მსახური არ გაპატიჯებულა, თუინიერ გუზან ტაოსკარელისაგან¹¹ კიდე: მას თუალნი დასწუნეს. გაღმა გასული სპარსეთს ზაქარია ასპანის (sic) ძემან შეიპყრა და დარბაზს¹² მოგუარეს.

30

¹ აქა ორბელნი გადგეს < A. ² ოთხმოცდა A. ³ თარიღის შემდეგ A. უმატებს: აქა ორბელნი გადგეს. ⁴ რაზდენი A. ⁵ ცოლსთან A. ⁶ არს < A. ⁷ იელუსალემისა A. ⁸ შავშეთისა A. ⁹ სამსახურად A. ¹⁰ იქი < A. ¹¹ ტაოს კარველისაგან A. ¹² დარბას A.

A 418 და რომელ მისა მეფობასა შინა სულტანნი გააქცივნეს¹, ქა-
ლაქნი და ციხენი აიხუნნეს², ესე არს: ათაბაგი განძისა გააქცი-
ეს, ქრონიკონი იყო [ოთხ]ას და რ[ვა]. აღივსო ტყუითა
და ალაფითა სამეფო მათი. მჭარგრძელმან ზაქარია მანდატურთ-
უხუცესმან და სპასალარმან, მისმან ძმამან ივანე ათაბაგმან აი-
ლეს დვინი³ მეცხრესა⁴ წელსა მეფობისა მისისასა, ქრონიკონი
იყო [ოთხ]ას ოცდაცამეტი.

მათვე აილეს გელაქუნი, ბიჯნისი⁵, ამბერდი და ბარგუმბატი⁶
ზემოთ ანისთ (SiC) და ვიდრე ხუაფრიდისა ჯიდამდის. არავის
ასმია, არცა ყოფილა სხუა ხელმწიფისა ყმა, ვითარ ესენი ერთ-
გულად მსახურებითა სვიანნი და გამარჯვებულსნი.

მოვიდა რუქნადინი⁷, და თანა ჰყუა ლაშქარი დიშუშკით და
ალაბით ამოღმა, წაღებად ამის სამეფოსა. მიეგებნეს ბასიანის ქუე-
ყანასა, გაიქციეს (sic), ჯოცეს და ამოსწყუიდეს. მოასხნნეს სულტან-
ნი⁸ და ამირანი ტყუედ ერზინკიელი⁹, შამელი და ბივრიტელი¹⁰,
საჭურჭლისა ზანდუკთა ოქროთა და მარგალიტითა სავსეთა, და
დროშათა სასულტანოთა¹¹ მრავალთა კარავთა, ვეცხლის ჭურჭელთა
და ოქროსათა სადა იყო სიმრავლე. აქლემითა, ჯორითა და
ცხენითა აღავს[ნ]ეს მინდორნი და ველნი. ქრონიკონი იყო [ოთხ]ას
ოცდაათხუთმეტი¹².

ამისსა შემდგომად აილეს კარი და ციხენი კარნიფორისა¹³
და ვანანდისნი და რაჭ[ს]ის პირის ციხენი და წინა ამისსა ხახული,
ოშკი¹⁴ და ბანა წაედ.

A 419 ამათ ესოდენტა¹⁵ ღმრთისა წყალობათა უფროსიცა ღმრთის-
მოშიშება მოემატებოდა. საყდართა | და მონასტერთა დალეწასა
ვერვინ იკადრებდა. ქარავანსა ვერვინ მარცუიდა¹⁶ ამერი და
იმერი, ძუელი სამეფო მათი აფხაზეთისა დაწყნარებით ჰქონდა, რო-
მელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავის- მოქმედი
აღარ იყო. თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კარსა ზედა მიიღის და¹⁷
დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან და ყივჩაყმან და
სუანმან ვერ იკადრიან პარვა. და იყო მდიდრად ესე სამეფო, რო-
მელ აზნაურის ყმანი მათთა პატრონთა სწორად იმოსებოდეს.

¹ სურტანი გაქცივეს A. ² აიხუნნეს A. ³ დივინი A. ⁴ მეორესა A. ⁵ ბინ-
ჯისი A. ⁶ ბარგუმბატი A. ⁷ მუქადინი A. ⁸ სურტანნი A. ⁹ ეზენკიელი A, ¹⁰ შამ-
ბელი და ბივრიტელი A. ¹¹ სასურტანოთა A. ¹² ას ოცდათხუთმეტი A. ¹³ კარნი-
ფოლისა A. ¹⁴ ხახილიოშკი A. ¹⁵ ესდენტა A. ¹⁶ ტურციდა A. ¹⁷ და < A.

16. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

- თამარის ქმარი დავით (ის ქმარი)¹ იყო ოვსთ მეფე, ტომი ბაგრატიონთა (sic), ჭაბუკი და ლომი და მისათხოვრებელი², ამათ ყოველთა განმარჯუებათა და ნაქმართა თანა-დამხუდარი და თუით-მქონელი, შემმართველი, მოლაშქრე მკუირცხლი.
- დალეწნეს სპარსეთისა ქალაქნი და მარანდი ამოსწყვიდეს და ერანის ქუეყანა. ესოდენად³ სიშორესა შინას მივიდენ, რომელ არცა თუ სახელი ქართველობისა ისმოდა. 5
- ორნი შვილნი მიეცნეს: გიორგი და რუსუდან. ამის გიორგის შობასა ზედა გაილაშქრა და აილო კარი: ესრე ჩნდა⁴ ბედნიერობა ამისი და თამარ მეფისა. 10
- A 420 და ასული მამის მისისა გიორგისი, რუსუდან დედოფალი, იყო ტკბილი და მოწყალე, ნუგეშინის-მცემელი და შემხუეწელი დაპირებულთა, და მზრდელი ჩუილთა და ობოლთა, რომელ ღირსნი მათგან ზრდისანი ნაშობთა მათთა წინაშე მიუსხმიდინან. კელთა მისთაგან ნაქმარი საყდართა და ეკლესიათა იგზავნებოდა. 15
- მოახლენი მათნი სულტანნი⁵ მოხარკედ დასხნა და სამეფო განუხეთქელად დაიცვა, ყოველნივე შეიტკბნა და მშუიდობა ყო ყოველთათუის. მეფობასა შინა დაყო ოცდასამი წელიწადი და აღვიდა წინაშე ღმრთისა, სადა იგი მკუიდრობენ წინასწარმეტყუელნი, და მამათ-მთავარნი, და მეფენი, თუესა იანვარსა თორმეტსა, დღესა ოთხშაბათსა, აგართა⁶; სომხითისათა, ქრონიკონსა ოთხას⁷ ოცდაშუიღსა, დამარხეს ახალსა მონასტერსა გელათს. 20
- ვაი იყო ჟამისა მისთუის რაოდენ⁸ ულხინებელი გლოვა, ტყეპა და თმათა ფხურა იქმნებოდა, ლმობიერებანი, სიტკბობანი, ღირსთათუის მშობლურნი ზრდანი და ბოძებანი. საჯმარ იყო გულის- 25
- A 421 კმის ყოფა მეცნიერთაგან, მოთქუმა ნუგეშინისმცემელთაგან. იგლოცა ყოველმან ამან სამეფომან ჟამსა ჯეროვანსა. დასუეს გიორგი მე მისი მეფედ მასვე წელიწადსა, რომლისა წელნიცა მმრავალ-ჟამეულ არიან და ცხორება მათი კეთილად წარმართებულ აქა ცვალებადსა თანა, მერმესაცა, დაუსრულებელსა. 30

¹ „ის ქმარ“ გადამწერს შეცდომით გაუმეორებია და თვითონვე წერტილოვან რკალში ჩასმით წაუშლია. ² მისათხოვრებელი A. ³ ესდენად A. ⁴ ჩუენდა A. ⁵ სურტანნი A. ⁶ აგართა A. ⁷ რავას A (განსხვავება წარმოსდგება „უ“ რიცხვნიშნის შეცდომით „ყ“-ად წაკითხულობისაგან). ⁸ რასდენ A.

ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა

ოდეს დაიბადა, ქრონიკონი იყო ოთხას¹ და ცამეტი.

მ რ ა ვ ა ლ არიან ჭირნი მართალთაღნი, იტყუის წინასწარმეტყუელი, და ყ[ო]ელისავე ბოროტისაგან იქსნნეს მოშიშნი მისნი. და კულად მოციქული: ჰი სიბრძნე სიმდიდრისა და სიბრძნისა ღმრთისა, ვითარ გამოუკულებელ არიან გზანი მისნი, ვინ ცნა გონება უფლისა, ანუ ვინ თანამზრახველ ეყო მას.

შემდგომად გარდაცვალებისა თამარ მეფეთ-მეფისა, წარიწირა სასოება ყოველმან ამან სამეფომან, გარნა ღმერთმან გუიანმან მრისხანებისათვის, და მოსწრაფემან² მოწყალებისათვის, მოსცა მშობელისავე მსგავსი მისგანვე შობისა ლაშა³. ათორმეტისა წლისა იყო⁴, ოდეს მეფედ⁵ დაჯდა ნერგი კეთილი, მოზარდი და ყუავილი ყოველთა ფერთაგან შემკობილი, ლომი ძალითა და უმანკო⁶ გონებითა,

A 422 თა, მოყუარული ყოველთა კაცთა დიდთა და [მცირეთა]⁷, მთავართა მათითა პატივითა, მონაზონთადა მღდელთა მათითა⁸ პატივითა, მშუიდი და განურისხებელი ბუნებითა, შუიდა სამეფოთა მეფე, მონისაცა ერთისა მათრაცისა არა მკრველი, მშუილდოსანი და ცხენოსანი, გულოვანი და შემმართებელი, რომელ მისითა მკლავითა ომნი დასხნა და გარდაიჭადა სიმცროსავე შინა სწორნი დავით პაპის-პაპისა მისისანი. ბედნიერი ლაშქრობითა, ბედნიერი ქუეყანისა ნაყოფთა მოსულისათვის, დაჭირებულთა განმკითხველი, ბჭე და მოსამართლე, და მხედვარი მეტად ჟამისა და ასაკისა მისისა.

და იყო სამეფო მისი დიდსა დაწყნარებასა შინა, და იყუნეს გამგედ და განმზრახად ყოველთა საქმეთა მისთა მისისავე მშობლისობითაგან (sic) მწარგრძელი ზ ა ქ ა რ ი ა მ ა ნ დ ა ტ უ რ თ - უ ხ უ ც ე ს ი და ა მ ი [რ] ს კ ა ს ა ლ ა რ ი და ი ვ ა ნ ე ათაბაგი, პირველსა⁹ მშობელმან მათმან დიდმან თამარ მეფეთ-მეფემან გაალაშქრებინა მისსა ბედსა ზედა და აიღო კარი. შემდგომად გაილაშქრა, წარვიდა და შევიდა დიდსა სპარსეთს, გატეხა არდაველი¹⁰, დალეუნა ციხე-ქალაქნი და აღავსო სამეფო ალაფითა.

A 423 ამისსა ჰემდგომად მოწუა¹¹ და მოარბივა ხლათისა ქუეყანა, შემოიხუეწა ხლა|თელი და ძლევა-შემოსილმან მას ზედა მისცნა ზა-

¹ რვაას A. (წარმოსდგება „უ“ რიცხვნიშნის შეცდომით „ყ“-ად წაკითხულობისაგან). ² მოსწრაფებისა A. ³ ლაშა A. ⁴ იყო < A. ⁵ მეფე A. ⁶ მანკო A. ⁷ მცირეთა < A. ⁸ მათით A, ⁹ პირველსა ზედა A, ¹⁰ არდეველი A. ¹¹ მიწუ A.

ვისა სიმტკიცენი მათგან შეუცოდებელობასა შინა წყალობისნი. და სხუა შემოიხუეწა კარნუ-ქალაქელი მოყურად და ერთგულად სახლისა მისისა, ჩადგა ბასიანს და მუნ ითამაშეს და გაისუენეს ერთგან. აილო კერროლი შალვა თორელმან მისითა ჳრმლითა და ომითა მისათხრობელითა, რომელ არა ყოფილა კაცთა შორის მისებრი ჳა-ბუკი და მეომარი. 5

მეფემან აილო ოროტი და ყოველნი ციხენი და მიმდგომნი მისნი ვიდრე ნახჳევანამდე და განმას კართამდის, აილო შანქორი¹.

და შემოვიდეს უცხო თესლნი ვინმე ლაშქარნი სომხითს და ჳერეთს², ევნო რამე მცირედი მათგანცა. შექცეულთა მიეწია გალის (sic) წყალთა ზედა და პირველი წყლულეზა მათგან იქმნა. შემდგომ³ მოხედვითა ღმრთისათა და ღმობიერ ქცევითა მეფისა გიორგისითა გააქცივნეს და ამოსწყუიდნეს⁴ გაქცეულნი. და⁵ მეორესა წელიწადსა კულადცა მომართეს და დადგეს ბარდავის ჳალასა. შეიყარა სამეფო მისი და მოირთნა კარნუ-ქალაქისა ლაშქარნი, დადგა ლომთა-გორსა და აგარათა შუა და ვიდრე ზედა მისულადმდე გაექცნეს, და გარდაიხუეწნეს, განვლეს დარუბანდისა გზა. 10 15

A 424

და ვიტყოდეთ ქებასა მისსა წანაშე ყოველთა კაცთა, არა ვტყუოდეთ, არცა გურცხუენოდის. ვითარ, იტყუის დავით მამა ღრთისა: იქმნნეს მშვილდ რვალისა მკლავნი მისნი და ექმნა შემწედ მაცხოვარება მისი. 20

ესრეთ წარმართებასა და ბედნიერობასა შინა მათსა, და⁶ მათი, რუსუდანი, ითხოვეს ხლათსა დასასმელად დიდმან სულტანმან⁸ მელიქმან, რომელსა ეგუიპტით ვიდრე ხლათამდის სპარსეთი ჳქონდა, და დაშალა მოწყალეზამან ღმრთისამან და არა ყო ესრე. 25

შემდგომად ამისსა დიდითა შემოხუეწითა სთხოვა შარვან-შაჳმან⁹. უქადეს და უბრძანეს მიცემისა პირი. გაგზავნა შარვანს ქართლი სა ერისთავი და თუით გიორგი მეფე ბაგავანს¹⁰ მივიდა გაკაზმად და მიცემად დისა მისისა და ათ დღე [დაყო], დრო იყო წასულისა მისისა. ხოლო ღმერთმან მოგუაგო¹¹ ჳატიჳად ცოდვათა ჩუენტა: მოკუდა გიორგი მეფე ბაგავანს¹² იანვარსა ათურამეტსა¹³, დღესა ოთხშაბათსა, ქრონიკონი იყო ოთხას¹⁴ | ორმ[ე]ოცდა ორი. 30

¹ ბანქორი A. ² ერეთს A. ³ შემდგომი A. ⁴ ამოსწყუიდნეს და A. ⁵ და < A. ⁶ კულაცა A. ⁷ დაა A. ⁸ სურტანმან A. ⁹ შარვაშე A. ¹⁰ შაგვანს A. ¹¹ მოგუაგო ღმერთმან A. ¹² შაგავანს A. ¹³ თურამეტსა A. ¹⁴ რვაას A.

და იქმნეს საშინელნი ტკვილნი, ცრემლთა წილ გულითა სისხლის დენანი, წარწირვანი დარჩომისა და სიცოცხლისა თანააღ-
ზრდილთა და მომკსენებელთა კეთილთა და სიამოვნეთა მისთანი,
ტკვილნი, და ნაცრისა თავსა სხმანი ვაზირთა და დიდებულთა და
ყოვლისა სამეფოსაგან და თუით მისისა გამზრდელისა ივანე ათა-
ზაგისაგან. 5

ღმერთმან¹, რომელი მდიდარ არს მოწყალებითა და მიუწ-
დომელ ძლიერებითა, მოხედნა და არა გაწირა ესე სამეფო, რი-
სხვასა შინა წყალობით მოიკსენა¹: ესრე ღმრთისა ნებითა დარჩო-
მილი ამასვე სამეფოსა შინა რ უ ს უ დ ა ნ დასუეს მეფედ მასვე წე-
ლიწადსა, უკეთუმცა ღმერთსა წარწყმედისაგან არა ღავეცვენით,
აღარ საგონებელ იყო სიცოცხლესა² ტკვილისაგან მმისა მისისა. 10

წაიყვანეს მაშინვე გელათს, დამარხეს საფლავსა მამისა მისი-
სასა. და არა დარჩა ცოლსა თანა გუირგუინისა შვილი. 15

ხოლო ღმერთმან ყოვლისა სახიერებისამან, რომელი არა გან-
სწირავს მოშიშთა მისთა, დაიცავნ სამეფო ესე და მეფე ჩუენი
ღმრთივ-გუირგუინოსანი რუსუდან და ყავნ ნაყოფი მისი ჩუენდა სა-
ლხინებელად თესლითი-თესლადმდე და მიეცინ სიმრავლე წელიწად-
თა, შემდგომად უწინარესი და სასუფეველი ცათა.

¹ ღმერთმან-მოიკსენა A-ში ამ ადგილას კი არ არის, არამედ იგი მოსდევს სიტყვას „მისისა“ 244 გვერდის 32-ე სტრიქონში. ² საგონი სიცოცხლისა A.

საკუთარ სახელთა საძიებელი

საკუთარ სახელთა საძიებელი

- აბაზას ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) 184^{10,16}
- აბაზოკი, ანბაზუკი (ოვსთა მეფე) 27²⁷, 28²⁸.
- აბაშა (მდინარე) 151³²
- აბაშეთი 133^{11,16}
- აბაშნი 90¹⁷, 121³⁵, 127⁹, 133^{11 17,20}, 151²⁷
- აბდალ-მელიქი 149¹⁵
- აბეხორა იხ. აბეშურა.
- აბელი (ბიბლ.) 109¹⁴.
- აბეშურა, აბეზორა (ასული ასფაგურ მეფისა, ცოლი მირიანისა) 40⁸, მისი გარ. დაცვალება 41²¹.
- აბიათარ მღვდელი (ურია, მირიან მეფის დროს) 58¹¹, 62¹⁴, 74²¹; თქმული აბიათარ მღვდელისა 58²⁴⁻⁵⁹³⁰, 59³¹⁻⁶⁶²³; მისი ასულია სიღონია 61²⁸, 62⁹, 64⁶; აბიათარ-ახალი პავლე 62¹⁰, 64⁶; მისი აღწერილია ცხორება და მოქცევა ქართლისა 236⁶.
- აბიბაქარ (აბობიქარ) აგარიანი (ხალიფა) 147³³, 148².
- აბიბოს ნეკრესელი 80²⁶, 147²⁶.
- აბობიქარ (აბობაქარ) აგარიანი (ხალიფა) 147³³, 148².
- აბორნია იხ. ამორნია.
- აბოცი, ამოტი 5¹⁷, 17²⁵, 84²⁵ («ვიდრე თავამდე ამოტისა») 153³⁰ («ტამირს და ამოტს»), 164^{15,17}; აბოცისა გზა 29³⁶.
1. აბულასვარი: მის ძეს მანუჩას გადასცა სულტანმა ანისი 191³¹.
 2. აბულასვარი, ბულასვარი (მანუჩას ძე): მას წაართვა ანისი დავით აღმაშენებელმა 220²⁰.
- აბულაბაზი, აბულბასი (სომეხთა ერისთავი) 163²².
- აბულალი (ჰერეთის მთავარი) 176¹⁶.
- აბულეთი 210²⁰; აბულეთის ძე ივანე 230⁵.
- აბულ-კახიმი (ამირა აგარიანი) 166^{2;8}; მან მოაოხრა ქართლი და სამცხე 166^{21,23}.
- აბუსაჯი: აბულ-კასიმ ძე აბუსაჯისი 166^{2,8}.
1. აბუსერი: ივანე ერისთავი აბუსერი (პატრონი არტანუჯისა) 188⁷.
 2. აბუსერი: ერისთავი არტანუჯისა და ხიხათა და ციხის ჯურისა და აწყურისა ციხისა პატრონი) 187^{7,20,29}; გრიგოლ, ძე აბუსერისა 188¹⁶.
- აბუხუასრო, აბუხოსრო: «რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნძთა ზედა» 155^{13,30}.
1. აბრამი (ბიბლ.) 151²².
 2. აბრამი, აბრაამი (ობრაჰიმი, ამირა ტფილისისა) 164⁷.
- აგადონი იხ. არდამი.
- აგარაკი (საეპისკოპოზო, «ხუნანის გამართებით») 135³⁴.
- აგარანი, აგარნი 195²⁴, 196^{5,6}, 210¹⁴, 212^{29,242}²²; 244¹⁷.
- აგარი (ბიბლ.) 151²².

- აგარიანი 151¹⁹; აგარიანი აბიზაქარ 148²; აგარიანი ამარა 149¹³ (მურვან ყრუ), 161²¹ (ხუასრო), 166¹ (აბულ-კასიმი).
- აგარიანნი 148⁶, 151⁷, 152¹⁵, 161¹¹.
- აგრუა იხ. გრუი.
- ადანი (მეთექვსმეტე მეფე. ძე ფარსმან II ქველისა) 34^{2,4}.
- ადარბადაგანი. ადარბადგანი, ადრბადაგანი. არდ)რაბადგანი, არდაბადაგანი, ადარბაგანი, ადარბადაგი, ადარგადგა 32³, 9²⁶, 10⁴, 11¹⁰, 42²⁸, 89²⁴, 90¹⁹, 104²⁵, 116²⁴, 143²⁸, 168⁹.
- ადარი, ადარიმა იხ. არდამი.
1. ადარნასე (ძე ბაკურისი, მთავარი ქართლისა) 146¹⁴, 147^{8,12}, 158¹²; «ყოველი ქართლი დაიპყრ» 146^{30,32}; მან დაასრულა «ეკლესია ჯუარის პატიოსნისა და სიონი ტფილისისა» 147⁴; მისი გარდაცვალება 147¹³.
 2. ადარნასე (ერისთავი სამშვილდისა) 118²², 125³³, 137¹¹.
 3. ადარნასე (მმისწული ადარნასე ბრმისა) 154³².
 4. ადარნასე (აფხაზთა მეფის იოვანეს ძე) 164¹⁷; მისი ცოლია ასული გუარამ ამოტის ძისა 164²⁶; მისი გამეფება 164²⁸; იგი მოკლა ბაგრატმა, დემეტრეს ძემ 165¹⁵.
 5. ადარნასე (ძე დავითისი) 165²⁰.
 6. ადარნასე, ძმელი (ძელელი) მთავარი 171¹⁶.
 7. ადარნასეს (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 192⁴.
 8. ადარნასე ადარნასიანი (ქართლის ერისთავი) 153³¹.
 9. ადარნასე ბაგრატონიანი 161³²; მისი ასულია ლატავრი 161¹⁶; მისი ხარდაცვალება 162¹.
 10. ადარნასე ბრმა, ადარნასე ბრმა 154³³, 155²⁰.
 11. ადარნასე პატრიკი, ადარნესე პატრიკი 167⁷.
- ადერკი, ადრეკი, ადორკი (ძე ქართამისი, ასულის წული ბარტამ მეფისა) 23³³, 24¹¹, 24²¹, 25^{3,5,10,19,21}, 26^{22,28 279}; « ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი » 25²²; (მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი. 26¹¹; მის დროს «იშოვიდეს... ანდრია და სიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს» 26^{13,17,20}; მის დროს «კუართი უფლისა წილითა სუდა მცხეთელთა» 60^{31,613,4,8}; ჰყავდა ორი შვილი - ბარტამი და ქართამი 26³⁰; ადერკის გარდაცვალება 26³⁵.
- აერნი იხ. ჰერნი.
- ავჭალა, ჰავჭალა 206¹⁸; ავჭალისა დელენი 224⁹.
- აზნაურნი (აზონისაგან ფარნავაზის მხარეზე გადმოსული მხედარნი) 18^{27,1924}.
- აზონი, აზნო, აზოვი, აზოვენი, აზონა, აზნი (ძე იარდოსისი, პატრიარქი) 1229,133 14^{10,22,23,25,27,29}, 16^{4,12,14 173}; აზონ პატრიკი 123²; ალექსანდრემ დასტოვა აზონი ქართლის ერისთავად 13^{1,1531}; აზონმა მოარღვია ზღუდენი ქალაქ მცხეთას 13¹⁰; ათასი მხედარი ბერძენი გადაუდგა აზონს და მოვიდნენ ფარნავაზთან 16¹⁷, 18²⁴; მათ უწოდა ფარნავაზმა აზნაურნი 18²⁷; ყოველნი ქართველნი გადაუდგნენ აზონს 16¹⁸; აზონი გამაგრდა კლარჯეთში 16²⁰; მოიყვანა ჯარები საბერძნეთიდან 16²⁹; აზონი მოკლეს 17⁴.
- აზორკი იხ. არზოკი.
- ათინა 209³², 230²¹.
- თრაქა შარალანის ძე (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშ. სიმამრი) 213^{27,30}, 214¹⁰.

აინინა (კერპი): საურმაგმა «შექმწა ორნი კერპნი, აინინა და დანა» 19⁸⁴.

აის ძე იხ. ალი.

ალაბი, ჰალაბი, ჰლაბი 217⁸ («დამასკოთ და ალაბითგან ამოღმართ»), 241¹³
(«დიმუშკით და ალაბით ამოღმა»).

ალავერდელი იხ. ბყდიელ-ალავერდელი.

ალავერდი: ალავერდისა წმ. გიორგი 167¹⁰, ალავერდი მოოხრებული
იყო 236¹¹.

ალაზანი 217,20,22; მცირე ალაზანი 217,20 ორივე ალაზანი 222.

1. ალექსანდრე (მაკედონელი) 11^{26,29,28}, 12^{1,17}, 13^{3,7}, 26²³, 119¹⁹ 148¹⁸, შენ, 113¹⁴, 218¹⁹, 231²⁰; ალექსანდრეს შემოსვლა ქართლში 112⁴⁵, 12²⁵; მოაო-
ხრა ქართლის ციხე-ქალაქები 18¹⁰; მისი მოსვლისას ქართლში მცხეთელი
მამასახლისი იყო სამარი 14¹⁵; ალექსანდრემ მოკლა ფარნავაზის მამა 14¹⁷;
ალექსანდრე წავიდა ქართლიდან 13⁹, 18²⁸; «ალექს.ანდრეს მეფობითგან
ესე ყოველნი მეფენი... იყვნეს კერპთმსახურნი» 36²⁷, 13⁸; მან ააშენა ალექ-
სანდრია 13²⁰; მოკვდა ალექსანდრიაში 13²³; მისი მძლეობაში და სიმხნე-
ნი აღწერა არისტოვლემ 218¹⁴; მის სპათა შორის მოისრობაში განთქ-
მული იყო მოსამახოს ებრაელი 223¹⁷. ალექსანდრე მაკედონელი და და-
ვით აღმაშენებელი 215^{7,13}, 231²⁶; დავითი-მეორე ალექსანდრეა 213¹⁹;
დავითი-ახალი ალექსანდრეა 215¹⁰.

2. ალექსანდრე (კახთა მეფე, 147⁶ წლიდან) 236^{9,27}.

ალექსანდრია (ქალაქი) 13^{20,23}, 14².

ალექსანდრიელი (ალექსანდრელი B, ალექსანდრე M) 218¹⁹.

ალექსანდრობითგან 119¹⁹.

ალექსი, ალექსი კომნინოსი (ბერძენთ მეფე) 212³¹.

- 1. ალი აი, იაი, იაია (ამირა ჯაფარის მამა) 166⁹, 135¹

- 2. ალი იხ. იაჰია შუაბის ძე.

ალფარსლანი იხ. არფასარანი.

ალხაზი სარანგი 195^{26,29}, 198³¹, 199¹.

ამადი აჰმადი (თურქთა ამირა) 200²³.

ამაზასპი იხ. 2. ამზახპი.

ამაზერი იხ. არმაზელი.

ამაზსა იხ. I იხ. ამაზსპი.

ამა-მომლი ეშმი 149¹⁴ იხ. ეშმი.

ამბარვეზი ქასრე იხ. 2. კასოე ამბარვეზი.

ამბერდი 186⁷, 211⁸.

ამზაერი იხ. არმაზელი.

ამზასპანი (ყრმა სეფე-წული) 71³⁵.

1. ამზასპი, ამაზსა (არმაზის მეფე, არზოკის შვილი) 31¹².

2. ამზასპი, ამაზასპი (მეთვრამეტე მეფე, ძე ფარსმან III-ისა) 34^{9,12,15,20,24,26,28},

34^{33,35,36,354,8,25,29,30}, 35^{4,8,25,29,30}; 36^{1,3,5}; მისი დისწულია რევი 36⁸.

3. ამზასპი ტაროვნელი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁷.

ამზაჰერი იხ. არმაზელი

1. ანა იხ. ანნ.

2. ანა დედოფალი (კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლე) 236^{9,28}.

3. ანა მღდელი (ბიბლ.) 60¹⁴.

ანაკერტი (მდინარე): «მიერთვის მტკუარსა» 142¹³.

- ანაკი, ანკე (წარჩინებული მთავარი, სომეხთა განმანათლებელის გრიგოლის ნამა) 37^{17,24,30,31}, 38^{1,19}.
- ანაკოფია («თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა») 183³⁰, 184⁴, 186^{10,13}, 199¹²; ანაკოფისა ციხე 149³³.
- ანამორი («მწიგნობართა-უხუცესი ლიპარიტისა») 190¹⁷.
- ანასტო, ანასტოს, ანასტასიოს ანასტასია (მეფის სამოხის მცველის ცოლი, წმ, ნინოს ცხ.) 57^{15,19}.
- ანბაზუკი, აბაზოკი (ოვსთა მეფე) 27^{27,2829}.
- ანდრია (მოციქული) 26²¹: ადერკის მეფობაში მოვიდა აფხაზეთსა და ეგრისში 26¹⁴; მან მოაქცია მეგრელნი 26¹⁶.
- ანელნი 1887: ანელთა თავადნი 220¹⁴.
- ანისი, ანი 186⁷, 187⁷, 189⁸; ანისის ცხრა ციხე 186⁷; ანისისა კარი 187⁹; ნია-ნია გაიქცა ანისს 190⁶; ნიანია მოკვდა ანისში 190²⁰: ანისი აიღო სულ-ტანმა ალფარსლანმა 191^{28,30}; ანისი აიღო დავით აღმაშენებელმა 220^{19,20}, 221³, და «ანისისა მცველად დაუტევნა მესხნი» 220¹⁹
- ანისი აიღო გიორგი III -მ, «ადრითგან წანაღები თურქთ». 239¹⁹ ზაქარია და ივანე მხარგრძელებმა «აიღეს გულაქუნი, ბიჯნისს ამბერდი და ბარგუშატი ზემოთ ანისთ» 241⁹.
- ანკა იხ. ანაკი.
- ანნა (ბიბლ., სამოელის დედა) 240⁷.
- ანტიოქელი: ანტიოქელი პატრიარქი 135¹⁶.
- ანტიოქია 13²⁸, 58²⁸, 126^{20,23}, 188²², 135⁸; ანტიოქიაში გაემგზავრა პეტრე მღვდელი 135^{2,3}; ანტიოქელმა პატრიარქმა აკურთხა პეტრე კათალიკოზად 135¹⁶; ფრანგებმა აიღეს იერუსალემი და ანტიოქია 206¹⁴.
- ანტიოქის მეფობა 21³.
- ანტიოქოზი, ანტიოქოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთს-ტომთაგანი, ასურასტანის მეფე) 13²⁶, 162⁴²⁶, 18¹⁷; ერისთავნი ანტიოქოზისნი 16³³.
- ანტონი დიდი 226¹¹.
- ანუშარვანი, ანუშირვანი (ქასრე ანუშარვას სასანიანი; სპარსეთის მეფე, მამა მირიანისა) 36³⁰, 37^{15,11,12,13,30}, 38¹²², 39^{28,29}; მისმა შვილმა მირიანმა შეირთო ქართველთა მეფის ასფაგურის ასული, აბეშურა 39¹⁶, 40^{9,19}; მისი გარდაცვალება 42⁸.
- ანჩელი, არჩელი: ეზრა ანჩელი და სხუანი აზნაურთა 183³.
- ანძანძორა, ანძიანძორი, ანძორეთი (ქალაქი) 17⁶, 105²⁴, 106⁵ («სადა ... არს საფლავი დიდისა გრიგოლი მოძღურისა»).
- აჟღალანი, აჟღალან ბრძენი (სპარსთა მეფე) 26^{27,28}; მეფენი აჟღალანიანი 36³¹.
- არაბეთი 209¹⁸ 217²⁹; არაბეთისა მეფე დურბეზი 217⁴. იხ. აგრეთვე I. არაბია.
1. არაბია (არაბეთი) 147³² («ყოველი არაბია და იამანიით»), 162^{19,27}.
 2. არაბია (შირვანში) 216²⁸; «შევიდა შარვანს... არაბია-ლიქათათ ვიდრე ქურდავანამდი» 216³.
- არაბნი 22²³, 162²⁷ («ხალილ არაბი», 2185 (v I. არანთა), 225²⁹.
- არაბული 217³³.
- არაგვეთი ის. არგვეთი.
- არაგვი, არაგუი 4²⁸, 5¹⁹ შენ., 5^{21,29,30}, 6^{11,12}, 10³⁰, 17^{21,32}, 34²⁵, 69³⁵, 76¹⁷, 121²¹, 138³⁰, 147²⁷, 171¹, 194²⁶; ქართლისა არაგუი 99⁴; ოვსეთისა არაგუი 99⁴.

არაგუის-კირი (დარიალი) 7²³ («არაგუის-კარი. რომელ არს დარიალს»), 90¹¹
(«აღაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა მცხეთას, კართა ზედა არა-
გუისათა»).

არადეთი 195¹⁵.

1. არარატი (მთა) 1¹³; 211²; ქვეყანა არარატისა 11^{7,28}; ქალაქნი არარატისა
და მასისანი 7¹⁹

2. არარატი, არატი (ქალაქი) 38¹¹.

არატი იხ. 2. არარატი.

არახსი 2¹⁵. იხ. აგრეთვე რაკსი.

არბაკი იხ. არშაკი.

არბაკუნიათნი იხ. არშაკუნიათნი.

არბილით-ჟაით 216⁹. იხ. 2. არაბია.

არგვეთი, არგუეთი. არაგუეთი, არაგვითი 153¹⁸, 175²⁹, 193³, 201¹⁴; მამული
არგუეთისა 190^{25,32}.

არდაბადაგანი იხ. ადარბადაგანი.

არდაველი, არდაველი 243³⁰

არდამი, ადარიმა, ადარი, აგადონი (ქართლის ერისთავი. ნებროთის ნათესავი)
81^{8,28,31}; მან აქმენა ქალაქი დარუბანდი 8²²: მოზღუდა მცხეთა და არ-
მაზი 82^{3,26}.

არდაშირი (სპარსეთის მეფეთა ზედწოდება) ; 36³¹ «ბაამან (ბარამ), რომელი იც-
ნობების არდაშირობით» 11¹⁶; «ქასრე არდაშირისა სასანიანისა» 40¹⁶.

არდოხისძე სალდუხი 239^{20,24}.

არდული (სპასალარ ელღაზის მამა) 217⁶.

არევ სივნილი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁷.

არევმანელი ფადლაი (კახთა ქორეპისკოპოზი) 165⁵. იხ. I. ფადლა.

არვანდი, იარვანდი (დიდი მეფე სომხითისა) 27^{12,23,24}.

არზოკი. აზორკი, არზუკი, არძუკი, არბოლი (ქართლის მეფე, ფარსმან I არმა-
ზელის ძე) 27^{21,26}, 28³¹, 29^{18,30}; მისი გარდაცვალება 31⁸.

არისტოვული (ალექსანდრე მაკედონელის ისტორიკოსი) 218¹⁰ («ვიტყუი უკუე
უმიროზს, არისტოვლის ელინთა»).

არისტოტელი 218¹⁰ შენ.

არიში (ჰერეთში) 167⁹.

არიშიანი (ჰერეთის დიდებულთ) 208².

არისის ძე, არსის ძე, არშის ძე 169²¹. იხ. არსის ძე.

1. არმაზელი, არმაზაელი, ამზაერი, ამზაჰერი, ამზაერი (ქართლის მეფე, კაოს ძე)
272^{1,25}, 2918^{24,26}; მისი გარდაცვალება 31⁸.

2. არმაზელი ფარსმანი (ქათალის მეფე. ქართამის ძე) 271³. იხ. ფარსმან I.

3. არმაზელი ფარსმან ქველი (ქართლის მეფე. ამზასპის ძე) 31^{13,17,18,19,20,22}.

იხ. ფარსმან II ქველი არმაზელი,

არაზელნი მუფენი 27¹⁰. ყუი,

1. არმაზი (მთა) 4²⁹, 8²⁷, 13¹³, 69³².

2. არმაზი (ციხე, ქალაქი) 5^{10,28}, 6¹³, 8²⁶, 13¹², 27^{8,20}, 31^{12,13}, 105³,
121^{19,20}, 138²⁸, 145²⁰.

3. არმაზი (= ფარნავაზი) 18¹² («ფარნავაზ სპარსულად არვაზ ერქუა»).

4. არმაზი(კერპი, ქართველთა ღმერთი) 18^{11,19,13}. 19²⁴, 54^{10,21,23,553},
65^{6,15,19,21}.

არსენი იყალთოველი (ქართველი მეცნიერი) 230₂ (დავით აღმაშენებელმა «მოუ-
წოდა... არსენი იყალთოველსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და
ქართველთა ენათასა»).

არსის ძე, არისის ძე, არშის ძე: ივანე 169²¹, ხანხუა 169²³ ხანხუა 169^{23,26}.

არსიანი 17³⁰; ტასისკარიდან ვიდრე არსიანთამდის 17²⁰; ზდლითგან არსიან-
თამდე 86²⁸, 119¹⁵.

არტაბანი, არტაშანი (მეფე სომეხთა) 27²⁴, 30^{2,16}, 31⁴.

არტაგი (არშაკის ძე, მეფე ქართველთა) 22^{10,14,17}.

1. არტავაზი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 30²⁹.

2. არტავაზი იხ. არტვაზი.

არამნი, არტა 'ნი 17²⁷, 27¹⁴, 31⁶, 135²⁸, 155⁴, 161³³, 161¹⁵, 179^{16,22} 190¹⁰; ქა-

ლაქი არტანისა 68; ნაქალაქევი არტანისა 163⁴; არტანისა ქუეყანა 188²²;
არტა 'ნისა ციხენი 199¹⁴; ქუენა არტანი და ზენა არტანი 237²⁰; «ქუეყანა,
რომელი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა» 180²⁷.

არტანუჯი (ციხე) 119^{29,30}; 190¹⁶; არტანუჯის ციხე ააშენა არტვაზმა 119³⁵;
არტანუჯის ერისთავი იოვანე აბუსერი 183⁶; აბუსერი, ერისთავი არტა-
ნუჯისა 187⁷; გრიგოლ, ერისთავი არტანუჯისა 188^{8,16}; არტანუჯი და-
წვეს თურქებმა 201¹⁷.

არტაშანი, არტაბანი (მეფე სომეხთა) 27²⁴, 30^{2,10,314}.

არტვაზი (ძე საურმაგ სპასპეტისა); იგი ვახტანგ გორგასალის ძუძუსმტეა 102²⁵,
119²⁰; ვახტანგმა დაადგინა ის არტანუჯის ერისთავად 119²⁹; არტვაზო
ააშენა არტანუჯის ციხე 119^{33,34}; არტვასი-კლარჯეთის ერისთავია
126^{6,11,1424}, 128^{27,33}, 139²⁵.

არფასარან სულტანი (ალფარსლანი, სპარსეთის მეფე) 191⁸; ილაშქრა საქარ-
თველოში ბაგრატ IV-ის დროს 191^{9,16,28}; ბაგრატს სთხოვა დისწული
ცოლად 191^{26,32}, 192¹⁶; სულტანმა აიღო ანისი 191²⁸; შემოიჭრა ჰერეთ-
ში 192^{17,24}; კახეთის მეფე ახსართანი მიემხრო სულტანს 192^{26,28}; შემო-
ვიდა ქართლში 288 ქრონიკონს 192³⁴, 193^{14,27}, 196³; ბაგრატს მოსთხოვა
ხარკი 193¹⁷; სულტანი წავიდა თავის კომანაში 193^{14,32}; შუამდგომლობს
ბაგრატთან ფადლონის გაშვებისათვის 195^{20,27}, 196³; სულტანისა და ბა-
გრატის ურთიერთდამოკიდებულება 196^{24,28}; სულტანის მოკვლა ვინმე
ბერი თურქის მიერ 197^{12,17}.

არფიმო იხ. I აფრიდონე.

არყის-ციხე 188^{10,13}.

1. არშაკი, არბაკი (მეფე სომხითსა) 21^{4,5}.

2. არშაკი, არბაკი (სომეხთა მეფის ძე, ქართლის მეფე ფარნაჯომის შემდეგ)
211^{8,21,226}; მისი გარდაცვალება 22¹⁰.

3. არშაკი, არბაკი (მირიანის ძე, ქართველთა მეფე): 24^{7,8,17,18,21,25}, 25^{8,5}; გუირ-
გინი არშაკისი 25²¹.

არშაკუნიაწი, არშაკონიანნი. არბაკუნიაწი, არგაკონიანნი (მკვიდრნი სომხი-
თისანი) 24^{5,39,18,33}, 106²²; მირიანის ძე არშაკი იყო «დედით არშაკუ-
ნიანი და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი» 24⁷.

არჩელი, ანჩელი: ეზრა არჩელი და სხუანი აზნაურნი 18³³.

არჩილ I (თრდატის ძე, ქართველთა მეფე) 89^{21,24,25}, 91^{23,28}; მისი გამეფება
89¹⁴; მისი ცოლია მათჳო ბერძნის ქალი 89¹⁵. არჩილმა ააშენა ეკლე-
სია სტეფან-წმიდისა 90⁹; მისი ძეა მირდატი 90^{12,28}; რძლად მოიყვანა

- ბარზაბოდის ასული 91⁹; ეპისკოპოზად დასვა მოზიდან სპარსი 91^{25,28};
მისი გარდაცვალება 92⁴.
- არჩილ II (სტეფანოზის ძე, ქართლის მეფე) 148³², 149^{4,12}, 150^{3,8}, 151^{6,1525,8},
153²⁶, 154^{4,8,24}, 155^{3,22}; არჩილი სტეფანოზის უმცროსი ძეა 149³, 153²,
158¹⁴; იგი ადარნასე მეფის შვილიშვილია 158¹²; არჩილი დაემკვიდრა
ეგრისში 154^{25,29}; არჩილი მოვიდა კახეთში და შეირთო ასული გუარამ
კურაპალატისა 155^{5,7,20}; არჩილს ჰყავდა ორი ძე: ჯუანშერი და იოვანე
156²; არჩილის წამება 157 - 159; მისი გარდაცვალება 159¹¹, 160²; და-
მარხეს ნოკტორას 159²³; არჩილის წამება აღწერა ლეოხტი მრთელმა 1564.
- არძუკი (ქართველთა მეფე) იხ. არზოკი.
- არჯევან ლოლას ძე 182²⁴.
- ასა, ასამი (გრიგოლის ძე, ჰერეთის მთავარი) 212¹⁵.
- ასიანი: კარმიფორ-ასიანი 199¹⁶.
- ასიმ,ი, ჭიჭნომ ასიმი (ნათესავი მიჰმადისი) 157¹⁶, 158^{9,13,10,34}, 159^{2,8}; მოაოხ-
რა ქართლი 157⁴; თავი მოჰკვეთა წმ. არჩილს 159¹¹.
- ასისფორი 161³³, 201¹³.
- ასკალანა, ასკლნა 198¹⁰.
- ასპანელი 141⁵ (ფარნავაზი «იყო მამულად ქართლელი... და დედულად სპარსი
ასპანელი»). შდ. ასპანი.
- ასპანი 142²⁹ (ფარნავაზის დედის სამშობლო) 14³¹, 15⁷; გიორგი II წავიდა ას-
პანს სულტანთან 202²⁸.
- ასპანის ძე ზაქარია 240³⁰.
- ასპურაგანი, ასპურაგენი, ასფურაგანი, ასფურანგი, ასფურაგენი 143¹, 166⁵, 169⁶.
- ასპურგნელი ჯუანშერი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁷.
- ასურასტანელი: ასურასტანელთა მეფე 21².
- ასურასტანი, ასუროსტანი 13²⁰, 16²⁴, 18¹⁷, 20¹.
- ასურებრივი ენა 108².
- ასურეთი, ასური 10²⁴, 11¹⁸, 226³¹.
- ასური (ასურეთი) 10²⁴.
- ასურნი 24¹⁴.
- ასუროსტანი 13²⁰. იხ. ასურასტანი.
- ასურული: ასურული ენა 11²¹; 108² («პირველი ენა ასურებრივი იყო»), ასუ-
რული ჯორი 217³⁸.
- ასფაგური. ასფაგორი, აფსაგური (მირდატის ძე. ქართველთა მეფე) 36²⁶, 37²,
38²⁸, 39³²; ის იყო უკანასკნელი მეფე ფარნავაზიანთა ნათესავისა 36²⁸;
მას ჰყავდა ასული აბეშურა 38³⁰, 39¹⁷, 40⁸.
- ასფურაგანი იხ. ასპურაგანი.
- ატენი 169¹¹, 174²⁸ («ციხე ატენისა»), 185^{28,30}
1. აფრიდონი, არფიმო (ნათესავი ნებროთისი) 8^{11,14}; მან გამოგზავნა თავისი
ერისთავი არდამი ქაოთლში 8¹⁷; ძენი აფრიდონისნი 8^{28,32}.
 2. აფრიდონუ, ფრიდონი 216⁵.
- აფრიკითი 231¹⁰.
- აფროდიტოსი. აფროდიდოსი, აფროდისტოსი, აფროდიტა (კერპი, ღმერთქალი
აფროდიტე) 36¹⁰.
- აფშილეთი, აფშელეთი, აფშლეეთი 149³² («ქალაქი აფხაზეთისა და აფშლეეთისა
ცხუმი»).

- აფხაზეთი 94²³, 103^{6,21,25}, 119²⁴, 149²⁵, 161^{27,29}, 165^{15,16} 167¹⁵, 168³², 170^{5,28}, 172^{10,16}, 173^{4,28,33}, 174^{24,25}, 175^{24,31}, 177³⁵, 186¹⁰, 188⁶, 189¹⁹, 193¹⁸, 196^{4,14}, 201³, 203¹⁶, 210¹⁷, 215²¹, 216^{11,17}, 220²¹, 240⁸; აფხაზეთი საზღვრ-
ძნეთის საზღვარზეა 119¹⁷, 139²¹; აფხაზეთში მოვიდნენ ანდრია მოციქუ-
ლი და სიმონ კანანელი 261⁴; აფხაზეთისა დიდებულნი 196²²; აფხაზეთის
ერისთავი 152^{5,33}; აფხაზეთისა ლაშქარი 186¹⁴, 180²⁷, 176¹¹ («სპათა აფხა-
ზეთისათა»); აფხაზეთისა მეფენი 197^{27,81}, მეფე თევდოსი მწუხარე 173²⁸, ომში,
მეფე ბაგრატ მესამე 173²⁷, 174¹; აფხაზეთისა მეფობა 167²³; აფხაზეთისა
მთანი 166⁷; აფხაზეთისა სამეფო 231⁵, 241²⁷; აფხაზეთისა სპანი 176¹¹;
აფხაზეთისა ქალაქი ცხუმი 149³²; აფხაზეთისა ციხენი 103^{22,25}, 199¹³
(«ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა»).
- აფხაზნი 163¹⁵, 164³⁰, 165^{2,23}; 176¹³ აფხაზთა ერისთავი 161²⁶, 165²³; აფხაზთა
მეფენი 184⁴, მეფე თევდოსი 162¹², 163¹², მეფე გიორგი I, ძმა თეოდო-
სესი და დიმიტრისი 164¹⁹, მეფე იოვანე 164²⁷ (მოკვდა), მეფე ადარ-
ნასე იოვანეს ძე 164²⁸, მეფე ბაგრატ I, ძე დემეტრესი 165^{12,17}, მეფე
კონსტანტინე 165^{27,31}, 167^{4,6,8,10,14} (გარდაიცვალა) 167¹⁶, მეფე გიორგი II
კონსტანტინეს ძე 167¹⁸, 168⁹, 171⁸, 172¹⁷, 173²¹, მეფე აფხაზთა და ქარ-
თველთა ბაგრატ III, გურგენის ძე 174¹⁸, 175²⁸, 176^{7,18}, 177¹, 178⁶, მეფე
გიორგი I, ბაგრატის ძე 176²⁶, მეფე აფხაზთა და ქართველთა ბაგრატ IV,
გიორგისძე 181²², 182²⁸, 183^{9,10}, 181¹⁹, 185^{9,12,14,10}, 186³ შენ. 192^{29,31},
195^{9,18}, 196¹; აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი 185⁵, 194^{17,20}; აფხაზთა ხვა 151⁹;
აფხაზთა ჯელმწიფე 181¹⁰.
- აქაზი (მეფე ისრაელისა) 110³³.
- აქილეველი(აქაველი) 218¹¹.
- აქილევნი, აქიველი, აქალევნი (ტროის ომის გმირი) 218^{12,20}, 223¹⁸.
- ალამენონი, ალამენოსი, ალმენოსი (ტროის ომის გმირი) 218¹².
- ალიზისა ეკლესია, ახიზისა ეკლესია 120¹, 135²⁸.
- აღმოსავლეთისა ერისთავი 34¹⁰.
1. აღსართანი I, (ახსართანი, გაგიკის ძე, მეფე კახეთისა) 192^{19,30}, 194²⁰, 195^{3,12},
198^{17,19}, 199⁶; მიემხრო სულტან არფასარასს 192^{20,32}; აღსართანი და
ფადლონი 195^{12,15}; აღსართანი წავიდა მალიქ-შაჰთან და დაიბრუნა კა-
ხეთი 203¹⁷.
 2. აღსართანი II (ახსართინი. კვირიკე IV-ის ძმისწული, კახთა მეფე) 206³²; აღ-
სართანი შეიპყრეს ჰერეთის დიდებულებმა და მეფეს (დავით აღმაშენენე-
ბელს) მიჰგვარეს 208¹.
- აღსუნლული (ათაბაგი რანისა) 219²⁴.
- აშორნია, აშორნა, აბორნია 216⁷.
1. აშოტი (აბოცი) 84²⁵, 153³⁰, შენ. იხ. აბოცი.
 2. აშოტი (ბაგრატ I კურაპალატის ძე ძმა დავითისი) 165⁹.
 3. აშოტი (მთავარი მარილელი) 185¹².
 4. აშოტი კურაპალატი (ქართლის მთავარი) 162^{4,8,15}; ბერძენთა კეისარმა უბოძა
მას კურაპალატობა 162⁷; მისი ლაშქრობა ქართლში 162^{11,13,17} («დაიპ-
ყრა აშოტი კლარჯეთითგან ვიდრე კსნამდე»); მისი სიკვდილი 162¹⁹; თით მისი
შვილი ბაგრიანი 162³¹, 163¹⁴; მისი უმცროსი შვილი გუარამი 163²³,
164^{11,14,26}, 165¹¹.
- აწყურნი: აწყურისა ციხისა პატრონი 187⁸ შენ.

აქარა 17⁸⁰, 161³³, 201^{3,14}.

1. ახალქალაქი (სომხითისა არე) 50²⁷.

2. ახალქალაქი (ჯავახეთში) 190⁹, 191^{18,19,24,26}, ახალქალაქის ზღუთა შენება 186¹, 191²⁰.

ახიზისა ეკლესია, აღიზისა ეკლესია 120¹, 135²⁸.

ახიზისა ციხე 120².

ახსართანი იხ. აღსართანი,

აჯამეთი 103¹².

აჰმადი,, ამადი (თურქთა ამირა) 200²³.

ბაამანი, ბარამი (სპარსეთის მეფე, ძე სპანდიატისი): « რომელი იცნობების არდა-შირობით» 11¹⁶.

ბაბამირი, დაბა მერისა: ეკლესია ბაბამერისა 120¹.

ბაბილა (ქართლის კათალიკოზი ადარნასეს დროს) 147¹⁸.

ბაბილონი, ბაბილოვანი 1¹¹, 11¹⁷, 21³, 61²¹.

ბაგავანი, შაგვანი 241^{30,33}.

1. ბაგრატ I (ძე აშოტ კურაპალატისა): მიემხრო მომადს 162³¹; მომადმა და ბაგრატმა უფლის-ციხე აიღეს 163¹; ბაგრატი ბულა თურქს მიემხრო 163¹⁴; მისი ძმა გუარამი 164¹⁷; მისი შვილია დავითი, რომელიც ლიპარიტმა იპატრონა 164²⁹, 165⁷.

2. ბაგრატ II (ქართველთა მეფე, ე. წ. რეგენი) 176⁵.

3. ბაგრატ III (ძე გურგენისი) 172^{16,19,26}; იგი გაეზარდა თავის შვილად დავით კურაპალატსა 172²⁷, 173³¹, 174⁶; ბაგრატი უსრულია ასაკითა 173¹; ბაგრატი შეიპყრეს ქართლის აზნაურებმა და წაიყვანეს კახეთში 173¹²; იგი განათავისუფლეს კახელებმა 173¹⁷; მისი დედაა იუარანდუყტი 173^{12,22}; აფხაზეთის და ქართლის დიდებულებმა გამოითხოვეს იგი მეფედ 173^{27,29}; «დამორჩილდეს ყოველნი ბრძანებასა მისსა» 174²; ურჩი აზნაურები დაამარცხა 174¹⁸⁻²⁷; მას აო მორჩილობდა კლდე-კართა ერისთავი რატი 176³¹, 175²⁸; უთანხმოება დავით კურაპალატთან 175^{2,6,12}; ბრძოლა დავით ქორეპისკოპოზთან 176^{7,18}; აიღო ჰერეთი 176²¹; ბრძოლა ფადლონთან 176³¹, 177¹; «წარმოტყუენა ქვეყანა რანისა» 177⁷; მან ააშენა ბედიის ეკლესია 177²⁶; აკურთხა ქუთაისის ეკლესია 177³⁵; ბაგრატის საერთო დახასიათება 178⁶⁻²⁰; მისი გარდაცვალება 178²¹; დამარხეს ბედიასი 178²⁵.

4. ბაგრატ IV (ძე გიორგი I-ისა) 180^{24,31}; ჯერ იყო კურაპალატი, 197²⁴, 183²³, შემდეგ ნოველისიმოსი 197²⁴ და მერე სევასტოსი. 197²⁴, 196¹¹; მისი დედაა მარიამ დედოფალი 183¹⁶, 186⁹; მისი პირველი ცოლია ელენე, ბერძენთა მეფის ასული 183²³; მეორე ცოლია ბორენა. ოვსთ მეფის ასული. დად დორლოლელისა 183²⁸, 196¹¹; მისი დები და ძმა 182⁹, 185²⁶, 188¹; მისი შვილია გიორგი 189^{12,10,33}, 190⁸, 197¹⁸; იგი დავით მეფის პაპაა, 212³⁰; ბაგრატი საბერძნეთს გაიგზავნა მძევლად «წელიწადისა სამისა» 180^{24,30}; კონსტანტინეპოლს დაჰყო სამი წელი 181¹; დაბრუნდა საქართველოში, «მოიწია მამისა წინაშე თუისისა... სახლად მათდა ქუთათისს» 181^{9,22,25}; გამეფდა 217 ქრონიკონს (= 1027 წ.) «წელიწადისა ცხრისა» 182¹², 197²²; მას ღალატობენ დიდებული აზნაურები, ხოლო საბა მტბევალი ნას იცავს 182²⁸; ბერძნებმა ხალხი აჯანყის ბაგრატს 183⁹; უთანხმოება აქვს თავის ნახევარ-ძმასთან დემეტრესთან; ბაგრატი იმარჯვებს 184¹; მის ყრმობაში

17. ანასეული ქართლის ცხოვრებ.

-258-

ბრძოლაა ტფილისის ამირას წინააღმდეგ 184¹⁵; ბაგრატმა ზავი შეჰკრა ამირასთან 185¹¹; ლაშქრობა კახეთის დასაპყრობად 185¹⁶; ბრძოლა ლიპარიტთან 185^{26,31}, 186³; ბაგრატის კვლავ გაძლიერება 186^{5,6,8}; ბაგრატმა გარემოიცვა ანაკოფიის ციხე 186¹⁰; ტფილისში შესვლა 186²⁰; კახელებთან დაზავება 187^{1,2}; ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატს შორის 187^{9,11,16,18,19,20,27}, 188^{2,9,13}; ბაგრატმა «შეიპყრნა შვილნი ლიპარიტისნი» 188³⁰; ბაგრატი შველოდა ბერძნებს თურქების წინააღმდეგ განძასთან ბრძოლაში 189¹; ბაგრატი კვლავ ტფილისშია 189^{5,6}; ისევ სტოვებს ტფილისს ლიპარიტის გამო 189^{8,12}; ბაგრატის გამგზავრება საბარძნეთში 189^{16,18}; ბაგრატი დაბრუნდა საბერძნეთიდან 189^{25,29} («შემოვიდა სახლად თუისად ქუთათის») 189³³; მოვიდა ახალქალაქს 190^{9,10}; შეურიგდა ლიპარიტს და მის ძეს ივანეს 190^{30,31}; ბაგრატი კვლავ გაძლიერდა 191⁴; სულტანმა არფასარანმა (ალფარსლანმა) მას მოციქული გამოუგზავნა 191^{27,31,32,33}; სომეხთა მეფის კვირიკესაგან სამშვილდის წაღება 192^{2,10}; თავისი ასული მართა ბერძენთა მეფეს შერთო 192¹⁴; კახეთს გალაშქრება 192^{18,21}; სულტანთან (ალფარსლანთან) ურთიერთობა 192³¹, 196^{25,26}; ბაგრატი სთხოვს სულტანს ზავს 193^{17,18}; ბრძოლა ფადლონთან 194^{22,24}, 195^{11,16,20,28}, 196⁶; ბაგრატის დასნეულება 196³⁰; მისი გარდაცვალება 197^{8,11,17}; ბაგრატი «დამარხეს ჭყონდიდს» 197²⁰.

5. ბაგრატი (ძე დემეტრესი, აფხაზთა მეფისა): იგი ჩიხის ერისთავია 164^{21,24}; მან დაიპყრა აფხაზეთი 165^{14,17}.

6. ბაგრატი (ძე კონსტანტინესი, აფხაზთა მეფისა) 167^{18,20,22}.

ბაგრატონნი 154³⁴; ბაგრატონთა ტომი 2422.

ბაგრატონიანი 106²³, 154³⁴; ადარნასე ბაგრატონიანი 161^{16,32}.

ბაგრევიანი 27³³.

ბაგრატინაი იხ. ბივრიტიანი.

ბაზალეთი 20¹⁴, 170²¹, 171².

ბაზუკი, ბაზოკი (ოვსთა მეფე) 27²⁷, 28^{17,20}.

1. ბაკური, I (ვაჩეს ძე, ქართლის მეფე) 140^{26,27}.

2. ბაკური, II (დაჩის ძე, ქართლის მეფე) 140^{26,27}.

3. ბაკური, III (ფარსმან II-ის ძე. «მეფე ქართველთა») 141²⁵; ილაშქრა ვასქენის წინააღმდეგ 142^{9,15,20,21}; მისი გარდაცვალება 142²⁶; მისი შვილები «დარჩეს მთეულეთს კახეთისასა» 142³³, 143²⁰; მის ძეს ადარნასეს ქართლის მთავრობა მისცა კეისარმა ერაკლემ 146^{13,30}.

4. ბაკური (ერისთავი მარგუის და თაკურისა) 126¹¹.

5. ბაკური (პიტიახში სომხითისა); ცოლად ჰყავს ვახტანგ გორგასალის დად ხუარანძე 125²⁶, 136¹⁵.

ბაკურიანის ძე გრიგოლა (ზორავარი აღმოსავალისა) 200¹¹.

ბალენდუხტი. ბალენდუხტი, შალენდოხტი ბანდოხტი, ცასტანგ გორგასალის მეუღლე, ასული სპარსთა მეფისა) 104¹⁴; ეყოლა ტყუბი შვილი და მშობიარობას გადაჰყვა 120¹⁰.

ბალის წყალი 244¹¹.

ბანა 200¹⁰, 241²³.

ბანელი: იოვანე ბანელი ეპისკოპოზი 182¹⁵; იოვანე ბანელი ხარტულარი 182³⁰.

ბარამი იხ. 3. ბარამი.

ბარაბა (ბიბლ.): შვილნი ბარაბასნი 27⁶.

ბარაბიანნი, ბარბიანნი 73¹⁹.

ბარაიმ ილმინი იხ. ბაჰრამ-ლამიანი.

1. ბარამი იხ. ბაამანი.

2. ბარამი (ჰერთა დიდებული) 208².

3. ბარამი, ბაროში (ქავთარის მამა) 208².

4. ბარამ ჩუბინი 143³²; აუჯანყდა სპარსთა მეფეს 144^{7,8,9,11}.

ბარამ-ჯური (სპარსელი) 223¹⁹.

ბარბიანნი იხ. ბარაბიანნი.

ბარგუმატი, ბარგუბატი 241⁸.

ბარდაველი ერისთავი 20², 153³⁴.

ბარდავი 43²⁰, 73⁴³², 93⁷, 118¹⁸, 142²⁰, 163^{4,29}, 168⁸, 210²⁷, 216^{26,28}; ქალაქი

ბარდავი ააშენა ბარდაოსმა 2¹⁶; ბარდავის ქალა 244¹⁵.

ბარდოს, ბარდაოს (მამათმთავარი) 123, 2^{14,15}, 4⁴.

ბარზაბანი (სპარსთა მეფის ხვასროს ნათესავი) 124^{23,27}.

ბარზაბუდი, ბარზაბოდი, ბარზანოზი, ბარზაროზი (ერისთავი რანისა, საგდუხტ დედოფლის, მირდატის მეუღლის, მამა) 90²³; თავის ასულს საგდუხტს მისცემს ცოლად არჩილის ძეს მირდატს 90^{26,31}, 91^{9,10,12}; მასთან ბარდავში მივიდა საგდუხტი შეწყალების სათხოვნელად 92^{31,9315}; გაგზავნა მცხეთაში ცეცხლის-მსახურნი 93²⁴; მისი გარდაცვალება 93²⁷; მისი ძეა ვარზა-ბაქარი 93²⁸.

ბართლომე (კათალიკოზი) 145⁴.

1. ბარტამი (A) ბარტომ" (MB), ბარტო (MB): ქართლის მეფის ადერკის უფროსი ვაჟი 263^{2,277}; ბარტამ მეფისა საგრილი 56³⁰.

2. ბარტამი იხ. ბარტომი.

3. ბარტამი, ბარდამი (სპარსეთის მეფე, უნცროსი შვილი «ქასრე არდაშირისა სასანიანისა» ძმა მირიანისა) 42^{9,21,26,27,31}.

4. ბარტამი (სპარსეთის მეფის ხვასროს ძე): მოკლა ვახტანგ გორგასალმა 138¹⁸.

ბარტიშ" ბარტონი, ბარტამი, ბარტყნი (ქართლის მეფე, არტაგის ძე) 22¹⁸, 23^{6,8,17,18}; მას არ ჰყავდა ძე, ჰყავდა მხოლოდ ასული, რომელიც შერთო ქუჯის შვილიშვილს ქართამს 23^{21,26,27,30,31}, 24¹¹; ბარტომი მოკლა მირიანმა, ფარნაჯომის ძემ 23³¹, 24^{1,4}.

ბარუქი (ბიბლ.): ზაქარია ბარუქის ძე 109¹⁶.

ბასიანი 27³⁴, 178³³, 179^{1(?)}, 180³, 212⁴, 244³; ბასიანნი: 220⁹; ბასიანის ქუეყანა 188²², შენ. 241¹³.

1. ბასილი (ქართლის ეპისკოპოზი, არჩილის მეფობის დროს) 91²⁴.

2. ბასილი დიდი (კესარიელი) 230²¹.

3. ბასილი (II მეფე ბერძენთა, 976 – 1025 წწ.): მან ილაშქრა გიორგი I-ის წინააღმდეგ 178³⁰, 179^{1,3,10,13}; მან მოაოხრა ჯავახეთი და არტანი და გადავიდა ხალდიაში 182¹⁸, 179²¹; მის დროს საბერძნეთში მოხდა განდგომილება 179^{28,32}; ბასილის ლაშქრობა ბასიანში 180^{3,8,11,13,21}; ბასილის გარდაცვალება 181⁷.

ბაქარი, ბაჰქარი (მირიანის ძე, ქართლის მეფე) 44²⁴, 84⁹, 105⁶; იგი მძევლად ჰყავს კონსტანტინე კეისარს 44²⁵; დაბრუნდა საბერძნეთიდან 82^{19,833}; მისი გამეფება 83^{13,8416,19,21,27,30}; მისი გარდაცვალება 85^{2,6}. იხ. აგრეთვე ბაქარიანი.

ბაქარიანი 87²⁴. იხ. აგრეთვე ბაქარი.

ბაღდადი 42¹⁰, 127⁹, 147², 148², 163⁴; ბაღდადში გარდაიცვალა ქართველთა მეფე მირდატი 88^{4,897}.

ბალუივაშნი «ესრეთ დასრულდა სახლი ბალუივაშთა, სახლი განმამწარებელთა» 206²⁸.

1. ბაყათარი (ოვსი, ბუმბერაზი და გოლიათი) 101^{1,5,11,19,27}, 102^{1,4,6,8}.

2. ბაყათარი (მთავარი ოვსი) 165²².

ბაში, შუა 187²⁶ შენ.

აჰრამ-ლამიანი, ბარაიმ ილმიანი ბარალიმ ილმიანი (თურქნი სულთ ნისნი) 188²².

ბაჰქარი იხ. ბაქარი.

ბედიი (ქალაქი): იგი ააშენა ეგროსმა «და უწოდა სახელი თუისი ეგრისი, აწ მას ადგილსა ჰქუიან ბედიად» 2²⁸; საყდარი ბედიისა ააშენა ბაგრატ III-მ 177²⁶⁻³³; ბედიიში დამარხეს ბაგრატ III.

ბედიელ-ალავერდელი 220²⁸.

ბევრასფი, შევრასფი 8¹².

ბეთლემი ურიასტანი 25²⁷.

ბელტის ციხე: აქ მიიცვალა დემეტრე მეფე 239³.

ბერდუჯი, მდინარე ბერდუჯისი 2^{6,7,14}, 5¹⁴, 13¹⁷, 17²², 23¹¹, 89²⁷, 216²¹.

ბერი 5²⁵ («... ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა»).

ბერძენნი 9¹, 11¹⁸, 16²⁶, 17^{3,9}, 18^{7,8}, 26¹⁶, 30¹², 33²⁴, 36², 43⁹, 49³, შენ., 86^{8,27,28},

87²⁹, 94^{23,24,30}, 95⁵, 96¹⁷, 106^{1,4,12,14}, 108^{1,9,14}, 110¹⁰, 115³³, 116^{1,11}, 119²⁴,

120⁷, 122^{7,18}, 123^{9,27,29,30}, 125^{6,10}, 126^{10,31}, 128^{2,28} (ლეონ ბერძენი). 131⁴,

133²⁷, 135⁶, 136²¹, 141^{1,7}, 142¹⁹, 143^{2,5}, 144^{15,23}, 145^{2,12,14}, 146^{2,27}, 150²⁷,

153²³, 154³⁴, 155²⁰, 158³², 161^{25,28}, 179^{11,15}, 180², 182^{24,25}, 185²⁹, 186^{2,4},

188^{12,24}, 189¹⁷ შენ., 190⁶ შენ., 190²⁹, 191³⁰, 199¹², 200¹⁶, 202²³, 218²⁴,

231²⁰; ბერძენთა ასული: ცოლი რევისა, სახელით სეფელია 369, ცოლი

ვახტანგ გორგასალისა 120¹², 136⁹, 140¹⁹, 143¹⁵, 155⁸; ბერძენთა ენა 230⁸

(«არსენი იყალთოველისა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა»). ბერძენთა ერი 116⁷; ბერძენთა ლაშქარი 122⁶, 185²⁶,

188²³; ბერძენთა მეფე 84²⁸, 87¹⁸, 120^{12,21}, 124^{5,8,16}, 138³⁰ (სიმამრი ვახტანგ

გორგასალისა), 143¹⁰, 144²⁸, 154²², 158²⁶, 162⁶, 165^{11,14}, 192¹⁴, 225²⁷; მე-

ფე ბერძენთა ბიზინტიოსი 14⁴, კონსტანტინე (დიდი) 434, 44^{3,6} დიდი ლეო-

ნი 103²³, ბასილი (II) 178³⁰, 179², 181⁷, კონსტანტინე (VIII) 181⁵, 183¹³,

რომანოზი (III) 183^{14,20}, 184³, კონსტანტინე (IX, მონომახოსი) 187¹⁶,

183^{19,23,32}, 189^{11,14}, მიხაელი (VI, სტრატოტიკოსი) 189^{14,25,31}, ალექსი

(I კომნინოსი) 212^{10,32}; ბერძენთა ნათესავნი 148^{19,30}; ბერძენთა სპანი

43¹⁰, 113^{30,33}, 115²⁶, 117¹¹, 118^{10,14}, 121³⁴, 135²², 143³⁵; ბერძენთა სჯულ-

ლი 106⁹; ბერძენთა ცხოვრების წიგნი 9¹, 11²⁸, შენ., 44¹¹.

ბერძნული ენა 112², 240²⁻⁴ იხ. აგრეთვე ბერძენთა ენა.

ბესელი იხ. გაბასაელი.

ბეშქენ ჯაყელი (თუხარისის ერისთავი) 185³²; იგი თურქებმა მოჰკლეს ჯაჯახეთში 212²³.

ბეჭის ციხე 187⁹ შენ.

ბიგრიტი, ბივირტი, ბირიტი (ციხე) 220²¹.

ბიდონია იხ. შინდობანი.

ბივრიტელი 241¹⁵.

1. ბივრიტიანი, ბავრიტიანი: სუმზატ ბივრიტიანი (სომეხთა სპასპეტი) 27²³, 28³⁻¹⁶, 30^{2,28}.
2. ბივრიტიანი. ბივრიტიანე (ერისთავი ოძრხესა) 126⁷, 128²⁷, 137¹², 139²⁶;
ბევრიტიან სეფე-წული 102²⁶.
- ბივრიტიანნი (მკუიდრნი სომხითისანი): პატიახშნი ბივრიტიანნი 106²³.
- ბიზინტია (ქალაქი) 13³².
- ბიზინტიოსი, ბიზინტოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი, ბერძენ-თა მეფე) 13²⁶ შენ., 13³⁰, 14⁴.
- ბიკირტი, ბიგირტი, ბირიტი (ციხე) 220²⁴.
- ბინქარი, ბინქარიანი, ბინქარანი, ბინაქრანი, ბონაქარანი, ბუნქარაი, ბუნქარი, შინქარანი, შინაქარანი, შინაქარი (ცეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოზი) 93^{25,31}, 94⁸, 104¹², 120^{16,32}; მისი გარდაცვალება 121³.
- ბინჯისი იხ. ბიჯნისი.
- ბიოზ ბედნიერი, შიოშ ბედნიერი 9^{29,31}.
- ბირთუისი 184¹⁹, 190¹⁶.
- ბარიმნი იხ. შირიმნი.
- ბირიტი ბიკირტი, ბიგირტი (ციხე) 220²⁴.
- ბიჭუნტა 216¹¹.
- ბიჯნისი 241⁸.
- ბლუჩანი, ბულჩანი (ხაზართა მეფის, ხაკანის, სპასალარი) 160^{14,25,28}.
- ბობოხტი იხ. შობის ტყე.
- ბოდელი: ბოდელნი მდდელნი 60².
- ბოდი, ბოდე, ბუდი (დაბა) 77^{2,5,7}, 80^{29,829}.
- ბოდო-კლდე 190¹².
- ბოდოჯისა დარბაზი 185²¹.
- ბოლნისი 135²⁹; ფარსმანმა, ვარაზ-ბაქარის ძემ, ააშენა ბოლნისის ეკლესია 87²¹.
- ბოჟანას წყარონი 220¹⁵.
- ბორენა, შოოენა, შორანა (ოვსთ მეფის ასული, ბაგრატ IV-ის მეუღლე) 183²⁸, 197³
- ბორზო (მოვაკანელი მეფე) 116³³.
- ბორტია, ბოტორია, ბოტორა 215²⁹.
- ბორღალეთი (ბულგარეთი) 226³⁰.
- ბოსტან-ქალაქი («რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი») 5^{11,18}.
- ბოტორა, ბოტორია, ბორტია 215²⁹.
- ბოჭორმა (ციხე) 166^{15,20}, 169²⁰, 170^{1,5}, 176^{24,25}; 195^{10,17}.
- ბოჭორმელი 166¹³ («ცნეს ბოჭორმელთა ციხეონთა წაღება უჯარმისა»).
- ბრანჯეთი 79³³.
- ბრანჯნი 45^{24,27,30}, 46⁴, 47⁵; ბრანჯი დიაკონი 79²⁹, 80²; ბრანჯთა მეფე 45^{27,28}, 79^{26,32}.
- ბრანჯული 55¹⁹.
- ბუდი იხ. ბოდი.
- ბუიათა-ყური. ბულთა-ყური 220¹¹.
- ბულასვარი (აბულასვარი) იხ. 2. აბულასვარი.
- ბულჩანი იხ. ბლუჩანი.
- ბუნთურქნი 12¹⁶.
- ბუჟღობი, ბევლოში, ბუჟღუში (დიდი ამირა თურქთა) 2015.
- ბურღუხანი (გიორგი III-ის მეუღლე) 240⁶.

ბულა თურქი 163^{7,13,19}, 164^{1,2}.

ბულთა-ყური, ბუიათა-ყური 220¹¹.

გახილაჯა, ბხლჳა M, გაახლაჯად | | გარდაჯათ B (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.

გაბასაელი, ბესელი M, გაბრიელი A (ბიბლ.) 225¹⁰ შენ.

გაბლუცი, გაბულოცი (ამირა) 164^{10,11,12}.

1. გაბრიელ დონაური (კახთა ქორეპისკოპოსი) 164⁵; მისი გარდაცვალება 165⁴.

2. გაბრიელი იხ. გაბასაელი.

გაბულოცი, გაბლუცი (ამირა) 164^{10,11,12}.

გაგნი (სომხითის ციხე) 220⁷; გაგთათ ბერდუჯამდე 216²¹.

გაგი (ციხე) 196², 198²².

გაგიკეთი 196¹.

1. გაგიკი, გურგაკი (კახეთის მეფე, კვირიკე III-ის დისწული) 184²⁹, 186³¹; მისი ძეა აღსართანი 192²⁰.

2. გაგიკ, გურგაკი (სომეხთა მეფე) 176³³ («გურგაკ შანშა»).

გავაზი, გავაზნი, გავაზანი 162²⁷, 167⁹, 239²⁶ (? გავალი).

ბაზირი 155¹⁹.

გაიანე (დედოფალ რიფსიმეს დედამძუძე) 492^{4,30}, 501⁷, 513¹.

გაიმი (კერპი) I4⁴ შენ., 55⁹ («მარჯუნით...გაცი; და მარცხენით მისსა უდგა, კაცი ვეცხლისა და სახელი მისი გაიმ, რომელნი იგი ღმრთად უჩნდეს ერსა მას ქართლისასა»), 65¹⁷ («ძუელნი ღმერთნი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმ»).

გამრეკელი ვარზა-ბაკური (ერისთავი) 191³⁴.

განძა 185⁷, 187¹¹, 195²⁶, 196⁹, 198³¹, 199², 224⁵, 182²¹ («განძთა»); განძა ქუეყანა 188^{31,32}, 189⁴, განძა საელმწიფო 195²⁸; განძისა ათაბაგი 208⁷, 217⁹, 241²; განძას კარი 189³, 244⁸; განძისა პატრონი ფადლონი 193²¹, 198²³, 176²³ («ფადლუნ, ამირა განძისა»); განძას სულტანი 239²³.

განძელი 216³¹ («ვაჭარნი განძელ-ტფილელ-დმანელნი»).

გარდაბანელნი 162^{24,27}, 163¹⁸, 164¹³, 165²⁴; კახნი გარდაბანელნი 163²; აზნაურნი გარდაბანელნი 169⁸; მთავარი ერთი გარდაბანელი 158^{10,13}.

გარდაბანი, გარბნი 87³⁴, 63³⁰, 17²³ («ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი»); აშოტ კურაპალატი მოჰკლეს გარდაბანს 162²⁰.

გარდაბოსი (მამათმთავარი) 56¹³.

გარდათხრილნი 175¹⁰ («მიეგებნეს გურგენს წინა გარდათხრილთა, თავსა შავშეთისასა»).

გაჩიანი (ქალაქი) 514¹⁷, 206; გაჩიანნი 17²³ («გაჩიანთამდის»), 18²¹ («თუენი ზამთრისანი დაყუნეს გაჩიანთა»), 210²⁶ («ჩამოდგიან ბაჩიანთა»).

გაჩიოსი (შამათმთავარი) 57^{16,17}.

გაცი (კერპი) 14⁴ შენ. («ირნი კერპნი ვეცხლისანი გაცი და გაიმ»), 55⁸ («იყო მარჯუნით მისა კაცი ოქროსა და სახელი მისი გაცი»), 65¹⁷ («ძუელნი ღმერთნი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმ»)

გეგუთი (ციხე) 154¹², 215²⁷, 220¹.

გელათი: აქ დაიწყო მონასტრის აშენება დავით აღმაშენებელმა 209³; დავითმა აქცია გელათი მეორე ათინად 209³²; გელათის მონასტრის შენება დაუმთავრებია (უკურთხებია) დავითის ძეს დემეტრეს 239⁴; გელათში დამარ-

ხეს დემეტრე 239³. გიორგი მესამე 240¹¹, თამარი 242²⁴, დავით სოსლანი და გიორგი ლაშა 245¹³.

გელაქუნი 241⁸.

გეონი (მდიწარე) 107²⁵.

გვარამი იხ. გუარამი.

1. გიორგი (I, აფხაზთა მეფე, გიორგი აღწეველი) 164¹⁹.
2. გიორგი (II, აფხაზთა მეფე, კონსტანტინეს უფროსი ძე) 167^{18,28}, 168^{9,15,21} 169^{9,17,81} 170¹⁴; მისი შვილები არიან ლეონი, თეოდოსი და ბაგრატ 170^{17, 1714}; მისი ასულია გუარანდუხტ დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა 172¹⁷, 173²¹, 174⁵; გიორგის გარდაცვალება 170^{19,22}.
3. გიორგი I (ბაგრატ III-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 178²⁶; გამეფებისას 12 წლისა იყო 178²⁹; მის წინააღმდეგ გამოილაშქრა ბერძენთა მეფემ ბასილიმ 178^{80,32,34}, 179^{2,17,19}, 180⁵; ბასილი და გიორგი დაზავდნენ და გიორგიმ მძევლად მისცა თავისი ძე ბაგრატ 180^{23,29,31} 181⁹; გიორგის შვილები 182⁹, 183³⁰; გიორგის «სახლია» ქუთათისში 181²⁶; გიორგის გარდაცვალება 181³³; დამარხეს ქუთათისში 182⁸; გიორგის დახასიათება 179⁸⁻⁹; მემატთანე მას უწოდებს «აფხაზთა კელმწიფეს» 184⁴.
4. გიორგი II (ბაგრატ IV-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 189^{12,19,32} 190⁸, 191¹⁵, 196^{8,15,32}; მისი გამეფება 197^{1,5,19}; მას აუჯანყდნენ დიდებულები 198^{8,6,18}; მას გადაუდგა ივანე ლიპარიტის ძე 198^{14,22}; სარანგის ლაშქრობა გიორგის წინააღმდეგ და ფარცხისის ბრძოლა 199^{3,6}, 200⁶; გიორგის გამარჯვება ამ ბრძოლაში 200⁸; გიორგის გამგზავრება ტაოში, «მამულსა თუისსა» 200⁹, კარის ციხე-ქალაქში 200^{13,14}; თურქნი აჰმად ამირას მეთაურობით თავს დაესხნენ გიორგის ყველში 200^{22,25}; ოტებული გიორგი წავიდა აფხაზეთში 201^{3,8}; გიორგი გაემგზავრა ასპანს სულტან მალიქ-შასთან 202¹⁹, 203⁴; მალიქ-შამ მისცა მას კახეთი და ჰერეთი 203⁶; კახელებთან ბრძოლის დროს გიორგი აჯამეთში წავიდა სანადიროდ და თურქები მიუშვა კახეთის ასაოხრებლად 203^{12,14}; გიორგიმ თავის სიცოცხლეშივე დაადგა გვირგვინი თავის შვილს დავითს (ადმაშენჟებელს) 205²; გიორგის დახასიათება 197³⁰⁻³³; გიორგი კურაპალატია 196^{8,15,32}, 197^{1,5,19}; მემატთანე გიორგის უწოდებს «მეფეთ-მეფეთ» 198²⁰, 199^{3,10}.
5. გიორგი III (დემეტრე I-ის ძე) 238^{17,23,24}; მისი მეუღლეა ბურდუხანი 240⁶; მისი შვილია თამარი 240⁶; გიორგის სახელმწიფო მოღვაწეობა 239¹⁶⁻²⁷ გიორგი გარდაიცვალა «სტაგირს კახეთისას») 240⁹; გიორგის დახასიათება 239¹⁰⁻¹⁵.
6. გიორგი IV, ლაშა-გიორგი (თამარის ძე) 237¹, 242^{8,29}, 243¹, 244³⁰; მას «ლაშა» ეწოდებოდა 243¹²; იგი გარდაიცვალა ბაგავანს 244³³, დამარხეს გელათს 245¹³; გიორგის დახასიათება 243¹³⁻²⁴.
7. გიორგი კაბადუკიელი (წმ. გიორგი, მთავარ-მოწამე) 45¹⁴, 217^{24,28}; ალავერდის წმ. გიორგი 167¹¹, 236^{19,24}.
8. გიორგი ჭყონდიდელი (მწიგნობართ-უხუცესი) 210¹⁸, 211²³, 213³³; მისი დისწულები არიან თევდორე 210¹⁵, სვიმონი 220²⁹; გიორგის გარდაცვალება 214¹⁵. გიში (ციხე) 212¹⁶. გიბრონი, გუბრონი (წმ. გობრონი) 166^{27,29}. გოდერძი (კახი აზნაური, ერისთავი) 170⁷, 186³¹; გოდერძის დისწული ჯედი 185²⁰; გვარამ გოდერძის ძე, ბეჭის ციხის პატრონი 187⁹ შენ.

გოდერძიანი 159²¹.

გოლბოლა, გოლგოთა, გულგულა 2²⁰, 155²⁵.

გომორელნი (ბიბლ.) 204²⁷.

გორგასალი, გორგოსალი 122²⁷, 123^{1,2,6,8,12,14}, 124^{19,24}, 136²¹, 137¹⁰, იხ. ვახტანგ
გორგასალი.

გოჯი, ციხე-გოჯი 17¹⁴, 94²⁵, 149²⁷, 150²⁵, 151²⁵, 154¹² შენ.

1. გრიგოლი (აბუსერის ძე, ერისთავი არტანუჯისა) 188^{7,1}.

2. გრიგოლი (ბაკურიანის ძე, ზორავარი აღმოსავლეთისა) 200¹¹.

3. გრიგოლი (ეპისკოპოზი ქართლისა) 91²⁴.

4. გრიგოლი (ერისთავი ჰერეთისა) 125³².

5. გრიგოლი (მთავარი კახეთისა) 162¹⁰; ბრძოლა გრიგოლსა და აშოტ კურა-
პალატს შორის 162^{14,16}.

6. გრიგოლი (ნაზიანზელი, დიდი მღვდელთ-მოდღვარი ღვთის-მეტყველი)
105¹⁸ შენ., 111^{20,21} 112¹⁸; მისი მოწაფე იყო პეტრე მღვდელი 108²⁷;
გრიგოლი დასაფლავებულია ანძიანძორს 106⁶.

7. გრიგოლა (პარტეველი) 106^{24,26}.

8. გრიგოლი (ფხუნელი) 1709 («სარ და გრიგოლ, ძმანი ფხუნელნი»).

9. გრიგოლი (ნათესაეისაგან რევის, მირიანის ძისა) 105⁷.

10. გრიგოლი (ასამისა და შოთას მამა) 212¹⁵.

გრიგოლ-წმიდანი (ციხე, რომელიც აიღო ბაგრატ IV-მ) 195²⁴.

გრუი, გურა, აგრუა (ციხე) 173¹⁹.

1. გუარამი, გურამი, გვარამი (მთავარი ქართლისა, კურაპალატი) 143^{24,26},
144^{1,4,29}, 153^{2,7}, 155^{2,7}; გუარამი ვახტანგ გორგასალის შვილის, შირდა
ტის, ძმისწულია 143¹⁵; გუარამის შვილია სტეფანოზი 145¹; მას კეისარმა
კურაპალატობა მისცა 143¹⁷; მას ემორჩილებიან «ნათესავნი დაჩისანი,
ვახტანგის ძისანო» 143²³; იგი ბერძენთა მორჩილებაშია 144²²; გუარამმა
დაიწყო ჯვარის ეკლესიის აგება 144²⁴; მან განაახლა ტფილისის სიონის
საფუძველი 144³²; გუარამის გარდაცვალება 145¹.

2. გუარამი, გურამი, გვარამი (გუარამ მამფალი, აშოტ კურაპალატის უმცროსი
ძე) 163²³, 164^{14,16}, 165¹⁹; მისი ძმები არიან ადარნასე და ბაგრატ 164¹⁷;
მისი ძეა ნასრა 164³⁰, 165⁶; მისი ასული აფხაზთა მეფემ იოვანემ ცოლად
შერთო თავის ძეს ადარნასეს 164²⁶, 165¹⁷; გუარამის შემონაზონება
165³; გუარამის გარდაცვალება 165¹¹ («დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან
აღშენებულსა»).

3. გუარამი (გვარამ გოდერძის ძე, ბეჰის ციხის პატრონი) 187⁹ შენ.

1. გუარანდუხტი, გურანდუხტი (არჩილ II-ს ძმისწული) 154²¹.

2. გუარანდუხტი (არჩილის II-ის ასული) 156².

3. გუარანდუხტი (დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა) 173^{18,20}, 174¹⁶; იგი იყო
ასული გიორგი აფხაზთა მეფისა 172¹⁷, 173²¹; ქართლის აზნაურებმა შეი-
პყრეს იგი მისი მეუღლე გურგენი და შვილი ბაგრატ 173¹².

4. გუარანდუხტი (გიორგი I-ის ასული, ბაგრატ IV-ს და) 182⁹, 189^{22,25}, 190⁸.

5. გუარანდუხტი (დედოფალი, დავით აღმაშენებლის მეუღლე) 213²⁶ («გუარან-
დუხტ დედოფალი, შვილი ყივჩაყთა უმთავრესისა, ათრაქა შარადანის
ძისა»).

გუბრონი (წმ. გობრონი) 166^{27,29}.

გუდამაყრელნი 80¹⁵.

გუდაყუა, გუდყუის საეპისკოპოზო 177²⁷.

გუზან ტაოსკარელი 240²⁸.

გუთის-ჯევი 361.

გუთნი 43¹⁴; გუთთა მეფე 43^{8,5,12}.

გულგულა, გოლგოლა, გოლგოთა 2²⁰, 155²⁵.

გულისტანი 219³¹ («გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა»).

გურა, გრუი, აგრუა (ციხე) 173¹⁹.

გურამი იხ. გუარამი.

1. გურანდუხტი იხ. გუარანდუხტი.

2. გურანდუხტი, მირანდუხტი M, მიჰრანდუხტი B (ვახტანგ გორგასალის და) 94¹⁷.

გურგაკი, გაგიკი (გურგაკ შანშა, სომეხთა მეფე) 176³³, 192²⁰. იხ. გაგიკი.

გურგასლანი, გორგასალი 121^{30,31} იხ. ვახტანგ გორგასალი.

1. გურგენი (მეფეთა-მეფე, ბაგრატ II-ის ძე, ბაგრატ III-ის მამა) 172²⁶, 173^{1,3},

175^{2,7,9,10}; მისი მეუღლეა გიორგი აფხაზთა მეფის ასული (გუარანდუხტი)

172¹⁷, 173^{12,21}; მისი შვილი ბაგრატი (III) გაზარდა უშვილო დავით

კურაპალატმა 176²⁷; ქართლის აზნაურებმა შეიპყრეს გურგენი, ბაგრატი

და გუარანდუხტი 173¹². შემდეგ განაიავისუფლეს 178¹⁷; ურთიერთობა

ბაგრატ II-სა და გურგენს შორის 175^{7,9,10}; გურგენის გარდაცვალება 176¹⁰.

2. გურგენი (დიდი ერისთავთ-ერისთავი): თავის სიმეს, აფხაზთა მეფის კონსტან.

ტინეს ძეს, ბაგრატს, შველოდა ძმასთან ბრძოლაში 167^{20,21}; მისი დაა

დინარ დედოფალი 168⁸; მისი დისწულო ჰერეთის მეფე იშხანიკი 168⁶.

3. გურმენ, გურ 'გან M (კურაპალატი) 164^{30,165}²⁰.

4. გურგენ ბერი (ხუარნაბუჯის ერისთავის ვაჩეს მამა, ან სიმამრი) 185¹⁹.

გურგენის ზღუა, ზღუა გურგენისი 1¹⁹, 3⁵, 10¹⁰.

გურთა: ხახუილა გურთა 185¹³.

გურია 153¹⁸; გზა გურიისა 151³³; საზღვარი გურიისა და საბერძნეთისა 154²⁷.

გურიელმა აზნაურნი 186¹⁶.

ღადანა, ლადანა, ლადანი (მეფე ადამის დედა, ფარსმან II ქველის მეუღლე) 34⁴.

1. დავითა (კურაპალატი, ბაგრატ I კურაპალატის ძე) 164²⁹, 165¹; მისი ძმის

აშოტი 165⁹; მისი შვილია ადარნასე 165²⁰; დავითი მოკლა მისი მამის

ძმისწულმა ნასრამ 165⁷.

2. დავათ დიდი კურაპალატი (ძე ადარნასე კურაპალატისა, ტაოს მფლობელი)

171²⁴; დავითი ტაოს, არტანის და ჯავახეთის მფლობელია 180²⁷; იოანე

მარუშის ძე წინადადებას აძლევს დავითს ილაშქროს ქართლის ასადე-

ბად 172¹⁴; დავითის ლაშქრობა ქართლში 172^{20,24}; დავითმა აიღო უფ.

ლის-ციხე და გადასცა ბაგრატს (მესამეს) 172^{24,26}; დავითის ლაშქრობა

ქართლის მზაკვარი დიდებულების წინააღმდეგ 173¹⁴; დავითი უშვილო

იყო და ბაგრატი «გაეზარდა შვილად» 172²⁷, 173^{5,29,31}, 174⁷; დავითის წყა-

ლობით ბაგრატი «შთაიყვანეს აფხაზეთს და დალოცეს მეფედ» 173²⁷, 174¹;

უსინათლო მეფე თეოდოსი ბაგრატმა გაგზავნა ტაოში დავითთან 174⁹; დი-

დებულებმა ერთმანეთს გადაჰკიდეს ბაგრატი და დავითი 174³¹, 175^{3,6,15};

ბაგრატის და დავითის შერიგება 175²⁰; დავითის დახასიათება 172²⁸; და-

ვითმა ააშენა ხახულის ეკლესია 172³³.

3. დავით II აღმაშენებელი (გიორგი II- ძე) 200¹, 204^{8,23,4}, 205^{4,12,16}, 206²²,

213¹, 217¹⁵, 218²², 222¹⁶, 224⁴, 237³; დავითი გიორგი II-ის «მარტოდ

შობილი» ძეა 205¹; დავითის შვილები-დემეტრე, თამარი და კატა 237²², 212^{9,11}; დავითი-ლაშა გიორგის პაპის პაპაა 243²⁰; დავითის გაძლიერება 206¹⁵; დავითის საქმენი 208³⁰, 218²⁵, 229^{1,23}; ბრძოლა ლიპარიტთან 205^{25,31}, 206⁹; კახეთ-ჰერეთის შემოერთება 206²², 208^{4,27}; ბრძოლა თურქებთან: დავითმა აიღო სამშვილდე და ძერნა 210²⁰, 211⁸, რუსთავი 211²³, ციხე გიში 212¹⁶, ლორე და აგარანი 212^{28,29}, შირვანის ქალაქი ყაზა (კაზალა) 216¹, ტფილისი 218²⁸, 237¹⁷; დავითის ლაშქრობა შირვანში 219^{9,31}, 220^{24,31}; დმანისის აღება 220³; სომხეთის ციხეების აღება 220⁷; კოლასა და ბასიანში ლაშქრობა 220⁹; ანისის აღება 220¹⁹, 221³, მუდმივი ჯარის შექმნა და ყივჩაყთა გადმოყვანა 213²⁹, 214²¹: ლალატი ყივჩაყთაგან 234²⁰; რუის-ურზნისის საეკლესიო კრების მოწვევა 207³⁻⁴; სწავლულთა და მეცნიერთა კრების მოწვევა 230¹; გელათის მონასრის ანება 209³⁻³⁴; დავრდომილთა თავშესაფარის, ქსენონის, აშენება 210³; დავითის სიყვარული წიგნებისადმი 222²², 223^{2,25}, 224^{12,16,33}, 225²: დავითის გარდაცვალება 235^{4,7-10}; დავითის დახასიათება 204³¹⁻³⁴, 225-226; დავით აღმაშენებელი და კონსტანტინე დიდი 207³²; დავით აღმაშენებელი და ალექსანდრე მაკედონელი 213¹⁴, 231²⁸; დავითი-მეორე ალექსანდრეა 213¹⁸, დავითი-ახალი ალექსანდრეა 215¹⁰.

4. დავით III დემეტრეს ძე, დავით აღმაშენებლის შვილიშვილი) 238^{15,23}.
5. დავით სოსლანი (თამარის ქმარი) 242¹.
6. დავითი (კახთა ქორეპისკოპოზი, კვირიკე I (ის უმცრ. შვილი) 170³, 176^{4,14,19,20}.
7. დავითი (წინასწარმეტყველი) 592^{4,25}, 60⁸, 75³, 109^{26,31}, 117¹⁸, 154³², 161¹⁸, 204³³, 208²⁰, 213¹⁰, 222¹⁵, 235¹⁰, 238¹⁰ («ემსგავსა ძირსა კეთილსა დავითიანსა»), 244²⁰.
8. დავითი (სომეხთა მეფე) 184¹¹, 187²³; მისი ძეა კახეთის მეფე გაგიკი 184²⁹.
დალასანოსთა ციხე 179³⁴.
დამასკო, დიმუშვი 217⁷, 241¹².
დამოთელნი, დემოთელნი 29²⁷.
დამოთი, დემოთი (დამოთისა ციხე) 31⁶.
დანანა, დანა (კერპი) 19³⁴ («ორნი კერპნი, აინინა და დანანა»).დანიელი (წინასწარმეტყველი) 108¹¹, 146⁹ («წიგნი დანიელ»)
დარიაელო (=არაგვი) 99³ («მდინარესა ზედა რომელი განვლის დარიალანსა და ჩავლის ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა დართლო რეჟიმმა»).დარიალანი, დარიალამი, დარალანი, დარიალა, დარიანი, დარიელი 99², 163³²; «არაგუის-კარი, რომელ არს დარიალა» 72³; დარიალანის გზა 103²¹, 160²⁰; დარიალანის კარი 98³², 149²¹, 10³ შენ. («შექმნა კარნი ოვსეთასანი, რომელთა ჩვენ დარიანისად უწოდთ»); დარიალანის ციხე 302⁶, 103¹ შენ. («აღაშენნა... გოდოლნი მაღალნი»), 214⁸ («ციხენი დარიელისნი»). იხ. აგრეთვე ოვსეთისა კარნი,
დარიელი, დარელი (ერისთავი რანისა და მოვაკანისა) 142²³.
დაროზი (სპარსეთის მეფე) 231²⁵.
დარიჯეჯელი (ტფილისის ციხე) 186²⁸.
დარუბანდელნი, დარუბანდელნი 94²¹, 216⁵, 220³; ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი 220⁴.
დარუბანდი, დარუბალი 42^{1,2,4,5}, 43^{1,2}; დარუბანდისა გზა 244¹⁸; დარუბანდისა ზღუა 23^{2,33} («ზღუათაგან დარუბანდისათა»), 8²; ზღუის-კარი დარუბანდი

71^{6,22}, 82² («აღაშენა ქალაქი ზღვის კარს და უწოდა სახელი დარუბანდი, რომელი ითარგმანების „დაკშა კარი“); კარი დარუბანდისა 94²⁰, 149²¹, 163³¹, 20³¹ («შეაზნა კარნი ქუიტკირითა, სახელად დარუბალ»); მეფენი დარუბანდისანი 120²⁰.

დარფაკა (ციხე-ქალაქი) 137¹⁷.

დარჩილა, დარჩი, დაჩი (ვახტანგ გორგასალის ძე) 120¹¹, 125²⁷, 126³. იხ. I. დაჩი დასავლეთისა ერისთავნი 35²².

დასტერი, სტერი, სციერი (ქალაქი) 105²⁴.

დამტი 27³⁴ («შიქცეს და ჩატყუნეს დამტი, ვიდრე ნახპევანადე»).

1. დაჩი, დარჩი, დარჩილ (ვახტანგ გორგასალის ძე, ქართლის მეფე) 120^{11,12}, 125²⁷, 126³, 133³¹, 136¹¹, 137⁶, 139¹⁸, 140⁹; მას ეწოდება «სპარსულად დარჩილ და ქართულად დაჩი» 120¹², 125²⁷; მისი ძმა მირდატი 140²; მისი ძეა ბაკური 140²⁶; ხუთი წლის იყო, მამამ რომ იგი ქართლის-მეფედ გამოაცხადა 125²⁸; იგი იზრდებოდა უჯარმაში 126⁴; დაჯდა მეფედ 140³; დაამთავრა ტფილისის ზღუდეთა შენება და ტფილისი სატახტო ქალაქად შექმნა 140¹²⁻¹³; მთეულებში ქრისტიანობას ავრცელებს 140¹⁶; მას ემორჩილებოდნენ მისი ძმები 140^{8,23}; დაჩის გარდაცვალება 140²⁶; შვილნი დაჩისნი 140³⁶, 141⁶; ნათესავნი დაჩისნი 143²⁰, 146¹³.

2. დაჩი (ივანეს ძე, კახეთის ქორეპისკოპოზი) 162²⁵.

3. დაჩი კორინთელი (აზნაური) 170⁸.

4. დაჩი სხუილოსელი (აზნაური) 170⁸.

დედა-ციხე 510^{10,23}; «დედა-ციხე სამშვილდე) 12⁷.

დევთა-სახლ: «ქაჯატუნი, რომელი ითარგმანების დევთა-სახლად. 27¹⁰.

1. დემეტრე, დიმიტრი (I, აფხაზთა მეფე, ლეონის ძე, გიორგისა და თეოდოსის ძმა) 164^{20,21,23}, 165¹³.

2. დემეტრე (II, აფხაზთა მეფე) იგი ლეონ II აფხაზთა მეფის ძმა და გიორგი II აფხაზთა მეფის ძე 171⁴; მისი ბოძოლა ძმასთან თევდოსესთან 171^{15,19,33}, 172^{4,8}; მისი გარდაცვალება 172⁹.

3. დემეტრე I (ქართველთა მეფე, დავით აღმაშენებლის შვილი) 235¹², 237^{2,6}, 238², 239⁵; მამამ შირვანს გაგზავნა სალაშქროდ 212¹⁶ 233²³; აიღო ციხე ქელამორი 212¹⁸, 237²⁴; აღიკვეცა ბერად 238¹²; გარდაიცვალა ბელტის ციხეში 238¹⁹, 239³; დაასაფლავეს გელათში 239⁴; მისი დახასიათება 238⁶⁻¹¹.

4. დემეტრე (ერისთავი კახეთისა, ვახტანგ გორგასალის დროს) 119²⁸, 125³¹, 137¹².

5. დემეტრე (სტეფანოხის ძმა) 145²¹ («აშენებდა ეკლესიასა ჯუარისა პატიონისასა»).

6. დემეტრე კლარჯი (ძე სუმბატისი) 183¹.

7. დემეტრე (ქართველთა მეფის გიორგი I-ის ძე, ბაგრატ IV-ის ნახვარ-ძმა) 182⁹; დემეტრე გიორგის შვილია მეორე ცოლთან, ოვსთ მეფის ასულთან 183^{31,33} მას იყენებენ ლიპარიტი და სხვებიც ბაგრატ IV-სთან ბრძოლაში Iრგ-ს 186⁴, 187^{16,18}; მისი გარდაცვალება 188¹.

8. დემეტრე (დავითის ძე, ქართველთა მეფის დემეტრე I-ის შვილიშვილი) 238^{23,26}. დემოთელნი, დამოთელნი 29²⁷.

1. დემოთი, დამოთი 31⁶ («ციხე დემოთისა»).

2. დემოთი, დომთა 29¹⁶ («ადგილსა, რომელსა ჰქუიან დომთა»).

დეროკი (მეფე შინა-ქართლს) 31¹².

დვალეთი: გზა დვალეთისა 34¹¹, 42³², 163¹⁷.

დვინელი 188²⁰; სომეხი დვინელი 47²⁷.
დვინი, დივინი, დავანი (ქალაქი) 50²⁷ («დვინი, საყოფელი სომეხთ მეფეთა»);
166³¹, 167², 188¹⁹, 241⁶; დვინის ამირა 199².
დიანყრი იხ. დინარი.
დიდგორნი 194^{2,4} 217¹³.
დიდოეთი 19³⁰.
დიდონი: დურბუკნი და დიდონი 27²⁰, 41³⁸ 143¹⁷.
დივინი იხ. დვინი.
დიმიტრი იხ. დემეტრე.
დიმუშვი (დამასკო) 241¹².
დიმნა (ციხე), 17²⁰.
1. დინარი, მდინარი (ჰერეთის დედოფლი, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის და) 168⁸.
2. დინარი, დიანარი (ჰერეთის დედოფალი) 176²².
დილომი, დილუამი 121¹³, 206¹⁸; 15⁹ («ველსა დილომისასა») («დილმის
ველსა»);
დლივი 175⁸, 176⁸, 190³.
დმანელი 216³¹ («ვაჭარნი განძელ-ტფილელ-დმანელნი»);
დმანისი 195²¹; ბულა თურქმა დმანისში გადმოიყვანა ოვსნი 163³³; დავით აღ-
მაშენებელმა აიღო ქალაქი დმანისი 22⁰³; დმანისის ამირა 199².
დომთ, დემოთი 29¹⁶. შდ. დემოთი.
დონაური გაბრიელი (კახეთის ქორეპისკოპოსი) 164⁵; მისი გარდაცვალება 165⁴.
დონაური სამოელი, დიონაონი სამოელი (კახეთის ქორეპისკოპოზი, მმა გაბ-
რიელ დონაურისა) 162²⁶, 164⁶.
დორლოელი, დურღულელი (ოვსთა მეფე, ბორენა დედოფლის მმა) 183²⁹,
196^{7,11}.
დოღლუბეგი (ხვარასნის სულტანი) 189³¹.
დურბეზი (სადაყის ძე, არაბეთის მეფე) 217⁵.
დურღულელი იხ. დორლოელი.
დურბუკეთი, ურბუკეთი 7³⁴, 191^{5,16,21,27}, 201^{2,19,30}.
დურბუკი, დურბოკ, ურბუკი (ძე ტირეთისი, მამათმთავარი) 7^{8,32}.
დურბუკნი, ურბუკნი, დურბუკუნი, ურბუკუნი, დრკუნი 19¹⁵ შნ., 1925, 20^{11,20,26,28},
27²⁹, 41³³, 143²⁷.
დუღლუბეგი, დოღლუბეგი (ხვარასნის სულტანი) 189³¹.

ებრაელნი 55³, 74²⁸; იოსიპოს ებრაელი (ფლავიოსი) 218¹⁰; მოსამახოს ებრაე-
ლი 223¹⁶.

ებრაული ენა 11²¹, 54⁷, 58⁷.

ეგვიპტე იხ. ეგვიპტე.

ეგრისი, ეგრი 5¹⁹, 7²¹, 16¹³, 18²², 19³⁰, 23²², 41²⁰, 44³³, 86³⁰, 94¹⁹, 140¹²,
149^{12,21}; 152³⁶, 153¹⁸, 160⁴, 161²⁹; ეგრისი-ქალაქი 2²⁸ («ეგროს აღაშენა
ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ეგრისი»); შიდა-ეგრისი 126¹; ეგრი-
სის საზღვრები 2²⁴, 17¹³ («მიეცა ქუჯის ქუეყანა ეგრისის წყალსა და
რიონს შუა, ზღვიდგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანე-
თი»); ქუეყანა ეგრისა, ეგრისისა 149^{2,26}; ქალაქნი და სიმაგრენი ქუეყა-
ნისა ეგრისისიანი და... ციხე გოჯი 149²⁶⁻²⁷; ეგრისისა ჭალაკნი 150⁸; ეგ-
რისისა ერისთავნი 35^{23,30}; ეგრისის ერისთავი ქუჯი 17³¹; ანდრია მოცი-

- ქული და სიმონ კანანელი მოვიდნენ ეგრისში 26¹⁴; არჩილ II სტეფანოზის ძემ ააშენა ეგრისში ციხენი და ქალაქნი 154^{25,29}; ეგრისში გარდაიცვალ დამარხულია არჩილის მამა სტეფანოზი 150⁴ იხ. აგრეთვე ეგური.
- ეგრის-წყალი, ეგრისის-წყალი 17¹², 26³², 44³³, 94^{24,25}, 119²⁸, 139²², 141²¹.
- ეგროსი (მამათმთავარი) 1²⁵, 2²⁷, 4⁴.
- ეგუიპტე, ეგვიპტე 13²⁰, 231^{23,24}, 244²⁵.
- ეგური (ეგრისი) 17¹⁵ («მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს ზედათ»).
- ეგლავოსი, ველათი, ელათი (ქართლის კათალიკოზი) 141²⁸.
- ეგმანოელი (ბიბლ.) 57¹.
- ეგროპი (ეგროპა) 231²².
- ეგფრატი 107²⁸.
- ეზენკიელი (ერზინკიელი) 241¹⁵.
- ეზრა არჩელი, ეზრა ანჩელი (აზნაური) 18³³.
- ეთამ ისრაიტელი, (ბიბლ.) 225¹⁰.
- ეკლეცი (ქალაქი) 17⁶, 105²⁴, 184¹².
- ეკრანთა 198²¹.
- ეკტონი, ეკტორი (ჰექტორი, ტროელი გმირი) 218¹⁸.
- ელათი, ველათი, ეგლავოსი (ქართლის კათალიკოზი) 141²⁸.
- ელამნი 124³⁵.
- ელარზინი, ელარშინი (დაბა) 52²⁹.
1. ელენე (დედოფალი. ვახტანგ გორგასალის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) 135²⁰, 139²⁷.
 2. ელენე (დედოფალი, ბაგრატ IV-ის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) 183²⁴, გარდაიცვალა ქუთაისში 183²⁷.
 3. ელენე (საბერძენეთის დედოფალი, კონსტანტინე დიდის დედა) 49^{6,11}; 68²⁸, 72^{18,27}, 73²⁹.
- ელენნი 223¹⁹. იხ.. აგრეთვე ელინნი.
1. ელია (წინასწარმეტყველი) 66¹¹, 227².
 2. ელია მღდელი 60²⁰.
 3. ელია (ქართლის ეპისკოპოზი) 87^{10,16}
- ელიაზარი (ბიბლ.) 208²⁰.
- ელიანზი, ვალანგი. ვითანგი 182³¹.
- ელინთი, ელენთი 218¹⁰, 223¹⁹.
- ელიოზ მცხეთელი (მამის მამა აბიათარ მღდელისა) 267⁹, 60^{15,19,24,32,7} 61^{5,15}, 73⁶.
- ელლაზი (ძე არდულისი, სულტნის სპასალარი) 217⁶.
- ერაკლე (კეისარი) 147^{1,5,6,10,34}, 148^{5,7,8,11,13}, 140⁷, 150¹⁵, 158⁸; ერაკლემ მოკლა ფოკა და თვითონ გამეფდა 145²⁷; ერაკლეს პირველი ლაშქრობა ქართლში 145^{30,33}, 146^{4,6,7,11,12,20,21}; დაიპყრა ტფილისი 146^{4,12}; ერაკლე კეისარი და სტეფანოზი 145³¹, 146^{2,3}; ერაკლეს მეორე ლაშქრობა ქართლში 148²²; არჩილ II სტეფანოსის ძე მცირეწლოვანი იყო, როდესაც ერაკლემ ქართლში ილაშქრა 158³⁰.
- ერანი 242⁶ («ერანის ქუეყანა»),
- ერეთი (ჰერეთი) 26³¹, 40²², 41^{20,32}, 42²⁸, 82¹⁵, 89³⁰, 125³², 155²⁴, 167²², 162¹⁹, 167⁵, 168⁵, 176²², 191⁶, 192¹⁷, 203⁶, 208^{4,27}. იხ. აგრეთვე ჰერეთი.
- ერზინკიელი. ეზენკიელი 241¹⁵.

ერნი (ჰერნი) 184²⁴. იხ. ჰერნი.

ერტობი (ერწუხი) 208⁴.

ერუშეთი (ადგილი) 74¹⁰, 147⁵; ერუშეთისა ეკლესია 85¹⁰; ერუშეთის საეპისკოპოზო 135²⁸ (ვახტანგ გორგასალმა (დასუა ერთი ეპისკოპოზად კლარჯეთს ეკლესიასა ახიზისა: ერთი არტანს, ერუშეთს)»)

ერწო 194²⁷, 195⁴.

ერწო-თიანელნი: მათ შორის ქრისტიანობის გავრცელება 80²¹.

ერწუსი, ერტიხი 208⁴.

ესაია (წინასწარმეტყველი) 109¹⁷, 110³⁴, 203²⁶.

ევესო 49⁴

ეშმი, ეშიმი (ხალიფა ჰიშამი, ძე აბდალ-მელიქისა) 149¹⁴.

ჰემორი 166⁵.

ვალანგი, ვითანგი, ელიანბი 182³¹.

ვალეთი, ველათი, ევლავიოზი (ქართლის კათალიკოზი) 141¹⁴.

ვანანდი 27³³; ვანანდისა სიმაგრენი 199¹⁶; ციხენი ვანანდისნი 241²².

ვარაზ-ბაკურ გამრეკელი (ერისთავი) 191³⁴.

ვარაზ-ბაკური" ვარსა-ბაკური, ვარაზ-ბაქარი, ვარზა-ბაქარი (ბარზაბოდის ძე, საგდუხტ დედოფლის ძმა, ვახტანგ გორგასალის ბიძა, ერისთავი რანისა) 93²⁸, 98^{9,13}, 104^{8,24}, 115²⁹; მისი სიკვდილი 116^{8,17}, 118¹⁶.

ვარაზ-ბაქარი, ვარსა-ბაქარი (მირდატის ძე, ქართლის მეფე) 85²⁸, 86^{7,17,23};

ვარაზ-ბაქარის შვილები 87^{4,14,24}; ვარაზ-ბაქარი ურწმუნო კაცი იყო 85³³, 86²; მას გადაუდგნენ კლარჯნი და ბერძნებს მიემხრნენ 86^{27,29} 94^{31,32};

ვარაზ-ბაქარის გარდაცვალება 86³³; მის შემდეგ მეფედ დაჯდა მისი სიმამრი თერდატი 87².

ვარაზ-მირი (ვახტანგ გორგასალის მამამძუძის ძმა) 115¹⁸.

ვარანგი, ვარგნი 187^{25,27,31}.

ვარან ხოსროთანგი, ვარანხუასროთაგანი (ვახტანგ გორგასალის სახელი სპარსულად) 92¹², 104¹⁸.

ვარგნი იხ. ვარანგნი.

1. ვარდანი (მთავარი, შუშანიკის მამა) 141³².

2. ვარდანი (სვანთა ერისთავი) 198^{2,5,10}.

ვარზა-ბაკური, ვარსა-ბაქარი იხ. ვარაზ-ბაკური, ვარაზ-ბაქარი.

ვარზა-ბაკური იხ. ბარზაბუდი.

ვარზაქარი (ციხე) 192⁹, შენ.

ვარზმანი, ვარაზმანი (ქართლის ერისთავი) 153³⁹; ვარზმანი იყო ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა 153³⁴.

ვარჯანის ძე სტეფანოზი (პანკისის ერისთავი) 185¹⁸.

ვასქენი (რანის ერისთავი, შუშანიკის ქმარი) 141^{31,32}, 142^{5,9}; მან მოკლა შუშანიკი 142⁸; ბაკურ მეფემ ილაშქრა ვასქენის წინააღმდეგ 142^{11,13,51}.

ვაშთაშიში, ვაშტაშაზი (სპარსთა მეფე, სპანდიატ-რვალის მამა) 11⁶.

1. ვაჩე (რევ მართალის ძე, ქართლის მეფე) 36^{20,22}.

2. ვაჩე კარიჭის ძე (ტაოელი აზნაური) 182¹⁵.

3. ვაჩე, ვაჯე (გურგენ ბერის ძე თუ სიძე; ხვარნაბუჯის ერისთავი) 185¹⁸.

1. ვახტანგ გორგასალი, ვახტანგ გურგასალი, (მირდატის ძე) 89², 91³³, 94¹³, 95^{15,34}, 104¹⁷, 105^{5,10,28}, 108²⁸, 111^{17,29,31}, 112^{3,10,11}, 114^{7,12,16,17}, 115³⁰,

117_{4,16}, 119₂₅, 126_{11,15,18,19,26,28,29,30,32}, 127_{13,14,21}. 133_{21,223,26,28,30}, 134₃, 135_{11,21,22}, 136_{3,14,20,21}, 137₁₀, 138₂₇, 140_{5,10,15}, 141₂₃, 150_{12,18,21,23}, 152₂₄, 153₃₁, 154₁, 155₁₁; მისი სახელი 92₁₂ («ვარან ხოსროთანგი»), 121_{29,31} («გურ-გასლან»); მას ეწოდება «დიდი მეფე ვახტანგ გორგასალი» 158₁₅, 178₁₈; ვახტანგის დაბადება 91_{3,21}; იგი შვიდი წლისა დარჩა, მირდატი რომ გარდაიცვალა 92₃₀; მისი დედა საგდუხტი 92₁₀; მისი დები 94₁₇, 98₂₄, 125₂₆, 136₁₅; მისი ცოლი ბალენდუხტი 104₄, 120₁₀; მისი მეორე ცოლი, ბერძენთა მეფის ასული 120₁₂, 133₂₅, 135₁₉; მისი შვილები 120₈, 125₂₆, 136₉, 140_{4,18,20,30}, 141_{6,7}, 142₃₄, 143_{14,20,21}, 146₁₃, 155₃, 161₉, 162₁; ვახტანგის მამამძუძე საურმაგ სპასპეტი 92₂₁, 93₂₉; მისი მასწავლებელი მიქაელ ეპისკოპოზი 95₈; ვახტანგის პირველი ცოლის მამამძუძე წმ, რაჟდენი 136_{3,4}; ვახტანგის ლაშქრობა ოვსეთში 98_{8,12,15,25,30,33}, 99_{13,15,21,24,31,32}, 100_{3,4,5,15,17,21,26,33}, 101_{6,11,27,28}, 102_{1,2,3,5,16,21}, 103₁₁, 104₃; ლაშქრობა პაპანიგეთსა და ჯიქეთში 103₆; ლაშქრობა საბერძნეთზე 104₂₂, 105_{14,23}, 114_{20,23}, 115_{21,23,25,28}, 116_{1,4,8,14}, 117_{22,31}, 118_{1,9,13,16,18}, 119_{12,24}, 120_{3,7}; ბრძოლა სპარსელებთან და ურთიერთობა ვახტანგსა და სპარსთა მეფეს შორის 120_{20,21}, 121_{8,9,10,24,34}, 122_{1,7,13,14,26,27,31}, 123_{1,2,6,8,12,14,19,22,23,24}, 125_{4,8,21,23}, 127₃; ლაშქრობა სინდეთში 127₃₅, 128_{1,10,16,18,26,29,30}, 129₁, 130₁₃, 123_{3,11,13}, 16_{23,25,27,32,34}, 133_{3,5,6}; ვახტანგი და ხუასრო მეფე 137_{16,19}, 138_{7,8,11,18}, 20_{21,31}; ვახტანგმა ააშენა მცხეთაში სვეტიცხოველი 135₂₈; ააშენა ნინოწმიდის ეკლესია 135₃₀; ტფილისის აშენება 136₂₈, 140₁₃; ვახტანგის დაქრა ომში და გარდაცვალება 138_{19,24,27}, 139_{1,6,34}, 140₁ («დაეფლა მცხესაკათალიკოზოსა სუეტსა თანაა»); ვახტანგის დახასიათება 104₂₆; მისი ცხოვრების აღწერა 159₃₀.

2. ვახტანგი (დავით აღმაშენებლის ძე) 214₂₀.
ვეჟინი (ციხე) 167₅, 203_{11,13}; ვეჟინის ერისთავი 192₂₂.
ვესპასიანე (რომის კეისარი) 27₃ («სპასიანოს»), 109₁₈ («სპასიანოს»), 218₁₆ შენ.
ვითანგი, ვალანგი, ელიანზი 182₃₁.
ვისტი, ვესტი (ანისის ვესტი ანუ ვესტიტორი Κεχασμυος) 186₆.

ზაბილონი, ზაბულონი, საბილონი (კაპადუკიელი, წმინდა ნინოს მამა)

45_{16,23,25,30,34,35}, 46_{15,19}, 74_{83,4,7,13}, 79₃₂.

ზაგა (ბრანჯთა საერისთაო) 46₂₆.

ზადა (ბრანჯთა საერისთაო) 46₂₆.

1. ზადენი (მთა) 21₈, 69₃₂.

2. ზადენი (ციხე) 21₇.

3. ზადენი (კერპი, ღმერთი) 21₇, 52₂₄, 65_{6,15} («ღმერთნი ქართლისანი არმაზ და ზადენი»).

ზავახეთი (ჯავახეთი) 22₈. იხ. ჯავახეთი.

1. ზანავი, ზავნი (ციხე) 12₇ («ისარკინე და ციხე დიდი ზავნი, უბანი ჰურიათა»).

2. ზანავი (წყარო) 10₃₁.

ზარენი, ზარენა (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 30_{18,20,22,21}.

ზარმა (ბრანჯოთა საერისთაო) 46₂₆.

1. ზაქარია ასპანის ძე: მან შეიპყრა გუზან ტაოსკარელი 240₃₀.

2. ზაქარია მხარგრძელი (ივანე ათაბაგის ძმა) 241₄ («ზაქარია მანდატურთ-უხუ-

ცესმან და სპასალარმან», 243²⁶ («ზაქარიარია მანდატურთ-უხუცესი და ამირსპასალარი»).

3. ზაქარია ბარუქის ძე (ბიბლ.) 109¹⁶.

ზაქე (ბიბლ., ლუკა 19,2) 228⁴.

ზედაზადენი (ციხე) 206²².

ზედაზადნელი იოანე («განმანათლებელი ქართლისა») 141¹⁶.

ზემო ქუეყანა 185²⁷ («ამოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამოვიდეს ქართლს») შდ. ზენა სოფელი.

ზენა არტანი 237²⁰.

ზენა სოფელი 6¹⁴ («ქუეყანასა ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა ქართლი»), 153³² («ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი»).

ზირაქი (ბულა თურქის სპასალარი) 163¹⁴.

ზიჯა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁶.

ზოია (კონსტანტინე VIII-ის ასული, კეისარ რომანოზ III-ის მეუღლე) 183¹⁴.

ზორაკერტი, ძორაკერტი 177².

ზორაკერტელი, ზოლოკერტელი 184³⁰.

ზუიადი (ერისთავთა ერისთავი) 178²⁵, 180⁵.

ზღვის ყურისა ქუეყანა (ეგრისის სამფლობელო) 2²⁴.

ჭერნი (ჰერნი) 184²⁴ შენ., 220²⁶ შენ. იხ. ჰერნი.

თაბორი, თაბორა (ქართლის კათალიკოზი) 147¹⁹, 149²⁹.

2. თაბორი, მთაბორი (ტფილისის ციხე) 186²⁸.

თაფეჩაგი (ქართლის კათალიკოსი) 140²⁸.

თაკუერი 153¹⁸; ერისთავი თაკურისა 126²; გზა თაკურისა 35²⁹.

1. თამარი (დიდი, აღმაშენებლის ასული შირვანის დედოფალი) 212¹¹, 238¹⁹; იგი თიღუის მამენებელია 238²⁰.

2. თამარი (დიდი, მეფეთა-მეფე) 240¹³⁻²⁴⁰³², 243²⁸; მისი ქმარი დავითი 242¹; მისი შვილები 242^{8,10}, 243¹; თამარის გარდაცვალება 242²⁰, 243⁸; დამარხეს გელათს 242²⁴; თამარის დახასიათება 240¹⁴⁻²⁷.

თარასნი 220³² («ქურდნი, ლეკნი და თარასნი»).

თარბი იხ. თარში.

თარბამოსი, თარგამოსი, თარგმოსი (მამათმთავარი, ძე თარშისი) 18,9,12,29, 229, 33,21, 417,25; ნათესავი თარგამოსისი 3²¹, 4¹⁷, 6¹⁵.

თარში, თარბი (მამათმთავარი, თარგამოსის შამა) 1⁹.

თარკან ხაზარი (გოლიათი) 99^{11,18,27,29}, 100^{2,18,32}, 101^{6,12}.

თევდორე (დისწული გიორგი მწიგნობართ-უხუცესისა და ჭყონდიდელისა) 210^{15,19}.

თევდოსი, თეოდოსი იხ. თეოდოსი.

თელავი 195¹².

1. თეოდოსი I (ავხაზთა მეფე ლეონის ძე): უშველა აშოტ კურაპალატს კახეთის მთავართან, გრიგოლთან, ბრძოლაში 162¹²; შეებრძოლა ბულა თურქს 163^{12,16}; მისი ძმაა გიორგი, ავხაზთა მეფე 164¹⁹.

2. თეოდოსი (თევდოსი) II, მწუხარე (ავხაზთა მეფე, გიორგი II ავხაზთა მეფის შვილი): იგი საბერძნეთში იზრდებოდა 171^{6,9,12}; თეოდოსის ურთიერთობა

ძმასთაწ, მეფე დემეტრესთან 171^{7,16,22,26,33,35}, 172³; თეოდოსის დაბრმავება 172⁵; თეოდოსის გამეფება 172¹¹, 173²³; მისი დისწულია ბაგრატ მესამე 174⁸.

თერდატი 873, 105¹⁸. ის. თრდატი.

თერისა ზღუა 1²⁰.

თიანეთი 98³⁰, 176¹⁴, შენ., 185²¹.

თილუა. 174¹³, 238²⁰ («თამარ, თილუისა აღმაშენებელთა»).

თმოგუელი ფარსმანი 185³¹.

თმოგუი 166²⁴, 198¹⁰; დაიქცა მიწისძვრის დროს 204²⁰.

თმონიდი (ბრანჯთა საერისთაო). 46²⁶.

თოლოზელის ძე ისაკი, ტოლოზელის ძე ისაკი (აზნაური მესხი) 1956,9.

თორელი შალვა 244⁴ («აილო კეჩროლი შალვა თორელმან»).

თორი 191¹².

თოფორი (სინდეთის ქალაქი) 133¹⁰.

1. თრდატი, თერდატი, თარდატი (ქართლის მეფე, რევის ძე, ვარაზ-ბაქარის სიმამრი), 85²⁹, 87²⁴; მისი გამეფება 87^{3,6}; მისი გარდაცვალება 87¹².

2. თრდატი (ვარაზ-ბაქარის ძე. არჩილ I-ის მამა) 8532, 89¹³.

3. თრდატი, თერდატი (სომეხთა მეფე, არშაკუნიანი, კოსარო მეფის ძე) 44²⁹, 50³², 51^{2,33}, 56^{18,21}, 105¹⁸, 106²⁴. 113¹⁰; იზრდებოდა საბერძნეთში 43⁸; ებრძოდა გუთებს 43¹³; ბრძოლა თრდატსა და მირიანს შორის 43^{21,22,24,25,27}, 44¹; თრდატის ასული სალომე შეირთო მირიანის ძემ, რევმა 4425,26, 4518, 83⁹, 84²⁰, 98²⁶.

4. თრდატი (სომხითის ერისთავი, დიდი თრდატის ნათესავი) 105¹⁸.

თრიალეთი 24²⁰, 30³², 153²⁹, 164¹⁴, 173¹⁵, 175¹², 176^{12,13} 179^{17,18}, 182¹⁹, 205¹⁵, 211¹², 217¹³, 220¹¹; ლიპარიტმა დაიპყრა «ქუეყანანი თრიალეთისანი» 164²³; თრიალეთს ფლობდა რატი, კლდე-კართა ერისთავი 174³⁰; თრიალეთში ბრძოლაა გიორგი I-სა და ბასილ კეისარს შორის 179²¹; თრიალეთში გარდაიცვალა გიორგი მეფე 182⁴; აქ მოჰგვარეს ბაგრატ IV-ს შეპყრობილი ლიპარიტი 190¹⁸; თრიალეთი მოაოხრა სულტანმა ალფარსლანმა 191^{9,13}; თრიალეთს ფლობდა გიორგი ჭყონდიდელის დისწული თევდორე 210¹⁵.

თურქეთი 9²⁹.

თურქმანნი 215²⁴, 216^{8,9,30}, 220¹⁰.

თურქმნობა (= თურქმანნი) 217⁷.

თურქნი, თურქუნი 9¹⁰, 10^{6,9,14,15,21}, 11^{11,18}, 22²³, 189⁷, 199¹⁶, 210¹⁷, 212²⁵, 224^{1,8,15}, 231⁸, 234²⁵; დიდნი თურქნი 200²⁸, 211²⁹, 224⁵; თურქთა მეფე 143³², 197¹⁴; ბულა თურქი 163⁷; თურქი ბერი, სულტან ალფარსლანის მკვლელი 197^{12,15,18}; თურქებმა პაჭანიგნი და ჯიქნი აოტეს 103⁴; თურქები სპარსეთში 143⁴; ბარამ ჩუბინის ბრძოლა თურქებთან 143³⁴, 144³; ერაკლე კეისარმა დასავლეთიდან თურქები მოიყვანა სპარსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად 145²⁹; სულტანის თურქები გამოჩნდნენ არტანში 188^{21,26}, განმაში 188³¹, 189^{2,3}; ალფარსლანის თურქები აოხრებენ საქართველოს 191²³; თურქთა გამლიერება მალიქ-შას სულტობაში (გიორგი II-ისა და დავით აღმაშენებლის დროს) 200^{15,18}, 201⁶; ამ დროს საქართველო აივსო თურქებით 201^{15,18,25}, 202²⁸, 210^{14,25}; თურქთა შემოსევა მტკვრის პირას 216^{14,26,28}; გიორგი II-მ მისცა თურქებს სუჯეთი, იორის პირი და კუხეთი 203¹⁴; ქართველებმა წაართვეს თურქებს სამშვილდე 210²², 211¹⁴,

18. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

-274-

რუსთავი 211^{23,25}, ლორე 212²⁸, ტფილისი 218²⁸; ანისი 220¹⁹, 239¹⁹;
ჯავახეთში თურქებმა მოჰკლეს ბეშქენ ჯაყელი 212²⁴.
თურქობა 211^{5,9}, 201²¹ («ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა»);
თუშეთი 80²³
თუშნი 155¹² («ერისთაობდა თუშთა და ხუნძთა ზედა... აბუხუასრ»);
თუხარისი, თუხარასი (ციხე-ქალაქი) 7²⁰, 12^{4,14}, 86²³, 114³², 119¹⁴, 26; თუხარისი
ააშენა ოძრხოსმა 6⁶; თუხარისის ეკლესია ააშენა მირდატ მეფემ 85⁸;
ბეშქენ ჯაყელი იყო თუხარისის ერისთავი 185³².
თხითა 773; მთა თხოთისა 67¹⁴, 76³³.

ოია, იაი, აი, ალი (ამირა ჯაფარის მამა) 166⁹, 185¹.

1. იაკობი (ქართლის ეპისკოპოსი) 81³², 85^{16,26}.

2. იაკობი 87⁹. იხ. იობი.

იამანეთი, იმანეთი 147³².

იარავანდი, არვანდი (დიდი მეფე სომხითისა, მეფე სომეხთა) 27^{12,23}; მისი ძმია
არტაშანი 272⁴.

იარდოსი (აზონის მამა) 122⁹

იარედი (აფრიდონის ძე) 83^{1,91}.

იასი (თურქთა დიდი ამირა) 201⁵.

იაფეტი (მამათმთავარი, ბიბლ.) 1⁹.

იაჰია შუაბის ძე. იალი ზოაბის ძე, ალი ზახის ძე, ალშუბის ძე (ტფილისის
ამირა) 162^{9,23}.

იერემია (წინასწარეტყველი) 202¹⁰.

იერუსალემელნი, იელუსალემელნი 49²⁵.

იერუსალემი, იელუსალემი (A), იერუსალიმი 26¹, 45²⁰, 46⁸⁴, 47^{18,30}, 61^{30,31},
74²⁸, 79³³, 124^{18,19}, 126¹⁷, 130³², 138¹, 226³³; ვახტანგ გორგასალი დედითა
და დით გაემგზავრა იერუსალემს 126²⁰; თამარ მეფემ იერუსალემში, მთ-
წმიდასა და შავ მთაზე ააშენა ეკლესიები 240¹⁸; დავით აღმაშენებელმა
გელათი გადააქცია «აღმოსავალისა მეორედ იელუსალიმად» 209³¹; იურე
სალემი დაიპყრეს და მოაოხრეს: ნაბუქოდონოსორმა 10²⁸, სპარსელებმა
25^{28,29,32}, 60^{1,6}, ვესპასიანე კეისარმა 27⁴, ქასრე მეფემ 145¹⁶, ფრანგებმა
206¹³.

იესო, იესო ქრისტე 25²⁶, 27⁷, 36¹³, 48¹⁹, 53^{9,28}, 55³², 58¹³, 59^{1,20,32}, 60³⁴, 72⁶,
74^{25,34}, 75¹, 90³, 91¹⁸, 111², 147⁶, 204¹⁴, 226³². იხ. აგრეთვე ქრისტე.

ივანე იხ. იოანე.

ივზიანოსი (ბერძენთა მეფე Ιωβιανός) 106^{14,17,19}, 109^{22,32,33,35,36}, 115^{9,31}, 124¹³;

არჩილ II-მ მოიყვანა ცოლი, ნათესავი ივზიმიანოს მეფისა, სახელით მა-
რიამი 89¹⁵.

ივლიანე, ივლიანე უკეთური (ბერძენთა მეფე იულიანე განდგომილი) 106¹²,
109^{23,35,36}.

იზიდის ძე ხალილი (სარკინოზი) 162¹⁸. იხ. ხალილ იზიდის ძე,

ითრუჯანი, ითარჟანი, ითირუჯი (ქალდეელთა ღმერთი) 56¹⁵ («ქალდეელთა
ღმერთი ითირუჯ და ჩუენი ესე ღმერთი არმაზ მტერ არიან»), 65²²
(«ესე არმაზ ქართველთა და ქალდეელთა ღმერთი ითარჟან ყოვლადვე
მტერ არიან»).

- ილდღუზი, ილღუზი (სპარსთა სარდალი) 239²⁵.
ილმიანი, იმილმიანი იხ. ბაჰრამ-ლამიანი.
ინდაბარიანი (გეოგრ.) 120²⁰.
ინდოეთი 107³⁵, 127^{19,23,24}, 150¹⁸.
ინდონი, ჰინდონი 90¹⁷, 124³⁵, 127⁸, 133¹; ინდოთა მეფე 42²³, 127²⁶; პიროს
ინდო 231²⁶.
ინდოური, ჰინდური: ინდოურად მზრახველნი 107³⁵.
1. იოანე, იოვანე (არჩილ II-ის ძე) 156², 160³; მისი გარდაცვალება 161³⁰.
2. იოანე, იოვანე (აფხაზთა მეფე) 164^{26,27}; მისი შვილი ადარნასე მეფე 165¹⁵.
3. იოანე, ივანე (ნთავარი შავლიანი) 164²³.
4. იოანე, იოვანე (ეპისკოპოზი: ქართლის პირველი ეპისკოპოზი, წარმოგზავნილი
კონსტანტინე კეისრის მიერ) 72^{24,29}, 73²⁶, 74⁵, 75²¹, 80^{13,34}; მისი გარდა-
ცვალება 82¹; მის შემდეგ ეპისკოპოზად დაჯდა იაკობ მღვდელი 81³².
5. იოანე, იოვანე (ქართლის კათალიკოსი ადარნასე ბაკურის ძის დროს) 147¹³.
6. იოანე იოვანე (ქართლის კათალიკოსი დავით აღმაშენებლის დროს) 230¹.
7. იოანე, იოვანე (მოძღვარი დავით აღმაშენებლისა) 227¹⁶.
8. იოანე, იოვანე (ნათლისმცემელი? 94²⁸ («არა კეთილად ვიპყართ სჯული
ქრისტესი და წესი იოვანეს მცნებისა»)).
9. იოანე აბაზას ძე, ივანე აბასას ძე 184^{10,16}.
10. იოანე აბუ ლეთის ძე, ივანე აბულეთის ძე 239⁶.
11. იოანე აბუსერი, იოვანე-ერისთავი აბუსერი (არტანუჯის ერისთავი) 183⁶.
12. იოანე არშის ძე, ივანე არსის ძე 169^{21,24}.
13. იოანე ბანელი იოვანე ბანელი ხარტულარი 182³⁰.
14. იოანე გოდერძი (?), ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი, ერისთავი გოდერძი
186⁸¹ შენ.
15. იოანე დადიანი, ივანე დადიანი 187⁹.
16. იოანე დეკანოზი (აღმწერელი-ისტორიკოსი) 156³ შენ
17. იოანე ერისთავი, იოვანე ერისთავი 187⁸, 194¹⁰.
18. იოანე ზედაზნელი, იოვანე ზედაზანდელი («განმანათლებელი ქართლისა და
განმწმედელი სჯულითა») 141¹⁵.
19. იოანე ლიპარიტის ძე, ივანე ლიპარიტის ძე (ლიპარიტ ერისთავის ძე)
188^{28,30}; ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატ IV-ს 187¹⁹; ივანე შეიპყრეს დი-
დებულეებმა 190^{4,6,14,20}; ბაგრატმა შეირიგა 190^{23,25,29}; ივანე წავიდა
საბერძენეთს 190²⁸; ბაგრატ მეფემ ივანე მოციქულად გაუგზავნა სულტანს
193¹⁶; ივანე ებრძვის ფადლონს 194¹⁰; გიორგი II-ის გამეფებისას ივანემ
და სხვა დიდებულეებმა «აშალეს ქუეყანა» 198^{2,8}; გიორგიმ შეირიგა ივანე
198^{8,11}; ივანე კვლავ გადაუდგა გიორგი მეფეს 198^{14,17,21,24,27}; მალიქ-შამ
დაატყვევა ივანე 200⁸; ივანეს შვილია ლიპარიტი 198^{8,25}.
20. იოანე მარუშის ძე (ივანე, ქართლის ერისთავი) 172^{13,19,25}, 173²⁶.
21. იოანე მხარგრძელი (ივანე ათაბაგი, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა), 241⁵, 243²⁷,
245⁵.
22. იოანე ორბელი, ივანე ორბელი 210²⁰.
23. იოანე სხვილოსელი, ივანე სხვილოსელი 170⁸.
24. იოანე ქობულის ძე, ივანე ქობულის ძე (კახთა ქორეპისკოპოზის დაჩის მამა)
162²⁵.
იობენალი, იობანელი (დევტალარი, პატრიარქი, წმ. ნინოს ბიძა) 45^{18,21}, 55¹⁷.

1. იობი (ქართლის ეპისკოპოზი) 85²⁶ შენ. (A: «დაჯდა იოსებ სომეხი, ნერსე კათალიკოზისა დიაკონი»), 87⁹ შენ. (A: «იაკოვ ეპისკოპოზი»).
2. იობი (ბიბლ.) 137²⁸.
იონა ქართლის ეპისკოპოსი არჩილ I-ის დროს) 91²⁴.
იონნი: იონთა სოფელი 51²⁵.
იორდანე (მდინარე) 47²⁴.
იორი 28⁶, 137^{16,18}, 143²², 206¹⁹; «ქუყყანა იორის პირი» 203¹³; იორისპორნი» 210²⁷. იხ. აგრეთვე მცირე ალაზანი.
იოსებ სომეხი იხ I. იობი.
იოსიპოს ებრაელი (იოსებ ფლავიოსი, ისტორიკოსი) 218¹⁰.
იპაჯაჯი (ლევთა მეფე) 116⁹.
ისაკ თოლობელის ძე, ისაკ ტოლობელის ძე (აზნაური მესხი) 195^{6,9}.
ისანი, ისნი 186²⁹ შენ. იხ. ისნი.
ისე შეიხის ძე, ისე შიხის ძე (ტფილისის ამირა) 164^{3,6}.
ისმელი (სარკინოზთა მამათმთავარი) 147³¹ («მომად, ნათესავი ისმელისი»);
ისმელის ძე საჰაკი (ტფილისის ამირა) 162²⁹. იხ. საჰაკი.
ისმაიტელნი 225²⁹.
ისმელნი 186²⁹.
ისნი, ისანი 186²⁹; ისნის ველი 186³⁰, 187², 194⁶.
ისრაელნი 91^{5,17}; ერი ისრაელი 53¹⁹, 207³⁴; ნიაფორსა ისრაელი 58⁸; მეფე ისრაელისა 110³³.
ისრატელი 109¹⁹, 111¹; ეთაგ ისრაიტელი 225¹¹.
იტალია 231³³.
იუდა 134²¹.
იყალთოველი არსენი (ქართველი მეცნიერი) 230².
იშხანიკი (ჰერეთის მეფე, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის დისწული) 168^{5,6}.
იწრონი (მყინვარნი, თრიალეთში) 182⁵.
იჯინტონი: რმისტორაან იჯინტონის წიგნნი 148¹⁶.

კაბადუკელი 45¹⁴ («წმიდა იგი კაბადუკელი» გიორგი), 45²³ («ჭაბუკი კაბადუკელი ზაბილონი, ნინოს მამა).

- კაბადუკია (ქალაქი) 45¹⁵.
კაბალა, ყაბალა, ყაბა (შირვაწის ქალაქი) 216¹ შენ.
კაბარბიანნი, ბარბიანნი, ბარაბიანნი 73¹⁹ შენ.
კავატია, კავცია (ოვსი) 42³⁰.
კავკასი, კავკასანი, კავკასიოსი (მამათმთავარი) 1²⁴, 3¹, 4⁴ (კავკასანი, 7⁸ (კავკასიოსი), 7^{29,32}; შვილნი კავკასისნი 7^{8,33}; ნათესავნი კავკასისნი 19²⁵.
კავკასია, კავკასი, კავკასიანი (მთა) 1²⁰, 21^{1,31}, 3², 5²¹, 7^{11,28}, 12²⁴, 14¹⁹, 137⁵ («შეივლტოდიან კავკასიათა [კავკასიანთა] და კახეთად») 149¹⁹, 192²¹, 214⁹; წური კავკასიისა 2²⁷, 15^{4,17}; სიმაგრენი კავკასიისანი 10³⁸; ყოველი კავკასია 149²¹; ყოველი პირი კავკასისა 155²³; ყოველნი კავკასიის ნათესავნი 19²⁸; მეფენი კავკასიისანი 104²². იხ. კავკასნი.
კავკასიანნი კავკასანნი 20¹³, 84¹⁷; ყოველნი კავკასიანნი 20¹⁷, 40⁵; მთიულნი კავკასიანნი 73¹⁶; ჯეენი კავკასიანთანი 41⁵; კარნი კავკასიანთანი 37³, 86⁹; მეფენი კავკასიანნი 98³¹, 104¹⁵, მეფენი კავკასიანთანი 103¹⁹, 120²⁶.
კავკასნი (მთები) 11⁸⁰, 83³². იხ. კავკასია.

- კავცია, კავატია (ოვსი) 42³⁰.
კავკა-ქარისა ერისთავი, კაქვაქარისა ერისთავი 192⁸.
კალა, ქალაი (ტფილისის ციხე) 122³¹, 145²⁰, 146⁴ («ციხესა კალასასა»), 146¹⁶;
კალის ციხის აღება ერაკლე კეისრის მიერ 146¹⁸; ველი კალაისა. ველი
კალისა 122³⁰.
კალმახელი სულა (კალმახის ერისთავი) 190². იხ. სულა კალმახელი.
კალმახი (ტაოში) 155²⁸ («კლდე ტაოსა, რომელსა ერქუა კალმახი»). 188¹⁵; სულა,
ერისთავი კალმახისა 1887,14; შეპყრობილი ლიპარიტი და ივანე წაიყვანეს
კალმახს 190⁷.
კამბეჩოვანი, კამბეჩოანი 286, ქალაქი კამბეჩოვანი (კამმეჩიანი, კამბეჩი) 136¹²,
137¹⁴.
კანანელი: სიმონ კანანელი 26¹⁴; ლონგინოზ კანანელი (კარსნელი) 26⁸. იხ. აგრეთვე
სობის კანანელნი,
კანგარი (გეოგრ.) 19¹⁹.
კაოსი, კასპო (შიდა ქართლის მეფე) 279,18.
კაპოეტი, კაპოვეტი (ციხე) 166^{33,35}.
კარაზპოლი, კარახპოლი, კარხაპოლა (ციხე, კარნუ-ქალაქი) 105¹⁹. იხ. კარნუ-
ქალაქი.
კარბი (გეოგრ.) 193¹⁵.
კარი (ციხე-ქალაქი) 200^{1,13,14}; კარი აილო გიორგი II-მ 199¹⁵; კარს ფლობს
გრიგოლ ბაკურიანის ძე 200¹²; აჰმად ამირამ აილო კარი 200²⁴; თამარის
დროს ქართველებმა აიღეს კარი 241²¹, 24²⁹.
კარმიფორ-ასიანი (ციხე-სიმაგრე კარნიფორ-ბასიანი?) 199¹⁶.
კარნიფორა, კარმიფორა, კარნიფოლა (მთა, ციხე) 139², 212⁴, 220⁹; საიდან
წარმოსდგა სახელი “კარნიფორა“ ? 139⁴; კარნიფორის ციხე აიღეს ქარ-
თველებმა თამარის დროს 241²¹.
კარნუ-ქალაქელი 244².
კარნუ-ქალაქი 122⁴, 139¹, 244¹⁶; («მოადგეს ციხესა, რომელსა რკბ.იან კარხა-
პოლა, ხოლო აწ ეწოდების კარნუ-ქალაქი» 105¹⁹; მას ფლობდა გრიგოლ
ბაკურიანის ძე 200¹².
კარხნელი ლონგინოზი 268 შენ., 60²⁴.
კარუშთი, კარუბეთი 170¹³
კარქედონი (კართაგენი) 231²³.
კარხაპოლა, კარახპოლი, კარახპოლო (კარნუ-ქალაქი) 105¹⁹. იხ. კარნუ-ქალაქი.
კასორი, კასრო, კოსარომ, კოსაროსი (სომეხთა მეფე) იხ. კოსარო.
კასპი 12⁵, 67¹⁴; კასპი ქალაქი 92²⁸, 94¹⁶; კასპისა სპასალარი 92²⁷., კასპისა გარდა-
სავალი 76³⁴; კასპი ააშენა უფლოსმა 6¹²; კასპი შემუსრეს ოვსებმა 94¹⁶.
კასპო, კაოსი 27¹⁸. იხ. კაოსი.
კასრი (ციხე) 155^{9,31}.
კასრო, კასორი, კოსარო, კოსაროსი (სომეხთა მეფე) იხ. კოსარო.
1. კატა (ბიორზი I-ის ასული) 182¹⁰.
2. კატა (დავით აღმაშენებლის ასლი, საბერძნეთში გათხოვილი) 212⁹, 238²¹.
კაქვაქარისა ერისთავი, კავკა-ქარისა ერისთავი 192⁶.
კაცნობი იხ. ნიკტანები.
კაცხი 191¹³ («ლიპარიტ..... დამარხეს კაცსს, სამარხოსა მამათა მათთასა»)
1. კახაბერი (ძე ნიანიასი): დაიღუპა ცოლითურთ თმოგვის დაქცევის დროს 204²⁰.

2. კახაბერი (ნიანას მამა) 205¹⁷.

კახეთი 5²⁶, 20¹³, 80³⁰, 94¹⁹, 137^{5,715}, 140¹¹, 143²², 155^{5,6,24,29}, 157⁵, 159²⁵

160¹⁵, 169^{10,12,15}, 171²⁵ 173^{11,12,16}, 179²⁰, 185¹⁶²³, 203⁶; კახეთის საზღ-
ვრები 17²¹ («მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი») მირიანმა კახეთი საუფლისწულოდ მისცა თავის შვილს რევს 44³⁴; კახეთში ერისთავობდა ადარნასე ბაკურის ძე 146¹⁴; მთავრობდა გრიგოლი. 162^{10,14,16}; კახეთი მოაოხრეს სარკინოზებმა 167³⁵; ბრძოლა კახეთისა-
თვის აფხაზთა მეფე გიორგი II-სა და ქორეპისკოპოს კვირიკე I-ს შორი. 169⁸¹, 170^{14,18}, 171¹; ბრძოლა კახეთისათვის ბაგრატ III-სა და კვირიკე II-ს შორის 176^{2,14,24,26}; ბაგრატ IV-ის ლაშქრობა კახეთში 192²¹; გიორ-
გი II და კახეთის მეფე აღსართანი 203^{10,13,19}; დავით აღმაშენებელმა კახეთი შემოიერთა 208⁴²⁸, 237¹⁸. - მთა კახეთისა 5^{20,21}, 76^{25,35}; მთეულნი კახეთისანი 140¹⁶, მთეულეთი კახეთისა 142³³; ქუეყანა კახეთისა 160⁶; კახეთისა ქალაქნი 12⁸, 21⁸ (ნელქარი, ნეკრესი), 24⁹ (ნენქარი, ნუკრისი). 80²⁹ (დაბა ზოდი), 240⁹ (სტახირი); ციხენი კახეთისანი 169¹⁹, 191⁶; ჯევი კახეთისა 86¹², 88³, 89¹⁰, 149⁴. - დიდებულნი კახეთისანი 187¹; კახეთისა ერისთავნი 17²⁰, 34¹⁶, 125³¹ (დემეტრე), 146¹⁴ (ადარნასე ბაკურის ძე) 176²⁹; მთავარი კახეთისა 162¹⁶ (გრიგოლი); მეფე კახეთისა 184²⁹ (გაგიკი), 192¹⁹; (აღსართანი), 206²⁰ (კვირიკე IV).

კახნი 170⁷, 172^{12,22}, 173¹⁶, 184²⁴, 185^{12,15,20}, 187^{2,12}, 188¹¹, 195¹⁷, 196^{4,9}, 208⁷, 220²⁶; კახნი გარდაბანელნი 163²; კახთა მეფე 184^{10,25} (დიდი კვირიკე III). 186³¹ (გაგიკი), 198¹⁶ (აღსართანი I). 199⁵ (აღსართანი I), 203¹⁷ (აღსართანი I), 206³¹, (აღსართანი II), 208¹ (აღსართანი II); კახთა ქორეპისკოპოზი. 165⁴ (გაბრიელ დონაური).

კახოსი (მამათმთავარი) 5^{7,18,20,22,23,24}.

კენტავროსი 223¹⁸ («აქილევნი კენტავროსაგან განსწავლულად»).

კესუნი, კუზუნი 196¹⁸ («შეკრბეს კესუთა ზედა»).

კეკაპოსი, ქეკაპოსი (სპარსთა მეფე) 9^{9,10,19,23,28}.

კეჩროლი 244⁴.

კილიკია, კილიკი 231²⁴.

კიმრაი, კირმა (სინდეთის ქალაქი) 133¹⁰.

კლარჯეთი 2¹⁰, 16^{20,23} 176^{7,30}, 18²², 26³⁴, 29^{30,32}, 85¹⁰, 86^{28,29}, 87³⁰, 94^{19,31}, 119²⁶,

119²⁸, 140¹², 142³⁴, 153¹⁸, 155^{2,26}, 161³², 162^{2,17}, 191¹¹, 201¹³, 212¹, 239²⁶;

კლარჯეთი ყოველი 119¹⁴; ბოლო კლარჯეთისა 146²⁸; გზა კლარჯეთისა 26¹⁷, 119²⁵; კლდენი კლარჯეთისანი 142³¹, 146²⁹; მკვიდრნი კლარჯეთისანი 293⁴, უდაბნონი კლარჯეთისანი 201¹⁷; ციხენი კლარჯეთისანი 199¹³, 162¹ («სიმა-
გრეთა შინა კლარჯეთისათა»); ჯევი კლარჯეთისა 85⁹. - ერისთავი კლარ-
ჯეთისა 26²¹, 35²⁹, 153²⁸; ერისთავი კლარჯეთისა არტვაზი 126^{7,12,24}, 139²⁶.
მთავარი კლარჯეთისა გუარამი 143¹⁶; კლარჯეთის საეპისკოპოზო 135²⁷.

კლარჯნი 18²⁸; დემეტრე კლარჯი 18³¹; კლარჯნი გადაუდგნენ ვარაზ-ბაქარს და მიემხრნენ ბერძნებს 86²⁷.

კლდმ-კარი, კლდე-კარნი (თრიალეთში) 190^{5,17,19,23}, 192³, 198²¹, 205¹⁵; კლდე-კარ-
თა ციხე ააგო ლიპარიტმა 164²⁹; კლდე-კართა ერისთავი რატი 174²⁰, 175²⁰;
კლდე-კართა ციხეს მოადგა კონსტანტინე კეისრის ლაშქარი 182¹⁹; მას ფლობს თევდორე, გიორგი ჭყონდიდელის დისწული 210¹⁵; კლდე-კართა.
ციხეში დაამწყვდიეს დემეტრე უფლისწული, გიორგი III-ის ძმისწული 238²⁶.

კლისურა, კლისორა, კილისურა, კლისოსი 154^{11,16}; კლისურა იყო საბერძნეთისა და საქართველოს საზღვარი 149³⁰; ქვეყანა «ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა» 119²³, 139²², 140²¹; კლისურაში შემოიჭრა მურვან ყრუ 149^{28,30}.

კობა, კოშკი (ციხე) 192⁹ შენ.

კოდისწყაროელნი 60³ («კოდისწყაროელთა მწიგნობართა»).

კოლა 17²⁷ («კოლა-არტანი»), 179¹, 180²⁷ შენ., 220³.

კოლასტა, კოლასტრა, კოლასტარი (ქალაქი, Κύρσιτρα? წმ. ნინოს დედის სამშობლო) 45¹⁷, 47⁸.

კონსტანტინე, კონსტანტინეპოლი იხ. კოსტანტინე, კოსტანტინეპოლი.

კორინთელი დაჩი (აზნაური კახი) 170⁸.

კოხარო, კოსაროსი, კასორი, კოსორო, კასრო (სომეხთა მეფე) 36³³, სპარსელებთან ბრძოლაში მას ეხმარება ქართველთა მეფე ასფაგური 37^{1,4,19,24}; მას ჰკლავს ანაკი 37^{18,32,34} 38^{5,12,15}; კოსაროს შვილია თრდატი 38²⁵, 43¹³.

1. კოსტანტინე, კოსტანტი (აფხასთა მეფე): დაიპყრა ქართლი 165^{27,31}; კონსტანტინე და კვირიკე ქორეპისკოპოზი 167^{4,10}; კონსტანტინეს გარდაცვალება 167¹⁴; კონსტანტინეს ძენი გიორგი და ბაგრატ 167¹⁶.

2. კოსტანტინე, კოსტანტი (მე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 168¹⁰.

3. კოსტანტინე I (დიდი, ბერძენთა მეფე, 324- 337 წწ.) 44^{4,6,14}, 58²², 62², 106¹¹ («კოსტანტინელთა შეფეთა», V. I. (კოსტანტინეზე მეფისა»), 10932 კონსტანტინეს გაქრისტიანება 44^{10,11}; კონსტანტინეს მძევლად ჰყავს მირიანის ძე ბაქარი 82¹⁸; კონსტანტინე და რიფსიმე 50^{1,6,10,21,30,32,33}, 51^{1,27}; ურთიერთობა კონსტანტინესა და მირიან მეფეს შორის 44^{20,22,31}, 68²⁸, 72^{15,17,25}, 73^{26,33}, 74³, 82¹⁸ – 83², 83⁴, 147⁷; დავით აღმაშენებლის შედარება კონსტანტინესთან 207³², 227³¹.

4. კოსტანტინე. კოსტანტი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე VIII, 1025 – 1028წწ.) 181⁵, 182¹⁶, 183^{10,13}.

5. კოსტანტინე მონომახი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე IX მონომახოსი, 1042 – 1054 წწ.) 189¹⁴ შენ.

6. კოსტანტინე (კონსტანტინეპოლი, 105²⁶, 111¹³, 114¹⁷ შენ., 115²

კოსტანტინელი 106¹¹ («კოსტანტინელთა მეფეთა» AM, «კოსანტინე-ზე მეფისა B»)

კოსტანტინეპოლელი, კოსტანტიპოლე, კოსტანტინე, კოსტანტე ქალაქი 79³⁴, 105²⁶, 113³¹, 114¹⁷, 134²³, 135¹⁸, 152²⁷, 164²⁵, 165¹³, 180³³, 191².

კოსტანტინეპოლელი, კოსტანტიპოლელი 135³ («პატრიაქმან კოსტანტიპოლელმან»).

კოტმანი (გეოგრ.) 153³³ («კოტმანითგან ქურდის-ჯევაძედე»).

კოშკი, კობა (ციხე) 192⁹ შენ.

კსანი, ქსანი, კასინი, ქსანი, კანა 12¹², 162^{15,18}, 176⁶, 198⁴.

კუირცხოზი 163¹³.

კუეტარი (ციხე 1966).

კუიპრი (კუნძ. კვიპროსი): დავით აღმაშენებლის ღუაწლი კვიპროსის მონასტერთა შშენებლობაში 226³¹.

1. კუირიკე I (კახთა ქორეპისკოპოზი) 165²⁵, 166¹⁶, 167^{4,6,9,13}; მისი გარდაცვალება 167³¹; მისი შვილია ფადლა ქორეპისკოპოზი 167³².

2. კუირიკე II (კახთა ქორეპისკოპოზი) 169^{7,13,29,32,33}, 170^{5,10,13,16,20,24,33,34},

171^{27,32}; მისი ძმია შურტა (შტორა) 169¹⁷; მისი ძეა ფადლა 169²⁸; კვი-

- რიკეს ძეს (დავითს) მიათხოვა თავისი ასული ლეონ II აფხაზთა მეფემ 170³⁴.
3. კვირიკე III (დიდი, კახთა ქორეპისკოპოზი, რანთა და კახთა მეფე) 176^{24,26}. 184¹⁰; იგი მოკლა ოვსმა მონამ 184^{25,27}; მისი დისწულია კახეთის მეფე გაგიკი 184³⁰; კვირიკეს სიმე (ან დისწული) 185¹³; კვირიკეს მიერ არის აგებული «დარბაზი ბოდოჯისა» 185²².
 4. კვირიკე IV (კახეთის მეფე) 206²⁰; დავით აღმაშენებელმა წაართვა კვირიკეს ციხე ზედაზადენი 206²²; კვირიკეს გარდაცვალება 206³¹; მისი ძმისწულია აღსართან II, კახთა მეფე 206³².
 5. კვირიკე (სომეხთა მეფე) 192^{6,31}; კვირიკეს ძმა სუმბატი 192^{1,9}; კვირიკეს ძმისწული (ქალი) არის ბაგრატ IV-ის დისწული 192³².
 6. კულა, კალა 145²⁰ შენ. იხ. კალაი. კუხეთი 44³⁵, 80²⁹ შენ., 85², 105⁸, 203¹⁵; კუხეთის დაბაა ბოდე 77², 80²⁹, 82⁸; კახეთისა და კუხეთის ერისთავი დემეტრე 125³¹. კუხოსი (მამათმთავარი) 57.

ლაზარე (ბიბლ.) 47²¹.

- ლაკასანელნი იხ. წიაღ-ლაკასაწელნი.
ლაკუასტისა ჯევი: აქ არჩილ II-მ ააშენა ციხე 155¹⁰.
ლამე, ლამდე (გეოგრ.) 122⁴ («მელეტიტგან ვიდრე ლამედმდ»);
ლამიანი იხ. ბაჰრამ ლამიანი.
ლატავრი (ადარნასე ბაგრატონიანის ასული, ჯუანშერ არჩილის ძის მეუღლე) 161¹⁵.
ლაშა, ლაშა გიორგი 237¹, 243¹¹. იხ. გიორგი IV ლაშა.
ლეკანი, ლეკი (მამათმთავარი) 124, 233, 44, 81⁴; ნათესავნი ლეკანისნი 76, 86.
ლეკეთი 9¹¹; ლეკეთის გზა 160⁹.
ლეკნი 17, 13¹⁹, 16^{11,12}, 27²⁶, 28²⁷, 29⁷, 37⁸, 41³¹, 86⁹, 220^{4,32}; ლეკთა მეფე 27²⁸; იპაჯაჯ, ლეკთა მეფე 116⁹.
1. ლეონი (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 139²⁸; მისი გარდაცვალება 140¹⁹.
 2. ლეონ I (ერისთავი კეისრისა აფხაზეთში) 150⁵, 152^{5,18,32}, 154^{8,14} («მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე... კლისურიტგან ვიდრე მდინარედმდე დიდად ხაზარეთისა»); ლეონმა შეირთო არჩილ II-ის ძმისწული (მიჰრის ასული) გუარანდუხტი 154²¹; ლეონი ემორჩილება არჩილს 154²⁴; მისი ძმისწულია ლეონივე, ერისთავი აფხაზთა 161²⁶.
 3. ლეონ II (აფხაზთა ერისთავი, «მეორე ლეონი», შემდეგ აფხაზთა მეფე): ის ძმისწულია კეისრის ერისთავის ლეონისა (იხ. 2. ლეონი) 161²⁶ და ხაზართა მეფის ასულის წულია 161²⁷; ის გადაუდგა ბერძნებს და თავი გამოაცხადა აფხაზთა მეფედ 161¹¹; მისი შვილები 162¹³, 164²⁰.
 4. ლეონ III (აფხაზთა მეფე, მე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 169³¹; ლეონი იყო ქართლის ერისთავად 169¹¹; მამამ ჩაგზავნა იგი კახეთში სალაშქროდ 170^{17,20}; ლეონის გამეფება 170^{22,27}; კახეთის ქორეპისკოპოს კვირიკეს ძეს მიათხოვა თავისი ასული 170^{22,27}; ლეონის გარდაცვალება 171³; ლეონის ძმაა დემეტრე II, აფხაზთა მეფე 171^{4,31}.
 5. ლეონი (ბერძენთა მეფე ლეონ I დიდი, 457-474 წწ.) 103²³.
 6. ლეონი, ლეონ ანთუიპატი, ლეონ ანთიპატი, ლეონ ანთიპატროსი, ლეონ ანთიპატრო, ლეონ ანთიპატრი. ლეონ ანთიპატრიკი, ლეონ ბერძენი (ბერძენი კეისრის ნაცვალი, ἀνθίπτρος) 122^{3,5} 123⁶, 124⁵, 125^{9,21}, 126^{9,15,24,29}, 128^{1,28}, 133²⁸.

ლეონტი მრუველი, ლეონტი მროველი 1¹, 156⁵.

ლიახუი (მდინარე) 33³⁰, 34¹³.

ლიბანი (მთა) 61¹¹.

ლიპარიტეთი 184²¹ (« მიერთგან დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა»), 209²⁶ («მამული ლიპარიტეთი უმკუიდროდ დარჩომილ იყო»).

1. ლიპარიტი (თრიალეთის მპყრობელი) 164²⁸, 165^{1,8}; ლიპარიტმა ააგო ციხე კლდე-კართა 164²⁹.
2. ლიპარიტი (კლდე-კართა ერისთავის რატის ძე) 175²⁷; მისი ძეა დიდებული ერისთავი რატი, რომელიც ბასიანის ბრძოლაში დაიღუპა 10120-21 წელს 179⁵.
3. ლიპარიტი (ლიპარიტის ძე, ერისთავთა-ერისთავი, თრიალეთის მფლობელი) 182²⁰, 184⁹, 189²⁹, იგი ლიპარიტის ძეა 184¹⁵; ლიპარიტის ბრძოლა ტფილისის ამირას ჯაფარის წინააღმდეგ 184^{16,21,22}, 185¹⁰; ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატ IV-ს შორის 185¹⁵ («მიერთგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეგამხედვარად თავის პატრონისაგან»), 185^{24,25,29}; ბაგრატისა და ლიპარიტის შერიგება და ლიპარიტის დანიშვნა ქართლის ერისთავად 186³; ბაგრატ-ლიპარიტის ბრძოლის განახლება 187^{6,12,13,15,19,22,31}, 188^{3,4,5,11,13,17,18}; ლიპარიტი შეელის ბერძნებს დვინის წინააღმდეგ ბრძოლაში 188¹⁸; ლიპარიტი შეელის ბერძნებს თურქებთან ბრძოლაში 188^{23,24}; ლიპარიტის შეპყრობა თურქების მიერ 188²⁶; მისი განთავისუფლება 189⁷; ლიპარიტის წყალობით ბაგრატმა დაჰკარგა ანისი და ტფილისი 189^{8,9,15}; ლიპარიტი გიორგი II-ის აღმზრდელია 189^{18,21,32}; ლიპარიტის შეპყრობა დიდებულთა მიერ 190^{2,3,4,6,9,14,15,20,22}; მისი განთავისუფლება 190^{23,26}; ლიპარიტის ბერად შედგომა 190²⁴ მისი გარდაცვალება 191¹; შვილნი ლიპარიტისნი (ივანე და ნიანია) 188^{28,30} 190⁴; ლიპარიტის ძე ივანე 187¹⁹, 190^{4,6,14,20,23,25}, 193¹⁶, 194¹⁰, 198^{2,14}, 200³; ლიპარიტის ციხეოვანი 190²²; ლიპარიტის მწიგნობართა უხუცესი ანამორი 190¹⁸.
4. ლიპარიტი (ივანეს ძე): გიორგი II-მ უბოძა მას ლოწობანი 198^{8,19}; მისვა მამამ ივანემ მიაგება იგი მალიქ-შას 198²⁵.
5. ლიპარიტი (ამირა): მის მფლობელობაშია («თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა» 205¹⁵; ლიპარიტის ბრძოლა დავით აღმაშენებლის წინააღმდეგ 205²⁵; მისი პირველი შეპყრობა დავითის მიერ 205³¹; მისი მეორე შეპყრობა 206¹¹; ლიპარიტის გაძევება საქართველოდან 206¹²; ლიპარიტის ძე რატი 206²⁵.

ლიხი (მთა) 2¹³, 17¹⁸, 161²⁹, 187³², 189³³, 203¹⁶, 216¹⁸: («მთა მცირე რომელსა აწ ჰქუიან ლიხი» 2²⁵; მთა მცირე ლიხთა 205¹⁹; მთა მცირე 35³².

ლისტური (ბერძენთა მხედართ-მთავარი, lictor?) 189¹.

ლოკი, ლუკი, ლუკია 192⁸ («ლოკის ერისთავი»).

ლოლოლას ძე, ჰოჰოლას ძე, ზლოლოს ძე, ლოლას ძე 182²⁴ («არჯევან ლოლოლას ძემან»).

ლომეკ, ჰომეკი, ლომიკი, ლუმეკი (ლომეკის მდინარე) 2³⁴, 3², 7²⁹, 8².

ლომთა გორი (გეორგ.) 244¹⁷.

ლომსიანთა (ციხე სამცხეში) 165¹⁹.

ლომსიანნი (აზნაურნი ლომსიანნი) 186¹⁶ («გურიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი მოაყენნა ხუფათსა»).

ლონგინოზ კარსნელი, ლონკინოზ კანანელი (!) (მცხეთელი ურია) 26⁸, 60²⁴.

ლოპატისა ჯევი, ლოხათისა ჯევი 1377.
ლორე (ციხე) 2382⁵²; დავით აღმაშენებელმა აიღო ციხე ლორე 212²⁸.
ლოლოთეთი (ბერძენი რევ I-ის მეუღლის, სვლელთან მამა) 369.
ლოწობანი, ლუწუბანი, ლოწობანნი (ციხე) 169^{20,21}, 170¹², 198^{8,18}; ციხე ლოწო-
ბანთა ააშენა ფადლა II ქორეპისკოპოზმა 167³².
ლოჭინი (გეოგრ.) 224⁷.
ლოხათისა ჯევი ი. ლოპატისა ჯევი.
ლუკა მახარებელი 48²⁴.
ლუკი: ლუკის ერისთავი 192⁸.

მაგდალინელი, მაგდანელი (მარიამ მაგდალინელი) 47²⁰, 53^{24,26}.
მაგდეური, მგდეური. მგდგორი (კახი აზნაური) 170⁸.
მაგოგეთი, მაგოგი 108².
მაეჟანი, მაიჟანი (მცხეთელი სპასპეტი) 38³², 39^{2,27}, 40⁷.
მავრიკი (ბერძენთა კეისარი, 582 - 602 წწ): მავრიკმა თავისი ასული მიათხოვა
ქასრეს 144¹⁰; მავრიკის წყალობით ქართლი განთავისუფლდა სპარსელე-
ბისაგან 144¹³; მავრიკი მოკლა სარდალმა ფოკამ 145^{7,8,27}.
მაიჟანი, იხ. მაეჟანა.
მაკარი (ქართლის კათალიკოზი) 141²⁹; მისი გარდაცვალება 142²⁵.
მაკედონელი (ალექსანდრე მაკედონელი) 215⁷. იხ. ალექსანდრე მაკედონელი.
მაკედონი (ქვეყანა მაკედონია) 11²⁷.
1. მალიქი (მალიქ-შას ძე, სელჯუკიანთა სულტანი) 212³¹; გარდაიცვალა 338
ქრონიკონს (1118 წელს) 212³³.
2. მალიქი (სულტანის [მაჰმუდ II-ის] ძე) 217⁵.
მალიქ-შა (მალიკ-შაჰ I, სელჯუკიანთა სულტანი, 1072 – 1092წწ.): აიღო სამშვილდე
198^{24,29}; მისი თარეში საქართველოში 1080 წელს 200^{2,19,20}, 201^{15,21}; გიორ-
გი II მიდის ასპანს მალიქ-შასთან 202²⁹; კახთა მეფე აღსართანიც მიდის
მასთან 203¹⁸; მალიქშას გარდაცვალება 205²⁵; მისი ძე მალიქი 212³¹.
მამეანნი აზნაურნი 159²⁴.
მანასგომონი, მანასგომნი (სომხითის ციხე) 220⁸.
მანგლისი 147⁵, 217¹³; მანგლისის საეპისკოპოზო 135²⁹.
მანგლისის ჯევი, მანგლის-ჯევი 154⁴, 174³⁰.
მანუჩა, მანუჩარი, მანუია (აბულასვარის ძე, ანისის მფლობელი ამირა) 191³⁰;
ძე მანუჩასი 195²⁵.
მარაბდანი 196³¹.
მარანდი (გეოგრ.) 242⁵.
მარანი (ციხე.) 169²³.
მარგის მერე, მარგი (ადგილი სამცხეში) 171¹³.
მარგუი (მარგუისი) 17¹⁷ («ერთი გაგზავნა მარგუს ერისთავად»), 126¹ («ერის--
თავი მარგუისა»);
მარვანოზი იხ. მირვანოზი.
1. მართა (გიორგი I-ის ასული) 182²⁰
2. მართა (ბაგრატ IV-ის ასული, ბერძენთა მეფის მეუღლე) 192¹⁴.
1. მარიამი (დედოფალი, არჩილ II-ის მეუღლე, ბერნი, ივბიმიანოს მეფის
ნათესავი) 89¹⁶.
2. მარიამი (არჩილ II-ის ასული) 156³.

3. მარიამი (დედოფალთ ბაგრატ IV დედა) 183¹⁶, 196¹⁴, 197³; იგი იყო სომეხთა მეფის სენაქერემის ასული 186⁹.
 4. მარიამი (ბაგრატ IV-ის ასული) 1974.
 5. მარიამი (ქრისტეს დედა) 111²⁴.
 6. მარიამი, მარიამ მაგდალინელი, მარიამ მაგდანელი 47²⁰, 53^{24,26}.
- მარილელი: აშოტ მთავარი მარილელი 185¹³.
- მარუშის ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) 172^{13,19,20}; მისი თაოსნობით მეფედ იქმნა მოყვანილი ბაგრატ მესამე 173²⁶.
- მასისი (მთა) 114, 3²³, შენ., ქუეყანა მასისა 117²⁹; «ღარღათ შინა მასისისთა» 4⁹; ქალაქნი მასისანი 7¹⁹.
- მასლამა (არაბთა სარდალი, VIII საუკ. დასაწყ.) 155¹⁹, 162⁵.
- მასლანი (გეოგრ.?) 211¹² («წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა»).
- მაუმედი 1643. იხ. მომადი.
- მაწყურმლი 187^{11,13}.
- მაჭელი, მჭელი 185²⁰.
- მაჰმედი, მომადი, მოამადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 147³¹⁻³³.
- მეეგრნი, მეგრელნი 17, 18²², 26^{18,19}, 29²⁶, 33^{22,26,28}, 35³², 36³; ანდრია მოციქულმა მოაქცია მეგრელნი 26¹⁶.
- მეგუიპტელნი, მეგუიბტელი 11²⁷, 230¹⁹.
- მელიტი, მელიტი, მელიტენი (გეოგრ.) 122⁴.
1. მელიქი აბდალ-მელიქი იმირ-მუმნ ეშვის მამა) 149¹⁵.
 2. მელიქი (ხლათის დიდი სულტანი) 244²⁵.
- მეერე (გეოგრ.): 171¹³ («დაადგა მარგის მერეს»), 239⁶ («ჩხერეს მერეს»).
- მერისა დაბა, დაბად მერისა, შაბასა მერისა, ბაბამერისა 120¹.
- მესხნი 187¹¹, 190³, 198¹⁵, 212¹; აზნაურნი მესხნი 171¹³, 188⁹, 191¹⁸, 220²²; აზნაური, მესხი ისაკ თოლობელის ძე 195⁶.
- მეტეხნი 239⁷.
- მთაბორი, თაგორი (ციხე ტფილისში) 186²⁰.
- მთავართა სანათლო (ადგილი მცხეთაში) 73⁷.
- «მთა ოქროსა» (მთა ტონთიო) 149⁹.
- მთაწმიდა: დავით აღმაშენებლის ყურადღება მთაწმიდის მონასტრისადმი 226³⁰; დანგრეულ ეკლესიათა განახლება თამარ მეფის მიერ 240¹⁸.
- მთიულეთი 492; ყოველი მთიულეთი 154⁴; მთიულეთი კახეთისა 140¹⁶.
- მთიულელნი, მთიულელნი 30³¹.
- მთეულნი 80^{7,14,23}, 103¹ შენ. 147²⁷, 163^{21,23}; მთეულნი კახეთისანი 140¹⁶.
- მთიულეთი 201²².
- მთიულნი 162¹⁴, 241³⁰; მთიულნი კავკასიანნი 73¹⁶.
- მირან 40¹¹ («სპარსულად მირან და ქართულად მირიანი»).
1. მირანდუხტი, მიჰრანდუხტი, მირიან საგდუხტი (ვახტანგ გორგასალის და) 92²⁶, 103¹²; იგი ტყვედ წაიყვანეს ოვსებმა 94¹⁷ შენ., 103²⁰; მისთხოვდა სპარსთა მეფეს 125²⁴.
 2. მირანდუხტი (არჩილ II-ის ასული) 15⁶³.
1. მირდატ I (დეროკის ძე, შიდა-ქართლის მეფე) 31^{14,16} («მირდატ ქართველი»), 32^{1,3,21,22,25,31}, 33^{17,22,27}; მისი სიკვდილი 33³³; მირდატის დახასიათება 31¹⁹⁻³¹.
 2. მირდატ II (ბაკურის ძე, ქართლის მეფე) 36^{24,26}.

3. მირდატ III (ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 85^{7,11,14,20}; მან ააშენა თუხარისში ეკლესია 85⁸; მირდატის გარდაცვალება 85²⁷.
 4. მირდატ IV (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართველთა მეფე) 85³¹, 87^{23, 25,32}; შეიპყრეს სპარსელებმა 88¹, 89⁶; გარდაიცვალა ბაღდადში 88³, 89⁶; მისი ძმისწულია არჩილ პირველი 89¹⁴.
 5. მირდატ V (არჩილ I-ის ძე, ქართლის მეფე) 90^{12,13,20}, 91²⁸, 92⁹; მან შეირთო ბარზაბოდის ასული საგდუხტი 90^{28,29}, 91^{7,18}; მირდატის გამეფება 92⁶; მისი გარდაცვალება 92²⁹.
 6. მირდატი (ერისთავი, ვახტანგ გორგასალის დროს) 121¹⁸.
 7. მირდატი (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 139²⁸, 140^{20,21,22}, 143¹⁴; შვილნი მირდატისნი 140³⁰, 141⁷; ნათესავნი მირდატისნი 142³⁴.
 1. მირვან I (საურმაგის სიძე, ქართლის მეფე), მირიანი 20^{5,9,32}, 21⁵; მირვანის ბრძოლა დურძუკებთან 20^{15,17,21,25,30}; მირვანის ძეა ფარნაჯომი 21⁵; მირვანის დახასიათება 2010.
 2. მირვან II (ფარნაჯომის ძე, ქართლის მეფე), მირიანი 22^{4,26}, 23^{6,8}; მირვანის მამამძუძე 22^{5,21}; მირვანი იზრდება სპარსეთში 22²⁰; მირვანის ბრძოლა ძალაუფლებისათვის 23^{11,14,16}; მირვანის გამეფება 24^{1,4}; მისი გარდაცვალება 24⁷; მირვანის დახასიათება 22²².
 3. მირვანი იხ. მირიანი.
- მირვანოზი, მარვანოზი, მირავანოზი (წარჩინებული სპარსელი, მირიანის მამამძუძე) 40^{26,30}, 41^{8,9}.
- მირი, მიჰრის მირიანი (სტეფანოზის ძე) იხ. მიჰრი.
1. მირიანი, მიჰრანი, მირვანი (ძე ქასრე არდაშირისა სასანიანისა, ქართლის მეფე) 37⁹, 40^{22,23,24}, 41^{7,11,21,25,27,28,31,33,34}, 42^{4,7,31}, 43¹⁶, 73²³, 79²⁶, 82¹¹, 83⁵, 84²⁴, 85³⁰, 105¹⁰ («მირიან მეფისითგან ვიდრე ვახტანგ მეფისამდე გარდაცვალებულ იყო ნათესავი რვა და მეფენი ათნი»), 105³⁰, 113¹⁹, 141²¹ («მეფობითგან მირიან მეფისა ეიდრე მეფობადმდე მეორისა ფარსმანისა გარდაცდა წელი ორასი»), 144³³, 147⁷, 150^{11,22}, 153⁶; მირიანი იყო სპარსთა მეფის ქასრეს ძე, «ნაშობი მჭევალისა, რომელსა ერქუა სპარსულად მიჰრან (მირან) და ქართულად მირიან» 40^{11,16}, 158¹⁵; მისი ცოლია ასფაგურ მეფის ასული 40^{8,20}; მირიანის მეორე ცოლია ბერძნის ქალი ნანა 41²⁹; მირიანის სამფლობელო 41¹⁹, 44³²; მირიანის უმიროლი ძმა ბარტამი, სპარსეთის მეფე, და მირიანის ბრძოლა მასთან 42^{8,9,16,26,29}; მირიანის ბრძოლა ხაზარებთან 43^{1,17}; მირიანის ბრძოლა სომეხთა მეფე თრდატთან 43^{21,23,24}; მირიანის ბრძოლა საბერძნეთის წინააღმდეგ კონსტანტინე კეისრის დროს 43^{30,31,33}, 44^{3,16,17} 58²⁰, 62¹; მირიანისა და კონსტანტინეს მორიგება; კონსტანტინემ მძევლად წაიყვანა მირიანის ძე ბაქარი 44^{24,25,31}; მირიანის გაქრისტიანება 45⁶, 54²¹, 56¹², 62^{16,17}, 64^{8,13,16,25}, 65⁴, 66²⁸, 67¹, 67¹³⁻⁶⁸ (მზის დაბნელების შემთხვევა), 68^{9,17,18,20,26,27,30}, 69^{3,21,23}; 70^{12,24}, 72^{9,11,13}, 74^{15,24,30}, 75¹³, 77²⁶, 82^{14,24}, 108⁶; მირიანის მოციქულები კონსტანტინესთან 72^{15,21,25,30,32}, 73²⁵; მირიანის მონათვლა 73¹; მირიანის მიერ მთეულთა მოქცევა 80^{5,13,32}; მირიანმა «განასრულა ეკლესია საეპისკოპოსო» 83⁶; მირიანის დასწეულება და გარდაცვალება 83¹², 84^{11,15} («დაეფლა ზემოსა ეკლესიასა, საშუალსა სვეტსა, სამხრით ჩრდილოთ კერძო»); მირიანის გვირგვინი 150²², 152⁷; მირიანის ძე ბაქარი 44²⁴, 82¹⁰, 83³, 105⁹; მირიანის ძე რევი 44²⁷, 45¹³, 80³², 83⁹, 98²⁶, 105⁸.

- 159³²; მირიანის ასული და მისი ქმარი ფეროზი 44³⁶, 45¹, 85³⁰, 86³¹, 159; მირიანის ასულის წულნი 85³⁰, 86³¹; მირიანის ძის (რევის) ცოლი 45¹³; მირიანის ძის (რევის) წული თრდატი 85²⁹, 87², მირიან მეფის ნათესავი 87²⁵, 105⁵, 154², 158¹⁵; მირიანის ნათესავი ხუარასნელი 65³.
2. მირიანი (ვახტანგ გორგასალის მამის ძმისწული, ნათესავისაგან რევისსა, მირიანის ძისა) 98^{21,20}, 105⁷.
3. მირიანი იხ. მირვანი.
4. მირიან,} მირი, მიჰრი. იხ. მიჰრი
- მიქაელ-გაბრიელთა მთა (კახეთში) 185¹⁷.
1. მიქაელი (ქართლის ეპისკოპოზი) 94^{3,8}, 95⁸, 121²; მიქაელმა დაწვა მოზიდანის წიგნები 91³²; მიქაელისა და ვახტანგ გორგასალის უთანხმოება 133³², 134^{1,6,8,12}; მიქაელის. გასამართლება კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ 134^{23,28}; მიქაელის გამეგება «მონასტერსა მლუიძარეთასა» 135¹.
2. მიქაელი (მთავარანგელოზი) 64¹⁸, 107¹⁹, 108¹².
- მიხაელი, მიხაილი (ბერძენთა მეფე მიხაელ VI სტრატიოტიკი) 189¹⁴.
- მიჰრანდუხტი იხ. მირანდუხტი.
- 150⁸ («მეფენი ქართლისანი მირიან და არჩილ»), 150⁸, 151¹⁶, 152⁵; მიჰრი სასიკვდილოდ დაიჭრა აგარიანებთან ბრძოლაში 154¹⁶, 153¹; მიჰრის გარდაცვალება 153²⁴; მიჰრის კ გვირგვინი 154²³.
- მომადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 163⁵. იხ. I მომადი.
1. მოზიდანი (ქართლის ეპისკოპოზი) 91²⁵ («ნათესავად სპარსი...მოგუი უსჯულო, შემშლელი წესთა»), 91²⁸; მისი წიგნები დაწვა მიქაელ ეპისკოპოსმა 91³²; მოზიდანის გარდაცვალება 94⁷.
2. მოზიდანი (სპართა მეფის ხვასროს მოციქული ვახტანგ გორგასალთან) 124²³.
- მოგუეთი (მოგუთა) 73⁵, 121¹⁵. იხ. მოგუთა.
- მოგუთა, მოგუეთი 21¹¹, 73⁵ («ჯიდის კარსა მოგუეთისასა»), 93²⁵, 121¹⁵ («ჯიდი მოგუეთისასა»).
1. მოვაკანი (მამათმთავარი) 1²⁴, 2¹⁰, 4⁴.
2. მოვაკანი, მოვაკანი (ქვეყანა) 8³, 40^{22,29}, 41^{20,33}, 42²⁹, 44³³, 86^{19,24}, 90^{16,21}, 94¹⁹, 142²⁸; რანისა და მოვაკანის ერისთავი 89²¹, 142²²; სპა რანისა და მოვაკანისა 89²⁵, 90¹⁹, 104²⁵.
- მოვაკნეთი (ქალაქი) 2¹⁸.
- მოვაკნელნი 17.
1. მომადი, მო მადი, მომადი, მაჰმედი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 147³¹, 148¹⁷, 163⁵.
2. მომადი, მომედი (მურვან ყრუს მამა) 149¹⁴.
3. მომადი მოჰმადი, მოჰმედი (არაგთა სარდლის ჭიჭნომის მამა) 157⁴.
4. მომადი, მუმედი მაუმედი, უმედი, ჰუმედი ხალილის ძე, ამირა) 162³⁰, 163^{1,4}, 164^{1,2,3,4,8,9}.
- მონომახი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე IX მონომახოსი, 1042 – 1054 წწ.) 189¹⁴ შენ.
- მოსამახოსი, მოსომახოსო (ვინმე ებრაელი ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქარში) 223¹⁶.
- მოსე (წინასწარმეტყველი) 9¹⁵, 48¹⁵, 60¹⁸, 226⁹, 227²; მოსეს წიგნები 58³⁴, 109¹⁸.
- მოქუი 170³⁰ (მოქვის ეკლესია ააშენა ლეონმა).

მოდრისი, მოდრი, მულრი 174¹⁸.

მრუველი ლეონტი, მროველი ლეონტი 1¹, 156⁵.

მტბევალი (ტბეთის ეპისკოპოზი): სტეფანე მტბევალი 166³¹, საბა მტბევალი 182²⁵.

მტკუარი (მდინარე) 2^{14,15,17,19}, 4²⁸, 5^{15,20,29}, 8^{26,27}, 10¹⁰, 13¹⁴, 26^{31,33}, 27¹⁴,

28¹⁶, 44³¹, 69³³, 73⁴, 104²³, 136¹³, 140²³, 165²¹, 168²⁶, 174³⁰, 193³⁰,

206¹⁸, 216^{21,27}; თავი მტკვრისა 6⁷, 17²⁷, 263^{23,4}, 94¹⁵; პირი მტკვრისა

210²⁶, 212²⁵, 216¹⁵ («ჩამოდგეს პირთა მტკურისაოა»); კიდე მტკვრისა

142¹²; ორივე კერძი მტკვრისა 43²⁰; ფონი მტკვრისა 121²²; მტკვრის

ადიდება 216²⁴; ხერთუისი მტკურისა 12³.

მტუერის ციხე 12¹⁴; «მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნანი» 5², 7²⁰, 12⁸.

მუმედი იხ. 4. მომადი.

მურვან ყრუ (ძე მომადისი, ამირა აგარიანი) 149^{14,16,20,30}, 150⁶, 155³².

მურვან ჯაყელი (ერისთავი ყველისა) 194¹¹.

მუქადინი (რუქნადინი) 24¹² შენ.

მულრი, მოდრი, მოდრისი 174¹⁸.

მუხათ-გუერდი 184¹⁷.

მუხნარი, მუხრანი 34²⁰, 66³³, 98¹³, 138³⁰, 171², 194^{6,13}, 211²³, 234⁹; სანახები

მუხნარისა 67¹³.

მუჰამედი იხ. I. მომადი.

მლუიძარეთა მონასტერი 135¹.

მყინვარნი გინა იწრონი (ადბილი თრიალეთში) 182⁵.

მცირე ალაზანი (იორი) 217²⁰.

მცირე ხაზარეთის მდინარე (ყუბანი) 2²⁶.

მცხეთა (დედა-ქალაქი) 6^{10,33}, 10^{11,18}, 12¹¹, 13¹⁴, 14²⁰, 17⁷, 19^{32,34} 20³², 24⁶,

25^{24,29,30}, 29^{10,35}, 30⁴, 40¹, შენ., 40^{6,21}, 41¹⁹, 45³, 52³¹, 53^{1,5}, 58²⁷, 59³⁰,

60³², 65¹⁹, 68³⁰, 72³⁰, 77^{10,26}, 80³, 89¹³, 91¹³, 98^{16,29}, 105², 121^{17,20,21},

135²², 137¹², 138²⁸, 140¹⁵, 143¹⁸, 153²¹ 154²⁹; მცხეთა ქალაქი 6³⁶, 13¹⁰,

14¹², 18⁹, 26³⁰, 32²⁴, 34¹⁴, 38³², 39³⁰, 49¹, 54¹¹, 58¹⁹, 61³, 71²⁸, 82⁶,

120⁴; ქალაქი დიდი მცხეთა 112⁶, 52³⁰; მცხეთა სამეფო ქალაქი 18²⁰, 74¹⁶,

103²⁷; დედა-ქალაქი სამეფო მცხეთა 54⁹; დედა-ქალაქი 71. - თავი მცხე-

თისა 361¹; კარნი მცხეთისანი 34²⁰; ზღუდენი მცხეთისანი 22¹⁹, 26¹²; სი-

მაგრენი მცხეთისანი 19³³; ციხენი მცხეთისანი 13¹¹⁻¹⁴, 16²², 34²⁰, 86¹⁷;

ხიდი მცხეთისა 176¹³; მცხეთისა ჯვარი 78²¹; ეკლესია სტეფან-წმიდისა

მცხეთას 901⁰; მცხეთის საეპისკოპოზო 135²³, 147²³; ეკლესია საეპისკოპოზო

74³³, 83⁶; მცხეთის დიდი სიონი 149¹¹, სვეტი-ცხოველი 135²³, 17²². -

მცხეთა მდებარეობს «შესაკრებელსა შორის მტკურისა და არაგვისა-

სა» 5²⁹; არდამმა მოზღუდა მცხეთა 8²⁴; აზონმა მოარღვია მცხეთის

ზღუდეები 13¹⁰; ფარნავაზმა მოზღუდა მცხეთა 18⁹; იერუსალემიდან ხა-

მოქცეული ურიანი მოვიდნენ მცხეთას და აქ დამკვიდრდნენ 27⁵, 60²;

მცხეთაში მოვიდნენ კონსტანტინე დიდის მოციქულები 83⁴; სტეფანოზის

დროს «მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდებოდა» 145¹⁹;

სარკინოზებმა დაწვეს მცხეთა 167³⁵; მცხეთაში დამარხეს: ვახტანგ გორხა

სალი 140¹, აბიბოს ნეკრესელი 147²⁸, მიჰრი 153²⁴, დემეტრე (დავით აღმა-

შენებლის შვილიშვილი) 239², გიორგი მესამე (დროებით დამარხეს) 240¹¹.

მცხეთე 14¹⁴. იხ. მცხეთოსი.

მცხეთელნი 34²¹, 60³¹; მცხეთელნი მოქალაქენი 48¹⁸; ურიანი მცხეთელნი 25³³,

- 261₁, 58₉, 73₁₈; მცხეთელთა მამასახლისი, მცხეთელი მამასახლისი 10_{13,19,29}, 14₁₆; მცხეთელთა ეპისკოპოზი 93₃₂ შენ., ელიოზ მცხეთელი 26_{7,9}.
მცხეთოსი, მცხეთეოსი, მცხეთე (მამათმთაყარი) 5_{6,8,26}, 6_{10,15,20}; შვილნი მცხეთოსისნი 6_{1,22}, 14₁₄, 15₂₈.
მჭელისა ერისთავი, მაჭელისა ერისთავი 185₂₀.
1. მხარგრძელი ზაქარია (მანდატურთ-უხუცესი და ამირსპასალარი) 241₄, 243₂₆.
2. მხარგრძელი ივანე (ათაბაგი) 241₅, 243₂₇, 245₅.

ნაბუქოდონოსორი (მეფე) 10₂₇, 232₃₃.

ნადარბაზევენი 196₁₇ («მოიყვანეს ქართლს, ჳიდის-ჳალასა ნადარბაზევეთა»).

ნაზარეველი (იესო ნაზარეველი) 59₁.

ნანა, ნათელი, ნინო (დედოფალი, მირიან მეფის მეუღლე) 54₁₈, 62₂₂, 68_{11,26}, 80₃₃, 83₅; ნანა ალის ოლილოტოსის (ულიოტორის) ასული, საბერცნეთიდან, პონტოდან 41₃₀; მისი დასწეულება 63₁₆; ნანას მოქცევა ნინოს მიერ 63₂₉, 64_{7,8}, 65₄, 66_{14,17}, 67₈; ნანას მონათვლა 72₃₁, 73₂, 75₁₃; ნანას გარდაცვალება 84₁₄.

ნარეკუავის ხრამი 194₁₆ შენ.

ნარსი იხ. ნასრი.

ნარლუევნი (გეოგრ.) 194₂₇ («და გაჯდა ნარლუევთა გზით ერწოთ»).

ნასიბის ჳევი, ნისბანის ჳევი 42₁₃.

ნასრა, ნასრი (გუარამის ძე, აშოტ კურაპალატის შვილიშვილი) 164₃₀, 165_{6,8,10,17,18,22}.

ნასრი, ნასარი, ნასრა, ნასრე, ნარსი (წუნდის ერისთავი) 118₂₁, 121₁₈, 126₇, 128₂₇, 139₂₅.

ნასტაკისი, ნასტარ იგი (ადგილი ქსანს ჳემოთ) 12₁₃.

ნაქალაქევი არტანისა 16₃₄.

ნაქურდეველნი, ნაქორდეველნი 173₁₀.

ნაჳარმაგევი 205₂₁, 211₁₁.

ნახჳევანი, ნახრჳევანი, ნახჳოვანი 27₃₄, 244₈; ციხე ნახჳევანისა 169_{19,28}, 170₃, 191₆.

ნაწიდური (ადგილი რახსის პირს) 212₂₃.

ნებროთი, («ნებროთ გმირი, მეფე ყოვლისა ქუეყანისა») 3_{9,15,18,23}, 4_{6,9,13,14,15}, 64₁₈, 96₃₂, 107₁₈, 108_{3,10}; ნებროთის დაცემა 4₁₆, 6₁₈; სჳანი ნებროთისნი 32₆, 48_; სამეოცნი გმირნი ნებროთისნი 42_; ნათესავნი ნებროთისნი 8_{10,18}, 8₁₁ შენ., 106₃₀; შვილნი ნებროთისნი 20₃, 122₉, 152₂₈; წიგნი ნებროთისი 64_{16,26}.

ნებროთიანნი 6_{17,19}, 24₈, 39_{17,32}.

ნეკრესი, ნუკრისი (ქალაქი კახეთში) 21₉, 24₉, 41₁₀, 136₁₁; ნეკრესის ეკლესია 87₁₂, იხ. ნელქარი, ნენქარი.

ნეკრესელი: აბიბოს ნეკრესელი ეპისკოპოზი 147₂₆.

ნელქარი, ქალაქი ნელქარისი (ნეკრესი) 21₈. («ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს. ნეკრესი»). იხ. ნეკრესი, ნენქარი.

ნენკარი 24₈ («ნენქარ ქალაქი კახეთისა»). იხ. ნეკრესი, ნელქარი.

ნერსარანი, ნერსანი, ნესრანი, ნერსე (ერისთავი ხუნანისა) 125₃₂, 137₁₂.

1. ნერსე იხ. ნერსარანი.

2. ნერსე ნურსიანი (წარჩინებული ვახტანგ გორზასალისა, ქართლის ერისთავი არჩილ I-ის დროს) 153₃₀.

3. ნერსე (სომეხთა კათალიკოზი) 85²⁷.
ნესტან-დარეჯანი (დედოფალთა დედოფალი, კახთა მეფის ალექსანდრეს დედა, XV საუკ.) 236^{8,27}.
1. ნიანია (ლიპარიტის ძე) 188²⁸, 190⁴; გარდაიცვალა ანისში 190²⁹.
2. ნიანია (ქუაბულის ძე, აზნაური) 194¹¹; იბრძვის გიორგი II-ის წინააღმდეგ სამეფოს სხვა ოსმალებთან ერთად 198¹⁴; მას გიორგიმ უბოძა თმოგვი 198⁹; მისი ძე უნდა იყოს კახაბერი, რომელიც მიწისძვრის დროს დაიღუპა თმოგვში 204²¹.
3. ნიანია (კასაბერის ძე) 205¹⁶.
ნიგალი (გეოგრ.) 161³³.
ნილოსი (მდინარე) 107²⁵.
ნიკტანები მეგვიბტელი (Νεχτανεβί, ეგვიპტის მეფე, თქმულებით ალექსანდრე მაკედონელის მამა)11²⁷.
ნიკოფსი, ნიკფისი (ქალაქი) 26¹⁵.
ნინო (წნიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელი) 40¹³, 45^{2,7}, 49¹³, 56²⁶, 57^{20,24,32}, 59³⁰, 61^{12,12,28}, 84⁷, 106¹³, 111^{10,17,31}, 112⁶; ნინო-მოცი-ქული და ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელი 45¹⁰, ნინო--მომღვარი ქართლისა 47⁹; ნინო რომელი დედაკაცია, ბურთულად მეტყველი 57¹⁰, 63²⁰, 13⁵⁵; იგი ზაბილონისა და სოსანას შვილია 47¹⁰; ნინოს აღზრდა 47^{12,15,25}; ნინო ემსახურება ნიაფორს სარა ბეთლემელს 47²⁷, 48³², 49¹⁰; ნინოს კურთხევა მომღვრად და მისი მოღვაწეობა 49^{21,27,28,32,33}, 52^{1,4,9}; ნინოს მოსვლა სომხითის საზღვართან (ორბანთა) 52¹⁴; ნინო ფარავნის ტბასთან და შეავედრა მცხეთელ მწყემსებთან 52^{20,26}, 53^{1,5,32}; ნინო ურბნისში 54⁴; ნინო მცხეთაში 54^{9,22,23,27,31}, 56¹¹, 68³¹; ნინომ მცხეთაში დაყო სამი წელი 58¹⁹; ნინო და მაცვლოვანი 58¹, 63²⁴, 74³²; ჯვარი ნასხლავი 62^{3,5}; სვეტის აღმართვა ნინოს მიერ 69²⁷, 70¹, 71³¹; ნინო და აბიათარ მღვდელი 58^{11,25,27}, 62^{13,14}; ნინო და სიდონია 58¹⁵; 61^{23,34}; ნინო და ნანა დედოფალი 63^{4,6,10,14,15,21,23,25,29,33}, 64⁵, 73²; (ნანა მოინათლა); ნინო და მირიან მეფე 62²⁰, 64³², 65^{3,5,26}, 67^{28,27,31,35}, 68^{10,14,21,23}, 62^{4,5}, 73² (მირიანი მოინათლა), 74¹⁸, 108⁷; ნინოს წიგნი ელენე დედოფალთან 68²³; ნინო ბოდეში 80^{29,33,35}, 81³; ნინოს გარდაცვალება 82^{2,7}, 83¹⁸, ნინოს ცხოვრების ჩაწერა და აღწერა 81^{19,30}, 156⁴.
- ნინოწნიდა (საეპისკოპოზო) 135³⁰.
ნიხბანის ჯევი, ნასიბის ჯევი 42¹³.
ნიქოზი 136¹ (ნიქოზის ეკლესია ააშენა ვახტანგ გორგასალმა).
ნოე (ბიბლ.) 19, 107¹, 109¹⁵, 123²⁴.
ნოკტორა, ნოტკორა: აქ დამარხეს არჩილ მეორე 159¹⁵.
ნოპატა, ნუხპატი, ნუსპატი (ციხე-ქალაქი) 135¹⁵.
ნოპატელნი, ნოპოტელნი, ნოლპატელნი, ნოპაპატელნი, ნუსპატელნი 140¹⁷, 155¹⁶.
ნორბედი, ნორიბედი (სომხითის ციხე) 220⁷.
ნოსორი, ნოსარი, ნოსი 137⁹.
ნოსტე (მდინარე) 17²⁰, 29²⁹.
ნოტკორა, ნოკტორა: აქ დამარხეს არჩილ მეორე 159²³.
ნუხპატი, ნუხპატელნი იხ. ნოპატა, ნოპატელნი.

ოვსეთი 7₃₂, 35₁₇, 38_{28,29}, 42_{31,32}, 94₂₁, 98_{7,33}, 102₃₄, 103₇, 104₇, 163_{21,33}, 213₃₃, 214_{4,15}; ოვსეთის მოსაზღვრე იყო პაჭანიგეთი 103₂; ველი ოვსეთისა 99₂; კარნი ოვსეთისანი (დარიალი) 103₁ შენ., 214₉; ოვსეთისა ქალაქნი 102₃₄; ოვსეთისა თავადნი 196₁₃ («წარმოემართა ოვსთ მეფე ყოვლითა თავადითა ოვსეთისათა»); ოვსეთისა მეფენი 98₃₄, 214₄, 232₃₂; ოვსეთისა მთავარნი 214₄; ოვსეთისა სპა 27₂₇, 101_{20,23}; ოვსეთისა არაგვი 99₄; ოვსეთისა მდინარე 103₃.

ოვსნი, ოსნი 7₃₁, 9_{3,4,5}, 13₁₉, 16_{11,12,32}, 27₂₅, 28₂₇, 29_{7,21}, 30_{1,6,9,13,16,19,24}, 31₇, 34_{18,19,31,36}, 35_{13,27,28,32}, 36₈, 37₃, 39₃₁, 86₉, 95₅, 96_{13,16,19} 97_{6,19}, 98_{11,19}, 99₉, 101₃₃, 102_{13,14,28,29,31}, 103₁ შენ., 103_{11,13,15}, 104₇ შენ., 125₂₄, 143₂₇, 163₃₂, 196₈, 213₃₂, 314₆, 240₄, 241₃₀; ოვსი ხუანხუა 35₅, ოვსნი ფერომ და კავატია 42₃₀, ბაყათარ ოვსი 101₂₃; ოვსთა ბუმბერაზნი 34₃₅, 100₃₄ (ბაყათარი); მთავარი ოვსი ბაყათარი 165₃₂; ოვსთა მეფენი 17₁₀, 19₁₉, 27₂₆, 28₁₇, (ბაზოკი), 35₁₅, 103₇, 184₂₆ (ურდურე), 196₇₋₁₃ (დორლოელი), 242₁ (დავით სოსლანი); ოვსთ მეფის ასული 183₃₁ (გიორგი I-ის ცოლი), 183₂₉ (ბაგრატ IV-ის მეუღლე ბორენა); ოვსთა სპანი, ოვსნი სპანი 34₁₁, 35₇, 94₁₄.

ოლთისნი (ქალაქი) 178₃₅, 200₁₁, 220₁₁.

ოლილოტოსისი, ულილოტორისი (პონტოელი, ნანა დედოფლის მამა) 41₃₀.

ომარი (ხალიფა) 148₅.

ოპიზა 165₁₂.

ორბანნი (ადგილი სომხითის საზღვარზე) 52₁₅.

ორბეთი (ციხე) 18₅₅.

ორბელნი: გადაუდგნენ გიორგი მესამეს 238_{24,25}, 240₁; ორბელი ივანე 210₂₀.

ორბის ციხე 5₁₆; «ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქუიან სამშვილდე) 51.

ორბნისი, ურბნისი (ქალაქი) 12₅, 54₅.

ორდრო (გეოგრ.) 188₂₅ შენ.

ორეთის ზღვა, ორეთის მთა, თერის ზღვა 1₂₀, 3₄.

ორესტი, ფირესტე (ბერძენი გმირი) 218₁₃ და შენ.

ოროტი (გეოგრ.) 244₇.

ორჭობი (გეოგრ.) 167₉.

ოსნი იხ. ოვსნი.

ოფრეთი (ციხე) 192₉ შენ.

ოშკი 241₂₃.

ოძრქე, ოძრქე (ციხე-ქალაქი) 6₆, 12₄, 140₇, 165₁₈, 190₁₂; ოძრქისა ერისთავი 17₂₈, 29₂₄, 35₂₃, 126₈, 139₂₆.

ოძრქეველნი 29₁₇.

ოძრქევი 29₁₄ («აღაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრქევისასა»).

იძრქოსი, ოზროქოსი, ოძროხოსი (მამათმთავარი) 6_{3,4,5}.

პავლე (მოციქული) 227₃₀; აბიათარ მღვდელი ახალი პავლეა 62₁₁, 64₆.

პალეკარტოს ლოლოთელი, პალეკრატოს, პალეკარპოს ლეოლოთელი, პალეკრაპოსი, ჰასტინე კარტო (ბერძენთა სპასალარი) 110₃₀, 116₁₁, 117₁₁, 118_{1,26}.

პალესტინე 152₂₅, 231₂₄; პალესტინისა შავი მთა 226₃₁.

პანკისი: პანკისისა ერისთავი 185¹⁸.

პართველი გრიგოლი 106^{24,26}.

პარჟამო, პარაჟამონი, პუამოსი (პრიამოსი, ტროის მეფე) 218¹².

პასტინე კართო იხ. პალეკარტოს ლოლოთელი.

პარხალი, პარხარი 29³¹ («ქუეყანასა პარსლისსა»), 30²¹ («ქუეყანასა პარხრი-სასა»).

პატალინისა ველი 45²⁵.

პაჭანიგეთი, პაჭანიკეთი 103^{1,2,6}.

პაჭანიგნი, პაპანიკნი, პაჭანაკნი 27²⁸, 103^{4,5,17}.

პეროჟავნი სივნელი, პეროჟავარი სივნელი, პეროჟვარი სივნელი 81^{9,29}.

პეროჟა-კავა, პეროჟ-კავარი, პეროჟკავი (ციხე-ქალაქი) 105¹⁵.

1. პეტრე (პეტრე მღვდელი, შემდეგ ქართლის კათალიკოზი) 109^{2,4,6,8,25}, 110^{7,15,21}, 111^{4,18,30}, 112^{6,15,35}, 116²⁵, 137¹⁹; პეტრე გრიგოლ ნაზიანზელის მოწაფეა 108²⁶; პეტრეს ელჩობა კვისართან და კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან 113²⁸, 114^{10,12,16,25}; პეტრე-კათალიკოზი 133²⁹, 134²⁷; იგი კათალიკოზად აკურთხა ანტიოქიის პარიარქმა 135^{2,13,17,26}; პეტრეს გარდაცვალება 140¹⁴.

2. პეტრე (მოციქული) 48²⁶ (პეტრე AB, პილატე M), 134^{21,22}.

პილატე 48^{21,22,23}, 48²⁶ (პილატე M, პეტრე AB).

პინიძე, ფინიკი (ფინიკია) 231²⁴.

პიროსი, პუროსი (პინდო) 231²⁶.

პლატონი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი) 13²⁶ შენ., 14¹.

პონტო 41²⁹, 48²³, 105²³, 114²¹; პონტო-ქალაქი 105²⁵ («მოადგეს ლაშქარნი პონტოს, ქალაქსა დიდსა ზღუის კიდესა»), 108²⁴, 115²⁰, 125¹¹, 152²³.

პონტოელნი 115²⁰.

პონტოს ზღუა 1¹⁹, 2⁶, 3⁵.

პრიამოსი (ტროის მეფე) 218¹². იხ. პარჟამო.

პტოლემეოზი, პატილემოსი 222²⁵.

პუროსი, პიროსი (პინდო) 231²⁶.

ქალეთი (გეოგრ.) 80²¹, 195⁵.

რაბატელნი, რაბატელნი 52³⁰.

რანი 9⁶, 24¹⁹, 40²¹, 41²⁰, 42²⁸, 44³³, 85⁵, 86²⁸, 90²⁴, 127¹, 140³², 143⁷, 148²², 155²³, 164⁹, 192¹⁷; საზღვარნი ქართლისანი და რანისანი 89²⁶; ქუეყანა რანისა 152², 155¹⁹, 177⁷; რანი და მოვაკანი 8³, 86^{19,24}, 89²¹, 90^{16,21}, 94¹⁹, 142^{22,28}; რანისა ციხენი და ქალაქნი 40², 90³³; რანისა სპა 89²³, 90¹⁹; სპარსნი რანისნი (M: სპანი რანისნი) 25²⁰; რანი ბარდავამდის მირიანისგან მიცემული ჰქონდა ფეროზს, მირიანის სიძეს 73²⁸, 80²⁸, 84²³; რანის ერისთავი ბარზაბოდი 90^{22,26}; ვარაზ-ბაკური 98⁹, 104²⁴, 116^{9,17}. ვასქენი 142^{1,9}; რანისა და მოვაკანის ერისთავი დარელი 142²²; რანის ათაბაგი აღსუნღული 219²⁸.

რანნი 1⁷; რანთა და კახთა მეფე დიდი კვირიკე 184¹⁰.

რაპატელნი, რაბატელნი 52³⁰.

რაჟდენი (წმ. რაჟდენი, ვახტანგ გორგასალის ცოლის მამამძემე) 136^{3,4}; რაჟდენ წმიდის ეკლესია უჯარმაში 138².

1. რატი (ლიპარიტის მამა, კლდეკართა ერისთავი ბაგრატ III-ის დროს) 174²⁹;
ბრძოლა რატი ერისთავსა და ბაგრატ III-ს შორის 174³³, 175^{18,21,24,26}.
 2. რატი (ლიპარიტის ძე, ერისთავი გიორგი I-ის დროს) 179⁵.
 3. რატი (ლიპარიტის ძე, უკანასკნელი წარმომადგენელი ბაღვივაშთა სახლი-დან) 206²⁴.
- რაცსი, რახსი, არახსი (მდიმარე) 2¹⁵, 44²⁹; რახსის პირი 212^{22,26}; რახსის პირის ციხენი 241²³.
1. რევი, რევ მართალი (ქართლის მეფე, ამზასპის დისწული, სომეხთა მეფის ძე) 36^{8,11}; მას ეწოდა «რევ მართალია» 36¹⁸.
 2. რევი (მირიანის ძე) 63³¹, 75²⁷, 78²¹, 80³²; რევს საუფლისწულოდ მიეცა კახეთი და კუხეთი, რევიდენციად აქვს უჯარმა 44³⁴; მისი ცოლია სალომე უჯარმელი 44²⁷, 80³², 84²⁹; რევის გარდაცვალება 83^{9,11}; რევის ძენი 154³; რევის ძე თრდატი 78¹³, 84^{19,29}, 85^{29,31}, 87²; ნათესავნი რევისნი 98²⁶, 159³²; რევის ძმამ ბაქარმა ხელი ააღებინა რევის ნათესავებს მეფობის პრეტენზიაზე 84³²;
- რევინი (რევის, მირიანის ძის, შთამომავალი) 87²⁵.
- რევაი, რევი, რენი (ადგილი ლიახვის ნაპირას) 33³¹, 163^{1,2}.
- რიონი (მდინარე) 171^{2,19}.
- რიფსიმე («დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი») 49^{23,27,29}; მისი დედამძუძეა გაიანე 49²⁴; კონსტანტინე დიდს სურდა მისი ცოლად შერთვა 50^{3,5,17}, 51¹⁸; თრდატ სომეხთა მეფემ აწამა რიფსიმე 51^{29,30}.
- რკინის-ჯევი ვ 325 («იწროთა რკინის-ჯევისათა»).
- რკინის-ჯუარი 188¹⁰ (გზა რკინის-ჯუარისა.)
- რმისტორმან იჯინტონი, ჰრიმის ტროსამან იჯინტონი (ჰერმი ტრისმანჯინტონი, ჰერში ტრისმეგისტოსი, Ἡρακλῆς δ τριόμεγιστος, «ერმი სამდიდებული») 148¹⁶.
- რომაელებრ, რომელებრ (რომაულად) 53⁹.
- რომაელი: რომაელი ნინო 135³. იხ. I. რომი.
- რომანოზი (ბერძენთა მეფე რომანოზ III, 1028 – 1034 წწ.) 183¹⁴, 184³.
- რომე, ჰრომე, რომი, ჰრომი (ქვეყანა და ქალაქი რომი) 12³⁰, 13³⁰, 45¹⁶, 46³³, 79²⁸, 108¹, 231²²; რომის პატრიარქი 79²⁵.
1. რომი, ჰრომი, რომაელი, რომელი (რომაელი, ბერძენი) 63²⁰ («დედაკაცისა მის რომისა ტყუისა მიერ, რომელსა რქუიან ნინო»), 135⁵: რომნი (რომაელები. ბერძნები) 11¹⁸, 14¹⁰, 16^{3,16}, 18^{8,24}, 58³², 108¹, 231²⁹; რომთა კეისარი 273; რომთა აზნაურნი 915; რომთა სჯული 65¹², 67³¹; რომელებრ, რომაელებრ (რომაულად, ბერძნულად) 53⁹.
 2. რომი იხ. რომე.
 3. რომო იხ. რომოსი.
- რომნი (რომაელები, ბერძნები) იხ. I. რომი.
- რომოსი, რომი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხტომთაგანი) 13²⁶ შენ., 13²⁹; მან ააშენა ქალაქი რომი 13³⁰.
- რუსთავი (ციხე-ქალაქი კუხეთში) 12⁷, 85², 105⁹, 122²⁹, 138²⁴; რუსთავს ძველად ერქვა ბოსტან-ქალაქი 51^{1,19}; რუსთავის ერისთავებად მირიანის ძემ, ბაქარმა დააყენა თავისი ძმისწულები, რევის შვილები 85^{2,1059}; სულტანმა ალფარსლანმა განძის პატრონს, ფადლონს, გადასცა რუსთავი 193^{20,22}; ბაგრატ IV-მ, ფადლონის დაჭერის შემდეგ, აიღო რუსთავი

195²³; რუსთავს ფლობს ივანე ლიპარიტის ძე 198⁹; დავით აღმაშენებელმა, წაართვა თურქებს რუსთავი 210¹³, 211²³ - რუსთავის ეკლესია 87¹¹; რუსთავის საეპისკოპოზო 135²⁹.

რუისი: რუისის საყდარი აკურთხეს მეფედ გიორგი მეორე 189²⁰.

1. რუსუდანი (დედოფალი, თამარ მეფის მამიდა) 242¹¹.

2. რუსუდანი (მეფე, თამარ მეფის ასული) 242⁸; მისი გათხოვება 244^{24,31} რუსუდანის გამეფება 245^{10,17}.

რუქნადინი (რუმის სულტანი) 241¹².

საკვი, საჰაკვი (ტფილისის ამირა) იხ. საჰაკვი.

1. საბა (ქართლის კათალიკოზი ფარსმან VI-ის დროს) 1411^{1,14}

2. საბა (მტბევარი ეპისკოპოზი) 182²⁵.

საბატხნი, საბასტანი (საბას ქვეყანა, საბას სამეფო) 70³¹.

საბერძნეთი 10²⁴, 11²⁶, 17⁵, 35²⁷, 36⁹ შენ., 38^{21,26} 43^{4,8,22,32}, 62^{1,19}, 89¹⁹, 105¹⁴,

108¹, 119³³, 123^{9,10,18}, 124³¹, 136²⁵, 137¹, 144⁹, 150²⁹, 152⁴, 160¹¹, 164¹¹,

171²⁷, 181⁸, 186⁴, 188²⁵, 189³¹, 201^{6,9}; აფხაზეთი საბერძნეთის საზღვარზეა

119^{16,19}, 139²¹, 140²²; კლისორა არის საზღვარი საბერძნეთისა და სა-

ქართველოსი 154²⁷; არჩილ II-მ ააშენა ციხე გურიისა და საბერძნეთის

საზღვარზე 154²⁷; ბიზანტიოსს ალექსანდრემ მისცა მფლობელობაში სა-

ბერძნეთი და ქართლი 13³⁰; საბერძნეთიდან მოიყვანა აზონმა ჯარი 16³⁰;

საბერძნეთიდან (პონტოდან) იყო ნანა დედოფალი 41²⁹; საბერძნეთში ილაშ-

ქრა მირიანმა 43³², 44^{3,5}, 58²¹; საბერძნეთიდან მოიყვანა ცოლი არჩილ

I-მა 89¹⁵; საბერძნეთში გაიქცა ნასრა გუარამის ძე 1165¹¹; საბერძნეთში

გაქცევით გადაირჩინა თავი ბაგრატ დემეტრეს ძემ 164²⁵, 165¹³; აფხა-

ზეთის უფლისწულები თეოდოსი და ბაგრატი საბერძნეთში თრდებოდ-

ნენ 171^{6,8,12}; საბერძნეთში წავიდნენ ტაოელი აზნაურები 182^{14,23}; საბერ-

ძნეთში წავიდა მარიამ დედოფალ, დედა ბაგრატ IV-ისა 183¹⁶²⁰; საბერ-

ძნეთში წავიდა ლიპარიტი 189¹⁰; საბერძნეთში წავიდა ბაგრატ მეოთხე

189^{14,18}; საბერძნეთში წავიდა ივანე ლიპარიტის ძე 190²⁸; საბერძნეთში

გარდაიცვალა ლიპარიტი 191¹; საბერძნეთში გააძევა დავით აღმაშენე-

ბელმა ლიპარიტ ამირა 206¹²; საბერძნეთში გაათხოვეს კატა, დავით აღ-

მაშენებლის ასული 212⁹, 238²¹. - საბერძნეთიდან მოვიდნენ ქართლში პირ-

ველი მღვდლები 69¹⁵; საბერძნეთიდან იყო მიქელი ეპისკოპოსი 94⁵; სა-

ბერძნეთიდან მოჰყავდათ ძველად, ფარსმან VI-სის დრომდე, ქართლის კა-

თალიკოზები 141¹²; დავით აღმაშენებელმა შესაწირავებით აავსო აბერძ-

ნეთის მონასტრები 226³⁰; საბერძნეთის მთაწმიდის ეკლესიები განაახლე-

ბინა თამარ მეფემ 240¹⁸ - აჯანყება საბერძნეთში მავრიკი კეისრის დროს

145^{7,12,26,28}; საბერძნეთში შეიჭრა მასლამა 162⁵; დიდგვარიანთა გან-

დგომილება საბერძნეთში ბასილი II-ის დროს 179²⁶, 180²².

საბოტარელნი 173¹⁰.

საგდუხტი (დედოფალი, მირდატ არჩილის ძის მეუღლე) ვახტანგ გორგასალის

დედა, რანის ერისთავის ბარზაბოდის ასული) 90^{27,31}, 91^{15,16,21}, 92^{8,10,25,30},

93^{22,26,28,30}, 94³, 98²².

სადაყის ძე დურბეზი (არაბთა მეფე) 217⁵.

საეგრო (ეგრისი) 198⁶. იხ. ეგრისი.

საზუერელნი აზნაურნი 168²¹.

საკურთი, სკორეთი, სკურეთი 174³¹; სკორეთის მდინარე 516, 172¹.

საღღუხი არდოხის ძე 239^{20,21}.

სალომე უჯარმელი, სალომე უჯარმოელი, სელომე (დედოფალი, მირიანის ძის რევის მეუღლე, თრდატ სომეხთა მეფის ასული) 442⁶, 774, 803², 81⁹, 84²⁹; სალომემ ჩაწერა ნინოს ცხოვრება 45¹², 81²⁹.

სამარი, სამარა, სარამი (მცხეთელი მამასახლისი, ფარნავაზის ბიძა) 14¹⁶, 15²⁸.

სამარყანდი 197¹⁴.

სიმბატ ბავრიტიანი 27²³. იხ. სუმბატი.

სამნადირი, სამანდირი (ერისთავი შიდა-ეგრისისა და სვანეთისა) 125³³.

1. სამოელი (I, მონაზხონი, ქართლის ეპისკოპოზი, შენდეგ კათალიკოსი) 108²⁸. 109², 110²⁸, 111^{18,19,31}, 112^{16,35}, 113²⁸, 115¹⁹, 133³⁰; სამოელი აკურთხა ეპისკოპოსად ანტიოქიის პატრიარქმა 134²⁷, 135^{2,2,13,16}; იგი მცხეთის ეპისკოპოზია 135²⁰; პეტრე კათალიკოზის გარდაცვალების ზემედგ დაჯდა კათალიკოსად სამოელი 140¹⁴; მისი გარდაცვალება 140²⁸.
2. სამოელი (II, ქართლის კათალიკოზი) 143¹⁹, 144³¹.
3. სამოელი (III, ქართლის კათალიკოსი) 144³¹, 145³.
4. სამოელ დონაური ფასთა ქორეპისკოპოზი, ძმა გაბრიელ დონაურისა) 162²⁰, 164⁶.
5. სამოელი (ბიბლ., ანნას შვილი) 240⁷.

სამოქალაქო 186¹⁵ შენ., 201¹⁵, 240³.

სამშვილლარი (სამშვილდე) 184³⁰.

სამშვილდე, სამშვილდე (დედა-ციხე) 12^{7,8}, 24⁴, 84²⁴; წინათ სამშვილდეს ერქვა ორბის ციხე 5²; ყოველი სამშვილდე 210¹⁴; სამშვილდის კარი 198¹⁶; სამშვილდის ტბანი (ბარნი) 196²⁹; სამშვილდის სიონი 91²³ (ააშენა საგღუხტ დედოფალმა); სამშვილდის საერისთაო 20⁶, 91¹⁴; სამშვილდის ერისთავი 17²⁴, 34¹⁷, 87⁵, 125³³ (ადარნასე).- სამშვილდე - სომეხთა მეფის მფლობელობაში 184³⁰, 191³⁵, 192^{3,4,5,6,11,12}; გიორგი II-მ უბოძა სამშვილდე ივანე ლიპარიტის ძეს 198^{8,19,21}; სულტანმა მალიქ-შამ წაიღო სამშვილდე. 198^{27,29}, 200^{3,5}; სამშვილდე უჭირავთ თურქებს 210¹⁴; თურქებს წაართვეს ქართველებმა სამშვილდე დავით აღმაშენებლის დროს 210^{20,22}, 211⁸.

სამცხე 166^{23,24}, 198¹⁵, 201¹⁴; ტაშისკარიდან არსიანამდე, ნოსტის თავიდან ზღვამდე არის სამცხე და აჭარა 17²⁹; ოძრხევის ქვეყანას ეწოდება სამცხე 29¹⁵; სამცხეშია ციხეები: დომთა 29¹⁵, ოძრხე, ჯვარის-ციხე და ლომსიანთა 165¹⁸, მარგის მერე 171¹³.

სანათლო, მთავართა სანათლო (ადგილი მცხეთაში) 73⁷.

1. სარა: სარას ძაღლნი ანუ სარკინოსნი 148¹⁰.

2. სარა ბეთლემელი (ნიაფორი, სომეხი დვინელი) 452², 47⁴, 48³², 49^{1,6,10,12}; ნინოს დედა და შემდეგ ნინოც ემსახურებოდნენ სარას 47²⁷; მისგან ესწავლა ნინოს ცოტაოდენი სომხური 52²⁷.

3. სარა ფხუნელი, სარ ფხუნული (აზნაური კახი) 170⁹.

სარანგი ალხაზი 195^{26,29}, 198³¹, 199^{1,9}.

სარკინე (ქალაქი, მცხეთის უბანი) 102¹, 126¹⁰.

სარკინელნი 12^{16,20,23}.

სარკინოზნი (არაბები, მაჰმადიანები) 148^{4,10,24}, 151^{4,14,17}, 158^{10,26}, 159^{1,3},

160⁸, 161^{5,10,14}, 162^{8,9}, 163²⁶, 164¹⁵¹⁶, 165⁹; სარკინოსთა მამათ-მთავარია მუჰამედი 147³¹; სარკინოზების გაძლიერება რანში 155¹⁸; ისინი თავდაპირველად ქართლის ერისთავთაგან ხარკს ღებულობდნენ და ამით

კმაყოფილდებოდნენ 156¹; მათი შემოყრა ქართლში 155³²; სარკინოზები ხელმეორედ დაეუფლნენ ქართლს 162²²; სარკინოზებმა მოარბიეს კახეთი 157³⁴-სარკინოზთა სჯული (მუჰამედის მოძღვრება) 147³², 163⁶.

სარმაგი იხ. საურმაგი.

სასანიანი: ქასრე სასანიანი 36³⁰, 38²², 40¹⁷.

სასდუნნი, სასადუნნი (გეოგრ.) 219²⁷.

სასირეთის ჭალა 187²⁸.

1. საურმაგი, სარზაგი, სურმაგი, საურაგი (ქართლის მეფე, ფარნავაზის ძე) 19^{1,710,13,14,16,19,21,28,32}, 20^{12,18, 2324}; მან იშვილა მი რვანი და მიათხოვა

მას თავისი ასული 20^{1,3,5,9}; საურმაგის გარდაცვალება 20⁹.

2. საურმაგი (სპასპეტი, ვახტანგ გორგასალის მამამძუმე) 92^{21,23}, 93²⁰, 102²⁵.

3. საურმაგი (ვასტანგ გორგასალის დიდი უჯიბი) 126⁸, 128^{18,21,24,25,31}.

საფურცლე (დგილი მცხეთასთან) 34²⁷, 52²⁹.

საქართველო 41²⁹ «მატა კეთილსა ქართველთასა» AB, «ჰმატა კეთილის ყოფა საქართველოსა» M) 149³¹, («კლისორა.... იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა»), 201⁹; ყოველი საქართველო 213^{28,29}.

სამპორი 155⁷ (სამპორის ეკლესია).

საჯატუნი იხ. ქაჯატუნი.

საჯი: სარკინოზნი ,რომელთა უწყობდეს საჯობით» 167³⁵.

საჯი: სააკი (საჰაკ ისმაილის ძე, ტფილისის ამირა) 162^{29,33}, 163^{2,10,11}, 164¹⁰.

სევეელამეჯი, სივეელამეჯი, სევეელმეჯი (გეოგრ.) 216⁹.

სელომე 44²⁶ იხ. სალომე უჯარმელი.

სენექერემი (სომეხთა მეფე) ზაგრატ IV-ის დედის ,მარიამ დედოფლის მამა) 186⁸.

სეფელია (ლოლოთეთის ასული, რევ მაწუალეს მეუღლე) 36⁹.

სვანეთი იხ. სუანეთი.

სიდონია (აზიათაო მღვდელის ასული, ნინოს მოწაფე 58¹², 59²², 61²³, 62⁹, 64⁶, 69¹, 71⁷; სიდონიამ დაწერა მოქცევა მირიან მეფისა 66²⁶.

სივნეთი 166⁴.

სივნელი: არევ სივნელი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁶; პეროჟავრა სივნელი 81^{9,20}. იხ. პეროჟავრა სივნელი.

სითილარბი, სითლარაბა, სილილარაბა (Sidi-el Arab, ტფილისის ამირა) 195²².

სიკილი, სიკილია 124^{2,17}.

სილილარაბა, სითილარბი, თთლა,რაბა (ტფილისის ამირა) 195²².

სიმონ კანანელი (მოციქული, აფხასეთსა და ეგრისში ქრისტიანობის გამავრცელებელი) 26^{14,15}.

სიმონ იხ. სუიმონი.

სინას მთა 227².

სინდა, სინდი, სინდია, სინდილა (ქალაკი) 128³, 133¹⁰, შენ.

სინდეთი 108¹, 127³⁰, 128^{4,7}, 132^{30,33}, 133^{8,9}, 150¹⁸; ქალაქნი სინდეთისანი:

სინდილა (სინდა), თოფორი, კიმრაი 133¹⁰.

სინდელნი (სინდნი) 127⁹, 128^{20,28}.

სინდილი იხ. სინდა.

სინდნი 90¹⁷, 108¹, 124³⁵, 127³³, 132³⁴; სინდთა მეფე I28^{5,8,11,34}, 131³⁰, 132^{11,16}, 20,23,29,32,35, 133^{2,3}; სინდთა ზუმბერაზნი 128³.

სინელნი იხ. სობის სინელნი.

სიონი (ბიბლ.) 202^{12,14}.

სკორეთი, სკურეთი, საკურეთი (მდინარე) 5¹⁶, 17²⁴, 174³¹.

სობის სინელნი, სობის კანანელნი, ხობის კან,ზნელნი (თარგმანნი, მწიგნობარნი) 60³.

სობლის ციხე 150⁵.

სოდომნი (ბიბლ.) 204²⁷.

სოლომონი (სოლომონ ბრძენი, მეფე ურიათა) 109³², 222¹⁴, 225⁵, 226⁸, 235¹⁰, 237⁹.

სომეხი დვინელი (ნიაფორი სარა ბეთლემელი) 47²⁷. იხ. სარა ბეთლემელი.

სომეხნი 1⁶, 9^{20,24,31}, 10⁷, 11^{8,12,14}, 21^{32,33}, 22³, 23^{15,16,20}, 24¹⁴, 25^{9,20}, 26²⁷, 27¹¹,

28^{4,10,20}, 29^{5,8,21,22} 30^{4,11,13,16,27,32}, 31^{4,7,22}, 33^{24,28}, 35²¹, 36², 37¹⁰,

84^{19,27}, 86^{6,10,26}, 126^{31,133,27}, 165^{1,2,8,21}, 186⁸, 188¹², 192¹³; სომეხთა მეფენი

24¹⁶, 25²³, 27¹⁰, 33^{20,25}, 35^{24,25,26,35}, 36⁷, 38^{4,25}, 50²⁸, 164¹⁸; არშაკი

21^{14,23,29,32}, 22⁵, იარავანდი 27²³, არტაშანი 30^{2,7,9}, კოსარო 37^{1,18,19},

38²⁷, 43⁷ თრდატი 50³², სუმბატ ტეპერაკალი 165²⁸, 166⁵, გაგიკ შანშა

176³³, დავითი 184^{11,29}, სენაქერემი 186⁸, დავითი 187²³, კვირიკე 191^{32,33,35},

192^{5,7,31}; სომეხთა ერისთავი აბულაბაზი 163²², სომეხთ მეფისა ერის-

თავნი 192⁷; სომეხთა სპანი 25¹³, 27³², 30¹⁴; სომეხთა ცხოვრების წიგნი

43²⁹ შენ., სომეხთა მოქცევის წიგნი 51³².

სომხეთი, სომხითი 114⁵, 163⁸, 231³².

სომხითი 7²⁹, 10², 13²⁶, 16³³, 21⁴, 23^{9,32}, 24¹², 28^{8,13}, 29³⁶, 32⁵, 33²⁰, 38²⁴, 39¹⁰,

40^{21,29}, 41¹⁹, 42²⁸, 43^{15,26,32}, 44^{1,2}, 62¹⁹, 86¹⁵, 104¹⁵, 105¹⁴, 116³, 119²⁶, 120²⁶,

139²¹, 141³⁰, 143¹, 155¹⁹, 161²², 244¹⁰; არენი სომხითისანი 502⁶, 155¹;

მთანი სომხითისანი 198¹⁷ შენ., 211¹; საზღვარნი სომხითისანი 38³, 52¹⁵;

საზღვარი სომხითისა 30²¹, 135²¹; ქვეყანა სომხითისა 49², 152²; ციხენი

სომხითისანი 210²³, 220⁷.-- აზნაურნი სომხითისანი 29³¹; სომხითისა ამი-

რანი 217¹⁰; ერისთავნი სომხითისანი (სივნელი, ასპურაგნელი, ტაროვნე-

ლი) 105¹⁶, ერისთავი არეთა სომხითისა 155¹; ერნი სომხითისანი 162⁸;

სომხითის მეფე 214 (არშაკი), 27¹² (იარვანდი), 36³³ (კოსარო), დიდი მეფე

სომხითისა 39⁹; მთავარნი სომხითისანი 38¹⁶; მკვიდრნი სომხითისანი

106²²; პატიახში სომხითისა 136¹⁶; სპანი სომხითისანი 256, 284³³, 30³⁰.

32³⁴, 105²⁸, 113¹⁶, 121¹⁹.-სომხითი დაიპყრა ამირა ხალილ იზიდის ძემ

162¹⁹, მომად ხალილის ძემ 164⁸, აბულ-კასიმმა 166⁴, მალიქ-შამ 200⁴;

სომხითი თურქების ხელშია 210^{14,25}; სომხითის საქმეები განაგო და სო-

მხითი ააღორძინა დავით აღმაშენებელმა 221³, 237¹⁹; სომხითის ცხოვ-

რების წიგნი 43²⁹.

სომხითი დიდი 215² (დავით აღმაშენებელმა დაარბია დიდი სომხითი).

სომხითისა აგარანი 242²².

სომხური ენა 3⁸, 52²⁸; ქართველებმა «დაუტყვეს ენ სომხური და...შეიქმნა ენა

ქართული» 11¹; ქართლში გავრცელებული იყო ექვსი ენა: სომხური, ქარ-

თული... 11²¹; წმ. ნინომ იცოდა ცოტაოდენი სომხური ენა 52²⁷ შენ.

სოსანა, სოსანა, სოსანი (წმ. ნინოს დედა) 45^{19,22}, 47^{6,7,11}.

სპანდიატ-რვალი, სპანდატა რვალი, სპანდატი, სპანდიტი (სპარსთა მეფის ვამ-

ტაშაბის ძე) 11^{7,12,15}.

სპარსეთი 8³⁰, 11¹¹, 20³, 22²⁴, 26²⁴, 31³², 32^{22,32,34}, 33²⁸, 37^{5,8,11,12}, 38¹², 42²⁰,

43^{18,21}, 44¹⁶, 108², 114²⁸, 116^{17,18} 130², 133²², 143^{5,26,31,35}, 145³⁰, 191³⁰,

217¹, 231²⁶, 232³³, 240³⁰, 244²⁶; დიდი სპარსეთი 243³⁰; ერი სპარსეთისა

127¹⁴ («პატივ-სცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსეთისა, ვითარცა ხუას რო მეფესა მათსა»): ლაშქარი სპარსეთისა 239²⁵, სპა სპარსეთისა 43³; მკედარნი სპარსეთისანი 34¹⁸; საზღვარნი სპარსეთისანი 38²², 86¹⁹, საზღვარი სპარსეთისა 133¹³; ქვეყანა გმირთა და გოლიათთა 113³⁴; სპარსეთისა ქალაქნი 40², 242⁵.-ერისთავნი სპარსეთისანი 26^{25,26}; მარზაპანნი სპარსეთისანი 42¹⁴; მეფობა სპარსეთისა 26²²; სპარსეთის მეფე 26²⁴, 38²² (ქასრე სასანიანი), 141²⁹ («მეფობდა სპარსეთს» ურმიზდი), 191⁸ («სურტანი არფასარან, მეფე სპარსეთისა»); სპარსეთისა სულტანნი 239¹⁶; წარჩინებულნი სპარსეთისანი 127^{5,10}. - ფარნაჯომმა მოიყვანა სპარსეთიდან ცეცხლისმსახურნი და მოგვნი 21¹⁰; სპარსეთი დაიპყრა სომეხთა მეფემ 38²⁷; ბარამ ჩუბინის განდგომა სპარსეთში 144^{6,11,12}; ერაკლე კეისარი შევიდა სპარსეთში 147^{1,34}, 148¹; აბიბაქარმა დაიპყრა სპარსეთი 148²; დავით აღმაშენებელმა «მოსრნა სრულიად სპარსეთისა ძალნი» 214^{12,2152}.

სპარსეთობა 238³ («თავნი ყოვლისა სპარსეთობისა დაჯოცნა»)

სპარსნი 9^{5,7,8,20}, 10^{12,14,22}, 11¹⁰, 21^{30,31}, 22^{15,16,20,34}, 30^{12,15,27}, 31^{16,17,22}, 32^{3,12,20}, 33^{1,6,16,26,29,32}, 35^{22,30,31} შენ., 37^{4,21}, 39^{3,9,20,22}, 40^{27,28,30,33,423}, 44²², 72²², 86²⁶, 87^{8,29,33}, 89¹⁶, 90^{15,24,25}, 115^{6,9,14}, 116^{8,13,16,19}, 119³⁴, 120^{15,28}, 121^{1,13,16,20,28}, 123¹⁰, 127^{32,33} 129^{28,33}, 120^{1,6}, 131^{10,15,17}, 135⁶, 136^{7,19}, 138^{8,13,20,27}, 143^{4,5,8,30}, 144^{2,4}, 145², 147²⁶, 152²³, 200⁷, 223¹⁹; სპარსი-ნათესავნი ნებროთისნი 8⁹; ფარნავაზი დედის მხრით იყო სპარსი ასპანელი 14¹⁴; მოზიდან იყო ნათესავად სპარსი 91²⁶; ვინმე სპარსმა დასჭრა ვახტანგი 138¹⁸; სპარსნი რანისნი 25²⁰; სპარსნი იყვნენ: საურმაგის ცოლი 20¹, მირდატის ცოლი 31¹⁶. - სპარსთა ბუმბერაზნი 32^{7,11}; სპარსთა გოლიათნი 127²³; სპარსთა ერი 127³⁴; სპარსთა ერისთავნი 9⁴, 10⁸, 22¹¹, 33^{18,22,27,33}, 86^{5,16,18,25,30}, 115³⁰, სპარსთა მეფის ერისთავი 89²⁰; სპარსი ლაშქარი 40³³, 70¹⁵, სპარსთა ლაშქარი 116⁶; სპარსთა მეფენი 39^{11,14}, 86²⁰, 87^{10,31}, 89¹¹ 90^{17,34}, 92², 93^{15,27}, 96¹⁷, 104^{10,12,14,24}, 113^{10,13,15}, 120^{6,10,14,19}, 122^{6,29}, 123¹, 124^{12,12,14,15}, 126³², 127⁴, 130²⁹, 131², 132^{24,26,28,32,34}, 133^{2,6,16,22}, 136⁵, 140³³, 141^{3,5,34,35} 150^{22,1539}, 153⁹, 192¹⁵, ქეკაპოსი 9^{8,19}, ვამტაშაბი 11⁶, სპანდიატ რვალი 11⁷, ბარამი (ბაამანი,) 11¹⁶, ქასრე 37^{1,5,11,12,13}, 38², 39^{28,29,33}, 40⁹, 42^{8,24}, ბარტამი 42²⁶, ძე ბარტამისი (ხუარან-ხუარანი?) 43³³, 44^{16,23}, 70^{19,31}, 84^{21,28}, 86^{5,6}, 105³⁰, ხუასროთანგი 160¹⁸, ხუასრო 136¹⁸, ხუასროს ძე ხუასრო 136^{18,21}, 138^{10,24}, ურმიზდი 142^{16,26}, 144⁷, ქასრე 144^{21,27}, 145^{10,14}; სპარსთა მეფობა 231²⁸; სპარსნი მოხუცებულნი 124³⁰; სპარსთა ნათესავნი 112¹³, 127¹⁸, 148²³, 153³⁴; სპარსთა ნიჯადნი 103¹⁹; სპარსთა სამეუფო 18⁶; სპანი სპარსთანი 22¹⁸, 113¹⁶, 121²⁷; სპარსთა სჯული (ცეცხლის-მსახურება) 21⁹, 148³; სპარსი ცეცხლის-მსახური შინქარანი 93³¹; და შენ.; სპარსთა ქვეყანა, ქვეყნები 108¹⁵, 113¹²; სპარსნი წარჩინებულნი 44¹⁹, 86¹⁰.- სპარსნი იერუსალემში 25³², 60^{1,5}; სპარსთა შემოსვლა ქართლში 37⁹; სპარსელებმა მოაოხრეს სომხითი 86¹⁴; სპარსელებს ხარკის მიცემა შეუწყვიტეს ვარაზ-ბაქარმა და მისმა ძმამ მირდატმა 87^{19,31}; სპარსელებმა დაიპყრეს ქართლი 88¹, 89^{7,9}; სპარსელების მიერ იწამა წმ. რაჟდენი 136³; ფარსმანის დროს სპარსელებმა მოაოხრეს ქართლი 140³¹; სპარსელებს ემორჩილებოდნენ

დაჩის შთამომავალნი 141⁶; სპარსელებმა დაიპყრეს ყოველი ქართლი, სომხითი და ასპურაგანი 143²; ერაკლე კეისრის ქართლში ლაშქრობის დროს სპარსელებს მიემხრო სტეფანოზი 145^{14,15,31}; ტფილისი ოთხას წელს მყარათ სპარსელებს 218²⁹; დავით აღმაშენებელმა «მუარად დასხნა სპარსნი» 225³⁰.- სპარსთა ცხოვრების წიგნი 81⁴, 9³⁰, 36³², 143³³.

სპარსული ენა 41¹², 107¹⁹; სპარსულად 40¹⁰, 92¹¹, 120¹¹ 125²⁷.

სპასიანოზი (ვესპასიანე, რომაელთა კეისარი) 27⁸, 109¹⁸. იხ. ვესპასიანე

1. სპერი (ისპირი) 114⁶, 138³², 140²⁴, 151³³, 220⁹; სპერი ქართლის საზღვარი 146²⁸;

2. სპერი, სპერისა მდინარე (ჭოროხი) 12⁵ («მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ჭოროხი»)

სპერის ზღვა (შავი ზღვა) 4³², 5³¹, 6⁵, 13¹⁸.

სტაგირი (ადგილი კახეთში) 240⁹.

სტერი, სციერი, დასტერი (ქალაქი პონტოში) 105²⁴.

1. სტეფანე, მტბევარი (ეპისკოპოზი): მან აღწერა წმ. გობრონის წამება 166³¹.

2. სტეფანე პირველ-მოწამე 147²⁴.

3. სტეფანე 52⁴ («სტეფანეს მსგავსი დიაკონი»).

1. სტეფანოზ I (გუარამ კურაპალატის ძე, ქართლის მთავარი 145^{1,4,5}; გადაუდგა ბერძნებს (ფოკას გადადგომის დროს) და მიემხრო სპარსელებს 145¹⁸; მის დროს ძლიერდება ტფილისი 145¹⁹; მისი რეზიდენციაა ტფილისში 145²⁴; ერაკლე კეისრის ლაშქრობის დროს სპარსელების მომხრეა და ებრძვის ერაკლეს 145³¹, 146¹; სტეფანოსის სიკვდილი 146^{8,23,24}; სტეფანოზის ძმაა დემეტრე, ჯვარის ეკლესიის მაშენებელი 145²¹ სტეფანოზის შვილები 146²⁹.

2. სტეფანოზ II (ადარნასეს ძე, ქართლის მთავარი) 147¹⁴; მისი შვილები არიან არჩილი და მიჰრი 148³², 158¹⁴.

3. სტეფანოზი (ვარჯანის ძე. პანკისის ერისთავი) 185¹⁸.

სტეფანე-წმიდისა ეკლესია 90¹⁰.

სუანეთი 17¹⁵, 153¹⁸, 240³; სვანეთის საზღვრები 193¹ («დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი») სვანეთის ერისთავი 126¹ «(სამნადირ, ერისთავი შიდა-ეგრისა და სუანეთისა»).

სუანნი 198⁵, 241³¹; სუანთა ერისთავი ვარდან 198².

სუერის ციხე 193⁴.

1. სუიმონი (ქართლის ეპისკოპოზი) 87¹⁶, 88³.

2. სუიმონი (ქართლი კათალიკოზი ბაკურ მეფის დროს) 142²⁶, 143¹⁹.

3. სუიმონ ჭყონდიდელი (მწიგნობართ-უხუცესი, მთავარეპისკოპოზი) 220²⁸.

4. სუიმონი: სიმონ კანანელი (მოციქული) 26^{14,15}.

სულა კალმახელი (კალმახის ერისთავი) 188⁷; ლიპარიტმა შეიპყრო სულა 188¹⁴; სულამ და სხვა დიდებულებმა შეიპყრეს ლიპარიტი 189¹⁰»,

1. სუმბატი (დემეტრე კლარჯის მამა) 183¹.

2. სუმბატ ბივრიტიანი, სამბატ ბამრიტიანი (სომეხთა სპასპეტი) 28^{3,7,16,19,21}, 24³², 29⁶, 30^{2,15}; სუმბატმა მოკლა მეფე იარაგანდი 27²³; მან მოაოხრა ქართლი 291¹; ზავი სუმბატსა და ქართლის მეფეებს შორის 30²⁸.

სუმბატ ტემერაკალი (სომეხთა მეფე) 165^{28,31}, 166^{5,32}; იგი შეიპყრო აბულკასიმმა 167¹.

4. სუმბატი (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 192^{1,9}.

სურმაგი იხ. საურმაგი.

სუქმანეთი 238².

სუჯეთი 203¹⁴.

სციერი, სტერი, დასტერი (ქალაქი პინტოში) 105²⁴.

სხუილოსელნი (აზნაურნი კახნი): დაჩი და ივანე სხუილოსელნი 170⁹.

ტალინჯქარი, ტალინჯაქარი (სომხითის ციხე) 220⁸.

ტაო 210, 155²⁷, 173⁷, 174⁸, 176^{8,9}, 178²⁴, 183²³, 191^{11,14}, 200⁹, 211²⁹; «ქუეყა-
ნასა პარხლისასა, რომელ აოს ტაო» 29³², 30²²; ტაოს ნაპირნი 237²¹; ტაოს
ორივე კერძი (ე. ი. ზემო და ქვემო) 173³²; «ტაოსთა» (ტაოს MB) 180²⁷;
(«ქუეყანა რომელი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა და ჯავა-
ხეთს »); ქვემო ტაო 161³³ -162¹; მეფენი ტაოსნი 172²⁹; ტაოს მკვიდრი 173⁴.
ტაოელნი, ტაოველნი: ფერის ჯოჯიკის ძე, ნათესავით ტაოველი 180²; აზნაურნი
ტაოველნი 182^{14,16}; ერისთავნი ტაოველნი 181¹⁵.

ტაოსკარელი გუზანი 240²⁹.

ტაროვნელი ამაზასპი (სომხითის ერისთავი) 105¹⁷.

ტარონი (გეოგრ.) 155²¹.

ტასისკარ 6^{4,11,13} 139²⁰, 140²³; ოძრხის ერისთავის საგამგებლო ტასისკარიდან
არსიანამდე 172⁸; შიგა-ქართლი შეიცავს ტფილისიდან და არაგვიდან
ვიდრე ტასისკარამდე და ფაფარამდე 18¹.

ტაშირი 21³³, 22¹, 164¹⁵, 237¹⁹; სამშვილდის საერისთაოში შედიოდა «სკორე-
თისა მდინართგან ვიდრე მთანდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი»
17²⁶; პატიახში განაგებდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს 153²⁹.

ტბეთი 182²⁷.

ტბელნი აზნაურნი, ტბიელნი აზნაურნი 159²¹, 168¹³, 169⁵.

ტენეზაგა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.

ტერონაკალი (სომხითის ციხე) 220⁷.

ტემერაკალი სუმბატი (სომეხთა მეფე) 165²⁸.

ტვი რი, ტური, შტორი: ტურის ერისთავი ჯედი 185²⁰.

ტიგრანი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 30²⁹.

ტანის-ჯიდი 196¹⁷., შენ.

ტირეთი (დურძუკის მამა, მამათმთავარი) 7⁸.

ტიტო (რომაელთა კეისარი Titus Flavius Vespasianus 79-81 წწ.) 109¹⁷, 218¹⁵.

ტოლობელის ძე ისაკი, თოლობელის ძე ისაკი (აზნაური მესხი) 195⁶.

ტონითიო, ტონთიო (მთა, «მთა ოქროსა») 7⁸.

ტრაპეზონნი (ქალაქი) 179²⁴.

ტროადელნი 218¹¹; ტროის ომი («ტროადელთა ბრძოლა») 218²¹.

ტური, ტვი რი, შტორი: ტურის ერისთავი 185²⁹.

ტფილელნი 185^{1,3}, 189⁵; ტფილელნი ბერნი 186^{11,18,19} («ქალაქისა ბერნი ტფი-
ლელნი»); ვაჭარნი განძელ-ტფილელ-დმანელნი 216³¹; ტფილელი ამირა
162¹⁵; (იაჰი შუაბის ძე), 162³³ (საჰაკ ისმაილის ძე 184¹⁷ (ჯავარი), 186¹²
(ჯავარი), 192³².

ტფილისი 5³⁰, 17^{23,32}, 121²³ 123². 148¹⁴ (v. 1 ფილისტიმი), 154⁴, 162⁸,
186¹⁹; ტფილისი - სამეფო ქალაქი 140¹³; ტფილისი ქალაქი 136²⁸, 138²⁸,
163¹⁰, 223³⁰; ტფილისის კარნი 86¹⁶; ტფილისის სიონი 144³² (გვარამ
კურაპალატმა განაახლა მისი საფუძველი) 14⁷⁴ (ადარნასე ქართლისა

მთავარმა დაასრულა მისი შენება;) ტფილისი სოფელი და კალაი 122³⁰; ციხე ტფილისისა 86²⁵; ტფილისის ამირა 162²⁰ (საჰაკ ისმაელის ძე), 1668, (აბულ-კასიმი), 18420 (ჯაფარი), 185¹² (ჯაფრის), - ვახტანგ გორგასალმა დაიწყო ქალაქ ტფილისის აშენება 136²⁸; დაჩიმ დაამთავრა ტფილისის ზღუდეთა შენება 140¹²; სტეფანოზის დროს ტფილისი ძლიერდება და მცხეთა სუსტდება 145^{20,25}; ერაკლე კეისარმა დაიპყრა ტფილისი 145^{32,33}, 146⁴ და მისცა ადარნასეს 146¹⁵; საზარმა სპასალარმა ბლუჩანმა შემუსრა ტფილისი 160¹⁸, 161²³; აგარიანებმა დაიპყრეს ტფილისი და გაიხადეს თავის რეზიდენციად 161¹¹; ბულა თერქმა გადასწვა ტფილისი 163¹¹; ლიპარიტისა და სსვა ერისთავების ბრძოლა ტფილისის ამირასთან 184^{22,31}, 185⁴; ტფილისი დასტოვა ბაგრატ მეოთხემ 1879 (პირველად), 189¹⁸ (მეორედ); ბაგრატ IV-ის ბრძოლა ფადლონთან ტფილისის გამო 193^{20,22,34}, 194^{5,8}, 195^{18,20,22}; ტფილისი თურქთა მფლობელობაშია 210^{13,27}; დავით აღმაშენებელმა აიღო ტფილისი 218²⁸, 237¹⁷.

ტყე-ტბა 220 («მცირისა ალაზნისა თავიდგან ვიდრე ტყე-ტბამდენ, რომელსა აწ ჰქუიან გოლგოლა»), 5²².

უბრაამი, უბარაბი, უფრობი (სპარსთა მეფის ერისთავი) 87³².

უდისეოსი (ოდისეოსი, ტროის ომის გმირი) 218¹³.

უთალო, უთაო (ქუაბულელ ჭაჭას ძა უთალო) 186¹⁴.

უკუმია (გეოგრ.) 188²⁵ შენ.

ულიოტორი, ოლილოტოსი (ნანა დედოფლის მამა) 41³³.

უმედი (მომად ხალილის ძე) 16⁴⁴. იხ. 4. მომადი.

უმიროზი, უმროსი (ჰომეროსი) 218^{10,21}.

უობოსი (ხაზა რთა მეფის ძე) 72^{8,31}.

უჟიკნი, უჟიკთა სახელმწიფო 49³.

ურაჰა, ურაა, ურალა (ქალაქი) 127^{2,14}, 133²².

ურბნისი, ორბნისი 12⁵, 54⁵.

ურდურე (ოვსთა მეფე) 184²⁶.

1. ურია (ბიბლ., დავით წინასწარმეტყველის ცოლი) 109²⁶.

2. ურია იხ. ურიანი

ურიანი, ჰურიანი 26^{1,5}, 27⁶, 489¹², 51¹⁰, 58^{28,32}, 60²⁶, 61^{9,28}, 62⁹, 70²⁰, 71³³, 109¹⁶; ურიანი მცხეთელნი 25^{29,33}, 26¹, 62¹⁵, 73¹⁸, 74²²; უბანი ურიათა (მცხეთაში) 12⁷, 58⁷; ძველად მცხეთაში მოსულნი ურიანი 27⁵; იერუსალემიდან ნაბუქოდონოსორის მიერ ოტებულნი ურიანი 10²⁹; იერუსალემიდან I საუკუნეში გამოქცეული ურიანი და მცხეთაში დამკვიდრებულნი 27⁴; ჰურიანი ქართველნი 60¹²; დედაკაცი ვინმე ურია 54²³; ურიანი დედანი (ნინოს მოწაფენი) 58¹⁴; ურია მღვდელი აბიათარი 58¹¹, 64¹⁴; ურიათა უბანი ურბნისში 54⁶.

ურიასტაწი 25²⁷.

1. უწამლოდი, ჰურმიზდი, ურმისდი (სპარსთა მეფე, ჰორმიზდ III [?]. 457 - 458 წწ. 104¹⁷.

2. ურმიზდი, ურმიზი (სპარსთა მეფე, ჰორმიზდ IV, 579 - 590 წწ) 141³⁰, 142²⁸, 144⁷.

ერბუკეთი (დურბუკეთი) 7³⁴, 19^{15,16,21,27}, 29¹². იხ. დურბუკეთი.

უფლის-ციხე 6¹², 12⁶, 24⁹, 67¹⁵, 172¹²; უფლის-ციხე აიღეს ბაგრატ I-მა და მომად ხალილის ძემ 163¹, ბრძოლა უფლი-სციხის გამო სუმბატ ტემერაკალსა და კონსტანტინე აფხაზთა მეფეს შორის 165^{29,30,32}; კვირიკე I ქორეპისკოპოზმა უფლის-ციხის ზღუდეები დაანგრია 166²²; გიორგი II ათხაზთა მეფის ძე კონსტანტინე გამაგრდა უფლის-ციხეში თავისი მამის წინააღმდეგ საბრძოლველად 168^{12,18}; დავით კურაპალატმა აიღო უფლის-ციხე და უბოძა ბაგრატ III-ის და გურგენს 172^{25,34}, 173^{11,18}; უფლის-ციხე უპყრია ბაგრატ III-ის დედას გუარანდუხტს 173²⁰, 174²²; ბაგრატ VI-მ შეიპყრა ლიპარიტის შვილები და აიღო უფლისციხე 188³⁰; სულა ძალმა ხელმა წაართვა უფლის-ციხე ლიპარიტსა და მის ძეს ივანეს 190¹⁶.

უფლოსი (მამათმთავარი, მცხეთოსის ძე) 69²², 141⁴, 15²⁸.

უფრობი, უბარაბი, უმრააბი (სპარსთა მეფის ერისთავი) 87³².

უჯარმა, უჯარმო (ციხე-ქალაქი) 44³⁵, 77⁵, 80³³, 82⁶, 126⁴, 150¹⁸, 195¹⁷; უჯარმის ციხე-ქალაქი ააშენა ასფაგურმა 36²⁷; უჯარმის ნაგებობანი ააშენა ვახტანგ გორგასალმა 135³⁰, 136¹⁴, 138^{3,4}; უჯარმა ვახტანგ გორგასალმა თავის სამყოფელ ადგილად აქცია 136¹⁴, 138²⁵; უჯარმაში ისხდნენ ვახტანგის ძის, დაჩის, მემკვიდრენი 143²²; უჯარმის ციხეს მოადგა აზულკასიმი 166^{9,13,15}; უჯარმის ციხეს დაეუფლა გიორგი II აფხაზთა მეფე 169¹⁸. - უჯარმის კარის ნინოწმიდის, საეპისკოპოზო 135³⁰.

უჯარმელი სალომე იხ. სალომე უჯარმელი.

უჯარმის ჯევი 137¹⁰, 149⁵.

ფადლა I, ფადლაი, ფადილა (ფადლა არევმანელი, კახთა ქორეპისკოპოზი) 165^{5,23}.

2. ფადლა II (კვირიკე I-ის ძე, კახთა ქორეპისკოპოზი) 167³², 168¹⁷; ფადლას გარდაცვალება 169⁷.

3. ფადლა II (კვირიკე I-სი ძე, ნახრჭევანის ციხის მპყრობელი) 169²⁸.

ფადლონი: ფადლუნი (ამირა განძისა) 176^{28,34}, 185⁷, 195⁷; ფადლონი ქრისტიანეთა მოძულეა 177²; ბაგრატ III-ის ბრძოლა ფადლონთან 177^{10,19,22}; ალფარსლანმა ფადლონს მისცა რუსთავი და ტფილისი 193²¹; ბაგრატ IV-ის ბრძოლა ფადლონთან 184^{7,12,13,14}, 193³³ 194^{3,9,15,16,22,25,28,30,32}, 195⁴; ფადლონის შეპყრობა 195^{7,8,10,14,16,18}; მისი განთავისუფლება ბაგრატის მიერ 195²⁷ შენ., 199²⁸; ფადლონის მიერ ფიცის გატეხა და მისი ლაშქრობა ბაგრატის წინააღმდეგ 196^{2,4}; გიორგი II-ის დროს ფადლონმა ხელთ იგდო გაგის ციხე 198²³; სულტანმა მალიქ-შამ დააპატიმრა ფადლონი 198³².

ფალელი ჩანჩახი 182³³.

ფანასკერტი 191¹¹.

ფარაბოროტი, ფარშოროტი, ფარმოროტი (სპარსთა მეფის ქეკაპოსის ძე) 92^{4,27}.

ფარავანი ფარავნი, ფაწვარი (ტბა ჯავახეთში) 6^{7,12}, 17²⁶, 18¹, 52¹⁸, 53^{1,3,35}, 140²³.

ფართან-ფარუხი (სპარსელი ვახტანგ გორგასალის ლაშქარში) 99^{16,20,22}.

ფარისოსი, ფისოსი: გზა ფარისოსისა 28².

1. ფარნავაზი, ფარნაოზი, ფარნავოზი, ფანვარაზი (ქართლის მეფე) 14^{13,18}, 18^{6,25,30}, 20¹¹, 23²⁴; იგი პირველი მეფე იყო ქართლში ქაოთლოსის ნათესავთაგან 191; სპარსულად მისი სახელი იყო «არმაზ» 18¹²; ფარნავაზი მამით ქართლელია და დედით ასპანელი სპარსი 14¹⁴; იგი მცხეთელი

მამასახლისის სამარის დისწულო 14^{15,17}; აზონის შიშისაგან იგი სპარსეთშია გადახვეწილი 14^{24,27,32,33}, 15^{6,10,12,16,19}; ფარნავაზი და ქუჯი აზონ ერისთავთან ბრძოლაში 15²⁷, 16^{5,17,21,24,29,30,33}, 17³; ფარნავაზმა გაიმარჯვა და «მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს ზედათ» 17^{5,14}; ფარნავაზმა ააშენა შორაპნისა და დიშნის ციხეები 17⁹ და მოზლუდა მცხეთა 18⁸; მან აღმართა კერპი არმასი 18¹¹; ფარნავაზის გარდაცვალება 19⁵; «საფლავი ფარნავაზისი» 41¹⁶; ფარნავაზის ძეა საურმაგი 19¹; ფარნავაზის ერთი და ოვსთა მეფის ცოლია, ხოლო მეორე-ქუჯისა 17¹⁰; ფარნავაზის დახასიათება 14²⁰, 18³⁴.

2. ფარნავაზი (სპასპეტი, ფარსმან ქველის ძუძუსმტე) 31³⁴, 32^{1,9,31}, 32²⁷ მენ 33¹⁹. ფარნავაზიანნი 22⁸⁸, 23²⁸, 24⁸; ფარნავაზიანნი მეფენი (ფარნავაზიანთა მეფენი) 21¹⁹; უკანასკნელი ფარნავაზიანთა მეფეთაგან არის მირვანი 41²³; ფარნავაზიანთა ნათესავნი (ნათესავი) 25¹⁵, 36²⁹, 41²⁶; ფარნავაზიანთა ნათესაობა 39³³.

ფარნავაზიანობა 23^{26,29}.

ფარნავაზი (მირვან I-ის ძე, ქართლის მეფე) 21^{6,20,28,30}, 22^{1,2,3,12,13,20}; მისი ძეა მირვან მეორე 22^{4,20}.

1. ფარსმან I არმაზელი (ქართამის ძე, ქართლის მეფე არმაზში), 27^{9,13,18}.

2. ფარსმან II ქველი არმაზელი (ამზასპის ძე, ქართლის მეფე არმაზში). 31¹³; მისი ბრძოლა შინა-ქართლის მეფესთან, მირდატთან 31^{17,18,19,20,22,31}, 32^{4,9,10,14,17,28,37,28,32}; მისი მუხანათური მოკვლა 33^{3,6}; მისი სამფლობელოს დაჭერა სპარსელების მიერ 33¹⁸; ფარსმანის ცოლი ჭკვათ⁹ მისი ძე ადამი 33^{20,23}, 34¹; ფარსმანის ძუძუსმტე და სპასპეტი ფარნავაზი 31^{33,34}; ფარსმანის დახასიათება 31²³, 33¹¹, 34¹⁰.

3. ფარსმან III (ადამის ძე, ქართლის მეფე; ფარსმან II-ის შვილიშვილი) 34⁷.

4. ფარსმან IV (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 85³², 87^{6,15}; მან შეუწყვიტა სპარსელებს ხარკის მიცემა 87¹⁹; მისი გარდაცვალება 87²²; ფარსმანის დახასიათება 87¹⁸.

5. ფარსმან V (ბაკურ I-ის ძე, «მეფე ქართველთა») 140²⁷; მის მეფობაში სპარსელებმა მოაოხრეს ქართლი 140^{31,32}; ფარსმანის დროიდან ქართლის ნაწილი («ნათესავნი დაჩისანი») ემორჩილება სპარსელებს 141⁴; ფარსმანის გარდაცვალება 141⁸.

6. ფარსმან VI (ფარსმან V-ის ძმისწული, ქართლის მეფე) 141^{9,11,22,24}; მის დროს ქართლში მოვიდა იოანე ზედაზნელი 141¹⁵.

7. ფარსმან თმოგველი (ციხის უფალი) 185³¹.

ფარამან-ფარუხი იხ. ფარსმან-ფარუხი.

ფარშოროტი იხ. ფარბოროტი.

ფარცხისი (ციხე) 185⁵, 195²³, 199⁷ («ფარცნს ქუემოთ»).

ფერიზი, ფერისი (ჯოჯიძის ძე, ტაოელი) 180¹.

ფეროზი, ფიაროზი (სპარსი უფლისწული, მირიან მეფის სიძე; რანის ერისთავი) 43¹⁹, 44³⁶, 105¹⁶, 153⁹; მას ჰქონდა მოცემული მირიანისაგან რანი გარდავამდის 73²², 84²³; ფეროზის მოქცევა 80^{7,28}, 84²⁵; მისი შვილიშვილი შეირთო ვარაზ-ბაქარმა 85^{30,33}; ფეროზის ბადიშიშვილია ფარსმან მეოთხე 87¹⁴; ფეროზის შვილნი 86³¹; ფეროზის ნათესავი არის პატიასმ თრიალეთისა, ტაშირისა და აზოცისა 153²⁹.

ფეროში (ოვსი) 42³⁰.

ფიაროზი (ფეროზი, რანის ერისთავი) 105¹⁶. იხ. ფეროზი.

ფილისტიმი 131¹¹, 124¹⁸, 125¹³, 148^{7,14} შენ.

ფინიკე, პინიკე (ფინიკია) 231²⁴.

ფარესტე, ორესტი (ბერძენთა გმირი) 218¹³.

ფისოსი ფარისოსი: ფისოსისა გზა 28².

1. ფოკა, თუკა, ფუკასი (ბერძენთა მხედართ-მთავარი, შემდეგ კეისარი, 602-610 წწ.) 145⁸; მან მოჰკლა მაერიკ კეისარი და მისი შვილები 145^{8,13}.

ფოკა მოჰკლა ერაკლემ 145²⁷,

2. ფოკა, ფოკასი, ფუკასი, ბუკასი (ბარდა ფოკა, ბერძენი ფეოდალი, რომელიც აუჯანყდა ბასილი II-ს) 179²⁷ შენ., 179³¹.

ფოკანი, ფუკანი (ადგილი ჯავახეთში) 187¹³.

ფრანგეთი 232³².

ფრანგნი: მათ აიღეს იერუსალემი და ანტიოქია 206¹⁸.

ფრიდონი, აფრიდონი 216⁵.

ფროტათოსი (ქვეყანა რომის სახელმწიფოში) 12³⁰; ფროტათოსელნი 12³¹.

ფუკანი, ფოკანი (ადგილი ჯავახეთში) 187¹³.

ფხოველნი: მათში ქრისტიანობის გავრცელება 80^{15,22}.

ფხუნელნი 170⁹ (მმანი ფხუმელნი სარი და გრიგოლი).

ქავაზინი, ქავაზნი (ციხე სომხითი) 195²⁴, 196³, 220⁷.

1. ქავთარ ბარაამის ძე იმრეთის დიდებული 208⁸.

2. ქავთარ ტბელი (ქართლის აზნაური) 174¹⁷.

ქაიხოსრო, ქეისოსრო (შიომ ბედნიერის ძე, სპარსთა მეფე) 9³¹, 10^{6,9}, 215¹.

ქალამორი, ქელამორი, ქუელამორი (შირვანის ციხე): აიღო დემეტრე I-მა 212¹⁸, 237²⁴.

ქალდეველნი: ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯანი (ითირუჯი, ითარჟანი) 56¹⁵, 65²².

1. ქართამი (ქუჯის შვილიშვილი, ფარნავაზიანი, ბარტომ მეფის შვილობილი 23²³; მისი შვილია ადერკი 24¹¹.

2. ქართამი (ადერკის ქმ ქართლის მეფე არმაზში) 26³⁴, 27⁷.

ქართველნი, ქართუელნი 1⁶, 9^{6,12,20,25}, 10^{1,7,13,21,25}, 11^{8,12,14,19}, 16², 19²¹, 20²⁹,

213^{2,33}, 22³, 23^{9,16,20,26,27}, 25^{7,14,18,20,21}, 26²⁷, 27¹³, 28²⁸, 29^{8,26}, 30^{1,1,3,5,9},

13,16,18,25,33, 31^{7,29}, 32²⁰, 33^{7,26,30,32}, 35³¹, 36³, 37¹⁰, 39³⁴, 40^{5,19,28,32},

41^{12,16,17,18,24,29}, 85¹¹, 86⁶, 89⁸, 90^{5,8,20,24}, 91⁵, 93^{16,18,21,32}, 84^{9,26}, 95⁶,

100²⁴, 101³³, 106⁴, 108¹³, 116⁴, 121²⁶, 126³¹, 141^{2,19}, 142^{18,23}, 144^{3,13,14},

19,22, 165⁹, 174²⁰, 176¹⁸, 179¹⁴; ქართველნი აზნაურნი 169¹⁶, 170⁷, 173³;

ქართველთა ბუმბერაზი 23¹⁵; ქართველთა ენა 11¹⁻², 230³; ქართველი ერი

146⁶; ქართველთა ერისთავნი 142³⁰, ქართველთა მეფენი 1³, 26²⁸, 89⁵ შენ.,

103¹ შენ., 23²¹ (ბარტომი), 28³¹ (არზოკი და არმაზელი), 37² (ასფაგური),

40²⁰ (ასფაგური), 41²² (ასფაგური), 89⁶ (მირდატი), 140³¹ (ფარსმანი),

142⁹ (ბაკურ III), 146¹⁸ (ბაკურ III); აფხაზთა და ქართველთა მეფე 176⁷

(ბაგრატ III), 178⁶ (ბაგრატ III), 183⁹ (ბაგრატ IV); ქართველთა მთა-

ვარი 147⁸ (ადარნასე); ქართველნი მხედარნი 16³¹, 32²³; ქართველთა

სპანი, სპა 25¹⁰, 143²⁶, 180¹⁷, 231²⁷; ქართველთა ღმერთი არმაზი 65²¹ (შდ.

56¹⁵); ქართველთა ცხოვრების წიგნი 159²⁹; ქართველთა ძეგ შვილებული

(ქართამი) 23²⁹; ქართველნი წარჩინებულნი 44²⁰, 141¹²; ქართველნი არა.

ანი 60^{2,12} - ქართველები ალექსანდრე მაკედონელის დროისა 11³¹; აზონის მოპყრობა ქართველებისადმი 14^{7,8,9}; ქართველები გადაუდგნენ აზონს 1618; ვარაზ-ბაქარის დროიდან ქართველები შეიქმნენ სპარსელთა მოხარკენი 86²⁶.

ქართველობა 242⁷.

ქართლელი 14¹⁴ («ფანვარაზ იყო მამულად ქართლელი... და დედულად სპარსი ასპანელი»).

I. ქართლი (მთა) 4³¹, 5⁹, 18¹², 18¹⁸.

2. ქართლი (ქვეყანა) 7²⁹, 81¹ შენ., 8^{20,24,30}, 11^{1,19}, 19²², 21²⁹, 22^{6,16,24}, 24¹, 25³², 29²², 31³⁵, 32³⁴ შენ., 33^{17,21}, 35²⁶, 36⁵, 40²¹, 41¹⁹, 42²⁸, 44^{17,32}, 49², 57¹¹, 70²⁷, 73³¹, 74⁶, 75^{25,26}, 76¹¹, შენ., 76¹² შენ., 82⁸, 84²¹, 85^{5,18}, 86^{21,29}, 87²¹, 89^{22,29}, 91⁴, 93^{1,24}, 94², 103¹⁶, 212^{2,10}, 127¹, 133³¹, 134²⁰, 135¹³, 137³³, 138³², 13⁹⁶, 140¹⁰, 144^{16,17,18}, 145³⁰, 147³, 148²³, 149⁶, 150²⁹, 152⁹, 154²⁸, 186¹⁷, 187^{15,24}, 189⁹, 191¹⁷, 192²⁵, 194², 196¹⁶, 174^{29,33}, 176², 185²⁸, 186¹⁷, 187^{15,24}, 189⁹, 191¹⁷, 192²⁵, 194², 196¹⁶, 197^{29,33}, 205²¹, 216²⁰ შენ., 234¹⁶; ქართლის საზღვრები, ქართლის საზღვარი 27^{14,23}, 31^{5,10}, 40²⁷, 74⁸, 86³², 87³⁰, 89^{18,26}, 91⁴, 112²⁴, 114³³, 119¹⁴, 120^{18,24}, 121³, 149²³, 152¹⁹; ქართლი არის «ხუნანითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა» 432; ქართლი განიყოფებოდა ორ ნაწილად: ერთს შეადგენდა «ქალაქი ზმცხეთა და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი, ერეთითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა და ეგრისა»; მეორე კი იყო «არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი ყოველი, ვიდრე თავადმდე მტკუარისა და კლარჯეთი» 26³⁰⁻³⁴; ვახტანგ გორგასალის დროს ოსმანა დაარბიეს «ქართლი თავიდან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე» 94¹⁴; ერაკლე კეისრის დროს ბერძნებმა დაიპყრეს «საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღუის პირ» 146²⁷; შინა-ქართლი, შიდა-ქართლი, შიგა-ქართლი 7²¹, 18¹ («ტფრლისიდან და არაგვიდან ვიდრე ტა-სისკარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიგა-ქართლი»), 27^{9,21}, 31^{12,13,35}-შენ., 33²⁹, 125³⁰; «ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა-ქართლი» 6¹⁴, ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი 153³²; დასავლეთი ქართლისა (სადაც შედის წუნდა და ოძრხე) 140⁵; ყოველი ქართლი 17¹⁵, 18³⁰, 45⁶, 72²⁹, 77²⁸ 82^{7,15}, 92³, 108¹³ შენ., 143¹, 145²⁴, 146³⁰, 198¹³; სრულიად ქართლი 44¹⁸, აფხაზეთი და ქართლი 172^{11,18}, 173⁴, 176¹¹. - აზნაურნი ქართლისანი 89¹³, 173^{9,28}, 174¹⁴; ბუმბერაზნი ქართლისანი 32⁸; ენა ქართლისა 19³, 222²⁴ შენ., 11²⁰ (ექვს ენაზე ლაპარაკობდნენ ქართლში); ერი ქართლისა 352¹, 79^{27,29}, 86¹ (ყოველი ერო პაროდისა), 152³⁴, ერნი ქართლისანი 158²⁷; ერისთავნი ქართლისანი 13¹ (აზონი), 19⁸, 20¹⁵ 21^{18,27,32}, 22²⁵, 23⁵, 24^{2,18}, 34¹⁶, 35³³, 38³¹, 40⁷, 80¹⁹, 143⁹ (ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი. ზემონი და ქუემონი), 143²⁸, 144²⁷, 146¹⁴, (ადარნასე), 153², 189¹² (ლეონი), 172¹³ (ივანე მარუშის ძე), 172²⁵ (ივანე მარუშის ძე). 184¹⁶, (ივანე აბაზას ძე), 168³ (ლიპარიტი), 244²⁹; ველნი ქართლისანი 29²⁰; თავნი ქართლისანი 16⁸; ქართლის კარნი 121¹³; მამული ქართლისა 190³²; მატთანე ქართლისა 232³ (« მუელი მატთანე ქართლისა») მეფენი ქართლისანი 11²², 31²⁷, 41¹⁴, 89^{5,10}, 95¹⁰, 96³¹, 106²⁹, 143¹¹, 147¹⁵, 149²³, 236¹⁰; ფარნავაზი, პირველი მეფე ქართლოსის ნათესავთაგან 19², ფარსმანი და კარსი 27¹⁸, არზოკი და არმაზელი 272^{5,30}, 29^{10,18,35}, 30³⁰,

რევ მართალი 367, დაჩი 125²⁸, მიჰრი და არჩილი 150³, არჩილი 157¹; მთავარნი ქართლისანი 161⁸, 145¹³ (სტეფანოზი), 147⁴ (ადარნასე); მკვიდრნი ქართლისანი 21^{1,12}, 96²⁹, 106²⁸, 172¹¹ («მკუიდრი აფხაზეთისა და ქართლისა»); მოქცევა ქართლისა 85³⁵, 135⁴; ქართლის მოქცევის წიგნი 2610, 156⁴, 236³; მპყრობელი ქართლისა 13², 125³⁰; ღმერთნი მპყრობელნი ქართლისანი 21¹⁶, 23²; ქართლისა ნაპირნი 194⁸; საქმენი ქართლისანი 174¹², 176⁸, 117³⁵, 221²; სიმაგრენი ქართლისანი 19³³, 227^{8,19}, 26¹¹, 41⁹ (იხ. აგრეთვე ციხენი ქართლისანი); სიმრავლე ქართლისა 73¹⁵ («ყოველმან ერმან, სიმრავლემან ქართლისამან»); სპანი ქართლისანი 32⁴, 98¹², 103²¹, 113¹⁷, 176¹¹, 211³¹, სპასალარნი ქართლისანი 1382⁶; ქალაქნი ქართლისანი 8¹⁹, 13¹⁶, 18⁹, 40²; ქვეყანა ქართლისა, ქვეყანანი ქართლისანი 793⁴, 152², 1531^{4,16}, 1582⁷, 160⁵, 193⁵; ციხენი ქართლისანი 8¹⁹, 18⁹, 176³; წარჩინებულნი ქართლისანი 87¹, 94¹⁰, 95¹⁶; ხევნი ქართლისანი 94¹⁸, 140¹¹, - ქართლის ეკლესია 141²⁰, 149¹⁰; ქართლისა განმანათლებელი წინო 45¹⁰, ქართლისა განმანათლებელი იოანე ზედაზნელი 141¹⁶; ქართლის კათალიკოზნი და ეპისკოპოზნი 112²⁹, 133³³, 135¹⁷, 230¹; ქართლის ეკლესია ანტიოქიის საყდარს ექვემდებარებოდა 1358; ღმერთნი ქართლისნი 65¹⁵ (არმაზი და ზადენი) ღმერთნი მპყრობელნი ქართლისანი 21¹⁶, 23², 67⁸; ცეცხლის-მსახურება ქართლში 95¹¹; რევ მართალმა აკრძალა ქართლში კერპებისათვის ყრმების შეწირვა 36¹⁵ - ქართლი მოაოხრა სპარსთა მეფემ ქაიხოსრომ 10²; ქართლში მოვიდნენ ნაბუქოდონოსორის მიერ ოტებული ურიანი 10²⁹; ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა ქართლში 9² შენ., 11³⁰, 12^{26,32}; ალექსანდრემ ბიზინტიით არგუნა წილად ქართლი 37⁹; აზონის ბატონობა ქართლში 12³², 13^{1,2,16,17,18}; დაიპყრა ფარნავაზმა 16²³; სუმბატმა მოაოხრა 29^{11,12}, 30¹¹; სპარსელების შემოსვლა ქართლში 37⁹; ქართლში ამოწყდა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა 41²³; ოსებმა მოაოხრეს ქართლი 42³¹; სპარსელებმა დაარბიეს ვარაზ-ბაქარის დროს 86¹⁵; დაიპყრეს სპარსელებმა მირდატის დროს 83¹; მოაოხრეს სპარსელებმა ფარსმან V-ის დროს 140^{32,34}; ქასრემ დასტოვა ქართლი 143⁷; ქართლში მოვიდა მურვან ყრუ 149¹³; სარკინოზთა შემოსვლა და ბატონობა ქართლში 155³², 162²²; მოაოხრა ბლუჩანმა 160¹⁸; მთავრობდა ამირა აგარიანი ხუასრო 161²²; ფლობს აშოტ კურაპალატი 162⁴; დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 162¹⁹; მოვიდა მომად ხალილის ძე 162³⁰, 164^{1,9}; ბულა თურქის ლაშქრობა 163¹⁹; 164^{1,2}; ქართლი დაიპყრა აფხაზთა მეფემ გიორგი I აღწეფელმა 164²⁰; ქართლს იპყრობენ აზნაურნი 165²⁵; დაიპყრა აფხაზთა მეფემ კონსტანტინემ 165²⁷; მოაოხრა აბულ-კასიმმა 168¹⁰; ქართლი მისცა აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ თავის ძეს კონსტანტინეს 168¹⁰; დაიპყრა აფხაზთა მეფემ დემეტრე II -მ 17¹⁴; შემოვიდა სულტანი ალფარსლანი 192^{32,34}, 193^{1,9,20,27}; მოარბია ფადლონმა 194^{8,9,13}; დაარბია სულტანმა მალიქ-შამ 198³⁰; ქართლი აივსო თურქებით და მოოხრდა 201¹⁴, 205¹³, 219³³, 220^{2,22}, 221¹; დავით აღმაშენებლის დროს ქართლი «მოეშენა» 206^{14,16}, 216^{2,4}. - ქართლის ცხოვრება 4²³ («ამბავი ქართლისა»), 156⁴ («მეფეთა ცხოვრება»), 232⁵ («ძუელი მათიანე ქართლისა») 236³ («ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა»), 26¹⁰ («მოქცევა ქართლისა»).

ქართლი» (MB: ტვილისი და არმაზი ქალაქი) 138²⁸; დაიპყრა იგი ზურ-გად ქართლი ხუნანი» (B: ქალაქი ხუნანია) 23¹⁰. შდ. აგრეთვე 27⁹ («ში-და ქალაქსა»).

ქართლის არაგვი 99⁴.

ქართლოსი მამათმთავარი) 1²³, 2^{5,13}, 4^{3,26,27}, 5^{11,12,27,33,34,35}, 6^{20,21,23}, 7⁴, 19².

ქართლოსანნი, ქართლოსანნი 6^{24,36}, 9¹, 12²⁸, 17¹⁶, 19²⁴ (საურმაგმა «დაამდა-ბლნა ქართლოსანნი და წარჩინებულ ყუნა აზნაურნი.); ქართლოსიან-თა ენა 10³³.

ქართული ენა 11^{2,21}, 19⁴, 41¹³, 222²⁴, ქართულად 40¹¹, 92¹², 120¹¹, 125²⁷ (იხ. აგრეთვე ქართველთა ენა 22²⁴ შენ., 203³ და ენა ქართლისა 19³); ქართული მწიგნობრობა 19⁵ (შექმნა ფარნავაზმა).

1. ქასრე, (ქასრე ანუშარვან სასანიანი (სპარსეთის მეფე) 636³⁰, 37¹, 38²², 40¹⁹; მისი ძეა ქართლის მეფე მირიანი, 37⁹, 40^{16,15}).

2. ქასრე, ქასრე ამბარვეზი (სპარსეთის მეფე) 142^{20,32}, 144¹⁴; დაიპყრა ქართლი 143²; დასტოვა ქართლი 143⁷; ბრძოლა ქასრესი და გარქ ჩუბინს შორის 144^{9,12}; კარხემ შეირთო მავრიკ კეისრის ასული 14¹⁰; ქასრეს ბრძოლა ფოკასთან 145¹⁰; იერუსალემის წარიყვეწვა 145^{15,17}.

ქაჯატური, ქაჯატონი, საჯატუნი (ქალაქი წუნდა) 27¹⁶ (« ქაჯატუნი, რომელი ითარგმანების დევთა სახლად»).

ქაჯთა-ქალჰქი 6⁹, 17¹ (« ქაჯთა-ქალაქი, რომელ არს ჰური»).

ქეიხოსრო იხ. ქაიხოსრო.

ქეკაპოსი, კეკაპოსი, ქელკაპოსი, ქესაპოსი (სპარსეთის მეფე) 9^{9,10,19,23,28}.

ქელამორი, ქალამორი, ქუელამორი (შირვანის ციხე): აიღო დემეტრე I-მა 212¹⁸, 237²⁴.

ქვახვრელნი, ქუა-ჯურელნი, ქუვა-ჯურელნი (გეოგრ.) 172²⁴, 192².

ქინძარა (ადბილი მცხეთის მახლობლად) 68¹⁴.

ქინძარელნი, ქინჯარელნი 52³⁰.

ქობული, ქუაბული (კახთა ქორეპისკოპოზის დაჩის პაპა) 162²⁵.

ქობულ უთაო სამ ჭაჭა ძე. ქუაბულელი ჭაჭას ძე უთალო 186¹⁴.

ქოჯი იხ. ქუჯი.

ქრისტე 25²⁷, 36¹⁴, 447¹³, 45^{3,5,14}, 46^{2,9,20,31}, 47^{20,28}, 48^{16,24}, 49^{9,12,25,28}, 55³²,

56^{21,23,31}, 57^{24,31}, 58^{18,29}, 59^{14,25}, 62^{3,12,18,19,22,29,32}, 63^{8,14,1,28}, 66^{4,13,19,20},

68^{24,29}, 70^{8,29}, 74³⁴, 76²⁷, 78²⁵, 81^{2,4,27}, 83²⁸, 90³², 91^{4,6,16,19}, 93^{1,3,5,11},

95^{1,3,10}, 101¹⁴, 106⁹, 108⁸, 110²⁰, 115⁷, 122²³, 127³⁴, 130³³, 131^{3,5,11}, 132⁶,

134^{2,4,19,23}, 134^{2,4,19,23}, 136^{8,9} 137^{20,22,26}, 139^{11,34}, 140^{17,34}, 141³⁴, 142⁴,

147^{6,23}, 157^{21,24}, 204⁴, 214²⁷, 215¹⁶, 226^{14,33}, 227^{13,28}.

ქსანი, ქასანი, კსანი, კასანო კანა 12¹², 162^{15,18}, 176⁶, 198¹.

ქსიფე, ქსიფენი (Ευφιάς, პატრიკიოსი, ერთი განდგომილთაგანი ბასილი II კეისრის დროს) 179^{20,30}.

ქუაბულელი ჭაჭას ძე უთალო 186¹⁴.

1. ქუაბული, ქობული (კახთა ქორეპისკოპოზის დაჩის პაპა) 162²⁵.

2. ქუაბული (აზნაურ ნიანიას მამა) 194¹¹, 198¹.

ქუა-ჯურელნი, ქუა-ჯურელნი (გეოგრ.) 172²⁴, 192².

ქუელამორი, ქელამორი, ქალამორი (შირვანის ციხე): აიღო დიმიტრი I-მა 212¹⁸, 237²⁴.

ქუნა არტანი 237²⁰.

ქუეშის ჭალა 192⁴.

ქუთათისი 150²⁵, 153²², 154¹², 186¹⁵, 198^{1,5,15}, 211³²; ქუთათისი მეფეთა რეზიდენციაა 181²⁶, 189²⁹, 196¹⁴; ბაგრატ III-მ აკურთხა ქუთათისის ეკლესია 177³⁵; საბერძნეთში წასვლის წინ ბაგრატ IV-მ თავისი ძე გიორგი დასტოვა ქუთათისში «მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა» 189¹³; თურქებმა გადაწვეს ქუთათისი გიორგი II-ის მეფობაში 2011⁷; გიორგი I ქუთათისში დამარხეს 182⁶; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ IV-ის მეუღლე, ელენე დედოფალი 183²⁸.

ქურდევანი (ადგილი შირვანში) 216³.

ქურდის ხევი, ქურდის ჳევი 153³³.

ქურდნი 1331⁹, 220^{4,32}.

ქუჯი, ქოჯი, ქუჯო (ეგრისის ერისთავი) 15²⁷, 17³¹; ქუჯისა და ფარნავაზის კავშირი 15³³, 16^{7,31}; ქუჯის ჰქონდა ქვეყანა («ეგრისის წყალსა და რიონს შუა, ზღვიდგან მთამდე რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი» 17^{11,13}; ქუჯიმ ააშენა ციხე-გოჯი 17¹⁴; ქუჯის ცოლია ვახტანგ გორგასალის და 17^{11,24,25}; ქუჯის შვილიშვილია ქართამი 23³³.

ღაღანი, ღაღანა, დაღანა (მეფე ადამის დედა, ფარსმან ქველის მეუღლე) 31⁴.

ღადირნი 233²⁷.

ღადო, ღადონი (მთა, კავკასიონის შტო) 21^{1,12}, 12^{4,29,16}, 119¹⁶ («ვეენი, რომელნი მოსდგმანან ღადოთა»).

ღანუჯი 212²², 215³⁸.

ღართა (ადგილი მცხეთის მახლობლად) 68¹⁴, 194²³.

ღასანნი, ღასოსნი (ციხე) 220³.

ღრტილა, ხრტილა, ღირტილა, (გეოგრ.) 187¹², 190⁸.

ღუივის-ვევი 191¹².

ყაბა, ყაბალა, კაბალა (შირვანის ქალაქი) 216¹.

ყადანდი 35⁷ შენ.

ყანჩელი (კახი აზნაურთ) 170⁸ («მამა ყანჩელი»).

ყველი, ყუელი (ციხე), 166^{26,29}, 190¹⁶, 202²²; ყველის ყური 191¹⁰, ყველის ერისთავი (მურვან ჯაყელი) 194¹¹.

ყივჩაყეთი 232³².

ყივჩაყნი 1031 შენ., 21⁴, 216²⁷, 219⁹, 221¹⁴, 228¹⁴; დავით აღმაშენებელმა მოიწვია ყივჩაყები 213²⁹, 214²¹, 221⁴; ყივჩაყები გაქრისტიანდნენ 214²⁶; ყივჩაყებმა რამდენჯერმე განიზრახეს დავით აღმაშენებლის ღალატი 234²⁰; გიორგი III-ის დროსაც მიდიოდნენ ყივჩაყები საქართველოს სამსახურში 240⁴; ყივჩაყთა უმთავრესი ათრაქა შარაღანის ძის ასულია დავით აღმაშენებლის მეუღლე, დედოფალი გუარანდუხტი 213²⁶; ყივჩაყნი დარუბანდელისანი 220⁴; ყივჩაყთა დახასიათება 218²⁰⁻²⁴, 241³⁰.

ყრუ მურვანი (მომადის ძე, ამირა) 149¹⁶, 155³², 158³¹; მისი შემოსვლა ქართლში 149^{14,30}, 150⁶, 155¹, 157⁸; ყრუმ დაარბია ნოპატელნი და გაამაჰმადიან ისინი 155¹⁷.

ყუბანი იხ. მცირე ხაზარეთის მდინარე.

შაბასა მერისა, ბაბამერისა. დაბაჲ (ეკლესია) 120₁ შენ.

-307-

შაბურანი 220₃.

შაგვანი, ბაგავანი 244₃₀ შენ.

შავი მთა (პალესტინაში) 226₃₁, 240₁₈.

შავლიანი, შავლალიანი ივანე, მთავარი შავლიანი 164₂₄.

შავშეთი 161₈₈, 175₁₀, 182_{26,27}, 187₁₄, 191₁₁, 240₁₉; შენ.; შავშეთისა ციხენი 199₁₄: გიორგი II-ის დროს (1080 წელს) შავშეთი აივსო თურქებით 201_{14,21}; სპარსეთის სარდალმა ილდღუზიმ დაარბია შავშეთი 239₂₆.

შავშეთი 200₁₅ («აზნაურნი შავშნი»).

შაკი, შაკიხი, ბაკიხი (შაქი) 155₂₁.

შალენდუხტი იხ. ბალენდუხტი.

შალვა თორელი 244₄ («აილო კეჩროლი შალვა თორელმან»).

შამელი 241₁₅.

შამი 42₂₇, 123_{24,25}, 148₆; შამის სულტანი 229₂₄.

შამახია (შირვანის ქალაქი) 219_{1,14}, 220₂₄.

შანქორი 163₃₂; ბაგრატ III-მ შემუსრა შანქორის ზღუდენი 177_{7,9}; ლაშა გიორგიმ აილო შანქორი 244₉.

შარაღანის ძე ათრაქა (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშენებლის სიმამრი) 213₂₇.

შარვანელი 216_{5,6}.

შარვანი (შირმანი) 215₂, 219₁, 232₃₂, 244₂₉; შარვანის დედოფალი (თამარი, დავით აღმაშენებლის ასული) 212₃₁; შარვანის სახლი 240₅; გულისტანი –სახლი თავადი შარვანისა 219₂; შარვანში ილაშქრა დემეტრე I-მა 212₁₆, 237₂₂; დავით აღმაშენებელმა აილო შარვანი თმმმ (ქალაქი ყაბა), 216₃ («ვიდრე ქურდევანამდი და ხიშტალანთამდე»), 219_{31,32} (გულისტანი), 220₂₄, (შამახია და ციხე ბირიტი), 220₂₅₋₃₁ («იყოველი შარვანი»).

1. შარვა-შა 219_{1,4} («მოოვოდა სულტანი შარვანს, შეიპყრა შარვა-შა»).

2. შარვაშა, შარვაშე 244₂₈.

შეიხის ძე ისე (ტფილისის ამირა) 164_{3,6}.

შერთულნი 193₁₅ (სულტანი «ჩამოვიდა შერთულთა»).

შიმშატი, შიმშიტი (გეოგრ.) 121₇, 133₂₈.

შინა-ქართლი, შიდა-ქართლი, შიგა-ქართლი იხ. ქართლი.

შინდობანი: შინდობნის ეკლესია 120₁.

შინქარანი (ცეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოზი) იხ. ბინქარი.

შიომ ბედნიერი (სპარსთა მეფის ქაიხოსროს მამა) 9_{29,31}.

შირაკუანი, შირეთი, ბირაეთი 27₃₃.

შირვანი იხ. შარვანი.

შირიმნი, შირიმთა, ბირიმნი («სოფელი», სადაც მოხდა ბრძოლა ბასილი კეისარსა და გიორგი I-ს შორის) 179₄.

შიშტალანი, ხიშტალანი (ადგილი შირვანში) 216₄ შენ.

შობას ტყე, შობის ტყე, ბობოსტი 194₂₀.

შოთა გრიგოლის ძე (ჰერეთის მთავარი) 212₁₀.

შთლავერი, შულავერი 155₄.

ფირანა, შორენა იხ. ბორენა.

შორაპანი (ციხე): ააშენა ფარნავაზმა 1720; არჩილ II დაემკვიდრა ეგრისში ეიდრე შორაპანამდე 154₂₆.

შორენა, შორანა იხ. ბორენა.

შროშანა, შროშანი, შროშანო («სეფექალი ვინმე») 57_{4,8,10}.

შტორა, შურტა, ბურტა (კახთა ქორეპისკოპოზის კვირიკე II-ის ძმა) 169¹⁷.
შტორის ერისთავი, ტურის ერისთავი, ტვი 'რის ერისთავი 185²⁰.
შუა იხ. ბაში.
შუაბის ძე იაჰია (ტფილისის ამირა) 162^{9,23}. იხ. იაჰია შუაბის ძე,
შუამდინარე 141¹⁵, 143⁶, 148⁶ («შემოვალნ აგარიანნი შანად და ჯაზირეთად,
რომელ არს შუამდინარე»), 148¹⁴.
შუა-მთიულეთი 153¹⁹.
შუა-ქართლი; შუა-ქართლში შემავალი ციხე-ქალაქი 12³.
შულავერი, შოლავერი 155⁴.
შურის-ციხე 169²², 170¹².
შუმანა, შუმანი (არჩილ II-ის ასული) 156³; ხაზართა მეფეს, ხაკანს, სურდა შუმანას შერთვა 160^{8,13,16,21,27}.
შუმანიკი (ვარდანის ასული, რანის ერისთავის ვასქენის მეუღლე, წმიდა შუმანიკი) 141³², 142²; შუმანიკის წამება 142^{8,14}.

ჩალა-მეფე (აფხაზეთის მეფე?) 172⁷.

ჩანჩახი ფალელი, ჩანჩუხი ფალელი, ჩანჩეხი ფალელი 182²⁹.
ჩელეთი, ჩელთა, ჩელთი (ქალაქი) 523; მას ერქვა «ბერი» 525; ჩელეთის საეპისკოპოზო 135³².
ჩერმაგი (ქართლის კათალიკოზი) 141¹¹.
ჩიხა: ერისთავი ჩიხისა 164^{21,23}.
ჩუბინი (ბარამ ჩუბინი, სპარსთა სარდალი) 143³²; აუჯანყდა, სპარსთა ეფეს ქასრეს 144^{7,8,9,11}.
ჩხერეს მერე (გეოგრ.) 239⁶ (დემეტრემ ივანე აბულეთის ძეს თავი მოჰკვეთა ჩხერეს მერეს).

ცელი (ტბა) 30²³.

ციხე-გოჯი 94²⁵, 103²⁶, 150²⁵, 151²⁵; ციხე-გოჯი ააშენა ქუჯიმ 17¹⁴; სამ-ზღუდე ციხე იყო 149²⁷.
ციხე-დიდი (დაბა) 73²².
ციხის-ჯუარი 187⁸, 190¹².
ცორტავი (ქალაქი, სადაც დაასაფლავეს შუმანიკი) 142¹⁵.
ცხავატი, ცხავოტი (გეოგრ.) 163²².
ცხენის-ტერფი (გეოგრ.) 121¹⁴.
ცხენის-წყალი 151³².
ცხუმი (ქალაქი აფხაზეთისა და აფშილეთისა) 149²⁴.

ძამის ციხე, ძმის ციხე 171^{17,20}; ძმელი მთავარი (ადარნასე) 171¹⁷ შენ, ძერნა (გეოგრ.) 21¹⁸ (დავით აღმაშენებელმა 11¹⁰ წელს აიღო ძერნა).
ძორაკერტი, ზორაკერტი 177².

წანარნი 158¹¹, 162¹⁵.

წარვიზი (ძე ფოკა განდგომილისა) 179^{27,29,30}.
წაღულის თავი (სამეფო სადგომი დავით აღმაშენებლის დროს) 205²⁰.
წერბეთი, წეფთი (ციხე) 175¹¹, 182²⁵.
წიად-ლაკასანელნი (წილკანელნი): მათ შორის ქრისტიანობის გავრცელება 80¹⁵.

წილკანი I94^{14,26}; წილკნის ეკლესია (ააშენა მეფე ბაქარმა) 85⁶.

წირქუალელი (ვეყინის ერისთავი) 192²³.

წირქულის ციხე, წირქუალის ციხე 173¹⁹.

წობენი, წორბანი (გეოგრ.) 80¹⁴.

წუნდა, წონდა (ციხე-ქალაქი ჯავახეთში) 18²¹, 22⁹, 27^{14,15}, 29¹⁷, 139²⁰, 140⁶;

წუნდა ჯავახოსმა ააშენა 6⁸, წუნდა ჯავახეთის ცენტრია 17²⁶⁻²⁷, 135²⁹, და შედის შუა-ქართლში 123; წუნდა საზღვარია ქართლისა 31⁵; მას სახელად უწოდა ქაჯატუნი 27¹⁴ (შდ.68-9); წუნდის ერისთავი 35²⁴, 139²⁵ (ნასრი); წუნდის ერისთავის სამფლობელო იყო «ფაწვართვან ვიდრე თავადმდე მტკურისა» 17²⁶; წუნდის ეკლესია 74¹², 85¹¹; წუნდის საეპისკოპოზო 135²⁹.

წუწდელნი 29²⁷.

წუქეთი I55^{9,10,11,14,31}.

წყალყინი (ტფილისის კოშკი) 186²⁷ («კოშკნი წყალყინისანი»).

წყაროსთავი (ჯაეახეთში): დაჩიმ ააშენა წყაროსთავის ეკლესია 140²⁵.

ჭართალეთი, ქართლი 20¹³ შენ., 20³⁰; ბულა თურქი შემოვიდა ქართალეთში 163²⁰.

ქართალნი, ქართლელნი 20¹⁹, 80¹⁵,

ჭერემი, ჭერამი (ქალაქი) 136¹¹; ჭერამისა ციხე 137¹⁵; ჭერემის საეპისკოპოზო 135³⁰.

ჭიჭნომი, ჭიჭუნუმი, ჭიჭუმი, ჭიჭანომი (მოჰმადის ძე არაბთა სარდალი (Chusaima b. Chazim) 157^{4,15}.

ჭოროხი 125 («მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ჭოროხი»), 212² ჭოროხის პირი»).

1. ჭყონდიდელი გიორგი (მწიგნობართ-უხუცესი) 210¹⁹, 211²³, 213³⁴; მისი გარდაცვალება 214¹⁵; მისი დისწულები არიან თევდორე 210¹⁵ და სვიმონ ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოზი 220²⁹.

2. ჭყონდიდელი სუიმონი (გიორგი ჭყონდიდელის დისწული, მთავარეპისკოპოზი, ბედიელ-ალავერდელი) 220²⁸.

ჭყონდიდი: აივსო თურქებით 1080 წელს 210¹⁵; აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ ააშენა ჭყონდიდის საყდარი 167²⁸; ჭყონდიდში დამარხეს ბაგრატ მეოთხე 197²¹.

ხაზარეთი 7¹², 10²⁴, 99¹, 121⁹, 123¹¹; მდინარე მცირისა ხაზარეთისა 226, 119¹⁸; დიდი მდინარე ხაზარეთისა 3¹, 154¹⁷.

ხაზარნი 7^{5,10,14,15,19,22,24,25}, 8⁹, 13¹⁹, 19²⁶, 37³, 39³¹, 41^{8,30,32,34,35}; ხაზართა

მეფე (ხაკანი) 72^{6,35}, 8¹, 123¹⁸, 124¹⁴, 160^{7,9,13,14,26}, 161^{2,38}; ხაზართა ნი.

ჯადნი 99¹⁰. - ქართლში მყოფი ხაზარები 8²⁰; ხაზართა შესვლა დარუბანდში 42^{1,4,5,10,20}, 43¹; მირიან მეფის ბრძოლა ხაზარებთან 423², 43^{3,17};

ხაზარები ეხმარებიან ოსებს ვახტანგ გორგასალითან ბრძოლაში: თარხან

ხაზარი 99¹¹; ხაზართა სპასალარმა ბლუჩანმა მოაოხრა ქართლი 160¹⁸,

161²⁴; ბულა თურქმა გადმოიყვანა ხაზარები დარუბანდზე და შანქორში

დააბინავა 163^{31,34}.

ხაზარული ენა 11²¹.

ხალილ იზიდის ძი (სარკინოზი) 162^{18,23,27,28,29}.

ხალილის ძე მომადი (ამირა) I64^{1,2,7,9}. იხ. 4. მომადი.

-310-

ხალდი[ა] (ქვეყანა ტრაპეზონის მახლობლად) 179²³.

ხალინჯაქარი. ტალინჯაქარი (სომხითის ციხე) 220⁸.

ხალხაითა (- ხალხაილა), ხილხალა, ხილახილა (ქალაქი სომხითში) 384.

1. ხანხუა, ხუანხუა, (ოვსი) 356.

2. ხანხუა, ხახუა, ტანტუა (არსის ძე) 169^{23,26}.

ხახუილა, ხახულა, ხულა 185¹³ («ხახუილა გურთა ჯუარის-ციხითა»)

ხახული 241²²; ხახულის ეკლესია ააშენა დავით კურაპალატმა 172³⁴.

ხერთვისი, ხერთუისი 12³ («ხხერთუისი მტკურისა»), 116⁶, 138³⁰ («არაგუისა ხერთვისი»)

ხერკი 10³², 98¹³, («დაიხანაკეს მუხრანს და ხერკს»), 1543, 1712 «(ასწყუიდა ხერკი, მუხრანი და ბაზალეთი»); მთა ხერკისა 194²⁴.

ხეკრებულნი (გეოგრ.) 191¹⁵.

ხვარახნელი, ხუარახნელი (მთავარი სპარსი) 65^{1,2,18}, 66^{12,17}.

ხვასრო იხ. ხუასრო.

ხიდარი იხ. ჳილარი

ხალახილა, ხალხაითა (←ხალხაილა), ხილხალა (ქალაქი სომხითში, სომეხთა მეფეების საზამთრო ადგილი) 384.

ხინგარაგი (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.

ჰიშტალანი (ადგილი შირვანში) 216⁴.

ხიხანი: ხიხათა ერისთავი 187⁸.

ხლათელი (ხლათის სულტანი) 243³³.

ხლათი 243³², 244²⁵; ხლათის სულტანი 239²⁵, 243³³ (ხლათელი); თამარის ქალს რუსუდანს გათხოვებას უპირებდნენ ხლათში 244²⁴.

ხოზის კანანელსა, სოზის კანანელნი, სოზის სინელნი (მწიგნობარნი) 60³.

ხოვლე 188⁵ (იქ მივიდა ბაგრატ IV ლიპარიტთან შესახვედრად)

ხოზა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.

ხოზამა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.

ხოზანახეთი (ქალაქი ლეკეთში) 87.

ხოზანისი, ხოზონიხი (წარჩინებული ლეკი) 8⁵, 9¹⁰.

ხოზონდი, ხოზორდი (ციხე) 220⁵.

ხორანთა (ქალაქი, რომელსა წინათ „ჰერეთი" ეწოდებოდა) 224.

ხორნაბუჯი იხ. ხუარნაბუჯი.

ხოსრო იხ. ხუასრო.

ხოსროანნი: ხოსროანნი მეფენი 209¹⁵. იხ. ხუასროანნი,

ხოფათი, ხუფათი 186¹⁶ შენ. იხ. ხუფათი.

ხრტილა, ღრტილა ლირტილა 187¹².

ხუანხუა, ხანხუა (ოვსი) 356.

ხუარა, ხუარან-ხუარან, ხუარან-ხუარა, ხუარან-ხვასრა, ხუარასან ხუარნა (სპარსთა მეფე) 70^{20,31}.

ხუარანძე, ხუარამზე ცასტანგ გორგასალის და) 92⁸, 98^{23,24,27}, 105⁴; იგი დაწინდა და შეირთო სომეხთა პატიახშმა ბაკურმა 125²⁵, 136¹⁵.

ხუარასანი 186²⁷; ხუარასნის სულტანი დოდლუბეგი 189³⁰.

ხუარახნელი (მთავარი სპარსი) 65^{1,2,18}, 66^{12,17}.

ხუარნაბუჯი, ხორნაბუჯი (ქალაქი კამბეჩოვანისა) 136¹², 195^{12,14}; უარნაბუჯის ერისთავი 185¹⁹; ხუარნაბუჯის საეპისკოპოზო 135³³.

1. ხუასრო, ხვასრო, ხუასრონი 84²⁶ («და მოირთეს ძალი ხვასროთაგან»).

2. ხუასრო, ხუასროთანგი (I, სპარსთა მეფე) ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 106²⁰, 123^{8,12,15}, 125¹⁴, 126^{13,18,20}, 127^{3,15}, 133²⁵.
 3. ხუასრო (II ხუასრო I-ის ძე, სპარსთა მეფე, ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 136^{18,31,34}, 137¹⁴, 139^{1,2,6}.
 4. ხუასრო, ქასრე (სპარსეთის მეფე ხოსრო II ფარვიზი ანუ ქასრე ამბარვეზი, 590 – 628 წწ) 147¹- იხ. აგრეთვე ქასრე ამბარვეზი.
 5. ხუასრო (ამირა აგარიანი) 161²³.
- ხუასროანნი, ხუასროვანნი. ხვასროანნი, ხოსროანნი (მეფენი ხუასროანნი) 86²², 158²², 161⁵, 209¹⁵.
- ხუასროთანგი 106¹⁹ იხ. 2. ხუასრო.
- ხუაფრიდისა ჯიდი 241⁹.
- ხუზნი, ხუნძნი, ხუმნი 155¹².
- ხუნანი, ხუნანი, ხუნა (ციხე-ქალაქი) 4³², 5¹³, 23¹⁰, 43²⁰, 94¹⁵, 135³⁴, 216²⁰;
ძველად ხუნანს ერქვა „მტურის ციხე“ 5³, 7²¹, 12⁸; იგი ააშენა ქართ-
ლოსმა 5². - ხუნანის ერისთავი 17²², 34¹⁷, 125³² (ნერსარანი).
- ხუნძნი, ხუზნი, ხუმნი 155¹².
- ხურსი (ერისთავი დიდებული) 179⁵.
- ხუფათი, ხოფათი, ხუფთა (ადგილი «აფსაზეთისა ზღუის პირსა») 186¹⁶, 189²⁸, 212², 215²⁷.

ჰიდარი, ხიდარი (ციხე) 86¹³ (ციხე ააშენა ვარაზ-ბაქარმა), 154³⁰ (ჯხიდრის ნა-
ციხვარი).
ჯიდის ჭალა, ტინისჯიდის ჭალა 196¹⁷.

ჯავახეთი, ზავახეთი 30¹⁹, 31⁶, 84²⁷, 149⁶, 179¹⁸, 180²⁷, 185³², 198¹⁹; მთანი
ჯავახეთისანი 52¹⁷; ციხენი ჯავახეთისანი 199¹⁴; საეპისკოპოზო ჯავახეთ-
ში 135²⁸. - ფარავნის ტბიდან მტკვრის სათავემდე არის ჯავახეთი და
კოლა-არტანი 17²⁷; ჯავახეთია ფარავნიდან მტკვრამდე 140²³; ჯავახეთ-
შია წუნდა 22⁸, 135²⁸, წყაროსთავი 140²⁵. - ბერძენთა ჯარი მოვიდა ჯა-
ვახეთში ვახტანგ გორგასალის საშველად 12²⁶; ჯავახეთში მთავრობდა
გუარამ კურაპალატი 143¹⁶, 153²⁸; იგი ეპყრა გუარამ მამფალს 164¹⁴; მოაო-
ხრა აბულ-კასიმმა 166²⁴; ლიპარიტის გამო ბაგრატ IV გარდაიხვეწა ჯა-
ვახეთში 187¹⁰, 189⁹, 190¹⁴; ჯავახეთს მოადგა ალფარსლანი 191¹⁷; ჯავა-
ხეთში მოჰკლეს ხალილ იზიდის ძე 162³⁰; თურქებმა მოჰკლეს ჯავახეთში
ბეშქენ ჯაყელი 211²³; დავით აღმაშენებლის დროს ჯავახეთი კვლავ
«აშენდა» 220⁹, 237¹⁹.

ჯავახოსი, ჯოვახე. ჯაოხოსი (მამათმთავარი) 6^{3,6,7}.

ჯაზირეთი, ჯაზირი, ჯაზირა, (მესოპოტამია) 42²⁷, 113¹¹, 123^{24,26,30},
125^{13,19}, 126¹⁵, 148⁶; 152²⁵; ჯაზირისა ქალაქნი 124¹; ჯაზირისა [სულტა-
ნი] 239²⁴.

ჯაფარ ძე ალისი, ჯაფარა ძე იალისი (ტფილისის ამირა) 166⁹, 184¹¹: მტრობა
ლიპარიტსა და ჯაფარს შორის 184^{17,20,21}; ტფილელთა გაჭირვება ჯაფა-
რის ამირობაში 185^{1,6}; ბაგრატ IV-ის მიერ ზავის დადება ჯაფართაან
185^{10,11,12}; ჯაფარის გარდაცვალება 186¹².

1. ჯაყელი ბეშქენი (თუხარისის ერისთავი) 185³²; იგი თურქებმა მოჰკლეს ჯა-
ვახეთში 212²³.

2. ჯაყელი მურვანი (ყველის ერისთავი) 191¹¹.

3. ჯაყელი 198¹¹ შენ.

ჯაჭუი 3225.

ჯედი, დაჯე, ჯე (დისწული გოდერძისა, ტურის ერისთავი) 185¹⁹.

ჯეონი, ჯეონი, ჯელონი (მდინარე ამუ-დარია) 19713.

ჯიბლა (ხაზართა ერისთავი): ერაკლე კეისარმა დასტოვა ტფილისში კალის ასაღებად 146¹⁶; მან დასაჯა სტეფანოზი 146^{19,21} («ტყავი გაჰადა» სტეფანოზს).

ჯილა (მდინარე ტიგროსი) 107²⁸.

ჯიქეთი 103³, 16927; ვახტანგ გორგასალმა დაარბია ჯიქეთი 103⁶.

ჯიქნი 27²⁸, 103¹⁷; თურქებმა აოტეს ჯიქები 103⁴; ჯიქები დასახლდნენ აფხაზეთის ბოლოს 103⁵.

1. ჯუმანშერი, ჯუანბერი, ჯუნბერი, ჯონბერი (სპასჰეტი ვახტანგ გორგასალისა) 93³¹, 95¹⁸, 96²¹, 97^{22,27}, 116²⁹, 117², 121¹⁶, 137¹¹; ჯუანშერი იყო «მცრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყოველთა ერისთავთა» 125²⁹.

2. ჯუანშერ ახპურაგნელი, ჯონბერ ახპურაგნელი (ერისთავი სომხითისა): 105¹⁷.

3. ჯუანშერ ჯუანშერიანი, ჯონბერ ჯონბერიანი (ქართლის ერისთავი არჩილ-II-ის დროს) 154^{1,6}.

4. ჯუანშერი, ჯუანბერი, ჯუმბერი, ჯონბერი 156², 160^{3,5,9,16,26}, 161^{2,30}; ცოლად შეირთო ადარნასე ბაგრატიონიანის ასული ლატავრი 161¹⁵; ჯუანშერის გარდაცვალება 161³¹.

5. ჯუანშერ ჯუანშერიანი, ჯონბერ ჯუანშერიანი (მემატიანე) 89¹, 159³¹.

6. ჯუანშერი, ჯონბერი (სპარსელი გოლიათი) 32¹³.

ჯორჯანეთი 127¹⁶.

ჯორჯანნი 127⁹; ჯორჯანნი გახდნენ «მებეგრე და გლეხ სპარსთა» 127¹⁸.

ჯოჯიკი (ტაოელი, ფერისის მამა) 180¹.

ჯუარი (ჯუარი პატიოსანი, მცხეთისა) ჯვარის ეკლესიის აშენება დაიწყო გუარამ კურაპალატმა 144⁴; მას აშენებდა აგრეთვე დემეტრე 145²²; ადარნასე ქართლის მთავარმა დაასრულა ჯვარი და მოზღუდა 147^{3,17,20}; ჯუარი და მცხეთა დაწვეს სარკინოზებმა 167³⁵; ერისთავ ჯუანშერ ჯუანშერიანს მიეცა ჯუარი და ხერკი 154³.

ჯუჭრის გუერდი (გეოგრ.) 163¹⁸.

1. ჯუარის-ციხე (სამცხეში) 165¹⁸.

2. ჯუარის-ციხე 185¹³ («ხახულია გურთა ჯუარის-ციხითა»).

3 ავჭალა, ავჭალა 206¹⁸; ავჭალისა დელენი 224⁹.

პალაბი იხ. ალაბი.

პაოსი, პავოსი 1^{23,25}, 2², 3^{2,7,10,20,22,27,34}, 4^{7,11,12,17,20}.

86³⁰, 155²⁴, 168⁵, 244¹¹; ჰერეთის ერისთავი (გრიგოლი) 12532 ჰერეთის მთავარი (აბულალი) 176¹⁶; ციხენი ჰერეთისანი 191⁶.-ჰერეთი ქართლის აღმოსავლეთი საზღვარია 2⁵, 13¹⁷, 26³¹; ჰერეთის საზღვარია ტყე-ტბა 522; ჰერეთს ფლობენ დაჩის ძენი 143²²; მას დაეპატრონა ამირა აგარიანი ხუასრო 161²²; დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 162¹⁹; ჰერეთი მიემხრო კახთა ქორეპისკოპოსს დავითს 176^{19,20}; ჰერეთში მოულოდნელად შევიდა სულტანი ალფარსლანი 192¹⁷; სულტანმა მალიქ-შამ მისცა ჰერეთი გიორ-

გი მეორეს 203⁶; დავით აღმაშენებელმა დაიპყრა ჰერეთი და იგი კვლავ «აშენდა» 208^{4,27}, 237^{18,19}.

2. ჰერეთი (ქალაქი) 22^{2,23}.

ჰერმი ტრისმეგისტოსი (Ἡρμῆς τρισμέγιστος) 148¹⁶. იხ. რმისტორმან იჯინტონი.

ჰერნი, ზერნი, ძერნი, აერნი, ერნი 1⁷, 184²⁴, 220²⁶; ჰერთა დიდებულნი 208².

ჰეროსი (მამათმთავარი) 1²⁴, 2^{19,21}, 4⁴.

ჰექტორი იხ. ეკტონი.

ჰინდონი იხ. ინდონი.

ჰინდური: ჰინდურად მხრახველნი 107³⁵ შენ.

ჰრიმიხ ტროსამან იჯინტონი 148¹⁶. იხ. რმისტორმან იჯინტონი.

ჰრომელი (რომაული) 54⁷ შენ., («ბაგინსა ჰრომელთასა»).

ჰრომე, ჰრომი იხ. რომე, რომი.

ჰუმედი 164⁸. იხ. 4. მომადი.

ჰური (ქალაქი) 6⁹ («წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ ერქუა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქუიან ჰური»), 17¹ («მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური»).

ჰურიანი, ჰურიასტანი იხ. ურიანი, ურიასტანი.

Addenda et corrigenda

	არის		უნდა იყოს
3 ¹⁹	ყოველნი, რომელნი		ყოველნი რომელნი
3 ²³	ქუყანასა		ქუყეანასა
8	შენ. ¹⁶ არიდონისნი		არიდონისნი M
11	შენ. ² ვაშტაბისა		ვაშტაშაბისა
14 ¹⁶	სამამრ		სამარ
15 ¹²	მწუხრი, გარდაჰკდა		მწუხრი გარდაჰკდა
15	შენ. ³ აღირღალთა		ღირღალთა
27 ²	და მეფ[ობდა		და [მეფობდეს
27 ¹⁶	ითარგმნების		ითარგმანების
32 ²¹			M 161
39 ²⁶	მოვსწყდეთა		მოვსწყდეთ
44	შენ. ³ მოწყუდაჲ B		მოწყუჭდაჲ B
45 ²⁶	ურიცხუ[ნი]		ურიცხუ[ნი]ი
48 ¹	199		M 199
55 ¹⁰	შეცდომათა		შეცდომათა
57 ¹⁴	დაჯდა		და ჯდა
59 ²³	განწმედელსა.		განმწმედელსა
70 ³	სძინავს"		სძინავს.
73 ¹⁸	ჰ 127		ჰ 126
75 ²⁶⁻²⁷	ქართლისამან“,		ქართლისამან“.
76 ⁵	ვათარცა		ვითარცა
79	შენ. ³ მილიიან		მიილიან
81 ¹⁸	უცხო;		უცხო.
82 ¹⁸	კოსტანტინეს,		კოსტანტინეს
84 ¹⁷	უმრავლეს[ნი]		უმრავლესნი
85 ⁶	მმასავე,		მმასავე
89 ¹⁴	მირდატის,		მირდატის
93 ¹⁷⁻¹⁸	სჯულისათვის		სჯულისათუის
99 ^{2,6,28}	ღმთისაგან		ღმრთისაგან
101 ¹⁹	ზაყათარ[ს]		ზაყათარს
104 ¹²	მეფესამან		მეფესა მან
105 ¹⁶	ვსნებულ(ი)სა		ვსენებულ(ი)სა
106 ²⁰	ჯუარისათა,		ჯუარისათა
107 ²⁰	ღმთისა		ღმრთისა
110 ²⁹	ღმთისასა		ღმრთისასა
122 ⁵	იყოს,		იყოს“.
139	შენ. ³ კარნიფორას		კარნიფორასი
148	შან. ¹² ომოცდაათი		ომოცდაათი A

154 ²¹ ლეონ	ლეონ [ს]
154 ³³ ძისწული	ძ[ძ]ისწული
158 ¹³ უწყი	უწყი[ა]
158 შენ. ⁴ სიკუიდილი	სიკუიდილითა
167 ²⁹ A 285	ჭ 285
282	A 281
170 ⁷ შეეზახნეს	შეეზ[რ]ახნეს
172 ⁵⁻⁶ თეოდოსი, და დასწუნა თუალნი	თეოდოსი და დასწუნა თუალნი.
173 ¹² გუზრანდუხტ	გუზრანდუხტ
174 ⁵ ემეტესადრე	უმეტესადრე
182 ²² რაჟამსა	რაჟამს
185 ²⁶ ძე	ძმა (A:ძე)
185 შენ ²⁴ თუხარისა	თუხარისა
187 ¹⁸ დამეტრეს	დემეტრეს
190 ²³ ლაპარიტისა	ლიპარიტისა
196 ¹⁵ დედოფალი	დედოფალი,
200 ²² დაესხნეს,	დაესხნეს
204 შენ. ⁴ აღზრვისა	აღზრვისა M
205 ⁷ დავხდვა	დასდვა (A დავხდვა, M და'დვა)
207 ⁶ ქუაზ-ავაზაკთა	ქუაზ ავაზაკთა
213 ²⁷ თრაქა	ათრაქა
214 ¹² სპარსეთსა	სპარსეთ[ი]სა
220 ¹⁵ ბოჟანასა,	ბოჟანასა
228 შენ. ⁸ ვითარ თუ	ვითარ-თუ
233 ⁷ ესერა, სახე ²	ესერა ² , სახე
240 ¹⁸ იერუსალემისა ⁸	იერუსალემისა
240 ¹⁸⁻¹⁹ მთისა ⁷	მთისა ⁸
